

AZ AKADÉMIAI PROFESSZIÓ – VÁLTOZÓ POZÍCIÓBAN

A FEJLETT ORSZÁGOK FELSŐOKTATÁSÁNAK az 1960-as évektől meginduló gyors és alapvető átalakulása során a tömegessé válás paradigmájából kiinduló felsőoktatás-kutatás elsősorban a hatalom, a befolyás, az erőforrások feletti rendelkezés kérdéseivel foglalkozott. A felsőoktatási aréna fő aktorai erőviszonyainak alakulása állt a kutatói és politikai érdeklődés középpontjában.

A kifejejtett aktor

Az állam szerepének határozott megerősödése a nagy növekedés első szakaszában, majd pedig megváltozása (bizonyos értelemben visszavonulása) és a piac, a hallgatókért és a kutatási erőforrásokért folyó verseny előretörése bőséges témát adott a kutatóknak (*Neave 1991*). Felvirágzott a nemzetközi összehasonlító kutatás iránti igény, hiszen az expanzió úgyszólván mindenütt hasonló problémákat okozott, újszerűsége, meglepő gyorsasága pedig arra a késztette a nemzeti kormányzatokat, hogy meglehetősen egyöntetű lépéseket tegyenek már akkor, amikor az európai integráció és a globalizáció még nem érintette lényegesen a felsőoktatás és a kutatás világát. A sarokba szorított akadémiai oligarchia – Clark megfogalmazását használva – küzdelme autonómiájáért, az akadémiai szabadságért meglehetősen erőteljesen és kevés eredménnyel, de egyre több formában jelentkezett (*Clark 1983*). A hallgatók pozíciója a tömegessé válás kapcsán gyökeresen megváltozott. A felsőoktatás a társadalmi elit privilégiumából szolgáltatássá vált, amely helyzetben a „fogyasztók” szempontjai minden más szempont fölé kerekednek. Az 1968-as diáklázadások óta kiemelt figyelem irányul a diákokra: az esélyegyenlőség, a kiválóság és a színvonalas, változatos szolgáltatás időben változó erejű, egymással is ütköző értékei bőséges témát adnak a politikai, ideológiai vitáknak.

A makroszintű, rendszer szintű megközelítések mellett a másik nagy kutatási és szakmai vita az intézményi szintet érintette. A megváltozott környezetben, az új típusú feladatoknak, követelményeknek megfelelően átalakult az intézmények menedzselésének a modellje is. Sokat elemzett kérdés, hogy milyen típusú vezetőkre van szükség, és milyen módon történhet a rekrutációjuk (*Boer 1996*).

Van azonban a felsőoktatásnak egy nélkülözhetetlen aktora, amelyről/akiről ebben a folyamatban alig esik szó, pontosabban többnyire csak felszínes, közhely



szintű panaszok és kölcsönös elégedetlenségek formájában jelenik meg. Ez pedig a tanár, az oktató-kutató, aki mellékszereplőként látszik fellépni. Aki nem azonos az akadémiai oligarchiával, nehezen és ellentmondásosan definiálható azok köre, akiket ebbe a társadalmi csoportba sorolhatunk. Mindenesetre számszerűen jelentős tömeget és igen összetett foglalkozási réteget alkotnak.

Bologna és a tanárok

Az európai felsőoktatási reform újabb aktort emelt a figyelem középpontjába. Ez pedig a munkaerőpiac. Az Európai Felsőoktatási Térség létrehozásának eredeti célja a kontinens versenyképességének fenntartása, növelése azáltal, hogy a harmonizált képzési rendszer jól felkészített, rugalmasan tovább képezhető, nemzetközileg is mobil munkaerőt hoz létre. Ezt készíti elő a hallgatók nemzetközi mobilitása, amely döntő eleme a reformnak, és sikerének viszonylag egyszerűen mérhető és azt koncentráltan kifejező mutatója. Bár a mobilitás témájánál megjelenik a tanárok mobilitása is, de ezzel a kérdéssel konkrétan nem foglalkoznak a reform dokumentumai, illetve meg sem említik azt.

A bolognai folyamat előre haladtával egyre komplexebb kérdések merülnek fel. Elsősorban a hallgatók rendszeren belüli mozgása, az adminisztratív akadályok leépítése, a társadalmi esélyegyenlőség biztosítása kap nagy hangsúlyt. Erősödik a munkaerőpiac szereplőivel való kapcsolat és a gyakorlatban releváns ismeretek adásának hangsúlyozása. A nemzeti minőségértékelési rendszerek kiépítése és összehangolása, továbbá a nemzetközi minőségértékelés egyre inkább fő követelményként jelenik meg, de elsősorban azért, mert várhatóan segíti a hallgatói mobilitás intenzitásának növelését.

Bár az oktatás és a kutatás egysége eredetileg fő elvként szerepel, és a Berliini Miniszteri Konferencián találkozott az Európai Felsőoktatási Térség, valamint az Európai Kutatási Térség létrehozásának gondolata és gyakorlata, az utóbbi sokkal kisebb teret kap a reformmal kapcsolatos kommunikációban és az európai, ill. nemzeti szintű cselekvésekben (*Realising 2003; Blasi 2005*).

A 2007-ben Londonban tartott miniszteri konferenciára a résztvevő országok előre megadott struktúra alapján jelentést készítettek a reform állásáról. A bolognai folyamat előrehaladását követő elemző csoport feldolgozta a jelentéseket. Öt dimenzióban (a fokozatok rendszere, átlépés a következő ciklusba, nemzeti képzési keretrendszer bevezetése, minőségbiztosítás, a fokozatok és képzési periódusok elfogadása), 12 mutató alapján mérték az eredményeket. Ezek közül egyik se vonatkozik a tanárookra (*Bologna Process 2007*). Az Európai Hallgatói Szövetség (ESIB) saját szempontjait kiemelve készített értékelést a bolognai folyamat eddigi eredményeiről és a megoldatlan kérdésekről. A tanárok helyzetével, a tanítás témájával egyáltalán nem foglalkoztak (*Bologna with 2007*). Az Európai Egyetemi Szövetség ugyancsak végeztetett egy nagyszabású információgyűjtés a Londoni Miniszteri Konferencia előkészítéseként, amelynek keretében több mint 900 egyetemet kerestek meg kérdéseikkel. Az egyetemi vezetők által kitöltött kérdőívek feldolgozása alapján állí-

tották össze a Trends V. Report-ot. A kvantitatív vizsgálatot kiegészítették azzal, hogy felkerestek 15 felsőoktatási intézményt (10 országban), ahol kvalitatív kutatást is végeztek. Az összetett módszereknek és szemléletnek köszönhetően ebben a jelentésben már szerepel egy olyan fejezet, amely egyértelműen a tanárok munkáját érinti. Megállapítja, hogy bár a fokozatok új rendszerének kialakítását tekintik Bologna fő céljának, egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a reform legfontosabb következménye az oktatás paradigmájának megváltozása lesz az egész kontinensen. Az intézmények lassan elmozdulnak a tanár központú oktatási koncepciótól a diák központú felé, amely a tömegessé vált felsőoktatás követelményeinek jobban megfelel. Mindazonáltal jelenleg még a kezdeteinél tart ez a váltás. Megérteni és integrálni az eredménycentrikus megközelítést, kulcsfontosságú középtávú kihívást jelent. Ha ezt elérjük, a diákok képessé válnak arra, hogy aktív résztvevő tagjai legyenek saját tanulmányi folyamatuk, karrierjük alakításának, ami hozzájárul a fokozatok közötti előrehaladás sokféle problémájának megoldásához (így az intézmények, szektorok, munkaerőpiaci szegmensek, országok közötti mobilitás akadályainak leépítéséhez) (*Trends V. 2007*).

Az első olyan nemzetközi vizsgálódásra, amely a tanárok véleményét kérdezte meg a reformról, 2007 elején került sor. Az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága által megrendelt adatfelvételt és elemzést a Gallup Intézet végezte. A bolognai folyamat 31 országában mintegy 5800 tanárt kerestek meg telefonon. Négy nagyobb témakörben tettek fel kérdéseket, majd az információkat a tanári pálya hosszúsága, a beosztás, a képzési terület és az intézmény típusa szerinti bontásban dolgozták fel. Az első nagy témakör a reform alapvető kérdéseit, a többciklusú képzési rendszert és a minőségbiztosítást érintette, a második a felsőoktatási rendszer nyitottá, rugalmasabbá tételére vonatkozott, a harmadik az irányítási rendszer és a finanszírozás kérdéseivel foglalkozott, végül a negyedik a felsőoktatási reformban résztvevő különféle testületekbe, intézményekbe vetett bizalommal.

Az eredmények arra utalnak, hogy a tanárok döntő többsége kiemelésre érdemesnek tartja a minőség ügyét, a többi kérdésben már nem ennyire egyöntetű a véleményük. A válaszok megoszlása arra utal, hogy közel egyharmaduknak problémái vannak a reform alapvető kérdéseiben. Az intézményi autonómiát, az egyes szervezeti egységek és a tanár mozgásterét fontosnak tartják, és hangsúlyozzák a társadalommal való intenzívebb kommunikálást. A kormányzati beavatkozás és gondoskodás erősítését a döntő többség elutasítja, ugyancsak jellemző a magán források bevonásának elfogadása. Végül is az intézményi szint fontosságára, az autonómia igényre utalnak a válaszok (*Perception 2007*).

Az egyetemi rangsorok

A felsőoktatás tömegessé válása, az intézmények differenciálódása és a hallgatókért, más erőforrásokért kibontakozó verseny kiváltotta az egyetemi rangsorok készítése iránti igényt. A rangsorok különböző célból készülnek. Az egyetemek tudományos színvonalának összehasonlítása (akadémiai megfontolásból), a leendő



hallgatók informálása a diplomaszerezés, mint beruházás várható jövedelmezőségéről, az egyetemek helyzetének felmérése a hallgatókért, az oktatókért és a támogatásokért folyó versenyben egyaránt lehet a rangsorolás célja. Készülnek nemzeti és nemzetközi rangsorok, amelyek a felsőoktatási intézmény munkájának különböző dimenzióit emelik ki, más-más mutatókat vezetnek be a minőség mérésére (*Török 2006*). Feltűnő hiány, hogy a tanítás színvonalát, eredményességét, a tanári munkát többnyire nem, vagy csak nagyon leegyszerűsített módon, közvetetten veszik be az értékelés szempontjai közé. Általában jellemző, hogy elsősorban a kutatási teljesítményt emelik ki. A leghíresebb rangsor, az ún. Shanghai Ranking a Nobel díjas alumnik számával próbálja jellemezni az oktatás színvonalát, a tanárok minőségét a Nobel díjasokkal és a magas idézettséggel, az intézmény kutatási eredményeit a publikációs tevékenységgel és az impakt faktoralal. Ehhez csak egyetlen más jellegű mutatót tesz hozzá, az intézmény méretét (*Liu & Cheng 2005*). Az Európában készült nemzetközi rangsorok differenciáltabbak, próbálkoznak az oktatás minőségét is befogni, de inkább csak áttételes módon. A tekintélyes Times rangsorban a végzett hallgatók munkaerő-piaci sikeressége utal valamelyest erre, valamint – bizonyos mértékig – a szakértői vélemények összegezése, továbbá az oktató/hallgató arány (*The Times 2005*). A németországi Felsőoktatás Fejlesztési Központ (CHE) tovább szélesíti a dimenziókat, a hallgatóknak nyújtott szolgáltatásokról alkotott véleményekkel és a tanulmányok átlagos hosszával, amellyel a tanári munka eredményességét próbálja mérni (*Müller-Böling 2006*). A Leideni Egyetem által kezdeményezett konferenciákon, ahol a rangsorkészítés finomításának módszereit vitatják meg, elsősorban abban lépnek tovább, hogy figyelembe veszik a különböző intézmény típusokat, tudományterület és misszió szerint (*The Challenges 2006, 2007*).

Magyarországon a Felvi Rangor – építve a nemzetközi tapasztalatokra – igyekszik meglehetősen sokoldalú megközelítést alkalmazni. Megkérdezi a hallgatók véleményét, de főleg a szolgáltatásokról, a munkaerő-piaci kilátásokról, és utalni próbál a tanári munka minőségére az Országos Tudományos Diákköri Konferencián helyezést elért hallgatók számáraól (*Felvi 2006*).

Végül is a tanári munka esetenként megjelenik a szempontok között, de közvetlenül és érdemben sehol nem tudják mérni.

Vajon mi lehet a titka ennek a foglalkozásnak, hogy ennyire nehezen ragadható meg, talán nem is számszerűsíthető a teljesítménye? Ezek a kérdések megérintették a szociológia és az oktatáskutatás klasszikusait.¹

A tudomány, mint hivatás

Max Weber, a klasszikus humboldti egyetemi professzor egy 1917-ben tartott előadásában tanítványai előtt kockázatos vállalkozásnak nevezte a tudományos pályát, amelynek alakulását sok véletlen, előre nem látható esemény befolyásolhatja. A kül-

¹ Magyarországon először Kozma Tamás foglalkozott átfogó megközelítésben az egyetemi oktatók világával, a gyorsan átalakuló társadalmi, gazdasági, akadémiai környezet okozta szerepkonfliktusokkal (*Kozma 2004*).

ső feltételek között legfontosabbnak a feladat kétarcúságát, az oktatás és a kutatás területén egyidejűleg érvényesülő követelményeket tartotta. Az oktatás esetében a hallgatói érdeklődést, az adott tantárgyat felvevő, az órákon résztvevő hallgatók számát, mint alapvető mutatót igen problematikusnak mondta, mert az felszínes gesztusokra, megoldásokra kényszeríti a tanárokat. Szerinte a hivatás belső feltételeit a tudományos munka fokozódó specializációja határozza meg. A vizsgált jelenség helyes megértésének szenvedélye vezethet csak tudományos élményhez. Ez nem hideg számítás, ehhez ötlet kell, amit nem lehet megrendelni, hogy mikor jön el, az nem a tudós szándékától függ. Igazi személyiség csak az lehet a tudomány területén, aki kizárólag az ügyet szolgálja. A tudós tisztában van azzal, hogy munkájának eredménye belátható időn belül elavul, hiszen ez a tudomány természetéből adódik. Minden elért eredmény új kérdéseket vet fel, ezzel kiváltja azt az igényt, hogy meghaladják, hogy elavuljon. A tudóst az a remény élteti, hogy mások majd nála messzebbre jutnak. Kérdés ezek után, hogy mi a tudomány értelme, hogy miért művelnek olyasmit, amit a valóságban soha nem lehet befejezni, nem fog véget érni, nem is érhet véget. A külsődleges magyarázat szerint azon egyszerű okból, hogy a megszerzett tudás segíti az élet gyakorlati vitelét. A tudomány immanens értékeiből fakadó, érdemibb ok, hogy a tudós önmagáért akarja megismerni a világ működésének törvényszerűségeit, nem pedig azért, hogy neki vagy másoknak valamilyen haszna származzon belőle. Az egyetem tehát Weber számára a tudomány temploma, amelyben a tanárok a tudomány papjai, akik szerzetesi alázattal és odaadással szolgálják az ügyet, a professzori kinevezés eléréséig tartó hosszú várakozási idő alatt vállalva az aszkézist, lemondva a hétköznapi világban vonzónak tekintett gyors anyagi és intellektuális sikerről. De már párhuzamba állítja ezzel az amerikai egyetemet, az iparszerű kutatást, azt a tanári szerepet, amely a hallgató számára lényegében nem különbözik a zöldséges szerepétől, csak nem káposztát, hanem ismereteket és módszereket ad el. Feltételezi, hogy elsősorban a természettudományok területén Európában is el fog terjedni ez a modell (*Weber 1995*).

A Homo Academicus

Pierre Bourdieu fél évszázaddal később, az 1960-as évek második felének politikai viharoktól terhes időszakában fogott kivételes vállalkozásába, amelyet – többek között – metodológiai kísérletnek szánt. Vajon hogyan végezhet önvizsgálatot az akadémiai közösség egy csoportja, tudnak-e kellő távolságot tartani kutatási témájuktól a tudós szociológusok? Megközelítését, saját magának is szánt intelmeit abban foglalta össze, hogy szigorúan meg kell maradni a tudományos gondolkodás platformján, el kell kerülni a szenzáció keresést, a sértődött követelőzést és nosztalgizást, hogy vissza lehessen utasítani a vádat, mi szerint ilyenfajta kutatásokat hatalma megerősítésére kívánja felhasználni a tudós társadalom.

1968-ban és 1971-ben empirikus vizsgálatot végzett a párizsi egyetemi tanárok körében néhány (hagyományos) karon. Kiinduló tétele az volt, hogy miközben az egyetemi tanárok társadalmi helyzetének meghatározói ezen az általános szinten



is megfogalmazhatók, a különböző karok tanárai körében jelentős eltérések vannak az anyagi, a kulturális és a társadalmi tőke tekintetében.

Magára az egész társadalmi csoportra jellemző, hogy elsősorban kulturális tőkével rendelkezik, szemben az ellenkező póluson helyet foglaló – hatalmukat a gazdasági tőkéből merítő – üzletemberekkel. Ugyanakkor a kulturális tőke intézményesített kariert biztosít számukra a bürokratikus intézményrendszerben, helyzetük ezáltal ellentétes az írókéval, művészekével (miközben van bizonyos átfedés a két csoport között).

A 20. század második felében jelentősen megváltozott az akadémiai foglalkozás társadalmi helyzete. Bourdieu ezt az átalakulást úgy jellemzi, hogy az egyetemi tanári hivatás elvesztette azt a rendies, méltóságteljes státusát, amelyet a politikai hatalom jelölt ki számára. Olyan foglalkozássá vált, amelyre az egyre erősebb specializáció jellemző, egy sajátos akadémiai idealizmus mozgatja, eközben egyre inkább eltávolodik az értelmiségi szereptől.

Az intézményesített felsőoktatás struktúrája olyan akadémiai logikán alapul, amelyben a hatalom diktál, a hatalomtól függ az eszközökhöz való hozzáférés. Az egyes karok professzorai a gazdasági, a politikai és a kulturális pólusok által kifejeztett térben eltérő pontokon helyezkednek el. A természettudomány, bölcsészettudomány, jogtudomány, orvostudomány skálán haladva egyre növekszik a domináns elitre jellemző tulajdonságok intenzitása, ellenkező irányban pedig az akadémiai kiválóság mutatóinak értéke emelkedik. A politikai és gazdasági hatalomtól való függés ugyancsak nő az előbbi sorrendben, viszont a specifikus tudományág, tudomány normáitól való függés erősebb a bölcsészettudományi (társadalomtudományi) és természettudományi karokon. Ezen általános érvényű összefüggések igen eltérően érvényesülnek a tanári karon belül a beosztások szerint.

Bourdieu először fogalmazta meg a differenciálódás problémáját, amelynek figyelembevétele nélkül nem lehet a közhelyszintű megállapításokon túlmutató megállapításokra jutni. Ő a tudományterületek (karok) szerinti eltéréseket vizsgálta. Később – a változó társadalmi környezetnek megfelelően – a felsőoktatáskutatók további elemekkel gazdagították a jelenség megértését (*Bourdieu 1988*).

A guru hanyatlása

Philip Altbach – már az ezredfordulón – úgy értékeli a helyzetet, hogy az akadémiai foglalkozás drámai változásokat ért meg, válságos helyzetbe került. Ennek okait a felsőoktatás egész intézményrendszerében bekövetkezett, már sokat elemzett változásokban keresi. Négy elemet emel ki, amelyek közvetlen és alapvető szerepet játszanak ebben a tekintetben. Az első a tömegesedés, ami nemcsak a hallgatói létszámot érintette, hanem az akadémiai foglalkozást is, miáltal az akadémiai közösség egyre inkább felismerhetetlenné, azonosíthatatlanná vált. A második az elszámoltathatóság követelményének megjelenése, ami korlátozza a foglalkozás hagyományos autonómiáját, szigorúbban szabályozza a munkát, ezzel erodálja az egyik legnagyobb vonzerejét. A harmadik elemet Altbach privatizálásnak nevezi,

abban az értelemben, hogy az állami gondoskodás visszaszorul. Ez arra kényszeríti a tudomány művelőit, hogy közvetlenül pénzt generáljanak maguknak és az egyetemüknek. Végül a negyedik elem a piacosítás, vagyis az, hogy az akadémiai stáb vállalkozói magatartás követésére kényszerül, egzisztenciája a hallgatói érdeklődéstől függ.

Mindezek együttesen vezetnek oda, hogy az akadémiai munka általános értelemben vett és konkrét feltételei mindenütt erősen romlottak. A változás súlyosabban érintette a fejlődő és a közepes jövedelmű országokban tevékenykedőket, mivel a gazdagabb országokban azért nagyobb az esély arra, hogy az akadémiai értékeket meg tudják védeni (*Altbach 2002*).

Ambivalens foglalkozás

Ulrich Teichler a felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása, az átalakulás első hullámának lezajlása után, 1992-ben végzett egy nemzetközi összehasonlító vizsgálatot, amelynek során 20 ezer személyt kerestek meg kérdőívvel Nyugat-Európában, az Amerikai Egyesült Államokban és Japánban. Ez volt az első komoly kutatás, amely az akadémiai professzió munkakörülményit kívánta feltárni nemzeti és nemzetközi kontextusban. Szükségképpen ők is a definíciós problémával kezdték. Három alapvető kérdést fogalmaztak meg. Vajon az akadémiai professzió mesterséges fogalom, amely különböző foglalkozásokat foglal magába, vagy pedig tényleg vannak fontos közös elemei? Melyek a sajátos vonásai az akadémiai professzióknak, amelyek megkülönböztetik más foglalkozásoktól? Milyen változások vannak jelenleg, milyen kihívások érik, lehetséges, hogy éppen azon az úton van az akadémiai professzió, hogy elveszti jellegzetes vonásait?

A kutatók abból indultak ki, hogy a közös vonások igen általános szinten fogalmazhatók meg. A tudóstársadalom tagjainak feladata a komplex tudás létrehozása és átadása. Foglalkozási kultúrájukat a kognitív racionalitás jellemzi, fontos eleme a nagyfokú függetlenség munkájuk céljának megfogalmazását és a célok elérésének eszközeit illetően.

A diverzifikáltság már könnyebben operacionalizálható. Öt dimenzióban jelenik meg. Az első a tudás jellege, a diszciplína, azon belül a specializációk, témák, módszerek, a második a betöltött funkció (oktatás, kutatás, ezek különböző kombinációi), a harmadik az intézmény típusa (egyetem, főiskola, kutatóintézet stb.), a negyedik a beosztás (professzor, docens, adjunktus, tanársegéd stb.), végül az az ország, amelyben a tevékenység folyik.

A legerősebb differenciáló tényezőnek a diszciplína látszik, amely nemcsak a tudás tartalmát jelenti, hanem az akadémiai „törzset”, „céhet”, a kommunikációs és kooperáció eltérő formáit, a különböző szerepértelmezéseket. Lehetséges, hogy ennek a dimenzióknak a fontosságát túlértékelték a múltban, és jelenleg éppen más dimenziók válnak lényegesebbé.

Az oktatás és a kutatás a két jellegadó funkciója a professzióknak, még akkor is, ha a munkaidő több mint negyedét más tevékenységekre (pl. adminisztráció, szol-



gáltatás) fordítják. Ezeket ugyanis mindig kiegészítő tevékenységeknek tekintik. A fő típusok a kizárólag kutatást vagy oktatást végzők, és azok, akikre mindkét tevékenység jellemző. A szektor értelmezése meglehetősen bonyolult a nemzetközi vizsgálatban, mivel az intézményrendszer országonként eltérő, mindazonáltal jelentős különbségtevő szerepet játszik. A beosztás kulcseleme a heterogenitásnak, mivel hierarchiát jelent, különösen azon intézményekben, ahol jelentős a kutatás súlya. Az országok közötti különbség nyilvánvaló, hiszen az akadémiai professzió helyzete nagymértékben függ attól, hogy milyen modell szerint épült ki a felsőoktatási rendszer (pl. brit, humboldti, napóleoni), és milyen a nemzeti jogrendszer.

Ezen differenciák mellett, melyek az empirikus szinten is azonosítható közös elemek? A felsőoktatásban betöltött szerep vizsgálata és a más foglalkozásokkal való összevetés alapján megállapítható, hogy a közös elem az, hogy az akadémiai foglalkozás egyike a legambivalensebbeknek a magas képzettséget igénylő foglalkozások között. Ez több ponton okoz feszültséget, a helyzet ellentmondásos értékelését.

Alapvető ellentmondás, hogy bár az utóbbi években gyorsan nőtt az igény a magasan kvalifikált munkaerő, a tudományos gondolkodás terjesztése iránt, hosszú távon leértékelődött az akadémiai professzió. Az akadémiai professzió – mint láttuk – elvileg egyike a legszabadabb foglalkozásoknak, ugyanakkor a felsőoktatás feladata a kultúra, a gazdaság és a társadalom szolgálata, aminek ellenőrzése, a célok és tartalmak pontos megfogalmazása körül folyamatos vita van. Nagyon komplex foglalkozás, ami járhat azzal az eredménnyel, hogy a különböző funkciók betöltése kölcsönös termékenyítő hatást fejt ki, de azt is eredményezheti, hogy egyes funkciók kiszorítják egymást (pl. az oktatás a kutatást). Nehezen lehet megfogalmazni, hogy hogyan lehet kiképezni valakit az akadémiai foglalkozásra, miközben éppen a tudósok deklarálják a szisztematikus tanulás és tudás fontosságát (a PhD rendszerű kutatóképzés elterjedése hozott bizonyos eredményeket a probléma legalább részleges megoldására).

Az 1960-as, 70-es évek gazdasági növekedésének és a felsőoktatási expanzió eufóriájának lecsengése után az 1990-es évek elején már megállapítható volt, hogy felgyorsult az akadémiai professzió státusának csökkenése, romlott a viszonylagos jövedelmi helyzet, a fiatalok esetében erősödött az akadémiai pálya választásának kockázata. A korábban tapasztaltnál is világosabbá vált, hogy a növekvő létszámú és deklaráltan egyre növekvő fontosságú társadalmi szerepet betöltő foglalkozás a folyamat vesztesévé vált. A munkakörülmények a „hatékonysági játszma” bővületében romlottak, az elszegényedés érzése jellemzi az egyetemeket, a tudomány embereit. Közben folyamatos kritikák és támadások kereszttüzében állnak, mert a társadalom elégedetlen a végzett hallgatók tudásával, a kutatások eredményeinek relevanciájával (*Teichler 1996*).

Intézményi szinten az akadémiai stáb elvesztette hagyományos „céhes” hatalmának jó részét (*Boer 1992*). Az évszázadokon át működő kollegiális irányítási modellt, amelyben a professzori kar önkormányzati testületként vezeti az egyetemet, az 1968-as diáklázadások követeléseinek megfelelően az egyetemi polgárok különböző cso-

portjainak választott képviselőiből álló egyetemi tanácsok váltották fel. Két évtized elmúltával kiderült, hogy ez a modell nemcsak a szakmai-akadémiai kérdések kezelésére nem igazán alkalmas, de az 1980-as évek közepére kiemelt problémává váló – anyagi értelemben vett – hatékonyság biztosítására sem (az egyetemi tanácsok „elszakszervezetesedtek”, a különböző csoportok érdekérvényesítési küzdelmeinek terepévé váltak). A 20. század végére a megoldásként remélt menedzseri típusú modell szerint az operatív vezető testületben már elvileg sem szerepelnek kifejezetten az oktatás-kutatás képviselői. A kizárólag akadémiai ügyekben illetékes szenátusnak nincs valódi döntési joga stratégiai kérdésekben.

A szétesés jelei

A felsőoktatás akadémiai stábjára társadalmi és intézményen belüli helyzetének megváltozását a hallgatói létszámexpánzió, majd az ágazat állandósuló alulfinanszírozottsága mellett elsősorban annak lehet tulajdonítani, hogy a második világháború után felgyorsult a tudományok differenciálódása, ami a tanszékek számának látványos gyarapodásában, a képzési programok burjánzásában testesült meg. Ezzel végleg megrendült az a biztonság, ami a fentiekben jelzett, céhszerűen működő egyetem tanárainak kiváltsága volt. A céhszerűség volt a biztosítéka az akadémiai szabadságnak, vagyis annak, hogy büntetlenül, az elbocsátás veszélye nélkül lehet megválasztani az oktatás és a kutatás tárgyát, tartalmát. Ennek a szabadságnak az ára, hogy alá vannak vetve egy speciális diszciplínának, amely kontrollt gyakorol, de megvéd a külső cenzoroktól (a kontinentális Európában a közalkalmazotti státus, az angolszász világban a tenure rendszer a megtestesítője ennek). A tudományok rendkívüli differenciálódásával ez a védőburok meggyengült, egyre kevésbé értelmezhető (*Egbert de Weert 1999*).

Részben ezzel függ össze, hogy már az 1990-es években konstatálták a kutatók, hogy mind a felsőoktatási szektor egésze, mind az egyes intézmények, valamint az egyes professzorok társadalmi pozícióját gyengíti, közérzetét rontja a szétesés jelensége. Egyrészt a fragmentálódás, vagyis hogy a felsőoktatás különböző szegmensei egymástól függetlenül működnek, nem alkotnak rendszert. Másrészt az atomizálódás, mi szerint minden intézmény, azon belül minden kar, tanszék, tanár csak saját munkájával, érdekeivel törődik, tevékenységét nem illeszti, az nem is illeszkedik a nagyobb egységbe, végső soron a felsőoktatás egészébe. Végül jelentkezik a balkanizálódás, az az állapot, amikor mindenki a másik rovására próbál támogatáshoz jutni, létét fenntartani, teret nyerni (*Seidel 1993; Vught 1996*).

A következményekre jó példa, hogy a specializáció rövid távon erősíti a tanszékek és az egyes professzorok hatalmát, de az akadémiai sodrás oda vezet, hogy egy új képzési programot nem a társadalmi igényt figyelembe véve indítanak be, hanem személyi ambícióból. A sok ilyen, egyéni indíttatású vállalkozás oda vezet, hogy végül az egész intézmény működése lehetetlenül el, a szektor pedig elveszti társadalmi elfogadottságát (*Jenniskens 1999*).



A hitelesség megrendülése

Az 1988-ban kibocsátott és európai rektorok által aláírt Magna Charta Universitatum az egyetemek alkotmányának tekinthető. Megfogalmazza azokat a célokat és intellektuális, valamint erkölcsi értékeket, amelyeket követniük kell az egyetemeknek, hogy megőrizhessék egyedülálló szerepüket, amelyet a társadalomban betöltenek. Alapvető elve az intézményi autonómia és az akadémiai szabadság, amit nem tekint mennyei ajándéknak, hanem olyan kiharcolt, kiérdemelt jognak, amely képessé teszi az egyetemeket és azok polgárait, hogy felelősségteljesen járuljanak hozzá a változó és egyre inkább nemzetközivé váló társadalmak fejlődéséhez, jóllétéhez. Mondhatni, hogy a Magna Charta Universitatum az akadémiai világ lelkiismerete. Az első tíz év tapasztalatai alapján az Európai Rektorok Konferenciája és a Bolognai Egyetem létrehozott egy testületet (Observatory Magna Charta Universitatum), amely azt vizsgálja, hogy mennyiben teljesülnek az alapdokumentumban lefektetett elvek a gyakorlatban, milyen veszélyek fenyegetik az ott megfogalmazott elvek érvényesülését, hol vannak akadályai a betartásuknak. Az Observatory évente konferenciát rendez az intézményvezetők számára egy-egy meghatározott témából, amelyen a felkért szakértők bemutatják vizsgálódásuk eredményeit.

2007 szeptemberében „Az egyetemi integritás menedzselése” címmel tartottak konferenciát. A témaválasztást az indokolta, hogy egyre több jelzés érkezett arról, hogy a tömegessé vált és a kommercializálódás útjára lépő felsőoktatási szektor különböző szintjein egyre inkább tapasztalhatók olyan szabálytalanságok, amelyek a korrupció és a kevésbé megfogható visszaélések határán mozognak. Ezek komolyan veszélyeztetik az egész szektor és egyes szereplői szavahihetőségét, megrendítik az irántuk táplált hagyományos bizalmat és tiszteletet. A téma napirendre tűzését szorgalmazta az Európai Hallgatói Szövetség, amely a hallgatókat érintő sérelmekre kívánta felhívni a figyelmet, de a probléma nyilvánvalóan a felsőoktatás egész szövetének sokkal szélesebb vonatkozásait is magában foglalja.

Az Observatory főtítkára – Andris Barblan – fogalmazta meg a téma megközeledésének elméleti alapvetését. Abból indult ki, hogy az egyetem, annak vezetői és tanárai a társadalmi környezetbe beágyazódva működnek, miközben bizonyos távolságot is tartanak a társadalomtól, hogy elég függetlenségük legyen ahhoz, hogy a társadalmi változások állandó kritikussai lehessenek. Más szektorokhoz képest van egy fontos sajátossága az akadémiai világnak, az egyetemeknek: valamiféle eredendő ártatlanságnak a feltételezése. A feltételezés azon a logikán alapul, hogy akik hivatásszerűen az igazság keresésén dolgoznak (hiszen a tudomány eszközeivel kutatnak), morálisan szükségképpen felsőbbrendűek, mint azok, akiknek a „földhözragadt” valóság a tevékenységi területük. Ennek a helyzetnek a fenntartása a szektor egészének elemi érdeke. Így különböző szereplői természetesnek tekintik, hogy az elefántcsonttorony bástyái megvédik őket a magatartásukat vizsgálni és megítélni szándékozó külső törekvésektől. Miközben a társadalomban sokan és sokféle tapasztalattal, információval rendelkeznek az egyetemeket és tanáraikat érintő szabálytalanságokról, erről a problémáról általában kevés szó esik, a diszkrét

elhallgatás övezi. Itt az ideje, hogy őszinte diskurzus folyjék róla, szakértők tárják fel az empirikus helyzetet és az okokat. Különös tekintettel arra, hogy nem lehet hivatkozási alap, mi szerint a felsőoktatás a társadalom része, ezért nem lehet mentes a külső környezetben is tapasztalható negatív jelenségektől. Az egyetemeken nőnek fel a közeli jövő vezetői, szakemberei. Súlyos következményekkel jár a társadalom egészére nézve, ha szabálytalanságokkal terhelt intézményi környezetben szocializálódnak (*Barblan 2007*).

Nem könnyű definiálni azon jelenségek körét, amelyeket akadémiai szabálytalanságoknak tekinthetünk. A skála igen széles, a hallgatók puszkázásától a tudományos minősítések manipulálásáig terjed. Lényegében minden olyan viselkedés, amely az írott vagy íratlan szabályok megszegését, vagy megkerülését jelenti (csalás, megvesztegetés, zaklatás, favorizálás, megfélemlítés, korrupció a pénzügyek kezelésében, az átláthatóság hiánya stb.).

Mikroszinten objektív oknak tekinthető az a nyomás, amelyet a család és a tágabb környezet gyakorol a felsőoktatás tanáira, kutatóira, valamint az erős társadalmi igény a diplomás szakemberek iránt. A szubjektív okok természetesen egyéniék, összefügghetnek a munkakörülményekkel, az ambíciókkal, a kompetitív helyzettel (*Vlad 2007*).

A jelenség mélyebb megértéséhez fel kell tárnunk azokat a fejleményeket, körülményeket, amelyek lehetővé teszik azok kialakulását, illetve kiváltják, ösztönzik a szereplők ilyen viselkedését. Adott esetben ezek jól ismert, a felsőoktatás egészét érintő kihívások. Mégis érdemes ezúttal is összegezni őket.

Az első és legáltalánosabb a folyamatos expanzió, aminek következtében már lényegében minden európai országban elérte a felsőoktatás a tömegesség szakaszát (a fejlődő országok igyekeznek követni őket). Az utóbbi néhány évtizedben a „kézműves” munkát az ipari-termelés jellegű működés váltotta fel. Az expanzióval párhuzamosan csökkent a közösségi támogatások összege, aminek következtében a felsőoktatási intézményeknek fenntartásuk céljából többféle anyagi forrást kell bevonniuk. A szülőktől, hallgatóktól az üzleti szektorig terjedő skálát képviselő addicionális források igénybevétele a méltányosság kérdéseinek végeláthatatlan sorát eredményezi. A felsőoktatási intézmények körének tényszerű differenciálódása és ezzel párhuzamosan a különböző missziók explicit formában való elismerésének hiánya további konfúziót okoz. A felsőoktatás internacionális jellege nem újdonság, hiszen eredetileg is nyitottak voltak az egyetemek a legkülönbözőbb területekről érkezők hallgatók és oktatók számára. A vizsgált témákat érintő új elem ebből a szempontból, hogy nem egyszerűen igen jelentős a mobil hallgatók és tanárok száma, aránya, hanem megnőtt a kereskedelmi elem a felsőoktatásban (amit jól mutat, hogy egyes országokban a második legnagyobb export tétel). A kommercializálódás természetesen nemcsak nemzetközi, hanem nemzeti vonatkozásban is érvényesül, és nagymértékben érinti a kutatást is. Közéleg, vagy már itt is van az „akadémiai kapitalizmus” korszaka. Végül az információs technológia rohamos



elterjedését kell megemlíteni, amellyel vissza is lehet élni, amelyet illegitim és illegális célokra is fel lehet használni.

A témára irányuló vizsgálódások eredményei arra utalnak, hogy a negatív jelenségek minden régióban előfordulnak, annyiban van különbség a poszt-szocialista (ezen belül is a dél-kelet európai országok) és a nyugati országok között, hogy az előbbiekben durvább megnyilvánulások is azonosíthatók, utóbbiakban pedig inkább a „finomabb” szabálytalanságok tapasztalhatók (*Vukasovic 2007*).

A veszélybe került integritás megerősítése

A „rövidítő utaknak” vannak hagyományai a nyugati kultúrában (Prometheus ellopja a tudást jelképező tüzet az istenektől, Nagy Sándor átvágja a gordiuszi csomót). Az ilyen gyors megoldások azonban idegenek a tudomány világtól, ott kitartó, sokszor hosszadalmas munkára van szükség. Az eredményeket nem lehet büntetlenül siettetni, nem szabad a megismerés, a kutatás szabályait megszegni (Prometheus minden esetre kellőképpen meglakolt tettéért) (*Barblan 2007*).

Az akadémiai professzió, az egyetemek jövője döntően attól függ, hogy sikerül-e megerősíteni a veszélybe került integritást. A fogalom igen összetett jelentésű, éppen ezért tudja kifejezni a komplex jelenséget. Utal a sérthetetlenségre, a tisztességre, feddhetetlenségre, megvesztegethetetlenségre, az ép kondícióra, az „egészségre”, a megosztottság hiányára, a teljességre. Úgy is lehet fogalmazni, hogy az az intézmény őrzi integritással, amely sikeresen küzd a fentiekben tárgyalt szabálytalanságok, visszaélések ellen. Az integritás az akadémiai közösség olyan kulcsértékein alapul, mint az őszinteség, bizalom, igazságosság, tisztelet, felelősségtudat, felelősségre vonhatóság (*Vukasovic 2007*) (*Bucharest 2004*).

Az integritás aligha érhető el akkor, ha az intézmény nem egy eszként funkcionál. Márpedig az egyetemek igen komplex és többnyire nagyméretű intézmények, amelyek hagyományosan sok relatíve nagy autonómiával rendelkező egységből állnak (egészen az individuális professzorokig, kutatókig). Az utóbbi évtizedek folyamatai a szétesés irányába mozdították el az intézményrendszer minden hierarchikus szintjét, egységét.

Az akadémiai professzió csökkenő presztízsének, gyenge alkupozíciójának, képviselői általános rossz közérzetének végül is itt van a gyökere. Amikor az új társadalmi szerződésről beszélünk, akkor eddig a mélységig is el kell jutnunk vitáinkban (*Hrubos 2006*).

HRUBOS ILDIKÓ

IRODALOM

- ALTBACH, P. G. (ed) (2002) *The Decline of the Guru: The Academic Profession in Developing and Middle-Income Countries*. Center for International Higher Education Lynch School of Education, Boston College, Chestnut Hill, Massachusetts.
- BARBLAN, A. (2007) Fundamental University Values. In: BARBLAN, A. & DAXNER, M. & IVOCSEVICS, V. (eds.) *Academic Malpractice. Treats and Temptation*. Observatory Magna Charta Universitatum. Bononia University Press.
- BLASI, P. (2005) Science as a practice: extending university autonomy by combining research and teaching. In: *Managing University Autonomy*. Observatory, Bononia University Press. Bologna
- BOER, H. (1996) Changing Institutional Governance Structure. In: MAASSEN P.A.M. & VUGH, F.A. (eds.) *Inside Academia. New challenges for the academic profession*. De Tijdstroom, Utrecht pp. 83–95.
- Bologna Process. Stocktaking Report. (2007) Report from a working group appointed by the Bologna Follow-up Group to the Ministerial Conference in London, May 2007.
- Bologna with Students Eyes. 2007 Edition. ESIB – The National Unions of Students in Europe
- BOURDIEU, P. (1988) *Homo Academicus*. Poloty Press, Cambridge, Oxford.
- CLARK, B. (1983) *The Higher Education System*. Berkeley, University of California Press.
- HRUBOS, I. (2006) A 21. század egyeteme. Újtársadalmi szerződés felé. *Educatio*. No. 2.
- JENNISKENS, I. & MORPHEW, CH. (1999) Assessing institutional change at the level of the faculty: Examining faculty motivations and new degree programmes. In: JONGBLOED, B. & MAASSEN, P. & NEAVE, G. (eds.) *From the Eye of the Storm*. Kluwer Academic Publishers, London.
- KOZMA, T. (2004) *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- LIU, N.C. & CHENG, Y. (2005) Academic Ranking of World Universities – Methodologies and Problems. *Higher Education in Europe*. Vol. 30. No. 2.
- MIHAJLOVIC, D. (2007) *Activities of the Anti-Corruption Student Network in Southeast Europe: Corruption, Malpractice and Fraud in Higher Education in Southeast Europe*. European Students' Union panel: The students's view – a background document. Observatory Annual Conference, Bologna, 2007. September 20.
- MÜLLER-BÖLING, D. (2006) The CHE-Approach. Paper presented at „*The Challenges of University Ranking Symposium*” February, 16. 2006. Leiden.
- NEAVE, G. (1991) *The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*. Oxford, Pergamon Press.
- Perception of Higher Education Reforms. (2007) Survey among teaching professionals in higher education institutions, in the 27 Member States, and Croatia, Iceland, Norway and Turkey. Flash Eurobarometer Series 192 – The Gallup Organization. European Commission.
- „Realising the European Higher Education Area”. Communiqué of the Conference of Ministers Responsible for Higher education. Berlin, 19 September 2003.
- TEICHLER, U. (1996) The Conditions of the Academic Profession: an international comparative analyses of the academic profession in Western Europe, Japan and the USA. In: MAASSEN P.A.M. & VUGH, F.A. (eds.) *Inside Academia. New challenges for the academic profession*. De Tijdstroom, Utrecht pp. 15–65.
- The Times Higher Education Supplement – World University Rankings October 28. 2005.
- TRENDS V. (2007) *Universities shaping the European Higher Education Area*. An EUA Report.
- VUKASOVIC, M. (2007) *The integrity of higher education – from essence to management*. Paper presented at the conference of the Magna Charta Observatory, Bologna, 20–21. September.
- VUGHT, F.A. (1996) The Humboldtian University Under Pressure: new forms of quality review in Western European education. In: MAASSEN P.A.M. & VUGH, F.A. (eds.) *Inside Academia. New challenges for the academic profession*. De Tijdstroom, Utrecht pp. 185–226.
- WEBER, MAX (1995) *A tudományés a politika mint hivatás*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- DE WEERT, E. & VAN VUCH TIJSSSEN, L. (1999) Academic staff between threat and opportunity: Changing employment and conditions of service. In: JONGBLOED, B. & MAASSEN, P. & NEAVE, G. (eds.) *From the Eye of the Storm*. Kluwer Academic Publishers, London.

EGYRE TÖBBET, EGYRE KEVESEBBEN?

EBBEN AZ ÍRÁSBAN A HAZAI FELSŐOKTATÁS oktatóinak a statisztikák alapján értékelhető jellemzőit vizsgáljuk, nagyjából nemzetközi összehasonlításban. Az elemzés alapvetően a tudományos minősítéssel rendelkező oktatókra koncentrál.

Hallgató-oktató arány

Kezdjük is mindjárt néhány fontos adattal.

2005-ben Magyarországon 23787 oktató dolgozott a felsőoktatásban, ebből 16892 főfoglalkozásban. Az összes oktató közül 3131 volt a professzorok száma. Ugyanebben az évben 378,5 ezer volt (egyenértékű) hallgatók száma.¹ Németországban 2001/2002-es őszi félévben 1868,7 ezer (egyenértékű) felsőoktatási hallgató volt, s 160389 oktató. Az oktatók közül 37661 fő volt professzor.

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy az egy oktatóra jutó hallgatók száma Magyarországon 15,9, Németországban 11,7, ugyanakkor Németországban 50 hallgatóra jut egy professzor, nálunk viszont 120-ra, vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy miközben a német oktatók 23,5%-a professzor, a magyar oktatóknak mindössze 13%-a.

1. táblázat: A hallgató-oktató arány az OECD országokban 2004-ben

Svédország	9,0	Új-Zéland	15,2
Izland	10,9	Magyarország	15,6
Szlovákia	10,9	USA	15,8
Japán	11,0	Törökország	16,8
Spanyolország	11,7	Egyesült Királyság	17,8
Norvégia	12,0	Franciaország	17,8
Finnország	12,4	Csehország	17,9
Németország	12,7	Belgium	19,4
Portugália	13,5	Olaszország	21,6
Hollandia	13,6	Korea	25,2
Írország	13,7	Görögország	28,1
Ausztria	14,8	OECD átlag	15,5
Mexikó	15,1	EU-19 átlag	15,7

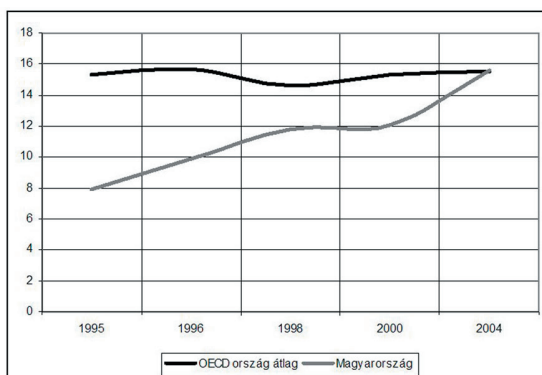
Forrás: Education at a Glance 2006 OECD Paris 2006 Table D2.2 Ratio of students to teaching staff in educational institutions (2004) (All tertiary education).

¹ Nappali tagozaton 212,3 ezer, esti tagozaton 9,4 ezer, levelező és távoktatási tagozaton 156,8 ezer hallgató tanult. Adatok forrása: Statisztikai tájékoztató 2004/2005. OM. Budapest, 2005.

Az Egyesült Királyságban 2002/2003-ban 1746,59 ezer fő (egyenértékű) hallgató volt, s 146875 akadémiai állomány, akik közül 14225 volt professzor. Tehát a briteknél 11,9 hallgató jutott egy oktatóra, s az oktatók 10%-a volt professzor. Ausztráliában 2005-ben a professzorok aránya 12% volt.

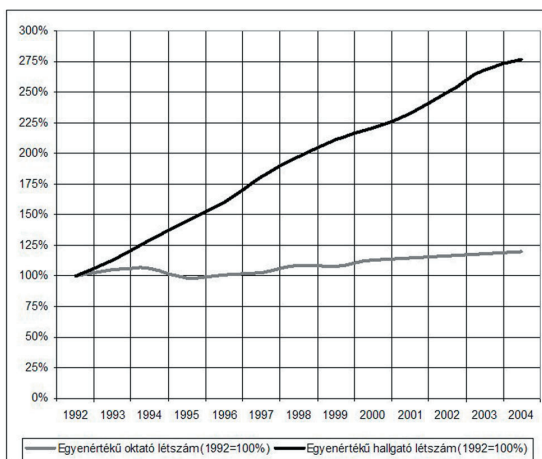
Az oktatóknak a hallgatókhoz viszonyított számát illetően ma már Magyarország az OECD országokat tekintve az átlaghoz tartozik. Fontos megjegyezni, hogy ez egy olyan – az elmúlt tíz évben lezajlott – fejlődés nyomán alakult ki, amikor is a hazai hallgató-oktató arány megkétszereződött, míg az OECD átlag ugyanezen idő alatt nagyjából állandó szinten maradt.

1. ábra: A hallgató oktató arány alakulása 1995–2004 között



A tendencia annak a következménye, hogy miközben 1992–2004 között az egyenértékű hallgatólétszám közel háromszorosára nőtt, ugyanakkor az egyenértékű oktatólétszám csupán mintegy nyolcvével növekedett.

2. ábra: Az egyenértékű hallgató és az egyenértékű oktatólétszám alakulása 1992–2004

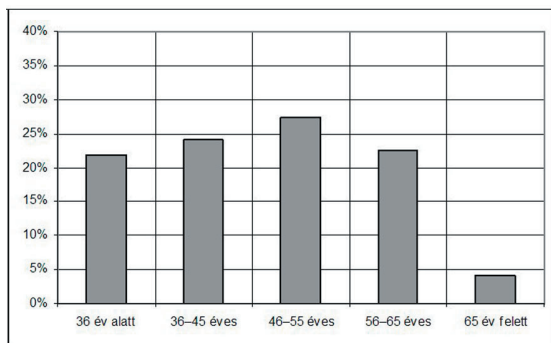




Az oktatók korstruktúrája

A hazai felsőoktatási oktatógárda átlagéletkora közel 47 év. Az egyes korcsoportok között meglepően egyenletes az eloszlás. A 46–55 éves korosztályba tartozók aránya alig 10%-kal több mint a 36 év alattiaké.

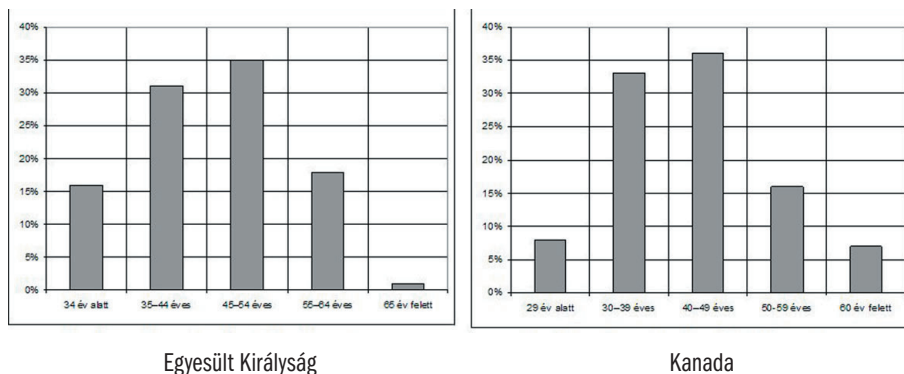
3. ábra: Az összes főoglalkozású oktató koreloszlása a hazai felsőoktatásban, 2004–2005



Forrás: www.felvi.hu

Az oktatók koreloszlása nálunk lényegesen egyenletesebb, mint az angol és kanadai oktatók koreloszlása. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a hazai felsőoktatásban az elmúlt 15 év alatt lezajlott egy – ha nem is jelentős – bővülés, ami alapvetően a fiatalabb korosztályokba tartozó oktatók számának növekedését jelentette. (Az angol és kanadai felsőoktatás esetében a tömegesedés már korábban lezajlott, így mára mind a hallgatólétszám, mind az oktatólétszám növekedése lassabb.) A mit még meg lehet említeni a korstruktúrával összefüggésben az az, hogy a 65 évnél idősebbek aránya nálunk több mint kétszeres az Egyesült Királysággal összehasonlítva.

4. ábra: Az akadémiai állomány koreloszlása az Egyesült Királyságban (1999–2000),^a illetve Kanadában (1990–1991)^b



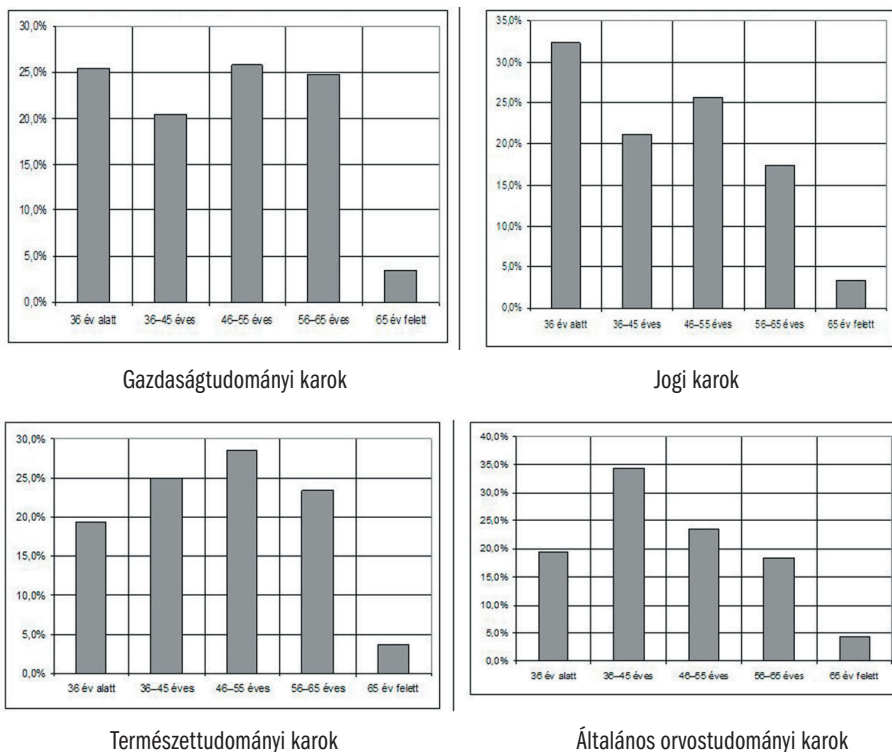
^a Forrás: Academic Staff sub-Committee Trade Union Side 2003. www.aut.org.uk/media/pdf/payclaim2003.pdf

^b Forrás: D. Lynd, Chief: Part-Time Academic Staff in Universities March 5, 1993. www.cirpa-acpri.ca/prev-Conferences/proceed1993/JOB-E1.html

Az egyes egyetemi karok oktatóinak korstruktúrája jellemzően eltér. A jogi és a gazdaságtudományi karokon (valamint az itt be nem mutatott bölcsészkarokon) jelentősen több a fiatal oktató, mint a természettudományos és az általános orvoskarokon, aminek az az oka, hogy gazdaságtudományi, a jogi és bölcsészkarok hallgatóinak – s vele az oktatóinak – száma jelentősebb mértékben növekedett, mint az orvos és természettudományos karoké. Az oktatólétszám bővülése pedig nyilvánvalóan a fiatalabb korosztályokban történt.

Más oldalról alighanem szerepet játszik a korstruktúra ilyen alakulásában az is, hogy a jogi, gazdasági és a bölcsész tudományos képzések egy részében is a rendszer-váltás jelentős mértékű tartalmi változásokat hozott, miközben az ideológiamentes természettudományos és orvosc képzésben nem voltak ilyen változások. A változás abban az irányban hatott, hogy a régi oktatógárda helyébe nagyobb arányban léptek fiatalok az előbbi karokon, mint az utóbbiakon.

5. ábra: Különböző egyetemi karok oktatóinak korstruktúrája



Az oktatók tudományos minősítése

A hazai felsőoktatásban 2005 márciusában közel 8 ezer minősített oktató dolgozott.



2. táblázat: A felsőoktatási intézményekben dolgozó főfoglalkozású minősített oktatók és kutatók létszáma 2005 márciusában

	Főfoglalkozású minősített oktatók száma	Arányuk (%)	Összes hallgató létszáma (2005/2006)	Arányuk (%)	Egy minősített-re jutó hallgató
Állami egyetemek	6 470	82,5	259 276	61,1	40
Állami főiskolák	664	8,5	107 521	25,3	162
Egyházi egyetemek	310	4,0	13 370	3,2	43
Egyházi főiskolák	160	2,0	10 708	2,5	67
Magán és alapítványi felsőoktatási intézmények	240	3,1	33 286	7,8	139
Összesen	7 844	100,0	424 161	100,0	54

Forrás: Oktatók adatai: Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és tudományos ügyek főosztályának 2005. évi jelentése OM Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztálya Budapest, 2006. június. Hallgatók adatai: Statisztikai tájékoztató Felsőoktatás 2005/2006 OKM Budapest 2006.

A minősített oktatók több mint 80%-a az állami egyetemeken dolgozik, ugyanakkor az összes hallgatónak csupán alig több mint 60%-a jár ezekbe az intézményekbe. Ebből adódik, hogy ezekben az intézményekben – az állami egyetemeken – jut a legkevesebb hallgató egy minősítettre. Alig tér el ettől az egyházi egyetemek ugyanezen mutatószáma. A legkedvezőtlenebb ez a mutató az állami főiskolákon, ahol több mint négyszeres ez a szám, az állami egyetemekhez képest.

Öt olyan egyetem van, ahol a minősített oktatók száma meghaladja a fél ezret. Ezen az öt egyetem dolgozik a minősített oktatók több mint fele (52%-a, 4104 fő): az Eötvösön (1060), a Debreceni Egyetemen (910), a Szegedin (816), a Pécsin (669) és a Műegyetemen (649). Egyébként az összes felsőoktatási hallgatónak 35,3%-a jár erre az öt egyetemre.

Az oktatók tudományos minősítését vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy az elmúlt tíz évben igen jelentősen növekedett a minősítettek aránya.

3. táblázat: A tudományos minősítettek aránya a főállású oktatók között

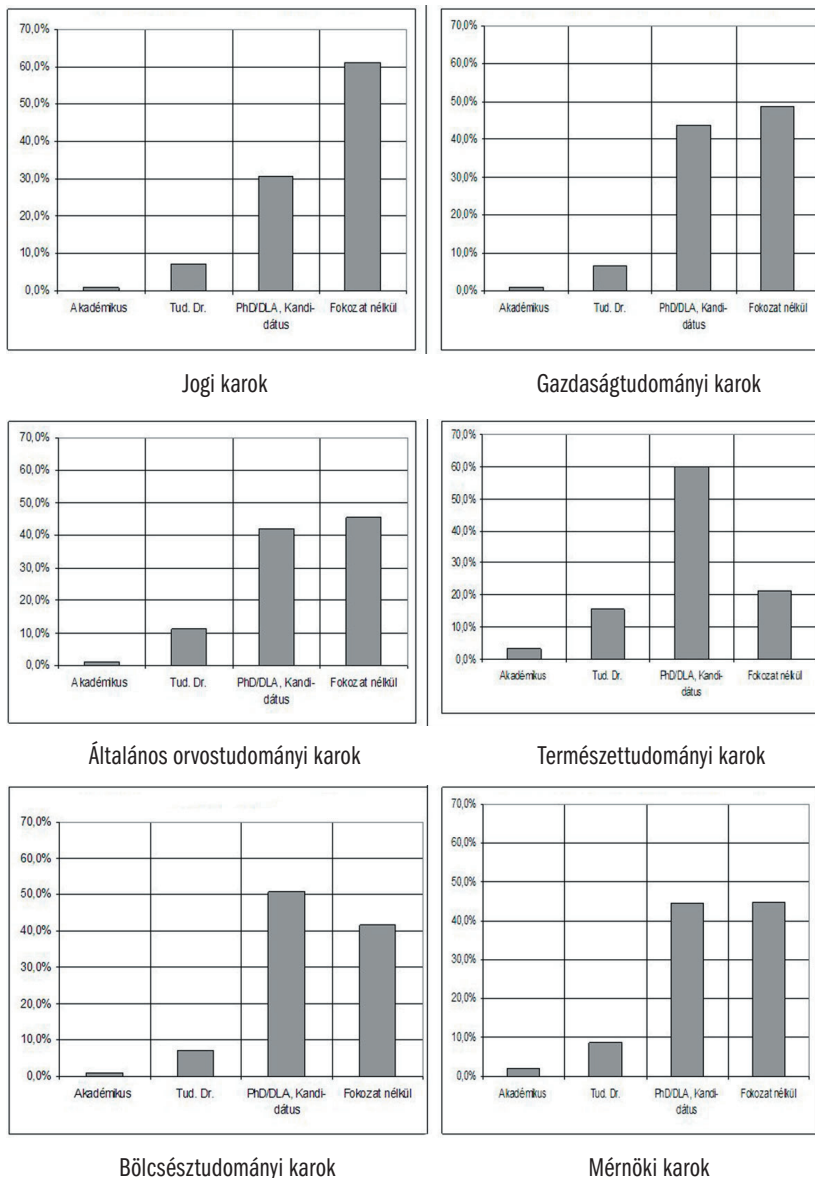
	MTA tag (Rendes és levelező együtt)	MTA doktora	Kandidátus és PhD	Összes oktató	Minősítettek aránya (%)	Átszámított hallgató	Egy minősített-re jutó hallgató
1995	106	778	3 068	14 975	26,4	164 292	41,6
2000	98	826	4 776	15 649	36,4	255 583	44,8
2004	125	872	5 347	15 185	41,8	323 516	51,0

Ugyanakkor az egy minősített oktatóra jutó hallgatólétszám is növekedett.

A minősítettek aránya is jellemzően eltérő a különböző egyetemi karokon. A legmagasabb a minősítettek aránya a természettudományi karokon, ahol megközelíti a 80%-ot. A legalacsonyabb a jogi és a gazdaságtudományi karokon (az előbbieknél

éppen nem éri el a 40%-ot, az utóbbiaknál alig haladja meg az 50%-ot). Az itt nem tárgyalt főiskolai karokon ennél lényegesen alacsonyabb a minősítettek aránya.

6. ábra: A különböző karok oktatóinak megoszlása minősítés szerint





A nagydoktorok

Az akadémiai törvény alapján „az Akadémia ... »Magyar Tudományos Akadémia Doktora« tudományos címet adományozhat”. Az MTA doktora címmel rendelkezők néhány jellemzőjét azért érdemes röviden megvizsgálnunk, mert a Magyar Akkreditációs Bizottság, illetve szakbizottságai – egyébként törvénytelenül – az egyetemi tanári kinevezéshez megköveteli az MTA doktora címet. Az MTA doktorai tehát nagyrészt átfedik az egyetemi tanárokat, (bár 2000 előtt az egyetemi tanári kinevezést nem véleményezte a MAB, s a jelenlegi időszakban is eltérhet a miniszter a MAB véleményétől, – azaz az egyetemi tanárok nem mindegyike nagydoktor – de ezek aránya nem jelentős).

A 2005 év végi állapot szerint az MTA doktorainak száma valamivel több, mint 2600 fő volt, átlagos életkoruk kicsivel meghaladta a 66 évet. Közülük kicsit több mint 1600 a rendszerváltás után szerezte meg a nagydoktori címet, az ő átlagos életkoruk 60 év volt.

4. táblázat: Az MTA doktorainak néhány jellemzője

	MTA doktora (fő)	Átlagéletkor	Tudományterületi arány (%)	65 évnél fiatalabb (fő)	65 évnél fiatalabbak aránya (%)
Humán tudomány	633	67	24,0	276	44,0
Reál tudomány	1 993	65	76,0	986	49,0
Összesen	2 626	66	100,0	1 262	48,0
	MTA doktora 1990 után	Átlagéletkor	65 évnél fiatalabb	1990 utáni MTA doktorok aránya (%)	1990 utáni tudományterületi arány (%)
Humán tudomány	404	62	258	64,0	24,5
Reál tudomány	1 247	60	892	63,0	75,5
Összesen	1 651	60	1 150	63,0	100,0

Az MTA doktorainak mindössze 24%-a tartozik a humántudományok tudományterületbe.

Az akadémiai nagydoktorok – a szocialista örökségnek megfelelően – a reál területeken vannak a legnagyobb számban. 150 főnél nagyobb számban a mezőgazdasági, a fizikai, a biológiai, a műszaki, a gyógyszerész és kémiai, valamint az orvostudományi területen találunk MTA doktorokat.

Ha megvizsgáljuk a nagydoktorok között a 65 évnél fiatalabbak arányát, akkor azt találjuk, hogy részint azokon a tudományterületeken több a fiatalabb minősített, amelyek a rendszerváltás után alakultak, vagy megújultak (pl. regionális tudomány, politológia, szociológia), részint ahol hagyományosan viszonylag fiatalon megszerzhető a nagydoktori cím (matematika, fizika). Bizonyos szempontból meglepő a skála másik vége. Azaz, hogy a hadtudományok, a jogtudomány, a néprajz, vagy a közgazdaságtudomány területén mennyire kevés a fiatalabb minősített – pedig

5. táblázat: Az MTA doktorainak megoszlása (2005)

	MTA doktora	Átlag- életkor	65 év- nél fia- talabb (fő)	65 évnél fiatalabb (arány, %)	MTA dokto- ra 1990 után	Átlag- életkor	65 év- nél fia- talabb (fő)	1990 utáni MTA dokto- rok aránya (%)
Állam és jogtudomány	61	69	20	33,0	25	67	15	41,0
Filozófia	41	62	24	59,0	26	55	22	63,0
Irodalom tud.	97	67	41	42,0	71	53	41	73,0
Közgazdaság-tudomány	104	69	37	36,0	50	63	31	48,0
Művészettört., zene tudomány	23	74	5	44,0	16	69	5	41,0
Néprajz tud.	18	70	6	33,0	15	67	6	83,0
Nevelés-tud.	30	67	13	43,0	20	62	13	67,0
Nyelvtudomány	68	67	32	47,0	49	63	32	72,0
Politika tud.	9	61	6	67,0	8	58	6	89,0
Pszichológia tud.	20	64	11	55,0	17	62	11	85,0
Régészeti, történelem tud.	125	68	54	43,0	80	62	53	64,0
Regionális tud.	3	55	3	100,0	3	55	3	100,0
Szociológia tud.	34	63	24	71,0	24	59	20	71,0
Humán tud.	633	67	276	44,0	404	62	258	64,0
Állatorvos tud.	32	63	16	50,0	25	60	16	78,0
Biológia tud.	239	64	136	57,0	157	58	126	66,0
Fizikai tud.	179	60	124	69,0	127	56	109	71,0
Földtudomány	39	65	17	44,0	25	59	16	64,0
Geodézia meteorológia és földrajz tud.	52	65	22	42,0	38	61	22	73,0
Gyógyszerész, kémiai tud.	358	65	172	48,0	223	60	163	62,0
Hadtudomány	31	70	8	26,0	16	66	7	52,0
Közlekedés tudomány	11	71	4	36,0	7	65	4	64,0
Matematika tud.	113	60	82	73,0	73	56	65	65,0
Mezőgazd. tud.	169	68	67	40,0	109	64	63	64,0
Műszaki tud.	253	69	95	38,0	135	63	81	53,0
Orvos-tudomány	517	66	243	47,0	312	60	220	60,0
Reál tud.	1 993	65	986	49,0	1 247	60	892	63,0
Összesen	2 626	66	1 262	48,0	1 650	60	1 150	63,0

Forrás: saját számítás a www.mta.hu alapján.

ezek majd mindegyike megújult a rendszerváltás után –, de úgy tűnik itt nem sikerült a fiatalabb nemzedéknek jelentősebb áttörést elérni.

Egyébként az MTA doktorai az adófizetők pénzén tiszteletdíjban részesülnek.² Meglehetősen kevés országban gyakorlat az, hogy egy társaság tagjai, a társaságtól

² A 2006. évi költségvetési törvény értelmében 11. § (7) „A Tudományok Doktora, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Doktora tudományos fokozattal rendelkezők tiszteletdíjának havi összege 101 100 forint, az 1995. január 1-je előtt nyugdíjba vonultak esetében – a korábban megállapított nyugdíj-kiegészítésre tekintettel – 97 100 forint.”



kapott címre a nemzetgazdasági átlagkereset több mint felét megkapják az adófizetők pénzéből, mindenfajta aktuális teljesítményértékelés nélkül. Hangsúlyozni kell, hogy itt most nem az akadémikusok tiszteletdíjáról van szó,³ ami ennél jelentősen nagyobb összeg, és jelentősen kevesebb személynek jár – jöllehet az ő esetükben is kérdéses, hogy egy társadalmi szervezeti tagság után az adófizetők pénzéből miért is kell – a tényleges teljesítménytől független – juttatást nyújtani. Erre alig találunk példát a világon.

Visszatérve a nagydoktorokra, tulajdonképpen az adófizetőktől kapott illetményük aprópénz, a nagydoktori cím ugyanis mára igen jó üzletté vált. Ennek alapvetően az az oka, hogy a nagydoktori címmel rendelkezők az akadémiai kalapjukban a MAB-ban és különböző felsőoktatási testületekben helyet foglalva olyan szabályokat módoltak ki, amelyek a saját előnyüket szolgálják.

Mint már volt róla szó az egyetemi tanári kinevezéshez, ugyan a törvény nem írta elő a nagydoktori címet (a törvény szerint PhD minősítés és habilitáció volt szükséges, az újabb törvény szerint pedig csak PhD), de az egyetemi tanári kinevezést véleményező Akkreditációs Bizottság (ahol a nagydoktori címmel bíró akadémiai és egyetemi képviselők többségben vannak) a nagydoktori címet követelte/követeli meg.

A másik ilyen példa a doktori képzés, amelynek elindításához, azaz a doktori iskola alapításához az Akkreditációs bizottság három nagydoktor alapító tagságát követelte meg. Az új szabályozás viszont 7 törzstagot ír elő, akik közül négy egyetemi tanár, (akik mint fentebb láttuk nagyrészt nagydoktorok).

Ezek az előírások lényegében azt jelentik, hogy a magyar felsőoktatás egyetemi tanáira és doktori képzésének alapítóira egy tudományos társaság által adományozott tudományos cím meglétét követelik meg. Ezek az előírások azon túl, hogy lényegében törvénytelenek, ráadásul nem Európa- (sőt nem világ-) konformak.

Az előírások persze létrehozták a nagydoktorok piacát. A doktori iskola létesítéséhez meg kell venni a hiányzó nagydoktorokat. Az ár általában az egyetemi tanári kinevezés és az egyetemi tanári illetmény (2006-ban 416 500 Ft/hó) – s mindezt legjobban havi egy-két alkalommal történő látogatás az egyetemen.

Az arányokat és az életkorokat láttuk korábban. A nagydoktorok egyharmada fiatalabb 60 évesnél. Ezek után különösen elgondolkodtató Török Ádám (levelező tag) megjegyzése: „A magasabb minősítésű kutatók jelentős része az idősebb korosztályokhoz tartozik, márpedig hatvan év fölött – persze komoly egyéni kivételekkel – a kutatói aktivitás általában csökken.”⁴

Professzori keresetek

Magyarországban az egyetemi oktatók fizetését a mindenkori központi költségvetési törvényben, az egyetemi tanári munkakör 1. fizetési fokozatára megadott ga-

3 A 2006. évi költségvetési törvény értelmében 11. § (6) „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai tiszteletdíjának havi összege a) az Akadémia rendes tagjai esetében 455 000 forint, b) az Akadémia levelező tagjai esetében 353 900 forint.

4 Török Ádám (2006) A krétakör közepén: K+F és innovációs stratégiai dilemmák Magyarországon 2006-ban. *Magyar Tudomány*, No. 4. 432. o.

rantált illetmény alapján⁵ a közalkalmazotti törvény⁶ 2. számú melléklete szerinti besorolási tábla határozza meg.

6. táblázat: A közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény felsőoktatási oktatókra és kutatókra vonatkozó besorolási táblája*

Munkakör	Fizetési fokozat	Arány (%)	Munkakör	Fizetési fokozat	Arány (%)
Egyetemi tanár	3.	106	Főiskolai docens	2.	58
Egyetemi tanár	2.	103	Főiskolai docens	1.	55
Egyetemi tanár	1.	100	Főiskolai adjunktus	2.	48
Egyetemi docens	3.	76	Főiskolai adjunktus	1.	45
Egyetemi docens	2.	73	Főiskolai adjunktus	-	45
Egyetemi docens	1.	70	Főiskolai tanársegéd	-	40
Egyetemi adjunktus	3.	53	Kutatóprofesszor, tud. tanácsadó	3.	106
Egyetemi adjunktus	2.	50	Kutatóprofesszor, tud. tanácsadó	2.	103
Egyetemi adjunktus	1.	50	Kutatóprofesszor, tud. tanácsadó	1.	100
Egyetemi tanársegéd	2.	40	Tudományos főmunkatárs	3.	76
Egyetemi tanársegéd (gyakornok)	1.	37	Tudományos főmunkatárs	2.	73
Főiskolai tanár	3.	81	Tudományos főmunkatárs	1.	70
Főiskolai tanár	2.	78	Tudományos munkatárs	-	50
Főiskolai tanár	1.	75	Tudományos segédmunkatárs	-	40
Főiskolai docens	3.	61			

* Hivatalos címe szerint: „a felsőoktatási intézményben oktatói munkakört, valamint a tudományos kutatói munkakört betöltő közalkalmazottak garantált illetményét meghatározó, az egyetemi tanári munkakör 1. fizetési fokozatának a költségvetési törvényben megállapított garantált illetményére vetülő arányszámok”.

Az Egyesült Királyságban 2001-ben a teljes idős professzorok keresete közel 39 ezer font volt⁷ – ami az egy főre jutó GDP-nek mintegy 200%-a volt. Az Egyesült Államokban 2007-ben egy jogász professzor átlagosan 136 ezer dollárt,⁸ egy mérnök professzor 105 ezer dollárt,⁹ egy matematika professzor 85,5 ezer dollárt,¹⁰ egy szociológia professzor 80,7 ezer dollárt,¹¹ egy közgazdász professzor pedig 65 ezer dollárt¹² keresett,¹³ amely keresetek az egy főre jutó GDP 150 és 300%-a között vannak. Norvégiában 2002-ben ugyanez 150 és 260% volt.¹⁴ Németországban

5 A 2006. évi CXXVII. – a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről szóló – törvény 12. § (3) szerint „A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény 79/E. §-a alapján az egyetemi tanári munkakör 1. fizetési fokozatának garantált illetménye 416 500 forint”.

6 1992. évi XXXIII. – a közalkalmazottak jogállásáról szóló – törvény.

7 Egészen pontosan 38 618 font.

8 Pontosan 136 325 dollárt.

9 A pontos összeg 104 620 dollárt.

10 Egészen pontosan 85 513 dollárt.

11 Pontosan 80 713 dollárt.

12 Pontosan 64 998 dollárt.

13 Professzori keresetek forrása: http://swz.salary.com/salarywizard/layouthtmls/swzl_narrowbrief_ED01.html

14 Adatok forrása: http://www.gew.de/Binaries/Binary4483/burkhardt_selbstverst.pdf



2004-ben havi 5400–6600 euró volt a besorolási bére a professzoroknak,¹⁵ ami az egy főre jutó GDP 260–320%-a.

7. táblázat: A professzorok keresete néhány országban

Ország	Professzorok keresete az egy főre jutó GDP-hez viszonyítva (%)
Egyesült Királyság (2001)	200
USA (2006)	150–300
Norvégia (2002)	150–260
Németország (2004)	260–320
Magyarország (2006)	213–226

Megjegyzés: A magyar adatok a nagydoktori pótlék nélkül értendők.

Végül is a professzorok keresete a legtöbb országban az egy főre jutó GDP 2–3-szosa körül van. Nálunk is nagyjából hasonlóan alakul.

A nők aránya

A doktoranduszok között a nők aránya 2000-ben Dániában 36,3%, Svédországban 41%, Norvégiában 42,6% volt.¹⁶ Magyarországon 2005-ben 47% volt a női doktorhallgatók aránya.

A professzorok között a nők aránya 2000-ben Dániában 8,3%, Norvégiában 12,5%, Svédországban pedig 14% volt (*Burkhardt A. 2003*).

Magyarországon 2005-ben az egyetemi és főiskolai tanárok között a nők aránya 18,8% volt – ha csak az egyetemi professzorokat vizsgáljuk: ott a női professzorok aránya 12,1%.

8. táblázat: A nők aránya az egyes oktatói kategóriákban Magyarországon 2005-ben

	Egyetemi tanár	Egyetemi docens	Egyetemi adjunktus és tanársegéd	Főiskolai tanár	Főiskolai docens	Főiskolai adjunktus és tanársegéd	Nyelv, testnevelő, kollégiumi és egyéb oktató	Összesen
Teljes munkaidős oktató	1 726	2 948	5 375	857	1 909	2 548	1 529	16 892
Ebből nő	206	791	2 113	241	835	1 478	864	6 528
Nők aránya (%)	12	27	39	28	44	58	57	39

Az oktatók tudományos minősítettségének megoszlását vizsgálva nemek szerint azt állapíthatjuk meg, hogy a minősítéssel nem rendelkező oktatók között maga-

15 Adatok forrása: Kai Handel: Die Umsetzung der Professorenbesoldungsreform in den Bundesländern Centrum für Hochschülewicklung Arbeitspapier Nr. 65 Juli 2005 http://www.che.de/downloads/Profbesoldung_Laendervergleich_AP65.pdf

16 Anke Burkhardt (2003) Dem „Selbstverständlichen“ auf der Spur: Da Hochschulwesen der skandinavischen Länder im gleichstellungspolitischen Kontext In: Gerd Köhler, Robert Erlinghagen (Hrsg.):

sabb a nők aránya, ugyanakkor minden minősített kategóriában a férfiak aránya a magasabb. Lényegében minél magasabb tudományos minősítést vizsgálunk, annál magasabb a férfiak aránya.

9. táblázat: A nők aránya az egyes minősített oktatói kategóriákban Magyarországon 2005-ben

	Összes teljes munkaidős oktató	Ebből nő	Nők aránya (%)
MTA rendes tagja	74	2	3
MTA levelező tagja	59	2	3
MTA doktora	899	114	13
Tudományok kandidátusa	2 388	555	23
PhD	3 350	1 042	31
DLA	178	33	19
dr. univ (1984 után)	1 018	374	37
dr. univ (1984 előtt)	707	211	30
Minősítés nélkül	8 219	4 195	51
Összesen	16 892	6 528	39

Végül is a nők aránya a hazai felsőoktatásban nem tér el a nemzetközi tendenciáktól. Viszont az MTA tagjai között nyilvánvalóan kirívóan alacsony a számuk és az arányuk is.¹⁷

Befejezésül

A címben feltett kérdés által sugallt tendencia tehát csak részben igaz. Egyre több hallgatót azért nem egyre kevesebben tanítanak, de kétségtelenül nem sokkal többen. Ugyanakkor a felsőoktatás tömegesedése nyomán az oktatók minősítettsége javult, jól lehet az egy minősítettre jutó hallgatólétszám növekedett. Végül is a hazai egyetemek és főiskolák oktatóinak jellemzői egyre inkább közelítenek a fejlett országok hasonló jellemzőihez. Van néhány olyan sajátosság, főleg a professzorok tudományági megoszlása, valamint az egyes tudományterületek korstruktúrája, és nem utolsósorban az akadémiai doktori cím hegemon szerepe, amely az államszocialista múltból adódik.

POLÓNYI ISTVÁN

Tarifvertrag Wissenschaft. Über die Arbeitsbedingungen des wissenschaftlichen Personals an skandinavischen Hochschulen und ihre tarifrechtlichen Regelungen (= Materialien aus Hochschule und Forschung 102), Frankfurt/Main. http://www.gew.de/Binaries/Binary4483/burkhardt_selbstverst.pdf

17 Bár más akadémiákon is általában alacsony a nők aránya. Érdekes kivétel a Török Tudományos Akadémia, ahol a tagok 11,7%-a nő. <http://www.tuba.gov.tr/eng/index.php?section=5>



IRODALOM

- Academic Staff sub-Committee Trade Union Side 2003 www.aut.org.uk/media/pdf/payclaim2003.pdf
- BURKHARDT, A. (2003) Dem „Selbstverständlichen“ auf der Spur: Da Hochschulwesen der skandinavischen Länder im gleichstellungspolitischen Kontext. In: KÖHLER & ERLINGHAGEN (Hrsg.) *Tarifvertrag Wissenschaft*. Über die Arbeitsbedingungen des wissenschaftlichen Personals an skandinavischen Hochschulen und ihre tarifrechtlichen Regelungen (= Materialien aus Hochschule und Forschung 102), Frankfurt/Main. http://www.gew.de/Binaries/Binary4483/burkhardt_selbstverst.pdf
- Education at a Glance (1997, 1998, 2000, 2001, 2006) OECD Paris.
- KAI HANDEL (2005) Die Umsetzung der Professorensoldungsreform in den Bundesländern Centrum für Hochschülewicklung Arbeitspapier Nr. 65. Juli 2005. http://www.che.de/downloads/Profbesoldung_Laendervergleich_AP65.pdf
- Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban. *Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és tudományos ügyek főosztályának 2005. évi jelentése*. OM Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztálya. Budapest, 2006. június.
- D. LYND (1993) Chief, Part-Time Academic Staff in Universities March 5, 1993. www.cirpa-acpri.ca/prevConferences/proceed1993/JOB-E1.html
- POLÓNYI ISTVÁN (2006) Az Akadémia diszkrét bája. *Beszélő*. Október. Statisztikai tájékoztató. *Felsőoktatás 2005/2006*. Budapest, OKM. 2006.
- TÖRÖK ÁDÁM (2006) A krétakör közepén: K+F és innovációs stratégiai dilemmák Magyarországon 2006-ban. *Magyar Tudomány*. No. 4. 432. o. http://swz.salary.com/salarywizard/layout.html/swz1_narrowbrief_ED01.html http://www.gew.de/Binaries/Binary4483/burkhardt_selbstverst.pdf <http://www.mta.hu> <http://www.felvi.hu>
2006. évi CXXVII. Törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről.
1992. évi XXXIII. Törvény a közalkalmazottak jogállásáról.

ÖSZTÖNDÍJAK

A FELSŐOKTATÁSI KUTATÁS MINISZTERIUMI TÁMOGATÁSA

AFELSŐOKTATÁSBAN TANULÓK SZÁMÁNAK rohamos növekedését csak mérsékelt ütemben követte a hálózat bővülése és az oktatók-kutatók létszámának növekedése. Ezek a meglehetősen ismert folyamatok azzal jártak, hogy növekedett az oktatásban végzendő munka mennyisége, a kutatásra fordítható energia rovására. Az oktatás optimális esetben a kutatással egyenrangú feladat, hiszen éppen a rendszeres tudományos kutatási, fejlesztői tevékenységnek a diákokhoz való visszacsatolása, illetve az oktatás interaktív jellege jelenti a felsőoktatás sajátos feladatát. Az oktatási ágazat az 1993-as felsőoktatási törvénnyel a teljes felsőoktatás, egyúttal az országos tudománypolitika (egyik, illetve fő) felelőse lett, a felsőoktatás (az egyetem) pedig megkapta – visszakapta – a tudományos minősítés jogát, a doktorképzést és habilitálást. Ily módon az oktatási igazgatásra hárult a hazai kutatás-fejlesztés irányításának és támogatásának feladata is. Ezt a feladatot a minisztérium előbb önállóan próbálta megoldani (egészen 1996-ig az OTKA is a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz tartozott), a tudományos élet irányításáért folyó harcokban később a Magyar Tudományos Akadémiával és az önállósult OTKA-val kooperálva.

A felsőoktatási kutatás eredetileg elgondolt normatív támogatása nem oldotta meg a kutatások finanszírozásának kérdését, még kevésbé látszott alkalmasnak a tudományos irányítás céljaira, mivel kizárta a prioritások megfogalmazását, illetve ezek támogatását. Ugyanakkor nem volt alkalmas arra sem, hogy tényleges anyagi eszközöket biztosítson az egyes kutatások és egyes kutatók, kutatócsoportok számára – a felsőoktatásnak címzett támogatások rohamosan alakultak át működési költségekké, bármily „pántlikát” viseltek is. Így az ágazati irányítás már az új rendszer kezdetétől arra törekedett, hogy különböző címeken elkülönítsen forrásokat, amelyeket nyilvános pályázatokon lehetett elnyerni, tudományáganként szervezett szakértői testületek bírálati alapján, és minisztériumi kontrollal. A pályázás a felsőoktatási oktatók, kutatók munkájának rendszeres elemévé vált, ugyanígy a tekintélyesebb oktatók munkájának része lett, hogy szakmai zsűriekben értékeljék kollegáik pályázatait.

Az alábbiakban áttekintem azokat a minisztériumi pályázati rendszereket, amelyek a felsőoktatás oktatóinak kutatásait támogatják. Nem térek ki az OTKA-ra, az MTA-ra és az elmúlt években egyre nagyobb terjedelemben megjelenő EU-s forrásokra sem. Írásom inkább „történeti” jellegű, 2004-ig terjed. Egyfelől általánosabb

áttekintésre törekszem, másfelől be szeretném mutatni a neveléstudományokban dolgozók helyzetét, pozícióját e pályázati rendszerekben.

A táblázatok az OKM Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztályának évente megjelenő alapos és korrekt jelentéseiből származnak, illetve néhány esetben ezek továbbszámításán alapulnak: mivel évente megjelenő összefoglalókról van szó, nem hivatkoztam szövegszerűen a megfelelő helyeken, a tanulmány végén közöltem a bibliográfiai adatokat. Itt mondom külön köszönetet szíves segítségéért egykori kedves kollegámnak, Takács Jánosné Dr. főosztályvezető helyettesnek.

Néhány adat a felsőoktatási kutatási-fejlesztési (K+F) helyzetről

1. táblázat: A kutató-fejlesztő helyek száma és a K+F létszáma (1996–2005)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
A kutató-fejlesztő helyek száma										
a teljes K+F szférában	1 461	1 679	1 725	1 887	2 020	2 337	2 426	2 470	2 541	2 516
a felsőoktatásban	1 120	1 302	1 335	1 363	1 421	1 574	1 613	1 628	1 697	1 566
A kutatók és fejlesztők száma										
a teljes K+F szférában	20 485	21 999	23 547	24 609	27 876	28 351	29 764	30 292	30 420	31 407
a felsőoktatásban	12 249	13 469	14 884	15 456	17 760	18 271	18 648	18 971	19 044	19 086
százalék	59,8	61,2	63,2	62,8	63,7	64,4	62,7	62,6	62,6	60,8
A tudományos fokozattal, ill. címmel rendelkezők száma										
a teljes K+F szférában	6 404	6 894	7 942	8 064	8 960	9 315	10 691	10 913	11 289	11 810
a felsőoktatásban	4 450	4 852	5 741	5 796	6 532	6 793	7 522	7 840	8 016	8 399
százalék	69,5	70,4	72,3	71,9	72,9	72,9	70,4	71,8	71,0	71,1
A tudományos fokozattal, ill. címmel rendelkezők aránya (%)										
a teljes K+F szférában	31,3	31,3	33,7	32,8	32,1	32,9	35,9	36,0	37,1	37,6
a felsőoktatásban	36,3	36,0	38,6	37,5	36,8	37,2	40,3	41,3	42,1	44,0

Forrás: Dr. Engloner Gyula, Kutatás és fejlesztés (KSH) 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005.

A vizsgált évtizedben csaknem megkétszereződött a nem felsőoktatási kutatóhelyek száma, másfélszeresére emelkedett a kutatók létszáma (1. táblázat). A felsőoktatásban csekélyebb a növekedési ütem, a felsőoktatásban dolgozók az ország teljes K+F létszámának 60%-át adják, arányuk ugyan az időszak közepén némileg növekedett, majd ismét csökkent, a létszámok azonban folyamatosan nőttek. Feltűnő viszont a különbség a tudományosan minősítettek arányában, és ennek alakulásában: a felsőoktatási oktatók, kutatók körében dinamikusan emelkedett a minősítettek száma és aránya, így ma már közel felüknek van tudományos kvalifikációja.

Az OKM Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztályának adatgyűjtése árnyaltabbá teszi a KSH-ból származó információkat (2. táblázat).

A minősítettek létszámának növekedése öröndetes folyamat, amely bizonyára összefügg az egyre szigorúbb akkreditációs feltételekkel, valamint a bővülő doktorképzéssel. Eszerint a tudományosan minősítettek jóval több, mint a fele a felsőoktatásban dolgozik, tehát az ország szellemi kapacitása jelentős mértékben kon-



centrálódik a felsőoktatásban. Ugyanakkor arra is figyelmeztetnek az adatok, hogy indokoltan igényeli a felsőoktatás a kutatás egyre nagyobb mértékű támogatását.

2. táblázat: A K+F munkakörökben dolgozó minősítettek teljes létszáma a felsőoktatásban

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
A részmunkaidős minősítettek létszáma	915	975	1 034	1 005	1 125	956
A minősítettek létszáma az MTA támogatta kutatócsoportokban	199	172	163	161	168	230
A teljes idejű doktori képzésben részt vevők száma	2 884	3 495	4 140	4 516	4 715	4 952

Az egyes felsőoktatási intézmények között igen nagyok a különbségek a minősített oktatók létszámában, s a különbségek az alábbi csoportosításban is kiugróak (3. táblázat).

3. táblázat: A főfoglalkozású minősített oktatók és kutatók létszáma (2000–2005)

Intézmény	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Állami egyetemek (17)	5 443	5 613	5 728	5 865	6 128	6 470
Állami főiskolák (12)	415	431	458	530	585	664
Együtt (29)	5 858	6 044	6 186	6 395	6 713	7 134
Az Összes intézmény százalékában	93,8	93,4	92,8	92,8	92,4	90,9
Egyházi egyetemek (5)	186	186	222	231	246	310
Egyházi főiskolák (21)	123	135	137	145	142	160
Magán, ill. alapítványi felsőoktatási intézmények (13)	80	105	109	118	165	240
Az állam által elismert felsőoktatási intézmények együtt	389	426	478	494	553	710
Az Összes intézmény százalékában	6,2	6,6	7,2	7,2	7,6	9,1
Összes intézmény	6 247	6 470	6 664	6 889	7 266	7 844

Bár az egyes kategóriákba egymástól létszámban, funkcióban, képzési területben is eltérő intézmények kerültek, az összesítés megenged néhány következtetést. A minősítettek létszámában mutatkozó egyetem és főiskola közötti jelentős különbség tűnhet fel, s ez nemcsak az állami, hanem az egyházi intézmények között is megmutatkozik. Ezek a különbségek nyilván tartósak, hiszen a bővülés dinamikája alapján aligha elképzelhető, hogy néhány éven belül – akár a lineáris képzési rend bevezetésével, a két intézménytípus nevének eltörlésével – megszűnnének. Hiszen az állami főiskolák egy része éppen olyan magas hallgatói létszámmal működik, mint az egyes vidéki egyetemek, funkcióik, prioritásaik, működésük módja eltérő az egyetemektől. Különösen jól látható az eltérés az egyházi fenntartású intézmények között, az összesen 21 főiskolán félannyi a minősített oktató, mint az öt (nem túlságosan nagy létszámú) egyetemen. Kivételt képez az alapítványi felsőoktatási kategória, amely lényegében csak főiskolai szintű intézményeket foglal magában. A minősített oktatók számának növekedési üteme feltűnő módon dinamikus itt: a vizsgált hat év alatt háromszorosára nőtt az arány.

Ugyanakkor – itt terjedelmi okok miatt a részletes adatokat nem közöljük – a felsőoktatási kutatóhelyek együttes éves kutatás-fejlesztési ráfordítása csak 1/4 része a hazai kutatóhelyek együttes K+F ráfordításának, együttes beruházási ráfordításuk, a kutatási eszközök pótlására, korszerűsítésére fordított összeg pedig a hazai kutatóhelyek együttes beruházási ráfordításának csak 1/8–1/5 részét teszi ki. A 100 kutatóra, fejlesztőre jutó segédzsemélyzet létszáma csak fele akkora, mint a többi K+F szektorban. Összefoglalva – egyetértve a hivatkozott jelentéssel – azt állapíthatjuk meg, hogy a K+F szellemi kapacitás több mint felét adó felsőoktatási kutatóhelyek működési feltételei jóval kedvezőtlenebbek, mint a felsőoktatáson kívüli kutatóhelyeké. Ily módon a célzott – pályázatokkal elérhető – kutatói és kutatási pályázatoknak igen jelentős a szerepük.

Kutatástámogatás

A *felsőoktatási kutatási előirányzat* az 1993-as felsőoktatási törvény nyomán lépett be a finanszírozási rendszerbe. Eredetileg úgy működött, hogy felét az intézmények normatívan kapták (a főfoglalkozású minősített oktatók szerint), másik felét pedig pályázati rendszerben osztották szét. A törvény 1996-os módosítása nyomán csökkent ugyan az előirányzat összege, de 1999-től ismét növekedni kezdett. 2003-tól viszont ez a fajta kutatástámogatás tartósan alacsony maradt. A 2001 óta a költségvetésben „Felsőoktatási kutatási programnak” nevezett tételből 2004 óta kutatási pályázatot nem finanszíroznak: a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázatok (FKFP) megszűntek (4. táblázat).

4. táblázat: A felsőoktatási kutatási előirányzat alakulása

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Előirányzat	1 200,0	1 004,0	884,0	2 300,0	890,0	450,0	400,3
Az előirányzathoz							
-normatív támogatás	128,5	51,1	52,0	52,0	77,5	-	-
-TDK támogatás	-	-	-	240,0	229,5	-	114,2

A *felsőoktatási normatív kutatástámogatás* (NKT) olyan költségvetési támogatási forma, amelyhez az egyetemek és főiskolák alanyi jogon, 2003-ig a tudományos kutatási-fejlesztési aktivitásukat jellemző, évenként mért teljesítményi mutatóik alapján megállapított összegben jutottak hozzá. A felosztott összeg 1997–2003 között 0,8 Mrd Ft-ról 2 Mrd Ft-ra emelkedett. Bár az összeget csekélynek, a felosztás módját az érintettek túl bonyolultnak tartják, az NKT 2005-ben is benne volt a költségvetésben.

A *tudományos célú normatív támogatás* céljáról, összegéről és intézmények közötti elosztásáról a 2005-ös felsőoktatási törvény rendelkezik. Az elosztásra vonatkozó rendelkezés úgy szól, hogy a támogatás egyik felét az intézmények kutatási eredményeit figyelembe véve kell elosztani, a másik felét pedig az intézményi oktatók, kutatók, doktoranduszok létszáma és – egyéni – teljesítménye alapján.



Oktatói és kutatói ösztöndíjak

Békésy György Posztdoktori Ösztöndíj-pályázat

Az Oktatási Minisztérium – a felsőoktatási törvény 2000-ben elfogadott módosítása alapján – a felsőoktatási oktatók életpálya modelljét is kidolgozta. Ennek alapította a két új ösztöndíjat:

– a tudományos fokozat megszerzését követő, a kiemelkedő oktatói és kutatói fejlesztői teljesítményt ösztönző, a vezető oktatók utánpótlásának biztosítását elősegítő *Békésy György Posztdoktori Ösztöndíjat* és

– az egyetemi tanári pályázat előkészítését segítő *Széchenyi István Ösztöndíjat*.

A Békésy György Posztdoktori Ösztöndíj alapításának az volt a célja, hogy a legtehetségesebb, legrátermettebb oktatók, kutatók és művészek a PhD, illetve a DLA fokozat megszerzése után a hazai felsőoktatási intézmények műhelyeiben alapozzák meg pályájukat, ezzel is segítve a felsőoktatási intézmények vezető oktatóinak utánpótlását. A Békésy György Ösztöndíjprogram a legszélesebb körű az újonnan alapítottak közül.

5. táblázat: A Békésy György Ösztöndíjra pályázók életkor szerinti megoszlása (2002)

Életkor	Beadott pályázatok(%)	Beadott pályázatok száma(db)	Nyertes pályázatok száma (db)	Nyerési arány(%)
30-34 év	0,52	2	1	50,00
35-39 év	7,85	30	19	63,33
40-44 év	18,06	69	49	71,01
45-49 év	22,77	87	61	70,11
50-54 év	26,70	102	63	61,76
55-59 év	17,55	67	47	70,15
60-64 év	6,55	25	10	40,00
Összesen	100,00	382	250	65,45

Amint látható, 2002-ben – a másik két évben ugyanígy – nem kifejezetten a legfiatalabb kutatói korosztály pályázta és nyerte meg az ösztöndíjat. Jelentőségét azonban mutatja, hogy a három évben összesen 425 kutató nyerte el, köztük 75-en a teljes, 350-en a részösztöndíjat (5. táblázat).

A hároméves ösztöndíjat utoljára 2003-ban hirdették meg, 2004-ben forráshiány miatt megszűnt.

Széchenyi István Ösztöndíj-pályázat

Ennek célja az volt, hogy a díjazottak alkotóerejüket a felsőoktatásban végzett, kiemelkedő oktató és kutató teljesítményük színvonalának fokozására fordíthassák, és felkészülhessenek az egyetemi tanári feladatok ellátására. Az ösztöndíjat három évre lehetett elnyerni. Az egyetemi docensek, tudományos főmunkatársak havi bruttó ösztöndíja az egyetemi tanári munkakör költségvetési törvényben meghatározott garantált illetményének 30 százaléka, a főiskolai tanárok esetében pedig

a 25 százaléka volt. 2001–2003 között összesen 710 fő nyerte el a Széchenyi István Ösztöndíjat.

6. táblázat: A Széchenyi István ösztöndíjra pályázók intézménytípus szerinti megoszlása (2002)

Intézménytípus	Beadott pályázatok megoszlása (%)	Beadott pályázatok száma (db)	Nyertes pályázatok száma (db)	Nyerési arány (%)
Egyetem	87,70	335	225	67,16
Főiskola	9,16	35	15	42,86
MTA	3,14	12	10	83,33
Összesen	100,00	382	250	65,45

A pályázók és a nyertesek életkor szerinti megoszlása alig tért el a Békésy ösztöndíjasokétól, ami természetes is. (Emlékezetes, hogy egyedül az 1996-ban kiírt és szintén három évet élt Széchenyi professzori ösztöndíjban állított életkori korlátot a miniszter – professzorság esetében a kissé életszerűtlen 55 évet – a felháborodás miatt vissza kellett vonni a rendelkezést.) A 6. táblázat szintén a Békésyhez hasonló aránytalanságot is felmutat: az egyetemi oktatók abszolút túlsúlyát. Ez a tudományosan minősítettek intézménytípusonkénti megoszlása alapján (1. táblázat) természetesnek is tűnhet, legfeljebb az eltérés mértéke, ami kiugróan nagy, a különbség csaknem tízszeres a pályázók és tizenötszörös a nyertesek között.

A hároméves ösztöndíjat utoljára 2003-ban hirdették meg, 2004-ben pedig forráshiány miatt megsűnt.

Deák Ferenc Ösztöndíj-pályázat

A Deák Ferenc Ösztöndíj alapítója a Magyar Köztársaság Kormánya, adományozója az oktatási miniszter. Az alapító és az adományozó célja, hogy ösztöndíjban részesítse azokat a fiatal oktatókat, kutatókat, akik a társadalomtudományokban alkotó tevékenységükkel aktívan hozzájárulnak a magyarországi politikai és közjogi kultúra színvonalának emeléséhez, az európai csatlakozásunkhoz elengedhetetlen demokratikus intézményrendszer fejlesztéséhez.

A 2004. beadási határidőre összesen 36 pályázat érkezett be. A meghirdetett 18 tudományág közül szinte mindegyik területről nyújtottak be pályázatot, a legtöbbit az állam- és jogtudományok, ill. a társadalomtudományok köréből. Feltűnő, hogy nem érkezett pályázat a nevelés-és sporttudományok, valamint a művészeti és művelődéstörténeti tudományok művelőitől.

Az ösztöndíj-pályázatot kétéves működés után forráshiányra hivatkozva 2006-ban már nem hirdették meg.

Szent-Györgyi Albert Ösztöndíj-pályázat

Az Oktatási Minisztérium 2001-ben kidolgozott tehetséggondozási stratégiájának célkitűzése volt a magyar tudomány rangjának nemzetközi megerősítése. Ehhez járul hozzá a Szent-Györgyi Albert Ösztöndíj, azzal a céllal, hogy a hazai felső-



oktatási intézmények oktató-kutató munkatársai közvetlenül ismerhessék meg az új nemzetközi tudományos eredményeket. 2002-ben – a külképviseletek, hazai és külföldi kutatóintézetek segítségével – nyilvános ösztöndíj-pályázatot, hirdetett meg a tudományok olyan jeles külhoni képviselői számára, akik vállalják, hogy hosszabb időre Magyarországra jönnek, és valamely felsőoktatási intézmény kutatási és oktatási tevékenységébe bekapcsolódva átadják külföldön szerzett tapasztalataikat hazai kollégáiknak, munkatársaiknak és hallgatóiknak. Ez elősegíti Magyarország azon törekvéseit, hogy a felsőoktatási intézmények regionális szellemi központtá váljanak.

Az ösztöndíj időtartama legfeljebb 12 hónap, és több alkalommal is elnyerhető. Havi bruttó összege 1 millió forint. Az ösztöndíjas szállásköltség- és egyszeri úti-költség-térítést is kap magyarországi beutazásához, valamint a visszaúthoz az illetősége szerinti országba, továbbá kutatási költségátvitelben is részesül.

Évente 30–45 között volt a pályázók száma. A szakmai értékelést a Széchenyi István Kuratórium végezte a szakértői bírálatok alapján. Az oktatási miniszter évente 10 fő részére adományozott ösztöndíjat.

Az ösztöndíjat 2005-ben forráshiányra hivatkozva már nem hirdették meg.

Mint látható, mind a normatív kutatástámogatás, mind az egyéni kutatói támogatások drasztikusan csökkentek 2004–2005-re, az újonnan alapított ösztöndíjak – még a Deák Ferenc Ösztöndíj is, amelyet már a szociálliberális koalíció hirdetett meg – legkésőbb 2005-ben megszűntek. A megszűnés indoka minden esetben a forráshiány.

Az ágazati kutatástámogatás egyéni pályázati rendszerben megvalósuló formáit az Oktatási és Kulturális Minisztériumhoz köthetően az 1990-es évek legelején létrehozott alapítvány őrizte, illetve fejlesztette tovább.

A Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány

A Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítványt a Fővárosi Bíróság 2005. február 9-én az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért (AMFK), valamint a Vezetőképzésért Alapítvány egyesítésével, azok jogutódjaként vette nyilvántartásba. Az AMFK az elmúlt 16 évben alaptőkéje befektetéseiből és kamataiból, valamint egyéb külső forrásokból (ALCOA Foundation, Charles Simonyi stb.) gazdálkodva pályázatok alapján több mint 1 milliárd forintot fordított céljai megvalósítására. A Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíjat az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért (AMFK) kuratóriuma alapította. A posztdoktori ösztöndíj sikerét is mutatja, hogy a több mint másfél évtizedes tevékenység eredményeképpen létrejött közalapítvány ezt a nevet viseli.

A tárca az „Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért” (AMFK) alapítványt 1990 novemberében hozta létre 300 millió forint alaptőkével, a magyar felsőoktatási intézményekben folyó oktatás és kutatás fejlesztése, valamint a kiemelkedő színvonalú oktató-kutató munkát végző tehetségek támogatására. Az AMFK kuratóriuma kiemelten fontosnak tartotta a tudományos fokozattal rendelkező, a nem-

zetközi tudományos életben tapasztalatot szerzett, kiváló szakmai eredményeket felmutató fiatal oktatók-kutatók számára kialakított Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj pályázati rendszerét. Az ösztöndíjat először 1994-ben adták át.

Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj

Az ösztöndíj különlegességét a története adja. Az 1990-es évek elején magyar felsőoktatásban és kutatóképzésben már maga a doktori képzés is újdonság volt, hiszen korábban a kandidátusi fokozat megszerzése az MTA rendszerébe illeszkedett be. A pályakezdő diplomás 1993 óta folytathatja a tanulást, és doktori fokozatot szerezhet. Ennek birtokában az önálló munkára érett kutató számára nyitott a lehetőség (legalábbis elvben), hogy az oktatásból és kutatásból összegyűrt egyetemi pályát válassza. A Magyary Zoltán-ösztöndíj ehhez nyújt segítséget a fiatal oktatóknak és az egyetemnek (szemben pl. az OTKA Posztdoktori Kutatási Ösztöndíjjal). Különleges az ösztöndíj azért is, mert céljai közé tartozik a külföldi tudományos munkából hazatérő fiatalok támogatása, hogy egy-két éven át a kiválasztott egyetemen dolgozhassanak: bemutathassák és bizonyíthassák tudásukat, ismereteiket, tapasztalataikat. Az ösztöndíj nemcsak a megélhetést segíti, de a kutatómunkát is támogatja (7. táblázat). Az évek során a Magyary Zoltán-ösztöndíj újabb posztdoktori ösztöndíjak mintájává vált.

7. táblázat: A Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíjra benyújtott pályázatok (1994–2006)

Év	Benyújtott pályázatok száma (db)	Elfogadott pályázatok száma (db)	Kutatás-támogatási keret maximuma/fő (Ft)	Kutatás-támogatás összege (eFt)	Ösztöndíj összege (Ft/hó)	Korhatár (év)
1994	54	14	500 000	4 650	40 000	40
1995	44	10	350 000	2 450	45 000	40
1996	37	13	500 000	2 900	45 000	40
1997	48	15	500 000	5 620	50 000	40
1998	69	13	500 000	5 000	55 000	35
1999	29	11	1 000 000	5 000	65 000	40
2000	73	19	1 000 000	15 097	120 000	40
2001	61	14	1 000 000	11 200	120 000	40
2002	39	9	1 000 000	6 172	140 000	40
2003	64	8	1 000 000	6 200	200 000	40
2004	67	8	1 000 000	6 400	220 000	40
2005	54	6	1 000 000	5 010	230 000	35
2006	41	14	1 000 000	11 310	240 000	35
Mindösszesen	680	154		87 009*		

* Ebből OTKA kutatástámogatás 62 875 000 Ft.

1998-ban megalakult *Magyary Zoltán Ösztöndíjasok Társasága* tagjainak száma jelenleg 154 fő, azaz minden egykori és jelenlegi ösztöndíjas. A közalapítvány kuratóriuma a pályázatok értékelésére és rangsorba állítására évenként a tudományágak egy-egy kiemelkedő szakemberét és a Magyary Zoltán Ösztöndíjasok Társaságát

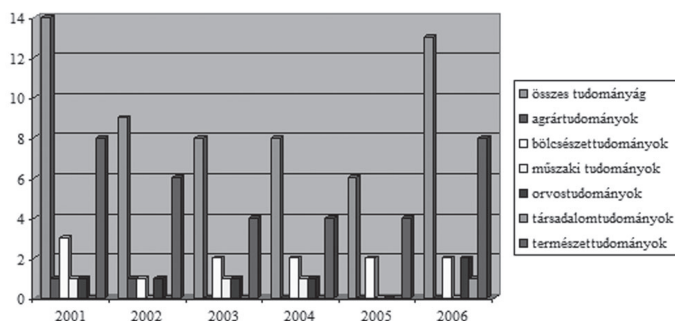


kéri fel. A kuratórium a szakértői vélemények összesítése alapján dönt arról, hogy kit hív meg személyes beszélgetésre, amely alapján – az OTKA Bizottság képviselőjének, valamint a Magyary Zoltán Ösztöndíjasok Társasága ügyvivőinek a részvételével – alakítja ki a végső döntést.

A közalapítvány részére – első alkalommal – biztosított költségvetési támogatás (50 millió Ft!) lehetővé tette a 2006. évi pályázat meghirdetését, továbbá az ösztöndíj összegének emelését 260 ezer forintra. A pályázó az ösztöndíj mellé, tudományos programja megvalósításához nyolcszáz ezer–egymillió forint összegű kutatástámogatást is igényelhetett. Az OTKA Bizottság a közalapítvánnyal kötött együttműködési megállapodás alapján 2006-ban 10 millió forinttal támogatta a Magyary ösztöndíjasok kutatómunkáját, és eddig közel 63 millió forinttal járult hozzá az ösztöndíjasok kutatási programjainak megvalósításához.

2006-ban 41-en pályáztak az ösztöndíjra. A Kuratórium a 19 jelölt személyes meghallgatása alapján ebben az évben is az OTKA Bizottság képviselőjének és a Magyary Zoltán Ösztöndíjasok Társasága ügyvivőinek részvételével döntött: 2006 szeptemberétől 14 új ösztöndíjas kezdte meg kutatómunkáját, közülük hárman két-éves ösztöndíjszerződéssel.

1. ábra: A Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíjat elnyert pályázók létszáma tudományterületenként, 2001–2006



Forrás: Takács Jánosné dr., Galamb Veronika, Varga Mónika.

A fenti ábra az elmúlt hat év adatait tartalmazza, ám a pályázók és a nyertesek tudományterületek szerinti megoszlása alapvetően nem változott az ösztöndíj fennállásának másfél évtizede alatt (1. ábra). Jól látható, hogy az ösztöndíj elsősorban a természettudományok művelőit vonzza illetve kedvezményezi. Ebben szerepet játszhatnak az ösztöndíj odaítélésének általános feltételei (külföldi, magas impact faktoros publikáció, színvonalas külföldi kutatómunka előnyt jelent, bár hiánya nem zárja ki az ösztöndíjat) és a pályázáshoz szükséges motivációs tényezők is. Ebben a megoszlásban legfeljebb a névadóhoz való ragaszkodás a furcsa, hiszen Magyary Zoltán, a közgazdász nagy tudósa jogász volt eredetileg.

A 154 ösztöndíjas közül összesen 29 nő volt (19%), létszámuk és arányuk összefügg a bölcsészeti és társadalomtudományok alacsony részeseésével. Érdeemes megnéz-

ni a bölcsészeti és társadalomtudományi ösztöndíjasok szűkebb tudományterület szerinti megoszlását is.

8. táblázat: A bölcsészeti és társadalomtudományi ösztöndíjasok szűkebb tudományterület szerinti megoszlása, nemek szerint (fő)

történelem	10	Nő	3	Ffi	7
szociológia	2	Nő	1	Ffi	1
pszichológia	2	Nő	1	Ffi	1
néprajz	2	Nő	-	Ffi	2
régészet	2	Nő	-	Ffi	2
neveléstudomány	1	Nő	-	Ffi	1
nyelvtudomány	1	Nő	-	Ffi	1
filozófia	1	Nő	1	Ffi	-
jogtudomány	1	Nő	-	Ffi	1
közgazdaság	1	Nő	1	Ffi	-
hadtudomány	1	Nő	-	Ffi	1
Összesen	24	Nő	7	Ffi	17

Ha kézenfekvő magyarázat nem is kívánkozik a fenti megoszlás sajátosságaira, a figyelem felkeltésére alkalmasok lehetnek az adatok. (Nem tartom „kézenfekvő” magyarázatnak például azt, hogy az arányokban az egyes tudományterületek színvonala fejeződné ki!) Ezeket a hagyományosan „nőiesebb” tudományterületeken a nők aránya nagyjából azonos a teljes ösztöndíjas populáción belüli aránnyal. Az egyes tudományágak közül számunkra különösen feltűnő, hogy a neveléstudományt egyetlen nyertes pályázó reprezentálja!

Végül nézzük meg a fentieket felsőoktatási intézmények szerinti bontásban is.

9. táblázat: A bölcsészeti és társadalomtudományi ösztöndíjasok felsőoktatási intézmények szerinti megoszlása (fő)

	Bölcsészeti és társadalomtudomány (24 fő)	Az ösztöndíjasok teljes köréből (154 fő)
ELTE	12	57
SZTE	4	27
DE	2	14
PTE	2	9
VE	1	2
ZMNE	1	
KGRE	1	
BKÁE	1	

Az intézmények szerinti arányok a jól ismert fővárosi túlsúlyt is felülmúlva torzok: a bölcsészeti és társadalomtudományok területén az ösztöndíjasok fele az ELTE oktatói közül került ki, s az ösztöndíjasok teljes létszámának is csaknem a felét adják – jóllehet a többi nagy egyetemről eltérően a műszaki, orvosi, egészségügyi, stb. szakok nem egyetlen intézménybe tartoznak. Érdemes elgondolkozni azon, vajon miféle intézmények közötti különbségek fejeződnek ki az adatokban: ha a színvo-



nal, akkor emelésére kellene törekedni a lemaradóknak, ha valamiféle „habitus” – a fiatal oktatók, kutatók önismerete, önbizalma, az intézményi kultúra és hasonló „puha” tényezők hatása –, akkor ennek fel- és megismerését és a korrigálás lehetőségeit kellene keresni.

Szilárd Leó Professzori Ösztöndíj

A Szilárd Leó Professzori Ösztöndíjat az AMFK kuratóriuma és az ALCOA magyarországi vállalatai alapították 1998-ban az amerikai székhelyű ALCOA Alapítvány támogatásával a felsőoktatásban iskolateremtő tevékenységet végző oktató-kutatók munkájának elismerésére. A kuratórium az elmúlt nyolc év alatt kilenc tudósnak ítélte oda a személyenként 6 000 USA dollárral, illetve tizennégy professzornak a 8 000 USA dollárral járó ösztöndíjat. A díjazottak a magyar tudomány nemzetközi tekintélyét öregbítő tudósok, kutató professzorok.

A nyolcadik alkalommal meghirdetett 2006. évi Szilárd Leó Professzori Ösztöndíjra 5 felsőoktatási intézmény tanácsa adott be javaslatot. A közalapítvány kilenc kurátora, a pályázatok értékelésére felkért három kiemelkedő tudós, az előző évi iskolateremtő professzorok, valamint a Magyar Zoltán Ösztöndíjasok Társaságának képviselői választották ki a magyar tudomány és oktatás 8 kiválósága közül azt a két személyt, akik egy évig Szilárd Leó szellemiségének hordozói, népszerűsítői egyetemeken és a magyar társadalomban. A Szilárd Leó Professzori Ösztöndíjakat ünnepi tudományos ülésen adja át a közalapítvány és az ALCOA – Köfém Kft képviselője. A pályázat meghirdetéséhez az ALCOA Alapítvány 2006-ban 8 000 USD résztámogatással járult hozzá, a közalapítvány saját forrásból vállalta a különbözetet. A 2007. évi pályázat meghirdetéséhez az ALCOA Alapítvány ismét teljes támogatást nyújtott.

Charles Simonyi Kutatói Ösztöndíj

A Charles Simonyi Kutatói Ösztöndíj megalapítására Charles Simonyi 25 millió forint összegű adománya alapján az OM, az MTA, a Simonyi család és az AMFK megállapodást kötött 2000-ben. A 2005-ig 2,5 millió forint, majd 2006-tól kezdve 3 millió forint összegű ösztöndíjat évente három, egyetemen vagy kutatóintézetben dolgozó, kimagasló teljesítményt nyújtó kutató kaphatja meg a Charles Simonyi Kutatói Ösztöndíj Bizottság javaslata alapján.

Charles Simonyi 2002. évi 25 millió forint összegű és 2006. évi 30 millió forint összegű adománya lehetővé tette, hogy ez a tudományos közösség által is elismert program folytatódjon. A kuratórium jó gazdálkodásának köszönhetően 2002-ben négy, 2005-ben pedig öt kutató részesülhetett kimagasló kutatói teljesítménye alapján ebben az elismerésben.

Egyéb kutatástámogatások

Az AMFK és jogutódja, a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány – már a fentiekkel is illusztrált – támogatásokat felkutató tevékenysége a felsőoktatás graduális és posztgraduális szakaszainak hallgatói, valamint a doktorjelöltek munkájának tá-

mogatására is kiterjed. Például 1999 óta a „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” című pályázat lebonyolítója (a finanszírozást az OKM-mel együttműködő más kormányzati szervek vállalták). A pályázat célja a non-profit szektor hatékony működését segítő TDK-dolgozatok, szakdolgozatok, doktori disszertációk készítésének ösztönzése és oktatók-kutatók tudományos munkájának támogatása. A kuratórium az eddig benyújtott 607 pályázatból – a szakértői vélemények alapján – 217 pályázatnak ítélte oda az ösztöndíjat. A nyertesek között 28 graduális TDK-s, 114 egyéb hallgató, 43 doktorandusz, 10 doktorjelölt (predoktor) és 22 oktató-kutató volt.

A közalapítvány kuratóriuma és a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) 2005 őszén negyedszer hirdette meg a Publikációs Ösztöndíjpályázatot. Az ösztöndíjak összegét a DOSZ biztosítja. Pályázni három tudományterület (élő természettudományok, műszaki- és élettelen természettudományok, társadalom- és bölcsészettudományok) valamelyikében lehet a szakmai közvélemény által elfogadott, lektorált, tudományos szaklapban, periodikában megjelent vagy megjelenésre elfogadott, első szerzős publikációval. A kuratórium tudományterületenként 3 főt részesíthet ösztöndíjban.

A kiemelkedő PhD/DLA munkák elismerésére magánszemélyek támogatásával alapított ösztöndíjra a kísérletes természettudomány, a kísérletes orvostudomány és az alkalmazott tervező művészeti tevékenység területén folytatott munkával lehetett pályázni. Az ösztöndíj összegét (3 évre 900 ezer forintot) 2004-től a Paqtrade Kft. és dr. Patkós András biztosította. Évente 3 PhD fokozattal rendelkező személy kaphatta meg a 100 ezer forint összegű ösztöndíjat.

Összegezés

Az 1993-ban életbe lépett felsőoktatási törvény nyomán a felsőoktatás teljes horizontja és vertikuma az oktatásért felelős szakminisztériumhoz került, azaz kikerült a szakminisztériumok fennhatósága alól. Ez azzal a lehetőséggel és kötelezettséggel is járt, hogy nemcsak az oktatás, hanem a kutatás is, nemcsak az oktatói, hanem a kutatói előmenetel is az OKM (és jogelődjei) hatáskörébe tartozik. Az oktatók egyéni kutatásai természetesen más körben és területeken is folyhatnak, más finanszírozót is találhatnak. A jelen írásban azt vettem szemügyre, miként birkózik meg az ágazat a ráruházott és vállalt feladattal. Ezért tekintettem át a csak a felsőoktatási kutatástámogatás alakulását és formáit, különös tekintettel az ösztöndíjakra.

Megfigyelhető, hogy a kilencvenes évek első felében az intézmények között normatívák alapján kiosztott és kutatási pályázatok útján elérhető kutatástámogatási eszközök voltak a döntőek. Az arányok módosítása, majd az utóbbi időkben a kutatási pályázatok teljes megszűnése anélkül következett be, hogy lényeges tartalmi indoklás – elemzés, hatástanulmányok, következtetések levonása – fűződött volna hozzá.

A kilencvenes évek végétől az ösztöndíjak alapítása volt a minisztériumi kutatástámogatás attraktív eszköze. Az egyes ösztöndíjaknak persze volt célja, célcsoportja, nyilvánossága, de valójában hiányzott az a távlatosabb koncepció, amelyben ezek és éppen ezek elhelyezkednének. Valamennyi ösztöndíj csendesen múlt ki, „forrás-



hiányra” hivatkozva 2004–2005 között. Megszüntetésük éppen úgy kissé ötletszerűnek tűnik, mint alapításuk.

Poszítív ellenpélda A Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért (AMFK), illetve jogutódja a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány. Az oktatási minisztériumban működő magánalapítvány önfenn tartó volt annyiban, hogy az általa alapított ösztöndíjat, illetve támogatott kutatásokat saját tőkéjéből finanszírozta. Ez a függetlenségi szint – és a kuratóriumok, az adminisztrációért felelős személyek elkötelezettsége – szerves és folyamatos fejlődést tett lehetővé, amit nemcsak léte bizonyít hanem például a volt „magyarysok” egyre tekintélyesebb társasága is.

Az AMFK évtizedes tevékenységének elismerése, hogy legsikeresebb „vállalkozásának” nevét felvéve közalapítványi státusba került. Ez azt jelenti, hogy pénzügyi alapjai megnönek, egyúttal azonban a kormányzat – a kuratóriumba delegált képviselőkkel – működését, döntéseit közvetlenül is befolyásolhatja. Remélhetőleg ennek ellenére és ezzel együtt sikerül megőriznie azt a kényes egyensúlyt igazgatási beágyazottság és függetlenség között, amely eddigi tevékenységét sikeressé tette.

A felsőoktatás autonómiáját – hiszen az egyetemi autonómia nemcsak törvényben garantált jog, hanem a felsőoktatásban kutatók féltett kincse is – ilyen önfenn tartó konstrukciók támogathatják.

FORRAY R. KATALIN

IRODALOM

- BÁTYI EMESE & SZÜCS ORSOLYA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. (eds.) (2004) *A Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj nyertesei 2004*. Budapest, AMFK.
- CSZINKOS TÍMEA & GALAMB VERONIKA (eds.) (2006) *A Charles Simonyi Kutatói Ösztöndíj nyertesei 2006*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.
- ENGLONER GYULA DR. & TUKA KATALIN DR. (eds.) (2003) *Kutatás és fejlesztés a felsőoktatásban. Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási tudományos ügyekért felelős főosztályának jelentése 2000–2002*. Budapest.
- ENGLONER GYULA DR. (ed) (2006) *Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztályának 2005. évi jelentése*. Budapest.
- ENGLONER GYULA DR (ed) (2007) *Kutatás és fejlesztés a magyar felsőoktatási intézményekben. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztályának 2006 évi jelentése*. Budapest.
- ENGLONER GYULA DR. (ed) (2005) *Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban. Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek Főosztályának jelentése a 2003/2004 tanévben a felsőoktatási kutatás-fejlesztés érdekében végzett munkájáról*. Budapest.
- GALAMB VERONIKA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. & LÉCZ TIMEA (eds.) (2006) *A Szilárd Leó Professzori Ösztöndíj nyertesei 2006*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.
- GALAMB VERONIKA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. & LÉCZ TIMEA (eds.) (2006) *A Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj nyertesei 2006*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.
- GALAMB VERONIKA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. & SZÜCS ORSOLYA (EDS.) (2005) *A Szilárd Leó Professzori Ösztöndíj nyertesei 2005*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.
- GALAMB VERONIKA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. & SZÜCS ORSOLYA (eds.) (2005) *A Charles Simonyi Kutatói Ösztöndíj nyertesei 2005*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.
- KARÁTSÓN DÁVID & TORDAI ATTILA & NAGY MARIANN (eds.) (2004) *A Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj*. Budapest, Gondolat.
- SZÜCS ORSOLYA & TAKÁCS JÁNOSNÉ DR. (eds.) (2005) *A Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj nyertesei 2005*. Budapest, Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány.

A BÖLCSÉSZKAROK OKTATÓI ÉS AZ EGYETEMI PIAC SZERKEZETE A DUALISTA KORBAN (1867–1918)*

AHONI EGYETEMEK TÖRTÉNELMI SZOCIOLÓGIÁJA a legutolsó mintegy másfél évtizedben kezd visszatérni a dualizmus kori társadalomstatisztika által oly briliáns formában megnyitott útra, mely ugyan a kettős monarchiában egybeült is kialakult kutatói paradigmára támaszkodhatott (pl. a diákság nemzetiségi, felekezeti és rétegszerkezeti kötöttségeire irányuló kitüntetett figyelemmel) de amelyet a Kőrösiek és a Thirringek nemzedéke egész Európában páratlan minőségi szintre emelt, nem elhanyagolva az oktató személyzet összetételére vonatkozó információkat. Ezt a társadalomtörténeti forrás gyanánt egyedülállóan értékes adat- és tudáskincset a világháborúk közötti évtizedekben továbbfejlesztették, egészen a kommunista fordulat évéig. Ekkor azonban a radikális iskolai reform keretében drasztikus hagyománytörés állott be. Évekig semmifajta érdembeli publikáció nem történt a felsőoktatás közönségének vagy személyzetének tárgyában és az egyetemek működésében érdekeltekre irányuló kutatás a kommunista tabu néhány elemét (így a modern hazai értelmiségtörténetben oly lényeges vallási és nemzetiségi rekrutációs egyenlőtlenségek ignorálását) máig sem tudta kiheverni. Pedig az ilyen típusú munkálatok egyedülállóan gazdag források felett rendelkeznek a legtöbb intézményben bevezetett beiratkozási naplók, vizsgaprotokollok, végbizonyítványok, származási lapok, diplomás listák, stb. formájában, melyek rendre tartalmaznak olyan, az értelmiségi pályát meghatározó információs elemeket, melyekhez hasonlók hasonló rendszerességgel csak a Kettős Monarchia egyéb tartományaiban találhatók meg egyes kisebb s később kialakuló európai nemzetállamokon kívül (mint Észtország vagy Norvégia), máshol (pl. a Német Birodalomban, Oroszországban) sokkal ritkábban s Nyugat-Európában alig.

Részben ezeknek a forrásoknak újra-felfedezése és felhasználása révén a legutóbbi másfél-két évtizedben ismét megindultak nagyobb méretű egyetem- és értelmiségtörténeti kutatások,¹ közöttük némelyik – így a nyugati országokba irányuló diák-peregrináció vizsgálata – a nemzetközi tudományos piacon is kiemelkedően

* A tanulmány a Nagy Péter Tibor és jómagam vezette modernkori (1867 utáni) magyar diplomás népességre vonatkozó kutatások alapján készült, melyet a londoni Rothschild (Hanadiv) Foundation, a Középeurópai Egyetem Kutatási Alapja és a NKFP anyagilag támogatott.

¹ Lásd például a legfontosabbak között Andorka Rudolf (1979) „Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898–1942”, *Magyar statisztikai szemle*; Mazsu János (1997) *The Social History of the Hungarian Intelligentsia, 1825–1914*, Social Science Monographs, Boulder, Colorado, Atlantic Research and Publications, Inc., Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, New York.



gazdag eredményeket hozott.² De – itt is a világháborúk közötti idők kitűnő hagyományát folytatva³ – újabb nagyobb monografikus vállalkozások indultak egyes főiskolák és egyetemek intézménytörténetének összefoglalására, melyek nemegyszer kitértek a diákság szociális jellemzőire is és a nevesebb oktatók pályájára.⁴ Ezeknek a munkáknak egyik közös hiánya, hogy rendre elhanyagolják az egyetemek működésének egyes, az oktatókkal kapcsolatos központi szociológiai és művelődéstörténelmi kérdéseit, pl. a tanári kar tagjainak társadalmi kiválasztását,⁵ képzési útját,⁶

2 Lásd Szögi László és munkatársai publikációit, nevezetesen a Magyarországi diákok egyetemjárása az Újkorban c. sorozatban (15 kötet 1994 óta). Ezek a kutatások elvben máris lefedik az osztrák és a német birodalomban, valamint Svájcban, Hollandiában, Angliában és Olaszországban főiskolai tanulmányokra beiratkozott magyarországi születésű vagy lakóhelyű diákság túlnyomó részét 1526 és 1918 között. Lásd még ugyanerre a legújabb publikációk között Szögi László (2004) *Budai, pesti és óbudai diákok külföldi egyetemjárása, I. 1526–1867*. Budapest Főváros Levéltára.; *Peregrinatio Hungarica, Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Hrsg. Márta Fata & Gyula Kurucz & Anton Schindling (2006) Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

3 Lásd Szentpétery Imre (1935) *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Budapest; Eckhart Ferenc (1936) *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. Budapest; Hermann Egyed-Artner Edgár (1938) *A Hittudományi Kar története*. Budapest; Györy Tibor (1936) *Az Orvostudományi Kar története 1770–1935*. Budapest; *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve*. (ed) Kornis Gyula (1936) Budapest; Zelovich Kornél (1922) *A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története*. Budapest.

4 Ütörő jellegűnek tekinthető e téren Varga Zoltán (1967) *A debreceni tudományegyetem története I. 1914–1944*. Debrecen. Lásd még *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*. (ed) Sinkovics István (1970) Budapest.; Papp József (1982) *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Budapest; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–1985*. (ed) Sinkovics István (1985) Budapest; Szögi László (2001) *Az évszázados Universitas*. Budapest; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. (ed) Szögi László (2003) Budapest. (Lentebb Szögi László nevében ez a kötet kerül ismételt idézésre.) *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635–1985*. (ed) Diószegi István (1989) Budapest; Lásd még *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának története 1635–1985*. (ed) Prizster Szaniszló (1991) Budapest.

5 E tekintetben csak legutóbb született egy ambiciózus kutatási beszámoló a Világháborúk közötti idők egyetemi tanári karáról. Lásd Kovács I. Gábor & Kende Gábor (2006) „Egyetemi tanárok rekrutációja a két világháború közötti Magyarországon” In: *Zombékok. Középosztály és iskoláztatás Magyarországon*. (ed) Kövér György, Budapest, Századvég, 417–506. o. Ez a fontos vállalkozás azonban a „tudáselit” fogalma alatt összemosza a különböző vidéki és fővárosi egyetemi karok oktatóit, azaz olyan társadalmi kategóriákat, melyeket a bürokratikus besoroláson és fizetési osztályon kívül – mint egyetemi oktatókat – minden elválaszt: nevezetesen társadalmi háttérük, képzési útjuk, műveltségbeli érdeklődésük, oktatási gyakorlatuk, egyetemi publikumuk rétegszerinti beágyazottsága, kutatásra vagy szenioritásra beállított pályastratégiájuk, párhuzamos szakmai lehetőségeik s ennek megfelelően jövedelmük, társadalmi kapcsolathálójuk, a hatalmi elitbe jutásuk esélyei, stb. (Ez utóbbira pregnáns példa az, hogy 1884 és 1918 között parlamenti mandátumhoz jutó egyetemi tanárok között nem kevesebb mint 32 jogász volt – holott jogász egyetemi tanárból volt a legkevesebb az összes kar személyzete között, mint ezt lentebb az 1. táblázat mutatja –, de csak 9 bölcsész, 5 mérnök (a Műegyetemről), 3 orvos, 1–1 teológus és bányamérnök (Selmezbányáról). Lásd Ujváry Gábor (1991) „Egyetemek képviselete az országgyűlésen”. *Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX.–XX. századi történetéből*. (ed) Kiss József Mihály, Budapest, 7–69. o., különösen 37–49. o. A kari megoszlás mellett még a különböző intézményekben elfoglalt, az egyetemi piacon oly eltérő rangú pozíciók közötti eltérések is elkerültek – eléggé érthetetlenül – a szerzők figyelmét. Kérdéses, hogy van-e értelme együttes tárgyalni a fővárosi vagy vidéki, az orvosi, a jogi, a katolikus teológiai vagy a bölcsészeti karok oktatóinak rekrutációs jellegzetességeit, anélkül, hogy a feltételezhető (sok szempontból nyilvánvaló) eltéréseket, ellentéteket és egyenlőtlenségeket akár egyetlen táblázat is bemutatná. Ez annál sajnálatosabb, mert evvel ez az önmagában ritka értékű adatgyűjtés komparatista szempontból majdnem teljesen használhatatlannak bizonyul. Bármilyen érdekes is lett volna ez a bölcsész-elit történelmi kiválasztásának követése szempontjából, a jelzett tanulmányt így a jelen munkában is alig lehetett hasznosítani.

6 Ennek ellentmondó kivételként lehet itt utalni a magántanárokra vonatkozó monográfiára: Bíró Judit (1990) *Magántanárok a pesti tudományegyetemen, 1848–1952*. Budapest.

minősítését, tudományos rangját a honi vagy nemzetközi szellemi hierarchiákban, stb., melyek messzemenően meghatározták a főiskolai kínálat jellegét. Ugyanakkor folytatódott s részben meg is újult egy igen régi historiográfiai érdeklődés az egyetemi és főiskolai intézménytörténet, az egyetemalapítási kezdeményezések, a főiskola-politika és egyes kiváló oktatók munkássága irányában, ez utóbbiak gyakran jubileumi alkalmak, nekrológok vagy más ünnepi események alkalmával. Mindezek azonban inkább csak mozaikszerűen járulnak hozzá a nemegyszer rövid távon is változó elitképzési kínálat elemzéséhez. Ennek fontosságát pedig azzal a (saját történelmi kutatásaimban alapvető) hipotetikus megállapítással lehet legjobban jelezni, hogy az egyetemi piacokat az 1950-es években meginduló tömegesedés előtti korban majdnem mindenütt többé-kevésbé a kínálat uralta s a kereslet leginkább a meglévő kínálat függvényében fejlődhetett ki, semmint hogy annak kiváltó tényezője lehetett volna.

Ezt a munkahipotézist talán a bölcsészkarok példáján lehet legjobban illusztrálni, ahogy ezt a következőkben megkísérlem, anélkül, hogy ez jelen munkámnak központi eleme lenne. Arról van itt szó, hogy egy prozopográfiai kutatás mellékterméke gyanánt, amely – többek között – a dualista kor összes főiskolai diplomására és a beiratkozott diákság nagy részére kiterjedt,⁷ megpróbáljam összefoglalni a bölcsész diplomásokból kikerülő két egyetem oktatói karára nézve rendelkezésre álló társadalomtörténetileg értelmezhető adatokat, melyek hozzájárulhatnak a csoport szakmai szerepköreivel és kiválasztásával kapcsolatos kérdések tisztázásához. Bevezetőben is hangsúlyozni kell a munka kísérleti jellegét, annál is inkább, hogy a felhasznált prozopográfiai kutatás nincs még lezárva, így a felvetett problémakörök egy részénél jelentős adathiánnyal is számolni kell. Tekintve azonban, hogy az irodalomban eddig semmiféle hasonló próbálkozással nem találkoztam, egy ilyen kísérletet a maga tökéletlenségében is igazoltnak lehet tekinteni.

* * *

Fejtegetéseinket kezdhethetjük annak számbavételével, hogy milyen súllyal szerepeltek a két bölcsészkar oktatói és hallgató közönségük a dualista korszak egyetemi és főiskolai piacán. A főbb idevágó adatokat az 1. táblázat mutatja be.

Az 1. táblázatból jól kiolvasható, hogy a bölcsészkarok viszonylag széles oktatói gárdával voltak ellátva, számszerűleg az orvosi karok mögött a legnagyobbakkal, különösen Kolozsvárott, ahol a két bölcsészkar nagyságrendileg azonos számú oktatót sorakoztatott fel, mint a medikusokat képző fakultás, amellet, hogy (legalábbis 1900 felé még) sokkal kevesebb hallgatójuk volt. Ez a helyzet eredményezte azt, hogy a bölcsészkarokon az egész felsőoktatásban mindig a legkedvezőbbek között

⁷ A kutatás magját az NKFP támogatta 2004 és 2007 között. A vállalkozás keretében a források adta lehetőségek szerint közel teljes körű prozopográfiai adatbankokat állítottunk össze az egyetemi és főiskolai diplomásokról 1867 és 1948 között, valamint a legtöbb érintett intézmény beiratkozottjairól, főképp az első és utolsó éves hallgatósról. Az így nominálisan azonosított egyetemi össznépesség létszáma meghaladja a 180 000-t. Az oktatók túlnyomó része szükségszerűen ebből a diáknépességből került ki.



volt az egy oktatóra jutó diákszám, tehát az oktatás leggyakrabban kics csoportos közegben folyhatott. A diákok és oktatók alacsony aránya a bölcsészkarokon megközelítette a papképző intézményekben vagy a budapesti katolikus teológián megfigyeltet, esetenként ezekénél is jobb volt, bár a jogi karokon és akadémiákon kívül az összes intézmény idevágó jelzései az átlag körül mozogtak vagy alig haladták ezt meg. Ebből a helyzetből többféle következtetést lehet levonni.

1. táblázat: Az oktatószemélyzet szakiránya, intézményes megoszlása és diákközönsége a dualista kor végén.

	1899/1900 ^a			1909/1910 ^b		
	A. oktatók	B. diákok ^c	C = B/A (diákszám egy oktatóra)	A. oktatók ^d	B. diákok	C = B/A (diákszám egy oktatóra)
Budapesti Tud. Egyetem						
Római Katolikus Hittudomány	12	89	7,4	15	92	5,4
Jog és államtudomány	41	3 849	93,9	49	3 371	68,8
Orvostudomány	148	591	4	185	1 863	10,1
Bölcsészet (humán és reál)	100	880	8,8	131	1 144	8,7
Összesen	301	5 546 ^e	18,4	380	6 751 ^f	17,8
Kolozsvári Tudomány-egyetem						
Jog és államtudomány	17	771	45,3	22	1 373	62,4
Orvostudomány	37	101	2,7	60	323	5,4
Humán bölcsészet	24	214	8,9	33	216	6,5
Természettudomány	17	85	5	26	88	3,4
Összesen	95	1 210 ^g	12,2	141	2 110 ^h	15
Budapesti Műegyetem						
Állami jogakadémiák	37	576	15,6	38	539	14,2
Felekezeti jogakadémiák	83	993	12	81	864	10,7
Hittudományi főiskolák	301	1465	4,9	260	2 042	7,9
Felsőoktatás összesen	925	11 500	12,4	1 060	13 814	13

a Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1900, 360. b Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1910, 385–386. Az adatok a nyári félévre vonatkoznak. c Téli félév.

d Az orvosi és bölcsészeti karokon valamint a Műegyetemen alkalmazott tanársegédekkel együtt, akiket a forrás nem számított bele az oktatók összességének kimutatásába.

e 137 gyógyszerész hallgatóval együtt, akiket az orvosi és a bölcsészeti kar tanárai oktattak – külön tanári terület hiányában. f 281 gyógyszerész hallgatóval együtt. g 39 gyógyszerész hallgatóval együtt. h 110 gyógyszerész hallgatóval együtt.

Egyrészt jól kitűnik az adatokból a pesti karok abszolút dominanciája az egész főiskolai piacon, legalábbis azon, amelyet hivatalosan főiskolainak ismertek el (így például országos statisztikai adatok illusztráltak) és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelt.⁸ Ha az 1. táblázat szerinti pesti karok (a Műegyetemen kí-

⁸ Az oktatásügyi összesítésekből rendre hiányoztak a régi rendszer végéig (bizonyos időleges kivételekkel) a szakfőiskolák, nevezetesen a tisztképzők (korszakunkban a Ludovika Akadémia), a művészképzők, a (mező) gazdasági tanintézetek, a kereskedelmi akadémiák és a Selmezbányai Erdő- és Bányamérnöki Főiskola. Ezeket részben nem a VKM kezelte, részben a korszak nagyobbik része alatt még nem követeltek érettségit, gyakran még a nyolc középiskolai osztály elvégzését sem. Mindenesetre a dualista korszak felsőoktatási statisztikáiban csak elvéve találtak helyet, akkor is csak elkülönítve a többi tanintézettől.

vül) 1900-ban az összes főiskolai oktató 33%-át, 1910-ben már 36%-át foglalkoztatták, a bölcsész oktatóknál ezek az arányok mintegy 70%-ot tettek ki. A diákszámok szempontjából az egyenlőtlenségek még erősebbek voltak. Az összdiákságnak mindkét évben közel felét (48–49%-át) adták a Pesten tanulók, de a szűken vett bölcsész piacon 1900-ban 75%-át és 1910-ben már 79%-át. A fővárosi túlsúly tehát igencsak meghaladta a bölcsészeknél az átlagot – ami magyarázható azzal, hogy csak két kar diákjairól van szó –, s az idővel egyáltalán nem csökkent. (Lásd u.o.)

Nyilvánvaló az is, hogy az egyetemi karok oktatási módja igencsak eltérő lehetett, különösen ami az oktatás intenzitását illeti. Egyedül a jogászképzés épült a dualista kor felsőoktatásában nagycsoportos előadásokra, hiszen még a jogakadémiákon is lényegesen magasabb volt a beiratkozott diákok száma az oktatókéihez képest mint egyebütt, bár itt a látogatási fegyelem köztudottan nem volt olyan erős mint a többi karokon, melyeken kevésbé honosodott meg a „mezei jogászság” gyakorlata. Ezt természetesen a tömeges beiratkozások és a személyesített szemináriumi vagy laboratóriumi munka hiánya maga is elősegíthette. Jellemző erre nézve, hogy a jogi karokon (nem beszélve a jogakadémiákról) tanársegédek egyáltalán nem működtek a dualista kor végéig s még a magántanárok is kevesebben voltak mint a rendes vagy rendkívüli tanárok (1909/10-ben pl. 19 szemben 30-cal),⁹ holott a többi karokon (a pesti katolikus teológiát kivéve), akárcsak a Műegyetemen, ekkorra a szakelőadásokat tartó magántanárok és a gyakorlatokat vezető tanársegédek alkották az oktatói kar túlnyomó részét. Különösen így volt ez az orvosi karokon, de nagy mértékben a bölcsészetieken is. A három bölcsészeti karon 1915/16-ban már összesen 62 tanársegéd vagy egyéb oktató valamint nem kevesebb mint 110 magántanár tanított, szemben mindössze 78 „nyilvános rendes”, „rendkívüli” vagy „helyettes tanárral”.¹⁰ A „mezei jogászság” az oktatási mód mintegy strukturális velejárója volt s nemcsak a jogász diákság (a többinél exkluzívabb) társadalmi kiválasztásának,¹¹ tanulással való (gyengébb) viszonyának,¹² életmódbeli (pl. sokszor gentroid) saját-

⁹ Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1910, 385.

¹⁰ Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1916, 213. Lásd ugyanerre lentebb a 2. táblázat adatait is.

¹¹ Erre esetleges, de jó példa az, hogy 1909/1910-ben az összes jogász hallgató több mint egy harmada (34,9%) vagy önálló jövedelemmel bírt, vagy szülei feltehetően vagyonos rétegcategóriákhoz („közép- és nagybirtokos, bérlő”, „nagyiparos, nagykereskedő, gyáros”, „egyéb értelmiségi és magánzó”) tartoztak, szemben az összes többi diák mindössze 18,4%-ával. Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1909–1910, 390.

¹² A jogi tanulmányokat választók viszonylag gyenge átlagjegyeire nézve lásd saját kutatási eredményeimet a dualista korra. Az 1900 és 1914 között érettségizettek pályatervei szerint az összes egyetemi karok között (a teológia kivételével) a leggyengébb átlagjegyű érettségivel jelentkeztek a jogra, azaz – az 1-től (jeles) 4-ig (elégtelen) terjedő skálán – 2,33-al, szemben az orvosi azonos, a teológia 2,44-es, de a bölcsészlet és a Műegyetem 2,01-es átlagával. Lásd *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek 1867–1945*. (2000) Budapest, Replika könyvek, 204. o. A későbbi évekre ugyanerre országos adatokat közölnek a *Magyar statisztikai évkönyvek* majdnem minden évre 1928/29-től 1941/42-ig, mely szerint a jogi karokra iratkozó érettségi átlagjegye 2,38, a jogakadémiákra iratkozóknál 2,59 volt szemben a 2,21-es főiskolai átlaggal. A bölcsészkarokra ekkor 1,81-es eredménnyel vették fel a diákokat.



tosságainak, az objektíve ambiciózusabb nőhallgatók hiányának,¹³ a tanulmányok sokszor fajlagosan csekély érvényesülési funkciójának¹⁴ terméke.

Ennek a megállapításnak fényében értelmezhető az a tény is, hogy a pesti egyetem szellemi dominanciája minden karon erősebben érvényesült, mint a jogon, többek között nemcsak azzal, hogy a diákok többsége ide járt, de azzal is, hogy itt is diplomázott. A pesti bölcsészkar például 1890 és 1917 között az összes humán és reálbölcsész doktor 88,3%-át, a tanári államvizsgálóknak pedig 1897/8 és 1916/7 között 71,6%-át képezte.¹⁵ Doktorálni tehát sokkal inkább maradtak a jelöltek Budapesten mint a tanárképző intézetek hallgatói, akik körülbelül a hallgatóság arányában nyerték el képesítésüket a fővárosban, illetve az erdélyi fakultásokon. A jogászokra azonban 1900 után ez a mindenképpen markáns pesti túlsúly már egyáltalán nem állt, mivel a könnyebb vizsgázás¹⁶ lehetőségeit kihasználva a budapestiek tömegesen vonultak át diplomázni a „vidéki diplomagyárba”.¹⁷ Így történetelt, hogy míg a kolozsvári jogi kar a pesti testvérintézmény oktatói gárdájának jóval kevesebb mint felével rendelkezett és beiratkozott hallgatóinak számai is a pestiek harmada-ötöde körül mozogtak (lásd az 1. táblázat adatait), addig 1901–1910-ben a jogi doktorok 65%-a és az államtudományi doktorok több mint 71%-a Kolozsvárról került ki.¹⁸

Ez utóbbi megállapítások is illusztrálni engedik az egyetemi piac rendkívüli rugalmasságát a diák-tanár arány szempontjából. Az oktatói személyzet bővülése csak igen laza kapcsolatban állt a diákszámok, sőt még a diplomázók számának változásával is. Ez utóbbiak erősen fluktuálhattak, míg az oktató személyzet létszáma tendenciálisan egyre bővült, de távolról sem a diákok vagy a diplomát keresők számainak függvényében. Érthetően, hasonló oktatási gyakorlattal, a tantermek befogadó képességének határain belül, ugyanaz az oktatói személyzet sokkal kisebb és nagyobb számú diákság kiszolgálására is képes lehetett. A további kutatásnak érdemes lenne pontosabban megvilágítani az oktatói kar expanziójának sajátos feltehetően a diákszámoktól jórészt autonóm logikáját.

13 A nőket 1895 után, miután elvben megnyíltak előttük az egyetemek, csak az orvosi és bölcsészeti fakultásokra vették fel. A nőhallgatók a férfiakénál jobb előképzettségére és azokét jóval meghaladó egyetemi teljesítő képességére lásd tanulmányomat: „Nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában” In: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*, Budapest, Replika könyvek, 1997. 57–74 o. különösen 59–65. o.

14 A birtokos osztályok gyermekei számára, érthetően, az egyetemi diploma gyakran gazdaságilag funkciótlan, bár társadalmilag egyre inkább elvárt státuszszimbólum maradt, amennyiben vagyonkul esetleges igazgatása mellett nem voltak rákényszerítve szakmai tevékenység folytatására, vagy nem feltétlenül olyanra amelyre képzettségük feljogosította vagy felkészítette őket.

15 A *Magyar statisztikai évkönyv*-ek megfelelő éves adataiból számított arányok.

16 Erre példa az, hogy az 1901/2 és 1909/10 közötti években a jogi alapvizsgán a sikerráta a budapesti karon csak kerek 50%-os volt, míg Kolozsváron 75,6%-os. A *Magyar statisztikai évkönyv*-ek megfelelő adataiból számított arányok.

17 Lásd Ladányi Andor (1969) *A magyar felsőoktatás a dualizmus kora második felében*. Budapest, 74. o. A *Magyar statisztikai évkönyv*-ek diákokra és a diplomásokra vonatkozó információi szerint 1900/1901 és 1909/1910 között a kolozsvári jogi karra beiratkozott diákság 52%-a doktorált (ami statisztikai képrelesség lett volna, ha ott is tanultak volna négy évig), szemben a budapestiek 14%-ával.

18 Adatforrás: *Magyar statisztikai évkönyv*, 1910, 392.

2. táblázat: A tanári személyzet beosztás (rang) szerint a magyar bölcsészkarokon

	Rendes tanár	Rendkívüli tanár	Helyettes tanár	Magántanár	Tanársegéd	Egyéb oktató	Összesen
Budapesti Bölcsészkar							
1873	32	-	14	6	7	59	
1880	25	4	5	38	6	6	84
1890	29	6	4	26	12	4	81
1900	35	9	2	39	15	5	105
1910	42	12	-	57	20	10	141
1915	45	4	2	87	30	13	181
Kolozsvári Humán és Reál Bölcsész karok							
1873	17	-	-	-	-	3	20
1880	19	-	-	3	-	2	24
1890	22	1	0	4	0	3	30
1900	24	1	1	5	5	4	40
1910	22	5	-	14	10	6	57
1915	23	3	1	23	13	6	69

Miután az egész dualista kori főiskolai rendszer oktatói karának összehasonlító vizsgálatának nincs helye itt, térjünk rá arra a kérdésre, hogyan alakultak az időben a bölcsészkarok személyzetének számai, a 2. táblázat adatai alapján.

Az idősorokból jól kiolvasható, hogy az expanzió az oktatói státusz függvénye volt mindkét egyetemen, de a nagyságrendbeli eltérések a két intézmény személyi létszáma között a budapesti javára végig nagyjából változatlanok bizonyultak. Legkevesebb állt ez a kinevezett tényleges oktatókra, a „nyilvános rendes”, a „rendkívüli” és a „helyettes” tanárookra, akiknek létszáma Budapesten legtöbbször nem haladta meg a kolozsvári két kar kétszeresét. Ezek összességükben a korszak elejétől a végéig lassú, mintegy ötven–hatvan százalékos növekedést mutattak fel. Ezzel szemben megsokszorozódott a magántanárok, a tanársegédek és egyéb oktatók száma. Ez utóbbiak kisebbségükben – a humánbölcsész részlegekben – inkább nyelvtanárok, többségükben – a természettudományos részlegekben – tényleges tudományos segédoktatók voltak. Ők adták ki az oktatószemélyzet expanziójának nagy részét. A kari személyzetek piramisa tehát elsősorban alulról bővült, azaz széleseedett. Ezen a szinten találjuk a legmarkánsabb különbségeket is a két egyetem között. A magántanárok száma a pesti karon, ahol az első magántanárok már a funkció hivatalos kreálásának évében, 1850-ben habilitáltak (Toldy Ferenc esztétikából és Repiczky János keleti nyelvekből)¹⁹ a vizsgált negyven egynéhány év alatt megötszorozódott és a többi alsóbb beosztású oktatóé megháromszorozódott. Kolozsvárott

¹⁹ Lásd *Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története, 1635–1985.* (ed) Szögi László (2003) Budapest, 186. o. Thun gróf birodalmi oktatásügyi miniszter nagy modernizációs reformjai keretében 1850 február 15-i rendeletével terjesztette ki Magyarországra az osztrák részekben már 1848 december 19-én bevezetett magántanárságot, mint az egyetemi tanárok kiválasztásának promóciós bázisát. 1850 júliusában eltörölte az egyetemi tandíjat s helyette leckeépízt vezetett be, ami a magántanárok számára is szerény jövedelmet biztosított a hallgatók számától függően.



– ahol értelemszerűen csak az egyetem alapítása után kezdeményezhettek magántanári habilitációt – ez a fejlődés a semmiből indult, de szerényebb eredménnyel is zajlott le. Így budapesti bölcsészkaron még a korszak végén is több mint négyszer annyi magántanár tevékenykedett mint a kolozsvári karokon.

Ezt az eltérést lehet leginkább a fővárosi intézmény dominanciájának bizonyítékként értékelni. Míg a kinevezett tanárok karában a képesítő vizsgákra való felkészítés ellátása érdekében mindkét egyetemen korán (Kolozsváron is már kezdetől fogva) létrehozták az alapvető tanszékeket, bár legtöbbször mindössze egy-egy „rendes” vagy „rendkívüli” tanári státus keretében, addig a magántanárok nyújtotta és sajátosabb tudományterületekre szakosított oktatási kínálat palettája csak a fővárosban nyílt erősebben ki. A korszak legvégén Budapesten már kétszerannyi bölcsész magántanár működött, mint „rendes” professzor. Kolozsváron viszont a két kategória számai ekkor jutottak egy szintre, miután itt a dualista kor nagy része alatt csak elenyésző számú magántanár volt aktív. Ez minden bizonnyal összefüggött azzal, hogy a sokkal kisebb számú erdélyi diákság csak szerény mértékben tartott igényt a diplomaszerezésen túlmutató szakosított tudományos képzésre, melyet a magántanárok sajátos kutatási területeiken nyújtottak. A magántanárok budapesti túlsúlyának azonban más, nyomósabb okai is lehettek a helyi tudományos kereslet nagyobb mértéke mellett, melyet egyébként a „rendkívüli” (nem diplomára készülő, külső) hallgatók is szaporíthattak.

Egyrészt a fővárosi kar történelmi tekintélye az itt szerzett magántanári habilitáció presztízsét eleve megemelte. Ez azt is jelentette, konkrétan, hogy budapesti habilitált sokkal könnyebben nyert kinevezést Kolozsvárra mint egy kolozsvári Budapesten, bár a Kolozsvárra kinevezett bölcsésztanárok harmada (24-ből 8) pályája előrehaladott fázisában a budapesti bölcsészkarra került. Nem tudunk viszont budapesti kinevezett tanárról, aki később elhagyta volna fővárosi pozícióját egy kolozsváriért. A budapesti kar elsőbbsége ezen a triviális területen is igen látványosan nyilvánult meg.

Másrészt az itteni kar kinevezett oktatóinak legalább kétszerre nagyobb száma több reményt adhatott a habilitáltaknak, hogy előbb utóbb ők is kinevezést nyerjenek. A kolozsvári magántanárságtól ténylegesen nem lehetett ugyanazt a promóciós esélyeket várni, mint a budapesti habilitációtól. A kolozsvári két bölcsészkar magántanárainak, prozopográfiai adataink szerint, 55%-a végezte pályáját főiskolán, legtöbbjük magán a kolozsvári egyetemen, míg az ehhez hasonló esély a budapesti bölcsészkar habilitáltjainál 69% volt. Ezek a különbségek ugyan erősen szignifikánsak, mégis elsősorban a magántanári intézmény hatékonyságát bizonyítják, annál is inkább, hogy a magántanári státus akkor is tudományos rangot adott, tekintélyt kölcsönzött és minden bizonnyal rendre megerősítette birtoklóinak esetenként adott állásukban előléptetésben, jövedelemben is kifejezett szakmai pozícióját (pl. mint középiskolai tanár), amikor nem hozott tényleges egyetemi kinevezést.

Végül, de nem utolsósorban, mint ezt lentebb tárgyaljuk, egyedül a fővárosi magántanárság kecsegtetett azzal, hogy a meghirdetett kurzusok nagyobb diákszámot

vonzanak s az ezzel járó leckepezés az esetleges kinevezett státusz eléréséig is jelentősebb pótvédelmet biztosít. Az ilyen védelem persze még nagyobb hallgatóság meghódítása árán sem volt legtöbbször elegendő egy értelmiségi egzisztencia méltó fenntartására, a fővárosi intellektuális piac merő méretei – magántanítás, korrepetálás, középiskolai tanárság, óraadás más főiskolákon, nevelősködés, nyelvoktatás – sokkal több lehetőséget nyújtottak a gyakran mindössze szimbolikus magántanári védelem kiegészítésére mint „Kincses Kolozsvárot”. Ez utóbbi ekkor még kelet-magyarországi viszonylatban sem volt igazi nagyváros.²⁰ Bár három felekezeti gimnáziumával és a két protestáns (református és unitárius) teológiájával fontos iskolavárosnak bizonyult, hiszen ennyi elitképző intézmény ekkor csak a korabeli legnagyobb magyar városokban létesült.²¹ Mégis, a századforduló utánig más világi főiskola nélküli²² Kolozsvár értelmiségi piacának állásánál az egyetemen kívül voltaképp csekély kiterjedésű volt (pl. kevesebb középiskolával mint Brassóban).²³ Így magántanári keresetlehetőségek terén a város aránytalanul kevesebbet tudott nyújtani mint Budapest, ahol a főiskolai piac túlnyomó többsége koncentráldott²⁴ és 1910 felé már a középiskolai tanárság 17%-a is, azaz több mint egész Erdélyben (16%),²⁵ melynek népessége a fővárosinak mintegy négyszeresét tette ki.²⁶

A magántanárok habilitációs idejének alakulásával jól lehet követni a két egyetemen a humán és a reálbölcész szak iránti kutatói érdeklődés változását.

A 3. táblázat is megvilágítja a pesti egyetem egyértelmű túlsúlyát, valamint a humánbölcészlet abszolút dominanciáját az egész dualista korban, kivéve annak záró évtizedében. A kolozsvári karokon ez utolsó évtizedet leszámítva végig igen ritkán történt habilitáció, míg Budapesten, ugyan nagyobb gyakorisággal,

20 1910-ben például Kolozsvár közel 61 000 lakosával a szűken vett Erdély messze legnagyobb városi népességét foglalta ugyan magában Brassóval (41 000), Nagyszebennel (33 500) és Marosvásárhellyel (25 500) szemben, azonban népessége meg sem közelítette a legnagyobb magyar városokét, mint Szeged (118 000), Szabadka (94 600), Debrecen (93 000) vagy Pozsony (78 000) és elmaradt a gyorsabban iparosodó bánati és partiumi nagyvárosok mögött is, mint Temesvár (72 500), Nagyvárad (64 000) vagy Arad (63 000). Lásd *Magyar statisztikai közlemények*, 64, 104–110.

21 Három fő középiskola egy városban a századforduló táján Kolozsváron kívül már egy sor kisebb-nagyobb városban volt, így Brassóban, Nagyszebenben, Nagyváradon, Pécsent (1912 óta), Szegeden, Debrecenben és Pozsonyban is. Ez utóbbi két városban alapult 1912 után egyetem, miután itt annak előtte jogakadémiák és protestáns teológiák működtek. Lásd Mészáros István (1988) *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996–1948*. Budapest, Akadémiai K. *passim*.

22 A kolozsmonostori (mező)gazdasági főiskola csak 1906-tól működött érettségit megkövetelő, hároméves főiskolaként (akárcsak a többi gazdaságképző intézmény) és a Kereskedelmi Akadémiát is a századforduló után szervezték főiskolává 2 éves tanfolyammal.

23 Brassóban 1885-től már négy érettségire felkészítő középiskola volt. Lásd Mészáros István, *id. mű*, 159–160. o.

24 A Kolozsvári Egyetemen, a teológiákon, a jogakadémiákon, (mező)gazdasági főiskolákon és a Selmecbányai főiskolán kívül tulajdonképpen az egész korabeli főiskolai oktatás Budapesten történt. 1910-ben pl. csak a két fővárosi egyetemen (a Tudományegyetemen és a Műegyetemen) az egyetemi, jogakadémiai és teológiai hallgatóknak 61%-a összpontosult. (Forrás: *Magyar statisztikai évkönyv*, 1910, 385–386.) Ebben nincsenek beleszámítva a szintén kizárólag Budapesten működő országos rekrutációjú művészeti, katonai és kereskedelmi főiskolák (mint pl. a Keleti Kereskedelmi Akadémia 1899 óta).

25 Lásd *Magyar statisztikai közlemények*.

26 Budapest lakossága 1900-ban a Horvátországon kívüli ország mindössze 4,3%-át tette ki, míg Erdélyé 14,7%-át. Lásd *Magyar statisztikai közlemények*, 27, 6–7.



de szintén végig stagnáltak vagy ingadoztak az elfogadott magántanári jelöltek számai. Mivel a hallgatóság létszáma Budapesten a század végéig szintén stagnált s jelentősebb növekedés csak a 19. század utolsó éveiben és 1900 után következett be,²⁷ míg Kolozsvárott fokozatosabban de sokkal alacsonyabb szinten valósult meg a diákszámok emelkedése, ezek a jelzések is demonstrálják az oktatási kereslet és kínálat közötti igen laza kapcsolatot.

3. táblázat: Magántanári habilitációk a bölcsészkarokon (1850–1919)

	Budapesten		Kolozsvárott	
	Humán	Reál	Humán	TTK
1880 előtt	21	10	3	1
1880–1889	23	9	4	4
1890–1899	19	14	5	2
1900–1909	23	12	5	4
1910–1919	29	28	13	15
Összesen	115	73	31	25

Valamelyes korreláció felfedezhető viszont a magántanárok szakosodása és az egyetemi kereslet között. A humán- és reálbölcészlet közötti majdnem végig egyenlőtlen erőviszonyok alig változtak az új század elejéig. Ez megfelelt a középiskolai tanári pozíciók megoszlásánál megfigyelhető egyenlőtlenségre. Bár a matematika a gimnáziumi és reáliskolai oktatásnak a latin mellett második legnehezebb²⁸ és legtöbbet tanított tárgya maradt, a többi természettudományos tantárgy a középiskolai oktatásban óraszámban végig a humán tárgyak mögött foglalt helyet. Bár a tanári pozíciókban nem történt változás, áttörés figyelhető meg a világháború előtti és alatti években mind a tanári vizsgát letevők, mind a magántanárok szakválasztásában. Így a természettudományi karokon növekvő számú habilitációk irányultsága többé-kevésbé követte a középiskolai tanári államvizsgát letevők szakválasztásában a természettudományos szakok térhódítását. Míg például 1897/8 és 1904/5 között az államvizsgázóknak mindkét városban pontosan 25,5% volt TTK-s, 1905/6 és 1914/15 között ez az arány Budapesten 38,2%-ra és Kolozsvárott 36,6%-ra nőtt.²⁹ Ami a természettudományos habilitációkat illeti tehát, minden bizonnyal az előbbiekkal is összefüggött, hogy ezek a korszak utolsó évtizedében már összességükben valamelyest meg is haladták a humánbölcész képezések számát.

E változásnak, melynek részletei további kutatást érdemelnek, egy másik tényezője azonban biztosan a tudományos specializálódás előrehaladása és az oktatási

27 1895-ig a pesti bölcsészkar hallgatósága legtöbbször 500 alatt maradt, majd 1900 körül elérte és a későbbi években rendre meghaladta vagy megközelítette az 1000-t, egy ideig az 1500-at is. Lásd Szögi László, id. mű, 409–410. o.

28 Nagy érettségiző mintáimon végrehajtott felméréseim szerint mindig ezt a két tantárgyat osztályozták legszigorúbban a dualista korban, akárcsak a régi rendszer későbbi fázisaiban. Lásd tanulmányaimat In: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*, id. mű, 118–120, 137–138 o., továbbá Tettemanti Béla (1934) „Középiskoláink tanulmányi eredménye az 1932/33. évi értesítők alapján”, In: *Nevelésügyi tanulmányok*. (ed) Imre Sándor, Szeged. 115 és 125. o.

29 A *Magyar statisztikai évkönyv*-ek adatai szerint.

igények korszerűsödése lehetett, ami magával vonta a természettudományos tárgyaknál, minden bizonnyal főképp a kísérletekre és megfigyelésekre alapuló diszciplínák esetében (tehát nem matematikában vagy elméleti fizikában) a laboratóriumi gyakorlatok és egyéb szemináriumi foglalkozások sokasodását. Jól mérhető ez az óraszámok arányában bekövetkező arányeltolódás. A kolozsvári TTK-n például 1900-ban a téli szemeszter alatt a 81 hallgatónak heti 41 előadást tartottak 191 órában, szemben a humán bölcsészkarral, ahol a 214 diák 63 óra előadást hallgathatott, de csak heti 130 órában.³⁰ Tíz év múlva a hallgatóság (94 és 225) valamint az előadások (45 és 61) száma nem változott érdemben, akárcsak a humán kar heti óraszámja (131). A reálbölcsészek foglalkozásainak kínálata azonban drasztikusan megnőtt s elérte a heti 300-at.³¹ A természettudományos kar így a humánkar óraszámjának immár több mint kétszeresét nyújtotta a korszak végén, természetesen jórészt az új típusú, a tanszékekre beosztott kiegészítő személyzet segítségével. 1910-ben a kolozsvári TTK-n már 9 tanársegéd volt alkalmazásban 4 díjtalan demonstrátorral a tulajdonképpeni tanári karon kívül, míg a humánbölcsész fakultáson mindössze 2 tanársegéd, egy archeológus és egy segéd archeológus.³² A kolozsvári példa jól mutatja, hogy nagyságrendileg változatlan diákszám mellett a századelőn a helyi természettudományos oktatásnak radikális átalakuláson kellett átmennie. Mindenesetre a természettudományi tárgyak oktatásának ilyen gyors előretörése modernizációs jelzéseként értékelhető ezekben a korábban túlnyomóan, Pesten sokáig majdnem kizárólag literátus kultúrát s elméleti természettudományokat közvetítő intézményekben.³³

Ezek után ideje pontosabban megvizsgálni azt, hogy mit is oktattak a dualista kor bölcsészkarain. Erre vonatkoznak a különböző oktatók által képviselt szakirányok változó elnevezései, melyeket a 4. táblázatban igyekeztem értelemszerű kategóriákba sorolni. Ez az elemzés, hangsúlyozni kell, csupán megközelítő jellegű, amennyiben pusztán a kurzusok hivatalos elnevezésén alapul, melyek keretében – nevezetesen hagyományosságát vagy újszerűségét illetően – igencsak eltérő minőségű tudásjavak közvetítésére kerülhetett sor.

A két város bölcsészkarainak oktatói és kutatói profilja részben hasonló volt, részben erősen eltért egymástól. A hasonlóságok alapja az, hogy mindkét szakmai irányultságban azonosak a domináns diszciplínák, melyek rendre a középiskolákban is oktattott tantárgyaknak felelnek meg. Ezek azonban nem egészen ugyanolyan súllyal esnek a latba a kinevezett tanárok és a magántanárok között és távolról sem egyforma a súlyuk a karokon és a középiskolában. A középiskolai és az egyetemi tanári piac eltéréseinek illusztrálására álljon itt egy emlékeztető a középiskolai tantárgyak súlyviszonyairól (5. táblázat).

30 Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1900, 360.

31 Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1910, 385.

32 Lásd uo. 2. jegyzet.

33 Fontos empirikus természettudományi tárgyakat a pesti bölcsészkar sokáig egyáltalán nem szerepeltetett oktatási kínálatában. Az ásványtan, a növénytan, az állattan és a vegytan például csak az 1850-es Thun-féle abszolutista modernizációs reformok során jutottak tanszékhez. Lásd Szögi László, id. mű, 176. o.



4. táblázat: A dualista bölcsészkarok oktatói tantárgyak szerint*

	Budapest		Kolozsvár		Összesen ^a
	Rendes és rendkívüli tanár	Magán- tanár	Rendes és rendkívüli tanár	Magán- tanár	
Klasszika filológia	6	10	9	5	30
Történelem	14	20	9	8	51
Művészettörténet, zenetudom.	10	11	2	–	23
Történelmi segéd tudományok ^b	3	8	2	2	15
Filozófia, bölcsélet, logika	9	9	3	3	24
Földrajz	3	–	3	1	7
Nyugati nyelv, irodalom	9	6	5	2	22
Magyar irodalom	5	5	11	3	24
Neveléstörténet, pedagógia	4	6	1	–	11
Irodalom, esztétika	5	5	–	–	10
Nyelvészet	3	7	–	1	11
Orientalisztika ^c	7	3	3	1	14
Szomszéd nyelvek, kultúrák ^d	7	5	2	1	15
Társadalom- és embertudom. ^e	–	7	–	1	8
Matematika	9	10	12	5	36
Fizika, természettan, mat.-fizika	9	6	12	5	32
Kémia, kristálytan, gyógyszer.	10	17	5	6	39
Növénytan	4	8	–	4 ^f	15
Állattan	3	12	1	4	20
Ásvány-, kőzetan, geológia	5	2	4	1	12
Kozmográfia, csillagászat	2	5	–	–	7
Paleontológia (öslénytan)	4	4	–	1	9
Embertan, élettan	1	4	–	–	5

* Forrás: prozopográfiai adatbázis a szakirányok hivatalos elnevezése alapján az oktatók összes száma szerint.

a Csak nominális összesítés, hiszen az itt számba vett kinevezett rendes és rendkívüli tanárok valamint a magántanárok részben azonosak, mivel ezek a kategóriák nem kizárólagosak egymással szemben.

b Numizmatika, oklevél-, címertan, archeológia (régészet).

c Sémii filológia, perzsa, török, örmény nyelv, irodalom és/vagy civilizáció.

d Szlavisztika, horvát, bolgár, román, rutén, orosz, finn nyelv és irodalom.

e Politika, pszichológia, demográfia, könyvtárban, néprajz, hittudomány.

f Ebből egy „természetrájk”.

A humánbölcsész karokon a történelem messze a leggyakrabban oktatott tárgy különösen a szakérténelmi vagy segéd tárgyakkal együtt, melyekkel az összes humánbölcsész tantárgyi kategóriának pontosan egyharmadát képezi. Mindez annak ellenére, hogy a történelem egyáltalán nem foglalt el kiemelt helyet a középiskolák programjában. A történelem ilyen rendkívüli térnyerése a karokon közelebbi s lehetőleg komparatista vizsgálódást érdemelne. Elképzelhető, hogy a történelmi érdeklődés ilyen intézményes promóciója a nemzetállam-építés korai fázisának elengedhetetlen ideológiai tartozékként fungált. Ezt követik fontossági sorrendben a klasszika filológia (latin és görög), majd a filozófia, a magyar nyelv és irodalom valamint a nyugati nyelvek. Ezek részben a gimnáziumi oktatás lényeges elemei – a

gimnáziumban a latin és a görög illetve a görögpótló tárgys a magyar mindenütt, az idegen nyelvek is mindkét iskolatípusban –, részben a tanári államvizsga (filozófia) illetve alapvizsga (magyar) kötelező tárgyai (is) voltak.

5. táblázat: A fiúgimnáziumok és reáliskolák 8 osztályának összesített heti óraterve tantárgyanként 1899-ben*

	Gimnázium	Reáliskola		Gimnázium	Reáliskola
Hittan	6,9	6,9	Fizika	3,4	5,2
Magyar	12,9	12,1	Kémia	-	3,4
Latin	19	-	Matematika	11,2	13,4
Német	8,1	10,7	Geometria	4,3	8,6
Görög v. görögpótló	8,1	-	Rajz	-	5,1
Francia	-	10,3	Bölcseleti bevezetés	1,3	1,3
Történelem	7,7	7,3	Szépírás	0,9	0,9
Földrajz	3,4	3,4	Testgyakorlás	6,9	6,9
Természetrjz (biológia)	5,6	4,3			
Összesen	100,0	100,0		100,0	100,0
Nyers szám	232	232		232	232

* Forrás: Mészáros István, id. mű, 103. o.

Ha a többi humán tantárgyak fontossága – melyek nem szerepelnek a középiskolai oktatásban sem – el is marad az előbbiektől, mégis feltűnő, hogy mindkét kar jelentősen áldozott a szomszéd népek illetve magyarhoni kisebbségek civilizációja tanulmányozásának. Ez is csak politikai érdekekkel értelmezhető Európa egyetlen soknemzetiségű nemzetállamában, melynek népességi többsége nem tartozott a címzetes uralkodó etnikumhoz. Azonban ugyanakkor a keleti népek kultúrája is hasonlóan kitüntetett figyelmet kapott a karokon, s ez utóbbit már nem lehet ilyen közvetlen politikai megfontolásokkal magyarázni. Mégis, a nemzetállam ideológiai önképéhez, tudjuk, szintén hozzátartozott a keleti gyökerek és kapcsolatok kultusza (urál-altáji nyelvek, finn, stb.). Az ugyanebbe a kategóriába sorolt sémi filológia pedig az 1877-ben alapított pesti állami (neológ) Rabbiképző növendékeinek – akiknek a bölcsészkaron is doktorálniuk kellett diplomájuk elnyeréséhez – kézenfekvő kiegészítő szakot képezett. Viszonylag nagy súllyal szerepelt ezen kívül a nyelvészet és a pedagógia is a humán tantárgyak között. Az előbbi kiegészítő stúdium a magyar nyelvre és irodalomra vonatkozó alapvizsgához, az utóbbi pedig egyike a tanári államvizsga tárgyainak. A földrajz feltűnően gyengén volt képviselve az oktatói kínálatban, pedig ez minden középiskola programjának része volt, igaz csekély óraszámban. Mégis, a történelemmel vagy a természetrjzzel (biológiával) kombinálva az egyik klasszikus tanári szakválasztást képezte. Ennél fogva érthető az is, hogy míg mindkét városban három-három kinevezett földrajz tanárt találni a dualista korban, addig ezt a szakirányt mindössze egy magántanár jelezte speciális szaktárgy gyanánt.

Az előbbi, globálisan különböző módon de klasszikusnak tekinthető (mert különböző intézményes keretekben már régóta gyakorolt) szakirányok mellett a szá-



zadvégen születő újabb ember- vagy társadalomtudományi diszciplínák, éppúgy mint az esztétika és az irodalomelmélet alig, vagy csak egy-egy (majdnem kizárólag csak magántanári) témaválasztás erejéig szerepelnek a humánbölcsészet korabeli oktatói kínálatában. Ezekből az adatokból is kitűnik a magántanári intézmény potenciálisan újító funkciója. Tanári kinevezést inkább csak a legitimként elfogadott szaktárgyakban lehetett kapni. A magántanároknak látszólag könnyebb volt újításokat elfogadtatni ezen a téren, bár persze végső soron az új szakirányt képviselő magántanár-jelöltek tényleges recepciója mindig is a kinevezett tanári testületen belüli erőviszonyok függvénye maradt, hiszen az ő kezükben volt a habilitációs ajánlatok elfogadására vonatkozó döntés joga.

Ami a két város intézményei közötti különbségeket illeti, egyértelmű, hogy a fővárosi szakválasztások skálája sokkal szélesebb és modernebb, amennyiben a ritkább és kevésbé klasszikus szakok Kolozsvárott csak elvétve jelennek meg az oktatásban. Az ember- és társadalomtudományok között ott csak egy-egy néprajzi és könyvtártudományi magántanári kurzust találni, akárcsak a nyelvészetben. Még a pedagógia is csak egy kurzussal volt képviselve a vizsgált korban, míg a zenetudomány, az esztétika vagy az „irodalom” egyel sem.

Mindenesetre így vagy úgy, a humánbölcsész tanári kar által oktatott szaktárgyak legtöbbször vagy az egyetemi és középiskolai tanárképzés konkrét igényeinek, vagy bizonyos ideológia indíttatású egyetempolitikai megfontolásoknak feleltek meg. Mindez értelemszerűen nem vagy (a középiskolai tanárképzést illetően) másképp érvényesült a reálszakok tekintetében.

A nagy tantárgyak képviselőjében ugyanis még inkább egyértelmű a rangsor, melyet nagyjából azonos szinten vezet a kémia, a fizika és a matematika. Ezeket követi az állattan és a növénytan – lévén egyben mind ilyen vagy más kevésbé szakosított elnevezéssel (pl. „biológia” vagy „természetrész”) középiskolai tantárgyak. Itt azonban már feltűnő az eltérés tantárgyak középiskolai és bölcsészkarai fontossága között, hiszen az előbbieken csak a matematika és a geometria szerepel igazán nagy súllyal, míg a többiek sokkal kevésbé. Nyilvánvaló, hogy a természettudományi karokon nem csak a tanárképzés szükségletei diktálták az oktatók képzését és kinevezését, hanem valószínűleg az új, kísérleteken vagy megfigyelésen alapuló természettudományok térnyerése az egyetemen kívüli tudományos közéletben, még az elméleti diszciplínák viszonylagos hátrányára is. Mellettük mindenesetre valósággal eltörlődik a többi természettudományos szaktárgy képviselője, még a leghagyományosabbaké is, mint a föld- és ásványtan, az őslénytan, a csillagászat vagy a meteorológia. Az utóbbi kettő a kolozsvári TTK kínálatában egyáltalán nem is szerepel, akárcsak egyes Budapesten egy-egy oktatót foglalkoztató kémiai szakdiszciplínák, mint a gyógyszerészet vagy a kristálytan. A középiskolai programokból kieső tantárgyak között Kolozsváron tulajdonképpen csak az ásvány- és közettan (4 kurzus) és az őslénytan (mindössze egy kurzus) voltak jelen. A szakosodásban megfigyelhető egyenlőtlenségek természete a fővárosi és az erdélyi bölcsészkarok között tehát annyiban hasonló volt a humán és a reáltárgyak területén,

hogy Kolozsvárott inkább csak a legklasszikusabb diszciplínák oktatására került sor. Azonban a fentiekből megállapítható, hogy a karok természettudományi kínálata sokkal modernebbnek bizonyult, mint a humán oldalon, amennyiben a TTK-s képzés a korszak végén már messzemenően elszakadt a középiskolai tanárképzés diktálta szükségletektől.

A két város és a kétféle kar tanárai közötti egyenlőtlenségek abban is megnyilvánultak, hogy a legnépszerűbb, azaz előadásaikra a legtöbb hallgatót magukhoz vonzó magántanárok sokkal gyakrabban voltak humánbölcsészek és nyertek a Budapesti Tudományegyetemen tanári állást mint a többiek. Erre nézve egy rendkívüli – bár pontosságát illetőleg nehezen ellenőrizhető – forrás áll rendelkezésünkre a Vallás és Közoktatási Minisztérium éves kormányjelentéseiben 1876/7 és 1992/3 évek között (bár 1885/6 és 1889/90 között hiányzik ez az információ). Ezek ugyanis a magántanárokra nézve személyenként közlik meghirdetett előadásaik címét és a hallgatók számát. Az egyetemi almanachokban a későbbiekben is követni lehet az előadások témáját, de ezek már nem jelzik a diákszámot. Hallgatói létszámmal összesen 76 előadó sok száz kurzusának adatait állítottuk össze prozopográfiai adatbankunkban, melyek skálája a csak egy éves előadásoktól a határévek közötti majdnem minden évre vonatkozó kurzusokig terjed. Látszólag csak addig publikáltak ilyen típusú adatot az érintettek nézve, amíg az előadó nem nyert „rendkívüli” vagy „rendes nyilvános tanári” kinevezést.

Néha egy előadó egy évben több előadást is hirdetett, bár ez a gyakorlat az 1870-es évek végétől megszűnni látszik. Az anglicista Simonyi Zsigmond 1877/8-ban már nyolc kurzust indított. A híres orientalista Goldziher Ignác 1876/7-ben öt kurzust hirdetett meg (de ebből egyet nem adott elő), 1877/8-ban pedig négyet. A pedagógus Kármán Mór 1876/7-ben nem kevesebb mint hatféle, 1877/8-ban háromféle előadást tartott. Ilyenfajta kurzusdömping egy kivétellel csak a humánbölcsészek között fordult elő, közöttük is ritkán s legtöbbször úgy, hogy az előadó sajátos szakterületének különböző altémáinak kifejtésére vállalkozott. Előfordult azonban, az is, hogy például a később Kolozsváron szakirányában tanszéket nyerő urál-altáji nyelvész és irodalmár Bálint Gábor, aki eredetileg angol-francia tanári képesítést szerzett, 1876/7-ben párhuzamosan nem kevesebb mint 12 (!) előadást proponált olyan igencsak eltérő témákban mint francia és angol irodalom eredeti nyelveken, ugyanezek nyelvi gyakorlatok, de emellett a „kazáni tatárság”, a „mandzsú nyelv” és a „mongol nyelv” témáiban is... Igaz, az utóbbi kettőre egyetlen hallgató sem jelentkezett, míg a „Francia nyelv kezdőknek” című kurzusára huszonhat.

Érdekes számba venni, bármennyire részleges és csekély méretű ez a rendelkezésre álló adatbank, a magántanárok hallgatóságának nagyságát s ezt összevetni az előadók későbbi pályaképeivel.

Mindenekelőtt fel kell figyelni a hallgatóság óriási méretű szóródására a magántanári előadások között. Ez ugyanis a 0-tól vagy nem ritkán 1 hallgatótól egészen 513 hallgatóig terjed. Ez utóbbi diákszámot a pedagógustörténetész Kármán Mór érte egyszer el s többször megközelítette. A nagyméretű ingadozást még ugyan-



annak az előadónak a kurzusainál is meg lehet figyelni. Az említett Kármán Mór – látszólag a korabeli bölcsészkarok legnépszerűbb magántanára – ugyan sokszor vonzott több százas hallgatóságot (vagy legalább beiratkozót) előadásaira, de ez valószínűleg azért is történhetett, mert ezek a pedagógia szakvizsgára készítettek fel. 1876/77-ben meghirdetett „Etika” kurzusát azonban csak 15 bölcsész követte. (Igaz, ide még 42 kari diák is „áthallgatott”.) Alexander Bernát népszerű filozófia-történeti kurzusaira hol 150-nél is több hallgató iratkozott fel, hol húsznál kevesebb. Hasonló volt a helyzet Petz Gedeon szintén igen keresett ógörög irodalmi előadásainál, melyek diákszám-skálája 18 és 273 között mozgott. Még nagyobb kilengéseket mutatott a korán Európa-hírű aurával bíró orientalista, Goldziher Ignác hallgatósága. Egyik 1877/78-as kurzusát, mely igencsak kieshetett a korabeli átlagos bölcsészhallgató érdeklődési köréből „Az iszlám institúciói”-ról nem kevesebb mint 105 diák követte, míg 1880/81-es „Korán magyarázatát”-t csupán egyetlen egy (!). Ballagi Aladár szaktörténelmi kurzusára 1879/80-ban „A Magyar ötvösség történelmé”-ről szintén mindössze egy hallgató volt kíváncsi, míg 1881/82-es „Az angol forradalom története. XIV. Lajos. Wallerstein” című kurzusára már 408 – talán azért is, mert ez ingyenesnek volt meghirdetve (nem leckepezésen). A nyelvész Simonyi Zsigmond angol irodalmi előadásaira rendre tíznél kevesebb diák járt, az 1877/78-as angol nyelvű „Encyclopaedia Robert Chambers”-re éppen csak kettő, ami talán megfelelt az angolosok marginális státusának a korabeli bölcsészek körében: hiszen angol tanárra nemigen volt nagy kereslet, amennyiben csak néhány középiskola oktatta a nyelvet különórán. Viszont ugyanez az előadó mindig százánál több diákra számíthatott magyar nyelvészeti kurzusainál, minden bizonnyal azért is, mert ezek az alap- és szakvizsgák anyagát tárgyalták.

Nem jelentéktelen korrelációt lehet megállapítani a magántanárok hallgatóságának maximális nagysága és a későbbi karrier alakulása között. A 72 megfigyelt esetből 21 olyan oktató volt, akinek hallgatósága olykor meghaladta az 50-et. Ezek túlnyomóan magas egyetemi karrier várományosai is voltak. Közöttük 17 egyenesen Budapesten lett egyetemi tanár, 1 Kolozsvárott s csak 2 nem került főiskolai beosztásba. A 27 magántanár közül, akiknek maximális hallgatósága 20 és 50 között volt, már csak 8 végzett a pesti egyetemen, 2 egyéb fővárosi vagy külföldi főiskolán, 7 Kolozsvárott, míg 8 nem nyert el más főiskolai pozíciót. Az a 24 magántanár, akiknek legfeljebb 20-nál kisebb hallgatóságuk akadt, harmadrészt (8) nem folytatott egyetemi pályát, azonban 7 a fővárosban és 8 Kolozsvárott kapott kinevezést. Néhány magántanár későbbi pályája bizonytalan, adathiány folytán. A kicsiny adatszám miatt ezekből az összefüggésekből csak elég szokványos tanulságokat lehet levonni. A magas hallgatószámban kifejeződő népszerűség minden bizonnyal hozzájárult a karrier építéséhez. Nagyobb hallgatói létszám azonban a magántanári kurzusokon eleve csak Budapesten állhatott elő, a mindig is csekélyebb számú kolozsvári bölcsész közönség miatt. Ennél fogva is kedvezőbben alakultak, mint erre már történt utalás, a fővárosi magántanárok promóciós esélyei.

Ezek után rátérhetünk prozopográfiai kutatásunk másik nagyobb témájára, ami a rekrutációra vonatkozik. Ez a témavilág azonban csak komparatista módon közelíthető meg érdemlegesen, mégpedig mind „külső”, mind „belső” hasonlításokra alapuló kísérleti összevetésekkel.

A „külső” megközelítés a tárgyalt oktatók adottságait a különbözőképp konstruált rokonnépségek megfelelő jellemzőivel hasonlítja össze. Ennek a mi esetünkben az a veszélye, hogy az összehasonlított népségek statisztikai nagyságrendje annyira eltérő – hiszen a tárgyalt oktatói csoportra vonatkozó információkból néhány száz van, míg a rokonnépségeké sokezres nagyságrendű vagy ennél is több –, hogy ez csökkenti a százalékarányos különbségek jelentőségét. A másik nehézséget itt az esetlegesen (tehát nem a statisztikai véletlen szabályai szerint) megoszló adathiány okozza.

Ez utóbbi a „belső” összehasonlítások érvényességét éppúgy kérdésessé teszi valamelyest. Ezek a tárgyalt alnépségekre vonatkoznak, lényegében a két város humán és reál irányultságú bölcész oktatóira. Ez a megoszlás a statisztikai relevancia szempontjából túlon túl szétaprózza a vizsgált oktatók kis volumenű csoportját s az adathiányokkal tovább gyengül az alcsoportok között megfigyelhető eltérések szignifikanciája. Ezért az alábbiakban csak kétfajta „független” háttér-tényező hatását elemzem részletesebben, a regionális háttérét és a felekezetét. Ezekre nézve az adathiány viszonylag csekély, jó összehasonlítható rokonnépségeket lehet bevonni a tárgyalásba s mindkét változó a diplomás népségek társadalmi selekciójának a kutatásban gyakran vagy ignorált vagy csak felületesen bemutatott vonatkozásait képviseli.

Az oktatástörténet s az egész honi társadalomtörténet egyik súlyos gyengesége ugyanis a regionális egyenlőtlenségek messzemenő elhanyagolása, pedig ezekre nézve még a 19. század utolsó évtizedeire visszamenőleg is sokfajta statisztikai utalást találni (pl. a VKM kormányjelentéseiben).

A régió persze nem földrajzi vagy természetes fizikai képződmény gyanánt fontos a társadalmi formációkban tapasztalható eltérések értelmezése szempontjából, hanem mint mindennemű kumulált kollektív befektetés helye, amelyek a társadalmi újratermelésben szerepet játszó tényezők és csoportok elhelyezkedése révén az iskolai befektetések alakulására is döntő hatással lehetnek. Bár a régiók ilyenfajta egyenlőtlenséget teremtő funkcióinak elmélyültebb bemutatásának itt nincs helye, adataink elemzéséhez is emlékeztetni kell, hogy egy értelmiségi csoport származási területei mögött legalább háromfajta hatásmechanizmus végeredményeit lehet keresni. Az első és legnyilvánvalóbb a származási helyek városiasodásának mértéke. Maga az elitiskolázás is elsősorban (a dualista korban még majdnem kizárólag) városi, főképp nagyvárosi funkció s a születési vagy a képzési hely városi jellege esetenként meghatározó jellegű az értelmiségbe vezető egzisztenciális út kijelölésében és kijárásában. A második, kevésbé manifeszt körülmény a régió általános fejlettségi szintje, mely önmagában is sokváltozós tényező. Benne foglaltatik a képzési intézmények száma, színvonala, költségei s egyéb elérhetőségi adottsá-



gai, az értelmiségi csoportok számaránya, mely modellértékű lehet a csoport újratermelésében s sajátosan az elitiskolázás társadalmi presztízsenek kialakulásában, a gazdasági fejlettség jellemzői, melyek a szakértelmiség iránti munkaerőpiaci keresleten keresztül az elitképzés gazdasági igazolását szolgáltatják. Végül, de a multietnikus Magyarországon különösen nem utolsósorban, a régió az igencsak eltérő mobilitási képességű és kulturális igényű, illetve tanulási habitusú kulturális (nemzetiségi, felekezeti) alnépességek lakóhelye, melyek értelmiségi elitképzési potenciálja, nevezetesen iskolázási stratégiája erősen változó. Ebből a szempontból a dualista korban még csak az országhatárok nem zárják le a nemzeti elitképzés piacát, hiszen ennek egy része átnyúlik a Monarchia határain is túl (elsősorban az egész német nyelvterületre, így Németországra és Svájcra is). A különböző etnikai alnépességek iskolai lehetőségei és stratégiái régiókként (elsősorban a földrajzi közelség, de egyben a kulturális identifikáció logikája szerint) egyedileg eltérhettek az átlagtól. Egy értelmiségi csoport regionális háttere tehát mind ezeknek a komplex körülményeknek az eredőjéből adódik. Itteni adataink magyarázatánál persze nincs mód másképp mint utalásszerűen vagy gondolatban használni fel a fentiekből adódó következtetéseket.

Bölcsész oktatóinkra kétfajta regionális háttér adatunk van, a születési hely és az érettségi helye (ez utóbbi mintegy két ötdöntnyi hiánnyal). Ha a kettő összehasonlításából indulunk ki, máris előtűnik a bölcsészstanári rekrutáció egyik jellegzetesége, az urbanizációs tényező rendkívüli promóciós ereje.

Míg a törvényhatósági jogú városok 1910-ben Budapesten kívül az össznépeesség 6,4%-át³⁴ és az értelmiségi keresők 13,4%-át³⁵ foglalták magukban, addig prozopográfiaink szerint az ismert születési helyű bölcsész oktatók között 23,5% volt nagyvárosi születésű. Budapest legalább háromszoros túlképviseltségéről (5. táblázat, 7. oszlop) már történt említés. Pedig kicsiben hasonló vonatkozott Kolozsvárra is, hiszen a város 1910-ben a népesség alig 0,3%-ának³⁶ s az értelmiség 1,4%-ának³⁷ adott lakóhelyet, de bölcsész oktatóink 3,8%-a született itt. Az egész vizsgált csoport pontosan két-ötöde (40%-a) tehát hivatalos besorolás szerint is nagyvárosi eredetű volt. Amennyiben szintén számba vesszük a kisebb városokból származókat – ahol például középiskola s más művelődés szempontjából fontosabb városi funkciók (könyvtár, múzeum, színház, stb.) elérhetőek voltak –, oktatóink túlnyomó többségéről mondható el az urbanizált közegből való indulás. Könnyen be lehet azonban látni, hogy ez a korabeli városi népesség nagyságát tekintve valójában még a fentebb mértnél is sokkal jelentősebb túlreprezentációt jelentett, amennyiben – logikusan – azt is bevonjuk a számításba, hogy az érintettek születésének ideje a kor-

34 A számítás forrása: *Magyar statisztikai közlemények*, 64, 84–85.

35 Lásd *Magyar statisztikai közlemények*

36 A számítás forrására lásd *Magyar statisztikai közlemények*, 64, 85.

37 Forrás: *Magyar statisztikai közlemények*, 56, 74–81.

szak első felére vagy azelőttre esett, amikor a tényleges városi lakosság a rohamos városiasodás e korszakában az 1910-ben mérthez képest sokkal kisebb volt.³⁸

6. táblázat: A bölcsészkarok oktatói és más bölcsész rokonképességek születési régiójuk szerint a dualista korban

Születési hely	Budapest			Kolozsvár		
	1 Humán	2 Reál	3 Összesen	4 Humán	5 Reál	6 Összesen
Nyugat-Szlovákia	12,6	11,6	12,1	5	6	5,8
Dunántúl	18,5	17,1	17,9	12,5	8,5	10,7
Duna-Tisza köze ^d	14,6	12,4	13,6	11	15	12,6
Budapest	19,9	19,4	19,6	5	11	7,8
Kelet-Szlovákia	6	17,1	11,1	2	13	7,0
Tisza bal partja	12,6	9,3	11,1	11	13	11,7
Tisza-Maros köze	6	7	6,4	5	6	5,8
Erdély	9,9	6,2	8,2	48	28	38,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nyers szám	151	129	280	56	47	103

Születési hely	7	8	9	10	11	12
	Születés hely mindösszesen	Érettségi helye	Középiskolai tanárok ál- lomáshelye 1910 ^a	Bölcsész di- ákok Bu- dapesten, 1875–1918 ^b	Bölcsész- diákok Ko- lozsvárott, 1872–1918	Közszolgálat és szabad foglalkozá- sú férfiak, 1910 ^c
Nyugat-Szlovákia	10,4	7,7	10	11,5	4	9,6
Dunántúl	15,9	11,1	14,5	22,5	8,5	13,7
Duna-Tisza köze ^d	13,8	9,6	15,8	16,0	6,4	13,9
Budapest	16,4	32,2	17,0	18,8	1,6	15,6
Kelet-Szlovákia	9,9	10,5	9,4	11,1	5,4	9,5
Tisza bal partja	11,2	7,2	10,6	8,6	10,6	12,3
Tisza-Maros köze	6,3	3,8	6,1	6,6	3,6	9,9
Erdély	16,4	16,4	16,2	5,0	60	14,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nyers szám	383	208	3826	5677	3792 ^e	138069

a Forrás: Magyar statisztikai közlemények, 56, 758–759.

b 27% hiány mellett. A nyers szám összege 7853.

c Forrás: Magyar statisztikai közlemények, 56, 708–710.

d Budapest nélkül.

e Néhány az országon kívül született diák kivételével.

Ez a látványos városi túlsúly, érthetően, az érettségi helye szempontjából még nyilvánvalóbb. A 6. táblázat 8. oszlopában jól olvasható – a viszonylag magas adathiány

38 A Horvátországgal együtt mért városiasodási ráta a törvényhatósági jogú városokat illetően (Budapestet is beleértve) 1869-től 1910-ig a népesség 6,8%-áról majdnem megduplázódott (11,2%). A számítások forrása: *Magyar statisztikai közlemények*, 27, 7. és ua. 64, 85.



diktálta fenntartásokkal – , hogy bölcsész oktatóink harmada a fővárosban végezte el középiskolai tanulmányait, azaz mintegy kétszer annyian mint ahányan ott születtek. Ha a nagyvárosokra, ahol rendre két vagy három középiskola működött, kiterjesztjük e számszerű vizsgálatot, kiderül, hogy a törvényhatósági jogú városokban csoportunk tagjainak közel fele (49%-a) érettségizett s közöttük 10% egyenesen Kolozsvárról. Előképzettségük szempontjából tehát bizony megállapíthatjuk, hogy a bölcsész felsőoktatásban elnyert pozíciók leggyakrabban a korai életpálya alatt történő urbanizációs mobilitáshoz és a nagyvárosi középiskolázáshoz kötődtek, három érintett közül egynél egyenesen a Budapesthez. Kisvárosi háttér oktatóink életpályáján tehát csak kivételesen fordult elő.

A budapesti háttér szerepe nyilvánvalóan azoknál volt a legnagyobb, akik a fővárosban valósították meg tanári karrierjüket. Mégis, a fővárosiak viszonylagos túlképviselettsége még az erdélyi bölcsészkarok személyzetén is kimutatható, hiszen a Kolozsvári bölcsész diákok elenyésző arányban (1,6%) származtak Budapestről (6. táblázat 11. oszlop), míg a Kolozsvárra került oktatóknak már 8%-a (uo. 6. oszlop). Az ilyenfajta fokozatos mobilitáson alapuló kiválasztás más értelmiségi csoportoknál is kimutatható, ahol van adat a születési helyre, a középiskola helyére és a családi lakhelyre az értelmiségi pálya későbbi fázisában, például az egyetemre kerüléskor.³⁹

A lokális háttér promóciós ereje azonban az egyetemek székhelyén vagy azok regionális körzetében születettek és felnövők körében különösen nyilvánvaló, mint ahogy ezt a Kolozsváron érettségizettek magas aránya is tanúsítja. A 21 Kolozsvári érettségizettként azonosított bölcsész oktatóból nem meglepően egy kivétellel mind az erdélyi egyetemen tanultak tovább és szereztek diplomát, közöttük mindössze kettő folytatott Budapesten is tanulmányokat (a nem ritka posztgraduális külföldi peregrináció mellett). Az is érthető, hogy legtöbbszörük – mindössze négyük kivételével, akik kezdettől fogva a Budapesti egyetemen működtek – további egyetemi pályájuk során is Kolozsvárhoz kötődött. Közülük a kolozsvári pályakezdés után ugyan hárman a fővárosban folytatták pályájukat, míg egyiküket budapesti magántanárságból neveztek ki Kolozsvárra egyetemi tanárnak.

Ezekben a lokalitás hatását illusztráló mikro-történeti utalásokban talán a legfel-tűnőbb az, hogy adatbankunk Erdélyország fővárosában érettségizett tagjai majdnem mind egyetemi kinevezést is nyertek, mindössze két kivétellel: köztük egyikükről csak mint gyakornokról tudunk, másükről csak mint magántanáról (de lehetséges, hogy itt is adathiányról van szó). Feltételezhető, hogy a helyi „gyökörek” promóciós hatása végigkísérte az érintettek egész pályáját. A helyi társadalmi

³⁹ Hasonlót tudtam kimutatni pontos adatokkal a kolozsvári illetőségűek drámaian növekvő arányában a kolozsvári egyetem medikusainál a születési helyek, a középiskola végzésének helyei és az egyetemre jutottak szüleinek lakóhelyei összehasonlításával. Míg az érintetteknek mindössze 8,2%-a született Kolozsváron és szüleiknek csak 15,1%-a lakott a városban egyetemi tanulmányaik kezdetén, 24,4%-uk helyi gimnáziumban érettségizett. Lásd Victor Karady, & Lucian Nastasa (2004) *The University of Kolozsvár/Cluj and the Students of the Medical Faculty (1872–1918)*. Cluj, Inter-Ethnic Diversity Resource Centre, Budapest/New York, Central European University Press. 102–104. o.

kapcsolatháló, esetleg magával az oktatószeméllyzettel való nexusok s az egyetemi pálya modelljének és lehetőségeinek élményszerű ismerete minden bizonnyal szerepet játszott a helyben képzettek karrierjének hathatós megtámogatásában.

A többé-kevésbé urbanizált környezetben születés és neveltetés mindenképpen a bölcsész egyetemi pálya elérésénél megfigyelhető társadalmi egyenlőtlenségek lényeges forrása. Az e mellett tapasztalható regionális egyenlőtlenségek legtöbbször már nem ilyen drasztikusak s nem is mindig engednek meg közvetlen értelmezést a régióhoz kötődő számos társadalmi befektetés empirikusan nehezen mozgósítható változóinak számbavétele nélkül. A 6. táblázatból mégis igen markáns ilyen típusú összefüggések is kiolvashatók.

Mindenekelőtt tetten érhetjük itt a lokális eredet tágabb értelemben vett (regionális) hatástényezőjét abban, hogy az erdélyi egyetem oktatóinak közel két-ötöde (a humánbölcsészeknek majdnem fele) erdélyi születésű volt (6. táblázat 4–5–6. oszlop). Ez a magas arány globálisan az egyéb értelmiségi csoportok (6. táblázat 9. és 12. oszlop) átlaga felé emeli az erdélyi származású bölcsész oktatók arányát. Ez az eredmény csak megerősíti a fentebbi megállapítást a Kolozsvárott érettségizettek pályájáról. Viszont az Erdélyhez legközelebbi két régióban – a Tisza bal partján és a Tisza-Maros szögén – születetteknel a (távolabbi) földrajzi elhelyezkedés a kolozsvári bölcsész karrierek elérésének esélyében már nemigen érezteti hatását.

A globális regionális egyenlőtlenségek között eléggé kirajzolódik az értelmiség elhelyezkedésének és az oktatók születési régióinak összehasonlításából Dunántúl és a nyugati Felvidék viszonylagos előnyhelyzete a többi nagy régió hátrányára. Közöttük a Duna-Tisza közén születettek majdnem annyira vannak képviselve az oktatók között mint az egyéb értelmiségben, de a közép-magyarországi születésűek helyzete annyiban sajátos, hogy közülük közel azonos arányban kerültek oktatók a budapesti karra, mint a kolozsvári karokra. Márpedig a regionális egyenlőtlenségek közös jegye az, hogy az erdélyi és azt övező régiók kivételével minden egyéb terület (még a kelet-alföldet képviselő Tisza bal partja is) aránytalanul több oktatót juttatott pozícióba a fővárosban mint Kolozsvárott. Ez magyarázható persze az erdélyi egyetem helyi rekrutációjának fent említett dominanciájával amely mintegy elnyomta a távolabbról indulók helyi esélyeit. Ezek a globális különbségek mindenesetre távolról sem radikális jellegűek, néha nem is egyértelműek. Eltörpülnek azok mellett, amelyeket az urbanizáció vizsgálatánál tapasztaltunk.

Ezek után áttérhetünk a rekrutáció felekezeti különbségeinek vizsgálatára. A korai honi értelmiség általános felekezeti megoszlásának főbb ismérvei – melyek elemeit a szabadpiacon működők közötti markáns zsidó és kevésbé markáns evangélikus túlképviseltség, a katolikus és evangélikus németiség szintén kiemelt helyzete valamint a két görög rítusú (s túlnyomóan román és szláv hátterű) csoportok gyengesége alkotja – körvonalaiiban a bölcsész oktatók rekrutációjában is felismerhetők. Ezeket azonban itt egy különös külső tényező, az egyetemek vallási státusa erőteljesen módosítja. A pesti egyetem ugyanis a hivatalos, de csak 1867 után bekövetkező szekularizáció után is megőrizte valamelyest katolikus jellegét,



ami esetenként hátráltathatta a nem katolikusok kinevezését. Ebből a szempontból Kolozsvár kezdettől fogva világi intézményként működött, amely elvben kizárta a felekezeti szempont érvényesülését és a gyakorlatban minden bizonnyal a helyi vagy regionális felekezeti erőviszonyokat engedte valamelyest érvényesülni. E megállapításhoz hozzá kell tenni, hogy – mint az egész állami szektorban – a hitű zsidó jelöltek egyetemi pályája (sőt valószínűleg a „kitérteké” is) végig a korban hallgatólagosan szokásos megkötések mellett bontakozhatott csak ki. A zsidó háttér itt is hátrányt jelentett, melyet csak kompenzatórikus teljesítmények vagy az uralkodó elittel való szintén kompenzatórikus szövetségi háló kiépítése árán lehetett áthidalni. Ez azonban az egész korszakon keresztül lehetséges maradt, míg – mint ismeretes – az 1918 utáni évtizedekben már nem.⁴⁰ Ezekkel a megjegyzésekkel meg is adtuk csoportunk rekrutációjában megfigyelhető felekezeti egyenlőtlenségek értelmezési kereteit. Targyalásunk érvényességét azonban sajnálatosan behatárolja a több mint egy negyedes adathiány. Eredményeink így egyelőre csak hipotetikus jellegűek lehetnek, melyeket további kutatások, főképp pontosabb adatgyűjtés segítségével lehet majd igazolni vagy módosítani.

7. táblázat: A dualista kor bölcsészkarai oktatói és más bölcsészkarai rokonképességek felekezete*

	1	2	3	4	5	6	7	8
	Humán bölcsész oktató Budapest	Reál bölcsész oktató Budapesten	Humán bölcsész és TTK oktató Kolozsvárott	Összes bölcsész karai oktató	Középiskolai tanárok 1910 ^a	Tanár vizsgázók Budapesten 1897-1915 ^b	Tanár vizsgázók Kolozsvárott 1897-1915 ^c	Közszolgálat és szabadfoglakozások 1910 ^d
Róm. kat.	52,8	61	38	52,2	55,7	58,8	42,5	46,9
Reform.	17,3	23	36	25,9	18,4	8,6	15,7	16,3
Evangelikus	8,3	7	3	6,1	13,5	12,8	19,9	8,8
Unitárius	1,6	-	5,5	2,4	1,4	0,15	3,5	0,9
Görög kat. és ortodox	5,7	1	3	4	4,1	6,9	15,8	11,8
Izraelita	5,7	7	15	8,5	6,2	16,6	2,7	15
Más	1,6	-	-	0,8	-	-	-	-
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nyers szám	121	70	73	274	3843	2532	942	138 069

* Az adatforrást a prozopográfiai felmérés szolgáltatta, ha csak nincs másképp jelezve.

a Lásd Magyar statisztikai közlemények, 56, 759.

b Forrás: Magyar statisztikai közlemények, 56, 708–710.

c U.o.

d Lásd Magyar statisztikai közlemények, 56, 708–710.

40 A világháborúk közötti egyetemi „tudáselit” vizsgálatából kiderül, hogy az 1927/8 és 1942/3 között választott mintaévekben hivatalban lévő, mindössze 8 (az összes 1,4%-át képező) zsidó egyetemi tanárt mind 1919 előtt nevezték ki. A kikeresztelkedettekkel együtt 29 főt kitevő zsidó eredetű professzorból 20 kapott 1918-ig katedrát, 9 már 1919 és 1932 között, de azután egy sem. Lásd Kovács I. Gábor & Kende Gábor, id. tanulmány, 427. o.

A görög rítusúak alulreprezentációja szempontjából eredményeink megegyeznek az országos trenddel, mely szerint a román, szerb, és rutén népességi aggregátumok (e felekezetek majdnem kizárólagos etnikai bázisai Magyarországon) igen szerényen vettek részt a modern értelmiség formálásában. Ez a megállapítás tisztán tükröződik a 7. táblázat utolsó oszlopában, hiszen a görög rítusúak általános értelmiségi képviselője népességi arányuk felét sem érte el 1910-ben. Pontosabb vizsgálat azt is kimutatná, hogy ez az értelmiségi aggregátum is – szemben a többi történelmi felekezettel – túlnyomóan (a képzettség intenzitását és idejét illetően) „kisértelmiség” volt, amennyiben nagyrészt papokból és tanítókból⁴¹ állt össze.⁴² Ha a kolozsvári egyetem tanárjelöltjei között kissé magasabb arányban szerepeltek, ez minden bizonnyal azért volt így, hogy (az újvidéki egyetlen szerb ortodox gimnázium mellett) az Erdélyben működő s a görög egyházak által fenntartott középiskolák tanszemélyzetének képzési igényeit a legkisebb költséggel lehessen kielégíteni. Azt a tényt viszont, hogy a bölcsészkarok személyzetében éppúgy mint a korszak végén a középiskolák tanárai között is csak az elenyésző 4% erejéig szerepeltek, míg ennél sokkal magasabb arányban nyertek tanári képesítést a pesti karon (7%) s különösen a kolozsvári karokon (16%), csak úgy lehet értelmezni, hogy a bölcsész képzettségű s nem csekély volumenű de etnikailag kisebbségi görög rítusú bölcsészek a túlnyomóan magyar nyelvű, a magyar állam és a nyugati keresztény egyházak által dominált, minek következtében nacionalista vagy felekezetiileg exkluzív felvételi politikát érvényesítő tanári piacon számottevő diszkriminációt szenvedtek. A tanári képzettséget nyertek közel tizedét képviselő s (jórészt román, szerb vagy ukrán hátterű) görög rítusú bölcsész többsége csak a tanárságból kizárt írástudók táborát szaporíthatta, mivel – bár magyar egyetemen nyert képzést – a korabeli gimnáziumok többségét kezelő nyugati keresztény egyházak iskoláiban nemigen nyerhettek el állást. Ez különösen az ortodoxokat (görög keletieket) sújtotta. Szokásjogilag ugyanis az iskolai piac többségi – felekezeti – része mind elemi, mind középfokú szinten erős vallási szegregáció alatt állt a felvett beiratkozók s az oktatók szempontjából egyaránt.⁴³ A keleti keresztények pozíciói itt végig igen gyengék maradtak, annyira, hogy 1910-ben például a középiskolai tanárság mindössze 2,7%-a volt görög katolikus és alig 1,8%-a görög keleti.⁴⁴

41 A tanítók képzettsége, mint ismeretes, még teljesen középiskolai volt e korban, a tanítóképzők kurzusaira négy középiskolát végzett tanulókat vettek fel.

42 Erre példa az, hogy 1900-ben az erdélyi görög-katolikus értelmiség 40,5% volt pap és 36%-a tanító. A görög ortodoxoknál ezek az arányok 42,6% és 37,5% voltak. Így a „kisértelmiség” az összes erdélyi görög rítusú értelmiségnek jóval több, mint három-negyedét tette ki, szemben az egész erdélyi értelmiség 44,1%-ával (melyben a görög rítusúak is beleszámítanak). A hasonló arány a zsidóknál mindössze 10,7%, a katolikusoknál 20,6%, a reformátusoknál 38,3% és az evangélikusoknál 38,8% volt. Lásd *Magyar statisztikai közlemények*, 16, 134–236. *passim*.

43 Lásd erre részletes elemzéseimet: „Felekezeti szegregáció a magyar gimnáziumi piacon (1867–1944)”, *Oktatáspolitikai és vallásszabadság. Állam-egyház-iskola-társadalom a 20. században*. (ed) Nagy Péter Tibor, Budapest, Új Mandátum. 209–232. o.; Szegregáció, asszimiláció és disszimiláció. Felekezetek az elemi iskolai piacon (1867–1942), *Világosság*, XLIII. No. 8–9, 61–83. o.

44 *Magyar statisztikai közlemények*, 56, 759. A román anyanyelvűek aránya azonban még kisebb volt (összesen 2,6%). Lásd *uo*.



Még érdekesebb eredményt mutat fel a katolikusok megoszlása, mely egyértelműen arra utal, hogy a budapesti kar a dualizmus alatt is megőrzött valamit a korábbi római katolikus dominanciából. Ez megnyilvánul mind az oktatók (7. táblázat 1–2. oszlop), mind a diákok (uo. 6. oszlop) közötti szignifikáns katolikus túlképviseltségben Budapesten, ami ugyan megfelel az aggregátum országos részarányának a középiskolai tanszemélyzetben (5. oszlop), de lényegesen meghaladja az egész népességben (48%) vagy az értelmiségben megfigyelhető részarányt (8. oszlop). Mindez számottevően elüt a kolozsvári helyzettől, ahol a katolikusok a reformátusokat alig meghaladó kisebbségi arányban voltak az oktatói karban jelen (3. oszlop), ugyanakkor amikor a tanárjelöltek közé továbbra is sokkal (közel háromszor) gyakrabban jelentkeztek. Itt ragadhatjuk meg valószínűleg a (részben német vagy szláv háttérű) katolikus és a túlnyomóan törzsökös magyar eredetű kálvinista bölcsezők értelmiségiek közötti eltérések egy lényeges aspektusát a promóciós stratégiák és esélyek szempontjából. A katolikusok sokkal erősebben képviseltették magukat a tanárvizsgát lehetővé alapnépességben, de a reformátusok – legalább Kolozsvárott – jobban érvényesültek a bölcsezőkarokon. Ezeknek az eltéréseknek az értelmezése azonban meghaladja vizsgálatunk kereteit, mert ehhez egyrészt a nemzetiségi háttér, másrészt az egész egyetemi piacon való érvényesülési lehetőségek felekezeti adottságait is számba kellene venni.

Ezeknek egy másik vetülete olvasható az evangélikusok szereplésében a bölcsezőkarokon. Itt – a reformátusokkal ellentétben – sokkal látványosabb a középiskolai tanárjelöltek és tanárok közötti túlreprezentáció, mint a bölcsezőkarok oktatók közötti jelenlét, különösen a kolozsvári karokon. Ennek egyik lényeges oka az evangélikus jelöltek túlnyomóan nemzetiségi (német vagy szlovák) háttere lehetett, akik között sokan nehezebben érvényesültek a felsőoktatásban (különösen Kolozsvárott, s nem kevésbé az ottani karokon megfigyelhető erős református jelenlét miatt), míg nyitva állt előttük a viszonylag túlfeljesztett evangélikus középiskolai piac.⁴⁵ Ez különösen vonatkozott az erdélyi szász jelöltekre, akiknek mintegy természetes érvényesülési területet nyújtott az erdélyi német gimnáziumok széles hálózata.⁴⁶ Ezért lehettek az evangélikusok egyszerre felülreprezentálva a középiskolai tanárok (7. táblázat 5. oszlop) és alulreprezentálva a bölcsezőkarok oktatók (uo. 4. oszlop) között.

Végül röviden ki kell térnünk a zsidó bölcsezők oktatók igencsak gyenge képviseltségére, nem népességi arányukhoz, hanem az értelmiségben való általánosan erős jelenlétükhöz képest. Nyilvánvaló, hogy a zsidó jelöltek az egyetemi pályán hátránnyal indultak s a bölcsezőképzést elnyerők jó része nem az állam vagy a keresztény egyházak felügyelete alatt álló középiskolai vagy egyetemi piacon tudott érvényesülni, hanem inkább más, szabadértelmiségi foglalkozásban (újságírás, iro-

⁴⁵ 1900-ban a 92 egyházi gimnázium közel negyede (22) evangélikus volt s a teljes középiskolai hálózat egy hetede is, míg az evangélikus diákok az összes tizedrészét képezték csak. Lásd *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*, id. mű, 104–105. o.

⁴⁶ 1900-ban a 32 erdélyi gimnáziumból 7 volt német evangélikus, tehát az összes közel negyede (Lásd *Magyar statisztikai évkönyv*, 1901, 337–338.). Ugyanakkor az erdélyi népességnek a (jórészt ténylegesen német-szász) evangélikusok alig 9%-át tették ki. (Forrás: *Magyar statisztikai közlemények* 27, 86–87.)

dalom, művészetek, lapszerkesztés, könyvkiadás, színházi élet, stb.).⁴⁷ Ugyanazon okból e korban indulhatott már el az igencsak számottevő nyugat-európai zsidó egyetemi peregrináció kapcsán⁴⁸ a legtehetségesebb zsidó bölcsészértelmiségiek – a Polányiak, Mannheimek, Lukács Györgyök, Balázs Bélák esetében jól dokumentált – emigrálása,⁴⁹ ami hosszú távon megfosztotta a honi értelmiséget számos később világhírűvé vált tagjától.

KARÁDY VIKTOR

47 Bár hozzátvetőlegesen adataink sincsenek arra, hogy milyen képzési háttérrel rendelkeztek a kulturális szabadértelmiség zsidó és nem zsidó tagjai a dualista korban, arra már vannak információk, hogy ezek között milyen meghatározó számarányban szerepeltek zsidók. Az újságíróknak 1890-ben már 37%-a, húsz évvel később pedig 42,4%-a volt zsidó. (Forrás: Sipos Balázs, „Az újságíró-társadalom 1890 és 1945 között”, In: *Zsombékok*, id. mű, 351–375. o., különösen 356. o.) A tudományos és művészeti társulatok díjnokai és tisztviselői között ez az arány éppen 20%, a magántudósok és írók valamint az irodalom és művészet körében alkalmazott tisztviselők és díjnokok között 24%, a férfi magántanárok, magántanítók, nevelők és korrepetitorok között pedig 42% volt. Ezekhez a kategóriákhoz számíthatók a kizárólag zsidó talmudtudósok is, náluk azonban nemigen lehet világi bölcsész előképzettséget feltételezni. (Forrás: *Magyar statisztikai közlemények*, 56, 649.) A könyvszakmákban (könyvkiadás, nyomdászat és könyvterjesztés) megfigyelhető tetemes (nemritkán többségi) zsidó szerepvállalásra nézve Magyarországon lásd tanulmányomat: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek*, id. mű, 119–139. o.

48 Például a németországi magyar peregrinációnak 1890 és 1918 között már 27%-a zsidó diákokból tevődött össze. (Lásd Szögi László (2001) *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*. Budapest, 44. o.), s a bécsinek is 23%-a (Lásd Patyi Gábor (2004) *Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918*. Budapest, 33–35. o.).

49 A kényszeres zsidó értelmiségi emigrációra kevésbé ismert korai példa Kont Ignác (1856–1912) irodalomtörténész. „A bécsi és a budapesti egyetemen tanult, majd Párizsba ment a modern nyelvek és irodalmak tanulmányozására. Itthon nem kapván tanári állást, végérvényesen Franciaországban telepedett le mint a Sorbonne doktora. U.ó. egyetemi magántanár is volt s élete végéig a magyar nyelvet és irodalmat adta elő.” *Magyar zsidó lexikon*, Budapest, 1929, 501. o. (Jellemző, hogy a magyar irodalom e korban minden bizonyosan egyetlen tanára külföldi egyetemen – s nem is akármelyiken –, aki saját korában más szaklexikonokban is szerepelt – így pl. a Benedek Marcell szerkesztette 1927-es *Irodalmi Lexikon*-ban – nem érdemelt szócikket a legújabb *Magyar nagylexikonban*.) A prominens zsidó bölcsész emigránsok életútjában rendre ki lehet mutatni a tanulmányok alatt szerzett korai külhoni kapcsolatok és a későbbi karrier összefüggéseit. Mannheim Károly Heidelbergben Max Weber tanítványa volt emigrációja előtt, majd 1926-ban szintén Heidelbergben habilitált s kezdte el oktatói pályáját. Lukács György 1918-ban szintén Heidelbergben nyújtotta be habilitációs kérelmét, miután 1911-től kezdve megszakításokkal ott dolgozott.

NEGYVENHETEN

GYORSKÉP A NEVELÉSTUDOMÁNYI FELSOŐOKTATÓKRÓL ÉS KUTATÓKRÓL

A NEVELÉSTUDOMÁNYOK ÁLLÁSÁRÓL – jóllehet makacsul „pedagógiának” mondják, és gyanítható, hogy ennyit is értenek rajta: a nevelés valamiféle ideológiával kevert gyakorlatát vagy gyakorlattal dúsitott elméletét – három évente számadást kér a Magyar Tudományos Akadémia. Ez újra meg újra fejtörést okoz az illetékeseknek (az Akadémia Pedagógiai Bizottsága). Ugyan mit mondhatnának, főképpen pedig mit kellene mondjanak? Dicsekedjenek el – de mivel is? Avval, hogy néhány újabb doktori cím azért mégis megszületett – jóllehet kétszer annyian ütköztek visszautasításba az akadémiai fórumokon? Vagy dicsekedjenek el, hogy már a pedagógusoknak is van enciklopédiájuk? Régóta van, igaz, a néptanítóknak (*Kőrösi & Szabó 1911–15; Kemény 1933–36; Nagy & Kiss 1978; Báthory & Falus 1997*), de eddig valahogy elkerülte a figyelmet, legalábbis az akadémiai világ figyelmét. Vagy hozakodjanak elő az országos neveléstudományi konferenciák egyre terebélyesedő sorozatával (*Csapó 2001; Kárpáti 2002; Buda & Holik 2003; Lehmann & Nikolov 2004; Falus & Rapos 2005; Keller & Simándi 2006*)? Amelyet hét évvel ezelőtt még azok is hitetlenséggel és szorongással bocsátottak útjára, akik kitalálták; mára pedig már nem elég a Tudományos Akadémia teljes székháza sem.

Az ilyen periodikusan ismétlődő önemésztő vitában egy társadalomkutató rendszerint arra gondol: hát mi is az a kutatás? Van neki keze, lába, feje, hogy gondolkozzék? A pedagógiai kutatás a saját teremtményünk – saját vonatkozó tevékenységeink összessége. Vagyis akkor nem „a pedagógia” van bajban, hanem a pedagógiai kutatók. Akik máig keresik az identitásukat: hol pedagógusoknak nevezik magukat, hol felsőoktatóknak (ki hol tanít); hol neveléstudománnyal foglalkoznak, hol meg oktatáskutatással (előképzettségük szerint); hol főállású kutatók – alkalmazott kutatásokból élnek –, hol meg főállású tanárok. Szóval a pedagógusok – közülük is azok, akik kutatóknak tartják magukat, s akiket a környezetük is annak tart –, ők itt a kérdés. Őket kell tehát megkérdeznünk.

Az alábbi írás egy ilyen gyors körkérdés néha meglepő, néha lehangoló eredményeiről szól. Ezt a körkérdést a Debreceni Egyetemen működő CHERD (felsőoktatási K+F központ) munkatársai tették föl a 2006/07. egyetemi év végén, elemezték és prezentálták az Akadémia Pedagógiai Bizottságának. Igyekeztünk pontosan

megismételni Hrubos Ildikó kutatásának (*Hrubos 2001, 2002*) legtöbb kérdését, a reménybeli összehasonlíthatóság végett. Mindenekelőtt köszönet a kutatás úttörőjének, Hrubos Ildikónak, aki a mi kutatásunknak alapul szolgáló első vizsgálatot kidolgozta, kérdőívét, anyagait és részleteit átengedte, és az egész folyamat szakmai-tudományos segítője volt. Köszönet továbbá Mátrai Zsuzsának, a bizottság elnökének a megbízásért és bizalomért és Pusztai Gabriellának, a CHERD szakmai-tudományos vezetőjének, aki fölkarolta a kutatást.

Kik a neveléstudósok?

(*Akik neveléstudományokból szereztek fokozatot.*) Mindkét vizsgálat azokat sorolta be pedagógiai kutatóknak, akik neveléstudományból szereztek tudományos fokozatot. Ez látszólag egyszerű volna, ha tudnánk, hogy Magyarországon ma ki mindenkinek van doktori (PhD) fokozata, vagy ennek korábbi megfelelője (kandidátus, CSc). Kiknek tudományos fokozatuk („minősítésük”) van, zömmel már bejelentkeztek az akadémiai köztestületbe, amely valamennyi tudományos fokozattal rendelkező szakmai-tudományos képviselője (amolyan „tudós kamara”). Sajnos, nem mindenki jelentkezett még be, így másutt is keresnünk kellett őket. A MAB doktori és habilitációs nyilvántartásában is megtalálhatók a PhD és CSc fokozattal rendelkezők, sőt a habilitáltak is. (A két nyilvántartás adatai részben átfedik egymást, részben azonban el is térnek egymástól.) Végül egy 400 fős alapsokaságot kaptunk. Közülük 227 főt a MAB adatbázisa alapján kerestünk meg, 173 főt pedig az MTA adatbázisa szerint.

(*Módszertani megfontolások.*) Interneten keresztül kérdeztünk. Ez a próbálkozásunk – amellet, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat (idő, pénz, tudományos kapacitás) optimálisan tudtuk kihasználni – szakmai szempontból is sikeresnek látszik. Kaptunk negyvenhét értékelhető választ, túlnyomórészt név nélkül, s jobbra időben.

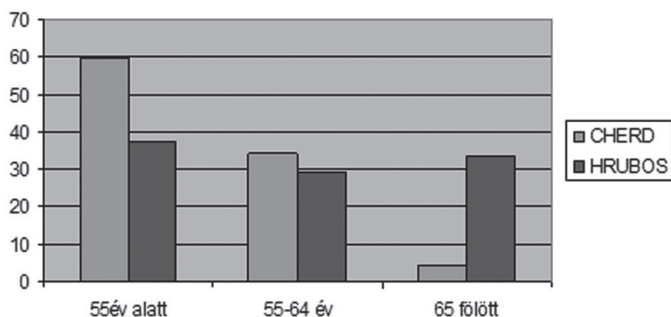
Beszámolónk tehát negyvenhét neveléstudományi kutatóról szól. S hogy ennyivel is elégedettek vagyunk, annak egyszerű a magyarázata. Sikertült negyvenhét olyan válaszadót találnunk, akiknek a statisztikai összetétele jelentős mértékben megfelel egy statisztikai minta követelményeinek. A legfontosabb egybevetésünk Hrubos Ildikó már említett vizsgálata, amely – a miénkkel szemben – teljes körűnek mondható (184 főre terjedt ki). A meghökkentő a két kutatásban az, hogy a megkérdezettek statisztikai jellemzői mennyire egybevágnak. S amikor újdonságot találtunk, az logikusan illeszkedett ebbe a képbe.

– Csak azok válaszoltak, akik rendszeresen vagy legalább visszatérően használnak internetet. És ez komoly szűrőnek bizonyult. Ebben a szakmában (is) inkább a fiatalabbak, a képzetebbek, a nagyobb központok lakói használják az internetet. S ez visszatérő magyarázatul kínálkozik a két vizsgálat eredményei közötti, néha látványos eltérésekre. (Bár a két vizsgálat között hét év telt el, mégsem értelmezhetjük a különbségeket az idő múlásával. Nem bizonyítható, hogy a két mintába ugyanazok kerültek.)



– Válaszadóink markánsan fiatalabbak voltak, mint akik a Hrubos-kutatásban vettek részt. Abban három, nagyjából egyforma nagyságú korcsoport vett részt: az 55 év alattiaké, az 56–64 év közöttieké, valamint a 65 éven felülieké. A CHERD-kutatás 47 válaszolójának több mint a fele fiatalabb volt 55-nél. (1. ábra) (Érdekes viszont, hogy nemek szerint a két minta csaknem azonosnak mondható.)

1. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása, százalékban



Végül az a 47 kutató, aki nekünk válaszolt, zömmel az észak-alföldi, az észak-magyarországi, illetve a közép-magyarországi régióban lakik. A közép-magyarországi régió lényegében a fővárost jelentheti, s ez más hasonló megoszlásokban is dominálni szokott. Az észak-alföldi régió a kutatóműhelyünk, tágabban pedig a Debreceni Egyetem kisugárzása. Hasonlóval magyarázzuk az észak-magyarországi régióból visszaküldött kérdőíveket is. Akik személyesen is ismerték a kérdezőket-levelezőket, könnyebben szántak néhány percet az internetes válaszadásra. (A CHERD kutatás résztvevői egyenletesebben helyezkednek el az ország területén, mint a Hrubos-kutatásban részt vettek. Bár a fővárosiak itt is többségben vannak, de a községiek magas aránya föltűnő. Ezt is az internet számlájára írjuk.)

Zömmel 55 alatt, a fővárosból, valamint Észak- és Kelet-Magyarországról – ennyit már tudunk arról a 47-ről, akiket a továbbiakban közelebbről is megismerni igyekszünk. S akiket, bár eltérnek a Hrubos-kutatás résztvevőitől, mi mégis úgy tekintünk, mint a pedagógiai kutatók reprezentánsait. Adataink közül, a helyell gazdálkodva, csak néhány lényegeset mutatunk be itt. *(Az összes adatot tartalmazza Fényes & Tornyai 2007.)*

Ahonnán jöttek

(Társadalmi háttér: a szülők.) Két dolog előre bocsátható. Az egyiket „középosztályiságnak” nevezzük. A másik, hogy a CHERD-vizsgálat résztvevői kifejezetten magasabban állnak a képzeletbeli társadalmi létrán, mint a Hrubos-vizsgálatban részt vettek.

– Ami azt a bizonyos „középosztályiságot” illeti, íme, az adatok. A kutatók apái maguk is többségben felsőfokon végeztek, kiugróan magas köztük az egyetemi vég-

zettek aránya. És alig találtunk már olyant, akinek pusztán általános iskolai végzettsége lett volna. Az anyák közt is a felsőfokon végzettek domináltak (egyetemen és főiskolán végzettek nagyjából egyenlő arányban). Köztük ugyan több volt, aki csak érettségizett (vagy technikumot végzett), alig találtunk viszont olyant, aki középfokú szakképzettséget szerzett volna.

– Az igazi meglepetés azonban a két vizsgálat vonatkozó adatainak az egybevetése. A Hrubos-vizsgálat a neveléstudományi kutatók szülei közt legalább annyi csak általános iskolát vagy még azt sem végzett apát talált, mint amennyi diplomást; ez drámai különbség. Az anyák végzettsége is látványosan eltér a két kutatás szerint: míg a CHERD-kutatásban a felsőfokon végzett anyák dominálnak, addig a Hrubos-kutatásban az általános iskolát vagy még azt sem végzett anyák. Vagyis a két kutatás jelentősen eltérő kutatói csoportot talált meg. Föltételezzük, hogy a különbségek az internetet használók és nem használók, az pedig a neveléstudományi kutatók fiatalabb és idősebb generációinak társadalmi háttere között van.

Aláhúzza ezt a különbséget a szülők közt a tudományos fokozatot szerettek aránya, illetve eltérésük (az összes kutató szülei közül csak mintegy 10 százalékanak volt tudományos minősítése). A CHERD-kutatás szerint azonban apák és anyák nagyjából egyenlő arányban szereztek tudományos fokozatot; a nekünk válaszolók tehát mintegy „második generációs kutatók” voltak. A Hrubos-kutatás is hasonló arányban talált kutatókat az apák között – de az anyák között alig. Ami tehát még jobban kiemeli a generációs különbséget a két kutatás résztvevői között (1. táblázat).

1. táblázat: A válaszadók szüleinek foglalkozástípusa, (%)

	Hrubos Apa	Hrubos Anya	Cherd Apa	Cherd Anya
Vezető (oktatásban)	8,5	1,7	2,4	0
Vezető (nem oktatásban)	11,9	1,1	2,4	2,5
Beosztott diplomás (oktatásban)	2,3	12,4	16,7	30,9
Beosztott diplomás (nem oktatásban)	13	3,4	19	14,3
Szellemi szabadfoglalkozású	1,7	1,7	2,4	0
Egyházi szolgálat	1,1	0,6	2,4	0
Egyszerű szellemi	13	18	16,7	23,8
Kisiparos, kiskereskedő önálló	7,9	2,2	4,7	0
Mezőgazdasági önálló	2,3	0	0	0
Altiszt	9,6	0	0	0
Szakmunkás	16,9	9,6	26,2	9,5
Kvalifikálatlan munkás	2,8	6,1	4,7	9,5
Mezőgazdasági fizikai	7,9	1,1	0	0
Inaktív, háztartásbeli	1,1	42,1	2,4	9,5
Összesen	100% N=184	100% N=184	100% N=47	100% N=47

Ami mindebből a tanulság: a neveléstudományi kutatók mindinkább második generációs értelmiségiek. (A Hrubos-kutatás részt vevői között még meghatározó arányban szerepeltek első generációsok.) A neveléstudományi kutatók társadalmi



lag is mind hasonlóbakká válnak a hazai tudományos kutatókhoz. Elvárhatjuk, hogy a megfelelő fórumokon ők is egyre jobban megjelenítsék és egyre sikeresebben meg is védjék az érdekeiket. S föltűnik egy tendencia, amelyet korábban még nem figyeltünk meg: a „kutatóság” egyfajta áthagyományozódása a neveléstudományban/oktatáskutatásban.

(*Családi háttér: házastársak, gyerekek.*) Túlnyomó többségük házasságban (élettársi kapcsolatban) él mindkét kutatás szerint. A kutatók házastársai mindkét kutatás szerint maguk is egyetemet vagy főiskolát végeztek. Mindkét kutatás szerint az egyetemi végzettség dominált, a mi kutatásunk szerint azonban valamivel több volt a főiskolát végzett és valamivel kevesebb a csak érettségizett házastárs. Mindez megerősíti az előző megállapításunkat a neveléstudományi kutatók középosztályi beágyazottságáról.

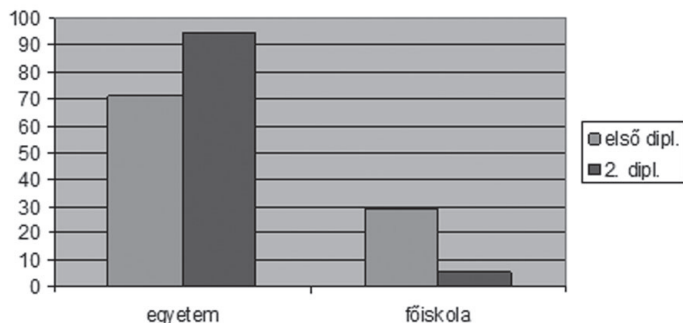
Azt azonban már nem mondhatjuk, hogy az egész család valamiféle „kutató műhely”. Van ilyen is persze (a házastárs is szerzett fokozatot), de a túlnyomó többség nem szerzett, és e tekintetben a két kutatás adatai meglepően egybehangzanak. Értelmiségi családokról van tehát szó, ahol a válaszoló kutató vagy felsőoktató, a házastársa viszont, aki rendszerint szintén diplomás, nem kutató, sőt többnyire nem is pedagógus. Kutatásunk részt vevői már nem a „tipikus pedagógus család”.

Tipikus értelmiségi családok atekintetben is, hogy gyerekeik főként felsőoktatásban vesznek részt, vagy ha fiatalabbak – mert hisz azok maguk a szülők is –, akkor a középiskolák közül gimnáziumba járnak. Ez a kép a meghatározó. A neveléstudományi kutatók (felsőoktatók) ma tehát legtöbbször értelmiségi családokban élnek, adataink szerint többnyire két gyermeket nevelnek, és úgy iskolázzák őket, ahogy más értelmiségi családok Magyarországon: lehetőleg felsőoktatásban, de gimnáziumban mindenképp.

(*Iskolai háttér: intézmények, diplomák.*) Iskolázottságuk rendszerint egyetem, de főiskola mindenképp: első diplomájukat egyetemen vagy főiskolán szerezték. A részt vevők egy meghatározó része (bár a kisebbség) eredetileg főiskolát végzett, s csak aztán egyetemet. Nem tudjuk, bár föltételezzük, hogy ez az út vezetett a fokozatszerzéshez és a felsőoktatói-kutatói léthez. Árnyalja a képet, hogy ezt a második (egyetemi) diplomát túlnyomórészt már nem nappal szerezték, hanem a „második esély” útján, azaz esti-levelező tagozaton. Azok a neveléstudományi oktatók-kutatók, akik válaszoltak nekünk, ennyiben biztosan eltérnek több más társadalomtudományi felsőoktatóitól-kutatóitól.

A felsőfokú pedagógus képzéstől az egyetemi diploma megszerzéséig tartó jellegzetes utat véljük itt megtalálni (tanítóképző vagy tanárképző főiskola – egyetemi pedagógia szak) (2. ábra). Legtöbbször eredetileg vagy nem is tanárnak készültek (hanem pl. mérnöknek stb.), vagy ha tanárnak is, mindenesetre nem felsőoktatónak vagy kutatónak. Ehhez az út a második diploma megszerzésén át vezetett; ami a pedagógusok százezres táborában nem is olyan különleges – viszont más társadalomkutatók jóval szűkebb csoportjaiban nagyon is különlegesnek mondható.

2. ábra: A megkérdezettek első és másoddiplomájának típusa, százalékban



(*Kulturális háttér: nyelvvizsgák.*) Minden válaszolónak van nyelvvizsgálója, mert az a fokozatszerzéshez kötelező, mindig is az volt. Ez tehát nem minősít (nyelvtudásról most nem beszélünk, egyrészt mert nincs adatunk róla, másrészt mert az ilyen adatok a szakirodalom szerint is, a tapasztalatok szerint is megbízhatatlanok). Minősít viszont, hogy milyen nyelvből tett nyelvvizsgát, és abból is milyen fokút.

– Elsősorban középfokú nyelvvizsgát tettek – ez a többség –, másodsorban felsőfokút, de bizony alacsony fokút is. Föltételezzük, itt nem tudjuk adatolni, hogy a fiatalabbak közt van a felsőfokon nyelvvizsgázottak többsége (valamint a nők között), az idősebbek közt pedig az alacsony fokokon nyelvvizsgázottak többsége. Már csak azért is, mert az egykori kandidátusi nyelvvizsgák általában alacsony fokúnak számítottak. A kép e tekintetben korántsem megnyugtató, s csak arra számíthatunk, hogy ha igazunk van, akkor az újabb oktató-kutató generációk belépésével az arányok fokozatosan eltolódnak az alacsony fokú nyelvvizsgázóktól a felsőfokú nyelvvizsgáló felé.

– A nyelvvizsgák nyelve többnyire angol. A német és az orosz még mindig versenyez egymással; az angollal már nem tud. A francia még kevésbé. Ez természetes fejlemény a rendszerváltozás utáni Magyarországon, különösen az EU-tagság óta. És különösen mert a társadalomtudományokban az angol ma a közlemények és konferenciák csaknem kizárólagos nyelvéné vált. E tekintetben inkább érdekes és különös a német nyelvvizsgák helye és fontossága, amit részben a német hazai kulturális tradícióival, még inkább a családokéval (a kutatásban részt vevők szüleinek tradícióival), s leginkább az általuk látogatott intézmények oktatási tradícióival magyarázhatunk. Ami az oroszról illeti, annak ebben a diszciplínában a komparatistikán túl ma már csak történelmi jelentősége van (idősebb nemzedékek nem szerezhettek fokozatot kötelező orosz nyelvvizsga nélkül).

E megállapításunkat alátámasztja a Hrubos-kutatás eredménye. Abban a mintában a nyelvvizsgák többségét oroszból tették, az angol és a német pedig szinte egyenlő arányban fordult elő. Ez könnyen értelmezhető a minta életkor szerinti kiegyenlített jellegével (idősebbek nagyobb arányban szerepeltek). A távolabbra mutató és további megfontolást igénylő kérdés azonban nem az, ki mikor milyen nyelvből milyen nyelvvizsgát akart, tudott vagy kellett tennie. Hanem az, hogy ki



mikor, milyen összefüggésekben tudja, akarja, kénytelen hasznosítani a nyelvtudását, ha pályáján előrehalad. Ma kétségtelenül azok vannak „helyzetben” a felsőoktatói-kutatói pályán – a neveléstudománnyal foglalkozók közül is –, akik az angol mellett még vagy németül, vagy franciául konferenciázni tudnak és publikálni képesek (vagyis valamilyen nemzetközi hálózat tagjaivá képesek válni).

A munkahely

(*Hol dolgoznak?*) A kutatásunkban részt vevők többsége a felsőoktatásban, ezen belül is elsősorban egyetemeken dolgozik, igazi felsőoktató (ami pályájának további kényszereit is meghatározza persze). Az a régebbi – jobbára amúgy is csak vágyakban élő – kép, hogy az igazi pedagógiai kutató előbb az iskolában bizonyítja a rátermettségét, aztán talán majd „kiemelik” vagy „kiemelkedik”, a múlté. Válaszolóinknak csupán a hatoda dolgozott a közoktatásban – főként persze a középfokon, az általános iskolában csak elenyészően –, és ugyancsak néhányan válaszolták, hogy kutató (fejlesztő) intézetben vannak alkalmazásban. Ami az eddigiekhez képest új, az a fokozattal rendelkező pedagógusok alkalmazása az új politikai szervezetekben, még inkább vállalatnál. Ilyesmit a korábbi kutatásban nem vagy csak alig találtunk. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat: A három legfontosabb munkahely típusa százalékban

Egyetem	27	Politikai szervezet	6
Főiskola	18	Szakmai középiskola	4,3
Gimnázium	10	Gyógypedagógiai intézmény	2,6
Kutatóintézet	10	Könyvtár, közművelődési int.	2,6
Vállalat	8,6	Államigazgatási szerv	2,6
Ált. iskola	7,5	Egyéb	0,8
Összesen	100,0		

Munkahelyeiken, mint a fentiekből is következik, főként felsőoktató beosztásban dolgoznak egyetemi-főiskolai docenstől tanárig. Ebben a kutatásban is ők a meghatározók, mint ahogy Hrubos Ildikó kutatásában is azok voltak; felsőoktató a neveléstudományokban fokozatot szerettek meghatározó többsége. Mellettük a második kivethető csoport a közép- és általános iskolai tanároké. Ők ketten tehát, a főiskolákon és az egyetemeken, elvértve azért még a közoktatásban is dolgozó tanárok a fokozattal rendelkezők derékhada a pedagógiában. Mellettük föltűnnek azért mások is: a vállalati alkalmazott, az egyéb közalkalmazott (3. táblázat). Bár találtunk vezető beosztásúakat is (pl. rektorhelyettest, dékánhelyettest, intézetigazgatót stb.), a válaszolók túlnyomórészt beosztottként dolgoznak. Nem vezető beosztású felsőoktató – ez a meghatározó kép rajzolódik ki a válaszokból. (Az előző kutatás szerint elég sokan nem oktattak, mintegy a kérdezettek 30 százaléka. Saját kutatásunk olyanokat ért el, akik csaknem mind felsőoktatók.)

Többségüknek másodállása is van, mint ahogy volt a korábbi kutatás szerint is (bár kisebb arányban). A meghatározó másodállás szintén a felsőoktatás – többnyí-

re főiskola, majdnem ugyanakkora mértékben egyetem is. Ami azonban érdekes, az a másfajta másodállások viszonylagos gyakorisága (vállalkozások, szövetkezetek stb.). Mivel kutatásunk résztvevői főként az észak-alföldi, az észak-magyarországi, valamint a közép-magyarországi régióban dolgoznak, a másodállásuk is elsősorban ott van; túlnyomórészt az utóbbi régióban, pontosabban Budapesten. Olyan felsőoktatók ők, akik rendszeresen tanítanak másodállásban is főiskolán, egyetemen. Minden jel szerint ez áll leginkább rendelkezésre, másodállásként is elsősorban ezt érik el (és nem pl. a termelőszférát, a pénzügyi szférát, a médiát stb.).

3. táblázat: A válaszadók három legfontosabb munkakörei százalékban

Tanár a közoktatásban	17,1	Tudományos főmunkatárs	5,2
Egyetemi docens	8,6	Egyéb kutatóintézeti alkalmazott	4,3
Egyéb	8,6	Egyéb közalkalmazott (nem oktatásban)	3,4
Vállalati, szövetkezeti alkalmazott	6,9	Egyetemi adjunktus	3,4
Egyéb közalkalmazott (oktatásban)	6,9	Főiskolai adjunktus	2,6
Tudományos munkatárs	6,9	Egyetemi tanársegéd	2,6
Főiskolai docens	6,9	Egyéb egyetemi dolgozó	2,6
Egyetemi tanár	6,3	Egyéb főiskolai dolgozó	1,7
Főiskolai tanár	6		
Összesen	100%		

(*Mit oktatnak?*) A Hrubos-kutatás egyik fontos felismerése az volt – amit egyébként a nemzetközi, különösen az amerikai szakirodalomban folyamatosan nyomon lehetett követni –, hogy a pedagógia szétszakadt kutatásra és gyakorlatra. A kutatások pedig már nem követték az egykori diszciplínák hagyományait és szabályait: túlnyomórészt tantárgyi kérdésekre koncentrálnak, előtérbe nyomulnak az ún. nyelvpedagógiák, az utóbbi néhány évben pedig a legmagasabb idézettségi helyre az egészségpedagógia rukkolt. Ennek jeleit ismerjük föl saját kutatásunkban is. A neveléstudományi felsőoktatók már nemcsak pedagógiát tanítanak, hanem sok minden mást is – sőt mást még inkább, mint hagyományosan pedagógiát.

A 4. táblázat szerint van itt minden: média, informatika, nyelv, sőt gazdasági tárgyak, s bár nem ez a többség azért, az oktatott tárgyak csaknem egyharmadát ilyesmi teszik ki. Csak a második csoportot teszik ki a hagyományosan pedagógiainak mondott tárgyak, köztük a különféle tantárgy-pedagógiák (tanítási módszertanok). És nem hanyagolhatjuk el a felnőttképzést (művelődéstudományi tárgyakat) oktatókat sem. Elmondhatjuk: válaszolóink, bár neveléstudományi fokozatot szereztek, kiléptek a korábbi pedagógia oktatók sorából.

Annál is inkább, mert csaknem a felük már doktori (PhD) programokban és iskolákban is oktat (ami a korábbi pedagógia tanárra nem volt jellemző; ő inkább a pedagógus továbbképzésekben dolgozott). Ez fontos elmozdulás a korábbi kutatás eredményeitől, amelyek szerint a többség még nem, csupán a kisebbség kapcsolódott be a doktori képzésekbe. Minthogy kutatásunk résztvevői zömmel beosztott felsőoktatók, ebből is következik, hogy a doktori képzések keretében témát vagy kur-



zust vezettek, bár van azért köztük program- vagy alprogramvezető is. Egészében mégis más világ, mint a Hrubos-kutatás résztvevőinek világa.

4. táblázat: A válaszadók által oktatott leggyakrabban említett tantárgyak, százalék

Nevelésméлет, oktatásméлет, pedagógia	13,0
Tanítási módszertan	12,0
Felnőttnevelés és közművelődés	10,2
Speciális pedagógia	8,7
Nevelés és okt. szociológia, szociológia	7,3
Egyéb nem pedagógiai tárgyak	28,4
Ebből	
-Média	8,2
-Informatika	4,0
-Gazdaság	5,0
-Nyelv	5,0
-Egyéb	6,2

(Akarnak-e váltani?) A pedagógusról évtizedekig mondogatták, hogy nagyon, talán reménytelenül ragaszkodik a munkahelyéhez. Egy olyan hivatás velejárója ez, amelyet tradicionálisan formálódott képzés (tanárképzés, pedagógusképzés) hozott létre, és kamarai jellegű szervezetei vannak (akkor is, ha ma divat szakszervezetnek nevezni őket). A stabilitáshoz maga „az iskola” is hozzájárult. Nem mintha az oktatási rendszer stabil maradt volna, hanem mert a sok politizáló változtatás mögött az iskola világa csak lassan változik (a friss diplomás pedig itt nevelődik pedagógussá, tanárrá).

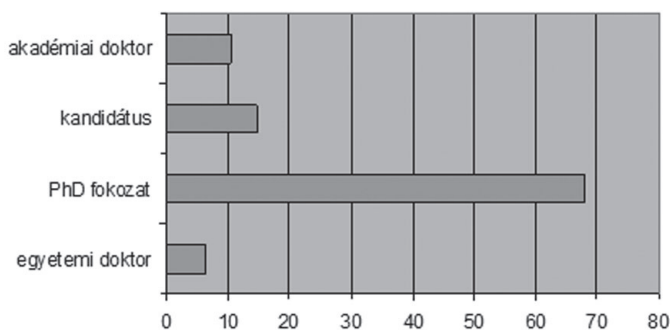
Ebben a mi kutatásunk szerint sincs változás. A válaszolók túlnyomó része deklarálta, hogy (főállású) munkahelyén változtatni nem kíván (a két kutatás adatai e tekintetben teljesen egybeestek). További kérdésünkre, hogy mennyire elégedett a szakmájával és a pályafutásával, kétharmaduk azt válaszolta, hogy teljesen, egyharmaduk részben azért igen. Végül amikor azt kérdeztük: ha újra választhatna, mit választana, még többen válaszolták, hogy ugyanezt. S akik mégis váltani akarnak, hová mennének? Túlnyomórészt egy másik felsőoktatási intézménybe – az intézménnyel gyűlhetett meg a bajuk –, azaz „pályán maradnának”.

Előttünk tehát egy tudomány reprezentatívnak tekinthető csoportja. Felsőoktatóként határozzák meg magukat – így kezdték és igyekeznek azok is maradni. Oktatnak mindenfélét – pedagógiától a közművelődésen és a szociológián át a „médiatudományig”, ahogy épp jön –, a tudukat mégis a pedagóguslét határozza meg. Vezető beosztásukig nem jutottak – talán sohasem fognak, talán nem is akarnak –, inkább másodállásukig, de az is a felsőoktatásban. Nem mobil munkavállalók, ahogy elődeik sem voltak túlságosan mobil munkavállalók; ami részben életkorukkal és pályafutásukkal, részben azonban szakmájuk-tudományuk hagyományával magyarázható. Néha ugyan elhatározzák, hogy mégis váltani fognak – személyes vagy intézményi konfliktusok okán –, de akkor is az elérhető legközelebbi főiskolára. Kiszámíthatóság és kockázatkerülés – ez a pedagógiában fokozatot szerettek vágya; erősségük, egyben kiszolgáltatottságuk forrása.

A pedagógiáig és tovább

(*Fokozatok.*) A kutatásunkban résztvevők – akárcsak az előző kutatásban megke- resettek – tudományos fokozata kétfajta lehet: a régebbi kandidátusi (CSc), ame- lyet az MTA mellett működő tudományos minősítő bizottság adott ki, s az újabb doktori (PhD) fokozat, amelyet az erre akkreditált egyetemeken lehet megszerez- ni. Ebből is következik, hogy a résztvevők vagy a neveléstudományok kandidátu- sai (ők vannak kevesebben), vagy PhD-val rendelkeznek (ők a túlnyomó többség). A nagydoktorok (DSc) aránya elenyésző (lásd 3. ábra).

3. ábra: A válaszadók legmagasabb tudományos fokozata, százalékban



Bár 1995 óta már nem szereshető, a kandidátusi minősítést ma is sokra tartják. A Hrubos-kutatás résztvevői körében egyértelműen ennek a minősítésnek volt ma- gasabb a rangja, talán amiatt, hogy az Akadémiához kötődött. Amint egy fiata- labb összetételű csoportot kérdeztünk meg, a PhD rangja látszott magasabbnak. Minden jel szerint nemcsak mert megszokták. Hanem mert maguk is közvetlenül közreműködnek a PhD kurzusokban, s főként mert egy más, fiatalosabb kutatói- oktatói réteget céloz meg, ér el. Nem egyszerűen a név változott, hanem a képzés társadalmi funkciója. A kandidátusi minősítéshez beérkezett kutatói mű kellett, amely jelentőségében túlmutatott az egyetemi oktatáson. A PhD programok vi- szont fokozatosan az egyetemi oktatás részévé válnak. Nem vagy nemcsak kutató- képzést szolgálnak – mint egykor az aspirantúra –, hanem az egyetemi hallgatóság érettebb és minőségibb csoportjának megtartását az egyetemen; egyre markánsabb különbségeket alakítva ki tanszékek és tanszékek, intézetek és intézetek, sőt intéz- mény és intézmény között is.

Doktori (PhD) fokozat igen, habilitáció (még és már) nem. A habilitáció új lép- csőfok a felsőoktatási ranglétrán, egyfajta tanári képesítő vizsga a felsőoktatásban; eredetileg nem számított tudományosnak. Bevezetésekor – illetve visszaállítása- kor – az egyetemi érdekcsoport kifejezett törekvése volt, hogy az MTA köreiből ki- és visszavegye a tudományos minősítések rendszerét. (Mára a habilitáció beil- leszkedett a tudományos lépcsőfokok közé, valahol a PhD és a DSc közé, legalábbis a résztvevők tudatában.) Kutatásunk résztvevői többségben nem értek még el ide,

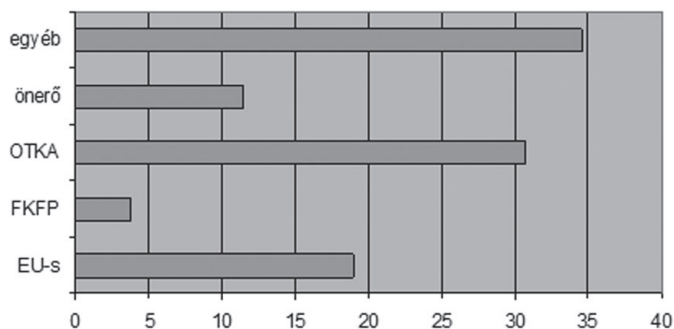


és kérdéses, elérnek-e majd egyáltalán. Feltehetően csak azok, akiket intézményük erőteljesen serkent a felsőoktatási akkreditációs versenyben, s csak azok, akik eléggé fiatalok hozzá (bár a habilitálásnak nincs életkori korlátja). A „habilitált doktorok” alacsony aránya mindenestre további gyöngye pontja az általunk vizsgált kutatói-oktatói körnek. És általában is azzá válhat az akadémiai ranglétrán folytatott versenyben – még akkor is, ha habilitálni az egyetemen kell. (Az egyetemek habilitációs tanácsának tagjai sokszor ott ülnek az MTA tudományos osztályain és doktori tanácsában.)

(*Kutatások.*) A fokozatszerzéshez kutatások kellene; sőt ma már a habilitációhoz is, amelynek során bizonyítania kell a kérelmezőnek, mennyire haladt kutatásaiban a doktori fokozat megszerzése óta. Természetes tehát, hogy vizsgálatunk résztvevőinek többsége kutató. De ezúttal a két kutatásban részt vettek válasza eltérnek egymástól, s ha csak éppenséggel is, de meghökkenítő módon a Hrubos-kutatás javára. (Azt várnánk, hogy a CHERD-kutatás fiatalosabb és városiasabb résztvevői többet és intenzívebben kutatnak, mint a Hrubos-kutatás idősebb mintája. Nem tudjuk, mi rejlik az eltérés mögött.)

Ha az „egyéb” néven összefoglaltaktól eltekintünk (jórészt pontosításra szorulóknak), akkor két forrás markánsan kiemelkedik a kutatásfinanszírozások közül. Az egyik továbbra és még mindig az OTKA. Kétségtelen, hogy mecénás szerepe mellé tudományfejlesztő és etikai szerepeket is vállalva, az OTKA ma az egyetlen nagyobb kapacitású kutatásfinanszírozó a társadalomtudományokban, ahol nem elsősorban hasznossági szempontok jönnek szóba, s amely kívül tudja tartani magát a pártpolitikán. Az egykor igen fontos FKFP (felsőoktatási K+F program) fokozatosan összeszűkül, gyakorlatilag kiszorult az egyetemekről. Az OTKA komoly és tudományos igényű ellenőrző rendszert alakított ki, amely fölér a kutatók, kutatások és intézmények külső kontrolljával, amelyet ráadásul maga a „tudományos közösség” végez önmagának, nem pedig hivatalnokok külső ellenőrző szervezeteknek (4. ábra).

4. ábra: A megkérdezettek kutatóvezetőként jegyzett kutatási forrásai, százalékban



A másik forrás az önerő. Hogy ezen mit értenek, a válaszadókra bízunk (a semmit nem jelentő tevés-vevést kizárjuk). Annyi bizonyos, hogy itt főképp a doktorálás és

habilitálás érdekében végzett munka értendő. (Természetesen túlnyomórészt pedagógiai kutatásokat végeznek, legalább is annak definiálták pályázataikat és fokozatszerzéshez szükséges munkálataikat.)

A résztvevő 47 főből csak tízen válaszoltak arra a kérdésre, mekkora összeget sikerült elnyerniük, megszerezniük. Az összegek szóródása meghökkenítő: a százeres nagyságrendtől – amit ebben a közegben kutatási támogatásra várhattunk – a tízmillióig (43 millió) terjedt! Bár az átlag e szerint hétmillió körül van – ha van értelme ilyen szóródás esetén átlagos összegről beszélni egyáltalán –, azért érdemes volna pontosabban látni, valóban ennyire dinamikus kutatói csoportot sikerült-e a CHERD-kutatással lencsevégre kapni. (Egy tízmillió körüli kutatásfinanszírozás ma eltörpülni látszik. A kutatás, főként a társadalomtudományi kutatás világában azonban tízmillió komoly kutatásszervezést, hálózatot és tudományos beágyazottságot sejtet.) Mindenesetre a részben önerőből kutató, doktorálásra és habilitálásra készülő, kockázatkerülő, másodállásai közt ingázó neveléstudományi felsőoktató képe sehogy sem illeszkedik ahhoz a tízhez, akik viszont átlagban tízmilliót szereznek meg pályázatokon (hacsak nem néhány szenior pályatárs teljesítményéről van egyszerűen szó).

(Publikációk.) A kutatásokat publikálás követi, legalábbis a felsőoktatók világában. Így vannak ezzel kutatásunk résztvevői is, sőt már az előző kutatás résztvevői számára is természetes volt ez. Mégis, itt ismét jelentős eltéréseket találunk a Hrubos-kutatás és a CHERD-kutatás eredményei között.

Folyóiratban közöltek 16 vagy annál több tanulmányt néhányan; úgy látszik, mintha a publikációs tevékenységnek ez a leginkább frekvenciát tudományos fajtája megint csak néhány résztvevő teljesítménye volna. A többiek 1–15 tanulmányig nagyjából egyenletesen: volt, aki egyet, volt, aki hatot–tízet, olyan is, aki annál többet publikált eddig (a folyóirat tudományos jellegét nem vizsgáltuk). A mi mintánkban ez a látványos: néhányuk jelentős erőfeszítése, amelyet a többiek kisebb-nagyobb lemaradással követnek. A Hrubos-kutatás nagyobb elemszámú, több szenior oktatót-kutatót is magában foglaló képe ettől gyökeresen eltér. Itt minden előző csoportban egyenlő arányban találjuk a válaszolókat; a minta egyetlen csoportja sem ugrik úgy ki, mint a mi fiatalosabb mintánkban (lásd 5. ábra).

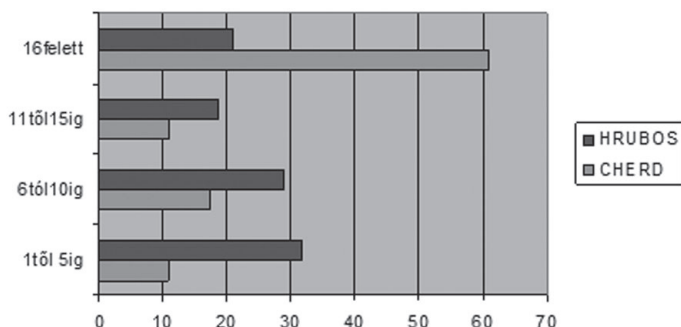
Közelebb jutunk a publikációs tevékenység természetéhez, ha átlagoljuk a két kutatásban regisztrált teljesítményeket (hány könyv, tanulmány, cikk jut átlagosan a résztvevőkre). Eszerint a Hrubos-kutatás résztvevői átlagosan mintegy 11 könyvet publikáltak (önállóan vagy társszerzővel, közülük négy jegyzetet); átlagosan több mint tíz kötetet szerkesztettek vagy társszerkesztettek. Hazai folyóiratokban több mint 12 tanulmányt publikáltak átlagban, külföldi folyóiratban viszont kevesebb mint négyet.

A mi kutatásunk résztvevői – ettől eltérően – átlagosan egy-négy kötetet írtak vagy szerkesztettek; viszont itthon átlagban több mint 40 tanulmányt publikáltak, külföldön pedig körülbelül 11-et. A mi résztvevőink publikálási tevékenysége tehát látványosan a folyóirat publikációk felé húz; és különösen kiemelendő a külföldi



publikálások száma. Ez részben magyarázható csak a két minta eltéréseivel (életkor, beérkezetttség). Fölmerül az is, hogy egy fiatalosabb és városiasabb csoportnak, különösen a rendszerváltozás és az EU-csatlakozás óta ezek a lehetőségek voltak adottak vagy nyíltak meg (miközben más publikációs alkalmakat és helyeket – pl. kézikönyvek, sorozatok stb. írását – az előttük érkezettek már elfoglaltak).

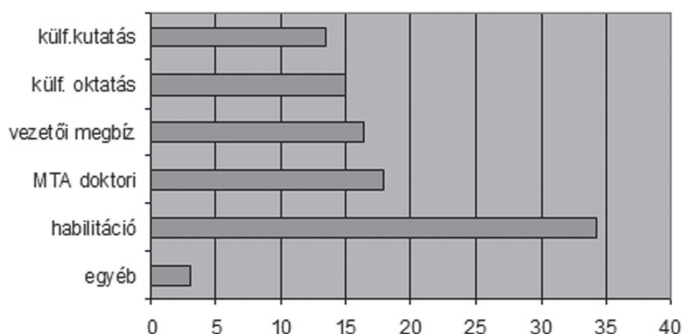
5. ábra: A hazai folyóiratokban megjelent publikációk száma, összehasonlítás, százalékban



(*Tervek.*) Ahhoz, hogy terveiket kellőképp értékelhessük, azt is tudnunk kellett, miért neveléstudományokból szereztek fokozatot. A kérdés naivnak látszik, pedig nem az. A neveléstudományokból többféle úton lehet fokozatszerzésbe vágni, mint több más társadalomtudományban; a legjellemzőbb, bár korántsem kizárólagos út valamifajta pedagógus képzettség (tanári képzettség). Az előképzettséget kutató-sunk résztvevői nem említették – legalábbis tételesen nem –, annál inkább a munkahelyet, amely sürget, s amely a meghatározók közt az elsőként szerepelt. Majd pedig a képzés elérhetősége, az egyetem presztízse és így tovább – mindaz, ami a doktori fokozatszerzésre a képzés megindítása óta eltelt csaknem húsz év alatt rá-rakódott. Szerepelt az indokok közt a személyes érdeklődés, valamint a „munkaerőpiaci hasznosítás”. (Nem vált világossá, hogy ez utóbbi két indok – személyes érdeklődés, munkaerőpiaci hasznosítás – mennyiben más, mint a munkahely sürgetése vagy akár az egyetem presztízse.)

Nem csoda így, hogy amikor személyes terveikről kérdeztük, kétfajta terv rajzolódt ki (6. ábra). Az egyik a tudományos előrehaladás volt, a másik pedig a nyitás az intézményen, sőt az országon túlra. Legtöbbször a habilitálást jelölték meg belátható szakmai célként, ennél kevesebben, de néhányan mégis az akadémiai doktori címet (DSc). A közvetlen jövő tehát a habilitálás. S amikor majd – reményeink szerint egy újabb három éves periódus után – megismételjük ezt a kérdést, már nem a fokozatot szerezettek fognak dominálni, hanem PhD-sek és habilitáltak nagyjából egyaránt szerepelnek majd.

6. ábra: A válaszadók jövőre vonatkozó szakmai tervei, százalékban



* * *

Mekkora szakmai-tudományos potenciált képviselnek ezek után a hazai tudományos közösségben a neveléstudományi kutatók? Családi-társadalmi háttérüket, képzettségüket, elhelyezkedésüket, szakmai-tudományos teljesítményüket vizsgálva most erre keressük a választ.

Azok, akikkel a kérdés során mi találkoztunk, már messze vannak attól, akit az előző időszak tipikus pedagógiai kutatójának tartottak (adatok híján csak benyomások és személyes ismeretség alapján). Az előző időszak tipikusnak tekintett pedagógiai kutatója és felsőoktatója jobbára negyven év fölötti férfi, sokszor első generációs értelmiségi, vagy pedagógus családból származott, sőt a saját családja is pedagógus (férj, feleség pedagógusok, az asszony esetleg középfokú végzettséggel). Gyerekei talán maguk is pedagógusnak készülnek (különösen, ha lányok). Tanárképzőt vagy tanítóképzőt végzett, esetleg középfokon; egyetemi végzettséget már felnőtt fejjel, tanítás közben, esti-levelező tagozaton szerzett (jobbára pedagógia szakon). Pályája egy pontján kikerült az iskolából, jóllehet végleg sem nem tudott, sem nem akart szakítani a pedagógus léttel, esetleg mindvégig pedagógusnak tartotta-tartja magát. Nyelvvizsgát az 1970–80-as években leginkább elérhető nyelvekből tett (németből vagy angolból), de oroszból mindenképp. Főiskolán vagy az egyetemek pedagógia tanszékén tanít, kivételesen központi pedagógiai intézetben közalkalmazott. A felsőoktatásban kényelmetlenül érezheti magát, mint aki nincs egészen a helyén, mert amit a hivatásának tart (pedagógusképzés) az az egyetem tradíciói szerint leginkább szakmódszertan lenne. Igazi szakmai-tudományos terepe a pedagógusképzés és továbbképzés; ebben érzi otthon magát, és sajnálja, hogy akadémiai körök az ilyen irányú tevékenységet (publikációt, fejlesztést) nem tartják tudományos teljesítménynek. Ahogy a pedagógiából szerezhető minősítések kiszorulnak az Akadémiáról, és átkerülnek az egyetemre, a tudományos képzés új rendszere bontakozik ki, újfajta média veszi át a hagyományos pedagógiai sajtó szerepét, távlatai fokozatosan beszűkülnek. Közérzetének kifejeződése az, hogy az Akadémián „megint bántják a pedagógiát”.



Akikkel mi találkoztunk, meglehetősen mások. Főként fiatalabbak – férfiak és nők nagyjából egyenlő arányban –, és főként városiak, akik számítógép mellett ülvé két munka közt olvasták el és válaszolták meg kérdéseinket. Második generációs értelmiségiek, mindkét szülőjük felsőfokú végzett (általában egyetemi diplomások). Ők maguk egyetemi diplomát, főiskolai végzettséget szereztek. Ha az utóbbit, akkor később megszerezték az egyetemi diplomát (csaknem mind továbbtanult estin vagy levelezőn). Bizonyára ez az út vezetett aztán a doktoráláshoz (PhD), sőt tovább (habilitáció). Nyelvtudásuk angol, de inkább csak középfokon (alkalmas is, nem is nemzetközi hálózatokba való kapcsolódásra). Felsőoktatók egyetemen vagy főiskolán, de újabban előfordul közöttük olyan is, aki a politikai, meg olyan is, aki a termelőszférában van alkalmazásban. Már nemcsak pedagógiát tanítanak, hanem legalább ugyanolyan arányban sok minden mást is (médiaismeret, szociológia, felnőttképzés, művelődéstudomány). Csaknem mindenkinek van másodállása, de jórészt ismét csak a felsőoktatáson belül (másik főiskola, másik egyetem). Elégedettek a pályafutásukkal, ha újra kezdenék, ismét csak pedagógiai kutatók-oktatók lennének, s ha otthagynák az intézményüket, akkor is leginkább a szomszéd egyetemen-főiskolán kötnének ki. Viszonylag sokat publikálnak (átlagban), főként hazai neveléstudományi folyóiratokban, de egyre inkább külföldön is. Még nem írnak könyvet, de már összeállítanak jegyzeteket.

Ha nemcsak arról a negyvenhét neveléstudományi oktatóról-kutatóról beszélünk, akik válaszoltak a kérdéseinkre, hanem az ő apropójukon a többi neveléstudományi oktatóról-kutatóról is (ami persze durva általánosítás), akkor elmondhatjuk, hogy elvileg és adatszerűen jelentős intellektuális erőt képviselnek. Egyáltalán nem törvénytörő tehát, hogy továbbra is a hazai tudományos közelet margóján érezzék magukat, ne akarják, merjék és tudják diszciplináris érdekeiket képviselni – a korábbiaknál sikeresebben. Erősségeik: társadalmi beágyazottságuk a hazai értelmiségben (találkoztunk „második generációs” kutatókkal is), tudományos előrehaladásuk, széles körű publikációs lehetőségeik, közvetlen hozzáférésük az EU által kiemelt oktatási prioritásokhoz, az, hogy tudományuk, ha eredendően alkalmazott is, legalább közvetlenül köthető társadalmilag fontos fejlesztésekhez. Erősségük továbbá, hogy a pedagógiai kutató mögött egy hagyományos és még mindig zárt hivatás áll: a pedagógusoké, a tanároké.

Kutatásunk azonban rávilágított néhány nagyon is nyilvánvaló gyöngeségre. Az egyik ennek a csoportnak az alacsony kockázatvállalási készsége, hajlamuk arra, hogy a közalkalmazotti lét biztonságát tartsák a legfontosabbnak (aminek szolgálatába állítják, ha kell, a tudományos fokozatok megszerzését). A másik a csoport szakmai-nyelvi elszigeteltsége, amely miatt a mai neveléstudományi kutató is hajlamos kimaradni a nemzetközi szakmai szervezetekből, elkerülni a konferenciákat, meg sem próbálkozni idegen nyelven publikálással. A harmadik és talán legfontosabb, hogy alapidiplomájuk megszerzése során nem vagy csak kivételesen sikerült „kapcsolati tőkét” gyűjteniük, legalább is országos és akadémiai jelentőségűt. Így aztán érdekeik képviselete közben a neveléstudományi kutatók-oktatók még mindig

könnyen elszigetelődnek, a szakmai-tudományos vitákban magukra maradnak, az országos politikai és médiafórumokon helyüket – az oktatás ügye fontos, sok száz-ezer potenciális választót érint – más tudományok képviselői foglalják el.

KOZMA TAMÁS & FÉNYES HAJNALKA & TORNYI ZSUZSA

IRODALOM

- BÁTHORY ZOLTÁN & FALUS IVÁN (eds) (1997) *Pedagógiai Lexikon* 1–3. kötet. Budapest, Keraban.
- BUDA ANDRÁS & HOLIK ILDIKÓ (eds) (2003) *Az európai tanulási tér és a magyar neveléstudomány*. III. országos neveléstudományi konferencia, 2003. október 9–11. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- CSAPÓ BENŐ (ed) (2001) *Az értelem kiművelése*. I. országos neveléstudományi konferencia, 2001. október 25–27. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- FALUS IVÁN & RAPOS NÓRA (eds) (2005) *Közoktatás – pedagógusképzés – neveléstudomány*. V. országos neveléstudományi konferencia, 2005. október 6–8. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- FÉNYES HAJNALKA & TORNYI ZSUZSA (2007) *A neveléstudomány területén tudományos fokozattal rendelkezők szakmai pályafutásának vizsgálata*. Debrecen, CHERD dokumentáció.
- HRUBOS ILDIKÓ (2001) *A neveléstudomány területén tudományos fokozattal rendelkezők társadalmi helyzete és szakmai pályafutása*. Kutatási zárójelentés. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (volt Oktatáskutató Intézet) dok.
- HRUBOS ILDIKÓ (2002) Az oktatást kutató diplomás. *Educatio*, No. 2. 253–265. o.
- KÁRPÁTI ANDREA (ed) (2002) *A tudásalapú társadalom pedagógiája*. II. országos neveléstudományi konferencia, 2002. október 24–26. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- KELLER MAGDOLNA & SIMÁNDI SZILVIA (eds) (2006) *Tanul a társadalom*. VI. országos neveléstudományi konferencia, 2006. október 26–28. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- KEMÉNY FERENC (ed) (1933–36) *Magyar Pedagógiai Lexikon*. 1–2. kötet. Budapest, Révai Irodalmi Intézet.
- KOZMA TAMÁS (2004) Quo vadis, paedagogia? Egy tudományos közösség önmeghatározási kísérletei. *Magyar Tudomány*, No. 11. 1217–1224. o.
- KÓRÖSI HENRIK & SZABÓ LÁSZLÓ (eds) (1911–15) *Az elemi népoktatás enciklopédiája*. 1–3. kötet. Budapest, Franklin.
- LEHMANN MAGDOLNA & NIKOLOV MARIANNE (eds) (2004) *Tanulás, kommunikáció, nevelés*. VI. országos neveléstudományi konferencia, 2004. október 20–22. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottság.
- NAGYSÁNDOR & KISS ÁRPÁD (eds) (1978) *Magyar Pedagógiai Lexikon*. 1–4 kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.

NÉGY LEHETSÉGES KUTATÁS A FELŐOKTATÓKRÓL

AMIKOR AZ EDUCATIO SZERKESZTŐSÉGE elhatározta, hogy a felsőoktatásban tanítókról tematikus számot készít, mindannyian azt hittük, könnyű dolgunk lesz: a felsőoktatás világában élő kutatók számára – s ma már a hazai társadalomkutatók nagy többsége legalább féllábbal a felsőoktatásban van – szinte „adja magát” a kutatási téma.¹ Ráadásul maga a felsőoktatáskutatás – különösen a rendszerváltáskor bekövetkező tömegesedés és „Bologna” óta – egyre népszerűbb kutatási terület (*Hrubos 2001; Kozma 2006*). Várakozásunkban alaposan csalódnunk kellett: kiderült, hogy mondanivalónk van – a szám, remélem, bizonyítja ezt –, de a tény, hogy a „felsőoktatókat”² leíró politológiai, pszichológiai, szociológiai, történeti kutatások, ha nem is hiányoznak, de hiányosak, napnál is világosabb. Véleményeket és más felsőoktatáskutatásokon alapuló, vagy „kész” államigazgatási statisztikákon alapuló elemzéseket össze lehet gyűjteni, s még három *Educatio* számot meg lehetne vele tölteni, de legalább négy igazi – évekig tartó, komoly költségvetésű, tervezett stb. – kutatás szükségesnek látszik.³

Négy kutatási terv

Az egyik tervezett kutatás tisztán történeti, ill. történetiszociológiai természetű lenne: a felsőoktatási intézmények történetét és az alkalmazott professzorok (s nem alkalmazott, de ott tanító magántanárok) társadalomtörténetét kapcsolná össze. Ez az első nagy tömegesedés előtti – azaz 1960-as évek előtti – korszakra teljes körűen elvezethető: áttekinthető számú intézmény intézménytörténetének, néhány száz neves professzor életrajzának, pár tucatnyi, zömében egyetemre koncentrálódó tudományág eszmétörténetének egymással kölcsönhatásban lévő, dinamikus története propozográfiai, tudománytörténeti, intézménytörténeti módszerek

1 Jelen tanulmány az OTKA, az NKFP, ill. a Hanadiv alapítvány támogatásával folyó kutatás melléktermékeként készült, a szerző OFI-ban ill. a WJLF-en végzett munkájának részeként.

2 Tudjuk, hogy nincs ilyen szó, de úgy véljük, hogy a magyar nyelvtől nem idegen egy ilyen szó létrehozása.

3 A szerző szeretne köszönetet mondani Kozma Tamás részletes kommentárjaiért s tanácsaiért, Biró Zsuzsanna Hanna tudományos szöveggondozásáért, s azért a gyümölcsöző elektronikus beszélgetésért melyet a tanulmány első változata kapcsán Csákö Mihállyal, Lukács Péterrel, Sáska Gézával és Setényi Jánossal folytatott.

kombinált alkalmazásával még megírható.⁴ Kérdéses, hogy 1950–1990-re mindezt hogyan lehetne elvégezni, de a negyvenes évek végi felsőoktatáspolitikai-tudománypolitikai fordulatra vonatkozó monográfia már készült (*Huszár 1995; Biró-Szekelyi 1996*), és vannak nagy ívű összefoglalások a felsőoktatáspolitikai történetéről is (*Ladányi 1986*).

A másik elképzelt kutatás oktatáspolitikai természetű lehetne, azt elemezné, hogy miképp alakítják a „felsőoktatók” a felsőoktatás viszonyait: a jogszabályok szintjén saját munkaviszonyaikat és ezzel szoros kapcsolatban szociális helyzetüket, valamint – minthogy a társadalom egyik vezető elitjéről, domináns véleménybefolyásoló csoportjáról, s szakértői csoportjáról⁵ van szó – a körülöttük lévő társadalmat. E kutatás fő módszertani eszközei az interjúzás, esettanulmány-készítés, dokumentum és sajtóelemzés lehetnének. A kutatás ugyanakkor történeti is lenne, a jelenre kiható múltat, a nyolcvanas évekig visszamenőt mindenképpen vizsgálania kellene.

A harmadik remélt kutatás szólhatna az intézményi szintről. Ugyanis – ellentétben a középiskolák világával, ahol az intézmények óriási száma miatt minden helyi történet esetleges – a felsőoktatás valós (akár a diákok, akár az oktatók által érzékelhető) történései intézményi szintűek. A féltucatnyi nagy intézmény meghatározza azt a képet, amit a felsőoktatásról tudunk. A nagy intézmények sokkal inkább koncentrálnak a felsőoktatókat, mint az általános vagy középiskolai szféra „nagy intézményei” az ottani tanárságot. Továbbá: egy-egy kisebb tudományághoz gyakran az egész országban egyetlen egyetemi tanszék tartozik, egy régióban pedig szinte biztosan csak egy, Budapesten is legfeljebb kettő-három, vagy – ha az MTA intézeteket „tanszékeknek” tekintjük – legfeljebb négy. Így egy kutatásnak az ELTE, a Semmelweis Egyetem, a közgazdasági egyetem (korábban Marx, majd „Budapesti” mostanság Corvinus)⁶, a BME stb. felsőoktatóiról kellene szólnia... E kutatás fő módszertani eszközei az interjúzás, esettanulmány-készítés, dokumentum- és sajtóelemzés lehetnének. Ez a kutatás összeérne az előző kettővel, hiszen az egyetemi elitek részben történeti elitek, illetve az egyetemi folyamatok egyik legfontosabb eredménye az, hogy az egyetemi elit országos ügyekben kit és miképp „delegál”. De történetiségében is összeér, hiszen az elittörekvések eredményessége szempontjából csak az elmúlt 17 év történéseit lehetne elemezni, s nem a pillanatnyilag zajló ügyeket...

4 Ennek egyik forrása a Karády Viktor s magam által koordinált NKFP elitkutatás a lexikonokban szereplő elitekről, másik pedig a gyarapodó intézménytörténeti szakirodalom, s potenciálisan erre ráálló PhD hallgatók munkái. (*Vö még: Gazda 2007; N Szabó 1999; Huszár 2003; Kovács I. Gábor 2006; Ladányi 1986.*)

5 Lásd erről Biró Zsuzsanna Hanna interjút a jelen számban a Batthyány Körrel és a Professzorok az Európai Magyarországgért Egyesületről, valamint Setényi 2001.

6 Az egyetemek nevének változása önmagában is érdekes tanulmánytéma lenne, a zászlóshajók közül csak az ELTE úszta meg teljesen, hogy az átszervezések miatt nevet „kelljen” változtatnia. A névválasztás szimbolikája is érdekes – külön kutatható lenne, milyen asszociációkat kelt a társadalomban ill. a felsőoktatók körében Bessenyi György, Corvin Mátyás, Eötvös Lóránd, Janus Pannonius, József Attila, Juhász Gyula, Károli Gáspár, Kodolányi János, Kossuth Lajos, Marx Károly, Pázmány Péter, Semmelweis Ignác, Vitéz János, Wesley János stb. neve.



A negyedik megvalósítandó kutatás a felsőoktatók rekrutációjáról, annak változásairól klasszikus szociológiai sajátosságairól szólna, megismételve – és a nem minősített felsőoktatókra kiterjesztve – a 90-es évek végi nagy szociológiai felvételt.⁷

A négy kutatás nyomán lehetne megírni egy nagy összefoglaló monográfiát, illetve többszerzős tanulmánykötetet.

Amit a következőkben le fogok írni, az nem lesz más, mint benyomások, ezekre támaszkodó hipotézisek sora.⁸

A négy kutatás eredményeit két nagy problémacsomag megválaszolására lehetne majd felhasználni: az első, hogy a felsőoktatáskutatás során általában felmerülő témákban a felsőoktatók vagy egyes csoportjaik mennyire önálló aktorok;⁹ a második, hogy milyen a felsőoktatók csoportjára sajátosan jellemző egyedülálló belső tagolódás, korporatív szerveződés, stb.

A hipotézisjelleg folyamatos hangsúlyozása végett az egyelőre bizonyíthatatlan benyomások mellé rendre odaillesztem, hogy *(K1)*, *(K2)*, *(K3)*, *(K4)* – azaz: hogy a fent leírtak közül mely kutatás segítségével lehetne nem hipotetikus, hanem bizonyított tanulmányt írni az adott témakörben.

A felsőoktatók, mint a felsőoktatáspolitikai tér szereplői

A legfontosabb és legbefolyásosabb tudományos munkák – Clark, (1983) Teichler (1988), Neave és Van Vught (1991), Becher és Kogan (1992) – mint egységről beszélnek a felsőoktatókról, olyan egységről, amelyet az oktatáspolitikai-leírás háromszögében, vagy más alakzatú terében a piaccal s az állammal, vagy a társadalommal és a diákokkal stb. állítanak szembe. Ezekben a tervezett kutatásokban mi inkább a felsőoktatók belső tagoltságát hangsúlyoznánk, azt, hogy az egyes csoportok hogyan küzdenek egymással, s hogy az egyes csoportok külön-külön hogyan kötnek szövetséget/szövetségeket az állami illetve piaci szereplőkkel – néha odáig is eljutva, hogy az állam vagy a piac „akaratát” valójában, mint egyes oktatócsoportok érdekét azonosíthatjuk be.

A felsőoktatás leírásakor a rendszer szerkezetét, tulajdonviszonyait, méretét általában a felsőoktatóktól függetlenül szokták leírni, olyan tényezőkként, amelyek a felsőoktatók munkafeltételeit meghatározzák, de nem a felsőoktatók által befo-

7 A Bukodi Erzsébet vezette kutatásról szerettünk volna e tematikus számban is beszámolni, de a tanulmány nem készült el. A neveléstudósok körében hasonlót végzett Hrubos Ildikó, s legújabban Kozma Tamás (l. ebben a számban) (*Tígyi 2006; Angelusz, Bukodi, Falussy & Tardos 1999; Hrubos 2002*).

8 E sorok szerzője ironikusan kezeli, de nem utasítja el az akadémiai és felsőoktatási fokozatok rendszerét és diverzifikációját. Hipotézise részben a résztvevő megfigyelő tapasztalatán alapszik, annak minden elmentmondásosságával. A tárgyban három saját kutatási előzményre támaszkodik: a „*The International Attractiveness of the Academic Workplace in Europe*” c. Jürgen Enders vezette európai megaprojekt számára készített magyar esettanulmányra – a projektről lásd e számban Fekete Szabolcs könyvismertetését; az NKFP és egy Hanadiv ösztöndíj keretében a történeti elitekről szóló adatfelvétel tanulságaira – a projektről lásd e számban Karády Viktor írását; illetve a budapesti, Pest megyei és a pécsi doktorokkal családi hátterükről, iskolázási útjukról, s kedvenc professzoraikról folytatott, ez idáig fel nem dolgozott kutatásra.

9 Hrubos Ildikó „Hiányzó aktor” címmel írt e számban tanulmányt.

lyásoltak. Az alábbiakban azt szeretnénk bemutatni: ezek csak látszólag külső, a felsőoktatástól csak látszólag független tényezők.

A köznyelv és a tudomány a felsőoktatási elit egyik legfontosabb belső törésvonalának a főiskolai és egyetemi felsőoktatók közötti különbséget tekinti. Fenntartásokat ezzel szemben csak azért érdemes hangsúlyozni, mert mindennapi tapasztalat, hogy számos intézmény nem valamiféle „tudományos” mércével leírható módon érte el az egyetemi státust, hanem kapcsolati tőkék ügyes alkalmazásával. Így egy kutatás során az intézményeket újra és újra besorolva több variációban is meg kell vizsgálni, hogy képet kapjunk róla, hogy a rendszer mennyiben „duális”, és mennyiben alkot felsőoktatási intézményrendszerünk egy folytonos, többelemű sort, s vajon a felsőoktatók (tudományos fokozat, publikáció, elismertség) szempontjából hogyan oszlanak meg e duális vagy lineáris intézményi skála pontjai között. Minthogy a felsőoktatók közül sokan „több intézményben is jelen vannak” (ténylegesen vagy virtuálisan), az országos statisztikákat csak óvatosan szabad használni. A két szektor között elvileg alapvető különbséget jelent, hogy a deklarációk szintjén az egyetemi szféra elvárja, illetve főszabály szerint díjazza is a tudományos tevékenységet. Remek kutatási kérdés lenne annak megállapítása is, hogy mennyire van ez így ténylegesen a növekvő tanításorientáltság, s a tudományos értékeket alig díjazó piacosodás viszonyai között (*Hrubos 2005*). Másfelől: az eredendő megosztottság alig változott attól, hogy a nagy egyetemek integrálták a főiskolákat, hiszen a főiskolai karok zömében megmaradtak. Ahol nem, pl. a tanárképző karok szaktanszékein, ott is az oktatók elvileg beilleszkedtek (bekényszerültek) az egyetemek világába (*Havas 2004*), ami a felsőoktatók közötti csoportharcok kiéleződéséhez vezethetett (*K2, K3*).

A kettősségből kiindulva megállapíthatjuk: a felsőoktatási szektor, mint a felsőoktatók munkahelye, „német természetű”, vagy legalábbis 10 évvel ezelőtt tisztán megfelelt annak, amit hagyományosan német modellnek gondolunk és élünk meg. (Ritkán gondolunk bele abba persze, hogy az elmúlt 50 évben a német világban is lettek kutatóintézetek – Max Plank –, sőt korábban is léteztek már ilyenek a wilhelminus Németországban.) A képet azonban bonyolítja, hogy ehhez egy francia természetű – CNRS-típusú – kutatóintézeti hálózat is csatlakozik. (Mi ezt „szovjet típusúnak” hívjuk, merthogy hozzánk onnan jött.) Ezek a kutatóintézetek – funkcionalistán szemlélve – „párhuzamos” vagy „kiegészítő” egységek a felsőoktatási intézmények mellett, kevésbé funkcionalistán nézve a kettős rendszer a forrásokért való versengést jelenti, kedvez az egymással küzdő elitek kialakulásának, de a multipozicionális ill. mediator elit létrejöttének is. Azoknak a „megrögzött funkcionalistáknak”, akik „felesleges párhuzamosságokat” látnak ebben, szintén el kell ismerniük: az MTA-hálózat és az egyetemi szféra egymás mellett élése szellemi pluralizmust biztosít ott is, ahol egyébként egy egyetemi tanszék vagy intézet vezetése monopolhelyezetben lenne (*K3*). Másfelől: nyomasztóan jelenik meg a hiány, ha egy szférában nincs akadémiai intézet. Működnek akadémiai fenntartású kutatócsoportok egyetemre telepítve is (*Hargittai 2007*).



A dolgot tovább bonyolítja, hogy egy harmadik hálózat, a kormányzati háttérinstitúciók hálózata is megjelent a szocialista-kor végén (a húszas évekig visszanyúló előzményekkel), s noha 1990-ben elkezdtek őket megszüntetni, ezek jelen vannak az erőterben, mint kutatóhelyek (K1) (Lukács 2001). S természetesen nem feledkezhetünk meg a magán és piaci természetű kutatóhelyekről sem a közvéleménykutatástól a gyógyszerkémiáig, melyek a felsőoktatók fontos második vagy első munkahelyei, s akiknek nem, azoknak is közegei, kutatási bázisai (K2, K3).

Szintén csak látszólag „külső feltétel” a tulajdonosi struktúra. A magyar felsőoktatást dominálják az állami tulajdonú intézmények, az oktatók elsősorban többsége az állami szektorban dolgozik, ahol – legalábbis nyilvánosan megfogalmazva – nincs világnézeti-politikai preferencia a felsőoktatási állások betöltésekor, s nincsenek tiszta piaci bérvizonyok sem. Csakhogy a rendszerváltás óta megjelent a privát-szektor, mely – legalábbis a kilencvenes években – nagy számban csábított el embereket az állami felsőoktatásból, irányított a felsőoktatásba a tudományos és nem tudományos szférából nem felsőoktatási embereket, ill. biztosított másodállást az állami szektor oktatóinak (K2, K3). Csak benyomásaink vannak arról, hogy az egyházi egyetemi szférában az évek előrehaladtával markánsabb lett-e a felekezeti-világnézeti arculat, egyrészt, mert az egyetemtulajdonos egyházak képesek voltak fokozatosan feltölteni számukra világnézeti szempontból komfortabb minősítetekkel a felsőoktatási személyzetet, másrészt pedig, mert a konfliktusok nyomán s az állami felsőoktatási szféra bővülő lehetőségei mellett sokan maguk cserélték fel korábban ígéretesnek tartott állásaikat (Endreffy 1999; Kárpáti 2005; Máté-Tóth 1999). A mainstream egyházakhoz¹⁰ tartozó egyetemek, főiskolák számának növekedése „legálisan”, az állami egyetemek számának növekedése „illegálisan” (pontosabban informálisan) növel(het)i annak esélyét, hogy mindenki világnézeti-felekezeti-életstílus szempontjából is a hozzá legközelebb „eső” intézményt válassza munkahelyéül (K2).

Szintén strukturális kérdés, hogy Magyarországon érettségi nélkül nem lehet a felsőoktatásba lépni (nincs Open University). Ezzel a felsőoktatók akár elégedettek is lehetnének, hiszen így elvileg kevés gyenge általános műveltségű hallgatót „kapnak”. A valóságban azonban ez nem így van, egyrészt azért, mert egyre többen érettségiznek, másrészt azért, mert – legalábbis hipotetikusan – az iskolai műveltségben csökken a tárgyi ismeretek jelentősége az úgynevezett „kompetenciákhoz” képest, s nyilván e szintre is igaz, hogy az egymást követő generációk műveltségnormái radikálisan eltérnek (K2) (Lukács 1991; Bazsa 2004; Kozma 2002; Sáska 2006, 2005). Mégis: noha a felsőoktatási törvény mozgásteret nyújtana arra, hogy egyes

¹⁰ Alkotmányjogi értelemben 1990 óta Magyarországon minden egyház egyenjogú, noha a tábori lelkészség, az ingatlanrendezés és a Vatikáni államszerződés nyomán létrejött finanszírozási külön megállapodások az egyházak egy szűkebb csoportját megragadhatóvá teszik. A felsőoktatási intézményeket fenntartó kör ennél részben szélesebb, részben szűkebb. Ebben az érvelésben „egyházak” alatt egy ennél szűkebb csoportot értünk, azokat, melyeket egy amerikai szociológus „mainstraim” egyháznak nevezne, nem egyszerűen a létszám és a történelem, hanem a hatalmi politikai struktúrákkal való kapcsolat alapján: a katolikus, a református és az evangélikus egyházat.

szakokon a felvételt alkalmassági vizsgákhoz kössék, nem mutatkozik erre törekvés. A hallgatókért folyó verseny, s a hallgatószám növekedéséből eredő intézményi bevételnövekedés az ezzel együtt járó biztosabb státusszal, az intézményen belüli jobb alkupozícióval, a javuló – vagy lassabban romló – infrastruktúrával a hagyományos szempontok félretételére kényszerítik az oktatókat (K2) (Szemerszki 2001). Nem tudjuk, hogy az erről szóló döntések konszenzussal vagy vezetői túlhatalommal élve hozattak-e meg, s végképp nem tudjuk, hogy ugyanazok támogatják-e a hallgatók beengedését, akik később a leginkább sérelmezik alkalmatlanságukat... A diákok több mint fele fizetős, azaz – ahogy sok funkcionalista megfogalmazás tartja – az „oktató egyre inkább szolgáltatóvá válik”. Ennek azonban megint utána kellene járni. Sok amerikai egyetemen képtelenségnek tűnik olyan diákokkal konzultálni, akik nem vették fel az adott kurzust, vagy legalábbis az egyetem valamely kurzusát – magyarul: nem fizettek az oktató idejéért. Egy magyar egyetemen képtelenségnek tűnik nem konzultálni valakivel, aki szakmai kérdésekről akar beszélni az oktatók bármelyikével. Az a tény, hogy a diákok fizetnek, egyelőre mintha nem változtatná meg az oktatók attitűdjét. Ha lennének attitűdkutatások, lehet, hogy kiderülne, hogy sokan már végiggondolták, hogy ha deklarált értékeik szerint osztályoznának, az a hallgatók tömeges távozásához, és ekképpen intézményük ellehetetlenüléséhez, személyes egzisztenciájuk romlásához vezetne.

1993 óta – mivel az állami egyetemeket kizárólag az Oktatási Minisztérium¹¹ tartja fenn – látszólag a kormányzati vitákra vonatkozó politikai elemzéseknek csak a PM és az Oktatási Minisztérium a szereplője, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy rajtuk kívül a honvédelmi, az egészségügyi vagy az agrártárca is kvázi megrendelője a felsőoktatás nem jelentéktelen szektorainak, tehát formálisan vagy informálisan fellépnek (Semjén 2000). Az is nyilvánvaló, hogy a PM, a Miniszterelnöki Hivatal, illetve a tudományos ügyekért felelős – változó nevű – államtitkárságok is alkupartnerek szinte minden felsőoktatási oktatókat érintő jogszabály illetve éves költségvetési döntés megalkotásakor. Témánk szempontjából ez azért fontos, mert a különböző oktatói csoportok – egy kutatásban objektívalhatóan – ezen alkufolyamat különféle szereplőivel vannak összefonódva, különféle szervezeteknél működnek szakértőként közre stb. (K2) (A közhivatalnok 2000; Forray & Polónyi 2001).

Elméletileg jó évtizede a hallgatószámot követi a finanszírozás, s az ebből adódó intézményi lehetőségek és feladatok határozzák meg azután az oktatók munkafeltételeit, „természetbeni” juttatásait. A valóságban – egészen a legutóbbi idő-kig – e „piaci modellnek” és a „közsféra-racionalitásnak” a kombinációján¹² alapul a felsőoktatás állami finanszírozása. (A dolgot témánk szempontjából modulálja, hogy a minősített oktatók után is kap az intézmény – teljes bevétele töredékét jelentő – állami normatívát.)

11 Az egyik legstabilabb nevű 1867 utáni minisztérium (a VKM) a pártállam kezdeteitől napjainkig többször változtatott nevet és struktúrát. 1953-ban még Felsőoktatási Minisztérium nevű kormány szerv is volt.

12 Lásd e számban Polónyi István elemzését.



De a piaci és közszféra-racionalitás kombinációja a professzorok intézményen belüli funkcióját is radikálisan érinti.

Egy tisztán „piaci modellben” (ami az USA-ban sincsen) a professzor azzal befolyásolhatja intézménye finanszírozását, hogy a nyilvánosságban gyakran mutatkozva növeli annak valószínűségét, hogy az ő intézményét, illetve az ő szakját választják a hallgatók. A médiában való gyakori mutatkozás sok tekintetben ellentmond a „professzori” vagy „tudósi szerepnek”, mely hagyományosan a visszavonultság, a differenciált (médiába nem való) érvelés, az erős – a médiában már érdektelennek minősített – specializálódás és tudományos elmélyedés, „a vélemények és tudományosan bizonyított állítások éles kettéválása” értékeihez kötődik (*Bencze 1999; Fábri 2002, 2007, 2006; Gieryn 2006; Nyíri 2000*). A professzor azonban azzal is befolyásolhatja az intézménye piaci helyzetét, hogy kevés jelentkező esetén engedékenyebben osztályoz, vagy azzal, hogy a végponton a „munkaerőpiac” jobb informálása céljából széthúzza a jegyeket. Ez is szembeáll a hagyományos professzori értékekkel, melyek szerint az értékelést kizárólag a tudományos teljesítmény időben sem változó ideálja szerint kell és lehet beskálázni, munkaerőpiaci szempontból pedig nincsen felelőssége a professzornak, csak jogosultsága van annak megállapítására, hogy a végzett személy alkalmas-e tanárnak, orvosnak vagy mérnöknek (*K2*).

A közszféramodellben¹³ (ilyen sincs persze tisztán) a professzorok – mindenkorri kormányzathoz fűződő – kapcsolati tőkéje válik döntő elemmé. Kétféle értelemben: egyrészt a felvehető hallgatók számának megállapításakor, a „kívánatos” szakok engedélyeztetésekor, amivel tulajdonképpen a piaci keresletet is irányítja, másrészt a fejlesztési forrásokért folyó vitákban közvetlenül is. Noha a közszféramodellben is szerepe van a nyilvánosságnak, ilyenkor nem az a tekintélyes professzor „feladata”, hogy „reklámozza” az intézményt és a tudományát a leendő „fogyasztóknál”, hanem az, hogy az intézmény anyagi „ellehetetlenülésére” – akármit is jelentsen ez – felhívja a véleményformáló értelmiség figyelmét, illetve az intézményt vagy a szakot olyan „nemzeti intézményként” mutassa fel, melynek fenntartása – akármilyen alacsony hallgatószám esetében is – elvárható (*K2*). (Egy kutatás módszertanilag csak abból indulhat ki, hogy az egyes intézményekért harcbaszállók csoportérdekeket képviselnek. Más kérdés, hogy a kutatást vezető saját maga is tudományos illetve egyetemi ember, tehát maga is így tesz, kognitív disszonancia nélkül nehezen tud elképzelni olyan világot, ahol ezek „a nemzeti tudományos intézmények” nem léteznek...)

Ha az intézmény finanszírozása tisztán piaci lenne – mondhatjuk hipotetikusan –, vélhetőleg folyamatos lenne a „managerek” hatalomátvétele az egyetemek igazgatását óhatatlanul csak másodlagos tevékenységként folytató tudósokkal szemben, a „közszféra-racionalitás mozzanata” azonban újra és újra objektívalja, hogy az egyre inkább nagyüzemszerű egyetemek irányítását a tudósok miért ambicionálják, s hogy a managerializmus hullámai ellenére miért nem sikertelenek ebben teljesen,

¹³ Hrubos négy, Kozma három modellt különböztet meg, de a felsőoktatói szerep szempontjából a nem piaci modellek összevonása indokoltnak látszik.

illetve miért lesznek gyakran sikertelenek a hasonló méretű vállalatok vagy köz-üzemek menedzselésében sikeres üzletemberek (*K2, K4*) (*Barakonyi 2000, 2004; Hrubos 2003; Polónyi & Timár 2006*).

Ahogy az előbb utaltunk rá, nemcsak a pénz, hanem olyan szakmai kérdések, mint a PhD-iskolák, az új intézmények, új szakok indítása, illetve régi szakok indításának egy-egy intézmény számára való engedélyeztetése is alkufolyamat, melyben a felsőoktatók meghatározóak. A színhely döntően az akkreditációs bizottság, de sok-sok történetből gyaníthatjuk, hogy nem csak az, hanem legalább annyira a tudományos társaságok elnökségi ülései, a konferenciák kávészünetei vagy az intercity vonatok büfékocsijai (*K2*).

A felsőoktatók egyszerre hasznélvezői és – szakértői testületekben, bizottságokban – döntőfaktorai az állami-kormányzati kézben lévő ösztöndíjak és kutatási támogatások rendszerének.¹⁴

A fenti felsőoktatásügyi kérdésekben a felsőoktatók nem munkavállalóként vesznek részt. A munkakörülmények, a szociális kérdések, az óraszámok azonban közvetlenül is egy állandó alkufolyamat eredményei. Ilyen eredmény az „előrehaladási tábla”-vita, ahol – amint minden hasonló közalkalmazotti vitában – a politikai tér „szakmai” érdekekre hivatkozó képviselői a kvalifikáció, a „munkavállalói” érdekekre vonatkozó képviselői az „életkor és szolgálati idő” pártján állnak. Tudjuk, hogy a kialakult rendszer ennek kombinációja, a részleteknek, melyen súlyos milliárdok múlhattak egyik vagy másik oktatói csoport javára, nyilván megírandó konkrét története van (*Papp 2005*).

Csak hétköznapi tudásunk van arról, hogyan befolyásolja az országos szintű viszonyokat a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete,¹⁵ (s esetleg más szakszervezet, pl. a TUDOSZ...), a különböző, s gyakran pártokhoz is kötődő hallgatói szervezetek, a pártok felsőoktatásban érdekelt vezetői,¹⁶ parlamenti képviselői, a Rectori Konferencia, az egykori Főigazgatói Konferencia, a Magyar Akkreditációs Bizottság. S természetesen munkaügyi alkuk tárgya konkrét csoportok alkalmazása, nyugdíjazása az egyes intézményekben. De ezek az alkuk megint csak visszahatnak a rendszer egészére, hiszen egy ilyen alkalmazás megerősíthet egyes tudományágakat, a tudományágon belül versengő paradigmák valamelyikét, vagy azonos paradigmán belül versengő személyek valamelyikét (*K3*).

A fenti problémák – melyeket lehetne tovább sorolni – azt érzékeltetik, hogy a felsőoktatáspolitikai és felsőoktatásszociológiai bármely kérdését tekintve a felsőoktatók érdekekkel és szándékokkal rendelkeznek, s aktorai – vagy potenciális aktorai – az adott kérdésben zajló küzdelemnek. Ezeknek a történeteknek egy része speciálisan a felsőoktatást, mint rendkívül komplex társadalmi alrendszert jellemzi, más része minden szervezetben hasonlóképpen alakul, harmadrésze tulajdonképpen abból következik, hogy a felsőoktatás közszféra, alkalmazottai zömmel köz-

¹⁴ Lásd e számban Forray R. Katalin írását.

¹⁵ Lásd e számban Biró Zsuzsanna Hanna interjút Kis Papp Lászlóval.

¹⁶ Lásd e számban Biró Zsuzsanna Hanna interjút Réz Gáborral.



alkalmazottak. Ezek a viták természetesen csak az elemző szövegszerkesztőjében választódnak élesen szét, a felsőoktatás egyik legfontosabb sajátossága, hogy a felsőoktatók mindig a társadalom, sőt a világ, az ökoszféra stb. legfontosabb kérdéseiről vitatkoznak, ennek részeként keresik az emberi tudás, az egyetem helyét, s saját helyüket is. Ha nem így gondolkoznának, ha nem lenne ez az értékelkötelezettség – mondják sokan, s igazuk van, ez objektíválható¹⁷ –, üzletemberként, újságíróként, politikusként, nagyságrendekkel többet keresnének (*Berényi 1999, 2000; Farkas 1982, 1994, 2002; Fehér 2004; Karvalics 2002; Lakatos 1999; Pataki 2002; Patkós 2003; Percz 2004; Ropolyi 2000; Tamás 1999; Glatz 2004*).

Van azonban – ezen a más kérdésekben való aktorjellegen túl – a „felsőoktatóknak” egy egészen különleges sajátossága, mely a Bourdieu-i értelemben vett „akadémiai törzset”, a „homo academicust” jellemzi speciálisan: s ez a pozíciók, fokozatok, címek rendszere (*Bourdieu 2005; Kozma 2002*).

Elnevezések, címek, pozíciók és fokozatok rendszere

Minden más szervezetben – legyen szó akár a közcélú, akár az üzleti szféráról – ahogy az emberek emelkednek a munkahelyi ranglétrán, úgy az emelkedés mindig együtt jár azzal, hogy növekszik a beosztottjaik száma. Mindenütt másutt egyértelmű továbbá, hogy ki kinek a főnöke. Másutt egy vezetői beosztás elvesztése mindig kudarc, a „normális” és kívánatos pályáiv vagy felfelé visz, vagy – miniszterek, parlamenti képviselők, polgármesterek esetében – ciklikusan ismétlődő. Minden szférában vannak multipozicionális elitek, de hogy valakinek egyetlen konkrét szervezeten belül többféle pozíciója is legyen, a felsőoktatási alrendszer sajátossága. A foglalkozások, pozíciók elnevezése általában tükrözi a társadalmi presztízst és a tényleges beosztást – a felsőoktatásban ez sincs így. Kezdjük talán az utóbbival, az elnevezéssel -e jelentésteli világ értelmezése is csak a kutatás során válna lehetségessé (*K2*).

A „tanársegéd” elnevezése minden nyelvben valamiféle kisegítésre, asszisztenciára, nem önálló munkakörre utal – a magyarban különösen. A magyar bölcsész vagy természettudós végzettségű fiatal ember tanári diplomát kap, tanít egy pár évet, amikor „tanár úr”-nak, „tanárnő”-nek hívják, majd dédelgetett álma megvalósulásaként nagy nehezen bekerül egy főiskolára, ahol „tanársegéd”-nek hívják, s húsz év múlva lesz ismét tanár, nevében is – ha lesz valaha. (Kevésbé lesz az, mint egy nyugat-európai asszisztens, a statisztikák legalábbis ezt mutatják.) Ráadásul a köznyelv – sosem véletlenül, hanem mindig egy szakma belső hierarchizáltságát tükrözve – módosítja is ezt a képet: az egyetemen, legalábbis az órán szinte min-

¹⁷ A makrostatisztikák, melyeket pl. Polónyi István idéz ebben a számban, a felsőoktatási és piaci jövedelmek összemérhetőségéről beszélnek. Az elitekre vonatkozó kutatások ugyanakkor azt mutatják: a „felső ezer” felsőoktató vagy a „felső ezer” üzletember, újságíró, köztisztviselő jövedelme és vagyona között mindenütt a világon óriási különbség mutatkozik, az utóbbi elitcsoportok javára, s a pályakezdők esetében különösen csak az „érdeklődés”, „kutatói szenvedély” képes a felsőoktatási szférát, mint munkáltatót versenyképesnek láttatni.

denkit „tanár úr”-nak, „tanárnő”-nek hívnak (hacsak kvázi kortársként nem tegezik az oktatót a diákok), a klinikákon viszont dívik az „adjunktus úr”, s hasonló megszólítás is (K2).

A másik csak erre a szférára jellemző elnevezési (s nem csak elnevezési) probléma: az „általános iskolai tanár”, „közéiskolai tanár”, „főiskolai tanár” „egyetemi docens” sor azt fejezi ki, hogy valaki egy intézmény meghatározott státusú oktatója. Nem így az „egyetemi tanár”, őt a köztársasági elnök (intézményi, MAB-os és miniszteriális procedúra után) egyszer nevezi ki egyetemi tanárrá, s ő örökre az marad, akkor is, ha más intézménybe veti sora, sőt akkor is, ha felhagy a tudományos pályával.

De a fenti – elvégzendő – nyelvhasználati kutatásnál talán érdekesebb a felsőoktatókra jellemző, más szervezetből nézve „abnormális”-nak tűnő státusinkonzisztenciák vizsgálata. Annak vizsgálata, hogy *ugyanabban* a szervezetben egyidejűleg állhat valaki alacsonyabb és magasabb létrafokon... Az egyetemek vezetői – dékánok, dékánhelyettesek, rektorok stb. – nem feltétlenül az intézmény legtekintélyesebb professzorai közül kerülnek ki. Előfordul, hogy az intézményi karrier éppen arra való, hogy alternatív felemelkedési, pozíciószerezési utat jelentsen, mondjuk egy akadémiai taggá választott vagy nemzetközi meghívásokat kapott nemzedéktárssal szemben. Előfordul, hogy egy-egy tudományágat domináló professzort vagy akadémikust a következő nemzedék domináns figurája e módon nem letaszít a „trónjáról”, hanem „megkerül” (K4). De előfordul az is, hogy egy számára fontos tanszék, oktatói csoport relatív helyzetét kívánja erősíteni a tudós, amikor dékáni pozícióit vállal, sokat áldozva személyes szakmai karrierjéből, idejéből.

Az inkonzisztencia ritkábban ugyan, de tanszéki illetve tudományági szinten is folytatódhat. Ennek oka egyfelől az állami, akadémiai és egyetemi hierarchia hármassága: nem magy doktori és nem akadémikus tanszékvezetők lehetnek főnökei magy doktorioknak és akadémikusoknak, hivatalban lévő miniszterek, államtitkárok, parlamenti képviselők, alkotmánybírák beosztottjai lehetnek az általuk felügyelt egyetemi rektoroknak. Másrészt az egyetemi hierarchia belső kettőssége: tanszékvezető docensek lehetnek főnökei professzoroknak. Harmadrészt az egyetemi hierarchiában betöltött pozíciók egy részének átmenetisége: „egyszerű” tanszékvezetők főnökei lehetnek – oktatói minőségükben – dékánoknak és rektoroknak, egyetemi és kari bizottságok nagyhatalmú tagjainak. De nemcsak a „deklarált hierarchiák” szintjén létezik az ellentmondás: a bizonyos értelemben sírig megmaradó mester-tanítvány viszony mellett a tanítványok gyakran válnak mestereik főnökévé (K4, K3, K2).

E bonyolultság és inkonzisztencia minden egyetemi hierarchiát jellemez valamennyire, van azonban néhány, amely „specialitása” a hazai viszonyoknak, illetve az átalakuló országok viszonyainak. Ez a tudományos fokozatok más egyetemi világoknál bonyolultabb rendszere.

Ezért ezt érdemes itt kicsit alaposabban körüljárni.



A hagyományos „kisdoktori” fokozatot – több évszázados hagyomány folytatásaként – 1949 és 1993 között is az egyetemek adták, mégis a történelmi értelemben vett doktorátushoz képest két irányban is megváltozott a jelentése. Egyrészt a bölcsészképzésben történetileg két jól összemérhető (s részben átfedő) csoportra oszlott a tanári és doktori végzettségűek köre, 1949 után viszont a doktorálás már csak a bölcsészkart¹⁸ végzettek kis hányadát jellemezte. Nemcsak a középiskolák tömegesedésével összhangban, ugyanis nemcsak a tanári végzettségűek és nemcsak a tanárnak elhelyezkedettek körében volt jellemző, hogy megemelkedett a bölcsészvégzettséggel igen, de doktorátussal nem rendelkezők aránya. Ez rangjában emelte, hiszen a teljes bölcsész népességhez képest ritkábbá tette, a doktori címet. Másfelől viszont a doktori cím értékét csökkentette – tehát megszerzését vélhetőleg könnyítette –, hogy az ötvenes évektől a kandidatúra vált a tudományos közönségbe való belépés feltételévé (Glatz 2002). (Tudományáganként szakértői becsléssel lehetne valahogy megállapítani az idők során alkotott kisdoktori disszertációk tudományos értékét a szakma szemében, s a doktori disszertációk publikáltsága, idézettsége is jó mutató lenne.) A rendszerváltás után a kisdoktorikat – legalábbis közöttük a *summa cum laude* minősítésűeket és viszonylag frisseket – át lehetett konvertálni PhD-vá. Fontos kutatás lenne, hogy az erről szóló megállapodások, alkuk pontosan hogyan történtek, s pontosan kiket, milyen kört érintett ez, illetve kiket zárt ki. A kisdoktorik fokozatos leértékelődése vélhetőleg a 2000-es években teljeseedik ki, azóta a kandidátusok mellett már fiatal PhD-zottak is érdemben – s vélhetőleg nagyobb eséllyel – vesznek részt az egyetemi pozíciókért folytatott versenyben, mint a kisdoktorok. (A frissen PhD-zottak a 90-es években megjelentek már, de fiatalságuk s gyengébb kapcsolati tőkéjük miatt vélhetőleg még nem rontották érdemben a 60–80-as években kisdoktoráltak helyzetét. Tíz évvel később, minthogy a PhD-zottak a felsőoktatási karrierpálya második kvartilisébe kerültek, érdemben versenyezhetek a harmadik kvartilisbe eső kisdoktorokkal, különösen, mert a negyedik kvartilisből az oda tartozó kisdoktorok zöme kiesett – tekintettel arra, hogy a magasabb fokozattal nem rendelkezők, nem vezető oktatók hamarabb kényszerültek nyugdíjba.) (K2)¹⁹ A makroszámokból az látszik, hogy nemcsak az alacsonyabb beosztású oktatók között, de a főiskolai docensek között is magas a kisdoktorok aránya.

A mindennapi kommunikációban – a társadalom szimbolikus terében – a doktori cím használata nyilván a fentiek miatt is ellentmondásos. A tudományos fokozattal nem rendelkező „dr-ok” (orvosok, jogászok) szinte mindig és mindenütt használják a két korporáció évszázados hagyományaihoz kötődő címet, míg a más tudományágakban tudósok saját közegükben (pl. publikációkban) nem. A dr-i címet ők

18 A budapesti BTK akkor a természettudományi szakokat is tartalmazta.

19 Sajátos konverziós hatás – melyről megint csak történetek vannak, módszeres kutatás nincsen –, hogy voltak *summa cum laude* doktorátusok, melyek konvertálhatósága nehézkes vagy „lehetetlen” volt, különösen abban az esetben, ha a kisdoktorit kiadó intézményben az adott tudományágból nem akkreditáltak PhD iskolát. Vélhető, hogy számos karrierpálya emiatt fordult más, a tudománnyal, felsőoktatással akár derékszöveget bezáró irányba.

akkor használják, ha olyan helyzetbe kerülnek, ahol a doktorival rendelkezés nem természetes: ha belépnek a közoktatásba, kormányzati szférába, „szakértői” szférába, vagy ha magánemberként az elkülönülés fontossá válik: lakóközösségekben, betegként kórházban, telefonkönyvben stb. Hogy az egyes egyetemeken, főiskolákon belül a címhasználat hogyan alakul, fontos habituális jegy (K3).²⁰

A kandidátusi fokozatot közismerten a 1949-ben alapított Tudományos Minősítő Bizottság (az MTA mellett működő testület) adta közel ötven éven át. Az bizonyos, hogy a kandidátusi fokozat 1993-as akadémiai illetve felsőoktatási törvény után már csak kifutó rendszerben volt adható, tehát a kandidátusi fokozatot szerettek a szociológiában igen ritka „lezárt korpusz” attributumával bírnak. A TMB funkciója nemcsak az volt, hogy az egyetemektől magához vonja a tudományos minősítést, és ideológiailag ellenőrizzé azt, ahogy az 1993-as fordulatot egyértelműen helyeslő tábor vázolni szokta, hanem sok minden más is, mely funkciók elemzése a K1-es kutatás keretében várat magára. Csak egy pár hipotetikus szempont: az államigazgatás nyílt képviselője a TMB-ben a társadalomtudományok esetében nyilvánvalóan a politikai és ideológiai korlátozás, illetve megrendelés okaként és magyarázataként ragadható meg, a természettudományok, a műszaki tudományok esetében azonban elképzelhető, hogy egy alapos kutatás mást is kimutatna. (A tervgazdaság koráról szóló elemzések rendre bizonyítják, hogy a gazdasági ágazati minisztériumok a rendszer erős szereplőinek – pl. a nagyvállalatoknak – az akaratát mintegy közvetítette a kormányzat és a többi szféra felé. Ha ez itt is így van, akkor a nem pluralista társadalmi viszonyok között egyedül lehetséges „társadalmi megrendelő”, „társadalmi visszajelzés” szerepét is kereshetjük a TMB-ben. A TMB egyébként nemcsak elbírálta a kandidátusi disszertációkat, hanem a tanársegédi fizetéssel azonos nagyságrendű, hároméves ösztöndíjat is adott a jelölteknek, eképpen a tudományos kiválasztás és kiválasztódás egyik – mind az egyetemektől, mind az akadémiai intézetektől elkülönült – intézményét jelentette. (Az elkülönülés mértéke maga is a kutatás tárgya lehetne tekintettel a személyi átfedésekre...) Az ott folyó viták dokumentumelemzése, az ezzel kapcsolatos visszaemlékezés-gyűjtés mellett nyilván elemezni lehetne, hogy a TMB jelentkezők közötti szelekciója az ideológiai, politikai, szakmapolitikai, tudománypolitikai, tervgazdasági stb. szempontok milyen arányát tükrözi. Kutatandó továbbá, hogy a megvalósult tudományos produkciók illetve későbbi életutak, külföldi sikerek alapján e kiválasztási mechanizmus sikerességét az egyes szempontokból milyennek tekinthetjük. A TMB a tudományos témák engedélyezése, a témavezetők kijelölése révén hasonló hatalommal rendelkezett, mint manapság egy doktori iskola vezetése – a rendszer jellegéből adódott,

20 Például, a budapesti bölcsészkar Pesti Barnabás utcai épületében a nyolcvanas évek elején egy szobában több egyetemi tanár és docens mellett egy tanársegéd is helyet kapott. Csak ő szerepeltette a névtábláján a „dr-i” címet, amit jogi kari diplomájával szerzett, s ottani kultúrájából hozta a nevét.



hogy ezt a tudományágak felett álló „nagy TMB” is jóváhagyta, illetve az esetek töredékében a szakbizottság álláspontjával szembeszegülve elutasította.²¹

Mindenesetre szociológiai tény, hogy az 1989 előtti négy évtizedben voltak tudósok, akiknek nem engedték meg, hogy kandidáljanak, és voltak olyanok, akik a rendszer elleni tiltakozásképpen eleve nem is léptek rá a minősítés ösvényére. Sokan közülük marginálisak maradtak – mint 1990 után kiderült – részben megérdemelten, részben méltatlanul, sokan egy informális – illetve épp az egyetemen kívüli világban, demokratikus ellenzékben, kutatóintézeteknél objektíválható – hierarchiában magasra kerültek, ami fokozta az egyetemi oktatás és a kutató intézetek világa közötti divergációt. (Már vannak elemzések a „repülő egyeteméről”, az ottani néhány oktatói pozíció kvázi formalizálódásáról, de arról még nem, hogy az egyes tudományos intézmények kis szakmai csoportjai mennyiben jelentették egy igazi posztgraduális képzés előképét...) Arról sem rendelkezünk igazi kutatásokkal, hogy az összes társadalomtudományi műhelyt, illetve tudóst beleszámítva tényleges jelentőségében mekkora volt a nem hivatalos tudomány a hivatalos tudományhoz képest...*(K2)*

A kandidátusok a régi rendszerben állandó illetményt kaptak, mely a nyolcvanas években fokozatosan veszített értékéből, s a kilencvenes években eltűnt. Az illetmény – mint minden járadék – a járadék adományozóját, „a tudománypolitikai ágazatot” a „szocialista munkaerőpiac” szereplőjévé tette, azaz a tudománypolitika ezzel egy virtuális másodállást biztosított a tudományos minősítetteknek, akkor is, hogy ha pályájukat nem tudományos intézményben, hanem az iskolában, az iparban vagy a közigazgatásban folytatták. Nem tudjuk pontosan, hogy e pénz milyen szerepet játszott a felsőoktatók jövedelemszerkezetében, ténylegesen kialakuló életstílusában, mint ahogy azt sem, hogy mennyire segítette elő – komolyabb honoráriumokkal nem támogatott – tudományos szakkönyvek születését.

A régi és az új akadémiai rendszer párhuzamos eleme a „nagydoktori”, amit a megszerzés időpontjától függően hivatalosan „MTA doktora” vagy „tudományok doktora” névvel illetnek. (A törvény összevonta a két fokozatot, de az MTA nyilvántartása mind a mai napig számon tartja e kettősséget.) A kandidátusok egyötöde ért el nagydoktori fokozatot.²² A két fokozatszerzés között évtizedek telhettek el, ennél fogva nem tudhatjuk, hogy az 1993 után PhD-fokozatot szerzettek közül hányan fognak nagydoktorálni.

A nagydoktori fokozat az eredetileg hierarchizált rendszer fontos adminisztratív lépcsője volt, amellyel a tudománypolitika a kiemelt és elismert tudósokat ju-

21 Noha az, hogy egy szakmailag illegitim testület felülírja egy szakmai testület döntését, kifejezetten antidemokratikusnak számít, mindez demokratikus keretek között is megtörténik: már a rendszerváltás utánról is tudunk több esetet, amikor nemzetközi híró bölcészdocensek egyetemi tanári pályázatát a többségében nem bölcészekből álló egyetemi tanács vétőzta meg – kivétel nélkül az adott egyetemi tanács többsége számára ellenszenvesnek minősített politikai értékrendjük, közéleti aktivitásuk alapján.

22 Óriási a szórás az egyes tudományok között a nagydoktorok relatív számát tekintve: az Educatio olvasóit leginkább érintő neveléstudomány a legalacsonyabb arányszámúak közé tartozik, noha az akadémiai doktorok száma az elmúlt pár évben itt megduplázódott.

talmazni tudta. 1990 és 1993 között óriási – s még megírandó – harc folyt ezen cím megőrzéséért az egyetemi és akadémiai csoportok között. 1993 után a nagydoktori fokozat odaítélése maradt az egyetlen komoly, hierarchiakonstruáló erő az MTA, pontosabban a köztestület által választott akadémiai bizottságok kezében. A nagydoktori fokozattal, s annak értékével kapcsolatban azóta is folyamatos viták zajlanak a felsőoktatási és tudományos elitben. Sokan érvelnek azzal, hogy a világ nagyobbik részén jól elműködik a tudomány hasonló fokozat nélkül,²³ míg mások a PhD-fokozat tömegesedése, az egyre kisebb egyetemek s a feltételezetten alacsonyabb színvonalú, kisebb kurzuskínálattal rendelkező PhD-iskolák megjelenésének szükséges következményeként gondolják el egy második, országos szinten egységes, s ezért „megkérdőjelezhetetlen” fokozat intézményesültségét. E vitáknak van ugyan némi nyilvánossága, de hogy a magyar felsőoktatók milyen arányban állnak az egyik vagy másik érvelés mögött, nem tudhatjuk (*K2*). Akármilyen érvek is szólnak a DSc ellen (avagy mellett), tény, hogy a nagydoktori cím igen fontos a magyar felsőoktatásban, erősen megkönnyíti a professzorrá válást, másodállások megszerzését, formálisan vagy informálisan szükségeltetik doktori iskolák alapításához, stb. (A valóságban a szabályozás ingadozik a DSc formális megkövetelése vagy erős elismerése alternatíva között...)

A nagydoktori fokozathoz vezető út szabályozása során – tudományterületenként – számos probléma megvitatására nyílik alkalom: pl. annak eldöntésére, hogy az újabb akadémiai doktoroknak milyen tudománymetriailag leírható feltételeket kell teljesíteniük.²⁴ A tudománymetria e „nagy pillanataiban” hasznosulnak – a „tényleges” elterjedtség és „valódi” teljesítmények mellett – a tudományos mikro-társadalomban követett viselkedés olyan korábbi mozzanatai, mint a baráti kölcsönösséggel elhelyezett hivatkozások, könyvismertetések, előadás-meghívások, az egy-egy külföldi kapcsolat ébrentartásába befektetett munka és pénz (*Vinkler 2004, 1998; Bencze 2006; Marton 2004; Papp 2004*). A nagydoktori fokozathoz is szükséges „habitusvizsgálat”: ez részben a jelölt belső támogatottságát kiderítő vitákat jelent az akadémiai bizottságban, részben lehetővé teszi új szabályok alkotását, új koalíciók kötését a bizottságon belül és kívül...A nagydoktori védéseken gyakran MTA tag elnököl, jelezve, hogy itt nem egyszerű beavatásról, hanem a felső tudományos elit által támogatott személyről van szó.

A szocializmus kora eme három létraszerűen, de saját iniciatívával elérhető fokozata (a kisdoktori, a kandidátusi és a nagydoktori) fölött további két fokozatot, a levelező és rendes akadémiai tagi fokozatot találjuk, melyek meghívásos logikájúak. (Az emigráns tudósok visszafogadásával és a tudományos külpolitikával kapcsolatban vált fontossá az „akadémia külső tagja” cím is.)

23 Lásd pl. e számban Polónyi István cikkét.

24 A II. osztály egyik bizottságának a 2000-es évek elején sikerült pl. olyan követelményrendszert alkotnia, mely követelményrendszernek a bizottság jó néhány nagydoktor tagja nemcsak nagydoktori disszertációja benyújtásakor nem felelt meg, de több évtizedes, nagydoktori cím birtokában eltöltött pályá után a követelményre vonatkozó döntéshozás pillanatában sem felelt volna meg.



1993 után – egyidejűleg a kisdoktori és kandidátusi fokozat megszüntetésével és az angolszász típusú PhD-vá alakításával – az egyetemeken külön lehetőséget is biztosítottak a kandidátusi fokozat PhD-nak való elismerésére. Így – noha a kandidátusi fokozat a törvény erejénél fogva egyenértékű a PhD-val – létrejött a kandidátusok egy csoportja, kiknek PhD-ja is van, tehát az egyetemek által külön is elismert.²⁵ (K4) Továbbá: az egyetemek, s ezen belül az egyetemek doktori iskolái fontos hatalmat vontak magukhoz, a habilitáltatás jogát, mely az új egyetemi tanárok kinevezésének feltétele, mégpedig német mintára.²⁶ (Szociológiailag a habilitáció beáll a fokozatszerzés és a nagydoktorság közé. Politológiailag azonban az egyetemeknek elvi hatalmat biztosít arra, hogy akár az akadémikusok egyetemi tanári kinevezését is megakadályozhassák.) De a már kinevezett egyetemi tanároknak – nyilván egy alkufolyamat eredményeképpen – nem kellett habilitációs előadást tartaniuk, s fordítva: a sikerrel habilitáltak jelentős része habilitált docensként fog nyugdíjba menni...

A magyar felsőoktatásban tehát sikerült egyesíteni az akadémiai ranglétrát bonyolító összes lehetséges tényezőt, hiszen a – főiskolai és egyetemi szférára oszló – felsőoktatásban egyrészt: taníthat valaki ingyen,²⁷ lehet megbízott, részidős és teljes munkaidős; másrészt: lehet tudományos és oktatói státusban; harmadrészt: lehet határozott idejű és véglegesített; negyedrész: öt lépcsőfokon juthat a tanársegéd-től a professzorságig, hat lépcsőfokban a tudományos segédmunkásságtól a kutató professzorságig; ötödrész: lehet tárgyfelelős, vizsgaelnök, szakdolgozat-vezető, államvizsgáztató. Elérheti, hogy övé legyen a szak jellegadó tárgya,²⁸ vagy jogot szerezhet a legkiválóbb diákokkal való foglalkozásra (*Bencze 2002; Czakó 2006; Csányi 2007*). Eloszthatja munkaerejét – vagy eloszthatják mások az ő munkaerejét... – a BA, MA és PhD fokozatú tanítás között, sőt a szakos és általános képzés között²⁹ is. Lehet csoportvezető, tanszékvezetőhelyettes, tanszékvezető, intézetvezetőhelyettes, intézetvezető, (többféle)³⁰ dékánhelyettes, dékán, rektorhelyettes, rektor. Tölthet be fontos bizottságokban tagságokat és elnöki pozíciókat. A doktori iskolákban lehet meghívott tag és alapító (most éppen: törzs-) tag, mindkettőn belül

25 A MAB PhD-zottak nyilvántartásában ezek a külön elismertetett PhD-ék szerepelnek, a kandidátusok nem. Viszont a kandidátusok nem maradéktalanul szerepelnek az MTA köztestületi adatbázisában sem. S minthogy a kandidátusi fokozatok egy részét megjelent könyvre, a nagydoktori fokozatok egy részét életműre adták, az MTA disszertációs adatbázisa sem teljes.

26 A német akadémiai életben a felsőoktató másutt habilitál, mint ahol PhD-zott, ezzel mintegy az országos piacon is megméri magát. Ez Magyarországon nem terjedt el.

27 A más szférában szokatlan viselkedést indokolja, hogy bizonyos egyetemeken tanítani olyan szimbolikus tőkét akkumulál, mely pl. pályázatok során, ill. önéletrajzok írásakor térül meg (*Jermy 1998*).

28 A középiskola világával szemben ez is jelentős különbség: míg ott a képzettség determinálja, hogy milyen presztízsű tárgyat oktathat valaki, a főiskolán, egyetemen ez is az alkuk és küzdelmek terepe.

29 A 20. század során a magyar irodalom, a szociológia, a pedagógia, a filozófia, a munkásmozgalom-történet s más tárgyak kerültek abba a helyzetbe, hogy ugyanazon az egyetemen egyfelől szakosoknak szaktárgyként, másfelől nem szakosoknak általános bölcsész-tárgyként vagy tanárképző tárgyként oktatták őket.

30 Egy kutatás azt is kimutatná, hogy a formálisan azonos rangú dékánhelyettesek, rektorhelyettesek tényleges hatalmuk arányában eltérő presztízzsel rendelkeznek-e.

lehet belső és külső, konkrét doktorandusz vezetésére való joggal, vagy anélkül.³¹ Egyformán akkreditált és elméletileg egyenértékű diplomát adó állami és nem állami felsőoktatási intézményekben más-más procedúrával lehet egyetemi tanár.

Ugyanaz a személy egy másik felsőoktatási intézményben betölthet teljesen más pozíciókat, vagy lehet alkalmazott a tudományos szférában, ahol jóval kevesebb, de számos pozíció között rendezhetik el sorsát az erőviszonyok.

Mindettől függetlenül – akár egyetlen akadémiai vagy felsőoktatási állás betöltése nélkül – megszerezheti (és napjainkig használhatja, ha újonnan már nem is szerezheti meg mindet) a jogi és orvosi diplomával együtt járó doktori fokozatot, a tudományos kisdoktori fokozatot, a PhD-t, a kandidátusi fokozatot, a habilitációt, az egyetemi magántanári címet, az egyetemi tanári címet, az MTA doktora és a tudományok doktora fokozatot, a levelező akadémikusi és az akadémiai rendes tagi besorolást. A PHD és afölötti sávba tartozók tagjai lehetnek az MTA köztestületének, választhatók tudományterületi bizottságokba, ahol albizottságokat szervezhetnek, s e bizottságokban elnökök, társelnökök, alelnökök, titkárok lehetnek, megkaphatják egyes ügyek referálásának jogát, illetve albizottsági tagsági meghívások kiosztásával tudománypolitizálhatnak. Ugyanazon bizottságok tagjaiként – noha az egyenjogú köztestületi tagok választották őket – saját tudományos besorolásuknak megfelelően egyes kérdésekben rendelkeznek, más kérdésekben nem rendelkeznek szavazati joggal, de közben kandidátusként is beválaszthatók nagydoktori védések szakbizottságaiba, sőt lehetnek nagydoktori disszertációk opponensei. Interdiszciplináris hajlandóságúak szerezhetnek több tudományágból fokozatot, vagy némi szervezőmunkával létrehozhatnak nevében is interdiszciplináris bizottságokat...

A felsőoktatás és a tudomány világát a világos folyamatábrák és organogrammok elkötelezettjei a káosz világának látják. Aki a szimbolikus interakciókat kedveli, viszont egy bonyolult nyelv szépségét látja e rendszerben (*Laki 2007*). A kétféle megítélés mögött kétféle értékítélet is meghúzódik: a pozíciók, címek, fokozatok rendjét sokan a feudalizmus továbbéléseként élik meg, míg mások úgy érzik, hogy a kölcsönös alá- és fölérendeltségek hálózata, az elitek multipozicionalitása épp a szabadság olyan világát jelenti, amelynek a hagyományosan hierarchikus szervezetekben nyoma sincsen (*Héthelyi & Juhász 1999; Horgas & Ács 2005; Polónyi 2006*).

* * *

A „négy kutatás” – melyből e cikk kiindult – remélhetőleg eklekticizmus nélkül egyesíthetné a bourdieu-i Homo academicus elméletének és az angolszász politikakutatás hagyományának nem funkcionalista, hanem konfliktusos (de nem osztályok, hanem jóval kisebb csoportok konfliktusára építő) – Maurice Koganhez

³¹ Az intézményen kívüli tudományos hírességek odavonzásában akkreditációs szempontból érdekelt kisebb egyetemek elitjei a konkrét „hatalmat” jelentő doktorandusz-vezetést gyakran az egyetem alkalmazottai számára tartják fenn.



köthető – ágát is. A konkrét csoportok leírásához nélkülözhetetlen lesz a modern – Raymond Aron-i – hatalomközpontú elitkoncepciónál kiterjedtebben értelmezett elitszociológia, a csoportok közötti intézményi érdekeket gyakran átmetsző és felülíró kapcsolatok elemzéséhez a Casstells-i hálózat-szociológia is.

Bízunk benne, hogy a kutatás végére a fokozatok, címek, rangok bonyolultsága, a felsőoktatók multipozicionális jellege, társadalmi politikai életben betöltött sokféle szerepe, a felsőoktatási vitákban való legkevésbé sem tömörszerű megjeleneése nem valamiféle „káosz” jeleként, hanem egy nagyon sokszínű elitcsoport diverzifikációjaként jelenik majd meg az olvasó előtt, ahol az egyéni és a csoportérdekek, a szélesebb értelmiségi érdekek és a részben egyenlőségelvű, részben kiválóságelvű ideológiákat képviselő, „önzetlen” érvelések is megjelennek – s minden más alrendszerrel differenciáltabbá, izgalmasabbá teszik a felsőoktatás és a tudomány világát.

NAGY PÉTER TIBOR

IRODALOM

- A közhivatalnok szembesült a kutatóval. Beszélgetés Török Ádámmal, a közgazdaságtudomány doktorával. (2000) *Magyar Tudomány*, No. 2. 192–199. o.
- ANGELUSZ RÓBERT & BUKODI ERZSÉBET & FALUSSY BÉLA & TARDOS RÓBERT (1999) Akadémiai fokozattal rendelkeznek. *Magyar Tudomány*, No. 4. 424–432. o.
- BARAKONYI KÁROLY (2000) A korszerű felsőoktatási menedzsment kiépítése. *Educatio*, No. 1. 27–42. o.
- BARAKONYI KÁROLY (2004) Egyetemek irányítása: a középkori egyetemtól a Bologna-folyamatig. *Magyar Tudomány*, No. 4. 513–526. o.
- BARNES, BARRY (2002) *A tudományos tudás szociológiai elemzése*. Barry Barnes & David Bloor & John Henry. Budapest, Osiris.
- BAZSA GYÖRGY (2004) 21. századi műveltségkép felsőoktatási tükörben. *Educatio*, No. 2. 267–278. o.
- BECHER, T. & KOGAN, M. (1992) *Process and Structure in Higher Education*. London/New York, Routledge.
- BENCZE GYULA (2006) H-index: egy új javaslat az egyéni tudományos teljesítmény értékelésére. *Magyar Tudomány*, No. 1.
- BENCZE GYULA (2002) TDK: önképzés, tudományos utánpótlásnevelés vagy verseny? *Magyar Tudomány*, No. 7. 969–971. o.
- BENCZE GYULA (1999) Tudományos ismeretterjesztés – tudományos színvonalon. *Magyar Tudomány*, No. 6. 757–760. o.
- BERÉNYI DÉNES (1999) A magyar tudomány a világversenyben. *Magyar Tudomány*, No. 12. 1414–1422. o.
- BERÉNYI DÉNES (2003) A tudomány jövője az Európai Unióban. *Debreceni Szemle*, No. 4. 571. o.
- BERÉNYI DÉNES (2000) A tudományos közösség párbeszéde a társadalommal. *Debreceni Szemle*, No. 2. 255. o.
- BOURDIEU, PIERRE (1988) *Homo academicus*. Translated by Peter Collier. Stanford University Press.
- BÍRÓ ZSUZSANNA HANNA (2007) Interjú a felsőoktatókról. *Educatio*, No. 3.
- BÍRÓ JUDIT & SZÉKELYI MÁRIA (1996) A tudomány újjáépítése 1945–1950. *Szociológiai szemle*, No. 3–4. 81. o.
- BOURDIEU, PIERRE (2005) *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. A College de France 2000–2001. évi előadás-sorozata. (ed) Lenkei Júlia, (ford.) Házas Nikolett & Simon Vanda. Budapest, Gondolat.
- BUKODI, E. (1998) *A tudományos fokozattal rendelkezők*. Budapest, KSH.
- CLARK, B.R. (1983) *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley/Los Angeles/London. University of California Press.
- CZAKÓ ERZSÉBET (2006) Tehetség gondozás az egyetemi oktatás hagyományos keretei között. *Magyar Tudomány*, No. 2. 230–234. o.
- CSÁNYI VILMOS (2007) Tudományteremtő géniusz. *Magyar Tudomány*, No. 4. 535–536. o.

- ENDERS, J. (2001) *Academic Staff in Europe: Changing Contexts and Conditions*. Westport, Conn./London. Greenwood Press.
- ENDREFFY ZOLTÁN (1999) A katolikus egyetemekről. *Világosság*, No. 8–9. 115–122. o.
- FÁBRI GYÖRGY (2007) A két kultúra és a harmadik: természettudomány, bölcsészet a média-kommunikációban – a Mindentudás Egyetem tapasztalatai alapján. *Magyar Tudomány*, No. 2. 183–189. o.
- FÁBRI GYÖRGY (2002) Az Akadémia és a Mindentudás Egyeteme. *Világosság*, No. 10–12. 8–14. o.
- FÁBRI GYÖRGY (2006) Az egyetemek és az MTA reformja. *Magyar Tudomány*, No. 10. 1266–1268. o.
- FARKAS JÁNOS (1982) *A tudomány társadalmi lényege*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FARKAS JÁNOS (2002) *Információs- vagy tudástársadalom?* Farkas János & Z. Karvalics László utószavával. Budapest.
- FARKAS JÁNOS (1994) *Pörlekedő tudásemelések*. Budapest, BME.
- FEHÉR MÁRTA (2004) Historia magistra scientiae? A tudománytörténet-írásról. *Magyar Tudomány*, No. 11. 1246–1251. o.
- FORRAY R. KATALIN & POLÓNYI ISTVÁN (2001) Mindig a másik oldalon. *Educatio*, No. 1. 103–109. o.
- GAZDA ISTVÁN (2007) A tudományos és amúszaki elit a két világháború közötti Magyarországon. *Rubicon*, No. 4–5. 110–114. o.
- GIERYN, THOMAS F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nem-tudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. *Replika*, No. 54–55. 173–194. o.
- GLATZ FERENC (2002) Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922–1999. *Magyar Tudomány*, No. 4. 494–506. o.
- GLATZ FERENC (2004) *Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországon*. Budapest.
- HARGITAI ISTVÁN (2007) MTA – egyetem – támogatott kutatócsoportok 2007–2009–(?)2011. *Magyar Tudomány*, No. 5. 652–655. o.
- HAVAS ESZTER (2004) A tanárképzés az egyetemen perifériára szorított szakterület (Interjúk a tanárképzés problémáiról). *Educatio*, No. 3. 463–494. o.
- HÉTHELYI LÁSZLÓ & JUHÁSZ GÁBOR (1999) Jogállami megpróbáltatások: egyetemi oktatók a munkaügyi bíróság előtt. *Esély*, No. 4. 59–72. o.
- HORGAS JUDIT & ÁCS IRÉN (2005) Faltól falig: A Magyar Tudományos Akadémia. *Liget*, No. 4. 68–71. o.
- HRUBOS ILDIKÓ (2005) A 21. század egyeteme: megújulási kényszerek, megőrzendő értékek. *Iskolakultúra*, No. 2. 120–123. o.
- HRUBOS ILDIKÓ (2002) Az oktatást kutató diplomás. *Educatio*, No. 2. 253–266. o.
- HRUBOS ILDIKÓ (2001) Felsőoktatás-kutatás a 21. században. *Magyar felsőoktatás*, No. 5–6. 33–34. o.
- HRUBOS ILDIKÓ (2003) Filozófiaváltás az egyetemek gazdálkodásában I. *Magyar felsőoktatás*, No. 7. 10–13. o.
- HUSZÁR TIBOR (1993) Tagválasztás az Akadémián és a tudás-elit (1920–1943). *Valóság*, No. 2. 20–38. o.
- HUSZÁRTIBOR (1995) *A hatalom rejtett dimenziói – Magyar Tudományos Tanács, 1948–1949*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- JERMY TIBOR (1998) Az ezredvég tudományosságának rákfenéje – a pályázati rendszer. *Magyar Tudomány*, No. 9. 1124–1128. o.
- KARÁDY VIKTOR (2002) A kolozsvári egyetem medikusai a magyar orvosi piacon (1872–1918). *Educatio*, No. 2. 237–252. o.
- KÁRPÁTI JÓZSEF (2005) Az utolsó próbatétel: ítélet a Háttér Társaság kontra Károli Egyetem ügyben. *Fundamentum*, No. 3. 105–108. o.
- KARVALICS LÁSZLÓ, Z. (2002) *Információ, társadalom, történelem*. Válogatott írások.
- KOZMA TAMÁS (2002) Homo academicus: in memoriam Pierre Bourdieu (1930–2002). *Educatio*, No. 2. 313–316. o.
- KOZMA TAMÁS (2002) Iskolai műveltség. *Educatio*, No. 4. 658–661. o.
- KOZMA TAMÁS (2006) *Kié az egyetem? – A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest.
- KOVÁCS I. GÁBOR (2006) Egyetemi tanárok rekrutációja a két világháború közötti Magyarországon. In: Kövér György (ed) *Zombékok*. Budapest, Osiris.
- LADÁNYI ANDOR (2006) A felsőoktatási politika négy éve. *Educatio*, No. 1. 40–54. o.
- LADÁNYI ANDOR (2007) *Törékvések, kísérletek a jogászképzés reformjára, 1890–1944*. Budapest, Gondolat.
- LADÁNYI ANDOR (1986) *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- LAKATOS IMRE (1999) A tudomány társadalmi felelőssége. *Magyar Filozófiai Szemle*, No. 1–3.



- LAKI JÁNOS (2007) A tudomány mint nyelv és mint kultúra. *Magyar Tudomány*, No. 2. 141–148. o.
- LUKÁCS PÉTER (2001) Kutatás vagy politikaformálás? *Educatio*, No.1. 94–102. o.
- LUKÁCS PÉTER (1991) *Színvonal és szelekció*. Budapest, Educatio.
- MARTON JÁNOS (2004) A tudomány és a metria. *Magyar Tudomány*, No. 6. 788. o.
- MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS (1999) Vallástudományok és felsőoktatás. *Magyar Tudomány*, No. 5. 569–580. o.
- N. SZABÓ JÓZSEF (1999) Tisztogatások a magyar felsőoktatásban (1945–1946). *Magyar Tudomány*, No. 8. 977–989. o.
- NEAVE, G. & VUGHT, F. (1991) *Prometheus Bound. The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*. Oxford/New York etc.: Pergamon Press.
- NYÍRI KRISTÓF (2000) A virtuális egyetem filozófiájához. *Liget*, No. 2. 35–48. o.
- PAPP ZOLTÁN (2004) A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. *Magyar Tudomány*, No. 2. 232–240. o.
- PAPP ZOLTÁN (2005) Az egyetemi oktatók előmeneteli rendszerének problémáiról. *Magyar Tudomány*, No. 3. 325–332. o.
- PATAKI FERENC (2002) Megfontolások a tudomány és a társadalom kapcsolatáról. *Magyar Tudomány*, No. 4. 507–514. o.
- PATKÓS ANDRÁS (2003) Kutatás és egyetem kapcsolata Európában és Magyarországon. *Magyar Tudomány*, No. 8. 1025–1034. o.
- PERECZ LÁSZLÓ (2003) Az európai egyetem funkcióváltozásai. *Magyar Tudomány*, No. 7. 926–928. o.
- POLÓNYI ISTVÁN & TÍMÁRJÁNOS (2006) Asikeres felsőoktatás. Ábránd és valóság. Dokumentumelemzés. *Educatio*, No. 4. 811–818. o.
- POLÓNYI ISTVÁN (2006) Az Akadémia diszkrét bája. *Beszélő*, No. 10. 39–46. o.
- ROPOLYI LÁSZLÓ (2000) A tudomány a „szociális-élet-világban”. A tudományfilozófia hermeneutikai és szociálkonstruktivista szemléletmódjának összevetése. *Replika*, No. 41–42. 125–138. o.
- SÁSKA GÉZA (2006) A magyar liberális oktatáspolitikáról. *Beszélő*, No. 6. 62–70. o.
- SÁSKA GÉZA (2005) A műveltség, a kultúra és a tudás jelentésváltozatai. *Kritika*, No. 7–8. 21–22. o.
- SEMJÉN ANDRÁS (2000) Az egyetemi szintű egészségügyi képzés helyzete és jövője: van-e „orvos-túltermelés” és szükség van-e emiatt központi intézménybezárrásra? *Educatio*, No. 1. 159–168. o.
- SETÉNYI JÁNOS (2001) Politika és oktatáskutatás Magyarországon. *Educatio*, No. 1. 3–14. o.
- SZEMERSZKI MARIANNA (2001) A neveléstudomány területén dolgozók véleménye a tudományos minőség mércéjéről és a kutatási infrastruktúra helyzetéről. *Educatio*, No. 3. 594–598. o.
- TAMÁS PÁL (1999) Magyar Tudomány a nemzetközi könyvpiacra. *Magyar Tudomány*, No. 10. 1259–1263. o.
- TEICHLER, U. (1988) *Changing Patterns of the Higher Education System. The Experience of Three Decades*. London, Jessica Kingsley Publishers.
- TIGYI JÓZSEF (2006) Hol teremnek az akadémikusok? Az MTA tagjai számokban. *Magyar Tudomány*, No. 3. 344–355. o.
- VARGA DÓRA (2006) Finomított felsőoktatási törvény. *Kritika*, No. 2. 17–18. o.
- VINKLER PÉTER (2004) Adalékok a tudománymetria néhány kérdésének megértéséhez. *Magyar Tudomány*, No. 6. 789–793. o.
- VINKLER PÉTER (1998) Miért szükséges az Akadémiai Publikációs Adatbázis? *Magyar Tudomány*, No. 3. 338–342. o.

INTERJÚ

Az egyetemi oktatók szakmájuktól független társadalmi politikai szerveződését, nyilvános aktivitását szerettük volna körbejárni interjú-blokkunkkal. Logikailag négyfajta ilyen társadalmi aktivitást különböztethetünk meg – leszámítva természetesen az egyéni megnyilatkozás lehetőségét: az „értékválasztót”, a „szakértőt”, a „pártelkötelezettet” és a „munkavállalót”. Az első típus az, amikor az egyetemi oktatók valamilyen értékválasztás alapján nyilatkoznak meg. Erre példaként a Professzorok Batthyány Körét hozzuk. A második típus az, amikor vezető oktatók a tudományos szakértelmükre építve szakértői szerepkört kívánnak betölteni. Ennek példáját a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesületben találtuk meg. A harmadik típus, hogyha a felsőoktatók politikai párt részeként fejtik ki tevékenységüket, erre példa az MSZP Felsőoktatási Tagozata. S végül a negyedik típus, hogyha szakszervezetet hoznak létre, erre példa a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete. A négy interjút e szervezetek vezetőivel készítettük, akik maguk is mindannyian vezető oktatók.



Náray-Szabó Gábor, a Professzorok Batthyány Körének elnöke

Educatio: Szeretném, ha röviden bemutatkozna, és elmondaná, hogy mikor és milyen módon jött létre a Professzorok Batthyány Köre.

Náray-Szabó Gábor: Vegyész egyetemi tanár vagyok, szerkezeti biológiával és gyógyszerkutatással foglalkoztam hosszú ideig, de most fokozatosan áttérek a humán tudományok területére miután a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója lettem másfél évvel ezelőtt. Csak egy mondat erejéig megjegyezném, hogy az információs szolgáltatás rendkívül gyorsan változó és igen nagy kihívásokat magában rejtő terület, ami engem rendkívül izgat.

A Professzorok Batthyány Köre 1995-ben alakult, én nem voltam az alapítók között. Néhány egyetemi tanár összejött annak érdekében, hogy időnként megfogalmazzák az általuk közösen vallott értékek alapján a magyar társadalom helyzetével kapcsolatos nézeteiket. Ez a társaság, akikhez én úgy 98/99 táján csatlakoztam, kezdetben laza baráti kör volt, mígnem 2002-ben egyik barátunk javaslatára egyesületté alakultunk, s így jobban, szervezeten és intenzívebben kezdtünk el dolgozni. A lényeg az, hogy mi, a Kör tagjai konzervatív értékek alapján állunk, közel áll hozzánk a keresztény-szociális eszme is, tehát gondolunk a leszakadókra. Bizonyos tekintetben liberálisnak is tekintem magamat,



és több tagtársamat is, ami azt jelenti, hogy nem akarunk mindenbe beleszólni, úgy gondoljuk, hogy az emberek egyéni szabadsága ugyancsak fontos érték. Talán úgy fogalmazhatnánk meg a legegyszerűbben, hogy szeretnénk, ha társadalmi felelősségvállalás, tudás és türelem jellemezné a tevékenységünket. S mivel mostanában a belpolitikai élet meglehetősen mozgalmassá vált, eléggé aktívak is vagyunk.

E: Mi volt a személyes motivációja arra, hogy belépjen az egyesületbe?

N-Sz. G.: Leginkább ezeknek az értékeknek a megnyilvánulása, valamint az az igény a részemről, hogy valamilyen formában a közéletben is részt vegyek. Úgy érzem, hogy sok baj van ma az országban, a magyar társadalommal különösen, s nem az a fajta ember vagyok, aki elbújik, közben bánatosan, a köldökét nézve panaszkodik, hanem próbálok tenni valamit és hatni. Az egyetemi tanár végül is kutató, tanít és próbál hatni is egy kicsit.

E: A PBK honlapjára kattintva már a bemutatkozó oldalon informálódhatunk a Kör alapvető céljáról. Idézem: „A Kör célja az, hogy a polgári értékrendet magukénak valló, ezen értékrend érvényesítéséért tenni akaró egyetemi tanárok közös munkájának keretét biztosítsa,…” Már a mondat retorikája is utal arra, amit az előbb Ön is kihangsúlyozott, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy konzervatív értékrendű, a politikai térben a jobb oldalon elhelyezkedő civil szervezet. Hogyan egyeztethető ez össze az egyesület „függetlenségével”?

N-Sz. G.: Úgy, hogy nem fogadunk el pénzt. Éppen most volt egy ilyen eset: megkérdezték a Népszabadságtól, hogy állami pénzekben részesülünk-e vagy sem, amire az volt a válasz, hogy nem, kizárólag a tagdíjakból fedezzük a kiadásainkat.

E: Mit ért a PBK „polgári értékrend” alatt, hiszen ezt a kifejezést gyakran meglehetősen tág értelemben használják?

N-Sz. G.: Mi a konzervativizmust olyan tekintetben valljuk, hogy vannak bizonyos alapértékek, amelyekhez ragaszkodunk: pl. a közösséget mi az egyén elé helyezzük. Ez szemléleti különbség a liberálisokkal szemben. Vannak különböző racionális érveim is a szemléletmódunk alátámasztására, de végső soron ez hitvallás kérdése. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy az egyéni kezdeményezéseket ne támogatónk maximálisan. Csak úgy megy előre a világ, ha mindig vannak fénylő csillagok, akik mindenféle közvélekedés ellenében tesznek valamit.

A változtatásokat óvatosan kezeljük. Ehhez hozzájárul nyilván az életkorunk is, mivel mi az idősebb generációhoz tartozunk, s mint általában az öregek, mi is megfontoltabbak vagyunk. Azonban most olyan a helyzet, annyira fergetegesen felgyorsult a változás, olyan villámgyorsan avulnak el a dolgok, hogy ez már – véleményünk szerint – nagyon súlyos fenyegetést jelent. Különösen Magyarországon, ahol egy speciális kultúra virágzott, ami megvan még ma is. A nyelvünk más családba tartozik, mint a legtöbb európai nyelv. Ennek megfelelően speciális szint jelentünk az európai kultúrában, amelynek igenis részei vagyunk, már ezer éve, s ezt a speciális szintet meg is akarjuk tartani. A Batthyány Kör tagjai, akik talán sok mindenben eltérően gondolkodnak, abban biztosan egyetértenek, hogy a nemzeti létet meghatározónak tartják, és büszkéek a magyar nemzeti hagyományokra, a magyar kultúrára, annak felső szintű és népi részére egyaránt.

E: Miért éppen az első liberális miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos lett a névadó?

N-Sz. G.: Ez a kérdés mostanában gyakrabban felmerül, mert Batthyány év van, őrá emlékezünk a legkülönbözőbb formában. A névválasztásnak több oka van. Egyrészt a habitusa olyan volt, hogy kompromisszumokkal igyekezett megtalálni a megoldásokat: a

szabadságharcosokhoz és a Habsburg-házhoz is igyekezett hű maradni. A kormányán belül voltak ugyan feszültségek, nézeteltérések, de ezek között mindig a kompromisszumot kereste, és sokszor sikerült is megtalálnia. Mikor azonban az élére álltak a dolgok, és ki kellett állnia a meggyőződése mellett, vállalta a halált. Mellékesen megjegyezném, hogy az is példaértékű a számunkra, hogy Batthyány kormányának szinte minden tagja történelmi személyiség lett Kossuthtól Széchenyin át Eötvösig.

E: A Professzorok Batthyány Köréhez bármilyen magyarországi vagy külföldi magyar egyetemi tanár csatlakozhat, három egyesületi tag ajánlásával. Ebből logikusan következik, hogy a szervezet a magyar származású, illetve magukat magyarnak valló külföldi professzorokkal valamifajta értékközösséget vállal, anélkül, hogy nemzetközi vagy akár uniós szervezetté szeretne válni, ugyanakkor kizárja soraiából nemcsak a külföldi nem magyar professzorokat, de azokat a magyar egyetemi oktatókat is, akik még nem érték el a professzori rangot. Milyen célból volt fontos ez a kétirányú megszorítás?

N-Sz. G.: Nem jó szó az, hogy „kizárja”, inkább azt mondanám, hogy mi egy olyan egyesületet hoztunk létre, amely professzorokból áll. A külföldiekkel kapcsolatban: ha valaki nem magyar anyanyelvű, nem magyar kötődésű, akkor nem is jelentkezik. Nem volt arra példa, hogy pl. egy angol professzor akart volna csatlakozni hozzánk, de ennek a Kör nemzeti irányultsága miatt nem is nagyon lenne értelme. A nem magyar anyanyelvűekkel másik síkon tudnánk együttműködni. Ha kibővítenénk a Kör létszámát, akkor nem biztos, hogy ennyire koncentráltan tudnánk megnyilatkozni, mert akkor már nem arról lenne szó, hogy a professzorok állnak ki valamiért, hanem csupán egy egyesület, amelyben van sok professzor. Ennek nem lenne akkora súlya. Ha megnézzük a közvéleménykutatásokban, hogy mely foglalkozási ágak élvezik a legnagyobb megbecsültséget, akkor az orvosok mellett az egyetemi tanárok vannak elől.

E: Tehát elsősorban a személyi tekintélyükön keresztül szeretnének hatást gyakorolni.

N-Sz. G.: Pontosan.

E: A külföldön élő magyar professzorok száma a Kör tagjai között meglepően alacsony. A 212 tagból összesen öt személyt sikerült felfedeznem, akik külföldön élő magyar professzorok. Közülük egy Temesváron, három Nyugat-Európa egy-egy nagyvárosában (Berlinben, Bergenben és Stockholmban) és egy oktató az Egyesült Államokban (Los Angelesben) dolgozik. Ez az adat azért volt számomra meglepő, mivel arra számítottam, hogy a szomszédos országok azon régióiból, ahol viszonylag jelentős magyar kisebbség él, sokkal több csatlakozó lesz.

N-Sz. G.: Ez érdekes. Megmondom őszintén, hogy erre nem nagyon figyeltem fel. Az az igazság, hogy nem folytunk toborzó kampányokat. Ha valaki jelentkezik, felfigyel a tevékenységünkre, érdekesnek tartja, örömmel vesszük a jelentkezését. De úgy látszik, hogy a külföldi magyar professzoroknak vannak más szervezeteik, a Magyar Professzorok Világtanácsa például, amellyel egyébként sok mindenben hasonló a tevékenységünk, s a határon túli egyetemi tanárok pl. ebben aktívak. De ha felvételre jelentkeznek, ezt örömmel vesszük.

E: A tagfelvételnél a három belső ajánlás egy szükséges, de nem elégséges feltétele, mert a jelölést követően az elnökségnek ki kell kérnie a teljes tagság véleményét, és annak figyelembevételével kell a döntést meghoznia. Volt már arra precedens, hogy valakit a tagság véleménye alapján nem vettek fel?

N-Sz. G.: Volt. Nagyon kevés, de volt.



E: És lehet azt tudni, hogy hány százalékos ellenvoks kellett hozzá? Vagy milyen módon született meg a döntés?

N-Sz. G.: Nem a vokok számán múltott. Egyetlen egy személy vagy talán két ember szólott, hogy nem stimmel valami, aztán megbeszéltük az ajánlókkal, és visszavonta az illető a jelentkezését.

E: Tehát nem a szavazatarányról van szó, hanem vannak bizonyos kritériumok, amelyeknek meg kell felelni ahhoz, hogy valaki taggá váljon.

N-Sz. G.: Igen.

E: És arra volt példa, hogy valakit kizártak a Körből vagy kivált?

N-Sz. G.: Nem, szerencsére nem. Volt olyan, hogy valaki kilépett. Olyan is van, hogy valaki „dezaktiválódik”, nem fizeti a tagdíjat, s akkor egy idő múlva azt mondja, hogy mégsem marad az egyesületben. Amikor átalakultunk baráti társaságból egyesületté, akkor is voltak olyanok, akik nem léptek át, s voltak többen, akik igen.

E: A Kör tagjai között feltűnően sok a természettudós illetve az orvos (a tagság 86%-a). Ön szerint ez mivel függ össze? Kevesebb a társadalomtudós a jobb oldalon, vagy kevésbé összeegyeztethető a társadalomkutatók körében, hogy professzori köntösben adjanak hangot politikai vagy ideológiai nézeteiknek?

N-Sz. G.: Érintette a problémát. Kettős oka van ennek. Egyrészt a jobboldali érzelem nem két nap alatt alakul ki. Valószínűleg a tagtársaink már ifjabb korukban is kötődtek a jobboldali vagy konzervatív gondolkodáshoz, az ilyenek pedig a Kádár-rendszerben a társadalomtudományban nem igen tudtak boldogulni. Máig nagyon nehéz áttörni, és megfelelő elismertséget szerezni ilyen felfogással. Hogy csak egy példát mondjak, vannak olyan nemzetközi folyóiratok, amelyek kinyilvánítják, hogy nekik milyen az irányultságuk, s ha valaki más irányultságú cikket küld be, akkor azt mondják, hogy ők nem ezzel foglalkoznak, tessék máshol próbálkozni. Tehát kettéválik nemzetközi szinten is nagyon sok szempontból a jobb- és a baloldal. Nehéz volt ezen áttörni. Egy-két történész, aki a közép-korral foglalkozott, vagy nyelvészek, akik elvontabb témákról írtak, sikerrel jártak, de egy jobboldali gondolkodású politológus vagy közgazdász nagyon nehezen boldogult. Tehát: valóban kevesebb a konzervatív professzor a társadalomtudósok és a bölcsészek között. A másik dolog: még ma is úgy van, hogy a társadalomtudományban a pályázatoknál ez bizony számíthat, sokkal inkább, mint a természettudósoknál. Bár néha még én is kapok szemrehányásokat, de azt még soha nem tapasztaltam, hogy azért utasították volna el egy pályázatomat, mert a Batthyány Kör elnöke vagyok. A természettudományos folyóiratok, a nemzetközi tudományos közösség ilyen distinkciót nem tesz.

Mindebből azonban az is következik, hogy konzervatív oldalon a természettudósok kénytelenek nyilatkozni és véleményt formálni olyan kérdésekről is, amelyek elvileg a társadalomtudósok és a bölcsészek szakterületéhez tartoznának. Kapunk is érte támadást! Ha butaságot mondunk, azért vállaljuk a felelősséget, és bocsánatot kérünk, de általában utánanézzünk a dolgoknak, és nem szoktunk túl gyakran hibázni. Nyilatkozataink ugyanis nem szűken vett szakmai kérdésekről, hanem az egész társadalmat érintő problémákról szólnak, és ezekről mindenkinek lehet véleménye. Bárkinek szíve joga ezzel egyet nem érteni, szakszerűtlenséget azonban csak akkor vethetnek a szemünkre, ha ténybeli hibát vétünk.

E: Ha már a megnyilatkozásoknál tartunk. Hogyan születik meg egy-egy nyilatkozat? Mi a mechanizmusa a közös álláspontok kialakításának?

N-Sz. G.: Általában úgy szokott lenni, hogy először is kialakul egy helyzet, s az adott helyzetben a tagság egyik vagy másik tagja úgy érzi, hogy valamit tenni kellene. Akkor ír vagy az elnöknek vagy az elnökségből valakinek, hogy lépünk ki a nyilvánosság elé. Erre mi eldöntjük, hogy ki kell-e lépni, vagy nem kell kilépni. Nagyon gyakran nem szeretünk megnyilatkozni, mert az csökkenti a megnyilatkozások értékét, de ha úgy gondoljuk, hogy kell valamit tenni, akkor többféle lehetőség is van. Az egyik az, hogy megfogalmazunk egy nyilatkozatot. Évekkel ezelőtt ez volt a fő megnyilatkozási forma, de rájöttünk, hogy ezt a sajtó nem szereti, ezért erről fokozatosan letettünk. Most inkább konferenciákat szervezünk, éppen most volt egy az egészségüggyel kapcsolatban. Aztán van, aki újságcikket ír, van, aki tanulmányt ír, vagy a városában megszervez egy kisebb-nagyobb ankétot egy bizonyos témában, s aztán ajánlásokat készít. Meg kell mondanom őszintén, hogy a sajtó számít igazán: ami átmege a sajtón, az van, ami nem megy át a sajtón, az nincs.

E: Mielőtt egy konferenciát megszerveznének, vagy nyilatkozatot tennének, gondolom, van előtte még egy belső vita vagy egy egyeztetés arról, hogy egy adott kérdésben mi legyen az egyesület álláspontja.

N-Sz. G.: Kétségtelen, hogy ezeket a kérdéseket alaposan meg kell vitatni, de nagyon ritkán nyilatkozik meg a Professzorok Batthyány Köre mint egyesület. Gyakrabban nyilatkozik meg az elnökség, mert az elnökség tagjai között ezt könnyebb egyeztetni, és többször nyilatkozom meg én, mint elnök. S ha nem úgy nyilatkozom meg, ahogy kellett volna, akkor kapok a fejemre, s legközelebb jobban vigyázok.

E: Melyek voltak azok a nemzetközi közéleti kérdések, amelyekről a Kör kifejtette a véleményét?

N-Sz. G.: Hát, nemzetközi nem túl sok volt... Volt, ugyebár, bár az sem nemzetközi, a népszavazás, az állampolgársággal kapcsolatban, amikor nagyon erőteljesen felléptünk, nagyon keményen dolgoztunk a sikerért,... sajnos hiába... Erről lehetne hosszasan beszélni, mert ez nagyon nagy baj... De, kifejezetten nemzetközi vonatkozásban, nem igen nyilvánultunk meg.

E: Talán a Babes-Bolyai Egyetem ügyben...

N-Sz. G.: Hát igen, de az is magyar ügy volt. A határon túli magyar kérdéseket én nem tekintem nemzetközinek. Ide tartozik a Bolyai Egyetem, a népszavazás, s talán még volt egy, régebben, amikor Szabadkán akarták a színházat lebontani, s az ellen tiltakoztunk... De arról, hogy mondjuk, az iraki háborúban mi legyen, nem szoktunk nyilatkozni.

E: Általában milyen módon hozzák nyilvánosságra a Kör véleményét? Vannak fórumok, ahol rendszeresen megjelennek?

N-Sz. G.: Nincsenek. A dolog ad hoc, ha van egy konkrét ügy, amiben nyilatkozni szeretnénk, akkor próbálunk sajtót szerezni, s aztán vagy sikerül, vagy nem. Ha élesebben fogalmazunk, vagy tévedünk, akkor nagyobb a sajtó, és mondanak ránk mindenfélét.

E: Volt olyan kérdés, amelyben nem sikerült közös nevezőre jutni az elnökségen belül, s ezért inkább nem nyilatkoztak?

N-Sz. G.: Igen. Vannak olyan dolgok, amibe ha belemegy az ember, eleve vereségre van ítélve. Vannak gumicsontok, amelyeket elővesznek időnként a sajtóban, azokban a kérdésekben nem akarunk megnyilatkozni. Ilyenkor nem is mindig egyeznek a vélemények...



Meg kell mondanom őszintén, hogy például a felsőoktatás területét én ide sorolom, bár volt, hogy megnyilatkoztunk... Nem is lehetünk objektívek ezzel kapcsolatban, mert a saját egzisztenciánkról van szó, s ezért nem is feltétlenül hiteles, amit mondunk. Voltak felsőoktatással vagy kutatással kapcsolatos ankétjaink, amelyek nem is kaptak túlságosan nagy visszhangot, s nekem személy szerint nem is nagyon tetszettek, mert nem feleltek meg az én ízlésemnek. Mi nem szakszervezet vagyunk, akik kiállunk azért, hogy pl. Pécssett az egyetemi tanárokat ne nyugdíjazzák. Ha a barátaimról van szó, akkor persze azt mondom, hogy őket ne nyugdíjazzák, de ha az elveket nézem, akkor azt mondom, hogy ha nem is az egész világon, de Európában az egyetemi tanárok 65 éves korukban nyugdíjba mennek...

E: Van kapcsolatuk a liberális vagy szocialista elitcsoportok bármelyikével? Szerveztek valaha olyan vitafórumot, ahol az ellentétes oldal képviselői is jelen voltak?

N-Sz. G.: Igen, mégpedig a népszavazás után. A mi kezdeményezésünkre felvettük a kapcsolatot az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával, mégpedig azért – s ez tőlem indult ki –, mert akkor, amikor ez kockázatos volt, ők kiálltak az „Igen” mellett. S mi úgy gondoltuk, hogy ezekkel az emberekkel nekünk meg kell ismerkednünk. Aztán megismerkedtünk, s egy nagyon sikeres ankétot tartottunk a népesedésről. Kiderült ott a konferencián, hogy nem volt olyan kérdés, amiben ne értettünk volna egyet teljes mértékben. A népesedési katasztrófa, ami a nyugdíjrendszer összeomlásával fog járni, a fiatal embereket, mint Önt is, kőkeményen érinti. Ha minden úgy marad, mint most, akkor összeomlik a nyugdíjrendszer és harminc év múlva nem lesz nyugdíj. Sok más kérdés is felmerült a konferencián... Szóval, az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával azóta is tartjuk a kapcsolatot tiszteletben tartva egymás különbözőségét.

A Professzorok az Európai Magyarországért mozgalommal is kísérleteztünk, de nem sikerült közös rendezvényt összehozni. Mi szívesen kapcsolatba kerülnénk, szívesen megvitátnánk a dolgokat, de nem úgy, hogy egyetlen egy vélemény van, s azt kell mindenkinek aláírnia. Mi vitára gondoltunk... A liberálisokkal inkább egyenként a sajtón keresztül van kapcsolatunk. Éppen most volt egy derék vitám a Népszabadságban... Nem úgy kell tehát elképzelni, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy hadtest, ami a tábornok intésére beindul, hanem a különböző tagjai különböző területeken lépnek föl, ott vitakoznak, mindenki a saját véleményét mondja, s van úgy, hogy egymással is vitatkozunk, akár a sajtóban is.

E: Részt vesz a PBK a Fidesz-KDNP, vagy bármely másik párt oktatáspolitikai vagy tudománypolitikai programjának a kidolgozásában?

N-Sz. G.: Nem. Csináltunk egy Szent István-tervet, ami két éve volt. Azt akkoriban Orbán Viktor méltatta, és elég nagy nyilvánosságot kapott. Nem arra gondoltunk, hogy ebből egy pártprogram lesz, hanem arra gondoltunk, hogy akár több pártnak is muniációt szolgáltathat a programja kidolgozásához. Azzal teljes mértékben tisztában voltunk, és vagyunk ma is, hogy a Szent István-terv arra nem alkalmas, hogy pártprogrammá váljon. Vannak benne utópisztikus elképzelések, pl. az öko-szociális piacgazdaság, amiről mi hiszünk, hogy fog működni, de egy párt nem mondhatja, hogy ettől kezdve betiltom az autót, és a környezetre koncentrálok, mert nem kap szavazatokat... De előbb-utóbb lehet, hogy ez mégis be fog következni, függetlenül attól, hogy a pártok mit mondanak.

E: Hogyan jellemezné a Kör kapcsolatát a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével, ill. a HÖÖK-kal? Voltak konkrét ügyek, amelyekben együttműködtek?

N-Sz. G.: Nem, nem volt... De, például Kiss Pap Lászlóval én személyesen jóban vagyok, már 15 éve ismerjük egymást, más körben ismerkedtünk meg. Ha bármi felmerül, előfordulhat, hogy közösen lépünk föl, bár eddig ilyen nem volt, mégis tudunk egymás működéséről. A HÖÖK-kal nincs kapcsolatunk, néhány fiatalemberrel előfordult, hogy volt valamilyen közös ügyünk, de formális kapcsolat nem jött létre.

E: A Kör egyesületi alapszabályában olvastam, hogy „az Egyesület élni kíván a civil szervezeteket megillető jogokkal (képviselő kuratóriumokban, egyeztető grémiumokban, stb.)”. Jelenleg milyen szervezetekben, grémiumokban vannak jelen?

N-Sz. G.: Majdnem sehol! Egyetlen egy tagunk van a civil szervezetek állami támogatásáról döntő bizottságban, de nekünk pénzt nem oszt, mert mi nem fogadunk el pénzt, viszont részt vesz a döntésekben arról, hogy mely szervezetek kapjanak pénzt, s megpróbál objektíven ítélni. Jelentkeztünk még rádió- és tv-kuratóriumokba, de nem húzták ki a nevünket a sorsolásnál...

E: A felsőoktatásban jelenleg mélyreható változások mennek végbe. Önök is kifejtették álláspontjukat az új felsőoktatási törvénnyel kapcsolatban, sőt, 2007 áprilisában alkotmánybíróági beadványt is készítettek. Kérem, foglalja össze olvasóink számára, hogy miért tartják az új felsőoktatási törvényt alkotmányos szempontból aggályosnak!

N-Sz. G.: Szeretném kihangsúlyozni, hogy csak a saját nevemben nyilatkozom. Korábban már mondtam, hogy vannak eltérések a tagok között, én közöttem és a többiek között is. Egy dologban közös a véleményünk: mindenki támogatta azt az alkotmánybíróági beadványt, amelyet Zlinszky János készített, s melynek az a lényege, hogy a tudományos kutatás szabadságát sérti, ha gazdasági törvényeknek vetik alá a felsőoktatást. Nem szabad korlátozni a tudományos kutatásokat gazdasági megfontolásból, kizárólag a minőséget szabad figyelembe venni. S ha ennek a kritériumnak megfelel, onnantól kezdve mindenki azt kutat, amit akar. Ezzel kapcsolatban találtunk a felsőoktatási törvényben olyan kitételeket, amelyek ezt az alkotmányos alapjogot sértenék. Az Alkotmánybíróóság most vette tárgysorozatba, szóval néhány hónapon belül talán lesz döntés.

E: Mondta, hogy nincs mindenben konszenzus a felsőoktatást illetően a Körön belül, de Önnek nyilván személyesen is nagyon sok tapasztalata van a felsőoktatásban zajló reformokról. Megosztaná ezt velünk?

N-Sz. G.: Tény az, hogy a felsőoktatás változtatásra szorul. De ez most már 15 éve zajlik. Ahhoz képest, ami a Kádár-rendszerben volt, biztos, hogy ma már a felsőoktatásban is sok mindent másképp kell csinálni. Csakhogy ez nagyon nehezen megy. Én türelmetlenebb voltam, s talán még most is az vagyok, gyorsabban szeretnék bizonyos változtatásokat, de be kell látnom, hogy a közeg olyan, amilyen, és befogadó közeg nélkül, tehát a résztvevők, a tanárok, a diákok és a személyzet többi része nélkül, nem lehet reformálni. Ha ráerőltetnek a felsőoktatásra bizonyos dolgokat, amelyek ellentétesek az érintettek felfogásával és érdekeivel, s ezért ellenkezést szülnek, akkor nem fog menni. Akkor csak zűrzavar lesz, mint ahogy most van, de eredmény az nem. A leglényegesebb változás, ami azért szépen lassan érvényesül, hogy az egyetem – s nem a főiskola (!) – a kutatásnak is színtere. Nem oktathat jól az egyetemen, aki nem kutat. Mégpedig azért nem, mert a tudomány rendkívül gyorsan változik. Az informatikában pl. néhány év alatt elavulnak az



ismeretek, de még az én szakterületemen is, ami egy kicsit lassabban változik, tíz év már aggastyán kornak számít egy-egy publikáció esetében. Ennek következtében nem tudja követni a változásokat a tanár, ha maga nem vesz részt bennük alkotó módon, nem olvassa a szakirodalmat, nem jár konferenciákra. Meg kell mondanom, hogy most már magam is kezdek távolodni ezektől a dolgoktól, s a legfrissebb eredményeket a diákjaim valószínűleg jobban tudják, mint én.

A másik dolog, hogy a Bolognai folyamat, a Bolognai Egyezmény, amit aláírt Magyarország is számos más európai országgal együtt, pozitívan értékelendő, úgy gondoljuk, hogy alapvetően jó, de nem szabad voluntarista módon, tehát igen rövid idő alatt kieroszakolni. S ezek közül egy konkrétum, amit most már látok pontosan (öt évvel ezelőtt, amikor a minisztériumban voltam, még erről másképp vélekedtem), hogy nem oldható meg a felsőoktatás területén a háromszakaszos oktatási forma. Az orvosoknál be sem vezették, a bölcsészeknél pedig meglehetősen furcsán néz ki, hogy valaki három évig tanul, aztán Arisztotelésznel abbahagyja, és Senecaról már nem is hall. A vegyészeknél érdekes módon még egészen jól megoldható, mert egy magasabban képzett laboránst tudnak kinevelni, de azért itt is vannak tárgyak, amelyeket az oktatási lánc legelején kell elsajátítani ahhoz, hogy a diák megértse a továbbiakat. Ennek megfelelően azt gondoljuk, hogy az lenne az optimális, ha elválnának az egyetemek és a főiskolák, pontosabban nem lenne kötelező a kettőt összeolvasztani, hanem külön működne egyetem is és főiskola is, s e két felsőoktatási út elválna már az érettségítől kezdve. Ettől függetlenül lehetne támogatni, és pozitív diszkriminációban részesíteni azokat a területeket, ahol a kettőt össze tudják olvasztani. De parancsszóra, mint ahogy most megy, a reform nem működik.

Egyszer már volt egy „rendrakás”, mégpedig többpárti konszenzussal a 90-es évek közepe táján, amit végül is a Fidesz-kormány fejezett be. Ez arra irányult, hogy csökkentsék a felsőoktatási intézmények számát, és ez jó volt. Nem volt több mint vagy 20 egyetem, és ugyanennyi főiskola, most meg az egyesített egyetemi és főiskolai rektori konferencia taglétszáma a korábbinak majdnem a kétszerese, 72 (!) Ez így nem megy! Azt értem, hogy minden vidéki város tudja, hogy nem virágozik fel a település, ha nincs ott valamiféle oktatás, lehetőleg felsőoktatás, tehát nagyon erősen lobbiznak az iskoláért. Ez az egyik érdek, de egy másik érdek az, hogy az intézményből kibocsátott szakemberek felkészültsége megfelelő legyen. Ez érdeke a nemzetgazdaságnak is, és érdeke az egyénnek is. A jelenlegi rendszerben azonban katasztrofális a felkészültség! Van néhány kiváló diák, mindig megvan az a 10–15%, akik maguktól is tanulnak, csak nem kell őket ebben zavarni, de a többi egyszerűen nem üti meg a mértéket.

E: Ennek a racionalizálásnak hajdanán azért az is eredménye lett, hogy nagyon különböző intézményeket integráltak egy mamutintézményé, minek következtében azóta is feszültségekkel terheltek az egyetemek.

N-Sz. G.: Igen, ez mindig így van. Kétségtelen, hogy amikor az egyetemeken a hatalmi pozíciók átrendeződnek, feszültségek vannak. Egy jó példát és egy rossz példát vennék elő abból a rendszerből: Szerintem a Szegedi Egyetem nagyon jól működik. Ott volt elég erő ahhoz, hogy összeolvasszák az ottani felsőoktatási intézményeket, az orvosok a vegyészekkel, a fizikusok az informatikusokkal együttműködnek, s az egyetem a szó valódi értelmében egyetemleges intézmény, universitas, ahol a teljes tudományt áttekintve oktatnak és kutatnak. A másik egy kicsit furcsa volt, mert a gödöllői Szent István Egyetemhez tartozott a budapesti Kertészettudományi Kar, ahol nagyok voltak az ellentétek, a távolság

is nagy volt, egyáltalán Gödöllő a telephelyeket tekintve a fél országra kiterjedt..., s most átment ez a kar a közgazdaságtudományi irányultságú Corvinus Egyetemhez, ami képtelenség! Van egy látszólagos egyezség, de ez nem az egyetemmé válás felé mutat. Anno magam is szerettem volna, mint állampolgár, ha a Műegyetem és a Közgazdaságtudományi Egyetem egyesül, s mint hallottam, Andorka rektor úr is ezt szorgalmazta. Ezek térben is közel vannak egymáshoz, ami előnyös, de végül ezt a tervet állítólag a hallgatók akadályozták meg..., mert bizony tanulni kell a Műegyetemen. Az építészeknél az a mondas járja, hogy a gólyákat így fogadják a tanév első napján: „Van egy jó hírem. Már csak egyet kell aludni karácsonyig.” Miért? Mert egész éjszaka rajzolnak, és nincs idejük aludni. De ennek meg is van a jutalma, mert a műegyetemisták előtt – erről lehet olvasni a különböző sajtótermékekben – nagyon jó álláslehetőségek nyílnak meg. A Műegyetem egyébként továbblépett, mivel tudták, hogy közgazdaságtan nélkül a mérnöki munka nem ér sokat, ezért kialakítottak egy saját kart.

E: Már csak egy záró kérdésem lenne. Ön, mint a Professzorok Batthyányi Körének elnöke mit könyvelne el a következő pár évben sikerként?

N-Sz. G.: Én sikerként könyvelném el, s van is erre esély, ha az egyetemek és a főiskolák olyan értelemben különválnának, ahogy azt az előbb mondtam. Az egyetemen a kutatás meghatározó lenne, ahogy a minőség is. Erre vannak jó példák, például a saját egyetemünkön, a saját kémiai intézetemben, ahol van egy értékelési rendszer, mely igen sokféle szempontból értékeli az egyént, és kialakul egy rangsor. Ha valaki a rangsor végén találja magát, akkor elkezdhet bizonyítani. Bizonyos mértékű versenyre szükség van az egyetemi oktatók között is, mert erről szól a kutatás. Ha ezt elfogadnák szélesebb körben, akkor ezt sikernek ítélném meg. Ebben az irányban optimista vagyok, mert vannak bizonyos lépések. Türelem kell hozzá, és tisztesség. Ha valaki csal, akkor torzítja a versenyt. Erre nagyon figyelnie kell az egyetem vezetőségének, és minden szinten, kormányzati szinten is ügyelni kell arra, hogy a versenyt tisztességesen szervezzék. A következő pedig, hogy lássa be a Magyarországon igen befolyásos pénzvilág, hogy a felsőoktatás és a kutatás, mint a felsőoktatás része, és persze az akadémiai kutatás is, stratégiai ágazat. Itt nem szociális kiadásról, netán pazarlásról van szó, hanem befektetésről. Ez nem egy vagy két év alatt hoz hasznot, hanem húsz év alatt, de hosszú távú befektetés nélkül nincs jövő. Ha a rendszerváltás idején hozzáfogtunk volna ehhez kökeményen, akkor már jönnének az eredmények. Így is van már egy néhány: itt van az Ericson fejlesztő központja, most épített a francia tulajdonú EGIS gyógyszervállalat egy új kutatási központot. Magyarország nagyon jól áll a kutatások tekintetében az újonnan csatlakozott országok között. Csak egy adat erre vonatkozólag: egy nagyon éles pályázat van éppen folyamatban több mint 9000 uniós fiatal kutató jelentkezéssel. A pályázatok mindössze öt százaléka mehetett tovább a második fordulóra. Ebből a kb. 400-ból harminc az újonnan csatlakozott országokból jött, s ebből a harmincből tizenhat magyar pályázó volt. Tehát még most is nagyon jó a tudományos potenciálunk, és nem hiszem, hogy máshol, mint az innováció területén komoly esélyünk lenne arra, hogy nemzetközi szinten labdába rúgjunk. De ha állandóan elveszik a pénzt, és elbizonytalanítják a fiatalokat, akkor ez le fog romlani. Sajnos a még mindig versenyképes gyógyszerkutatás területén már látok jeleket, hogy csökken ez a bizonyos potenciál. Tehát azt szeretném látni, ha a felsőoktatás és kutatás, a felsőoktatás és az innováció egysége megerősödne, és konszenzus uralkodna az országban arról, hogy ezzel kapcsolatban maximális támogatásra van szükség.



Koncz István, a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden, és mondja el, hogy kik és miért hozták létre a Professzorok az Európai Magyarországért Közhasznú Egyesületet.

Koncz István: Koncz István vagyok, 30 éve tanítok egyetemen és főiskolán, s azóta végzek kutatómunkát is. 1990–94 között az MTA Pszichológiai Intézetének ügyvezető igazgatója voltam. Korábban a kamaszok és a tanárok, ma elsősorban az üzletemberek személyiségét kutatom. Hobbim az irodalmi szerkesztés és a könyvkiadás.

Én vagyok jelenleg a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke. Az egyesület soros elnöki rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy négy elnöke van, akik évente váltják egymást. Demetrovics János akadémikus volt az első alapító elnök. Az ügyvezető elnök „új találmány” az egyesületben, mivel kiderült, hogy éves váltásban nem lehet operatíván szervezni. A PEM 2003-ban alakult, de előzményei is voltak. Ezeket én nem ismerem. A PEM azzal a céllal jött létre, hogy a humán és reál értelmiségieket összefogja. Azokat, akik profik a szakmájukban, és egyetértenek azzal a törekvésünkkel, hogy a magyar értékeket fel kell fedeznünk, és kommunikálnunk kell a nagyvilág felé. Professzorok egyesülete lett, mert az alapítók professzorok és akadémikusok voltak, de ma már olyan profi szakembereket fog egybe a szervezet, akik nagyon szeretnének valamilyen szakmapolitikai munkát végezni, de politizálni nem. Mottónk szerint: „Társadalmi problémaérzékenység, tudásalapú – közös – megoldáskeresés.”

E: Az Egyesület öndefiníciója szerint „az európai és magyar értékek kapcsolatára, közvetítésére, bemutatására kívánja fordítani figyelmét”. Melyek azok a magyar és európai értékek, amelyekről itt szó van?

K. I.: Az egyesület létrehozása mögötti gondolat az volt, hogy nagyon sok olyan értékünk van, amely európai, nemzetközi érték, de igazán még azt sem vagyunk képesek bevallani, hogy ezek a mi nemzeti értékeink. Sok-sok olyan szelete van a történelmünknek, a „lenyomott” személyiségünk múltjának, ami értéket képvisel. Nem arra gondolok csupán, hogy „helytállunk Európáért”, bár ezt is el kellene először ismerni, hogy helytállunk már vagy ezer éve, hanem például arra, hogy nagyon kitartóak vagyunk. Ez is egy nemzeti érték, mert ez hozza ki a lenyomott nemzeteket a sárból. Ez nem nemzetieskedés, hanem tény: nem volt olyan ötven évünk, amikor ne mondta volna valaki, hogy nem érünk semmit – s ez a személyiségünkön látszik is. Tehát az is nagy értékünk, hogy kitartóak vagy hogy megbízhatóak vagyunk. Ezek alapértékek, amelyek újabb értékeket teremtettek: épített és természeti értékeket. A teremtett értékeink egy részét elfogadja a világ a világörökség részeként, de számos értékünk ismeretlen, vagy más tulajdonában van. Az egyik érték-sor tehát az egyénben (s nem a közösségben!) keresendő – ez az egyik szelete a mi érték-rendszerünknek. A másik szelete azok a kikezdhethetetlen európai értékek, amelyek itt teremtődtek meg, mint pl. a tudományos eredmények, vagy a magyar reformáció. A sort persze hosszasan lehetne folytatni, éppen ezért terveztünk meg másfél évvel ezelőtt egy programsorozatot, amely az „Európai nemzeti értékeink” címet viseli. A cél, hogy először is felkutassuk az értékeinket, akárhol is van Magyarországon (ilyen pl. a debreceni reformáció), utána, hogy megmutassuk ezeket a képviselőinknek, akik Budapesten döntenek az ország sorsáról, s végül megmutassuk Brüsszelben az ottani magyarok segítségével, de nem csak Európának, hanem az egész világnak.

E: Egy egyesület névválasztása mindig üzen valamit. Az Önök esetében mintha azt üzenné, hogy Európán kívül nincs Magyarországnak jövője.

K. I.: Nem hiszem... Egy olyan folyamatban jött létre a szervezet, ami a legfontosabb folyamat volt akkoriban: az Európai Unió tagjai lettünk. Már többször elmondtam konferenciákon, hogy mi a honfoglalás óta mindig is európaiak voltunk. Amikor megalakult az egyesület, azt szerettük volna hangsúlyozni, hogy az európai jövőterv megalkotásában az értelmiség részt akar venni, akár az ország irányítóival együtt, akár a kormány mellett, akár a kormánnyal szemben. Azt is szoktuk mondani, hogy a „mindenkori kormány lelkiismerete” is szeretnénk lenni – a mostani kormány nyitott is erre. Néhány hete a sajtóban felvetették, hogy a kormány „kiszolgálói” vagyunk, de itt nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a szervezet nem hagyja, hogy a kormány az alkotó értelmiség nélkül tervezze meg a jövőt. Az egyesület könyvsorozata is erről szól. Ezek diagnózisok, amelyekben nem azt írjuk le, hogy mit kell csinálni, hanem azt, hogy mit lehet csinálni – a gyakorlatot kutató tudós szerint. Most már nem is tudja, s nem is akarja kikerülni a kormány az eddig elkészült öt kötet igazságait, és lesz még jó néhány...

E: Említette, hogy az alapítók között csak professzorok és akadémikusok voltak. Mennyire tekinthető exkluzívnak az egyesület?

K. I.: Abban az értelemben exkluzív, hogy azok, akik a tizenöt szakmai politikai műhelyben dolgoznak, és felvállalják az országos szintű koordinálást, többnyire professzorok és akadémikusok. Abból a szempontból is exkluzív, hogy Debrecen és környéke tekinthető a prototípusnak, és ez az a regionális szervezetünk, ahol, ha jól emlékszem, öt akadémikusunk is van. Úgy is exkluzív, hogy az alkotni akaró vezető értelmiség kereszttetszete.

E: A műhelyvezetőkön vagy regionális vezetőkön kívül is csak professzorok vesznek részt a munkában?

K. I.: Nem. Azok a professzorok, akik egy-egy szakma krémjei, adhatnak az egyesületnek exkluzív jelleget, de azért nagyon sokan vannak, akik együttműködnek a műhelyekkel, és nem professzorok. Ezek közös jellemzője, hogy mindannyian profik a maguk területén, szóval akár el is hagyhatnánk az egyesület nevéből a „professzorok” megjelölést, és használhatnánk helyette a „profit”. A professzorok és akadémikusok nagy tömegét (száz feletti létszámról van szó) azok adják, akik létrehozták az egyesületet, illetve az első körben csatlakoztak.

E: Most hány tagja van az egyesületnek?

K. I.: Most több mint háromszáz tagja van, de ez változik folyamatosan, mert például a rektorválasztások után még nem alakult ki, hogy az új rektorok hogyan viszonyulnak az egyesülethez. Az előző hároméves ciklusban a Rektorok a Magyar Felsőoktatásért Egyesület is csatlakozott. Az első két évben mindenki egyénileg lépett be, de később egyesületek is csatlakoztak hozzánk, mint a már említett rektori egyesület vagy az Országos Tréner Egyesület.

E: Ha már a tagságról beszélünk, hadd kérdezzem meg, hogy miért nem nyilvános a taglista?

K. I.: Én nem tudok róla, hogy nem nyilvános...

E: Mindenesetre nem lehet olyan egyszerűen hozzáférni, mint a Batthyány Kör esetében. Náluk fenn van a lista az egyesület honlapján.



K. I.: Nem tudok róla, hogy nem nyilvános... Amit biztosan nyilvánosságra hoztunk, az a vezető tisztségviselőknél a sora. De a lényeg, hogy soha senki nem tiltotta meg... Lehet, hogy csak a mechanizmusunk nem működik úgy, hogy mindent a honlapra tegyünk... Az is hozzátartozik a dologhoz, hogy eddig a honlapra nem figyeltünk eléggé, mert nem ez volt a központi kérdés, hanem az, hogy építsük fel a szervezetet, legyenek embereink, és akarjunk együtt alkotni valamit. Lehet, hogy ezt nem jól tettük, de nem szeretnénk olyanok lenni, mint sok szervezet – s itt most nem a Batthyány Körre gondolok –, amelyek megmutatják magukat, állandóan reflektorfényben vannak, de közben a tagok nem dolgoznak...

E: Mi a feltétele a csatlakozásnak?

K. I.: A vezető értelmiséghez kell tartozni, és igazolni kell, hogy az illető már alkotott valamit, még akkor is, ha „csak” adjunktus. Vállalni kell, hogy a magyar értékeket felkutassa, és azt kommunikálja. Meg kell határozni, hogy mely konkrét szakmai területről csatlakozik melyik szakmapolitikai műhely mögé. Ami még fontos, hogy a vezetőségnek a felsorolt referenciákat, a jelentkező munkásságát el kell ismernie. Ez a vezetőség nemcsak az elnökökből áll, hanem más profi szakemberek is részt vesznek benne, s a területiség elve is érvényesül. Ugyanakkor az egyéni tagság kiemelt forma nálunk, de nem kell feltétlenül egyéni tagnak lenni, lehet pártoló tag vagy támogató tag is valaki. A szakmapolitikai műhelyeinkben dolgozók többsége egyáltalán nem tagja egyénileg az egyesületnek, de dolgozik.

E: Az egyesületbe nem csak magyarok, hanem külföldiek is beléphetnek. Bárki csatlakozhat?

K. I.: A világ bármely országából csatlakozhatnak, de ez egy eléggé beszűkített lehetőség már. Nagyon beelendültünk az elején, azt mondtuk: a külföldön élő híres magyarok, a bennünket ismerő és elismerő külföldi professzorok is csatlakozzanak. Az elsők között ilyen volt a holland Mönks professzor, aki az Európai Tehetség Társaság elnöke, az egyik legismertebb tehetségkutató a világon. De szoros kapcsolatunk volt Hershko Nobel-díjas tudóssal is. Tehát elindult egy folyamat, de aztán megállt, mert rájöttünk, hogy tulajdonképpen nekünk kellene megkeresni azokat, akiket be szeretnénk vonni a munkánkba, s ez a keresés most elsősorban a szomszédos magyar származású egyetemi tanárok körében folyik. A szervezetépítés ezzel egy minőségileg új szakaszba lépett.

E: Volt olyan, hogy valakit a jelentkezők közül visszautasítottak?

K. I.: Visszautasítani még nem utasítottunk vissza senkit, de olyan volt, hogy azt mondtuk, hogy valaki legyen inkább pártoló tag. A tagságnak ugyanis van még egy nagyon fontos feltétele, mégpedig az, hogy keményen kell dolgozni! Azok még pártoló tagok lesznek, akik nagyon fiatalok. Megjegyzem: nagyon sok fiatal van a csapatban, külön PhD szekciónk is van már két éve, és vannak egyetemi és főiskolai hallgatóink, akiket egyénileg nem léptetünk be.

Vannak persze etikai kitételeink is, ami inkább az egyén habitusára vonatkozik, vagy a világlátására, olyan szempontból, hogy pl. nihilista nem lehet. Ilyen etikai jellegű probléma azonban a jelentkezőkkel még nem volt.

E: Volt arra precedens, hogy valakit kizártak az egyesületből?

K. I.: Nem.

E: Mennyire vannak egyensúlyban a PEM tagságában a különböző tudományterületek képviselői?

K. I.: Ez egy érdekes dolog. Az alapítók nagyobb részt orvosok és természettudósok voltak néhány kivétellel. Az orvosok körében volt talán a legnagyobb igény arra, hogy legyen egy szervezet, ahol a nemzet sorsát meghatározó nagy kérdéseket meg lehet vitatni. A jelenlegi szervezetünk erre teljesen alkalmas. Ebből a szempontból tipikusnak mondható az egészségügyről szóló konferenciánk, ahol Tulassay Tivadartól, a Semmelweis Egyetem rektorától kezdve Solymosi Tamásig, a legkülönbélebb világszemléletű tudósok jöttek össze. A zárás utáni beszélgetésen talán éppen a Semmelweis Egyetem rektorának a szájából hangzott el, hogy ilyen rendezvények kellenek, ahol a különböző elképzeléseket nemcsak ütköztetjük, hanem megszülethet egy olyan dokumentum is, amit a kormány asztalára lehet tenni azzal, hogy ez a vezető professzorok véleménye. Tehát hihetetlen igény van az emberekért felelős tudósok körében, hogy valaki megszervezze nekik azt a fórumot, ahol hasznosítható a véleményük, s itt a PEM animátori, egyeztető, sőt időnként kibékítő szerepe is nagyon jelentős lehet.

E: Nem kétséges, hogy közvetítő funkciókat is betölthet egy ilyen szervezet, de ha visszatérünk a kezdetekhez, akkor talán mégis lehet abban valami, hogy a PEM megalakulása egyfajta reakcióként is értelmezhető arra, hogy egy évvel korábban az ugyancsak természettudósok és orvosok által alapított Batthyány Kör egyesületté vált?

K. I.: Nézze, én ezt nem tudom..., de személy szerint azt gondolom, hogy nem. Amikor már tisztává vált szervezetileg az egyesület, soha sehol nem írták le és nem hangzott így el. Biztos, hogy korábban, rejtett vitákban egymásnak feszülhettek így is az indulatok, s lehetett mögötte politikai hovatartozás kérdése is, de mind az öt nagy konferenciánk azt mutatja, hogy mi nem vagyunk a „másik oldal”, és nem tartom a Batthyány Kört sem a „másik oldal”-nak. Valójában nem ez érdekli a tudósokat: teljesen mindegy, hogy valaki más filozófiát követ, az a lényeg, hogy a véleményük elhangozhasson és hasznosuljon. Erre nagyon készülnek mindkét egyesületben, s mindig kulturáltan ütköznek, ami nem jellemző azért minden egyesületre, de erre a kettőre – úgy gondolom – igen. Minden szűk körű vagy nagyobb nyilvánosság előtt folyó vitánkon, különösen a vidéken megszervezett konferenciákon, különböző pártállású vagy világnézetű személyek kerültek össze, de nem ez érdekelte őket. Például a következő konferenciánkon Kósa Lajos, a debreceni polgármester és Bölskey Gusztáv püspök úr is előad.

E: Náray-Szabó professzor azt mondta, amikor faggattam az értelmiségi szervezetekkel való kapcsolatukról, hogy ők a PEM-mel próbálkoztak, de nem tudtak közös rendezvényt összehozni. Az Önök részéről volt közeledés?

K. I.: Azt gondolom, hogy Náray-Szabó professzornak jogos ez az érzése, mert szervezetileg nem működünk együtt, de hadd tegyem hozzá, hogy vagy másfél éve van ilyen tervünk, s tudom, hogy ők is keresik velünk a kapcsolatot. Tehát szervezetileg még nem fogtuk meg egymás kezét, de szerintem e felé haladunk. Már csak azért is, mert mind a két egyesület tagjai egymással nagyon jó szakmai kapcsolatban vannak, rendszeresen találkoznak a szűkebb rendezvényeiken, s a mi nagy rendezvényeinken is mindig van a Batthyány Körből valaki. A parlamentben például a „Tudásalapú kormányzás” című konferenciánkon vagy tízen voltak jelen onnan. De mi ilyenkor nem egyesületből, hanem egyénileg, a szakmából hívunk embereket. Szóval, jogos lehet az igénye Náray-Szabó professzor úrnak, hogy le-



gyen szervezeti szintű a kapcsolat, de ehhez az elnökségek közötti egyeztetésre van szükség. Én személy szerint nagyon örülnék ennek, mert a fő stratégiai kérdésekben nincs nagy eltérés közöttünk: mindannyian azért akarunk tenni, hogy Magyarország európai polgárokat nevelő ország legyen.

E: Többször is kihangsúlyozta, hogy politikai pártoktól független az egyesületük. Ez azt jelenti, hogy közvetlenül nem is vesznek részt a parlamenti pártok szakmapolitikai programjainak a kidolgozásában?

K. I.: Igen! Mindenki magánemberként tagja az egyesületnek. Minden egyesületben meg lehet nézni, hogy ki melyik párthoz tartozik, és akkor lehetne címkézni, hogy az egyik „jobboldali”, a másik meg „baloldali”. Egy biztos: az egyesület elnökségében senki sem folytat direkt politizálást, mert ez nem politikai szervezet. Szerintem nem helyes azt gondolni, hogy egy társadalmi munkában dolgozó tudós, csak azért, mert SZDSZ-es, vagy fideszes, vagy MSZP-s mindig politizál, mert ez egyszerűen nem így van. Semmi értelme címkézni, hogy Daróczy Zoltán „MSZP-s” vagy Pálinkás József „fideszes”, mert még ha igaz is, nem ez határozza meg azt a szakmai munkát, amit végez. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyesületünk megalakulása óta nem volt más kormányon, csak az MSZP-SZDSZ koalíció. Ez a kormány felvállalta, hogy a csapatunk tudását hasznosítja. Először nem megrendelésre, de most már együttműködés alapján olyan kritikai diagnózisokat állítunk fel, amelyeket a kormány hasznosíthat a saját stratégiai terveiben. Ha egy másik kormány jönne, akkor lehet, hogy az is elfogadná, mert nem is nagyon hagynánk, hogy figyelmen kívül hagyja a véleményünket. Tehát nálunk nem jelenik meg senki pártpolitikus mezben, egymást nem szoktuk soha címkézni.

E: Ha már a sajtó szoba került, nemrégiben megjelent a Magyar Nemzetben egy cikk, amely a PEM politikai elkötelezettségét taglalja, azt állítva, hogy az egyesület az elmúlt két évben a Miniszterelnöki Hivataltól 20 millió forint támogatásban részesült. A Professzorok Battyhány Körének elnöke azt nyilatkozta, hogy ők csak a tagdíjából fedezik a költségeiket. A PEM milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezik?

K. I.: Bizony, ez egy nagyon érdekes sajtóvita volt, ahol leginkább a különböző orgánumok vitatkoztak egymással... Ez a cikk nem volt jó szándékú cikk és nem két évről van szó. Amikor jeleztük, még a Medgyessy-kormánynak, hogy nem hagyjuk, hogy ezt a tudós társaságot kihagyják a jövőépítésből, akkor megkérdezték, hogy mit tudunk nyújtani. Ekkor az első három kötetünket letettük az asztalra – közigazgatás, egészségügy, fenntartható fejlődés –, és semmilyen támogatást nem kaptunk. Ezek után létrejött egy együttműködési megállapodás a kormánnyal. Én számos helyen (tévében, rádióban, sajtóban) elmondtam, hogy szívesen leülök bárkivel, és megmutatom azokat a produktumokat, pl. a diagnózis köteteket, amelyekhez a Miniszterelnöki Hivatal is hozzájárult. Hogy miből fedezzük a költségeinket? A tagdíjából, a Civil Alapprogramból, mert közhasznú szervezet vagyunk, és így már tudunk ilyen támogatásra pályázni, egyéni felajánlásokból (hozzá kell tennem, hogy vezető kutatóink 10–20 ezer forintokat is befizetnek tagdíj gyanánt), vannak magánemberek, akik támogatják a szervezetet, s úgy tűnik, hogy nyitott felénk a magyar tőke is. Szóval sok elemből áll ez össze. A kormánnyal kötött megállapodás alapján a kutatási feladatok elvégzésére kapott pénzünk az utolsó fillérig azokra a feladatokra ment. Ehhez azonban hozzátenném, hogy egy jól menedzselte, szűk vezetőségű, nem nagy apparátussal rendelkező egyesületnek sokkal könnyebb a tudományban is haladni. Amit egy nagy állami intézmény több év alatt tud megcsinálni, azt mi néhány

hónap alatt elvégezzük. Az más kérdés, hogy az eredménynek nem mindig örülnek. Volt olyan, hogy egy miniszter először azt mondta, hogy nincs igazunk, aztán egy hónappal később megkérte a kötetünket három példányban, hogy odaadja az államtitkároknak mint kötelező olvasmányt...

E: A PEM tevékenysége nagyon sokrétű: vannak nyilvános konferenciái, könyvbemutatóval egybekötött klubbeszélgetései, könyvsorozata, stb. Kik és milyen módon hoznak döntést arról, hogy egy adott évben mely témák kerüljenek a középpontba?

K. I.: A szakmapolitikai műhelyek teljesen önálló szakmai életet élnek. A terveiket többnyire csak elmondják, s nincs más nyoma, mint egy jegyzőkönyvi bejegyzés, hogy az elnökség a javaslatokat meghallgatta. Ilyen volt például az ELTE oktatóinak vállalása: a PPK néhány tanára Bábosik István professzor úr vezetésével jelentkezett, hogy ezt és ezt kutatnák, vannak már kész anyagaik, de álljunk mögéjük, illetve „tegyük alájuk” a szervezetünket és publikáljuk a szakmai anyagaikat. A szakmapolitikai műhelyek vezetői tehát az elnökséget kérik, hogy az elképzeléseiket „eméssze meg”, főleg, ha szervezeti és anyagi támogatást várnak hozzá. Vannak olyan szakmapolitikai műhelyeink is (pl. biztonságpolitika, erőszakmentesség), amelyek soha nem kértek semmit, és most kilépnek egy nagy konferenciával és egy kötettel. Vagy itt van az én műhelyem, a tehetséggondozás, hamarosan megjelenik a kötetünk, nem kértünk támogatást, de tájékoztattuk az elnökséget, amelynek persze én is tagja vagyok, hogy vegye fel ezt az éves tervbe. Olyan témák is vannak, amelyeket az elnökség javasol, mert látja, hogy a kormány bajlódik vele, pedig meg akarja oldani. Ilyen pl. a feketegazdaság, a kisvállalkozások közelítése a multikhoz, a fenntartható fejlődés jogi háttere, stb. Tehát összességében egy nagyon rugalmas mechanizmus működik.

E: Vannak bejárattott csatornák, amelyeken keresztül eléri az adott szakma képviselőit, egyrészt azokat, akiket be szeretnének vonni a szakmapolitikai műhelyek munkájába, másrészt a szélesebb szakmai közönséget?

K. I.: Ebből a szempontból mi abszolút direktsek vagyunk. A tagságunk a legkülönfélébb szakmák kiemelkedő szereplőiből alakult ki. Mint ahogy már korábban említettem, eredetileg a szervezetet nagyrészt orvosok és reálértelmiségiek alakították, ezért elkezdtük keresni a humán értelmiségieket. Aztán kiderült, hogy jó néhány pedagógiát-pszichológiát kutató, nagynevű tudósunk is van, Balogh Lászlótól Bábosik Istvánig (aki nem tagunk, de mindenhol ott van), de ide sorolom az alapítók közül Ranschburg Jenőt is. Arra is rájöttünk, hogy az elméleti szakemberek mellett a pedagógia gyakorlati művelőit is érdemes meghívunk, így kerültek be a pedagógiai intézetek munkatársai, vagy iskolaigazgatók is. Tehát teljesen tudatosan válogattunk, hogy olyan területeken (regionális és szakmai értelemben), ahonnan még nem volt emberünk, legyen valaki, aki ott a munkát megszervezi.

Kérdezte a szélesebb szakmai nyilvánosságot. Ez a Mentor magazin által adott, amelyen keresztül következetesen minden szakmai lépésünket nyilvánossá tettük. Ez 8–10 ezer olvasót jelent, sőt akár többet is, mert az egyetemek és főiskolák könyvtáraiban is fellelhető a magazin. Ezen kívül van egy budapesti klubunk, ami havonta egyszer összeül. Az elsón senki nem volt, aki csak úgy bejött volna, most az utóbbin már alig voltak olyanok, akik a tagjaink, pedig ilyenkor meghívunk 10–20 embert, akik a kutatásokat összefogják, és köteteket terveznek, de olyan külső szakembereket is, akik nem is ismernek bennünket.



Itt egyébként a kontraszt az, hogy a köztisztviselők egy része a klubbeszélgetésekre nem mozdul, hiába hívjuk meg őket. Az oktatás kérdése is ilyen. A másik oldalon: hihetetlenül jól együttműködve az Oktatási Minisztériummal és a Magyar Tehetséggondozó Társasággal 2006-ban például volt egy nagyszerű nemzetközi kongresszusunk. Szóval: ha tenni lehet, akkor működik a kooperáció, de hogy csak beszélgessünk, arra nincs nyitottság. Ugyanez a sajtó részéről: meghívunk mindig egy sor orgánumot, ebből 4–5 ember ott is van, de ezek többnyire azok, akikkel egyébként is kapcsolatban állunk.

S még valami: az igazi nyilvánosság vidéken van, ott mindig tudják, hogy ki mit csinál, s ha sikerül, mint pl. Debrecenben, Szarvason, Szolnokon, rátalálnunk néhány emberre, akiknek komoly tekintélye van, akkor százával jönnek a szavukra, s megjelenik a helyi sajtó, rádió, kábeltévé, vagyis mindaz, amit hallgatnak és néznek az emberek, és tudósítanak rólunk.

E: Ha jól értelmezem, akkor az államigazgatással meglehetősen felemás a kapcsolatuk. Csak a konferenciaszervezés területén tudnak együttműködni?

K. I.: Két véglet jellemzi a kapcsolatunkat: volt, hogy az a főosztályvezető, aki felel az adott területért, az utolsó pillanatban lemondta a meghívást. Ugyanakkor az egyesület vezérkarát tisztelik, szakmailag kikezdehetetlennek tartják, s ha azt szeretttük volna, hogy Medgyessy Péter vagy Kiss Péter ütköztesse véleményét meghívott előadóinkkal, akkor erre készségesen vállalkoztak. Ez kritika az államapparátus egy része felé: nagyon jó lenne, ha nagyobb nyitottságot tapasztalnánk azok részéről is, akik nemcsak a szakmapolitikai kérdések iránt érdeklődnek, hanem egy-egy terület működéséért ténylegesen felelnek.

E: S milyen a kapcsolatuk az érdekvédelmi szervezetekkel, pl. a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével vagy a HÖÖK-kal?

K. I.: Ez nagyon érdekes, mert városi szinten, tehát a regionális egységeinknél nagyon szoros a kapcsolat, pl. Debrecenben. De országos szinten a szakszervezettel mi úgy vagyunk, mint a Batthyány Körrel: nem nyújtottuk a kezünket, s talán nem láttuk, ha ők nyújtották. Ellenségeskedés nincs, de nem futotta az időnkéből – nálunk szinte mindenki társadalmi munkában dolgozik, s ennél fontosabb volt a szervezetet megépíteni. Szóval, azt gondolom, hogy az idő- és energiahiány miatt nem nyújtottuk a szakszervezet felé a kezünket, ... valószínű, hogy a HÖÖK felé nekem kellene... Végül is diákjaink és szakkollégistáink is vannak, sőt önálló PhD-s vonalunk is van, szóval időszerű az országos szervezettel is felvenni a kapcsolatot. Ez az ügyvezető elnök feladata, ezért enyém a mulasztás.

E: A hatásgyakorlás egyik lehetséges módja, hogy képviseltek magukat a fontosabb véleményformáló vagy közfeladatokat ellátó szervezetek kuratóriumaiban. Van olyan hely, ahol jelen vannak?

K. I.: Vannak olyan tagjaink, én kettőt is ismerek, akik dolgoznak ilyen grémiumokban, de olyan, aki a mi egyesületünket képviselné, nincsen. Egyszer kísérleteztünk ezzel, amikor a Civil Alapprogram tanácsába be akartunk kerülni. Itt is – mint sok helyen – gondolom, már leosztott lapok voltak, többekkel tárgyaltunk arról, hogy ezt a tekintélyes szakmapolitikai szervezetet hogyan lehetne beemlíteni, de a lobbizás nem sikerült. Le is mondtunk róla. Olyan van, hogy valaki közénk tartozik, és valamilyen kuratóriumban is tag, vagy ő az elnöke, vagy ő hozta létre. Főleg egy kisvárosban nagyon gyakori, hogy a helyi elit tagjai többféle funkciót is betöltenek.

E: Térjünk most vissza a szakmapolitikai műhelyek tevékenységéhez. A PEM külön szakmai műhelyt hozott létre a felsőoktatás és oktatáspolitikai kérdéseinek kutatására. Eddigi rendezvényeiken kiemelt téma volt a tudományos kutatás szabadsága, az informatika szerepe a felsőoktatásban és a tehetség gondozás. Miért pont ezek a kérdések kerültek előre?

K. I.: Először minden új szervezet egy-egy égető problémát kap elő. Hogy az informatika betör a személyiség érésebe, azt látjuk, de hogy mit okoz, azt nem. Elkezdünk egy kutatást a SZTAKI-val, ahol azt vizsgáljuk, hogy a személyiség, mint „informatikai bázis”, hogyan működik. Csermely professzor megfejtette, hogy a személyiség kommunikációs láncokból áll, de hogy erre hogyan hat a sok információ – a pedagógus, a média meg a világ – azt nem tudjuk. Először tehát azokra a témákra „csaptunk rá”, amelyekhez volt tudásunk, és nagyon égetőnek tűnt. A felsőoktatási kötet még várat magára, de hamarosan elkészül. Ehhez kapcsolódik majd egy konferencia, de ez igen sikamlós terület: meg kell küzdenünk egyfajta arisztokratizmussal, egyfajta politikai és önkormányzati szűklátókörűséggel, és egyfajta kényszerrel is, amit a politika és a gazdaság ad. Szóval, nagyon sokrétű témakör. De ahogy látom a megkezdett kutatásokat és a most készülő kötetet, minden egyetem vezetősége nyitott erre. Ez nem a bölcsek köve lesz, de ha húsz ember pl. a Semmelweis Egyetem rektorától a miskolci rektorig, a Szolnoki Főiskola rektorától a Műszaki és Gazdasági Egyetem dékánjáig másokkal együtt összerakja és megírja, hogy az ő szakmájukból, szemléletükből, a náluk megjelenő emberanyagból, és abból, hogy milyen náluk az oktatásirányítás mi következne, akkor már sokat tettünk. Persze nem biztos, hogy ez tetszeni fog az adott minisztériumnak vagy főhivataloknak.

Egyébként a közoktatást mi előbbre vettük, mint a felsőoktatást, mert ez az, amit nem tud kikerülni a politika. A felsőoktatásra még mondhatja, hogy „éljen, ahogy akar” – mint ahogy ez látszik is –, vagy „pusztítsák el egymást”. De a közoktatás mindenkin „átmegy”, és itt az utolsó lehetőség, hogy valakinek formáljuk a személyiségét. Közben már rájöttünk, hogy ezt a két témát együtt kellett volna kutatni, de mivel az egyesületünk egy alulról szerveződő, alapvetően városi szinten működő szervezet, csak azt vállalhatja fel, amihez ereje is van.

E: Számos ténykedése mellett a felsőoktatásban is évtizedek óta jelen van, ezért érdekelne a véleménye, hogy a felsőoktatás reformja kapcsán melyek azok a kérdések, amelyekről szakmai és társadalmi vitát kellene folytatni?

K. I.: Egy kicsit hirtelen ért a kérdés, mert most már régóta csak az üzletemberképzéssel foglalkozom..., de azt gondolom, hogy ha személyiségközpontú lenne a felsőoktatás, többet érnénk el. Erre természetesen fel kellene készíteni minden felsőoktatási tanárt. Ugyanakkor a felsőoktatásnak adekvátnak kellene lennie a munkaerőpiac igényeihez. Ne legyen jó a diagnózis, de hamarosan tízezrek kerülhetnek az utcára friss diplomával a zsebükben! A harmadik dolog: azok a tartalmi elemek a felsőoktatásban, amelyek „eurószabatossá” teszik az embert. Tiltakoznak a diákok, hogy miért kell nyelvvizsgákat tenni, de nézze meg azokat, akik a nyelvekben jártasak, hogy hol tartanak. Ott vannak Brüsszelben s a világban ezrével a magyar fiatalok. Tehát: egyrészt az emberépités, az életjártasság adása a fő feladat, hogy minden helyzetben megállja a fiatal szakember a helyét; másrészt a képzés tartalmának átgondolása, hogy eladható legyen a piacon az a tudás, amit a fiatal szakember megszerzett.



Természetesen külön véleményem van a tanárképzésről, hiszen 25 évig dolgoztam ezen a területen. 1997-ben született meg a 111-es rendelet a személyiségközpontú és gyerekközpontú tanárképzésről. Ez a rendelet elindított valami változást, de a folyamat országos szinten megtorpant, sőt, félek a visszarendeződéstől. S most mivel szembesülünk? Hogy személyiségközpontú tanárképzésre lenne szükség: erős, önjáró, önmagukat alakítani képes pedagógusok és tanítványok kellenének! Ha a főiskolákon, egyetemeken megkapnák a tanár szakos hallgatók ehhez a muníciót, nem itt tartanánk. Természetesen azért néhány olyan intézmény is van, amely tényleg új típusú tanárképzést valósít meg, de országos szinten a visszarendeződéstől is tarthatunk.

E: Vannak olyan változások, amelyek pozitív irányba hatnak?

K. I.: Van egy nagy lendület, amiről talán kevesen tudnak: az Akadémiának és a Kormánynak van egy közös stratégiai kutatási terve, melynek első nagy terméke november 29-én az Akadémia kiadásában jelenik meg. Ez a projekt összesen 16 kutatási területet ölel fel. A következő évben ennek keretében lesz egy embernevelés-kutatás is, ami nagyon sok szeletből áll: a születendő gyerek segítése azáltal, hogy a felnőtteknek milyen kultúrát adunk, a korai fejlesztéstől a munkaerőpiaci átképzésig az egyes képzési szintek kérdései, az önjáró emberré nevelés lehetőségei, stb. Ebben a kutatásban magam is benne vagyok, sőt, én szerkesztem a kötetet. Ezek stratégiai kutatások, s hogy van ilyen Magyarországon, az már egy nagy előrelépés. A kutatást nagyrészt az Akadémia végzi, de ezzel megteremtődik a lehetőség a tudományos alapú kormányzásra is. A jövő évi kutatási tervben van pl. egy olyan kutatás, amelynek az a címe „Mit csinál fenséged, az Ember 2050-ben?” – vagyis: amikor a mostani munkahelyek 90%-a már nem lesz, otthon kell dolgozni, meg kell szervezni a munkát, vállalkozni kell. Mindkettő perspektivikus kutatás, amelyek megmutathatják, hogy hogyan kell ráállítani az országot az „önjáró ember” megépítésére az óvodától kezdve az egyetemig vagy a felnőttképzésig.

E: Mit szeretne a következő pár évben a PEM ügyvezető elnökeként megvalósítani?

K. I.: Azt szeretném, ha az ember életében fontos összes tudományterülethez lenne kutatási programunk – nekünk is. Hogy ezt mennyire támogatja az Akadémia vagy a Kormány, az most nem annyira érdekel. Ami engem inkább érdekel, hogy létre lehet-e hozni egy olyan civil szervezetet, amely az ember szempontjából fontos összes tudományterületet lefedi azzal a hatékonysággal, ahogy a szervezetünk jelenleg működik. Egy év alatt kikutatni, megírni, és átültetni olyan formába, hogy a politikusok és a tanárok számára is használható legyen – ez a cél! Ehhez azonban az kell, hogy akik egy-egy témához értenek, összejöjjenek, és legyen, aki menedzseli őket. A mi egyesületünk egy menedzser-egyesület, bár még nincs elég szponzor hozzá. Az államapparátus mindig nehezkesebb a civil szféránál. De ez csak akkor működik, ha összefognak a civil szféra tagjai, s nem engedik, hogy a politika két táborra ossza őket. Nincsen olyan, hogy „baloldali” és „jobboldali” tudós, csak olyan tudós van, aki érzi, hogy hasznosítják, amit tud, vagy olyan, akinek erre nincs szüksége, mert jól el van az elefántcsont-tornyában. Én optimista vagyok e tekintetben, mert az értelmiség (is) „szolgálni” akar, s minden szabadidőmet erre áldozom, mert hiszem, hogy létre lehet hozni egy ilyen tudós szervezetet.

Réz Gábor, az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden olvasóinknak.

Réz Gábor: Réz Gábornak hívnak, már 44 éve vagyok az ELTE Természettudományi Karán, itt végeztem hallgatóként, majd oktatóként is itt folytattam a pályafutásomat. Píllanatnyilag az Anatómia, Sejt- és Fejlődésbiológia tanszéken vagyok docens, elsősorban sejtbiológiai tárgyakat oktatok. Az első éveseknek az alapokat, a felsőbb éveseknek molekuláris sejtbiológiát, illetve egy háromrészes tárgyat, ami a tumor-sejtbiológia nevet viseli. Nagyjából ez a profilom.

E: Az oktatáson kívül részt vesz az egyetemen belül számos bizottság munkájában is. Erről is mondana valamit?

R. G.: Valóban, az elfoglaltságom nem kis részét teszik ki az oktatásszervezési feladatok. A Biológia Intézetben belül, ami egy meglehetősen nagy szervezet a maga 12 tanszékével, egy olyan funkciót látok el, ami egy kar viszonylatában az oktatási dékán helyettes szerepkörével azonos. S tekintve, hogy a felsőoktatás most nagyon sok változáson megy át, ez permanensen kitölti a napok jó részét. Ezzel függnek össze a különböző bizottsági posztok, mint a kari Tanulmányi és Oktatási Bizottságon belüli tagságom, a kari Kreditátviteli Tanácsban végzett elnöki tevékenységem, de tanácskozási joggal ott ülök a Biológiai Intézetben belül működő Intézeti Tanácsban is.

E: Ugyanakkor nem csak intézeti szinten foglalkozik szakmapolitikai kérdésekkel, egy ideje elnöke az MSZP Felsőoktatási Tagozatának is. Mióta vezeti ezt a szervezetet?

R. G.: A Felsőoktatási Tagozatnak 2005 óta vagyok az elnöke. Azt megelőzően 13 éven át egy jogász kollegám vezette a szervezetet, utána meghívtuk Bazsa Györgyöt, aki 2005-ben a Felsőoktatási Tudományos Tanácsnak lett az elnöke, ami a tagozati elnökséggel részben összeférhetetlennek tekinthető, így engem választottak meg erre a posztra. Bizonyos értelemben a nyakamba hullott ez a feladat, talán nem ártana, ha egy országosan közismertebb személyiség töltené be az elnöki posztot. Az mindenesetre kétségtelen, hogy eléggé sok szervezési feladattal jár, amit korábban is részben én végeztem.

E: Korábban Ön volt a szervezésért felelős tagja a vezetőségnek...

R. G.: Igen, ezért is esett rám a választás.

E: Milyen céllal jött létre ez a szervezet?

R. G.: Több nagy ágazatnak van az MSZP-n belül tagozata az infrastruktúrától a vallásig. A rendszerváltás idején a munkahelyi pártszervezetek megszűntek. Azok a párttagok, akik beléptek az MSZP-be, nem voltak megszervezve, s jó részük már koruknál fogva sem ment volna szívesen a területi pártszervezetekbe, abban a szakmapolitikai miliőben szeretett volna maradni, amelyben korábban is dolgozott. De ettől még ebben az időben egyes tagozatok szabadon szerveződött pártszervezetekként működtek. Ez a rendszer a későbbiekben megszűnt: egy közös budapesti szervezet jött létre a párttagok számára, s maga a szakmapolitikai tevékenység ettől bizonyos értelemben különvált. A tagozati tagsághoz ma már nem kötelező a párttagság: például a mi tagozati tagjaink többsége nem is párttag. Mi valójában szakmapolitikai szervezetként működünk.

E: Mindegyik tagozatra jellemző ez a nyitott szerveződési forma?



R. G.: Ez majdnem mindegyik tagozatra jellemző lett, s benne van most már a párt alapszabályában is a tagozatok meghatározásánál. Egy kikötés megmaradt: az elnöknek pártagnak kell lennie, mivel előfordulhat, hogy a párt nevében nyilatkozik.

E: Azt mondta, hogy a Felsőoktatási Tagozatban a tagság többsége nem párttag. Százalékosan kifejezve ez mit jelent? A tagság hány százaléka tagja a szocialista pártnak?

R. G.: Erre nem tudok pontos választ adni. Akik a központi pártszervezetben vannak a tagozatok részéről, azokról tudjuk, hogy párttagok. Azokról is tudjuk, akik a területi szervezeteknél voltak már korábban párttagok. Vidéken csoportok ugyan nem működnek, de minden felsőoktatási városban, elsősorban az egyetemi városokban vannak a Felsőoktatási Tagozatnak újabb tagjai, akikről megint csak tudjuk, hogy párttagok, mert belépésükkor megjelölik, hogy mely tagozat munkájában akarnak részt venni. De külön gondot nem fordítunk arra, hogy ki párttag, s ki nem.

E: Azért felteszem, hogy valamilyen szervezeti nyilvántartás van...

R. G.: Az MSZP Választmányának októberben elfogadott a tagozatok és a platformok munkájáról szóló határozata szerint a párt központilag nem tartja nyilván a tagozatok tagságát. Ebből a szempontból a tagozatok az adatkezelők. Tagjaink párttag voltát nyilván ki lehetne bányászni a központi nyilvántartásból, de ez valójában nem lényeges. A párt-hoz tartozás például abban nyilvánul meg, hogy az országos tagozatoknak a kongresszusokon tanácskozási jogú tagja, a választmányban pedig teljes jogú tagja van. Ilyen esetekben indokolt, hogy a tagozatok képviselője párttag legyen. Egyébként ez nem igazán fontos. Az értékrendek a tagok között nagyjából azonosak, és ez az, ami számít. Egyébként pedig azt tapasztalom, hogy a felsőoktatásban, ha tíz ember összeül, hogy megvitasson valamit, akkor először tízféle véleményen vannak, a végén pedig kiderül, hogy lényegében ugyanarról beszélnek.

E: Vannak olyan szakmapolitikai szervezetek, amelyek nyilvánossá teszik a tagok listáját, és vannak olyanok, amelyek nem. Az MSZP Felsőoktatási Tagozata miért választotta a második megoldást?

R. G.: Adatkezelési ügyekben ez a vita, ha nem is valami hevesen, de lezajlott a választmányban, amikor az országos tagozatok minősítésének szempontjait tárgyalták, s akkor még az volt a javaslat, hogy be kell mutatni a minősítéssel foglalkozó bizottságnak a tagozat névsorát. De aztán kiderült, hogy ezzel adatkezelési problémák vannak. Azt nem tudom, hogy az adatvédelmi ombudsman mit szólna ahhoz, ha megjelenéne ezek a listák az interneten.

E: Akkor is, ha nincs feltüntetve, hogy valaki párttag vagy nem párttag, csak a neve, foglalkozása és munkahelye?

R. G.: Hogy őszinte legyek, ezen így nem gondolkodtunk el, vagyis tagságunknak nem tettük fel azt a kérdést, hogy egyénenként hozzájárulnak-e a nevük, adataik közzétételéhez egy ilyen listán. Ez az egész adatkezelési probléma pedig csak azért volt lényeges, hogy a pártközpont ne kezelhesse azoknak az adatait, akik nem párttagok. Jelenleg csak annyi a választmány felé a kötelezettségünk, hogy felelősen közöljük a létszámot.

E: És mekkora a tagság?

R. G.: Jelenleg 100 fő.

E: Próbáltam anyagokat gyűjteni az interneten a tagozat tevékenységéről, de nem sok sikerrel jártam.

R. G.: Hát, ha megtalált is valamit, az biztosan egy nagyon régi információ volt.

E: A felsőoktatással kapcsolatos legutolsó hír a tagozat oldalán 2003-as dátumú.

R. G.: Még csak most kezdtem el ezzel foglalkozni. Azt szeretném, ha interaktív lenne a levelezési listánk, s le lehetne folytatni bizonyos vitákat az interneten keresztül is. Ehhez természetesen a honlapot is meg kell csinálni, s fel kell tenni az alapdokumentumokat.

E: Az alapdokumentumok közül különösen a tagozat programja hiányzik, mivel ennek elfogadása az egyetlen feltétele a jelentkezésnek.

R. G.: Ez egy félreírás lesz, eredetileg a szervezeti és működési szabályzatról volt szó.

E: Rendben, akkor térjünk vissza inkább a közös értékekhez. Meghatározható, hogy a Felsőoktatási Tagozat az MSZP platformjai közül melyikhez áll a legközelebb?

R. G.: A platformok egészen más szerveződések. Többségük valamilyen közös gondolat vagy ideológia felé fordul. Viszonylag egyszerűen átlátható, hogy egy szociáldemokrata platform mit akar kihangsúlyozni, vagy az „Ésszerűség és felelősség” platform, amely egyfajta gazdasági gondolkodásmód elterjesztésével foglalkozik, de legújabbban alakult pl. egy népi platform is, de még nem vagyok tisztában vele, hogy ők mit képviselnek. Szóval a platformoknak teljesen más a funkciójuk. Ami a közös, hogy a tagozatok is és a platformok is alulról szerveződnek. Bizonyos kritériumoknak meg kell felelni, illetve egy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy meg lehessen kérni az országos tagozati minősítést, s akkor azt megvizsgálják, de a lényeg, hogy alulról szerveződnek ezek a szervezeti formák. Soha senki nem hoz arról határozatot, hogy ilyen és ilyen tagozatra van szükség.

E: Az előbb említette, hogy a Felsőoktatási Tagozatnak vidéken elsősorban az egyetemi városokban vannak tagjai. Ezek mind oktatók?

R. G.: Akik mostanában kerültek be, azok közül mindenki vezető oktató, s egy részük be is lépett a pártba. Ezekben a városokban a rendszerváltás előtt még működtek helyi tagozatok, de aztán azok elkoptak szépen lassan. Tehát a tagság jelentős többségben olyanokból áll, akik a felsőoktatásban tevékenykednek, vagy tevékenykedtek, mert viszonylag sok idősebb kollegának igénye, hogy a kapcsolatot megtartsák velünk. Ők már közvetlenül nem vesznek részt a munkában, de azért az információkat eljuttatjuk hozzájuk.

E: Kiegyensúlyozott a fővárosiak és vidékiek aránya a tagságban?

R. G.: Nem. Egyértelműen budapesti túlsúly van. Ugyan azt konkrétan nem tudjuk, hogy az egyetemi városokban a helyi szerveződések miért szűntek meg, de általános tapasztalat, hogy vidéken nehezebben mozdulnak. Hiába próbálunk a tagjainkon keresztül újabb tagokat beszervezni, nagyon nehezen megy. Az utóbbi időben inkább az a jellemző, hogy a csatlakozni vágyók személyesen jelentkeznek. Valamilyen helyi ügy kapcsán, ami nagy port kavart fel, néhányan jelentkeztek.

E: S mi a helyzet a főiskolák és egyetemek vonatkozásában?

R. G.: Itt pedig az a helyzet, hogy egyetemi túlsúly van. A főiskolai tagjaink valahogyan elkoptak. De hát húsz év eltelt közben, és a húsz év alatt nagyon sok változás volt, tehát nem csoda!

E: Vannak fiatal tagjaik?

R. G.: Van néhány fiatal kollegánk, de a fiataloknak meg vannak a maguk szervezeteik. Van pl. ifjúsági tagozatunk, s ők oda tudnak csatlakozni. Nem feltétlenül a felsőoktatás érdekli az egyetemi hallgatókat.



E: Az egyes tudományágak reprezentánsai egyformán megjelennek a tagságban?

R. G.: Ezen a területen már valamivel jobb a helyzet, mivel Budapesten valamennyi tudományág képviselve van: a társadalomtudósok közül főleg közgazdászok és jogászok csatlakoztak, de vannak természettudósok, bölcsészek is a tagok között. Vidéken pedig egyértelműen a természettudományi karokról vannak jelentkezők, illetve tagok.

E: A kulturális és oktatási tagozatok mellett az MSZP parlamenti frakciójának vannak azonos területekre szerveződő munkacsoportjai is. Miként tudják összehangolni a tagozatok és a munkacsoportok tevékenységét?

R. G.: A tagozat kettős célt szolgál. Az egyik kifejezetten szakmapolitikai cél, vagyis fontos, hogy az Országgyűlés Oktatási Bizottságának szocialista munkacsoportjával a kapcsolatot tartsuk, s szükség esetén közös rendezvényeket szervezzünk. De a politikai aktivitáson kívül a tagozat tevékenysége kifelé is biztosítja a kapcsolatot, hiszen a tagság többsége nem párttag. Ez persze mindig az adott tagozat szakterületétől is függ, már ha ez egy szakmapolitikai tagozat. Vannak ugyanis rétegtagozatok is, mint pl. a nyugdíjas vagy nőtagozat, amelyek az egész országra kiterjednek, és óriási taglétszámmal rendelkeznek – ez a szakmapolitikai tagozatokra kevésbé jellemző. De a kapcsolattartás attól is függ, hogy milyen szakmapolitikai tagozatról van szó: abban az időszakban, amikor az új felsőoktatási törvény létrehozása folyt, természetesen az országgyűlési munkacsoporttal is intenzívebb volt a kapcsolatunk, közösen rendeztünk pl. kisebb konferenciákat. Vannak azonban olyan szakmapolitikai tagozatok is, mint pl. az infrastrukturális tagozat, akiknek ez az életformájuk, nekik rendszeresen kell ilyen rendezvényeket szervezniük, mert azokat a szakmabelieket is meg kell kérdezniük, akik a tagozatban nem aktívak. A tagozatok közötti együttműködés is nagyon fontos, a legerősebb kapcsolatunk a tagozatok közül a Tudományos Tagozattal van. Az is felmerült már, hogy nem lenne-e célszerű összeolvadni, mivel a Tudományos Tagozatnak elég sok felsőoktatásban is szereplő tagja van, de aztán ez alámerült, mivel ők speciális feladatként foglalkoznak az Akadémia, a kutatásfejlesztés és az innováció kérdéseivel is, mint ahogy nekünk is vannak speciális témáink. Így külön tagozatban vagyunk, de egymás elnökségi ülésein részt veszünk, s vannak közös rendezvényeink is. A választások előtti időszakban éppen az innovációval kapcsolatban Szegeden és Debrecenben voltak közös kihelyezett üléseink, ahol sok „civil” érdeklődő vett részt azokon az előadásorozatokon, amelyeket ennek keretében tartottunk.

Azt azért hozzá kell tennem, hogy az egyetemekkel a kapcsolattartás nem könnyű, mert abban a pillanatban, hogy egy párt neve elhangzik, mindenki azonnal a politikára gondol, s az egyetemeken, mint tudjuk, tilos a pártpolitizálás. Ezt a tilalmat nem kívánjuk megszegni. Ennél fogva nincs igazán könnyű dolgunk, ha új kapcsolatot szeretnénk kiépíteni a felsőoktatásban dolgozó oktatókkal vagy kutatókkal. Az ELTE Biológiai Intézetében is tudja mindenki, hogy ki vagyok, s kapom a meleget vagy a hideget, attól függően, hogy ki mit gondol, de itt még messze nagyobb a tolerancia, mint sok más intézményben. Az ideális nyilván az lenne, ha mind a tudomány és innováció, mind a felsőoktatás ügyeiben egy nemzeti minimumban meg lehetne állapodni. De azt is látni kell, hogy nekünk, a balközépnek nincs olyan működő civil szervezetünk, amely behálózza az egész szférát, ezzel szemben jobboldali szervezet van ilyen, a Professzorok Batthyány Köre, akik bizonyos területeken elég hatékonyak.

E: Örülök, hogy a Batthyány Kör nevét megemlítette, mert később szeretnék erre a témára visszatérni...de időzzünk még el egy kicsit a szervezet tevékenységénél. A Felsőoktatási Tagozat tevékenysége – függetlenül attól, hogy hány tagja MSZP tag – mindenképpen összefonódik a párt kormányzati munkájával, mégpedig több szempontból is: egyrészt segítheti a párt felsőoktatás-politikájának a kidolgozását és megvalósítását, másrészt kifelé kommunikálni tudja a párt, a kormány vagy az adott szaktárca elképzeléseit. Először is nézzük az első fázist: mivel járul hozzá a tagozat a párt oktatáspolitikájának a kialakításához?

R. G.: Hát igen, ez a jó kérdés valójában...Azzal kezdeném, hogy amikor a felsőoktatási törvény készült, és volt vagy 20 változata, akkor a kapcsolatrendszerünknel fogva (mivel a tagjaink között voltak olyanok, akik később a fogalmazóbizottságban is benne voltak) kaptunk annyi információt első kézből, hogy lépni tudjunk. Jellemző, hogy ezek a szervezetek sokkal jobban foglalkoztatottak megrendelői oldalról, amikor a párt ellenzékben van, mint amikor kormányon. Ha kormányozni kell, akkor – érthető okokból – állandóan időzavarban van az egész rendszer, mert számos területen párhuzamosan kell a reformokat végrehajtani. A reform a felsőoktatás területén sincs még azzal befejezve, hogy a Bolognai folyamatba bekapcsolódtunk, mert – csak, hogy egy példát mondjak – a finanszírozási reform még nem zajlott le, s eközben a napi problémákkal is foglalkozni kell. Ezért úgy készítjük el a programunkat, hogy figyelembe vesszük azokat a jogszabály-alkotási munkákat, amelyek éppen folyamatban vannak az egyes minisztériumokban, s ha úgy látjuk, hogy ebben tevőlegesen is részt akarunk venni, akkor utána megyünk a dolgoknak. Nem annyira olajozott a menet, mint ahogy elképzelné, mert nemcsak nekünk vannak egy adott témáról elképzeléseink, hanem vannak elnökségi határozatok, s egyéb célkitűzések, s mire mindebből valóság lesz, az mindig időbe telik. Nincs katonás kapcsolatunk, nem arról szól a dolog, hogy ha van egy aktuális megoldandó kérdés, s akkor mindjárt rohannának hozzánk a feladattal.

E: S ha felmerül egy konkrét kérdés, amiben a kormány a tagozat szakmai véleményét ki szeretné kérni, akkor mi a mechanizmusa ennek?

R. G.: Most úgy működik az egész, hogy a tagozatokhoz egy-egy elnökségi tagot rendeltek hozzá. A személy kiválasztása a szakmapolitikai tagozatoknál nyilván attól függött, hogy az adott terület kinek a hatásköre. Ha van az adott területért felelős miniszter, akkor ő foglalkozik vele – pl. a sporttagozat dolgaival az illetékes miniszter, Lamperth Mónika. Ha nincs, akkor valamely elnökségi taghoz vannak a tagozatok rendelve, s akkor rajtuk keresztül lehet ösztönözni a kormányt, hogy vegyék figyelembe a tagozatok javaslatait, mint ahogy ők is kérhetik a munkájukhoz a tagozat segítségét. Ez azonban egy viszonylag friss dolog: a választások után történt meg ez a felosztás, s hogy mennyire működik, az majd elválik. Mi történetesen egy nagyon elfoglalt miniszterhez tartozunk, aki elnökségi tag is, a felsőoktatási tagozattól a művészeti tagozaton át a vallási tagozatig nagyon sok tagozat tartozik hozzá, tehát nagy területet felügyel. Mi azokra az információkra támaszkodunk, amelyeket az államtitkároktól és más főtisztviselőktől megkapunk. Ez a rendszer már kezd működni, már látszik, hogy könnyebb a minisztériumokkal kapcsolatot létesíteni. Lényegében minden információt megkapunk, amit a parlamenti képviselők.

E: Tehát a kormányzat felől biztosított az út, hogy az információk automatikusan eljussanak a tagozatokig, de a tagozatok felől csak akkor indul el az információáramlás, ha a miniszter vagy valamely államtitkár erre igényt tart.



R. G.: Van arról friss ajánlás egy Választmányi határozatban, hogy mely kérdésekben milyen előkészítő munkálatokba kell bevonni a tagozatot, de még ezt is meg kell szokni, erre is rá kell állni.

E: A Felsőoktatási Tagozaton kívül van más szakértői csoport is, aki az MSZP felsőoktatáspolitikáját formálja?

R. G.: Ez most teljesen a minisztérium és a MAB dolga. Ad hoc bizottságokat létre szoktak hozni, és bizonyára tud a Felsőoktatási Kerekasztalról, amiben mi természetesen nem vagyunk benne, de a szakszervezetekkel, az oda meghívott szakértőkkel sok mindent meg tudnak beszélni. S amennyiben ott eljutnak egy megállapodásig, már nem igazán jut számkra építőszerep.

E: Tehát összefoglalnám: a Felsőoktatási Tagozat egy felsőoktatási szakemberekből álló tanácsadó testület, melynek véleményét kikérheti a kormányzat, de csak bizonyos kérdésekben írja elő a belső szabályzat, hogy erre feltétlenül szükség van.

R. G.: Inkább szakmapolitikai nyílt pártközösségnek nevezném magunkat. A frakciók és a minisztériumok számára is vannak erre vonatkozólag ajánlások, ami most már írásban is lefektetett, s lehet is érzékelni a változást. A minisztérium részéről alapvetően mindig meg van a fogadókészség, ha valamit akarunk, de nyilván nem kérhetjük a szakállamtitkártól, hogy minduntalan kérdezze meg tőlünk, hogy mi legyen. A törvénykészítés periódusában azonban volt olyan, hogy nagyon határozottan kifejeztük a véleményünket, különösen, amikor olyan elképzelések jelentek meg a törvénytervezetben, ami súlyosan érintette volna az egyetemek autonómiáját.

E: Amikor a tagozat egy adott szakmapolitikai kérdésről véleményt alkot, akkor ez milyen módon történik: kiküldenek információkat, és mindenki elküldheti írásban a javaslatát, vagy összehívunk egy vitafórumot, és ott ütköztetik a véleményeket, vagy néhány ember összehívul, és kidolgoz egy javaslatot, amit a tagság jóváhagy...?

R. G.: Így is lehetne... Ez nálunk úgy működik, hogy van egy héttagú elnökségünk, amely megvitatja ezeket a kérdéseket, és kidolgozza a javaslatokat, s van a plenáris ülés, amit csak akkor hívunk össze, ha tudunk olyan előadót biztosítani, aki érdeklődésre tarthat számot. Pl. Manherz Károly szakállamtitkár – a tagozat felkérésére – a nyár közepén nálunk járt, hogy értékelje a reformfolyamatokat, s elmondja, hogy melyek a következő lépések. Ez a beszámoló volt az alapja a következő évi programunknak. Ez is egy lehetőség... Na most, ehhez azért az is hozzátartozik, hogy kétféle a társaság: vannak, akikkel állandóan tudjuk tartani a kapcsolatot, mert van e-mail-jük, ez durván a fele a tagságnak, s ők azok, akik igazán aktívak, a másik fele a tagoknak kevésbé aktív, legfeljebb a plenáris ülésekre jön el, ha érdekli az adott téma.

E: Vannak olyan liberális értelmiségi csoportok, akikkel párbeszédet folytatnak?

R. G.: Kifejezetten az SZDSZ-hez kötődő ilyen csoport nincs. Van az MSZP-n belül egyfajta liberális réteg. Ha belegondolok, hogy milyen véleményeket kapok a tagságtól politikai történések kapcsán, akkor azt látom, hogy jelen vannak nálunk is olyanok, akik egyfajta liberális álláspontot képviselnek, mint ahogy mások is. Kifejezetten baloskodók nem igen vannak. Az általános politikai kérdések megvitatása azonban elsősorban a központi párt-szervezet keretében folyik, aminek nagy a látogatottsága a részünkről, s ezek a viták azt az igényünket, hogy a liberális és a baloldali szemléletűekkel találkozzunk, kielégíti.

E: Milyen a viszonyuk a jobboldali értelmiségi csoportokhoz, mint amilyen a Professzorok Batthyányi Köre?

R. G.: Léteznek és hatnak a maguk nézetei szerint. A legnagyobb gondom, hogy nem látom az ellensúlyt. Volt ilyen kezdeményezés az ellenkező oldalon is, az Új Évezred Társaság, amely egy adott téma megvitatására üléseket szervezett, ezekre prominens jobb- és baloldali előadókat is meghívott, ezért elég nagy volt a látogatottsága. Csak hát ezt csinálni kellene! Én nem ismerem belülről a Professzorok Batthyányi Körét, de azt érzékelem, hogy egyfajta igazodás és fegyelem jellemzi, s valószínűleg az eredmények is innen származnak, már ami eredményként értékelhető. Ez a fegyelmezettség mutatkozik meg abban is, hogy ha az általános politikai helyzet úgy kívánja meg, hogy megszólaljanak, akkor megszólalnak. Mi ettől különbözünk.

E: Miért hiányzik ez a fajta fegyelmezettség vagy szervezettség a másik oldalon?

R. G.: Mert nem olyanok vagyunk. A szocialista párt már eleve úgy szerveződött, hogy a területi szövetségek szövetsége. Egy alulról építkező szervezet terve fogalmazódott meg azon a bizonyos kongresszuson, amikor a válás, illetve újjáalakulás megtörtént. Vagyis: más a szerveződés logikája. Így is ki lehet persze alakítani az irányítás hatékony módjait, de a megközelítésmód akkor is alapvetően más. A tagozatról pedig nem szabad elfelejteni, hogy már a nevében sem civil szervezet. Célja a baloldali politika segítése, de ebbe csak extrém esetben tartozhatna bele vitatott vagy mellőzött tagozati vélemény sajtóközleményben való megjelentetése.

E: Befejezésül szeretném megkérdezni, hogy az elkövetkező pár évben mint az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke mit könyvelne el sikerként?

R. G.: Mindenekelőtt azt, ha egy ütöképes országos létszámot össze tudnánk hozni. Ez azonban nem lesz könnyű, mivel nem igazán kedvez a felsőoktatásban dolgozók megítélésének, ha tudják róluk, hogy aktívan politizálnak. Általában sem örülnek ennek, de az intézmények egy részében kimondottan hátrányos lehet, ha valaki az MSZP-ben aktivitást fejt ki.

Szeretném továbbá, ha a felsőoktatás átalakítása ténylegesen végbemenne. Ehhez azonban az kell, hogy a minőség mellett törjünk lándzsát. A magyar felsőoktatás valójában túl nagy az ország méreteihez képest, és nem elég eredményes. Ebben az is közrejátszik, hogy a rendszer igen nagyszámú főiskolával, illetve az összevonások során a nagy egyetemekben elrejtett főiskolai karokkal terhelt. A történet vége nem az lett, hogy az egyetemek átvették a főiskolák funkcióit, és belülről átszervezték magukat. Egyszerűen azért nem, mert nem ez a vezetés logikája. A rektort minél több kar támogatja, annál erősebb a pozíciója az egyetemen belül és kívül. Ezen felül nagyon sok az egyetemen kívüli főiskola is, köztük jó néhány olyan intézménnyel, amelyek néhány éven belül nem fognak hallgatóhoz jutni. Egyelőre egy évig biztos, hogy nem csökkentik az 56 ezres létszámot a felsőoktatásba felvetteknél, de már ez így is azt jelenti, hogy lassan az érettségizettek 60%-a a felsőoktatásba kerül. Ilyen körülmények között a reform már csak akkor működhet, ha azt jutalmazza, aki olyasmit csinál, amire az országnak szüksége van, illetve azt, aki a minőségi standardoknak megfelel. Azok az intézmények, amelyek e két kritériumnak nem felelnek meg, tehát olyan hallgatóik vannak, akik csak egy papírt szeretnének szerezni, s nem annyira hasznosítható és minőségi tudást, azok az intézmények valószínűleg ki fognak halni. Ha megnézzük, hogy mindehhez hogyan viszonyulnak az oktatók, akik ilyen



intézményekben dolgoznak, vagy a városok, ahol ezek az intézmények működnek, akkor azt látjuk, hogy nem örülnek neki, hiszen megszűnik egy kulturális centrum, az értelmiségiek elmennek, foglalkoztatási problémák merülhetnek fel, stb. A reformfolyamathoz azonban ez is hozzátartozik. Azt nem vállalhatja fel senki, hogy a miniszter majd megmondja, hogy te megszűnsz, te pedig nem, de azt mondani, hogy te azért szűnsz meg, mert nem felelsz meg a követelményeknek, és ezért nem kapsz pénzt, egy lehetséges módszer. Lehet, hogy ez nem tűnik eléggé „balos” megközelítésnek, de azt gondolom, hogy ha a minőségre és a munkaerőpiac igényeire figyelünk, megelőzhető az a veszély, hogy tömegével „képezzünk ki” frusztrált értelmiségi munkanélkülieket, akik majd diplomával a zsebükben mennek ki az utcára. Ez mindenkire nézve veszélyes és felelőtlen lenne. És akkor még nem is beszéltünk a kutatás-fejlesztés, az innováció, azaz a kutatástámogatás reformjáról, a kutatóegyetemek problematikájáról... Egyszóval: van az elkövetkezendő időkben felsőoktatáspolitikai feladat bőven.



Kis Papp László, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be olvasóinknak.

Kis Papp László: Dr. Kis Papp László vagyok, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora. Az Általános és Felsőgeodézia Tanszéken tanítok. A fő szakmai területem a műemlékvédelemhez kapcsolódó geodéziai-fotogrammetriai felmérések és a légifelvétel műemlékvédelmi felhasználása, de a legkorszerűbb eszközök közül például a GPS-technikákat is mi tanítjuk. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének 1998 óta vagyok másodszor is elnöke, először 1988-ban választottak meg elnöknek, amikor a szakszervezet is megalakult. Az FDSZ a felsőoktatási intézményeket fogja egybe, kivéve az orvosi egyetemeket és az agráregyetemeket. Ennek történeti oka van: korábban ezek az intézmények más minisztériumhoz tartoztak. A többi egyetem és főiskola összesen 72 intézménnyel hozzánk tartozik, melyek közül 60 intézményben vagyunk jelen. A tagjaink létszáma kb. 20 000 fő, tehát a szervezettségünk nagyságrendileg 50%-os.

E: Azoknak az egyetemeknek, amelyek nem tartoznak az FDSZ-hez, gondolom, van saját szakszervezetük. Melyek ezek?

K. P. L.: Két kisebb felsőoktatási szakszervezet működik még mellettünk: az egyik az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége, a másik a magyar agrár felsőoktatási intézmények és szakoktatási intézmények szakszervezete, az AOKDSZ (Agrárokztatási és Kutatási Dolgozók Szakszervezete). Mindkét szervezettel mindennapos kapcsolatban vagyunk, sőt van egy konföderációnk, az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés, amelyben mind a három szervezet benne van. A Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban a munkavállalói oldalon ez a három szakszervezet vesz részt, ahova negyedikként meg szoktuk hívni a Tudományos Dolgozók Szakszervezetét is.

E: Kicsit menjünk vissza még az időben. Az FDSZ 1988-ban alakult, de előtte is volt érdekvépviselete a felsőoktatásban dolgozóknak...

K. P. L.: Így van. Korábban a Pedagógusok Szakszervezetéhez tartoztunk. Ott kezdtem én is a szakszervezeti tevékenységemet. A rendszerváltást megelőzően azonban egy olyan érdekképviseleti irányelv alakult ki, hogy világosabban meg kell jelentetni a különböző szakterületek érdekeit. A Pedagógusok Szakszervezetében a pedagógusok nagy száma mellett, ahol a teljes közoktatás jelen volt többszázézes létszámmal, „eltörpült” a felsőoktatás szerepe, ezért döntöttünk úgy, hogy létrehozunk egy önálló, független szakszervezetet.

E: Mondta, hogy jelenleg 20 000 főre tehető az FDSZ tagsága. Milyen arányt képviselnek az oktatók, az adminisztratív dolgozók és az egyéb alkalmazottak?

K. P. L.: Két nagy munkavállalói csoport van: az oktatók és a kutatók – ez a szakszervezeti létszámunk mintegy 45%-a – és az adminisztratív dolgozók, én ezt úgy hívom, hogy az oktatást közvetlenül segítők, ide tartoznak a tanszéki adminisztráció, a könyvtárak, a gazdasági ügyvitel kérdései, és ide tartoznak még a fizikai állományúak is. Ez a munkavállalói csoport a tagság 55%-át teszi ki.

E: Milyen az aránya a főiskolák és az egyetemek dolgozóinak?

K. P. L.: Az integráció miatt eltolódott az arány az egyetemek felé. Most a tagságunk 60%-a egyetemen, illetve egyetemi főiskolai karokon dolgozik.

E: Mi a helyzet a fiatalokkal?

K. P. L.: Ez egy nagy gondunk. Most éppen az a legfontosabb feladata az FDSZ-nek a küldöttgyűlés állásfoglalása alapján, hogy létrehozunk egy ifjúsági tagozatot, mert sajnos kevés a fiatal a szakszervezetben. Elképzelésünk szerint az ifjúsági tagozat hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok száma növekedjen, s különösen a doktoranduszokat szeretnénk bevonni. Ez egy kiemelt feladatunk a 2007/2008-as tanévben.

E: Most mennyire becsüli a fiatalok arányát?

K. P. L.: Körülbelül 10%. Ezen mindenképpen szeretnénk javítani. A szervezet jövője szempontjából alapvető érdekünk, hogy a fiatalokat bevonjuk a szakszervezeti munkába.

E: Mennyire kiegyensúlyozott a tagságon belül a fővárosi és vidéki felsőoktatási dolgozók aránya?

K. P. L.: Ez a másik komoly problémánk. A helyzet az, hogy a fővárosban az oktatók/kutatók elhelyezkedési lehetősége lényegesen jobb, mint a vidéki intézményekben. Ez megmutatkozik egyébként a bérezésen is: az átlagbérek a budapesti felsőoktatási intézményekben kb. 10%-kal magasabbak. A vidéki munkalehetőségek beszűkülése miatt munkavállalóink általában elfogadják a fizetési ajánlatokat, nem nagyon tudnak válogatni. Ami azért még jó a rendszerben, hogy a közalkalmazotti bértábla egy minimumösszeget garantál. Ha tud az intézmény ezen felül valamennyi pénzt adni, akkor ezt megteheti, de ez csak a fővárosi intézményekre jellemző, de még itt se jelentős mértékben. Általában azt mondhatom, hogy a felsőoktatásban dolgozók többnyire a törvény által garantált bérminimumot kapják.

E: Tehát vidéken nagyobb az érdeklődés a szakszervezet iránt?

K. P. L.: Igen. A vidéki szervezetségünk jobb. A szervezetségünk a Miskolci Egyetemen a legjobb, 80%-os.

E: Minden ágazat vagy tudományterület egyenlő mértékben reprezentált?

K. P. L.: Teljesen egyenrangú a reprezentativitás. Ennek oka, hogy szervezetünk intézményi alapszervezetekből áll, s ezeken belül a karok, illetve a szervezeti egységek alkot-



nak egy-egy szakszervezeti csoportot. Így biztosított, hogy a különböző területek egyenlő arányban vegyenek részt az érdekképviseleti munkában, illetve a döntésekben.

E: Mennyire autonómak ezek a szervezeti egységek?

K. P. L.: Az intézményi alapszervezetek teljesen autonómak. Az FDSZ küldöttgyűlése a legfelsőbb szervünk, ami évente egyszer ülésezik. Ezen kívül van egy másik szervezetünk, az országos választmány, amelyben minden intézmény képviseli magát az intézmény méretével arányos létszámban, de minimum egy fővel. Ez egy hatvanfős testület, és van egy tizenhárom fős elnökség. A legfontosabb feladatunk az intézményi szervezetek koordinációja, illetve a szervezet képviselete különböző testületekben. Képviseljük magunkat a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsban, az elnök tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, állandó meghívottja a Rektori Konferenciának, s mint az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés legnagyobb tagszervezetének elnöke részt vesz az Országos Érdekegyeztető Tanács munkájában is.

E: Említette, hogy a rendszerváltás körül azért volt szükség az FDSZ létrehozására, mert a különböző szférák érdekeinek képviselete egyetlen egy szervezeten belül nem volt megoldható. De tudjuk, hogy a felsőoktatásban dolgozók körében is vannak kitapintható érdekellentétek. A különböző rangú oktatók érdekei számos kérdésben ütközhetnek egymással. Hogy csak egy példát említsék: a vezető oktatók, különösen a tanszék- vagy intézetvezetők alapvetően érdekeltek abban, hogy a hallgatói létszám növekedjék, a tanársegédek vagy adjunktusok helyzetét a felsőoktatás tömegesedése azonban nem feltétlenül javítja, sőt, a tömegesedés az ő szempontjukból komoly munkatöbblettel jár. Hogyan tudja a szakszervezet az ilyen típusú érdekellentéteket kezelni?

K. P. L.: Kétségtelen tény, hogy vannak ilyen feszültségek: más egy professzor érdeke, és más egy tanársegéd érdeke, s ezeknek a különböző érdekeknek az összehangolása nagyon fontos intézményi feladat, talán a legfontosabb feladataink egyike. A törvény ezt azért nagyjából rendezi: megadja a minimális óraszámokat, amit teljesíteni kell. Itt egyértelmű törvényi kötelezettségek vannak az oktatási terhelés egyenletes elosztására. Természetesen a tanszékvezetők érdekeltek abban, hogy magasabb legyen a hallgatói létszám, de ebben maga a szakszervezet is érdekelt. Szeretném határozottan leszögezni, hogy alapvető érdekünk, hogy az értékes hallgatók bekerüljenek a felsőoktatásba. Nagyon fontos probléma viszont az ezzel járó feszültségek kezelése, vagyis az egyenletes óraelosztás kérdése. Ezt úgy tudjuk megvalósítani, hogy az egyetemi és főiskolai szenátusokban ott van az érdekképviselet a törvénymódosításból adódóan szavazati jogú tagként, és ott próbáljuk a különböző érdekeket összehangolni. Egyébként a vezetőknek is fontos, hogy a munkahelyi légkör békés legyen, hiszen az a céljuk, hogy minőségi oktatást végezzünk. E célkitűzésben az intézmények vezetői és a szakszervezet teljes szinkronban vannak. Tehát: komolyabb feszültségek eddig ebből nem származtak, a gondok inkább abból fakadnak, ha kevés a hallgató, mivel ennek a normatív finanszírozás következtében komoly hatása van az egyes intézményekre vagy tanszékekre.

E: Nemcsak az oktatók között, hanem az adminisztrációban és az oktatásban dolgozók között is lehetnek feszültségek. Az oktatók néha már fenyegetőnek élik meg a felsőoktatás bürokratizálódását.

K. P. L.: Bürokratikus munkát soha nem végeztek szívesen az oktatók vagy kutatók, beleértve jómagamat is, aki végigjártam a ranglétrát, s elég sokat kellett a munkám során

adminisztrálnom. Azért most az adminisztratív jellegű teendők csökkentek, a hallgatói számítógépes nyilvántartás, a hallgatói számítógépes irodák kialakítása erre jó hatással volt. Ezzel együtt a tanszékeken még mindig elég sok olyan adminisztrációs feladat van, ami a hallgatók nyilvántartásában szakmai kérdésekhez kapcsolódik. Ennek egy részét a tanszéki adminisztráció elintézi, de a szakmai jellegű adminisztráció nagyobb részét továbbra is az oktatóknak kell elvégezniük. Ezeket a feladatokat a tanszéki vezetés és a tanszéki bizalmiak koordinálják, és próbálnak egy egyenletes terhelést biztosítani.

E: Nem merült fel az igény arra, hogy az egyes munkavállalói csoportoknak saját szakszervezetük legyen?

K. P. L.: Volt ilyen kezdeményezés korábban, de szerencsére idővel elhalványult. Ennek elsősorban az az oka, hogy az országos képviseletben nem lehet különbséget tenni, tehát aki a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban és a Felsőoktatási Kerekasztalon bent ül, az nem csak az oktatókat, hanem az oktatókat és az adminisztratív dolgozókat is képviseli. Nem beszélve arról, hogy a rektorok sem az egyetemeken, sem a főiskolákon nem veszik jó néven, ha külön kell tárgyalniuk az oktatói és az adminisztratív képviselettel. A legtöbb egyetemi vezető azt mondja, hogy az érdekképviselet vezetősége vállalja magára, hogy ezt a belső koordinációt megoldja. S mi ezt tudjuk kezelni. Egyébként nem lenne szerencsés egy ilyen „atomizálódás”, ha szabad ezt a kifejezést használnom, már csak azért sem, mert ez az erőnket is nagymértékben csökkentené.

E: Ha már az intézményvezetők érdekeiről volt szó... Elfelejtettem megkérdezni korábban, hogy vannak-e intézményvezetők a tagságban.

K. P. L.: Természetesen nincs akadálya ennek, csak egy tanszékvezető már nem lehet szakszervezeti vezető – ez összeférhetetlen. Nálunk a rektor úr is tagja a szakszervezetnek, mint ahogy számos vezető oktató, és szívesen is látjuk őket, mert példát mutatnak, hivatkozhatunk rájuk.

E: Tagja az FDSZ valamilyen nemzetközi szövetségnek?

K. P. L.: Igen. Tagjai vagyunk a Nemzetközi Oktatási Uniónak. Az ÉSZT pedig tagja a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek.

E: Volt konkrét ügy, amelyben segítséget kaptak ezektől a szervezetektől?

K. P. L.: Volt ilyen, mégpedig a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a Nemzetközi Oktatási Uniótól. Felmerült bizonyos körökben a közalkalmazotti jogviszony megszüntetése és az állami intézmények privatizációja. Ezekben a kérdésekben konzultáltunk a nemzetközi szervezetekkel is, hogy máshol ez hogyan működik, s kiderült, hogy a fejlett európai országokban a kiemelt felsőoktatási intézmények állami tulajdonban vannak. Sem Németországban, sem Franciaországban nincs szó az állami felsőoktatási intézmények privatizálásáról. Magán intézmények természetesen mindenhol léteznek, nálunk is 29 ilyen intézmény működik. Természetesen velük is tartjuk a kapcsolatot.

E: Milyen a kapcsolatuk a parlamenti pártokkal vagy azok felsőoktatási műhelyeivel?

K. P. L.: Van kapcsolatunk, mégpedig a Parlament Oktatási Bizottságán keresztül. Az FDSZ állandó meghívottja az Oktatási Bizottság üléseinek, és szoktunk meghívást kapni azokra a vitákra is, amelyek a Parlamentben az oktatásról folynak, és érintik a felsőoktatást – természetesen a parlamenti vitákban csak hallgatóként veszünk részt. Ami az Oktatási Bizottságban végzett munkánkat illeti, ott lehetőségünk van megszólalni, s meg



kell, hogy mondjam, hogy amikor engedélyt kapok a Bizottság elnökétől a felszólalásra, akkor a kormánypártok és az ellenzék képviselői egyaránt odafigyelnek. Amikor egymással vitáznak, sokszor nem hallgatják meg figyelmesen a másik oldalt, de ha a hallgatói önkormányzat képviselője vagy a mi érdekképviselőnk kap szót, akkor mind a két oldal odafigyel. S mi ezzel élünk is! Arra is lehetőségünk van, hogy a minket érintő parlamenti törvények, tehát a felsőoktatási törvény, a közoktatási törvény és a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény vitáiban folyamatosan részt vegyünk.

E: Milyen civil szervezetek, illetve érdekképviselői szervezetek vannak a HÖÖK mellett, amelyekkel azonos fórumon vesznek részt?

K. P. L.: A HÖÖK-kal természetesen szoros a kapcsolatunk, de együttműködünk a többi szakszervezettel is, elsősorban bérpolitikai kérdésekben. Ennek az Országos Érdekegyeztető Tanács a legfőbb fóruma. Számos civil szervezettel is van kapcsolatunk, melyek közül én egyet emelnék ki, s ez a Nagycsaládosok Országos Egyesülete. Velük szinte napi kapcsolatunk van, nagyon jól ismerjük egymást az elnök úrral, Szabó Endrével, s ez által, ha vitás kérdések merülnek fel, meg tudjuk beszélni. Sőt, miután együtt ülünk a Felsőoktatási Kerekasztalon, még előzetesen is tudunk egyeztetni.

E: Említette már korábban, hogy jó a kapcsolatuk a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is. A felsőoktatásban szinte elválaszthatatlan az oktató és kutató tevékenység egymástól, de a tudomány művelői csak részben tevékenykednek az egyetemek falai között. Miben nyilvánul meg az akadémiai dolgozókkal való együttműködés?

K. P. L.: Az egyetemeken dolgozó kutatók ugyan a FDSZ tagjai, de az akadémiai kutatóintézetekben és az ágazati kutatóintézetekben dolgozókkal nagyon szoros szakmai együttműködést kellett kialakítaniuk. Mivel sem az oktatásban, sem a kutatásban nincsenek kamarák, az egyéni érdekképviselő mellett a szakmai érdekképviselőt is nekünk kell ellátnunk. Mi tulajdonképpen örülünk annak, hogy ez a két szerep egybeesik, viszont ahhoz, hogy e feladatokat elássuk, nagyon fontos, hogy a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is folyamatosan kapcsolatban legyünk. Például egy tudományos projekt megvalósításában döntő, hogy a felsőoktatásban és kutatóintézetekben dolgozók együttműködjenek. Erre számos lehetőségünk lesz egyébként az „Európai Fejlesztési Program 2”-ben, amitől komoly anyagi támogatást várunk. Ez jelenleg a legfontosabb kutatási támogatás, ahol kikerülhetetlen, hogy az egyetemek, főiskolák és kutatóintézetek együttműködjenek.

E: Ezzel a kutatási programmal kapcsolatban is vannak a két szervezet között egyeztetések?

K. P. L.: Természetesen. Sőt, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban a pályázati programok megvitatását is együtt végezzük. Mindig jelen vannak a kutatási területek képviselői, szóval tudunk röviden konzultálni a különböző kérdésekben.

E: Hogyan jellemezné a kapcsolatukat a Rektori Konferenciával és a MAB-bal?

K. P. L.: A kapcsolatunk szakmai jellegű. Részt veszünk a Rektori Konferencia plenáris ülésén, ahol elmondhatjuk a véleményünket. A Rektori Konferencia és a MAB elnöke tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, tehát ott is elég gyakran találkozunk. Ez egy nagyon fontos fórum, amelyen a miniszter úr elnököl, személyesen ő felügyeli az ott folyó munkát. A főbb kérdések előzetes megbeszélései ezen a tizenkét fős fórumon történnek.

A MAB szakmai munkájában nem veszünk részt, de a MAB is kikéri bizonyos kérdésekben a véleményünket, aminek mi nagy tisztelettel eleget teszünk.

E: Milyen kérdésben kérte ki a MAB utoljára az FDSZ véleményét?

K. P. L.: A legnagyobb probléma most a Bolognai folyamat kérdésköre. Ennek keretében az alapszakok, és most pedig a mesterszakok akkreditációjában alakult ki nagyon komoly együttműködés, elsősorban intézményi szinten. Mint köztudott, 2008-ban fog beindulni a mesterképzés. Az MA-szakok akkreditációját követően, mivel az MA-szakok merőben újak, nagyon sok feladat lesz az egyes intézményekben, amelyek végrehajtásában komoly együttműködés van.

E: Melyek a főbb szakmapolitikai kérdések, amelyekben az FDSZ rendszeresen állást foglal?

K. P. L.: Alapvető, hogy azokról a törvényekről, amelyek kapcsolódnak a felsőoktatási munkákhoz, kinyilvánítjuk a véleményünket. Ez elsősorban a felsőoktatási törvény, amelynek ezen a nyáron volt a módosítása, s ebben – még a műhelymunkákban is szakértői szinten – nagyon komolyan részt vettünk. A másik törvény, ami bennünket érint, a közalkalmazottakról szóló törvény, hiszen minden állami intézményben dolgozónk közalkalmazott. Ez egy nagyon fontos vívmányunk, amit szeretnénk megtartani, éppen ezért a közalkalmazotti jogállás vitáiban a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal dolgozunk együtt.

E: Ha már a felsőoktatási reform jelentőségére utalt, talán maradjunk ennél a témánál. Melyek azok a változások, amelyeket pozitívnak tartanak, s melyek a főbb problémák, amelyek megoldásához az FDSZ-nek lennének javaslatái?

K. P. L.: A legfontosabb kérdés ebben a folyamatban: megtalálni a munkaerőpiac és a képzés közötti kapcsolatot. Ebben nagyon jó az együttműködés, ugyanakkor rengeteg gondunk is van. Tudniillik nincsenek 4–5 évre szóló, előremutató jelzések a munkaerőpiac vonatkozásában. Nem látjuk például tisztán, hogy az alapszakokon végzett hallgatóink, akik nem mennek tovább, hogyan tudnak majd elhelyezkedni. Jövőre fognak végezni az első alapképzéses hallgatóink, akik közül – a jelenlegi törvény szerint – 35% mehet majd tovább mesterszakra, vagyis 65% meg fog jelenni a munkaerőpiacon, de nem látjuk, hogy ott milyen a fogadókészség valójában. Ez egy új végzettségi fok, ami több, mint a főiskolai végzettség, de kevesebb, mint az egyetemi végzettség. Azt szeretnénk, s ehhez minden segítséget meg is adunk, hogy ne legyen sok munkanélküli fiatal, mert ez a legrosszabb dolgok egyike a világon. Éppen ezért azt javasoltuk a miniszter úrnak, hogy ezt a problémakört tűzze napirendre a Felsőoktatási Kerekasztal, a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács és a Tudományos Tanács fórumain.

A másik probléma: a pedagógusképzés. A demográfiai apály már olyan mély, hogy pillanatnyilag annyi első éves hallgatónk van a felsőoktatásban, mint amennyi első éves elemista. Ez egy szörnyű szám, ami azt jelenti, hogy nagyon komolyan oda kell figyelni, hogy hogyan tudjuk ezt a demográfiai apályt áthidalni, és itt a pedagógusképzés erősen érintett. A probléma az, hogy a közoktatásban az egy tanárra jutó tanulók száma ma már kisebb, mint a felsőoktatásban. Ezzel valamit tenni kell!

A harmadik terület, amelyet feltétlenül ki kell emelni: a felnőttképzésben való részvétel. Az élethosszig tartó tanulás kérdése egy nemzetközi projekt, melyet az Európai Unió kiemelten támogat. A célja nagyon világos: jobban lehet mobilizálni a munkahelyeket az-



által, hogy több végzettsége van valakinek. Ebben a kérdésben szeretnénk a jövőben még nagyobb szerepet vállalni. Azt már elértük a felsőoktatási törvény módosításával, hogy az egyetemi és főiskolai karok akkreditáció nélkül részt vehetnek a felnőttképzésben. Tehát: a felsőoktatási intézményeknél, ha a megfelelő egyetemi szakot már akkreditálták, akkor az ahhoz kapcsolódó továbbképzés is, és felnőttképzés is akkreditált. Ez egy óriási vívmány! A probléma csak az, hogy az intézményeink ótzkodnak ettől az ún. „nem-katedrális” képzési formától. Az egyetemek hagyományosan a „katedrális” képzésben vesznek részt, ezek a felnőttképzési kurzusok azonban „nem-katedrális” jellegűek, mert kis létszámúak, és elsősorban szemináriumi formában zajlanak. Itt komoly gondjaink vannak.

E: Mi van ennek a hátterében: infrastrukturális probléma, az oktatók hozzáállásán kellene változtatni, vagy arról van szó, hogy az oktatóknak új tanítási módszereket kellene megtanulniuk és alkalmazniuk, s ehhez kellene hathatósabb szakmai segítség?

K. P. L.: Én úgy látom, hogy nem infrastrukturális problémáról van szó: hely van, le lehet ültetni az embereket, akár este is vagy hétféteken. A szemléletmódban van az alapvető probléma. Az oktatóink a fehérköpenyes-katedrális képzéshez vannak „hozzászokva”, ezt ismerik. A felnőttképzésnek azonban nem ez az igénye. A felnőttképzésben kis csoportokkal kell bizonyos feladatokat megoldani. Lehet, hogy ezek a feladatok nem olyan színvonalúak, mint az egyetemi képzés, de ennek a jelentőségét attól még nem lehet elvitatni. Nem beszélve arról, hogy a hallgatói létszám emelkedése meg fog állni. Már most is tapasztalható, hogy a jelentkezési létszám emelkedése megállt, vagyis több lábon kell állnia az intézményeknek, s az egyik láb lehetne a felnőttképzés. Nekem ez szent meggyőződésem, és mint faltörő kos megyek előre ennek érdekében – mindent el fogok követni, hogy meghonosodjanak ezek a felnőttképzési kurzusok a felsőoktatási intézményekben.

E: Egy másik manapság előtérbe kerülő téma a felsőoktatás színvonalának megőrzése, illetve javítása. Minőségi felsőoktatás elképzelhetetlen anélkül, hogy az oktatók között egyfajta versenyhelyzet alakuljon ki. A szakszervezet azonban a kiváló és a kevésbé kiváló oktatóknak egyforma védelmet nyújt. Hogyan lehet feloldani ezt az ellentmondást?

K. P. L.: Ez egy nehéz kérdés... ugyanis általánosságban az a helyzet, hogy ha az egyetemen vagy főiskolán elért valaki egy pozíciót, akkor neki azért már egyszer bizonyítania kellett. Tehát: kandidátusi vagy PhD-értekezést kellett írnia, hazai és külföldi szakcikket kellett publikálnia, konferencia-előadásokat kellett tartania, amit a tanszékvezetés nagyon komolyan számon kért. Vagyis: egy bizonyos szintet el kellett érni ahhoz, hogy valaki előrelépjen. Viszont, ha ezt a bizonyos szintet elérte, tehát bizonyította, hogy alkalmas arra, hogy oktató legyen, utána igen nehéz azt állítani róla, hogy rosszul oktat. Éppen ezért a legfontosabb feladat a fiatalok kiválasztása. Amire a jövőben nagyon oda kell figyelniük, hogy a doktori képzésekből csak a legkiválóbb hallgatók kerüljenek be: szerezzék meg a megfelelő gyakorlati tapasztalatot itthon vagy külföldön, azután jöjjenek vissza, és vegyenek részt az oktatásban. Ha valaki elért egy docensi szintet, majd kitalálják róla, hogy rossz oktató, azt nagyon nehéz kezelni. Persze extrém esetek mindig vannak, de általában azt gondolom, hogy a legfontosabb, hogy a mércék, amelyeket felállítanak, valódi mércék legyenek. Ebben partnerek vagyunk.

E: Azért vannak a felsőoktatásban ezzel kapcsolatban akut problémák. Még az egyetemen sem kizárt, de a főiskolákon sokkal gyakoribb, hogy valaki már elért egy docensi rangot anélkül, hogy PhD-fokozatot szerzett volna...

K. P. L.: Ennek a világnak vége! Az új felsőoktatási törvény nagyon szigorú feltételeket szab az előrelépéshez. Még a főiskolákon sem lehet PhD nélkül docensi besorolást kapni. De most még van egy átmeneti időszak. Képzelnék el, hogy van egy 50 éves kollegánk, aki abba a kategóriába tartozik, amit Ön mondott: főiskolai docens, de nincs fokozata. Az ilyen oktatókat nem lehet az utcára tenni egyik napról a másikra, ezért ezen oktatók egy részét ún. „mestertanári” fokozatba tették. Ez egy új beosztás az egyetemeken és főiskolákon, és azok a kollégák kerülnek ebbe a beosztásba, akiknek nincs tudományos fokozatuk, de nem bocsátják el, hanem átminősítik őket. Viszont kritérium az, hogy magasabb óraszámot kell teljesíteniük.

E: Ez a rendszer már működik?

K. P. L.: Az új rendszer 2007 szeptemberétől működik. Ez egy nővum, amihez partnerek voltunk. Amikor a Felsőoktatási Tanácsban ezt az elnökség javasolta, azért tette, hogy ne kerüljenek ezek az 50 éves emberek az utcára (hiszen közöttük számosan vannak, akik nagyon jó oktatók), hanem legyen egy kifutási idejük, s ez a mestertanárság erre vonatkozik. Többet kell tanítaniuk, de nincs velük szemben egy olyan elvárás, hogy 50 éves korukban csináljanak PhD-t.

E: Vagyis a mestertanári státusban megmaradhatnak akár nyugdíjig?

K. P. L.: Itt különbség van a korosztályok között: 40 és 50 év között van egy olyan elvárás, hogy szerezzenek fokozatot, 50 év felett pedig azt nézik, hogy milyen oktató. Akik egyik feltételnek sem felelnek meg, azoktól természetesen meg kell válni.

E: Ha csoportos leépítésre kerülne sor, és a szociális és kiválósági szempontok valamelyikéből mindenképpen engednie kellene, akkor melyiket választaná?

K. P. L.: Elsősorban arra törekszünk, hogy csoportos leépítésekre ne kerüljön sor, szeretnénk megelőzni ezeket, amennyire csak lehet. Azért ez eddig sikerült: nagy volumenű elbocsátásokra nem került sor a felsőoktatásban, s remélem, nem is fog erre sor kerülni. Ahol azonban ilyen dolog felmerül, ott egyéni mérlegelés van. Számunkra a női oktatók védelme alapvető, főleg a családosoknál. A gyermekkel rendelkező oktatók egy kiemelten védett csoportot alkotnak, ahol nagyon keményen fellépünk. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a férfiak könnyebben találnak maguknak új munkahelyet, különösen a középkorú hölgyekhez képest. Természetesen azoknak a védelmében, akik alkalmatlanok, nem tudunk mit tenni, de az alkalmas családos hölgyek előnyben részesülnek a férfiakkal szemben.

E: Melyik volt a legkiélezettebb helyzet az elmúlt időszakban, amikor nagyon keményen fel kellett lépniük?

K. P. L.: Volt néhány kiélezett helyzet. Elsősorban a béremeléshez kapcsolódóan. 2007 februárjában egy országos közalkalmazotti sztrájkbizottságot kellett létrehozni, amiben az FDSZ is részt vett. A kiváltó ok az volt, hogy 10%-os infláció mellett nulla volt a béremelési ajánlat, amit elfogadhatatlannak tartottunk. Ez egy nagyon forró helyzet volt. Idén volt még egy hasonlóan forró helyzet, amikor felmerült a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a privatizáció kérdése, vagyis, hogy az állami intézményeket az államháztartási törvény alapján privatizálják, ami által az oktatók és a kutatók és az egyéb alkalmazottak is kikerültek volna a közalkalmazotti körből... egy szabad adás-vételi helyzet alakult volna ki.

Idén ez a két forró helyzetünk volt, de mind a két esetben sikerült kompromisszumot kötni, amiben nagyon komoly segítséget kaptunk személy szerint a miniszter úrtól, aki fo-



gadott minket. Ha ez az állami privatizáció bekövetkezett volna törvényi szinten, akkor arra is készen álltunk, hogy nem indítjuk el a 2007-es őszi félévet...

E: Már az előbb is felmerült bennem, amikor a sztrájbizottság megalakításáról beszélt, hogy vajon milyen eszközök állnak a rendelkezésükre, hogyan tudnak nyomást gyakorolni? A felsőoktatásban nem tűnik olyan fenyegetőnek, ha sztrájkot emlegetnek, mint mondjuk a vasutasoknál.

K. P. L.: Ez így van, hogy most a legutóbbi aktuális példáról beszéljek: 600 mozdonyvezető meg tud bénítani egy egész országot. Ha egy tanár bejelenti, hogy nem tart órát, akkor a hallgatók legfeljebb boldogok lesznek. Tehát nincs erről szó. Nekünk mások az eszközeink, elsősorban tárgyalunk, és próbálunk meggyőző érveket mondani. Úgy gondolom, hogy az 56 ezer felsőoktatási dolgozó, beleszámolva az orvosokat és agrárosokat is, azért ma a magyar elitet képviseli. A kormány is elgondolkodik azon, hogy érdemes-e szembe menni a magyar elit elképzeléseivel. Éppen ezért azt gondoljuk, hogy a legfőbb feladatunk: tárgyalni, tárgyalni és megint tárgyalni... Természetesen az is fontos, hogy együttműködjünk a hallgatóinkkal, és a hallgatóink ebben partnerek.

E: Elképzelhető, hogy együttes akciót szervezzenek a hallgatókkal...

K. P. L.: Igen, volt erről már szó... amikor a közalkalmazotti státus megszüntetése napirendre került, nagyon kemény lépéseket terveztünk. Azt mondtuk, hogy ha ki kell menni az utcára, akkor ezt választjuk, s ugyan mi kevesen vagyunk, de ha csatlakozik hozzánk 200 ezer hallgató, akkor már sokkal többen leszünk...

E: Végezetül szeretném, ha megosztaná velünk, hogy milyen célokat szeretne megvalósítani az FDSZ a következő pár évben?

K. P. L.: Alapvető érdekünk, hogy a felsőoktatás színvonala ne romoljon, tehát megfeleljünk azoknak az elvárásoknak, amelyek az Európai Unió tagországunkból adódnak. Ez az első cél. A második célunk az, hogy megteremtjük a kapcsolatot a munkaerőpiaccal, hogy nagyon kevés, ha lehet 0%-ban kifejezhető egyetemet és főiskolát végzett fiatal munkanélküli legyen. A harmadik célunk pedig, hogy az oktatóink, kutatóink és az alkalmazottak számára teremtsünk egy olyan életszínvonalat, amely nyugodt feltételeket biztosít a minőségi munkavégzéshez. E három célt különválasztani nem lehet, csak együtt valósítható meg. Ennek érdekében szeretnénk tevékenykedni a következő időszakban.

Az interjúkat Bíró Zsuzsanna Hanna készítette

INTERJÚ

Az egyetemi oktatók szakmájuktól független társadalmi politikai szerveződését, nyilvános aktivitását szerettük volna körbejárni interjú-blokkunkkal. Logikailag négyfajta ilyen társadalmi aktivitást különböztethetünk meg – leszámítva természetesen az egyéni megnyilatkozás lehetőségét: az „értékválasztót”, a „szakértőt”, a „pártelkötelezettet” és a „munkavállalót”. Az első típus az, amikor az egyetemi oktatók valamilyen értékválasztás alapján nyilatkoznak meg. Erre példaként a Professzorok Batthyány Körét hozzuk. A második típus az, amikor vezető oktatók a tudományos szakértelmükre építve szakértői szerepkört kívánnak betölteni. Ennek példáját a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesületben találtuk meg. A harmadik típus, hogyha a felsőoktatók politikai párt részeként fejtik ki tevékenységüket, erre példa az MSZP Felsőoktatási Tagozata. S végül a negyedik típus, hogyha szakszervezetet hoznak létre, erre példa a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete. A négy interjút e szervezetek vezetőivel készítettük, akik maguk is mindannyian vezető oktatók.



Náray-Szabó Gábor, a Professzorok Batthyány Körének elnöke

Educatio: Szeretném, ha röviden bemutatkozna, és elmondaná, hogy mikor és milyen módon jött létre a Professzorok Batthyány Köre.

Náray-Szabó Gábor: Vegyész egyetemi tanár vagyok, szerkezeti biológiával és gyógyszerkutatással foglalkoztam hosszú ideig, de most fokozatosan áttérek a humán tudományok területére miután a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója lettem másfél évvel ezelőtt. Csak egy mondat erejéig megjegyezném, hogy az információs szolgáltatás rendkívül gyorsan változó és igen nagy kihívásokat magában rejtő terület, ami engem rendkívül izgat.

A Professzorok Batthyány Köre 1995-ben alakult, én nem voltam az alapítók között. Néhány egyetemi tanár összejött annak érdekében, hogy időnként megfogalmazzák az általuk közösen vallott értékek alapján a magyar társadalom helyzetével kapcsolatos nézeteiket. Ez a társaság, akikhez én úgy 98/99 táján csatlakoztam, kezdetben laza baráti kör volt, mígnem 2002-ben egyik barátunk javaslatára egyesületté alakultunk, s így jobban, szervezeten és intenzívebben kezdtünk el dolgozni. A lényeg az, hogy mi, a Kör tagjai konzervatív értékek alapján állunk, közel áll hozzánk a keresztény-szociális eszme is, tehát gondolunk a leszakadókra. Bizonyos tekintetben liberálisnak is tekintem magamat,



és több tagtársamat is, ami azt jelenti, hogy nem akarunk mindenbe beleszólni, úgy gondoljuk, hogy az emberek egyéni szabadsága ugyancsak fontos érték. Talán úgy fogalmazhatnánk meg a legegyszerűbben, hogy szeretnénk, ha társadalmi felelősségvállalás, tudás és türelem jellemezné a tevékenységünket. S mivel mostanában a belpolitikai élet meglehetősen mozgalmassá vált, eléggé aktívak is vagyunk.

E: Mi volt a személyes motivációja arra, hogy belépjen az egyesületbe?

N-Sz. G.: Leginkább ezeknek az értékeknek a megnyilvánulása, valamint az az igény a részemről, hogy valamilyen formában a közéletben is részt vegyek. Úgy érzem, hogy sok baj van ma az országban, a magyar társadalommal különösen, s nem az a fajta ember vagyok, aki elbújik, közben bánatosan, a köldökét nézve panaszkodik, hanem próbálok tenni valamit és hatni. Az egyetemi tanár végül is kutató, tanít és próbál hatni is egy kicsit.

E: A PBK honlapjára kattintva már a bemutatkozó oldalon informálódhatunk a Kör alapvető céljáról. Idézem: „A Kör célja az, hogy a polgári értékrendet magukénak valló, ezen értékrend érvényesítéséért tenni akaró egyetemi tanárok közös munkájának keretét biztosítsa,…” Már a mondat retorikája is utal arra, amit az előbb Ön is kihangsúlyozott, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy konzervatív értékrendű, a politikai térben a jobb oldalon elhelyezkedő civil szervezet. Hogyan egyeztethető ez össze az egyesület „függetlenségével”?

N-Sz. G.: Úgy, hogy nem fogadunk el pénzt. Éppen most volt egy ilyen eset: megkérdezték a Népszabadságtól, hogy állami pénzekben részesülünk-e vagy sem, amire az volt a válasz, hogy nem, kizárólag a tagdíjakból fedezzük a kiadásainkat.

E: Mit ért a PBK „polgári értékrend” alatt, hiszen ezt a kifejezést gyakran meglehetősen tág értelemben használják?

N-Sz. G.: Mi a konzervativizmust olyan tekintetben valljuk, hogy vannak bizonyos alapértékek, amelyekhez ragaszkodunk: pl. a közösséget mi az egyén elé helyezzük. Ez szemléleti különbség a liberálisokkal szemben. Vannak különböző racionális érveim is a szemléletmódunk alátámasztására, de végső soron ez hitvallás kérdése. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy az egyéni kezdeményezéseket ne támogatónk maximálisan. Csak úgy megy előre a világ, ha mindig vannak fénylő csillagok, akik mindenféle közvélekedés ellenében tesznek valamit.

A változtatásokat óvatosan kezeljük. Ehhez hozzájárul nyilván az életkorunk is, mivel mi az idősebb generációhoz tartozunk, s mint általában az öregek, mi is megfontoltabbak vagyunk. Azonban most olyan a helyzet, annyira fergetegesen felgyorsult a változás, olyan villámgyorsan avulnak el a dolgok, hogy ez már – véleményünk szerint – nagyon súlyos fenyegetést jelent. Különösen Magyarországon, ahol egy speciális kultúra virágzott, ami megvan még ma is. A nyelvünk más családba tartozik, mint a legtöbb európai nyelv. Ennek megfelelően speciális szint jelentünk az európai kultúrában, amelynek igenis részei vagyunk, már ezer éve, s ezt a speciális szintet meg is akarjuk tartani. A Batthyány Kör tagjai, akik talán sok mindenben eltérően gondolkodnak, abban biztosan egyetértenek, hogy a nemzeti létet meghatározónak tartják, és büszkéek a magyar nemzeti hagyományokra, a magyar kultúrára, annak felső szintű és népi részére egyaránt.

E: Miért éppen az első liberális miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos lett a névadó?

N-Sz. G.: Ez a kérdés mostanában gyakrabban felmerül, mert Batthyány év van, őrá emlékezünk a legkülönbözőbb formában. A névválasztásnak több oka van. Egyrészt a habitusa olyan volt, hogy kompromisszumokkal igyekezett megtalálni a megoldásokat: a

szabadságharcosokhoz és a Habsburg-házhoz is igyekezett hű maradni. A kormányán belül voltak ugyan feszültségek, nézeteltérések, de ezek között mindig a kompromisszumot kereste, és sokszor sikerült is megtalálnia. Mikor azonban az élére álltak a dolgok, és ki kellett állnia a meggyőződése mellett, vállalta a halált. Mellékesen megjegyezném, hogy az is példaértékű a számunkra, hogy Batthyány kormányának szinte minden tagja történelmi személyiség lett Kossuthtól Széchenyin át Eötvösig.

E: A Professzorok Batthyány Köréhez bármilyen magyarországi vagy külföldi magyar egyetemi tanár csatlakozhat, három egyesületi tag ajánlásával. Ebből logikusan következik, hogy a szervezet a magyar származású, illetve magukat magyarnak valló külföldi professzorokkal valamifajta értékközösséget vállal, anélkül, hogy nemzetközi vagy akár uniós szervezetté szeretne válni, ugyanakkor kizárja soraiából nemcsak a külföldi nem magyar professzorokat, de azokat a magyar egyetemi oktatókat is, akik még nem érték el a professzori rangot. Milyen célból volt fontos ez a kétirányú megszorítás?

N-Sz. G.: Nem jó szó az, hogy „kizárja”, inkább azt mondanám, hogy mi egy olyan egyesületet hoztunk létre, amely professzorokból áll. A külföldiekkel kapcsolatban: ha valaki nem magyar anyanyelvű, nem magyar kötődésű, akkor nem is jelentkezik. Nem volt arra példa, hogy pl. egy angol professzor akart volna csatlakozni hozzánk, de ennek a Kör nemzeti irányultsága miatt nem is nagyon lenne értelme. A nem magyar anyanyelvűekkel másik síkon tudnánk együttműködni. Ha kibővítenénk a Kör létszámát, akkor nem biztos, hogy ennyire koncentráltan tudnánk megnyilatkozni, mert akkor már nem arról lenne szó, hogy a professzorok állnak ki valamiért, hanem csupán egy egyesület, amelyben van sok professzor. Ennek nem lenne akkora súlya. Ha megnézzük a közvéleménykutatásokban, hogy mely foglalkozási ágak élvezik a legnagyobb megbecsültséget, akkor az orvosok mellett az egyetemi tanárok vannak elől.

E: Tehát elsősorban a személyi tekintélyükön keresztül szeretnének hatást gyakorolni.

N-Sz. G.: Pontosan.

E: A külföldön élő magyar professzorok száma a Kör tagjai között meglepően alacsony. A 212 tagból összesen öt személyt sikerült felfedeznem, akik külföldön élő magyar professzorok. Közülük egy Temesváron, három Nyugat-Európa egy-egy nagyvárosában (Berlinben, Bergenben és Stockholmban) és egy oktató az Egyesült Államokban (Los Angelesben) dolgozik. Ez az adat azért volt számomra meglepő, mivel arra számítottam, hogy a szomszédos országok azon régióiból, ahol viszonylag jelentős magyar kisebbség él, sokkal több csatlakozó lesz.

N-Sz. G.: Ez érdekes. Megmondom őszintén, hogy erre nem nagyon figyeltem fel. Az az igazság, hogy nem folytunk toborzó kampányokat. Ha valaki jelentkezik, felfigyel a tevékenységünkre, érdekesnek tartja, örömmel vesszük a jelentkezését. De úgy látszik, hogy a külföldi magyar professzoroknak vannak más szervezeteik, a Magyar Professzorok Világtanácsa például, amellyel egyébként sok mindenben hasonló a tevékenységünk, s a határon túli egyetemi tanárok pl. ebben aktívak. De ha felvételre jelentkeznek, ezt örömmel vesszük.

E: A tagfelvételnél a három belső ajánlás egy szükséges, de nem elégséges feltétele, mert a jelölést követően az elnökségnek ki kell kérnie a teljes tagság véleményét, és annak figyelembevételével kell a döntést meghoznia. Volt már arra precedens, hogy valakit a tagság véleménye alapján nem vettek fel?

N-Sz. G.: Volt. Nagyon kevés, de volt.



E: És lehet azt tudni, hogy hány százalékos ellenvoks kellett hozzá? Vagy milyen módon született meg a döntés?

N-Sz. G.: Nem a vokok számán múltott. Egyetlen egy személy vagy talán két ember szólt, hogy nem stimmel valami, aztán megbeszéltük az ajánlókkal, és visszavonta az illető a jelentkezését.

E: Tehát nem a szavazatarányról van szó, hanem vannak bizonyos kritériumok, amelyeknek meg kell felelni ahhoz, hogy valaki taggá váljon.

N-Sz. G.: Igen.

E: És arra volt példa, hogy valakit kizártak a Körből vagy kivált?

N-Sz. G.: Nem, szerencsére nem. Volt olyan, hogy valaki kilépett. Olyan is van, hogy valaki „dezaktiválódik”, nem fizeti a tagdíjat, s akkor egy idő múlva azt mondja, hogy mégsem marad az egyesületben. Amikor átalakultunk baráti társaságból egyesületté, akkor is voltak olyanok, akik nem léptek át, s voltak többen, akik igen.

E: A Kör tagjai között feltűnően sok a természettudós illetve az orvos (a tagság 86%-a). Ön szerint ez mivel függ össze? Kevesebb a társadalomtudós a jobb oldalon, vagy kevésbé összeegyeztethető a társadalomkutatók körében, hogy professzori köntösben adjanak hangot politikai vagy ideológiai nézeteiknek?

N-Sz. G.: Érintette a problémát. Kettős oka van ennek. Egyrészt a jobboldali érzelem nem két nap alatt alakul ki. Valószínűleg a tagtársaink már ifjabb korukban is kötődtek a jobboldali vagy konzervatív gondolkodáshoz, az ilyenek pedig a Kádár-rendszerben a társadalomtudományban nem igen tudtak boldogulni. Máig nagyon nehéz áttörni, és megfelelő elismertséget szerezni ilyen felfogással. Hogy csak egy példát mondjak, vannak olyan nemzetközi folyóiratok, amelyek kinyilvánítják, hogy nekik milyen az irányultságuk, s ha valaki más irányultságú cikket küld be, akkor azt mondják, hogy ők nem ezzel foglalkoznak, tessék máshol próbálkozni. Tehát kettéválik nemzetközi szinten is nagyon sok szempontból a jobb- és a baloldal. Nehéz volt ezen áttörni. Egy-két történész, aki a közép-korral foglalkozott, vagy nyelvészek, akik elvontabb témákról írtak, sikerrel jártak, de egy jobboldali gondolkodású politológus vagy közgazdász nagyon nehezen boldogult. Tehát: valóban kevesebb a konzervatív professzor a társadalomtudósok és a bölcsészek között. A másik dolog: még ma is úgy van, hogy a társadalomtudományban a pályázatoknál ez bizony számíthat, sokkal inkább, mint a természettudósoknál. Bár néha még én is kapok szemrehányásokat, de azt még soha nem tapasztaltam, hogy azért utasították volna el egy pályázatomat, mert a Batthyány Kör elnöke vagyok. A természettudományos folyóiratok, a nemzetközi tudományos közösség ilyen distinkciót nem tesz.

Mindebből azonban az is következik, hogy konzervatív oldalon a természettudósok kénytelenek nyilatkozni és véleményt formálni olyan kérdésekről is, amelyek elvileg a társadalomtudósok és a bölcsészek szakterületéhez tartoznának. Kapunk is érte támadást! Ha butaságot mondunk, azért vállaljuk a felelősséget, és bocsánatot kérünk, de általában utánanézzünk a dolgoknak, és nem szoktunk túl gyakran hibázni. Nyilatkozataink ugyanis nem szűken vett szakmai kérdésekről, hanem az egész társadalmat érintő problémákról szólnak, és ezekről mindenkinek lehet véleménye. Bárkinek szíve joga ezzel egyet nem érteni, szakszerűtlenséget azonban csak akkor vethetnek a szemünkre, ha ténybeli hibát vétünk.

E: Ha már a megnyilatkozásoknál tartunk. Hogyan születik meg egy-egy nyilatkozat? Mi a mechanizmusa a közös álláspontok kialakításának?

N-Sz. G.: Általában úgy szokott lenni, hogy először is kialakul egy helyzet, s az adott helyzetben a tagság egyik vagy másik tagja úgy érzi, hogy valamit tenni kellene. Akkor ír vagy az elnöknek vagy az elnökségből valakinek, hogy lépünk ki a nyilvánosság elé. Erre mi eldöntjük, hogy ki kell-e lépni, vagy nem kell kilépni. Nagyon gyakran nem szeretünk megnyilatkozni, mert az csökkenti a megnyilatkozások értékét, de ha úgy gondoljuk, hogy kell valamit tenni, akkor többféle lehetőség is van. Az egyik az, hogy megfogalmazunk egy nyilatkozatot. Évekkel ezelőtt ez volt a fő megnyilatkozási forma, de rájöttünk, hogy ezt a sajtó nem szereti, ezért erről fokozatosan letettünk. Most inkább konferenciákat szervezünk, éppen most volt egy az egészségüggyel kapcsolatban. Aztán van, aki újságcikket ír, van, aki tanulmányt ír, vagy a városában megszervez egy kisebb-nagyobb ankétot egy bizonyos témában, s aztán ajánlásokat készít. Meg kell mondanom őszintén, hogy a sajtó számít igazán: ami átmege a sajtón, az van, ami nem megy át a sajtón, az nincs.

E: Mielőtt egy konferenciát megszerveznének, vagy nyilatkozatot tennének, gondolom, van előtte még egy belső vita vagy egy egyeztetés arról, hogy egy adott kérdésben mi legyen az egyesület álláspontja.

N-Sz. G.: Kétségtelen, hogy ezeket a kérdéseket alaposan meg kell vitatni, de nagyon ritkán nyilatkozik meg a Professzorok Batthyány Köre mint egyesület. Gyakrabban nyilatkozik meg az elnökség, mert az elnökség tagjai között ezt könnyebb egyeztetni, és többször nyilatkozom meg én, mint elnök. S ha nem úgy nyilatkozom meg, ahogy kellett volna, akkor kapok a fejemre, s legközelebb jobban vigyázok.

E: Melyek voltak azok a nemzetközi közéleti kérdések, amelyekről a Kör kifejtette a véleményét?

N-Sz. G.: Hát, nemzetközi nem túl sok volt... Volt, ugyebár, bár az sem nemzetközi, a népszavazás, az állampolgársággal kapcsolatban, amikor nagyon erőteljesen felléptünk, nagyon keményen dolgoztunk a sikerért,... sajnos hiába... Erről lehetne hosszasan beszélni, mert ez nagyon nagy baj... De, kifejezetten nemzetközi vonatkozásban, nem igen nyilvánultunk meg.

E: Talán a Babes-Bolyai Egyetem ügyben...

N-Sz. G.: Hát igen, de az is magyar ügy volt. A határon túli magyar kérdéseket én nem tekintem nemzetközinek. Ide tartozik a Bolyai Egyetem, a népszavazás, s talán még volt egy, régebben, amikor Szabadkán akarták a színházat lebontani, s az ellen tiltakoztunk... De arról, hogy mondjuk, az iraki háborúban mi legyen, nem szoktunk nyilatkozni.

E: Általában milyen módon hozzák nyilvánosságra a Kör véleményét? Vannak fórumok, ahol rendszeresen megjelennek?

N-Sz. G.: Nincsenek. A dolog ad hoc, ha van egy konkrét ügy, amiben nyilatkozni szeretnénk, akkor próbálunk sajtót szerezni, s aztán vagy sikerül, vagy nem. Ha élesebben fogalmazunk, vagy tévedünk, akkor nagyobb a sajtó, és mondanak ránk mindenfélét.

E: Volt olyan kérdés, amelyben nem sikerült közös nevezőre jutni az elnökségen belül, s ezért inkább nem nyilatkoztak?

N-Sz. G.: Igen. Vannak olyan dolgok, amibe ha belemegy az ember, eleve vereségre van ítélve. Vannak gumicsontok, amelyeket elővesznek időnként a sajtóban, azokban a kérdésekben nem akarunk megnyilatkozni. Ilyenkor nem is mindig egyeznek a vélemények...



Meg kell mondanom őszintén, hogy például a felsőoktatás területét én ide sorolom, bár volt, hogy megnyilatkoztunk... Nem is lehetünk objektívek ezzel kapcsolatban, mert a saját egzisztenciánkról van szó, s ezért nem is feltétlenül hiteles, amit mondunk. Voltak felsőoktatással vagy kutatással kapcsolatos ankétjaink, amelyek nem is kaptak túlságosan nagy visszhangot, s nekem személy szerint nem is nagyon tetszettek, mert nem feleltek meg az én ízlésemnek. Mi nem szakszervezet vagyunk, akik kiállunk azért, hogy pl. Pécssett az egyetemi tanárokat ne nyugdíjazzák. Ha a barátaimról van szó, akkor persze azt mondom, hogy őket ne nyugdíjazzák, de ha az elveket nézem, akkor azt mondom, hogy ha nem is az egész világon, de Európában az egyetemi tanárok 65 éves korukban nyugdíjba mennek...

E: Van kapcsolatuk a liberális vagy szocialista elitcsoportok bármelyikével? Szerveztek valaha olyan vitafórumot, ahol az ellentétes oldal képviselői is jelen voltak?

N-Sz. G.: Igen, mégpedig a népszavazás után. A mi kezdeményezésünkre felvettük a kapcsolatot az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával, mégpedig azért – s ez tőlem indult ki –, mert akkor, amikor ez kockázatos volt, ők kiálltak az „Igen” mellett. S mi úgy gondoltuk, hogy ezekkel az emberekkel nekünk meg kell ismerkednünk. Aztán megismerkedtünk, s egy nagyon sikeres ankétot tartottunk a népesedésről. Kiderült ott a konferencián, hogy nem volt olyan kérdés, amiben ne értettünk volna egyet teljes mértékben. A népesedési katasztrófa, ami a nyugdíjrendszer összeomlásával fog járni, a fiatal embereket, mint Önt is, kőkeményen érinti. Ha minden úgy marad, mint most, akkor összeomlik a nyugdíjrendszer és harminc év múlva nem lesz nyugdíj. Sok más kérdés is felmerült a konferencián... Szóval, az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával azóta is tartjuk a kapcsolatot tiszteletben tartva egymás különbözőségét.

A Professzorok az Európai Magyarországért mozgalommal is kísérleteztünk, de nem sikerült közös rendezvényt összehozni. Mi szívesen kapcsolatba kerülnénk, szívesen megvitátnánk a dolgokat, de nem úgy, hogy egyetlen egy vélemény van, s azt kell mindenkinek aláírnia. Mi vitára gondoltunk... A liberálisokkal inkább egyenként a sajtón keresztül van kapcsolatunk. Éppen most volt egy derék vitám a Népszabadságban... Nem úgy kell tehát elképzelni, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy hadtest, ami a tábornok intésére beindul, hanem a különböző tagjai különböző területeken lépnek föl, ott vitakoznak, mindenki a saját véleményét mondja, s van úgy, hogy egymással is vitatkozunk, akár a sajtóban is.

E: Részt vesz a PBK a Fidesz-KDNP, vagy bármely másik párt oktatáspolitikai vagy tudománypolitikai programjának a kidolgozásában?

N-Sz. G.: Nem. Csináltunk egy Szent István-tervet, ami két éve volt. Azt akkoriban Orbán Viktor méltatta, és elég nagy nyilvánosságot kapott. Nem arra gondoltunk, hogy ebből egy pártprogram lesz, hanem arra gondoltunk, hogy akár több pártnak is muniációt szolgáltathat a programja kidolgozásához. Azzal teljes mértékben tisztában voltunk, és vagyunk ma is, hogy a Szent István-terv arra nem alkalmas, hogy pártprogrammá váljon. Vannak benne utópisztikus elképzelések, pl. az öko-szociális piacgazdaság, amiről mi hiszünk, hogy fog működni, de egy párt nem mondhatja, hogy ettől kezdve betiltom az autókat, és a környezetre koncentrálok, mert nem kap szavazatokat... De előbb-utóbb lehet, hogy ez mégis be fog következni, függetlenül attól, hogy a pártok mit mondanak.

E: Hogyan jellemezné a Kör kapcsolatát a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével, ill. a HÖÖK-kal? Voltak konkrét ügyek, amelyekben együttműködtek?

N-Sz. G.: Nem, nem volt... De, például Kiss Pap Lászlóval én személyesen jóban vagyok, már 15 éve ismerjük egymást, más körben ismerkedtünk meg. Ha bármi felmerül, előfordulhat, hogy közösen lépünk föl, bár eddig ilyen nem volt, mégis tudunk egymás működéséről. A HÖÖK-kal nincs kapcsolatunk, néhány fiatalemberrel előfordult, hogy volt valamilyen közös ügyünk, de formális kapcsolat nem jött létre.

E: A Kör egyesületi alapszabályában olvastam, hogy „az Egyesület élni kíván a civil szervezeteket megillető jogokkal (képviselő kuratóriumokban, egyeztető grémiumokban, stb.)”. Jelenleg milyen szervezetekben, grémiumokban vannak jelen?

N-Sz. G.: Majdnem sehol! Egyetlen egy tagunk van a civil szervezetek állami támogatásáról döntő bizottságban, de nekünk pénzt nem oszt, mert mi nem fogadunk el pénzt, viszont részt vesz a döntésekben arról, hogy mely szervezetek kapjanak pénzt, s megpróbál objektíven ítélni. Jelentkeztünk még rádió- és tv-kuratóriumokba, de nem húzták ki a nevünket a sorsolásnál...

E: A felsőoktatásban jelenleg mélyreható változások mennek végbe. Önök is kifejtették álláspontjukat az új felsőoktatási törvénnyel kapcsolatban, sőt, 2007 áprilisában alkotmánybíróági beadványt is készítettek. Kérem, foglalja össze olvasóink számára, hogy miért tartják az új felsőoktatási törvényt alkotmányos szempontból aggályosnak!

N-Sz. G.: Szeretném kihangsúlyozni, hogy csak a saját nevemben nyilatkozom. Korábban már mondtam, hogy vannak eltérések a tagok között, én közöttem és a többiek között is. Egy dologban közös a véleményünk: mindenki támogatta azt az alkotmánybíróági beadványt, amelyet Zlinszky János készített, s melynek az a lényege, hogy a tudományos kutatás szabadságát sérti, ha gazdasági törvényeknek vetik alá a felsőoktatást. Nem szabad korlátozni a tudományos kutatásokat gazdasági megfontolásból, kizárólag a minőséget szabad figyelembe venni. S ha ennek a kritériumnak megfelel, onnantól kezdve mindenki azt kutat, amit akar. Ezzel kapcsolatban találtunk a felsőoktatási törvényben olyan kitételeket, amelyek ezt az alkotmányos alapjogot sértenék. Az Alkotmánybíróóság most vette tárgysorozatba, szóval néhány hónapon belül talán lesz döntés.

E: Mondta, hogy nincs mindenben konszenzus a felsőoktatást illetően a Körön belül, de Önnek nyilván személyesen is nagyon sok tapasztalata van a felsőoktatásban zajló reformokról. Megosztaná ezt velünk?

N-Sz. G.: Tény az, hogy a felsőoktatás változtatásra szorul. De ez most már 15 éve zajlik. Ahhoz képest, ami a Kádár-rendszerben volt, biztos, hogy ma már a felsőoktatásban is sok mindent másképp kell csinálni. Csakhogy ez nagyon nehezen megy. Én türelmetlenebb voltam, s talán még most is az vagyok, gyorsabban szeretnék bizonyos változtatásokat, de be kell látnom, hogy a közeg olyan, amilyen, és befogadó közeg nélkül, tehát a résztvevők, a tanárok, a diákok és a személyzet többi része nélkül, nem lehet reformálni. Ha ráerőltetnek a felsőoktatásra bizonyos dolgokat, amelyek ellentétesek az érintettek felfogásával és érdekeivel, s ezért ellenkezést szülnek, akkor nem fog menni. Akkor csak zűrzavar lesz, mint ahogy most van, de eredmény az nem. A leglényegesebb változás, ami azért szépen lassan érvényesül, hogy az egyetem – s nem a főiskola (!) – a kutatásnak is színtere. Nem oktathat jól az egyetemen, aki nem kutat. Mégpedig azért nem, mert a tudomány rendkívül gyorsan változik. Az informatikában pl. néhány év alatt elavulnak az



ismeretek, de még az én szakterületemen is, ami egy kicsit lassabban változik, tíz év már aggastyán kornak számít egy-egy publikáció esetében. Ennek következtében nem tudja követni a változásokat a tanár, ha maga nem vesz részt bennük alkotó módon, nem olvassa a szakirodalmat, nem jár konferenciákra. Meg kell mondanom, hogy most már magam is kezdek távolodni ezektől a dolgoktól, s a legfrissebb eredményeket a diákjaim valószínűleg jobban tudják, mint én.

A másik dolog, hogy a Bolognai folyamat, a Bolognai Egyezmény, amit aláírt Magyarország is számos más európai országgal együtt, pozitívan értékelendő, úgy gondoljuk, hogy alapvetően jó, de nem szabad voluntarista módon, tehát igen rövid idő alatt kieroszakolni. S ezek közül egy konkrétum, amit most már látok pontosan (öt évvel ezelőtt, amikor a minisztériumban voltam, még erről másképp vélekedtem), hogy nem oldható meg a felsőoktatás területén a háromszakaszos oktatási forma. Az orvosoknál be sem vezették, a bölcsészeknél pedig meglehetősen furcsán néz ki, hogy valaki három évig tanul, aztán Arisztotelésznel abbahagyja, és Senecaról már nem is hall. A vegyészeknél érdekes módon még egészen jól megoldható, mert egy magasabban képzett laboránst tudnak kinevelni, de azért itt is vannak tárgyak, amelyeket az oktatási lánc legelején kell elsajátítani ahhoz, hogy a diák megértse a továbbiakat. Ennek megfelelően azt gondoljuk, hogy az lenne az optimális, ha elválnának az egyetemek és a főiskolák, pontosabban nem lenne kötelező a kettőt összeolvasztani, hanem külön működne egyetem is és főiskola is, s e két felsőoktatási út elválna már az érettségítől kezdve. Ettől függetlenül lehetne támogatni, és pozitív diszkriminációban részesíteni azokat a területeket, ahol a kettőt össze tudják olvasztani. De parancsszóra, mint ahogy most megy, a reform nem működik.

Egyszer már volt egy „rendrakás”, mégpedig többpárti konszenzussal a 90-es évek közepe táján, amit végül is a Fidesz-kormány fejezett be. Ez arra irányult, hogy csökkentsék a felsőoktatási intézmények számát, és ez jó volt. Nem volt több mint vagy 20 egyetem, és ugyanennyi főiskola, most meg az egyesített egyetemi és főiskolai rektori konferencia taglétszáma a korábbinak majdnem a kétszerese, 72 (!) Ez így nem megy! Azt értem, hogy minden vidéki város tudja, hogy nem virágozik fel a település, ha nincs ott valamiféle oktatás, lehetőleg felsőoktatás, tehát nagyon erősen lobbiznak az iskoláért. Ez az egyik érdek, de egy másik érdek az, hogy az intézményből kibocsátott szakemberek felkészültsége megfelelő legyen. Ez érdeke a nemzetgazdaságnak is, és érdeke az egyénnek is. A jelenlegi rendszerben azonban katasztrofális a felkészültség! Van néhány kiváló diák, mindig megvan az a 10–15%, akik maguktól is tanulnak, csak nem kell őket ebben zavarni, de a többi egyszerűen nem üti meg a mértéket.

E: Ennek a racionalizálásnak hajdanán azért az is eredménye lett, hogy nagyon különböző intézményeket integráltak egy mamutintézményé, minek következtében azóta is feszültségekkel terheltek az egyetemek.

N-Sz. G.: Igen, ez mindig így van. Kétségtelen, hogy amikor az egyetemeken a hatalmi pozíciók átrendeződnek, feszültségek vannak. Egy jó példát és egy rossz példát vennék elő abból a rendszerből: Szerintem a Szegedi Egyetem nagyon jól működik. Ott volt elég erő ahhoz, hogy összeolvasszák az ottani felsőoktatási intézményeket, az orvosok a vegyészekkel, a fizikusok az informatikusokkal együttműködnek, s az egyetem a szó valódi értelmében egyetemleges intézmény, universitas, ahol a teljes tudományt áttekintve oktatnak és kutatnak. A másik egy kicsit furcsa volt, mert a gödöllői Szent István Egyetemhez tartozott a budapesti Kertészettudományi Kar, ahol nagyok voltak az ellentétek, a távolság

is nagy volt, egyáltalán Gödöllő a telephelyeket tekintve a fél országra kiterjedt..., s most átment ez a kar a közgazdaságtudományi irányultságú Corvinus Egyetemhez, ami képtelenség! Van egy látszólagos egyezség, de ez nem az egyetemmé válás felé mutat. Anno magam is szerettem volna, mint állampolgár, ha a Műegyetem és a Közgazdaságtudományi Egyetem egyesül, s mint hallottam, Andorka rektor úr is ezt szorgalmazta. Ezek térben is közel vannak egymáshoz, ami előnyös, de végül ezt a tervet állítólag a hallgatók akadályozták meg..., mert bizony tanulni kell a Műegyetemen. Az építészeknél az a mondás járja, hogy a gólyákat így fogadják a tanév első napján: „Van egy jó hírem. Már csak egyet kell aludni karácsonyig.” Miért? Mert egész éjszaka rajzolnak, és nincs idejük aludni. De ennek meg is van a jutalma, mert a műegyetemisták előtt – erről lehet olvasni a különböző sajtótermékekben – nagyon jó álláslehetőségek nyílnak meg. A Műegyetem egyébként továbblépett, mivel tudták, hogy közgazdaságtan nélkül a mérnöki munka nem ér sokat, ezért kialakítottak egy saját kart.

E: Már csak egy záró kérdésem lenne. Ön, mint a Professzorok Batthyányi Körének elnöke mit könyvelne el a következő pár évben sikerként?

N-Sz. G.: Én sikerként könyvelném el, s van is erre esély, ha az egyetemek és a főiskolák olyan értelemben különválnának, ahogy azt az előbb mondtam. Az egyetemen a kutatás meghatározó lenne, ahogy a minőség is. Erre vannak jó példák, például a saját egyetemünkön, a saját kémiai intézetemben, ahol van egy értékelési rendszer, mely igen sokféle szempontból értékeli az egyént, és kialakul egy rangsor. Ha valaki a rangsor végén találja magát, akkor elkezdhet bizonyítani. Bizonyos mértékű versenyre szükség van az egyetemi oktatók között is, mert erről szól a kutatás. Ha ezt elfogadnák szélesebb körben, akkor ezt sikernek ítélném meg. Ebben az irányban optimista vagyok, mert vannak bizonyos lépések. Türelem kell hozzá, és tisztesség. Ha valaki csal, akkor torzítja a versenyt. Erre nagyon figyelnie kell az egyetem vezetőségének, és minden szinten, kormányzati szinten is ügyelni kell arra, hogy a versenyt tisztességesen szervezzék. A következő pedig, hogy lássa be a Magyarországon igen befolyásos pénzvilág, hogy a felsőoktatás és a kutatás, mint a felsőoktatás része, és persze az akadémiai kutatás is, stratégiai ágazat. Itt nem szociális kiadásról, netán pazarlásról van szó, hanem befektetésről. Ez nem egy vagy két év alatt hoz hasznot, hanem húsz év alatt, de hosszú távú befektetés nélkül nincs jövő. Ha a rendszerváltás idején hozzáfogtunk volna ehhez kökeményen, akkor már jönnének az eredmények. Így is van már egy néhány: itt van az Ericson fejlesztő központja, most épített a francia tulajdonú EGIS gyógyszervállalat egy új kutatási központot. Magyarország nagyon jól áll a kutatások tekintetében az újonnan csatlakozott országok között. Csak egy adat erre vonatkozólag: egy nagyon éles pályázat van éppen folyamatban több mint 9000 uniós fiatal kutató jelentkezéssel. A pályázatok mindössze öt százaléka mehetett tovább a második fordulóra. Ebből a kb. 400-ból harminc az újonnan csatlakozott országokból jött, s ebből a harmincből tizenhat magyar pályázó volt. Tehát még most is nagyon jó a tudományos potenciálunk, és nem hiszem, hogy máshol, mint az innováció területén komoly esélyünk lenne arra, hogy nemzetközi szinten labdába rúgjunk. De ha állandóan elveszik a pénzt, és elbizonytalanítják a fiatalokat, akkor ez le fog romlani. Sajnos a még mindig versenyképes gyógyszerkutatás területén már látok jeleket, hogy csökken ez a bizonyos potenciál. Tehát azt szeretném látni, ha a felsőoktatás és kutatás, a felsőoktatás és az innováció egysége megerősödne, és konszenzus uralkodna az országban arról, hogy ezzel kapcsolatban maximális támogatásra van szükség.



Koncz István, a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden, és mondja el, hogy kik és miért hozták létre a Professzorok az Európai Magyarországért Közhasznú Egyesületet.

Koncz István: Koncz István vagyok, 30 éve tanítok egyetemen és főiskolán, s azóta végzek kutatómunkát is. 1990–94 között az MTA Pszichológiai Intézetének ügyvezető igazgatója voltam. Korábban a kamaszok és a tanárok, ma elsősorban az üzletemberek személyiségét kutatom. Hobbim az irodalmi szerkesztés és a könyvkiadás.

Én vagyok jelenleg a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke. Az egyesület soros elnöki rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy négy elnöke van, akik évente váltják egymást. Demetrovics János akadémikus volt az első alapító elnök. Az ügyvezető elnök „új találmány” az egyesületben, mivel kiderült, hogy éves váltásban nem lehet operatíván szervezni. A PEM 2003-ban alakult, de előzményei is voltak. Ezeket én nem ismerem. A PEM azzal a céllal jött létre, hogy a humán és reál értelmiségieket összefogja. Azokat, akik profik a szakmájukban, és egyetértenek azzal a törekvésünkkel, hogy a magyar értékeket fel kell fedeznünk, és kommunikálnunk kell a nagyvilág felé. Professzorok egyesülete lett, mert az alapítók professzorok és akadémikusok voltak, de ma már olyan profi szakembereket fog egybe a szervezet, akik nagyon szeretnének valamilyen szakmapolitikai munkát végezni, de politizálni nem. Mottónk szerint: „Társadalmi problémaérzékenység, tudásalapú – közös – megoldáskeresés.”

E: Az Egyesület öndefiníciója szerint „az európai és magyar értékek kapcsolatára, közvetítésére, bemutatására kívánja fordítani figyelmét”. Melyek azok a magyar és európai értékek, amelyekről itt szó van?

K. I.: Az egyesület létrehozása mögötti gondolat az volt, hogy nagyon sok olyan értékünk van, amely európai, nemzetközi érték, de igazán még azt sem vagyunk képesek bevallani, hogy ezek a mi nemzeti értékeink. Sok-sok olyan szelete van a történelmünknek, a „lenyomott” személyiségünk múltjának, ami értéket képvisel. Nem arra gondolok csupán, hogy „helytállunk Európáért”, bár ezt is el kellene először ismerni, hogy helytállunk már vagy ezer éve, hanem például arra, hogy nagyon kitartóak vagyunk. Ez is egy nemzeti érték, mert ez hozza ki a lenyomott nemzeteket a sárból. Ez nem nemzetieskedés, hanem tény: nem volt olyan ötven évünk, amikor ne mondta volna valaki, hogy nem érünk semmit – s ez a személyiségünkön látszik is. Tehát az is nagy értékünk, hogy kitartóak vagy hogy megbízhatóak vagyunk. Ezek alapértékek, amelyek újabb értékeket teremtettek: épített és természeti értékeket. A teremtett értékeink egy részét elfogadja a világ a világörökség részeként, de számos értékünk ismeretlen, vagy más tulajdonában van. Az egyik érték-sor tehát az egyénben (s nem a közösségben!) keresendő – ez az egyik szelete a mi érték-rendszerünknek. A másik szelete azok a kikezdhethetetlen európai értékek, amelyek itt teremtdtek meg, mint pl. a tudományos eredmények, vagy a magyar reformáció. A sort persze hosszasan lehetne folytatni, éppen ezért terveztünk meg másfél évvel ezelőtt egy programsorozatot, amely az „Európai nemzeti értékeink” címet viseli. A cél, hogy először is felkutassuk az értékeinket, akárhol is van Magyarországon (ilyen pl. a debreceni reformáció), utána, hogy megmutassuk ezeket a képviselőinknek, akik Budapesten döntenek az ország sorsáról, s végül megmutassuk Brüsszelben az ottani magyarok segítségével, de nem csak Európának, hanem az egész világnak.

E: Egy egyesület névválasztása mindig üzen valamit. Az Önök esetében mintha azt üzenné, hogy Európán kívül nincs Magyarországnak jövője.

K. I.: Nem hiszem... Egy olyan folyamatban jött létre a szervezet, ami a legfontosabb folyamat volt akkoriban: az Európai Unió tagjai lettünk. Már többször elmondtam konferenciákon, hogy mi a honfoglalás óta mindig is európaiak voltunk. Amikor megalakult az egyesület, azt szerettük volna hangsúlyozni, hogy az európai jövőterv megalkotásában az értelmiség részt akar venni, akár az ország irányítóival együtt, akár a kormány mellett, akár a kormánnyal szemben. Azt is szoktuk mondani, hogy a „mindenkori kormány lelkiismerete” is szeretnénk lenni – a mostani kormány nyitott is erre. Néhány hete a sajtóban felvetették, hogy a kormány „kiszolgálói” vagyunk, de itt nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a szervezet nem hagyja, hogy a kormány az alkotó értelmiség nélkül tervezze meg a jövőt. Az egyesület könyvsorozata is erről szól. Ezek diagnózisok, amelyekben nem azt írjuk le, hogy mit kell csinálni, hanem azt, hogy mit lehet csinálni – a gyakorlatot kutató tudós szerint. Most már nem is tudja, s nem is akarja kikerülni a kormány az eddig elkészült öt kötet igazságait, és lesz még jó néhány...

E: Említette, hogy az alapítók között csak professzorok és akadémikusok voltak. Mennyire tekinthető exkluzívnak az egyesület?

K. I.: Abban az értelemben exkluzív, hogy azok, akik a tizenöt szakmai politikai műhelyben dolgoznak, és felvállalják az országos szintű koordinálást, többnyire professzorok és akadémikusok. Abból a szempontból is exkluzív, hogy Debrecen és környéke tekinthető a prototípusnak, és ez az a regionális szervezetünk, ahol, ha jól emlékszem, öt akadémikusunk is van. Úgy is exkluzív, hogy az alkotni akaró vezető értelmiség kereszttmetszete.

E: A műhelyvezetőkön vagy regionális vezetőkön kívül is csak professzorok vesznek részt a munkában?

K. I.: Nem. Azok a professzorok, akik egy-egy szakma krémjei, adhatnak az egyesületnek exkluzív jelleget, de azért nagyon sokan vannak, akik együttműködnek a műhelyekkel, és nem professzorok. Ezek közös jellemzője, hogy mindannyian profik a maguk területén, szóval akár el is hagyhatnánk az egyesület nevéből a „professzorok” megjelölést, és használhatnánk helyette a „profit”. A professzorok és akadémikusok nagy tömegét (száz feletti létszámról van szó) azok adják, akik létrehozták az egyesületet, illetve az első körben csatlakoztak.

E: Most hány tagja van az egyesületnek?

K. I.: Most több mint háromszáz tagja van, de ez változik folyamatosan, mert például a rektorválasztások után még nem alakult ki, hogy az új rektorok hogyan viszonyulnak az egyesülethez. Az előző hároméves ciklusban a Rektorok a Magyar Felsőoktatásért Egyesület is csatlakozott. Az első két évben mindenki egyénileg lépett be, de később egyesületek is csatlakoztak hozzánk, mint a már említett rektori egyesület vagy az Országos Tréner Egyesület.

E: Ha már a tagságról beszélünk, hadd kérdezzem meg, hogy miért nem nyilvános a taglista?

K. I.: Én nem tudok róla, hogy nem nyilvános...

E: Mindenesetre nem lehet olyan egyszerűen hozzáférni, mint a Batthyány Kör esetében. Náluk fenn van a lista az egyesület honlapján.



K. I.: Nem tudok róla, hogy nem nyilvános... Amit biztosan nyilvánosságra hoztunk, az a vezető tisztségviselőknél a sora. De a lényeg, hogy soha senki nem tiltotta meg... Lehet, hogy csak a mechanizmusunk nem működik úgy, hogy mindent a honlapra tegyünk... Az is hozzátartozik a dologhoz, hogy eddig a honlapra nem figyeltünk eléggé, mert nem ez volt a központi kérdés, hanem az, hogy építsük fel a szervezetet, legyenek embereink, és akarjunk együtt alkotni valamit. Lehet, hogy ezt nem jól tettük, de nem szeretnénk olyanok lenni, mint sok szervezet – s itt most nem a Batthyány Körre gondolok –, amelyek megmutatják magukat, állandóan reflektorfényben vannak, de közben a tagok nem dolgoznak...

E: Mi a feltétele a csatlakozásnak?

K. I.: A vezető értelmiséghez kell tartozni, és igazolni kell, hogy az illető már alkotott valamit, még akkor is, ha „csak” adjunktus. Vállalni kell, hogy a magyar értékeket felkutassa, és azt kommunikálja. Meg kell határozni, hogy mely konkrét szakmai területről csatlakozik melyik szakmapolitikai műhely mögé. Ami még fontos, hogy a vezetőségnek a felsorolt referenciákat, a jelentkező munkásságát el kell ismernie. Ez a vezetőség nemcsak az elnökökből áll, hanem más profi szakemberek is részt vesznek benne, s a területiség elve is érvényesül. Ugyanakkor az egyéni tagság kiemelt forma nálunk, de nem kell feltétlenül egyéni tagnak lenni, lehet pártoló tag vagy támogató tag is valaki. A szakmapolitikai műhelyeinkben dolgozók többsége egyáltalán nem tagja egyénileg az egyesületnek, de dolgozik.

E: Az egyesületbe nem csak magyarok, hanem külföldiek is beléphetnek. Bárki csatlakozhat?

K. I.: A világ bármely országából csatlakozhatnak, de ez egy eléggé beszűkített lehetőség már. Nagyon beelendültünk az elején, azt mondtuk: a külföldön élő híres magyarok, a bennünket ismerő és elismerő külföldi professzorok is csatlakozzanak. Az elsők között ilyen volt a holland Mönks professzor, aki az Európai Tehetség Társaság elnöke, az egyik legismertebb tehetségkutató a világon. De szoros kapcsolatunk volt Hershko Nobel-díjas tudóssal is. Tehát elindult egy folyamat, de aztán megállt, mert rájöttünk, hogy tulajdonképpen nekünk kellene megkeresni azokat, akiket be szeretnénk vonni a munkánkba, s ez a keresés most elsősorban a szomszédos magyar származású egyetemi tanárok körében folyik. A szervezetépítés ezzel egy minőségileg új szakaszba lépett.

E: Volt olyan, hogy valakit a jelentkezők közül visszautasítottak?

K. I.: Visszautasítani még nem utasítottunk vissza senkit, de olyan volt, hogy azt mondtuk, hogy valaki legyen inkább pártoló tag. A tagságnak ugyanis van még egy nagyon fontos feltétele, mégpedig az, hogy keményen kell dolgozni! Azok még pártoló tagok lesznek, akik nagyon fiatalok. Megjegyzem: nagyon sok fiatal van a csapatban, külön PhD szekciónk is van már két éve, és vannak egyetemi és főiskolai hallgatóink, akiket egyénileg nem léptetünk be.

Vannak persze etikai kitételeink is, ami inkább az egyén habitusára vonatkozik, vagy a világlátására, olyan szempontból, hogy pl. nihilista nem lehet. Ilyen etikai jellegű probléma azonban a jelentkezőkkel még nem volt.

E: Volt arra precedens, hogy valakit kizártak az egyesületből?

K. I.: Nem.

E: Mennyire vannak egyensúlyban a PEM tagságában a különböző tudományterületek képviselői?

K. I.: Ez egy érdekes dolog. Az alapítók nagyobb részt orvosok és természettudósok voltak néhány kivétellel. Az orvosok körében volt talán a legnagyobb igény arra, hogy legyen egy szervezet, ahol a nemzet sorsát meghatározó nagy kérdéseket meg lehet vitatni. A jelenlegi szervezetünk erre teljesen alkalmas. Ebből a szempontból tipikusnak mondható az egészségügyről szóló konferenciánk, ahol Tulassay Tivadartól, a Semmelweis Egyetem rektorától kezdve Solymosi Tamásig, a legkülönbélebb világszemléletű tudósok jöttek össze. A zárás utáni beszélgetésen talán éppen a Semmelweis Egyetem rektorának a szájából hangzott el, hogy ilyen rendezvények kellenek, ahol a különböző elképzeléseket nemcsak ütköztetjük, hanem megszülethet egy olyan dokumentum is, amit a kormány asztalára lehet tenni azzal, hogy ez a vezető professzorok véleménye. Tehát hihetetlen igény van az emberekért felelős tudósok körében, hogy valaki megszervezze nekik azt a fórumot, ahol hasznosítható a véleményük, s itt a PEM animátori, egyeztető, sőt időnként kibékítő szerepe is nagyon jelentős lehet.

E: Nem kétséges, hogy közvetítő funkciókat is betölthet egy ilyen szervezet, de ha visszatérünk a kezdetekhez, akkor talán mégis lehet abban valami, hogy a PEM megalakulása egyfajta reakcióként is értelmezhető arra, hogy egy évvel korábban az ugyancsak természettudósok és orvosok által alapított Batthyány Kör egyesületté vált?

K. I.: Nézze, én ezt nem tudom..., de személy szerint azt gondolom, hogy nem. Amikor már tisztává vált szervezetileg az egyesület, soha sehol nem írták le és nem hangzott így el. Biztos, hogy korábban, rejtett vitákban egymásnak feszülhettek így is az indulatok, s lehetett mögötte politikai hovatartozás kérdése is, de mind az öt nagy konferenciánk azt mutatja, hogy mi nem vagyunk a „másik oldal”, és nem tartom a Batthyány Kört sem a „másik oldal”-nak. Valójában nem ez érdekli a tudósokat: teljesen mindegy, hogy valaki más filozófiát követ, az a lényeg, hogy a véleményük elhangozhasson és hasznosuljon. Erre nagyon készülnek mindkét egyesületben, s mindig kulturáltan ütköznek, ami nem jellemző azért minden egyesületre, de erre a kettőre – úgy gondolom – igen. Minden szűk körű vagy nagyobb nyilvánosság előtt folyó vitánkon, különösen a vidéken megszervezett konferenciákon, különböző pártállású vagy világnézetű személyek kerültek össze, de nem ez érdekelte őket. Például a következő konferenciánkon Kósa Lajos, a debreceni polgármester és Bölskey Gusztáv püspök úr is előad.

E: Náray-Szabó professzor azt mondta, amikor faggattam az értelmiségi szervezetekkel való kapcsolatukról, hogy ők a PEM-mel próbálkoztak, de nem tudtak közös rendezvényt összehozni. Az Önök részéről volt közeledés?

K. I.: Azt gondolom, hogy Náray-Szabó professzornak jogos ez az érzése, mert szervezetileg nem működünk együtt, de hadd tegyem hozzá, hogy vagy másfél éve van ilyen tervünk, s tudom, hogy ők is keresik velünk a kapcsolatot. Tehát szervezetileg még nem fogtuk meg egymás kezét, de szerintem e felé haladunk. Már csak azért is, mert mind a két egyesület tagjai egymással nagyon jó szakmai kapcsolatban vannak, rendszeresen találkoznak a szűkebb rendezvényeiken, s a mi nagy rendezvényeinken is mindig van a Batthyány Körből valaki. A parlamentben például a „Tudásalapú kormányzás” című konferenciánkon vagy tízen voltak jelen onnan. De mi ilyenkor nem egyesületből, hanem egyénileg, a szakmából hívunk embereket. Szóval, jogos lehet az igénye Náray-Szabó professzor úrnak, hogy le-



gyen szervezeti szintű a kapcsolat, de ehhez az elnökségek közötti egyeztetésre van szükség. Én személy szerint nagyon örülnék ennek, mert a fő stratégiai kérdésekben nincs nagy eltérés közöttünk: mindannyian azért akarunk tenni, hogy Magyarország európai polgárokat nevelő ország legyen.

E: Többször is kihangsúlyozta, hogy politikai pártoktól független az egyesületük. Ez azt jelenti, hogy közvetlenül nem is vesznek részt a parlamenti pártok szakmapolitikai programjainak a kidolgozásában?

K. I.: Igen! Mindenki magánemberként tagja az egyesületnek. Minden egyesületben meg lehet nézni, hogy ki melyik párthoz tartozik, és akkor lehetne címkézni, hogy az egyik „jobboldali”, a másik meg „baloldali”. Egy biztos: az egyesület elnökségében senki sem folytat direkt politizálást, mert ez nem politikai szervezet. Szerintem nem helyes azt gondolni, hogy egy társadalmi munkában dolgozó tudós, csak azért, mert SZDSZ-es, vagy fideszes, vagy MSZP-s mindig politizál, mert ez egyszerűen nem így van. Semmi értelme címkézni, hogy Daróczy Zoltán „MSZP-s” vagy Pálinkás József „fideszes”, mert még ha igaz is, nem ez határozza meg azt a szakmai munkát, amit végez. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyesületünk megalakulása óta nem volt más kormányon, csak az MSZP-SZDSZ koalíció. Ez a kormány felvállalta, hogy a csapatunk tudását hasznosítja. Először nem megrendelésre, de most már együttműködés alapján olyan kritikai diagnózisokat állítunk fel, amelyeket a kormány hasznosíthat a saját stratégiai terveiben. Ha egy másik kormány jönne, akkor lehet, hogy az is elfogadná, mert nem is nagyon hagynánk, hogy figyelmen kívül hagyja a véleményünket. Tehát nálunk nem jelenik meg senki pártpolitikus mezben, egymást nem szoktuk soha címkézni.

E: Ha már a sajtó szoba került, nemrégiben megjelent a Magyar Nemzetben egy cikk, amely a PEM politikai elkötelezettségét taglalja, azt állítva, hogy az egyesület az elmúlt két évben a Miniszterelnöki Hivataltól 20 millió forint támogatásban részesült. A Professzorok Batthyány Körének elnöke azt nyilatkozta, hogy ők csak a tagdíjából fedezik a költségeiket. A PEM milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezik?

K. I.: Bizony, ez egy nagyon érdekes sajtóvita volt, ahol leginkább a különböző orgánumok vitatkoztak egymással... Ez a cikk nem volt jó szándékú cikk és nem két évről van szó. Amikor jeleztük, még a Medgyessy-kormányának, hogy nem hagyjuk, hogy ezt a tudós társaságot kihagyják a jövőépítésből, akkor megkérdezték, hogy mit tudunk nyújtani. Ekkor az első három kötetünket letettük az asztalra – közigazgatás, egészségügy, fenntartható fejlődés –, és semmilyen támogatást nem kaptunk. Ezek után létrejött egy együttműködési megállapodás a kormánnyal. Én számos helyen (tévében, rádióban, sajtóban) elmondtam, hogy szívesen leülök bárkivel, és megmutatom azokat a produktumokat, pl. a diagnózis köteteket, amelyekhez a Miniszterelnöki Hivatal is hozzájárult. Hogy miből fedezzük a költségeinket? A tagdíjából, a Civil Alapprogramból, mert közhasznú szervezet vagyunk, és így már tudunk ilyen támogatásra pályázni, egyéni felajánlásokból (hozzá kell tennem, hogy vezető kutatóink 10–20 ezer forintokat is befizetnek tagdíj gyanánt), vannak magánemberek, akik támogatják a szervezetet, s úgy tűnik, hogy nyitott felénk a magyar tőke is. Szóval sok elemből áll ez össze. A kormánnyal kötött megállapodás alapján a kutatási feladatok elvégzésére kapott pénzünk az utolsó fillérig azokra a feladatokra ment. Ehhez azonban hozzátenném, hogy egy jól menedzselte, szűk vezetőségű, nem nagy apparátussal rendelkező egyesületnek sokkal könnyebb a tudományban is haladni. Amit egy nagy állami intézmény több év alatt tud megcsinálni, azt mi néhány

hónap alatt elvégezzük. Az más kérdés, hogy az eredménynek nem mindig örülnek. Volt olyan, hogy egy miniszter először azt mondta, hogy nincs igazunk, aztán egy hónappal később megkérte a kötetünket három példányban, hogy odaadja az államtitkároknak mint kötelező olvasmányt...

E: A PEM tevékenysége nagyon sokrétű: vannak nyilvános konferenciái, könyvbemutatóval egybekötött klubbeszélgetései, könyvsorozata, stb. Kik és milyen módon hoznak döntést arról, hogy egy adott évben mely témák kerüljenek a középpontba?

K. I.: A szakmapolitikai műhelyek teljesen önálló szakmai életet élnek. A terveiket többnyire csak elmondják, s nincs más nyoma, mint egy jegyzőkönyvi bejegyzés, hogy az elnökség a javaslatokat meghallgatta. Ilyen volt például az ELTE oktatóinak vállalása: a PPK néhány tanára Bábosik István professzor úr vezetésével jelentkezett, hogy ezt és ezt kutatnák, vannak már kész anyagaik, de álljunk mögéjük, illetve „tegyük alájuk” a szervezetünket és publikáljuk a szakmai anyagaikat. A szakmapolitikai műhelyek vezetői tehát az elnökséget kérik, hogy az elképzeléseiket „eméssze meg”, főleg, ha szervezeti és anyagi támogatást várnak hozzá. Vannak olyan szakmapolitikai műhelyeink is (pl. biztonságpolitika, erőszakmentesség), amelyek soha nem kértek semmit, és most kilépnek egy nagy konferenciával és egy kötettel. Vagy itt van az én műhelyem, a tehetséggondozás, hamarosan megjelenik a kötetünk, nem kértünk támogatást, de tájékoztattuk az elnökséget, amelynek persze én is tagja vagyok, hogy vegye fel ezt az éves tervbe. Olyan témák is vannak, amelyeket az elnökség javasol, mert látja, hogy a kormány bajlódik vele, pedig meg akarja oldani. Ilyen pl. a feketegazdaság, a kisvállalkozások közelítése a multikhoz, a fenntartható fejlődés jogi háttere, stb. Tehát összességében egy nagyon rugalmas mechanizmus működik.

E: Vannak bejárattott csatornák, amelyeken keresztül elérik az adott szakma képviselőit, egyrészt azokat, akiket be szeretnének vonni a szakmapolitikai műhelyek munkájába, másrészt a szélesebb szakmai közönséget?

K. I.: Ebből a szempontból mi abszolút direktsek vagyunk. A tagságunk a legkülönfélébb szakmák kiemelkedő szereplőiből alakult ki. Mint ahogy már korábban említettem, eredetileg a szervezetet nagyrészt orvosok és reálértelmiségiek alakították, ezért elkezdtük keresni a humán értelmiségieket. Aztán kiderült, hogy jó néhány pedagógiát-pszichológiát kutató, nagynevű tudósunk is van, Balogh Lászlótól Bábosik Istvánig (aki nem tagunk, de mindenhol ott van), de ide sorolom az alapítók közül Ranschburg Jenőt is. Arra is rájöttünk, hogy az elméleti szakemberek mellett a pedagógia gyakorlati művelőit is érdemes meghívunk, így kerültek be a pedagógiai intézetek munkatársai, vagy iskolaigazgatók is. Tehát teljesen tudatosan válogattunk, hogy olyan területeken (regionális és szakmai értelemben), ahonnan még nem volt emberünk, legyen valaki, aki ott a munkát megszervezi.

Kérdezte a szélesebb szakmai nyilvánosságot. Ez a Mentor magazin által adott, amelyen keresztül következetesen minden szakmai lépésünket nyilvánossá tettük. Ez 8–10 ezer olvasót jelent, sőt akár többet is, mert az egyetemek és főiskolák könyvtáraiban is fellelhető a magazin. Ezen kívül van egy budapesti klubunk, ami havonta egyszer összeül. Az elsón senki nem volt, aki csak úgy bejött volna, most az utóbbin már alig voltak olyanok, akik a tagjaink, pedig ilyenkor meghívunk 10–20 embert, akik a kutatásokat összefogják, és köteteket terveznek, de olyan külső szakembereket is, akik nem is ismernek bennünket.



Itt egyébként a kontraszt az, hogy a köztisztviselők egy része a klubbeszélgetésekre nem mozdul, hiába hívjuk meg őket. Az oktatás kérdése is ilyen. A másik oldalon: hihetetlenül jól együttműködve az Oktatási Minisztériummal és a Magyar Tehetség gondozó Társasággal 2006-ban például volt egy nagyszerű nemzetközi kongresszusunk. Szóval: ha tenni lehet, akkor működik a kooperáció, de hogy csak beszélgessünk, arra nincs nyitottság. Ugyanez a sajtó részéről: meghívunk mindig egy sor orgánumat, ebből 4–5 ember ott is van, de ezek többnyire azok, akikkel egyébként is kapcsolatban állunk.

S még valami: az igazi nyilvánosság vidéken van, ott mindig tudják, hogy ki mit csinál, s ha sikerül, mint pl. Debrecenben, Szarvason, Szolnokon, rátalálnunk néhány emberre, akiknek komoly tekintélye van, akkor százával jönnek a szavukra, s megjelenik a helyi sajtó, rádió, kábeltévé, vagyis mindaz, amit hallgatnak és néznek az emberek, és tudósítanak rólunk.

E: Ha jól értelmezem, akkor az államigazgatással meglehetősen felemás a kapcsolatuk. Csak a konferenciaszervezés területén tudnak együttműködni?

K. I.: Két véglet jellemzi a kapcsolatunkat: volt, hogy az a főosztályvezető, aki felel az adott területért, az utolsó pillanatban lemondta a meghívást. Ugyanakkor az egyesület vezérkarát tisztelik, szakmailag kikezdehetetlennek tartják, s ha azt szeretnénk volna, hogy Medgyessy Péter vagy Kiss Péter ütköztesse véleményét meghívott előadóinkkal, akkor erre készségesen vállalkoztak. Ez kritika az államapparátus egy része felé: nagyon jó lenne, ha nagyobb nyitottságot tapasztalnánk azok részéről is, akik nemcsak a szakmapolitikai kérdések iránt érdeklődnek, hanem egy-egy terület működéséért ténylegesen felelnek.

E: S milyen a kapcsolatuk az érdekvédelmi szervezetekkel, pl. a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével vagy a HÖÖK-kal?

K. I.: Ez nagyon érdekes, mert városi szinten, tehát a regionális egységeinknél nagyon szoros a kapcsolat, pl. Debrecenben. De országos szinten a szakszervezettel mi úgy vagyunk, mint a Batthyány Körrel: nem nyújtottuk a kezünket, s talán nem láttuk, ha ők nyújtották. Ellenségeskedés nincs, de nem futotta az időnkéből – nálunk szinte mindenki társadalmi munkában dolgozik, s ennél fontosabb volt a szervezetet megépíteni. Szóval, azt gondolom, hogy az idő- és energiahiány miatt nem nyújtottuk a szakszervezet felé a kezünket, ... valószínű, hogy a HÖÖK felé nekem kellene... Végül is diákjaink és szakkollégistáink is vannak, sőt önálló PhD-s vonalunk is van, szóval időszerű az országos szervezettel is felvenni a kapcsolatot. Ez az ügyvezető elnök feladata, ezért enyém a mulasztás.

E: A hatásgyakorlás egyik lehetséges módja, hogy képviseltek magukat a fontosabb véleményformáló vagy közfeladatokat ellátó szervezetek kuratóriumaiban. Van olyan hely, ahol jelen vannak?

K. I.: Vannak olyan tagjaink, én kettőt is ismerek, akik dolgoznak ilyen grémiumokban, de olyan, aki a mi egyesületünket képviselné, nincsen. Egyszer kísérleteztünk ezzel, amikor a Civil Alapprogram tanácsába be akartunk kerülni. Itt is – mint sok helyen – gondolom, már leosztott lapok voltak, többekkel tárgyaltunk arról, hogy ezt a tekintélyes szakmapolitikai szervezetet hogyan lehetne beemlíteni, de a lobbizás nem sikerült. Le is mondtunk róla. Olyan van, hogy valaki közénk tartozik, és valamilyen kuratóriumban is tag, vagy ő az elnöke, vagy ő hozta létre. Főleg egy kisvárosban nagyon gyakori, hogy a helyi elit tagjai többféle funkciót is betöltenek.

E: Térjünk most vissza a szakmapolitikai műhelyek tevékenységéhez. A PEM külön szakmai műhelyt hozott létre a felsőoktatás és oktatáspolitikai kérdéseinek kutatására. Eddigi rendezvényeiken kiemelt téma volt a tudományos kutatás szabadsága, az informatika szerepe a felsőoktatásban és a tehetség gondozás. Miért pont ezek a kérdések kerültek előre?

K. I.: Először minden új szervezet egy-egy égető problémát kap elő. Hogy az informatika betör a személyiség érésebe, azt látjuk, de hogy mit okoz, azt nem. Elkezdünk egy kutatást a SZTAKI-val, ahol azt vizsgáljuk, hogy a személyiség, mint „informatikai bázis”, hogyan működik. Csermely professzor megfejtette, hogy a személyiség kommunikációs láncokból áll, de hogy erre hogyan hat a sok információ – a pedagógus, a média meg a világ – azt nem tudjuk. Először tehát azokra a témákra „csaptunk rá”, amelyekhez volt tudásunk, és nagyon égetőnek tűnt. A felsőoktatási kötet még várat magára, de hamarosan elkészül. Ehhez kapcsolódik majd egy konferencia, de ez igen sikamlós terület: meg kell küzdenünk egyfajta arisztokratizmussal, egyfajta politikai és önkormányzati szűklátókörűséggel, és egyfajta kényszerrel is, amit a politika és a gazdaság ad. Szóval, nagyon sokrétű témakör. De ahogy látom a megkezdett kutatásokat és a most készülő kötetet, minden egyetem vezetősége nyitott erre. Ez nem a bölcsek köve lesz, de ha húsz ember pl. a Semmelweis Egyetem rektorától a miskolci rektorig, a Szolnoki Főiskola rektorától a Műszaki és Gazdasági Egyetem dékánjáig másokkal együtt összerakja és megírja, hogy az ő szakmájukból, szemléletükből, a náluk megjelenő emberanyagból, és abból, hogy milyen náluk az oktatásirányítás mi következne, akkor már sokat tettünk. Persze nem biztos, hogy ez tetszeni fog az adott minisztériumnak vagy főhivataloknak.

Egyébként a közoktatást mi előbbre vettük, mint a felsőoktatást, mert ez az, amit nem tud kikerülni a politika. A felsőoktatásra még mondhatja, hogy „éljen, ahogy akar” – mint ahogy ez látszik is –, vagy „pusztítsák el egymást”. De a közoktatás mindenkin „átmegy”, és itt az utolsó lehetőség, hogy valakinek formáljuk a személyiségét. Közben már rájöttünk, hogy ezt a két témát együtt kellett volna kutatni, de mivel az egyesületünk egy alulról szerveződő, alapvetően városi szinten működő szervezet, csak azt vállalhatja fel, amihez ereje is van.

E: Számos ténykedése mellett a felsőoktatásban is évtizedek óta jelen van, ezért érdekelne a véleménye, hogy a felsőoktatás reformja kapcsán melyek azok a kérdések, amelyekről szakmai és társadalmi vitát kellene folytatni?

K. I.: Egy kicsit hirtelen ért a kérdés, mert most már régóta csak az üzletemberképzéssel foglalkozom..., de azt gondolom, hogy ha személyiségközpontú lenne a felsőoktatás, többet érnénk el. Erre természetesen fel kellene készíteni minden felsőoktatási tanárt. Ugyanakkor a felsőoktatásnak adekvátnak kellene lennie a munkaerőpiac igényeihez. Ne legyen jó a diagnózis, de hamarosan tízezrek kerülhetnek az utcára friss diplomával a zsebükben! A harmadik dolog: azok a tartalmi elemek a felsőoktatásban, amelyek „eurószabatossá” teszik az embert. Tiltakoznak a diákok, hogy miért kell nyelvvizsgákat tenni, de nézze meg azokat, akik a nyelvekben jártasak, hogy hol tartanak. Ott vannak Brüsszelben s a világban ezrével a magyar fiatalok. Tehát: egyrészt az emberépités, az életjártasság adása a fő feladat, hogy minden helyzetben megállja a fiatal szakember a helyét; másrészt a képzés tartalmának átgondolása, hogy eladható legyen a piacon az a tudás, amit a fiatal szakember megszerzett.



Természetesen külön véleményem van a tanárképzésről, hiszen 25 évig dolgoztam ezen a területen. 1997-ben született meg a 111-es rendelet a személyiségközpontú és gyerekközpontú tanárképzésről. Ez a rendelet elindított valami változást, de a folyamat országos szinten megtorpant, sőt, félek a visszarendeződéstől. S most mivel szembesülünk? Hogy személyiségközpontú tanárképzésre lenne szükség: erős, önjáró, önmagukat alakítani képes pedagógusok és tanítványok kellenének! Ha a főiskolákon, egyetemeken megkapnák a tanár szakos hallgatók ehhez a muníciót, nem itt tartanánk. Természetesen azért néhány olyan intézmény is van, amely tényleg új típusú tanárképzést valósít meg, de országos szinten a visszarendeződéstől is tarthatunk.

E: Vannak olyan változások, amelyek pozitív irányba hatnak?

K. I.: Van egy nagy lendület, amiről talán kevesen tudnak: az Akadémiának és a Kormánynak van egy közös stratégiai kutatási terve, melynek első nagy terméke november 29-én az Akadémia kiadásában jelenik meg. Ez a projekt összesen 16 kutatási területet ölel fel. A következő évben ennek keretében lesz egy embernevelés-kutatás is, ami nagyon sok szeletből áll: a születendő gyerek segítése azáltal, hogy a felnőtteknek milyen kultúrát adunk, a korai fejlesztéstől a munkaerőpiaci átképzésig az egyes képzési szintek kérdései, az önjáró emberré nevelés lehetőségei, stb. Ebben a kutatásban magam is benne vagyok, sőt, én szerkesztem a kötetet. Ezek stratégiai kutatások, s hogy van ilyen Magyarországon, az már egy nagy előrelépés. A kutatást nagyrészt az Akadémia végzi, de ezzel megteremtődik a lehetőség a tudományos alapú kormányzásra is. A jövő évi kutatási tervben van pl. egy olyan kutatás, amelynek az a címe „Mit csinál fenséged, az Ember 2050-ben?” – vagyis: amikor a mostani munkahelyek 90%-a már nem lesz, otthon kell dolgozni, meg kell szervezni a munkát, vállalkozni kell. Mindkettő perspektivikus kutatás, amelyek megmutathatják, hogy hogyan kell ráállítani az országot az „önjáró ember” megépítésére az óvodától kezdve az egyetemig vagy a felnőttképzésig.

E: Mit szeretne a következő pár évben a PEM ügyvezető elnökeként megvalósítani?

K. I.: Azt szeretném, ha az ember életében fontos összes tudományterülethez lenne kutatási programunk – nekünk is. Hogy ezt mennyire támogatja az Akadémia vagy a Kormány, az most nem annyira érdekel. Ami engem inkább érdekel, hogy létre lehet-e hozni egy olyan civil szervezetet, amely az ember szempontjából fontos összes tudományterületet lefedi azzal a hatékonysággal, ahogy a szervezetünk jelenleg működik. Egy év alatt kikutatni, megírni, és átültetni olyan formába, hogy a politikusok és a tanárok számára is használható legyen – ez a cél! Ehhez azonban az kell, hogy akik egy-egy témához értenek, összejöjjenek, és legyen, aki menedzseli őket. A mi egyesületünk egy menedzser-egyesület, bár még nincs elég szponzor hozzá. Az államapparátus mindig nehezkesebb a civil szféránál. De ez csak akkor működik, ha összefognak a civil szféra tagjai, s nem engedik, hogy a politika két táborra ossza őket. Nincsen olyan, hogy „baloldali” és „jobboldali” tudós, csak olyan tudós van, aki érzi, hogy hasznosítják, amit tud, vagy olyan, akinek erre nincs szüksége, mert jól el van az elefántcsont-tornyában. Én optimista vagyok e tekintetben, mert az értelmiség (is) „szolgáltni” akar, s minden szabadidőmet erre áldozom, mert hiszem, hogy létre lehet hozni egy ilyen tudós szervezetet.

Réz Gábor, az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden olvasóinknak.

Réz Gábor: Réz Gábornak hívnak, már 44 éve vagyok az ELTE Természettudományi Karán, itt végeztem hallgatóként, majd oktatóként is itt folytattam a pályafutásomat. Píllanatnyilag az Anatómia, Sejt- és Fejlődésbiológia tanszéken vagyok docens, elsősorban sejtbiológiai tárgyakat oktatok. Az első éveseknek az alapokat, a felsőbb éveseknek molekuláris sejtbiológiát, illetve egy háromrészes tárgyat, ami a tumor-sejtbiológia nevet viseli. Nagyjából ez a profilom.

E: Az oktatáson kívül részt vesz az egyetemen belül számos bizottság munkájában is. Erről is mondana valamit?

R. G.: Valóban, az elfoglaltságom nem kis részét teszik ki az oktatásszervezési feladatok. A Biológia Intézetben belül, ami egy meglehetősen nagy szervezet a maga 12 tanszékével, egy olyan funkciót látok el, ami egy kar viszonylatában az oktatási dékán helyettes szerepkörével azonos. S tekintve, hogy a felsőoktatás most nagyon sok változáson megy át, ez permanensen kitölti a napok jó részét. Ezzel függnek össze a különböző bizottsági posztok, mint a kari Tanulmányi és Oktatási Bizottságon belüli tagságom, a kari Kreditátviteli Tanácsban végzett elnöki tevékenységem, de tanácskozási joggal ott ülök a Biológiai Intézetben belül működő Intézeti Tanácsban is.

E: Ugyanakkor nem csak intézeti szinten foglalkozik szakmapolitikai kérdésekkel, egy ideje elnöke az MSZP Felsőoktatási Tagozatának is. Mióta vezeti ezt a szervezetet?

R. G.: A Felsőoktatási Tagozatnak 2005 óta vagyok az elnöke. Azt megelőzően 13 éven át egy jogász kollegám vezette a szervezetet, utána meghívtuk Bazsa Györgyöt, aki 2005-ben a Felsőoktatási Tudományos Tanácsnak lett az elnöke, ami a tagozati elnökséggel részben összeférhetetlennek tekinthető, így engem választottak meg erre a posztra. Bizonyos értelemben a nyakamba hullott ez a feladat, talán nem ártana, ha egy országosan közismertebb személyiség töltené be az elnöki posztot. Az mindenesetre kétségtelen, hogy eléggé sok szervezési feladattal jár, amit korábban is részben én végeztem.

E: Korábban Ön volt a szervezésért felelős tagja a vezetőségnek...

R. G.: Igen, ezért is esett rám a választás.

E: Milyen céllal jött létre ez a szervezet?

R. G.: Több nagy ágazatnak van az MSZP-n belül tagozata az infrastruktúrától a vallásig. A rendszerváltás idején a munkahelyi pártszervezetek megszűntek. Azok a párttagok, akik beléptek az MSZP-be, nem voltak megszervezve, s jó részük már koruknál fogva sem ment volna szívesen a területi pártszervezetekbe, abban a szakmapolitikai miliőben szeretett volna maradni, amelyben korábban is dolgozott. De ettől még ebben az időben az egyes tagozatok szabadon szerveződött pártszervezetekként működtek. Ez a rendszer a későbbiekben megszűnt: egy közös budapesti szervezet jött létre a párttagok számára, s maga a szakmapolitikai tevékenység ettől bizonyos értelemben különvált. A tagozati tagsághoz ma már nem kötelező a párttagság: például a mi tagozati tagjaink többsége nem is párttag. Mi valójában szakmapolitikai szervezetként működünk.

E: Mindegyik tagozatra jellemző ez a nyitott szerveződési forma?



R. G.: Ez majdnem mindegyik tagozatra jellemző lett, s benne van most már a párt alapszabályában is a tagozatok meghatározásánál. Egy kikötés megmaradt: az elnöknek párttagnak kell lennie, mivel előfordulhat, hogy a párt nevében nyilatkozik.

E: Azt mondta, hogy a Felsőoktatási Tagozatban a tagság többsége nem párttag. Százalékosan kifejezve ez mit jelent? A tagság hány százaléka tagja a szocialista pártnak?

R. G.: Erre nem tudok pontos választ adni. Akik a központi pártszervezetben vannak a tagozatok részéről, azokról tudjuk, hogy párttagok. Azokról is tudjuk, akik a területi szervezeteknél voltak már korábban párttagok. Vidéken csoportok ugyan nem működnek, de minden felsőoktatási városban, elsősorban az egyetemi városokban vannak a Felsőoktatási Tagozatnak újabb tagjai, akikről megint csak tudjuk, hogy párttagok, mert belépésükkor megjelölik, hogy mely tagozat munkájában akarnak részt venni. De külön gondot nem fordítunk arra, hogy ki párttag, s ki nem.

E: Azért felteszem, hogy valamilyen szervezeti nyilvántartás van...

R. G.: Az MSZP Választmányának októberben elfogadott a tagozatok és a platformok munkájáról szóló határozata szerint a párt központilag nem tartja nyilván a tagozatok tagságát. Ebből a szempontból a tagozatok az adatkezelők. Tagjaink párttag voltát nyilván ki lehetne bányászni a központi nyilvántartásból, de ez valójában nem lényeges. A párt-hoz tartozás például abban nyilvánul meg, hogy az országos tagozatoknak a kongresszusokon tanácskozási jogú tagja, a választmányban pedig teljes jogú tagja van. Ilyen esetekben indokolt, hogy a tagozatok képviselője párttag legyen. Egyébként ez nem igazán fontos. Az értékrendek a tagok között nagyjából azonosak, és ez az, ami számít. Egyébként pedig azt tapasztalom, hogy a felsőoktatásban, ha tíz ember összeül, hogy megvitasson valamit, akkor először tízféle véleményen vannak, a végén pedig kiderül, hogy lényegében ugyanarról beszélnek.

E: Vannak olyan szakmapolitikai szervezetek, amelyek nyilvánossá teszik a tagok listáját, és vannak olyanok, amelyek nem. Az MSZP Felsőoktatási Tagozata miért választotta a második megoldást?

R. G.: Adatkezelési ügyekben ez a vita, ha nem is valami hevesen, de lezajlott a választmányban, amikor az országos tagozatok minősítésének szempontjait tárgyalták, s akkor még az volt a javaslat, hogy be kell mutatni a minősítéssel foglalkozó bizottságnak a tagozat névsorát. De aztán kiderült, hogy ezzel adatkezelési problémák vannak. Azt nem tudom, hogy az adatvédelmi ombudsman mit szólna ahhoz, ha megjelenéne ezek a listák az interneten.

E: Akkor is, ha nincs feltüntetve, hogy valaki párttag vagy nem párttag, csak a neve, foglalkozása és munkahelye?

R. G.: Hogy őszinte legyek, ezen így nem gondolkodtunk el, vagyis tagságunknak nem tettük fel azt a kérdést, hogy egyéneként hozzájárulnak-e a nevük, adataik közzétételéhez egy ilyen listán. Ez az egész adatkezelési probléma pedig csak azért volt lényeges, hogy a pártközpont ne kezelhesse azoknak az adatait, akik nem párttagok. Jelenleg csak annyi a választmány felé a kötelezettségünk, hogy felelősen közöljük a létszámot.

E: És mekkora a tagság?

R. G.: Jelenleg 100 fő.

E: Próbáltam anyagokat gyűjteni az interneten a tagozat tevékenységéről, de nem sok sikerrel jártam.

R. G.: Hát, ha megtalált is valamit, az biztosan egy nagyon régi információ volt.

E: A felsőoktatással kapcsolatos legutolsó hír a tagozat oldalán 2003-as dátumú.

R. G.: Még csak most kezdtem el ezzel foglalkozni. Azt szeretném, ha interaktív lenne a levelezési listánk, s le lehetne folytatni bizonyos vitákat az interneten keresztül is. Ehhez természetesen a honlapot is meg kell csinálni, s fel kell tenni az alapdokumentumokat.

E: Az alapdokumentumok közül különösen a tagozat programja hiányzik, mivel ennek elfogadása az egyetlen feltétele a jelentkezésnek.

R. G.: Ez egy félreírás lesz, eredetileg a szervezeti és működési szabályzatról volt szó.

E: Rendben, akkor térjünk vissza inkább a közös értékekhez. Meghatározható, hogy a Felsőoktatási Tagozat az MSZP platformjai közül melyikhez áll a legközelebb?

R. G.: A platformok egészen más szerveződések. Többségük valamilyen közös gondolat vagy ideológia felé fordul. Viszonylag egyszerűen átlátható, hogy egy szociáldemokrata platform mit akar kihangsúlyozni, vagy az „Ésszerűség és felelősség” platform, amely egyfajta gazdasági gondolkodásmód elterjesztésével foglalkozik, de legújabbban alakult pl. egy népi platform is, de még nem vagyok tisztában vele, hogy ők mit képviselnek. Szóval a platformoknak teljesen más a funkciójuk. Ami a közös, hogy a tagozatok is és a platformok is alulról szerveződnek. Bizonyos kritériumoknak meg kell felelni, illetve egy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy meg lehessen kérni az országos tagozati minősítést, s akkor azt megvizsgálják, de a lényeg, hogy alulról szerveződnek ezek a szervezeti formák. Soha senki nem hoz arról határozatot, hogy ilyen és ilyen tagozatra van szükség.

E: Az előbb említette, hogy a Felsőoktatási Tagozatnak vidéken elsősorban az egyetemi városokban vannak tagjai. Ezek mind oktatók?

R. G.: Akik mostanában kerültek be, azok közül mindenki vezető oktató, s egy részük be is lépett a pártba. Ezekben a városokban a rendszerváltás előtt még működtek helyi tagozatok, de aztán azok elkoptak szépen lassan. Tehát a tagság jelentős többségben olyanokból áll, akik a felsőoktatásban tevékenykednek, vagy tevékenykedtek, mert viszonylag sok idősebb kollegának igénye, hogy a kapcsolatot megtartsák velünk. Ők már közvetlenül nem vesznek részt a munkában, de azért az információkat eljuttatjuk hozzájuk.

E: Kiegyensúlyozott a fővárosiak és vidékiek aránya a tagságban?

R. G.: Nem. Egyértelműen budapesti túlsúly van. Ugyan azt konkrétan nem tudjuk, hogy az egyetemi városokban a helyi szerveződések miért szűntek meg, de általános tapasztalat, hogy vidéken nehezebben mozdulnak. Hiába próbálunk a tagjainkon keresztül újabb tagokat beszervezni, nagyon nehezen megy. Az utóbbi időben inkább az a jellemző, hogy a csatlakozni vágyók személyesen jelentkeznek. Valamilyen helyi ügy kapcsán, ami nagy port kavart fel, néhányan jelentkeztek.

E: S mi a helyzet a főiskolák és egyetemek vonatkozásában?

R. G.: Itt pedig az a helyzet, hogy egyetemi túlsúly van. A főiskolai tagjaink valahogyan elkoptak. De hát húsz év eltelt közben, és a húsz év alatt nagyon sok változás volt, tehát nem csoda!

E: Vannak fiatal tagjaik?

R. G.: Van néhány fiatal kollegánk, de a fiataloknak meg vannak a maguk szervezeteik. Van pl. ifjúsági tagozatunk, s ők oda tudnak csatlakozni. Nem feltétlenül a felsőoktatás érdekli az egyetemi hallgatókat.



E: Az egyes tudományágak reprezentánsai egyformán megjelennek a tagságban?

R. G.: Ezen a területen már valamivel jobb a helyzet, mivel Budapesten valamennyi tudományág képviselve van: a társadalomtudósok közül főleg közgazdászok és jogászok csatlakoztak, de vannak természettudósok, bölcsészek is a tagok között. Vidéken pedig egyértelműen a természettudományi karokról vannak jelentkezők, illetve tagok.

E: A kulturális és oktatási tagozatok mellett az MSZP parlamenti frakciójának vannak azonos területekre szerveződő munkacsoportjai is. Miként tudják összehangolni a tagozatok és a munkacsoportok tevékenységét?

R. G.: A tagozat kettős célt szolgál. Az egyik kifejezetten szakmapolitikai cél, vagyis fontos, hogy az Országgyűlés Oktatási Bizottságának szocialista munkacsoportjával a kapcsolatot tartsuk, s szükség esetén közös rendezvényeket szervezzünk. De a politikai aktivitáson kívül a tagozat tevékenysége kifelé is biztosítja a kapcsolatot, hiszen a tagság többsége nem párttag. Ez persze mindig az adott tagozat szakterületétől is függ, már ha ez egy szakmapolitikai tagozat. Vannak ugyanis rétegtagozatok is, mint pl. a nyugdíjas vagy nőtagozat, amelyek az egész országra kiterjednek, és óriási taglétszámmal rendelkeznek – ez a szakmapolitikai tagozatokra kevésbé jellemző. De a kapcsolattartás attól is függ, hogy milyen szakmapolitikai tagozatról van szó: abban az időszakban, amikor az új felsőoktatási törvény létrehozása folyt, természetesen az országgyűlési munkacsoporttal is intenzívebb volt a kapcsolatunk, közösen rendeztünk pl. kisebb konferenciákat. Vannak azonban olyan szakmapolitikai tagozatok is, mint pl. az infrastrukturális tagozat, akiknek ez az életformájuk, nekik rendszeresen kell ilyen rendezvényeket szervezniük, mert azokat a szakmabelieket is meg kell kérdezniük, akik a tagozatban nem aktívak. A tagozatok közötti együttműködés is nagyon fontos, a legerősebb kapcsolatunk a tagozatok közül a Tudományos Tagozattal van. Az is felmerült már, hogy nem lenne-e célszerű összeolvadni, mivel a Tudományos Tagozatnak elég sok felsőoktatásban is szereplő tagja van, de aztán ez alámerült, mivel ők speciális feladatként foglalkoznak az Akadémia, a kutatásfejlesztés és az innováció kérdéseivel is, mint ahogy nekünk is vannak speciális témáink. Így külön tagozatban vagyunk, de egymás elnökségi ülésein részt veszünk, s vannak közös rendezvényeink is. A választások előtti időszakban éppen az innovációval kapcsolatban Szegeden és Debrecenben voltak közös kihelyezett üléseink, ahol sok „civil” érdeklődő vett részt azokon az előadásorozatokon, amelyeket ennek keretében tartottunk.

Azt azért hozzá kell tennem, hogy az egyetemekkel a kapcsolattartás nem könnyű, mert abban a pillanatban, hogy egy párt neve elhangzik, mindenki azonnal a politikára gondol, s az egyetemeken, mint tudjuk, tilos a pártpolitizálás. Ezt a tilalmat nem kívánjuk megszegni. Ennél fogva nincs igazán könnyű dolgunk, ha új kapcsolatot szeretnénk kiépíteni a felsőoktatásban dolgozó oktatókkal vagy kutatókkal. Az ELTE Biológiai Intézetében is tudja mindenki, hogy ki vagyok, s kapom a meleget vagy a hideget, attól függően, hogy ki mit gondol, de itt még messze nagyobb a tolerancia, mint sok más intézményben. Az ideális nyilván az lenne, ha mind a tudomány és innováció, mind a felsőoktatás ügyei- ben egy nemzeti minimumban meg lehetne állapodni. De azt is látni kell, hogy nekünk, a balközépnek nincs olyan működő civil szervezetünk, amely behálózza az egész szférát, ezzel szemben jobboldali szervezet van ilyen, a Professzorok Batthyány Köre, akik bizonyos területeken elég hatékonyak.

E: Örülök, hogy a Batthyány Kör nevét megemlítette, mert később szeretnék erre a témára visszatérni...de időzzünk még el egy kicsit a szervezet tevékenységénél. A Felsőoktatási Tagozat tevékenysége – függetlenül attól, hogy hány tagja MSZP tag – mindenképpen összefonódik a párt kormányzati munkájával, mégpedig több szempontból is: egyrészt segítheti a párt felsőoktatás-politikájának a kidolgozását és megvalósítását, másrészt kifelé kommunikálni tudja a párt, a kormány vagy az adott szaktárca elképzeléseit. Először is nézzük az első fázist: mivel járul hozzá a tagozat a párt oktatáspolitikájának a kialakításához?

R. G.: Hát igen, ez a jó kérdés valójában...Azzal kezdeném, hogy amikor a felsőoktatási törvény készült, és volt vagy 20 változata, akkor a kapcsolatrendszerünknel fogva (mivel a tagjaink között voltak olyanok, akik később a fogalmazóbizottságban is benne voltak) kaptunk annyi információt első kézből, hogy lépni tudjunk. Jellemző, hogy ezek a szervezetek sokkal jobban foglalkoztatottak megrendelői oldalról, amikor a párt ellenzékben van, mint amikor kormányon. Ha kormányozni kell, akkor – érthető okokból – állandóan időzavarban van az egész rendszer, mert számos területen párhuzamosan kell a reformokat végrehajtani. A reform a felsőoktatás területén sincs még azzal befejezve, hogy a Bolognai folyamatba bekapcsolódtunk, mert – csak, hogy egy példát mondjak – a finanszírozási reform még nem zajlott le, s eközben a napi problémákkal is foglalkozni kell. Ezért úgy készítjük el a programunkat, hogy figyelembe vesszük azokat a jogszabály-alkotási munkákat, amelyek éppen folyamatban vannak az egyes minisztériumokban, s ha úgy látjuk, hogy ebben tevőlegesen is részt akarunk venni, akkor utána megyünk a dolgoknak. Nem annyira olajozott a menet, mint ahogy elképzelné, mert nemcsak nekünk vannak egy adott témáról elképzeléseink, hanem vannak elnökségi határozatok, s egyéb célkitűzések, s mire mindebből valóság lesz, az mindig időbe telik. Nincs katonás kapcsolatunk, nem arról szól a dolog, hogy ha van egy aktuális megoldandó kérdés, s akkor mindjárt rohannának hozzánk a feladattal.

E: S ha felmerül egy konkrét kérdés, amiben a kormány a tagozat szakmai véleményét ki szeretné kérni, akkor mi a mechanizmusa ennek?

R. G.: Most úgy működik az egész, hogy a tagozatokhoz egy-egy elnökségi tagot rendeltek hozzá. A személy kiválasztása a szakmapolitikai tagozatoknál nyilván attól függött, hogy az adott terület kinek a hatásköre. Ha van az adott területért felelős miniszter, akkor ő foglalkozik vele – pl. a sporttagozat dolgaival az illetékes miniszter, Lamperth Mónika. Ha nincs, akkor valamely elnökségi taghoz vannak a tagozatok rendelve, s akkor rajtuk keresztül lehet ösztönözni a kormányt, hogy vegyék figyelembe a tagozatok javaslatait, mint ahogy ők is kérhetik a munkájukhoz a tagozat segítségét. Ez azonban egy viszonylag friss dolog: a választások után történt meg ez a felosztás, s hogy mennyire működik, az majd elválik. Mi történetesen egy nagyon elfoglalt miniszterhez tartozunk, aki elnökségi tag is, a felsőoktatási tagozattól a művészeti tagozaton át a vallási tagozatig nagyon sok tagozat tartozik hozzá, tehát nagy területet felügyel. Mi azokra az információkra támaszkodunk, amelyeket az államtitkároktól és más főtisztviselőktől megkapunk. Ez a rendszer már kezd működni, már látszik, hogy könnyebb a minisztériumokkal kapcsolatot létesíteni. Lényegében minden információt megkapunk, amit a parlamenti képviselők.

E: Tehát a kormányzat felől biztosított az út, hogy az információk automatikusan eljussanak a tagozatokig, de a tagozatok felől csak akkor indul el az információáramlás, ha a miniszter vagy valamely államtitkár erre igényt tart.



R. G.: Van arról friss ajánlás egy Választmányi határozatban, hogy mely kérdésekben milyen előkészítő munkálatokba kell bevonni a tagozatot, de még ezt is meg kell szokni, erre is rá kell állni.

E: A Felsőoktatási Tagozaton kívül van más szakértői csoport is, aki az MSZP felsőoktatáspolitikáját formálja?

R. G.: Ez most teljesen a minisztérium és a MAB dolga. Ad hoc bizottságokat létre szoktak hozni, és bizonyára tud a Felsőoktatási Kerekasztalról, amiben mi természetesen nem vagyunk benne, de a szakszervezetekkel, az oda meghívott szakértőkkel sok mindent meg tudnak beszélni. S amennyiben ott eljutnak egy megállapodásig, már nem igazán jut számkra építőszerep.

E: Tehát összefoglalnám: a Felsőoktatási Tagozat egy felsőoktatási szakemberekből álló tanácsadó testület, melynek véleményét kikérheti a kormányzat, de csak bizonyos kérdésekben írja elő a belső szabályzat, hogy erre feltétlenül szükség van.

R. G.: Inkább szakmapolitikai nyílt pártközösségnek nevezném magunkat. A frakciók és a minisztériumok számára is vannak erre vonatkozólag ajánlások, ami most már írásban is lefektetett, s lehet is érzékelni a változást. A minisztérium részéről alapvetően mindig meg van a fogadókészség, ha valamit akarunk, de nyilván nem kérhetjük a szakállamtitkártól, hogy minduntalan kérdezze meg tőlünk, hogy mi legyen. A törvénykészítés periódusában azonban volt olyan, hogy nagyon határozottan kifejeztük a véleményünket, különösen, amikor olyan elképzelések jelentek meg a törvénytervezetben, ami súlyosan érintette volna az egyetemek autonómiáját.

E: Amikor a tagozat egy adott szakmapolitikai kérdésről véleményt alkot, akkor ez milyen módon történik: kiküldenek információkat, és mindenki elküldheti írásban a javaslatát, vagy összehívunk egy vitafórumot, és ott ütköztetik a véleményeket, vagy néhány ember összehívul, és kidolgoz egy javaslatot, amit a tagság jóváhagy...?

R. G.: Így is lehetne... Ez nálunk úgy működik, hogy van egy héttagú elnökségünk, amely megvitatja ezeket a kérdéseket, és kidolgozza a javaslatokat, s van a plenáris ülés, amit csak akkor hívunk össze, ha tudunk olyan előadót biztosítani, aki érdeklődésre tarthat számot. Pl. Manherz Károly szakállamtitkár – a tagozat felkérésére – a nyár közepén nálunk járt, hogy értékelje a reformfolyamatokat, s elmondja, hogy melyek a következő lépések. Ez a beszámoló volt az alapja a következő évi programunknak. Ez is egy lehetőség... Na most, ehhez azért az is hozzátartozik, hogy kétféle a társaság: vannak, akikkel állandóan tudjuk tartani a kapcsolatot, mert van e-mail-jük, ez durván a fele a tagságnak, s ők azok, akik igazán aktívak, a másik fele a tagoknak kevésbé aktív, legfeljebb a plenáris ülésekre jön el, ha érdekli az adott téma.

E: Vannak olyan liberális értelmiségi csoportok, akikkel párbeszédet folytatnak?

R. G.: Kifejezetten az SZDSZ-hez kötődő ilyen csoport nincs. Van az MSZP-n belül egyfajta liberális réteg. Ha belegondolok, hogy milyen véleményeket kapok a tagságtól politikai történések kapcsán, akkor azt látom, hogy jelen vannak nálunk is olyanok, akik egyfajta liberális álláspontot képviselnek, mint ahogy mások is. Kifejezetten baloskodók nem igen vannak. Az általános politikai kérdések megvitatása azonban elsősorban a központi párt-szervezet keretében folyik, aminek nagy a látogatottsága a részünkről, s ezek a viták azt az igényünket, hogy a liberális és a baloldali szemléletűekkel találkozzunk, kielégíti.

E: Milyen a viszonyuk a jobboldali értelmiségi csoportokhoz, mint amilyen a Professzorok Batthyányi Köre?

R. G.: Léteznek és hatnak a maguk nézetei szerint. A legnagyobb gondom, hogy nem látom az ellensúlyt. Volt ilyen kezdeményezés az ellenkező oldalon is, az Új Évezred Társaság, amely egy adott téma megvitatására üléseket szervezett, ezekre prominens jobb- és baloldali előadókat is meghívott, ezért elég nagy volt a látogatottsága. Csak hát ezt csinálni kellene! Én nem ismerem belülről a Professzorok Batthyányi Körét, de azt érzékelem, hogy egyfajta igazodás és fegyelem jellemzi, s valószínűleg az eredmények is innen származnak, már ami eredményként értékelhető. Ez a fegyelmezettség mutatkozik meg abban is, hogy ha az általános politikai helyzet úgy kívánja meg, hogy megszólaljanak, akkor megszólalnak. Mi ettől különbözünk.

E: Miért hiányzik ez a fajta fegyelmezettség vagy szervezettség a másik oldalon?

R. G.: Mert nem olyanok vagyunk. A szocialista párt már eleve úgy szerveződött, hogy a területi szövetségek szövetsége. Egy alulról építkező szervezet terve fogalmazódott meg azon a bizonyos kongresszuson, amikor a válás, illetve újjáalakulás megtörtént. Vagyis: más a szerveződés logikája. Így is ki lehet persze alakítani az irányítás hatékony módjait, de a megközelítésmód akkor is alapvetően más. A tagozatról pedig nem szabad elfelejteni, hogy már a nevében sem civil szervezet. Célja a baloldali politika segítése, de ebbe csak extrém esetben tartozhatna bele vitatott vagy mellőzött tagozati vélemény sajtóközleményben való megjelentetése.

E: Befejezésül szeretném megkérdezni, hogy az elkövetkező pár évben mint az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke mit könyvelne el sikerként?

R. G.: Mindenekelőtt azt, ha egy ütöképes országos létszámot össze tudnánk hozni. Ez azonban nem lesz könnyű, mivel nem igazán kedvez a felsőoktatásban dolgozók megítélésének, ha tudják róluk, hogy aktívan politizálnak. Általában sem örülnek ennek, de az intézmények egy részében kimondottan hátrányos lehet, ha valaki az MSZP-ben aktivitást fejt ki.

Szeretném továbbá, ha a felsőoktatás átalakítása ténylegesen végbemenne. Ehhez azonban az kell, hogy a minőség mellett törjünk lándzsát. A magyar felsőoktatás valójában túl nagy az ország méreteihez képest, és nem elég eredményes. Ebben az is közrejátszik, hogy a rendszer igen nagyszámú főiskolával, illetve az összevonások során a nagy egyetemekben elrejtett főiskolai karokkal terhelt. A történet vége nem az lett, hogy az egyetemek átvették a főiskolák funkcióit, és belülről átszervezték magukat. Egyszerűen azért nem, mert nem ez a vezetés logikája. A rektort minél több kar támogatja, annál erősebb a pozíciója az egyetemen belül és kívül. Ezen felül nagyon sok az egyetemen kívüli főiskola is, köztük jó néhány olyan intézménnyel, amelyek néhány éven belül nem fognak hallgatóhoz jutni. Egyelőre egy évig biztos, hogy nem csökkentik az 56 ezres létszámot a felsőoktatásba felvetteknél, de már ez így is azt jelenti, hogy lassan az érettségizettek 60%-a a felsőoktatásba kerül. Ilyen körülmények között a reform már csak akkor működhet, ha azt jutalmazza, aki olyasmit csinál, amire az országnak szüksége van, illetve azt, aki a minőségi standardoknak megfelel. Azok az intézmények, amelyek e két kritériumnak nem felelnek meg, tehát olyan hallgatóik vannak, akik csak egy papírt szeretnének szerezni, s nem annyira hasznosítható és minőségi tudást, azok az intézmények valószínűleg ki fognak halni. Ha megnézzük, hogy mindehhez hogyan viszonyulnak az oktatók, akik ilyen



intézményekben dolgoznak, vagy a városok, ahol ezek az intézmények működnek, akkor azt látjuk, hogy nem örülnek neki, hiszen megszűnik egy kulturális centrum, az értelmiségiek elmennek, foglalkoztatási problémák merülhetnek fel, stb. A reformfolyamathoz azonban ez is hozzátartozik. Azt nem vállalhatja fel senki, hogy a miniszter majd megmondja, hogy te megszűnsz, te pedig nem, de azt mondani, hogy te azért szűnsz meg, mert nem felelsz meg a követelményeknek, és ezért nem kapsz pénzt, egy lehetséges módszer. Lehet, hogy ez nem tűnik eléggé „balos” megközelítésnek, de azt gondolom, hogy ha a minőségre és a munkaerőpiac igényeire figyelünk, megelőzhető az a veszély, hogy tömegével „képezzünk ki” frusztrált értelmiségi munkanélkülieket, akik majd diplomával a zsebükben mennek ki az utcára. Ez mindenkire nézve veszélyes és felelőtlen lenne. És akkor még nem is beszéltünk a kutatás-fejlesztés, az innováció, azaz a kutatástámogatás reformjáról, a kutatóegyetemek problematikájáról... Egyszóval: van az elkövetkezendő időkben felsőoktatáspolitikai feladat bőven.



Kis Papp László, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be olvasóinknak.

Kis Papp László: Dr. Kis Papp László vagyok, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora. Az Általános és Felsőgeodézia Tanszéken tanítok. A fő szakmai területem a műemlékvédelemhez kapcsolódó geodéziai-fotogrammetriai felmérések és a légifelvétel műemlékvédelmi felhasználása, de a legkorszerűbb eszközök közül például a GPS-technikákat is mi tanítjuk. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének 1998 óta vagyok másodszor is elnöke, először 1988-ban választottak meg elnöknek, amikor a szakszervezet is megalakult. Az FDSZ a felsőoktatási intézményeket fogja egybe, kivéve az orvosi egyetemeket és az agráregyetemeket. Ennek történeti oka van: korábban ezek az intézmények más minisztériumhoz tartoztak. A többi egyetem és főiskola összesen 72 intézménnyel hozzánk tartozik, melyek közül 60 intézményben vagyunk jelen. A tagjaink létszáma kb. 20 000 fő, tehát a szervezettségünk nagyságrendileg 50%-os.

E: Azoknak az egyetemeknek, amelyek nem tartoznak az FDSZ-hez, gondolom, van saját szakszervezetük. Melyek ezek?

K. P. L.: Két kisebb felsőoktatási szakszervezet működik még mellettünk: az egyik az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége, a másik a magyar agrár felsőoktatási intézmények és szakoktatási intézmények szakszervezete, az AOKDSZ (Agrároktatási és Kutatási Dolgozók Szakszervezete). Mindkét szervezettel mindennapos kapcsolatban vagyunk, sőt van egy konföderációnk, az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés, amelyben mind a három szervezet benne van. A Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban a munkavállalói oldalon ez a három szakszervezet vesz részt, ahova negyedikként meg szoktuk hívni a Tudományos Dolgozók Szakszervezetét is.

E: Kicsit menjünk vissza még az időben. Az FDSZ 1988-ban alakult, de előtte is volt érdekvédelmi szervezet a felsőoktatásban dolgozóknak...

K. P. L.: Így van. Korábban a Pedagógusok Szakszervezetéhez tartoztunk. Ott kezdtem én is a szakszervezeti tevékenységemet. A rendszerváltást megelőzően azonban egy olyan érdekképviseleti irányelv alakult ki, hogy világosabban meg kell jelentetni a különböző szakterületek érdekeit. A Pedagógusok Szakszervezetében a pedagógusok nagy száma mellett, ahol a teljes közoktatás jelen volt többszázézes létszámmal, „eltörpült” a felsőoktatás szerepe, ezért döntöttünk úgy, hogy létrehozunk egy önálló, független szakszervezetet.

E: Mondta, hogy jelenleg 20 000 főre tehető az FDSZ tagsága. Milyen arányt képviselnek az oktatók, az adminisztratív dolgozók és az egyéb alkalmazottak?

K. P. L.: Két nagy munkavállalói csoport van: az oktatók és a kutatók – ez a szakszervezeti létszámunk mintegy 45%-a – és az adminisztratív dolgozók, én ezt úgy hívom, hogy az oktatást közvetlenül segítők, ide tartoznak a tanszéki adminisztráció, a könyvtárak, a gazdasági ügyvitel kérdései, és ide tartoznak még a fizikai állományúak is. Ez a munkavállalói csoport a tagság 55%-át teszi ki.

E: Milyen az aránya a főiskolák és az egyetemek dolgozóinak?

K. P. L.: Az integráció miatt eltolódott az arány az egyetemek felé. Most a tagságunk 60%-a egyetemen, illetve egyetemi főiskolai karokon dolgozik.

E: Mi a helyzet a fiatalokkal?

K. P. L.: Ez egy nagy gondunk. Most éppen az a legfontosabb feladata az FDSZ-nek a küldöttgyűlés állásfoglalása alapján, hogy létrehozunk egy ifjúsági tagozatot, mert sajnos kevés a fiatal a szakszervezetben. Elképzelésünk szerint az ifjúsági tagozat hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok száma növekedjen, s különösen a doktoranduszokat szeretnénk bevonni. Ez egy kiemelt feladatunk a 2007/2008-as tanévben.

E: Most mennyire becsüli a fiatalok arányát?

K. P. L.: Körülbelül 10%. Ezen mindenképpen szeretnénk javítani. A szervezet jövője szempontjából alapvető érdekünk, hogy a fiatalokat bevonjuk a szakszervezeti munkába.

E: Mennyire kiegyensúlyozott a tagságon belül a fővárosi és vidéki felsőoktatási dolgozók aránya?

K. P. L.: Ez a másik komoly problémánk. A helyzet az, hogy a fővárosban az oktatók/kutatók elhelyezkedési lehetősége lényegesen jobb, mint a vidéki intézményekben. Ez megmutatkozik egyébként a bérezésen is: az átlagbérek a budapesti felsőoktatási intézményekben kb. 10%-kal magasabbak. A vidéki munkalehetőségek beszűkülése miatt munkavállalóink általában elfogadják a fizetési ajánlatokat, nem nagyon tudnak válogatni. Ami azért még jó a rendszerben, hogy a közalkalmazotti bértábla egy minimumösszeget garantál. Ha tud az intézmény ezen felül valamennyi pénzt adni, akkor ezt megteheti, de ez csak a fővárosi intézményekre jellemző, de még itt se jelentős mértékben. Általában azt mondhatom, hogy a felsőoktatásban dolgozók többnyire a törvény által garantált bérminimumot kapják.

E: Tehát vidéken nagyobb az érdeklődés a szakszervezet iránt?

K. P. L.: Igen. A vidéki szervezetségünk jobb. A szervezetségünk a Miskolci Egyetemen a legjobb, 80%-os.

E: Minden ágazat vagy tudományterület egyenlő mértékben reprezentált?

K. P. L.: Teljesen egyenrangú a reprezentativitás. Ennek oka, hogy szervezetünk intézményi alapszervezetekből áll, s ezeken belül a karok, illetve a szervezeti egységek alkot-



nak egy-egy szakszervezeti csoportot. Így biztosított, hogy a különböző területek egyenlő arányban vegyenek részt az érdekképviseleti munkában, illetve a döntésekben.

E: Mennyire autonómak ezek a szervezeti egységek?

K. P. L.: Az intézményi alapszervezetek teljesen autonómak. Az FDSZ küldöttgyűlése a legfelsőbb szervünk, ami évente egyszer ülésezik. Ezen kívül van egy másik szervezetünk, az országos választmány, amelyben minden intézmény képviseli magát az intézmény méretével arányos létszámban, de minimum egy fővel. Ez egy hatvanfős testület, és van egy tizenhárom fős elnökség. A legfontosabb feladatunk az intézményi szervezetek koordinációja, illetve a szervezet képviselete különböző testületekben. Képviseljük magunkat a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsban, az elnök tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, állandó meghívottja a Rektori Konferenciának, s mint az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés legnagyobb tagszervezetének elnöke részt vesz az Országos Érdekegyeztető Tanács munkájában is.

E: Említette, hogy a rendszerváltás körül azért volt szükség az FDSZ létrehozására, mert a különböző szférák érdekeinek képviselete egyetlen egy szervezeten belül nem volt megoldható. De tudjuk, hogy a felsőoktatásban dolgozók körében is vannak kitapintható érdekellentétek. A különböző rangú oktatók érdekei számos kérdésben ütközhetnek egymással. Hogy csak egy példát említsék: a vezető oktatók, különösen a tanszék- vagy intézetvezetők alapvetően érdekeltek abban, hogy a hallgatói létszám növekedjék, a tanársegédek vagy adjunktusok helyzetét a felsőoktatás tömegesedése azonban nem feltétlenül javítja, sőt, a tömegesedés az ő szempontjukból komoly munkatöbblettel jár. Hogyan tudja a szakszervezet az ilyen típusú érdekellentéteket kezelni?

K. P. L.: Kétségtelen tény, hogy vannak ilyen feszültségek: más egy professzor érdeke, és más egy tanársegéd érdeke, s ezeknek a különböző érdekeknek az összehangolása nagyon fontos intézményi feladat, talán a legfontosabb feladataink egyike. A törvény ezt azért nagyjából rendezi: megadja a minimális óraszámokat, amit teljesíteni kell. Itt egyértelmű törvényi kötelezettségek vannak az oktatási terhelés egyenletes elosztására. Természetesen a tanszékvezetők érdekeltek abban, hogy magasabb legyen a hallgatói létszám, de ebben maga a szakszervezet is érdekelt. Szeretném határozottan leszögezni, hogy alapvető érdekünk, hogy az értékes hallgatók bekerüljenek a felsőoktatásba. Nagyon fontos probléma viszont az ezzel járó feszültségek kezelése, vagyis az egyenletes óraelosztás kérdése. Ezt úgy tudjuk megvalósítani, hogy az egyetemi és főiskolai szenátusokban ott van az érdekképviselet a törvénymódosításból adódóan szavazati jogú tagként, és ott próbáljuk a különböző érdekeket összehangolni. Egyébként a vezetőknek is fontos, hogy a munkahelyi légkör békés legyen, hiszen az a céljuk, hogy minőségi oktatást végezzünk. E célkitűzésben az intézmények vezetői és a szakszervezet teljes szinkronban vannak. Tehát: komolyabb feszültségek eddig ebből nem származtak, a gondok inkább abból fakadnak, ha kevés a hallgató, mivel ennek a normatív finanszírozás következtében komoly hatása van az egyes intézményekre vagy tanszékekre.

E: Nemcsak az oktatók között, hanem az adminisztrációban és az oktatásban dolgozók között is lehetnek feszültségek. Az oktatók néha már fenyegetőnek élik meg a felsőoktatás bürokratizálódását.

K. P. L.: Bürokratikus munkát soha nem végeztek szívesen az oktatók vagy kutatók, beleértve jómagamat is, aki végigjártam a ranglétrát, s elég sokat kellett a munkám során

adminisztrálnom. Azért most az adminisztratív jellegű teendők csökkentek, a hallgatói számítógépes nyilvántartás, a hallgatói számítógépes irodák kialakítása erre jó hatással volt. Ezzel együtt a tanszékeken még mindig elég sok olyan adminisztrációs feladat van, ami a hallgatók nyilvántartásában szakmai kérdésekhez kapcsolódik. Ennek egy részét a tanszéki adminisztráció elintézi, de a szakmai jellegű adminisztráció nagyobb részét továbbra is az oktatóknak kell elvégezniük. Ezeket a feladatokat a tanszéki vezetés és a tanszéki bizalmiak koordinálják, és próbálnak egy egyenletes terhelést biztosítani.

E: Nem merült fel az igény arra, hogy az egyes munkavállalói csoportoknak saját szakszervezetük legyen?

K. P. L.: Volt ilyen kezdeményezés korábban, de szerencsére idővel elhalványult. Ennek elsősorban az az oka, hogy az országos képviseletben nem lehet különbséget tenni, tehát aki a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban és a Felsőoktatási Kerekasztalon bent ül, az nem csak az oktatókat, hanem az oktatókat és az adminisztratív dolgozókat is képviseli. Nem beszélve arról, hogy a rektorok sem az egyetemeken, sem a főiskolákon nem veszik jó néven, ha külön kell tárgyalniuk az oktatói és az adminisztratív képviselettel. A legtöbb egyetemi vezető azt mondja, hogy az érdekképviselet vezetősége vállalja magára, hogy ezt a belső koordinációt megoldja. S mi ezt tudjuk kezelni. Egyébként nem lenne szerencsés egy ilyen „atomizálódás”, ha szabad ezt a kifejezést használnom, már csak azért sem, mert ez az erőnket is nagymértékben csökkentené.

E: Ha már az intézményvezetők érdekeiről volt szó... Elfelejtettem megkérdezni korábban, hogy vannak-e intézményvezetők a tagságban.

K. P. L.: Természetesen nincs akadálya ennek, csak egy tanszékvezető már nem lehet szakszervezeti vezető – ez összeférhetetlen. Nálunk a rektor úr is tagja a szakszervezetnek, mint ahogy számos vezető oktató, és szívesen is látjuk őket, mert példát mutatnak, hivatkozhatunk rájuk.

E: Tagja az FDSZ valamilyen nemzetközi szövetségnek?

K. P. L.: Igen. Tagjai vagyunk a Nemzetközi Oktatási Uniónak. Az ÉSZT pedig tagja a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek.

E: Volt konkrét ügy, amelyben segítséget kaptak ezektől a szervezetektől?

K. P. L.: Volt ilyen, mégpedig a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a Nemzetközi Oktatási Uniótól. Felmerült bizonyos körökben a közalkalmazotti jogviszony megszüntetése és az állami intézmények privatizációja. Ezekben a kérdésekben konzultáltunk a nemzetközi szervezetekkel is, hogy máshol ez hogyan működik, s kiderült, hogy a fejlett európai országokban a kiemelt felsőoktatási intézmények állami tulajdonban vannak. Sem Németországban, sem Franciaországban nincs szó az állami felsőoktatási intézmények privatizálásáról. Magán intézmények természetesen mindenhol léteznek, nálunk is 29 ilyen intézmény működik. Természetesen velük is tartjuk a kapcsolatot.

E: Milyen a kapcsolatuk a parlamenti pártokkal vagy azok felsőoktatási műhelyeivel?

K. P. L.: Van kapcsolatunk, mégpedig a Parlament Oktatási Bizottságán keresztül. Az FDSZ állandó meghívottja az Oktatási Bizottság üléseinek, és szoktunk meghívást kapni azokra a vitákra is, amelyek a Parlamentben az oktatásról folynak, és érintik a felsőoktatást – természetesen a parlamenti vitákban csak hallgatóként veszünk részt. Ami az Oktatási Bizottságban végzett munkánkat illeti, ott lehetőségünk van megszólalni, s meg



kell, hogy mondjam, hogy amikor engedélyt kapok a Bizottság elnökétől a felszólalásra, akkor a kormánypártok és az ellenzék képviselői egyaránt odafigyelnek. Amikor egymással vitáznak, sokszor nem hallgatják meg figyelmesen a másik oldalt, de ha a hallgatói önkormányzat képviselője vagy a mi érdekképviselőnk kap szót, akkor mind a két oldal odafigyel. S mi ezzel élünk is! Arra is lehetőségünk van, hogy a minket érintő parlamenti törvények, tehát a felsőoktatási törvény, a közoktatási törvény és a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény vitáiban folyamatosan részt vegyünk.

E: Milyen civil szervezetek, illetve érdekképviselői szervezetek vannak a HÖÖK mellett, amelyekkel azonos fórumon vesznek részt?

K. P. L.: A HÖÖK-kal természetesen szoros a kapcsolatunk, de együttműködünk a többi szakszervezettel is, elsősorban bérpolitikai kérdésekben. Ennek az Országos Érdekegyeztető Tanács a legfőbb fóruma. Számos civil szervezettel is van kapcsolatunk, melyek közül én egyet emelnék ki, s ez a Nagycsaládosok Országos Egyesülete. Velük szinte napi kapcsolatunk van, nagyon jól ismerjük egymást az elnök úrral, Szabó Endrével, s ez által, ha vitás kérdések merülnek fel, meg tudjuk beszélni. Sőt, miután együtt ülünk a Felsőoktatási Kerekasztalon, még előzetesen is tudunk egyeztetni.

E: Említette már korábban, hogy jó a kapcsolatuk a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is. A felsőoktatásban szinte elválaszthatatlan az oktató és kutató tevékenység egymástól, de a tudomány művelői csak részben tevékenykednek az egyetemek falai között. Miben nyilvánul meg az akadémiai dolgozókkal való együttműködés?

K. P. L.: Az egyetemeken dolgozó kutatók ugyan a FDSZ tagjai, de az akadémiai kutatóintézetekben és az ágazati kutatóintézetekben dolgozókkal nagyon szoros szakmai együttműködést kellett kialakítaniuk. Mivel sem az oktatásban, sem a kutatásban nincsenek kamarák, az egyéni érdekképviselő mellett a szakmai érdekképviselőt is nekünk kell ellátnunk. Mi tulajdonképpen örülünk annak, hogy ez a két szerep egybeesik, viszont ahhoz, hogy e feladatokat elássuk, nagyon fontos, hogy a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is folyamatosan kapcsolatban legyünk. Például egy tudományos projekt megvalósításában döntő, hogy a felsőoktatásban és kutatóintézetekben dolgozók együttműködjenek. Erre számos lehetőségünk lesz egyébként az „Európai Fejlesztési Program 2”-ben, amitől komoly anyagi támogatást várunk. Ez jelenleg a legfontosabb kutatási támogatás, ahol kikerülhetetlen, hogy az egyetemek, főiskolák és kutatóintézetek együttműködjenek.

E: Ezzel a kutatási programmal kapcsolatban is vannak a két szervezet között egyeztetések?

K. P. L.: Természetesen. Sőt, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban a pályázati programok megvitatását is együtt végezzük. Mindig jelen vannak a kutatási területek képviselői, szóval tudunk röviden konzultálni a különböző kérdésekben.

E: Hogyan jellemezné a kapcsolatukat a Rektori Konferenciával és a MAB-bal?

K. P. L.: A kapcsolatunk szakmai jellegű. Részt veszünk a Rektori Konferencia plenáris ülésén, ahol elmondhatjuk a véleményünket. A Rektori Konferencia és a MAB elnöke tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, tehát ott is elég gyakran találkozunk. Ez egy nagyon fontos fórum, amelyen a miniszter úr elnököl, személyesen ő felügyeli az ott folyó munkát. A főbb kérdések előzetes megbeszélései ezen a tizenkét fős fórumon történnek.

A MAB szakmai munkájában nem veszünk részt, de a MAB is kikéri bizonyos kérdésekben a véleményünket, aminek mi nagy tisztelettel eleget teszünk.

E: Milyen kérdésben kérte ki a MAB utoljára az FDSZ véleményét?

K. P. L.: A legnagyobb probléma most a Bolognai folyamat kérdésköre. Ennek keretében az alapszakok, és most pedig a mesterszakok akkreditációjában alakult ki nagyon komoly együttműködés, elsősorban intézményi szinten. Mint köztudott, 2008-ban fog beindulni a mesterképzés. Az MA-szakok akkreditációját követően, mivel az MA-szakok merőben újak, nagyon sok feladat lesz az egyes intézményekben, amelyek végrehajtásában komoly együttműködés van.

E: Melyek a főbb szakmapolitikai kérdések, amelyekben az FDSZ rendszeresen állást foglal?

K. P. L.: Alapvető, hogy azokról a törvényekről, amelyek kapcsolódnak a felsőoktatási munkákhoz, kinyilvánítjuk a véleményünket. Ez elsősorban a felsőoktatási törvény, amelynek ezen a nyáron volt a módosítása, s ebben – még a műhelymunkákban is szakértői szinten – nagyon komolyan részt vettünk. A másik törvény, ami bennünket érint, a közalkalmazottakról szóló törvény, hiszen minden állami intézményben dolgozónk közalkalmazott. Ez egy nagyon fontos vívmányunk, amit szeretnénk megtartani, éppen ezért a közalkalmazotti jogállás vitáiban a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal dolgozunk együtt.

E: Ha már a felsőoktatási reform jelentőségére utalt, talán maradjunk ennél a témánál. Melyek azok a változások, amelyeket pozitívnak tartanak, s melyek a főbb problémák, amelyek megoldásához az FDSZ-nek lennének javaslatái?

K. P. L.: A legfontosabb kérdés ebben a folyamatban: megtalálni a munkaerőpiac és a képzés közötti kapcsolatot. Ebben nagyon jó az együttműködés, ugyanakkor rengeteg gondunk is van. Tudniillik nincsenek 4–5 évre szóló, előremutató jelzések a munkaerőpiac vonatkozásában. Nem látjuk például tisztán, hogy az alapszakokon végzett hallgatóink, akik nem mennek tovább, hogyan tudnak majd elhelyezkedni. Jövőre fognak végezni az első alapképzéses hallgatóink, akik közül – a jelenlegi törvény szerint – 35% mehet majd tovább mesterszakra, vagyis 65% meg fog jelenni a munkaerőpiacon, de nem látjuk, hogy ott milyen a fogadókészség valójában. Ez egy új végzettségi fok, ami több, mint a főiskolai végzettség, de kevesebb, mint az egyetemi végzettség. Azt szeretnénk, s ehhez minden segítséget meg is adunk, hogy ne legyen sok munkanélküli fiatal, mert ez a legrosszabb dolgok egyike a világon. Éppen ezért azt javasoltuk a miniszter úrnak, hogy ezt a problémakört tűzze napirendre a Felsőoktatási Kerekasztal, a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács és a Tudományos Tanács fórumain.

A másik probléma: a pedagógusképzés. A demográfiai apály már olyan mély, hogy pillanatnyilag annyi első éves hallgatónk van a felsőoktatásban, mint amennyi első éves elemista. Ez egy szörnyű szám, ami azt jelenti, hogy nagyon komolyan oda kell figyelni, hogy hogyan tudjuk ezt a demográfiai apályt áthidalni, és itt a pedagógusképzés erősen érintett. A probléma az, hogy a közoktatásban az egy tanárra jutó tanulók száma ma már kisebb, mint a felsőoktatásban. Ezzel valamit tenni kell!

A harmadik terület, amelyet feltétlenül ki kell emelni: a felnőttképzésben való részvétel. Az élethosszig tartó tanulás kérdése egy nemzetközi projekt, melyet az Európai Unió kiemelten támogat. A célja nagyon világos: jobban lehet mobilizálni a munkahelyeket az-



által, hogy több végzettsége van valakinek. Ebben a kérdésben szeretnénk a jövőben még nagyobb szerepet vállalni. Azt már elértük a felsőoktatási törvény módosításával, hogy az egyetemi és főiskolai karok akkreditáció nélkül részt vehetnek a felnőttképzésben. Tehát: a felsőoktatási intézményeknél, ha a megfelelő egyetemi szakot már akkreditálták, akkor az ahhoz kapcsolódó továbbképzés is, és felnőttképzés is akkreditált. Ez egy óriási vívmány! A probléma csak az, hogy az intézményeink ótzkodnak ettől az ún. „nem-katedrális” képzési formától. Az egyetemek hagyományosan a „katedrális” képzésben vesznek részt, ezek a felnőttképzési kurzusok azonban „nem-katedrális” jellegűek, mert kis létszámúak, és elsősorban szemináriumi formában zajlanak. Itt komoly gondjaink vannak.

E: Mi van ennek a hátterében: infrastrukturális probléma, az oktatók hozzáállásán kellene változtatni, vagy arról van szó, hogy az oktatóknak új tanítási módszereket kellene megtanulniuk és alkalmazniuk, s ehhez kellene hathatósabb szakmai segítség?

K. P. L.: Én úgy látom, hogy nem infrastrukturális problémáról van szó: hely van, le lehet ültetni az embereket, akár este is vagy hétféteken. A szemléletmódban van az alapvető probléma. Az oktatóink a fehérköpenyes-katedrális képzéshez vannak „hozzászokva”, ezt ismerik. A felnőttképzésnek azonban nem ez az igénye. A felnőttképzésben kis csoportokkal kell bizonyos feladatokat megoldani. Lehet, hogy ezek a feladatok nem olyan színvonalúak, mint az egyetemi képzés, de ennek a jelentőségét attól még nem lehet elvitatni. Nem beszélve arról, hogy a hallgatói létszám emelkedése meg fog állni. Már most is tapasztalható, hogy a jelentkezési létszám emelkedése megállt, vagyis több lábon kell állnia az intézményeknek, s az egyik láb lehetne a felnőttképzés. Nekem ez szent meggyőződésem, és mint faltörő kos megyek előre ennek érdekében – mindent el fogok követni, hogy meghonosodjanak ezek a felnőttképzési kurzusok a felsőoktatási intézményekben.

E: Egy másik manapság előtérbe kerülő téma a felsőoktatás színvonalának megőrzése, illetve javítása. Minőségi felsőoktatás elképzelhetetlen anélkül, hogy az oktatók között egyfajta versenyhelyzet alakuljon ki. A szakszervezet azonban a kiváló és a kevésbé kiváló oktatóknak egyforma védelmet nyújt. Hogyan lehet feloldani ezt az ellentmondást?

K. P. L.: Ez egy nehéz kérdés... ugyanis általánosságban az a helyzet, hogy ha az egyetemen vagy főiskolán elért valaki egy pozíciót, akkor neki azért már egyszer bizonyítania kellett. Tehát: kandidátusi vagy PhD-értekezést kellett írnia, hazai és külföldi szakcikket kellett publikálnia, konferencia-előadásokat kellett tartania, amit a tanszékvezetés nagyon komolyan számon kért. Vagyis: egy bizonyos szintet el kellett érni ahhoz, hogy valaki előrelépjen. Viszont, ha ezt a bizonyos szintet elérte, tehát bizonyította, hogy alkalmas arra, hogy oktató legyen, utána igen nehéz azt állítani róla, hogy rosszul oktat. Éppen ezért a legfontosabb feladat a fiatalok kiválasztása. Amire a jövőben nagyon oda kell figyelni, hogy a doktori képzésekből csak a legkiválóbb hallgatók kerüljenek be: szerezzék meg a megfelelő gyakorlati tapasztalatot itthon vagy külföldön, azután jöjjenek vissza, és vegyenek részt az oktatásban. Ha valaki elért egy docensi szintet, majd kitalálják róla, hogy rossz oktató, azt nagyon nehéz kezelni. Persze extrém esetek mindig vannak, de általában azt gondolom, hogy a legfontosabb, hogy a mércék, amelyeket felállítanak, valódi mércék legyenek. Ebben partnerek vagyunk.

E: Azért vannak a felsőoktatásban ezzel kapcsolatban akut problémák. Még az egyetemen sem kizárt, de a főiskolákon sokkal gyakoribb, hogy valaki már elért egy docensi rangot anélkül, hogy PhD-fokozatot szerzett volna...

K. P. L.: Ennek a világnak vége! Az új felsőoktatási törvény nagyon szigorú feltételeket szab az előrelépéshez. Még a főiskolákon sem lehet PhD nélkül docensi besorolást kapni. De most még van egy átmeneti időszak. Képzelnék el, hogy van egy 50 éves kollegánk, aki abba a kategóriába tartozik, amit Ön mondott: főiskolai docens, de nincs fokozata. Az ilyen oktatókat nem lehet az utcára tenni egyik napról a másikra, ezért ezen oktatók egy részét ún. „mestertanári” fokozatba tették. Ez egy új beosztás az egyetemeken és főiskolákon, és azok a kollégák kerülnek ebbe a beosztásba, akiknek nincs tudományos fokozatuk, de nem bocsátják el, hanem átminősítik őket. Viszont kritérium az, hogy magasabb óraszámot kell teljesíteniük.

E: Ez a rendszer már működik?

K. P. L.: Az új rendszer 2007 szeptemberétől működik. Ez egy nővum, amihez partnerek voltunk. Amikor a Felsőoktatási Tanácsban ezt az elnökség javasolta, azért tette, hogy ne kerüljenek ezek az 50 éves emberek az utcára (hiszen közöttük számosan vannak, akik nagyon jó oktatók), hanem legyen egy kifutási idejük, s ez a mestertanárság erre vonatkozik. Többet kell tanítaniuk, de nincs velük szemben egy olyan elvárás, hogy 50 éves korukban csináljanak PhD-t.

E: Vagyis a mestertanári státusban megmaradhatnak akár nyugdíjig?

K. P. L.: Itt különbség van a korosztályok között: 40 és 50 év között van egy olyan elvárás, hogy szerezzenek fokozatot, 50 év felett pedig azt nézik, hogy milyen oktató. Akik egyik feltételnek sem felelnek meg, azoktól természetesen meg kell válni.

E: Ha csoportos leépítésre kerülne sor, és a szociális és kiválósági szempontok valamelyikéből mindenképpen engednie kellene, akkor melyiket választaná?

K. P. L.: Elsősorban arra törekszünk, hogy csoportos leépítésekre ne kerüljön sor, szeretnénk megelőzni ezeket, amennyire csak lehet. Azért ez eddig sikerült: nagy volumenű elbocsátásokra nem került sor a felsőoktatásban, s remélem, nem is fog erre sor kerülni. Ahol azonban ilyen dolog felmerül, ott egyéni mérlegelés van. Számunkra a női oktatók védelme alapvető, főleg a családosoknál. A gyermekkel rendelkező oktatók egy kiemelten védett csoportot alkotnak, ahol nagyon keményen fellépünk. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a férfiak könnyebben találnak maguknak új munkahelyet, különösen a középkorú hölgyekhez képest. Természetesen azoknak a védelmében, akik alkalmatlanok, nem tudunk mit tenni, de az alkalmas családos hölgyek előnyben részesülnek a férfiakkal szemben.

E: Melyik volt a legkiélezettebb helyzet az elmúlt időszakban, amikor nagyon keményen fel kellett lépniük?

K. P. L.: Volt néhány kiélezett helyzet. Elsősorban a béremeléshez kapcsolódóan. 2007 februárjában egy országos közalkalmazotti sztrájkbizottságot kellett létrehozni, amiben az FDSZ is részt vett. A kiváltó ok az volt, hogy 10%-os infláció mellett nulla volt a béremelési ajánlat, amit elfogadhatatlannak tartottunk. Ez egy nagyon forró helyzet volt. Idén volt még egy hasonlóan forró helyzet, amikor felmerült a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a privatizáció kérdése, vagyis, hogy az állami intézményeket az államháztartási törvény alapján privatizálják, ami által az oktatók és a kutatók és az egyéb alkalmazottak is kikerültek volna a közalkalmazotti körből... egy szabad adás-vételi helyzet alakult volna ki.

Idén ez a két forró helyzetünk volt, de mind a két esetben sikerült kompromisszumot kötni, amiben nagyon komoly segítséget kaptunk személy szerint a miniszter úrtól, aki fo-



gadott minket. Ha ez az állami privatizáció bekövetkezett volna törvényi szinten, akkor arra is készen álltunk, hogy nem indítjuk el a 2007-es őszi félévet...

E: Már az előbb is felmerült bennem, amikor a sztrájbizottság megalakításáról beszélt, hogy vajon milyen eszközök állnak a rendelkezésükre, hogyan tudnak nyomást gyakorolni? A felsőoktatásban nem tűnik olyan fenyegetőnek, ha sztrájkot emlegetnek, mint mondjuk a vasutasoknál.

K. P. L.: Ez így van, hogy most a legutóbbi aktuális példáról beszéljek: 600 mozdonyvezető meg tud bénítani egy egész országot. Ha egy tanár bejelenti, hogy nem tart órát, akkor a hallgatók legfeljebb boldogok lesznek. Tehát nincs erről szó. Nekünk mások az eszközeink, elsősorban tárgyalunk, és próbálunk meggyőző érveket mondani. Úgy gondolom, hogy az 56 ezer felsőoktatási dolgozó, beleszámolva az orvosokat és agrárosokat is, azért ma a magyar elitet képviseli. A kormány is elgondolkodik azon, hogy érdemes-e szembe menni a magyar elit elképzeléseivel. Éppen ezért azt gondoljuk, hogy a legfőbb feladatunk: tárgyalni, tárgyalni és megint tárgyalni... Természetesen az is fontos, hogy együttműködjünk a hallgatóinkkal, és a hallgatóink ebben partnerek.

E: Elképzelhető, hogy együttes akciót szervezzenek a hallgatókkal...

K. P. L.: Igen, volt erről már szó... amikor a közalkalmazotti státus megszüntetése napirendre került, nagyon kemény lépéseket terveztünk. Azt mondtuk, hogy ha ki kell menni az utcára, akkor ezt választjuk, s ugyan mi kevesen vagyunk, de ha csatlakozik hozzánk 200 ezer hallgató, akkor már sokkal többen leszünk...

E: Végezetül szeretném, ha megosztaná velünk, hogy milyen célokat szeretne megvalósítani az FDSZ a következő pár évben?

K. P. L.: Alapvető érdekünk, hogy a felsőoktatás színvonala ne romoljon, tehát megfeleljünk azoknak az elvárásoknak, amelyek az Európai Unió tagországunkból adódnak. Ez az első cél. A második célunk az, hogy megteremtjük a kapcsolatot a munkaerőpiaccal, hogy nagyon kevés, ha lehet 0%-ban kifejezhető egyetemet és főiskolát végzett fiatal munkanélküli legyen. A harmadik célunk pedig, hogy az oktatóink, kutatóink és az alkalmazottak számára teremtsünk egy olyan életszínvonalat, amely nyugodt feltételeket biztosít a minőségi munkavégzéshez. E három célt különválasztani nem lehet, csak együtt valósítható meg. Ennek érdekében szeretnénk tevékenykedni a következő időszakban.

Az interjúkat Bíró Zsuzsanna Hanna készítette

INTERJÚ

Az egyetemi oktatók szakmájuktól független társadalmi politikai szerveződését, nyilvános aktivitását szerettük volna körbejárni interjú-blokkunkkal. Logikailag négyfajta ilyen társadalmi aktivitást különböztethetünk meg – leszámítva természetesen az egyéni megnyilatkozás lehetőségét: az „értékválasztót”, a „szakértőt”, a „pártelkötelezettet” és a „munkavállalót”. Az első típus az, amikor az egyetemi oktatók valamilyen értékválasztás alapján nyilatkoznak meg. Erre példaként a Professzorok Batthyány Körét hozzuk. A második típus az, amikor vezető oktatók a tudományos szakértelmükre építve szakértői szerepkört kívánnak betölteni. Ennek példáját a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesületben találtuk meg. A harmadik típus, hogyha a felsőoktatók politikai párt részeként fejtik ki tevékenységüket, erre példa az MSZP Felsőoktatási Tagozata. S végül a negyedik típus, hogyha szakszervezetet hoznak létre, erre példa a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete. A négy interjút e szervezetek vezetőivel készítettük, akik maguk is mindannyian vezető oktatók.



Náray-Szabó Gábor, a Professzorok Batthyány Körének elnöke

Educatio: Szeretném, ha röviden bemutatkozna, és elmondaná, hogy mikor és milyen módon jött létre a Professzorok Batthyány Köre.

Náray-Szabó Gábor: Vegyész egyetemi tanár vagyok, szerkezeti biológiával és gyógyszerkutatással foglalkoztam hosszú ideig, de most fokozatosan áttérek a humán tudományok területére miután a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója lettem másfél évvel ezelőtt. Csak egy mondat erejéig megjegyezném, hogy az információs szolgáltatás rendkívül gyorsan változó és igen nagy kihívásokat magában rejtő terület, ami engem rendkívül izgat.

A Professzorok Batthyány Köre 1995-ben alakult, én nem voltam az alapítók között. Néhány egyetemi tanár összejött annak érdekében, hogy időnként megfogalmazzák az általuk közösen vallott értékek alapján a magyar társadalom helyzetével kapcsolatos nézeteiket. Ez a társaság, akikhez én úgy 98/99 táján csatlakoztam, kezdetben laza baráti kör volt, mígnem 2002-ben egyik barátunk javaslatára egyesületté alakultunk, s így jobban, szervezeten és intenzívebben kezdtünk el dolgozni. A lényeg az, hogy mi, a Kör tagjai konzervatív értékek alapján állunk, közel áll hozzánk a keresztény-szociális eszme is, tehát gondolunk a leszakadókra. Bizonyos tekintetben liberálisnak is tekintem magamat,



és több tagtársamat is, ami azt jelenti, hogy nem akarunk mindenbe beleszólni, úgy gondoljuk, hogy az emberek egyéni szabadsága ugyancsak fontos érték. Talán úgy fogalmazhatnánk meg a legegyszerűbben, hogy szeretnénk, ha társadalmi felelősségvállalás, tudás és türelem jellemezné a tevékenységünket. S mivel mostanában a belpolitikai élet meglehetősen mozgalmassá vált, eléggé aktívak is vagyunk.

E: Mi volt a személyes motivációja arra, hogy belépjen az egyesületbe?

N-Sz. G.: Leginkább ezeknek az értékeknek a megnyilvánulása, valamint az az igény a részemről, hogy valamilyen formában a közéletben is részt vegyek. Úgy érzem, hogy sok baj van ma az országban, a magyar társadalommal különösen, s nem az a fajta ember vagyok, aki elbújik, közben bánatosan, a köldökét nézve panaszkodik, hanem próbálok tenni valamit és hatni. Az egyetemi tanár végül is kutató, tanít és próbál hatni is egy kicsit.

E: A PBK honlapjára kattintva már a bemutatkozó oldalon informálódhatunk a Kör alapvető céljáról. Idézem: „A Kör célja az, hogy a polgári értékrendet magukénak valló, ezen értékrend érvényesítéséért tenni akaró egyetemi tanárok közös munkájának keretét biztosítsa,…” Már a mondat retorikája is utal arra, amit az előbb Ön is kihangsúlyozott, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy konzervatív értékrendű, a politikai térben a jobb oldalon elhelyezkedő civil szervezet. Hogyan egyeztethető ez össze az egyesület „függetlenségével”?

N-Sz. G.: Úgy, hogy nem fogadunk el pénzt. Éppen most volt egy ilyen eset: megkérdezték a Népszabadságtól, hogy állami pénzekben részesülünk-e vagy sem, amire az volt a válasz, hogy nem, kizárólag a tagdíjakból fedezzük a kiadásainkat.

E: Mit ért a PBK „polgári értékrend” alatt, hiszen ezt a kifejezést gyakran meglehetősen tág értelemben használják?

N-Sz. G.: Mi a konzervativizmust olyan tekintetben valljuk, hogy vannak bizonyos alapértékek, amelyekhez ragaszkodunk: pl. a közösséget mi az egyén elé helyezzük. Ez szemléleti különbség a liberálisokkal szemben. Vannak különböző racionális érveim is a szemléletmódunk alátámasztására, de végső soron ez hitvallás kérdése. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy az egyéni kezdeményezéseket ne támogatónk maximálisan. Csak úgy megy előre a világ, ha mindig vannak fénylő csillagok, akik mindenféle közvélekedés ellenében tesznek valamit.

A változtatásokat óvatosan kezeljük. Ehhez hozzájárul nyilván az életkorunk is, mivel mi az idősebb generációhoz tartozunk, s mint általában az öregek, mi is megfontoltabbak vagyunk. Azonban most olyan a helyzet, annyira fergeteges felgyorsult a változás, olyan villámgyorsan avulnak el a dolgok, hogy ez már – véleményünk szerint – nagyon súlyos fenyegetést jelent. Különösen Magyarországon, ahol egy speciális kultúra virágzott, ami megvan még ma is. A nyelvünk más családba tartozik, mint a legtöbb európai nyelv. Ennek megfelelően speciális szint jelentünk az európai kultúrában, amelynek igenis részei vagyunk, már ezer éve, s ezt a speciális szintet meg is akarjuk tartani. A Batthyány Kör tagjai, akik talán sok mindenben eltérően gondolkodnak, abban biztosan egyetértenek, hogy a nemzeti létet meghatározónak tartják, és büszkéek a magyar nemzeti hagyományokra, a magyar kultúrára, annak felső szintű és népi részére egyaránt.

E: Miért éppen az első liberális miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos lett a névadó?

N-Sz. G.: Ez a kérdés mostanában gyakrabban felmerül, mert Batthyány év van, őrá emlékezünk a legkülönbözőbb formában. A névválasztásnak több oka van. Egyrészt a habitusa olyan volt, hogy kompromisszumokkal igyekezett megtalálni a megoldásokat: a

szabadságharcosokhoz és a Habsburg-házhoz is igyekezett hű maradni. A kormányán belül voltak ugyan feszültségek, nézeteltérések, de ezek között mindig a kompromisszumot kereste, és sokszor sikerült is megtalálnia. Mikor azonban az élére álltak a dolgok, és ki kellett állnia a meggyőződése mellett, vállalta a halált. Mellékesen megjegyezném, hogy az is példaértékű a számunkra, hogy Batthyány kormányának szinte minden tagja történelmi személyiség lett Kossuthtól Széchenyin át Eötvösig.

E: A Professzorok Batthyány Köréhez bármilyen magyarországi vagy külföldi magyar egyetemi tanár csatlakozhat, három egyesületi tag ajánlásával. Ebből logikusan következik, hogy a szervezet a magyar származású, illetve magukat magyarnak valló külföldi professzorokkal valamifajta értékközösséget vállal, anélkül, hogy nemzetközi vagy akár uniós szervezetté szeretne válni, ugyanakkor kizárja soraiából nemcsak a külföldi nem magyar professzorokat, de azokat a magyar egyetemi oktatókat is, akik még nem érték el a professzori rangot. Milyen célból volt fontos ez a kétirányú megszorítás?

N-Sz. G.: Nem jó szó az, hogy „kizárja”, inkább azt mondanám, hogy mi egy olyan egyesületet hoztunk létre, amely professzorokból áll. A külföldiekkel kapcsolatban: ha valaki nem magyar anyanyelvű, nem magyar kötődésű, akkor nem is jelentkezik. Nem volt arra példa, hogy pl. egy angol professzor akart volna csatlakozni hozzánk, de ennek a Kör nemzeti irányultsága miatt nem is nagyon lenne értelme. A nem magyar anyanyelvűekkel másik síkon tudnánk együttműködni. Ha kibővítenénk a Kör létszámát, akkor nem biztos, hogy ennyire koncentráltan tudnánk megnyilatkozni, mert akkor már nem arról lenne szó, hogy a professzorok állnak ki valamiért, hanem csupán egy egyesület, amelyben van sok professzor. Ennek nem lenne akkora súlya. Ha megnézzük a közvéleménykutatásokban, hogy mely foglalkozási ágak élvezik a legnagyobb megbecsültséget, akkor az orvosok mellett az egyetemi tanárok vannak elől.

E: Tehát elsősorban a személyi tekintélyükön keresztül szeretnének hatást gyakorolni.

N-Sz. G.: Pontosan.

E: A külföldön élő magyar professzorok száma a Kör tagjai között meglepően alacsony. A 212 tagból összesen öt személyt sikerült felfedeznem, akik külföldön élő magyar professzorok. Közülük egy Temesváron, három Nyugat-Európa egy-egy nagyvárosában (Berlinben, Bergenben és Stockholmban) és egy oktató az Egyesült Államokban (Los Angelesben) dolgozik. Ez az adat azért volt számomra meglepő, mivel arra számítottam, hogy a szomszédos országok azon régióiból, ahol viszonylag jelentős magyar kisebbség él, sokkal több csatlakozó lesz.

N-Sz. G.: Ez érdekes. Megmondom őszintén, hogy erre nem nagyon figyeltem fel. Az az igazság, hogy nem folytunk toborzó kampányokat. Ha valaki jelentkezik, felfigyel a tevékenységünkre, érdekesnek tartja, örömmel vesszük a jelentkezését. De úgy látszik, hogy a külföldi magyar professzoroknak vannak más szervezeteik, a Magyar Professzorok Világtanácsa például, amellyel egyébként sok mindenben hasonló a tevékenységünk, s a határon túli egyetemi tanárok pl. ebben aktívak. De ha felvételre jelentkeznek, ezt örömmel vesszük.

E: A tagfelvételnél a három belső ajánlás egy szükséges, de nem elégséges feltétele, mert a jelölést követően az elnökségnek ki kell kérnie a teljes tagság véleményét, és annak figyelembevételével kell a döntést meghoznia. Volt már arra precedens, hogy valakit a tagság véleménye alapján nem vettek fel?

N-Sz. G.: Volt. Nagyon kevés, de volt.



E: És lehet azt tudni, hogy hány százalékos ellenvoks kellett hozzá? Vagy milyen módon született meg a döntés?

N-Sz. G.: Nem a vokok számán múltott. Egyetlen egy személy vagy talán két ember szólott, hogy nem stimmel valami, aztán megbeszéltük az ajánlókkal, és visszavonta az illető a jelentkezését.

E: Tehát nem a szavazatarányról van szó, hanem vannak bizonyos kritériumok, amelyeknek meg kell felelni ahhoz, hogy valaki taggá váljon.

N-Sz. G.: Igen.

E: És arra volt példa, hogy valakit kizártak a Körből vagy kivált?

N-Sz. G.: Nem, szerencsére nem. Volt olyan, hogy valaki kilépett. Olyan is van, hogy valaki „dezaktiválódik”, nem fizeti a tagdíjat, s akkor egy idő múlva azt mondja, hogy mégsem marad az egyesületben. Amikor átalakultunk baráti társaságból egyesületté, akkor is voltak olyanok, akik nem léptek át, s voltak többen, akik igen.

E: A Kör tagjai között feltűnően sok a természettudós illetve az orvos (a tagság 86%-a). Ön szerint ez mivel függ össze? Kevesebb a társadalomtudós a jobb oldalon, vagy kevésbé összeegyeztethető a társadalomkutatók körében, hogy professzori köntösben adjanak hangot politikai vagy ideológiai nézeteiknek?

N-Sz. G.: Érintette a problémát. Kettős oka van ennek. Egyrészt a jobboldali érzelem nem két nap alatt alakul ki. Valószínűleg a tagtársaink már ifjabb korukban is kötődtek a jobboldali vagy konzervatív gondolkodáshoz, az ilyenek pedig a Kádár-rendszerben a társadalomtudományban nem igen tudtak boldogulni. Máig nagyon nehéz áttörni, és megfelelő elismertséget szerezni ilyen felfogással. Hogy csak egy példát mondjak, vannak olyan nemzetközi folyóiratok, amelyek kinyilvánítják, hogy nekik milyen az irányultságuk, s ha valaki más irányultságú cikket küld be, akkor azt mondják, hogy ők nem ezzel foglalkoznak, tessék máshol próbálkozni. Tehát kettéválik nemzetközi szintéren is nagyon sok szempontból a jobb- és a baloldal. Nehéz volt ezen áttörni. Egy-két történész, aki a középpikkorral foglalkozott, vagy nyelvészek, akik elvontabb témákról írtak, sikerrel jártak, de egy jobboldali gondolkodású politológus vagy közgazdász nagyon nehezen boldogult. Tehát: valóban kevesebb a konzervatív professzor a társadalomtudósok és a bölcsészek között. A másik dolog: még ma is úgy van, hogy a társadalomtudományban a pályázatoknál ez bizony számíthat, sokkal inkább, mint a természettudósoknál. Bár néha még én is kapok szemrehányásokat, de azt még soha nem tapasztaltam, hogy azért utasították volna el egy pályázatomat, mert a Batthyány Kör elnöke vagyok. A természettudományos folyóiratok, a nemzetközi tudományos közösség ilyen distinkciót nem tesz.

Mindebből azonban az is következik, hogy konzervatív oldalon a természettudósok kénytelenek nyilatkozni és véleményt formálni olyan kérdésekről is, amelyek elvileg a társadalomtudósok és a bölcsészek szakterületéhez tartoznának. Kapunk is érte támadást! Ha butaságot mondunk, azért vállaljuk a felelősséget, és bocsánatot kérünk, de általában utánanézzünk a dolgoknak, és nem szoktunk túl gyakran hibázni. Nyilatkozataink ugyanis nem szűken vett szakmai kérdésekről, hanem az egész társadalmat érintő problémákról szólnak, és ezekről mindenkinek lehet véleménye. Bárkinek szíve joga ezzel egyet nem érteni, szakszerűtlenséget azonban csak akkor vethetnek a szemünkre, ha ténybeli hibát vétünk.

E: Ha már a megnyilatkozásoknál tartunk. Hogyan születik meg egy-egy nyilatkozat? Mi a mechanizmusa a közös álláspontok kialakításának?

N-Sz. G.: Általában úgy szokott lenni, hogy először is kialakul egy helyzet, s az adott helyzetben a tagság egyik vagy másik tagja úgy érzi, hogy valamit tenni kellene. Akkor ír vagy az elnöknek vagy az elnökségből valakinek, hogy lépünk ki a nyilvánosság elé. Erre mi eldöntjük, hogy ki kell-e lépni, vagy nem kell kilépni. Nagyon gyakran nem szeretünk megnyilatkozni, mert az csökkenti a megnyilatkozások értékét, de ha úgy gondoljuk, hogy kell valamit tenni, akkor többféle lehetőség is van. Az egyik az, hogy megfogalmazunk egy nyilatkozatot. Évekkel ezelőtt ez volt a fő megnyilatkozási forma, de rájöttünk, hogy ezt a sajtó nem szereti, ezért erről fokozatosan letettünk. Most inkább konferenciákat szervezünk, éppen most volt egy az egészségüggyel kapcsolatban. Aztán van, aki újságcikket ír, van, aki tanulmányt ír, vagy a városában megszervez egy kisebb-nagyobb ankétot egy bizonyos témában, s aztán ajánlásokat készít. Meg kell mondanom őszintén, hogy a sajtó számít igazán: ami átmege a sajtón, az van, ami nem megy át a sajtón, az nincs.

E: Mielőtt egy konferenciát megszerveznének, vagy nyilatkozatot tennének, gondolom, van előtte még egy belső vita vagy egy egyeztetés arról, hogy egy adott kérdésben mi legyen az egyesület álláspontja.

N-Sz. G.: Kétségtelen, hogy ezeket a kérdéseket alaposan meg kell vitatni, de nagyon ritkán nyilatkozik meg a Professzorok Batthyány Köre mint egyesület. Gyakrabban nyilatkozik meg az elnökség, mert az elnökség tagjai között ezt könnyebb egyeztetni, és többször nyilatkozom meg én, mint elnök. S ha nem úgy nyilatkozom meg, ahogy kellett volna, akkor kapok a fejemre, s legközelebb jobban vigyázok.

E: Melyek voltak azok a nemzetközi közéleti kérdések, amelyekről a Kör kifejtette a véleményét?

N-Sz. G.: Hát, nemzetközi nem túl sok volt... Volt, ugyebár, bár az sem nemzetközi, a népszavazás, az állampolgársággal kapcsolatban, amikor nagyon erőteljesen felléptünk, nagyon keményen dolgoztunk a sikerért,... sajnos hiába... Erről lehetne hosszasan beszélni, mert ez nagyon nagy baj... De, kifejezetten nemzetközi vonatkozásban, nem igen nyilvánultunk meg.

E: Talán a Babes-Bolyai Egyetem ügyben...

N-Sz. G.: Hát igen, de az is magyar ügy volt. A határon túli magyar kérdéseket én nem tekintem nemzetközinek. Ide tartozik a Bolyai Egyetem, a népszavazás, s talán még volt egy, régebben, amikor Szabadkán akarták a színházat lebontani, s az ellen tiltakoztunk... De arról, hogy mondjuk, az iraki háborúban mi legyen, nem szoktunk nyilatkozni.

E: Általában milyen módon hozzák nyilvánosságra a Kör véleményét? Vannak fórumok, ahol rendszeresen megjelennek?

N-Sz. G.: Nincsenek. A dolog ad hoc, ha van egy konkrét ügy, amiben nyilatkozni szeretnénk, akkor próbálunk sajtót szerezni, s aztán vagy sikerül, vagy nem. Ha élesebben fogalmazunk, vagy tévedünk, akkor nagyobb a sajtó, és mondanak ránk mindenfélét.

E: Volt olyan kérdés, amelyben nem sikerült közös nevezőre jutni az elnökségen belül, s ezért inkább nem nyilatkoztak?

N-Sz. G.: Igen. Vannak olyan dolgok, amibe ha belemegy az ember, eleve vereségre van ítélve. Vannak gumicsontok, amelyeket elővesznek időnként a sajtóban, azokban a kérdésekben nem akarunk megnyilatkozni. Ilyenkor nem is mindig egyeznek a vélemények...



Meg kell mondanom őszintén, hogy például a felsőoktatás területét én ide sorolom, bár volt, hogy megnyilatkoztunk... Nem is lehetünk objektívek ezzel kapcsolatban, mert a saját egzisztenciánkról van szó, s ezért nem is feltétlenül hiteles, amit mondunk. Voltak felsőoktatással vagy kutatással kapcsolatos ankétjaink, amelyek nem is kaptak túlságosan nagy visszhangot, s nekem személy szerint nem is nagyon tetszettek, mert nem feleltek meg az én ízlésemnek. Mi nem szakszervezet vagyunk, akik kiállunk azért, hogy pl. Pécssett az egyetemi tanárokat ne nyugdíjazzák. Ha a barátaimról van szó, akkor persze azt mondom, hogy őket ne nyugdíjazzák, de ha az elveket nézem, akkor azt mondom, hogy ha nem is az egész világon, de Európában az egyetemi tanárok 65 éves korukban nyugdíjba mennek...

E: Van kapcsolatuk a liberális vagy szocialista elitcsoportok bármelyikével? Szerveztek valaha olyan vitafórumot, ahol az ellentétes oldal képviselői is jelen voltak?

N-Sz. G.: Igen, mégpedig a népszavazás után. A mi kezdeményezésünkre felvettük a kapcsolatot az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával, mégpedig azért – s ez tőlem indult ki –, mert akkor, amikor ez kockázatos volt, ők kiálltak az „Igen” mellett. S mi úgy gondoltuk, hogy ezekkel az emberekkel nekünk meg kell ismerkednünk. Aztán megismerkedtünk, s egy nagyon sikeres ankétot tartottunk a népesedésről. Kiderült ott a konferencián, hogy nem volt olyan kérdés, amiben ne értettünk volna egyet teljes mértékben. A népesedési katasztrófa, ami a nyugdíjrendszer összeomlásával fog járni, a fiatal embereket, mint Önt is, kőkeményen érinti. Ha minden úgy marad, mint most, akkor összeomlik a nyugdíjrendszer és harminc év múlva nem lesz nyugdíj. Sok más kérdés is felmerült a konferencián... Szóval, az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával azóta is tartjuk a kapcsolatot tiszteletben tartva egymás különbözőségét.

A Professzorok az Európai Magyarországért mozgalommal is kísérleteztünk, de nem sikerült közös rendezvényt összehozni. Mi szívesen kapcsolatba kerülnénk, szívesen megvitátnánk a dolgokat, de nem úgy, hogy egyetlen egy vélemény van, s azt kell mindenkinek aláírnia. Mi vitára gondoltunk... A liberálisokkal inkább egyenként a sajtón keresztül van kapcsolatunk. Éppen most volt egy derék vitám a Népszabadságban... Nem úgy kell tehát elképzelni, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy hadtest, ami a tábornok intésére beindul, hanem a különböző tagjai különböző területeken lépnek föl, ott vitakoznak, mindenki a saját véleményét mondja, s van úgy, hogy egymással is vitatkozunk, akár a sajtóban is.

E: Részt vesz a PBK a Fidesz-KDNP, vagy bármely másik párt oktatáspolitikai vagy tudománypolitikai programjának a kidolgozásában?

N-Sz. G.: Nem. Csináltunk egy Szent István-tervet, ami két éve volt. Azt akkoriban Orbán Viktor méltatta, és elég nagy nyilvánosságot kapott. Nem arra gondoltunk, hogy ebből egy pártprogram lesz, hanem arra gondoltunk, hogy akár több pártnak is muniációt szolgáltathat a programja kidolgozásához. Azzal teljes mértékben tisztában voltunk, és vagyunk ma is, hogy a Szent István-terv arra nem alkalmas, hogy pártprogrammá váljon. Vannak benne utópisztikus elképzelések, pl. az öko-szociális piacgazdaság, amiről mi hiszünk, hogy fog működni, de egy párt nem mondhatja, hogy ettől kezdve betiltom az autókat, és a környezetre koncentrálok, mert nem kap szavazatokat... De előbb-utóbb lehet, hogy ez mégis be fog következni, függetlenül attól, hogy a pártok mit mondanak.

E: Hogyan jellemezné a Kör kapcsolatát a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével, ill. a HÖÖK-kal? Voltak konkrét ügyek, amelyekben együttműködtek?

N-Sz. G.: Nem, nem volt... De, például Kiss Pap Lászlóval én személyesen jóban vagyok, már 15 éve ismerjük egymást, más körben ismerkedtünk meg. Ha bármi felmerül, előfordulhat, hogy közösen lépünk föl, bár eddig ilyen nem volt, mégis tudunk egymás működéséről. A HÖÖK-kal nincs kapcsolatunk, néhány fiatalemberrel előfordult, hogy volt valamilyen közös ügyünk, de formális kapcsolat nem jött létre.

E: A Kör egyesületi alapszabályában olvastam, hogy „az Egyesület élni kíván a civil szervezeteket megillető jogokkal (képviselő kuratóriumokban, egyeztető grémiumokban, stb.)”. Jelenleg milyen szervezetekben, grémiumokban vannak jelen?

N-Sz. G.: Majdnem sehol! Egyetlen egy tagunk van a civil szervezetek állami támogatásáról döntő bizottságban, de nekünk pénzt nem oszt, mert mi nem fogadunk el pénzt, viszont részt vesz a döntésekben arról, hogy mely szervezetek kapjanak pénzt, s megpróbál objektíven ítélni. Jelentkeztünk még rádió- és tv-kuratóriumokba, de nem húzták ki a nevünket a sorsolásnál...

E: A felsőoktatásban jelenleg mélyreható változások mennek végbe. Önök is kifejtették álláspontjukat az új felsőoktatási törvénnyel kapcsolatban, sőt, 2007 áprilisában alkotmánybíróági beadványt is készítettek. Kérem, foglalja össze olvasóink számára, hogy miért tartják az új felsőoktatási törvényt alkotmányos szempontból aggályosnak!

N-Sz. G.: Szeretném kihangsúlyozni, hogy csak a saját nevemben nyilatkozom. Korábban már mondtam, hogy vannak eltérések a tagok között, én közöttem és a többiek között is. Egy dologban közös a véleményünk: mindenki támogatta azt az alkotmánybíróági beadványt, amelyet Zlinszky János készített, s melynek az a lényege, hogy a tudományos kutatás szabadságát sérti, ha gazdasági törvényeknek vetik alá a felsőoktatást. Nem szabad korlátozni a tudományos kutatásokat gazdasági megfontolásból, kizárólag a minőséget szabad figyelembe venni. S ha ennek a kritériumnak megfelel, onnantól kezdve mindenki azt kutat, amit akar. Ezzel kapcsolatban találtunk a felsőoktatási törvényben olyan kitételeket, amelyek ezt az alkotmányos alapjogot sértenék. Az Alkotmánybíróóság most vette tárgysorozatba, szóval néhány hónapon belül talán lesz döntés.

E: Mondta, hogy nincs mindenben konszenzus a felsőoktatást illetően a Körön belül, de Önnek nyilván személyesen is nagyon sok tapasztalata van a felsőoktatásban zajló reformokról. Megosztaná ezt velünk?

N-Sz. G.: Tény az, hogy a felsőoktatás változtatásra szorul. De ez most már 15 éve zajlik. Ahhoz képest, ami a Kádár-rendszerben volt, biztos, hogy ma már a felsőoktatásban is sok mindent másképp kell csinálni. Csakhogy ez nagyon nehezen megy. Én türelmetlenebb voltam, s talán még most is az vagyok, gyorsabban szeretnék bizonyos változtatásokat, de be kell látnom, hogy a közeg olyan, amilyen, és befogadó közeg nélkül, tehát a résztvevők, a tanárok, a diákok és a személyzet többi része nélkül, nem lehet reformálni. Ha ráerőltetnek a felsőoktatásra bizonyos dolgokat, amelyek ellentétesek az érintettek felfogásával és érdekeivel, s ezért ellenkezést szülnek, akkor nem fog menni. Akkor csak zűrzavar lesz, mint ahogy most van, de eredmény az nem. A leglényegesebb változás, ami azért szépen lassan érvényesül, hogy az egyetem – s nem a főiskola (!) – a kutatásnak is színtere. Nem oktathat jól az egyetemen, aki nem kutat. Mégpedig azért nem, mert a tudomány rendkívül gyorsan változik. Az informatikában pl. néhány év alatt elavulnak az



ismeretek, de még az én szakterületemen is, ami egy kicsit lassabban változik, tíz év már aggastyán kornak számít egy-egy publikáció esetében. Ennek következtében nem tudja követni a változásokat a tanár, ha maga nem vesz részt bennük alkotó módon, nem olvassa a szakirodalmat, nem jár konferenciákra. Meg kell mondanom, hogy most már magam is kezdek távolodni ezektől a dolgoktól, s a legfrissebb eredményeket a diákjaim valószínűleg jobban tudják, mint én.

A másik dolog, hogy a Bolognai folyamat, a Bolognai Egyezmény, amit aláírt Magyarország is számos más európai országgal együtt, pozitívan értékelendő, úgy gondoljuk, hogy alapvetően jó, de nem szabad voluntarista módon, tehát igen rövid idő alatt kieroszakolni. S ezek közül egy konkrétum, amit most már látok pontosan (öt évvel ezelőtt, amikor a minisztériumban voltam, még erről másképp vélekedtem), hogy nem oldható meg a felsőoktatás területén a háromszakaszos oktatási forma. Az orvosoknál be sem vezették, a bölcsészeknél pedig meglehetősen furcsán néz ki, hogy valaki három évig tanul, aztán Arisztotelésznel abbahagyja, és Senecaról már nem is hall. A vegyészeknél érdekes módon még egészen jól megoldható, mert egy magasabban képzett laboránst tudnak kinevelni, de azért itt is vannak tárgyak, amelyeket az oktatási lánc legelején kell elsajátítani ahhoz, hogy a diák megértse a továbbiakat. Ennek megfelelően azt gondoljuk, hogy az lenne az optimális, ha elválnának az egyetemek és a főiskolák, pontosabban nem lenne kötelező a kettőt összeolvasztani, hanem külön működne egyetem is és főiskola is, s e két felsőoktatási út elválna már az érettségítől kezdve. Ettől függetlenül lehetne támogatni, és pozitív diszkriminációban részesíteni azokat a területeket, ahol a kettőt össze tudják olvasztani. De parancsszóra, mint ahogy most megy, a reform nem működik.

Egyszer már volt egy „rendrakás”, mégpedig többpárti konszenzussal a 90-es évek közepe táján, amit végül is a Fidesz-kormány fejezett be. Ez arra irányult, hogy csökkentsék a felsőoktatási intézmények számát, és ez jó volt. Nem volt több mint vagy 20 egyetem, és ugyanennyi főiskola, most meg az egyesített egyetemi és főiskolai rektori konferencia taglétszáma a korábbinak majdnem a kétszerese, 72 (!) Ez így nem megy! Azt értem, hogy minden vidéki város tudja, hogy nem virágozik fel a település, ha nincs ott valamiféle oktatás, lehetőleg felsőoktatás, tehát nagyon erősen lobbiznak az iskoláért. Ez az egyik érdek, de egy másik érdek az, hogy az intézményből kibocsátott szakemberek felkészültsége megfelelő legyen. Ez érdeke a nemzetgazdaságnak is, és érdeke az egyénnek is. A jelenlegi rendszerben azonban katasztrofális a felkészültség! Van néhány kiváló diák, mindig megvan az a 10–15%, akik maguktól is tanulnak, csak nem kell őket ebben zavarni, de a többi egyszerűen nem üti meg a mértéket.

E: Ennek a racionalizálásnak hajdanán azért az is eredménye lett, hogy nagyon különböző intézményeket integráltak egy mamutintézményé, minek következtében azóta is feszültségekkel terheltek az egyetemek.

N-Sz. G.: Igen, ez mindig így van. Kétségtelen, hogy amikor az egyetemeken a hatalmi pozíciók átrendeződnek, feszültségek vannak. Egy jó példát és egy rossz példát vennék elő abból a rendszerből: Szerintem a Szegedi Egyetem nagyon jól működik. Ott volt elég erő ahhoz, hogy összeolvasszák az ottani felsőoktatási intézményeket, az orvosok a vegyészekkel, a fizikusok az informatikusokkal együttműködnek, s az egyetem a szó valódi értelmében egyetemleges intézmény, universitas, ahol a teljes tudományt áttekintve oktatnak és kutatnak. A másik egy kicsit furcsa volt, mert a gödöllői Szent István Egyetemhez tartozott a budapesti Kertészettudományi Kar, ahol nagyok voltak az ellentétek, a távolság

is nagy volt, egyáltalán Gödöllő a telephelyeket tekintve a fél országra kiterjedt..., s most átment ez a kar a közgazdaságtudományi irányultságú Corvinus Egyetemhez, ami képtelenség! Van egy látszólagos egyezség, de ez nem az egyetemmé válás felé mutat. Anno magam is szerettem volna, mint állampolgár, ha a Műegyetem és a Közgazdaságtudományi Egyetem egyesül, s mint hallottam, Andorka rektor úr is ezt szorgalmazta. Ezek térben is közel vannak egymáshoz, ami előnyös, de végül ezt a tervet állítólag a hallgatók akadályozták meg..., mert bizony tanulni kell a Műegyetemen. Az építészeknél az a mondas járja, hogy a gólyákat így fogadják a tanév első napján: „Van egy jó hírem. Már csak egyet kell aludni karácsonyig.” Miért? Mert egész éjszaka rajzolnak, és nincs idejük aludni. De ennek meg is van a jutalma, mert a műegyetemisták előtt – erről lehet olvasni a különböző sajtótermékekben – nagyon jó álláslehetőségek nyílnak meg. A Műegyetem egyébként továbblépett, mivel tudták, hogy közgazdaságtan nélkül a mérnöki munka nem ér sokat, ezért kialakítottak egy saját kart.

E: Már csak egy záró kérdésem lenne. Ön, mint a Professzorok Batthyányi Körének elnöke mit könyvelne el a következő pár évben sikerként?

N-Sz. G.: Én sikerként könyvelném el, s van is erre esély, ha az egyetemek és a főiskolák olyan értelemben különválnának, ahogy azt az előbb mondtam. Az egyetemen a kutatás meghatározó lenne, ahogy a minőség is. Erre vannak jó példák, például a saját egyetemünkön, a saját kémiai intézetemben, ahol van egy értékelési rendszer, mely igen sokféle szempontból értékeli az egyént, és kialakul egy rangsor. Ha valaki a rangsor végén találja magát, akkor elkezdhet bizonyítani. Bizonyos mértékű versenyre szükség van az egyetemi oktatók között is, mert erről szól a kutatás. Ha ezt elfogadnák szélesebb körben, akkor ezt sikernek ítélném meg. Ebben az irányban optimista vagyok, mert vannak bizonyos lépések. Türelem kell hozzá, és tisztesség. Ha valaki csal, akkor torzítja a versenyt. Erre nagyon figyelnie kell az egyetem vezetőségének, és minden szinten, kormányzati szinten is ügyelni kell arra, hogy a versenyt tisztességesen szervezzék. A következő pedig, hogy lásza be a Magyarországon igen befolyásos pénzvilág, hogy a felsőoktatás és a kutatás, mint a felsőoktatás része, és persze az akadémiai kutatás is, stratégiai ágazat. Itt nem szociális kiadásról, netán pazarlásról van szó, hanem befektetésről. Ez nem egy vagy két év alatt hoz hasznot, hanem húsz év alatt, de hosszú távú befektetés nélkül nincs jövő. Ha a rendszerváltás idején hozzáfogtunk volna ehhez kökeményen, akkor már jönnének az eredmények. Így is van már egy néhány: itt van az Ericson fejlesztő központja, most épített a francia tulajdonú EGIS gyógyszervállalat egy új kutatási központot. Magyarország nagyon jól áll a kutatások tekintetében az újonnan csatlakozott országok között. Csak egy adat erre vonatkozólag: egy nagyon éles pályázat van éppen folyamatban több mint 9000 uniós fiatal kutató jelentkezéssel. A pályázatok mindössze öt százaléka mehetett tovább a második fordulóra. Ebből a kb. 400-ból harminc az újonnan csatlakozott országokból jött, s ebből a harmincből tizenhat magyar pályázó volt. Tehát még most is nagyon jó a tudományos potenciálunk, és nem hiszem, hogy máshol, mint az innováció területén komoly esélyünk lenne arra, hogy nemzetközi szinten labdába rúgjunk. De ha állandóan elveszik a pénzt, és elbizonytalanítják a fiatalokat, akkor ez le fog romlani. Sajnos a még mindig versenyképes gyógyszerkutatás területén már látok jeleket, hogy csökken ez a bizonyos potenciál. Tehát azt szeretném látni, ha a felsőoktatás és kutatás, a felsőoktatás és az innováció egysége megerősödne, és konszenzus uralkodna az országban arról, hogy ezzel kapcsolatban maximális támogatásra van szükség.



Koncz István, a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden, és mondja el, hogy kik és miért hozták létre a Professzorok az Európai Magyarországért Közhasznú Egyesületet.

Koncz István: Koncz István vagyok, 30 éve tanítok egyetemen és főiskolán, s azóta végzek kutatómunkát is. 1990–94 között az MTA Pszichológiai Intézetének ügyvezető igazgatója voltam. Korábban a kamaszok és a tanárok, ma elsősorban az üzletemberek személyiségét kutatom. Hobbim az irodalmi szerkesztés és a könyvkiadás.

Én vagyok jelenleg a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke. Az egyesület soros elnöki rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy négy elnöke van, akik évente váltják egymást. Demetrovics János akadémikus volt az első alapító elnök. Az ügyvezető elnök „új találmány” az egyesületben, mivel kiderült, hogy éves váltásban nem lehet operatíván szervezni. A PEM 2003-ban alakult, de előzményei is voltak. Ezeket én nem ismerem. A PEM azzal a céllal jött létre, hogy a humán és reál értelmiségieket összefogja. Azokat, akik profik a szakmájukban, és egyetértenek azzal a törekvésünkkel, hogy a magyar értékeket fel kell fedeznünk, és kommunikálnunk kell a nagyvilág felé. Professzorok egyesülete lett, mert az alapítók professzorok és akadémikusok voltak, de ma már olyan profi szakembereket fog egybe a szervezet, akik nagyon szeretnének valamilyen szakmapolitikai munkát végezni, de politizálni nem. Mottónk szerint: „Társadalmi problémaérzékenység, tudásalapú – közös – megoldáskeresés.”

E: Az Egyesület öndefiníciója szerint „az európai és magyar értékek kapcsolatára, közvetítésére, bemutatására kívánja fordítani figyelmét”. Melyek azok a magyar és európai értékek, amelyekről itt szó van?

K. I.: Az egyesület létrehozása mögötti gondolat az volt, hogy nagyon sok olyan értékünk van, amely európai, nemzetközi érték, de igazán még azt sem vagyunk képesek bevallani, hogy ezek a mi nemzeti értékeink. Sok-sok olyan szelete van a történelmünknek, a „lenyomott” személyiségünk múltjának, ami értéket képvisel. Nem arra gondolok csupán, hogy „helytállunk Európáért”, bár ezt is el kellene először ismerni, hogy helytállunk már vagy ezer éve, hanem például arra, hogy nagyon kitartóak vagyunk. Ez is egy nemzeti érték, mert ez hozza ki a lenyomott nemzeteket a sárból. Ez nem nemzetieskedés, hanem tény: nem volt olyan ötven évünk, amikor ne mondta volna valaki, hogy nem érünk semmit – s ez a személyiségünkön látszik is. Tehát az is nagy értékünk, hogy kitartóak vagy hogy megbízhatóak vagyunk. Ezek alapértékek, amelyek újabb értékeket teremtettek: épített és természeti értékeket. A teremtett értékeink egy részét elfogadja a világ a világörökség részeként, de számos értékünk ismeretlen, vagy más tulajdonában van. Az egyik érték-sor tehát az egyénben (s nem a közösségben!) keresendő – ez az egyik szelete a mi érték-rendszerünknek. A másik szelete azok a kikezdhethetetlen európai értékek, amelyek itt teremtdtek meg, mint pl. a tudományos eredmények, vagy a magyar reformáció. A sort persze hosszasan lehetne folytatni, éppen ezért terveztünk meg másfél évvel ezelőtt egy programsorozatot, amely az „Európai nemzeti értékeink” címet viseli. A cél, hogy először is felkutassuk az értékeinket, akárhol is van Magyarországon (ilyen pl. a debreceni reformáció), utána, hogy megmutassuk ezeket a képviselőinknek, akik Budapesten döntenek az ország sorsáról, s végül megmutassuk Brüsszelben az ottani magyarok segítségével, de nem csak Európának, hanem az egész világnak.

E: Egy egyesület névválasztása mindig üzen valamit. Az Önök esetében mintha azt üzenné, hogy Európán kívül nincs Magyarországnak jövője.

K. I.: Nem hiszem... Egy olyan folyamatban jött létre a szervezet, ami a legfontosabb folyamat volt akkoriban: az Európai Unió tagjai lettünk. Már többször elmondtam konferenciákon, hogy mi a honfoglalás óta mindig is európaiak voltunk. Amikor megalakult az egyesület, azt szerettük volna hangsúlyozni, hogy az európai jövőterv megalkotásában az értelmiség részt akar venni, akár az ország irányítóival együtt, akár a kormány mellett, akár a kormánnyal szemben. Azt is szoktuk mondani, hogy a „mindenkori kormány lelkiismerete” is szeretnénk lenni – a mostani kormány nyitott is erre. Néhány hete a sajtóban felvetették, hogy a kormány „kiszolgálói” vagyunk, de itt nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a szervezet nem hagyja, hogy a kormány az alkotó értelmiség nélkül tervezze meg a jövőt. Az egyesület könyvsorozata is erről szól. Ezek diagnózisok, amelyekben nem azt írjuk le, hogy mit kell csinálni, hanem azt, hogy mit lehet csinálni – a gyakorlatot kutató tudós szerint. Most már nem is tudja, s nem is akarja kikerülni a kormány az eddig elkészült öt kötet igazságait, és lesz még jó néhány...

E: Említette, hogy az alapítók között csak professzorok és akadémikusok voltak. Mennyire tekinthető exkluzívnak az egyesület?

K. I.: Abban az értelemben exkluzív, hogy azok, akik a tizenöt szakmai politikai műhelyben dolgoznak, és felvállalják az országos szintű koordinálást, többnyire professzorok és akadémikusok. Abból a szempontból is exkluzív, hogy Debrecen és környéke tekinthető a prototípusnak, és ez az a regionális szervezetünk, ahol, ha jól emlékszem, öt akadémikusunk is van. Úgy is exkluzív, hogy az alkotni akaró vezető értelmiség kereszttmészete.

E: A műhelyvezetőkön vagy regionális vezetőkön kívül is csak professzorok vesznek részt a munkában?

K. I.: Nem. Azok a professzorok, akik egy-egy szakma krémjei, adhatnak az egyesületnek exkluzív jelleget, de azért nagyon sokan vannak, akik együttműködnek a műhelyekkel, és nem professzorok. Ezek közös jellemzője, hogy mindannyian profik a maguk területén, szóval akár el is hagyhatnánk az egyesület nevéből a „professzorok” megjelölést, és használhatnánk helyette a „profit”. A professzorok és akadémikusok nagy tömegét (száz feletti létszámról van szó) azok adják, akik létrehozták az egyesületet, illetve az első körben csatlakoztak.

E: Most hány tagja van az egyesületnek?

K. I.: Most több mint háromszáz tagja van, de ez változik folyamatosan, mert például a rektorválasztások után még nem alakult ki, hogy az új rektorok hogyan viszonyulnak az egyesülethez. Az előző hároméves ciklusban a Rektorok a Magyar Felsőoktatásért Egyesület is csatlakozott. Az első két évben mindenki egyénileg lépett be, de később egyesületek is csatlakoztak hozzánk, mint a már említett rektori egyesület vagy az Országos Tréner Egyesület.

E: Ha már a tagságról beszélünk, hadd kérdezzem meg, hogy miért nem nyilvános a taglista?

K. I.: Én nem tudok róla, hogy nem nyilvános...

E: Mindenesetre nem lehet olyan egyszerűen hozzáférni, mint a Batthyány Kör esetében. Náluk fenn van a lista az egyesület honlapján.



K. I.: Nem tudok róla, hogy nem nyilvános... Amit biztosan nyilvánosságra hoztunk, az a vezető tisztségviselőknél a sora. De a lényeg, hogy soha senki nem tiltotta meg... Lehet, hogy csak a mechanizmusunk nem működik úgy, hogy mindent a honlapra tegyünk... Az is hozzátartozik a dologhoz, hogy eddig a honlapra nem figyeltünk eléggé, mert nem ez volt a központi kérdés, hanem az, hogy építsük fel a szervezetet, legyenek embereink, és akarjunk együtt alkotni valamit. Lehet, hogy ezt nem jól tettük, de nem szeretnénk olyanok lenni, mint sok szervezet – s itt most nem a Batthyány Körre gondolok –, amelyek megmutatják magukat, állandóan reflektorfényben vannak, de közben a tagok nem dolgoznak...

E: Mi a feltétele a csatlakozásnak?

K. I.: A vezető értelmiséghez kell tartozni, és igazolni kell, hogy az illető már alkotott valamit, még akkor is, ha „csak” adjunktus. Vállalni kell, hogy a magyar értékeket felkutatja, és azt kommunikálja. Meg kell határozni, hogy mely konkrét szakmai területről csatlakozik melyik szakmapolitikai műhely mögé. Ami még fontos, hogy a vezetőségnek a felsorolt referenciákat, a jelentkező munkásságát el kell ismernie. Ez a vezetőség nemcsak az elnökökből áll, hanem más profi szakemberek is részt vesznek benne, s a területiség elve is érvényesül. Ugyanakkor az egyéni tagság kiemelt forma nálunk, de nem kell feltétlenül egyéni tagnak lenni, lehet pártoló tag vagy támogató tag is valaki. A szakmapolitikai műhelyeinkben dolgozók többsége egyáltalán nem tagja egyénileg az egyesületnek, de dolgozik.

E: Az egyesületbe nem csak magyarok, hanem külföldiek is beléphetnek. Bárki csatlakozhat?

K. I.: A világ bármely országából csatlakozhatnak, de ez egy eléggé beszűkített lehetőség már. Nagyon beelendültünk az elején, azt mondtuk: a külföldön élő híres magyarok, a bennünket ismerő és elismerő külföldi professzorok is csatlakozzanak. Az elsők között ilyen volt a holland Mönks professzor, aki az Európai Tehetség Társaság elnöke, az egyik legismertebb tehetségkutató a világon. De szoros kapcsolatunk volt Hershko Nobel-díjas tudóssal is. Tehát elindult egy folyamat, de aztán megállt, mert rájöttünk, hogy tulajdonképpen nekünk kellene megkeresni azokat, akiket be szeretnénk vonni a munkánkba, s ez a keresés most elsősorban a szomszédos magyar származású egyetemi tanárok körében folyik. A szervezetépítés ezzel egy minőségileg új szakaszba lépett.

E: Volt olyan, hogy valakit a jelentkezők közül visszautasítottak?

K. I.: Visszautasítani még nem utasítottunk vissza senkit, de olyan volt, hogy azt mondtuk, hogy valaki legyen inkább pártoló tag. A tagságnak ugyanis van még egy nagyon fontos feltétele, mégpedig az, hogy keményen kell dolgozni! Azok még pártoló tagok lesznek, akik nagyon fiatalok. Megjegyzem: nagyon sok fiatal van a csapatban, külön PhD szekciónk is van már két éve, és vannak egyetemi és főiskolai hallgatóink, akiket egyénileg nem léptetünk be.

Vannak persze etikai kitételeink is, ami inkább az egyén habitusára vonatkozik, vagy a világlátására, olyan szempontból, hogy pl. nihilista nem lehet. Ilyen etikai jellegű probléma azonban a jelentkezőkkel még nem volt.

E: Volt arra precedens, hogy valakit kizártak az egyesületből?

K. I.: Nem.

E: Mennyire vannak egyensúlyban a PEM tagságában a különböző tudományterületek képviselői?

K. I.: Ez egy érdekes dolog. Az alapítók nagyobb részt orvosok és természettudósok voltak néhány kivétellel. Az orvosok körében volt talán a legnagyobb igény arra, hogy legyen egy szervezet, ahol a nemzet sorsát meghatározó nagy kérdéseket meg lehet vitatni. A jelenlegi szervezetünk erre teljesen alkalmas. Ebből a szempontból tipikusnak mondható az egészségügyről szóló konferenciánk, ahol Tulassay Tivadartól, a Semmelweis Egyetem rektorától kezdve Solymosi Tamásig, a legkülönbélebb világszemléletű tudósok jöttek össze. A zárás utáni beszélgetésen talán éppen a Semmelweis Egyetem rektorának a szájából hangzott el, hogy ilyen rendezvények kellenek, ahol a különböző elképzeléseket nemcsak ütköztetjük, hanem megszülethet egy olyan dokumentum is, amit a kormány asztalára lehet tenni azzal, hogy ez a vezető professzorok véleménye. Tehát hihetetlen igény van az emberekért felelős tudósok körében, hogy valaki megszervezze nekik azt a fórumot, ahol hasznosítható a véleményük, s itt a PEM animátori, egyeztető, sőt időnként kibékítő szerepe is nagyon jelentős lehet.

E: Nem kétséges, hogy közvetítő funkciókat is betölthet egy ilyen szervezet, de ha visszatérünk a kezdetekhez, akkor talán mégis lehet abban valami, hogy a PEM megalakulása egyfajta reakcióként is értelmezhető arra, hogy egy évvel korábban az ugyancsak természettudósok és orvosok által alapított Batthyány Kör egyesületté vált?

K. I.: Nézze, én ezt nem tudom..., de személy szerint azt gondolom, hogy nem. Amikor már tisztává vált szervezetileg az egyesület, soha sehol nem írták le és nem hangzott így el. Biztos, hogy korábban, rejtett vitákban egymásnak feszülhettek így is az indulatok, s lehetett mögötte politikai hovatartozás kérdése is, de mind az öt nagy konferenciánk azt mutatja, hogy mi nem vagyunk a „másik oldal”, és nem tartom a Batthyány Kört sem a „másik oldal”-nak. Valójában nem ez érdekli a tudósokat: teljesen mindegy, hogy valaki más filozófiát követ, az a lényeg, hogy a véleményük elhangozhasson és hasznosuljon. Erre nagyon készülnek mindkét egyesületben, s mindig kulturáltan ütköznek, ami nem jellemző azért minden egyesületre, de erre a kettőre – úgy gondolom – igen. Minden szűk körű vagy nagyobb nyilvánosság előtt folyó vitánkon, különösen a vidéken megszervezett konferenciákon, különböző pártállású vagy világnézetű személyek kerültek össze, de nem ez érdekelte őket. Például a következő konferenciánkon Kósa Lajos, a debreceni polgármester és Bölskey Gusztáv püspök úr is előad.

E: Náray-Szabó professzor azt mondta, amikor faggattam az értelmiségi szervezetekkel való kapcsolatukról, hogy ők a PEM-mel próbálkoztak, de nem tudtak közös rendezvényt összehozni. Az Önök részéről volt közeledés?

K. I.: Azt gondolom, hogy Náray-Szabó professzornak jogos ez az érzése, mert szervezetileg nem működünk együtt, de hadd tegyem hozzá, hogy vagy másfél éve van ilyen tervünk, s tudom, hogy ők is keresik velünk a kapcsolatot. Tehát szervezetileg még nem fogtuk meg egymás kezét, de szerintem e felé haladunk. Már csak azért is, mert mind a két egyesület tagjai egymással nagyon jó szakmai kapcsolatban vannak, rendszeresen találkoznak a szűkebb rendezvényeiken, s a mi nagy rendezvényeinken is mindig van a Batthyány Körből valaki. A parlamentben például a „Tudásalapú kormányzás” című konferenciánkon vagy tízen voltak jelen onnan. De mi ilyenkor nem egyesületből, hanem egyénileg, a szakmából hívunk embereket. Szóval, jogos lehet az igénye Náray-Szabó professzor úrnak, hogy le-



gyen szervezeti szintű a kapcsolat, de ehhez az elnökségek közötti egyeztetésre van szükség. Én személy szerint nagyon örülnék ennek, mert a fő stratégiai kérdésekben nincs nagy eltérés közöttünk: mindannyian azért akarunk tenni, hogy Magyarország európai polgárokat nevelő ország legyen.

E: Többször is kihangsúlyozta, hogy politikai pártoktól független az egyesületük. Ez azt jelenti, hogy közvetlenül nem is vesznek részt a parlamenti pártok szakmapolitikai programjainak a kidolgozásában?

K. I.: Igen! Mindenki magánemberként tagja az egyesületnek. Minden egyesületben meg lehet nézni, hogy ki melyik párthoz tartozik, és akkor lehetne címkézni, hogy az egyik „jobboldali”, a másik meg „baloldali”. Egy biztos: az egyesület elnökségében senki sem folytat direkt politizálást, mert ez nem politikai szervezet. Szerintem nem helyes azt gondolni, hogy egy társadalmi munkában dolgozó tudós, csak azért, mert SZDSZ-es, vagy fideszes, vagy MSZP-s mindig politizál, mert ez egyszerűen nem így van. Semmi értelme címkézni, hogy Daróczy Zoltán „MSZP-s” vagy Pálinkás József „fideszes”, mert még ha igaz is, nem ez határozza meg azt a szakmai munkát, amit végez. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyesületünk megalakulása óta nem volt más kormányon, csak az MSZP-SZDSZ koalíció. Ez a kormány felvállalta, hogy a csapatunk tudását hasznosítja. Először nem megrendelésre, de most már együttműködés alapján olyan kritikai diagnózisokat állítunk fel, amelyeket a kormány hasznosíthat a saját stratégiai terveiben. Ha egy másik kormány jönne, akkor lehet, hogy az is elfogadná, mert nem is nagyon hagynánk, hogy figyelmen kívül hagyja a véleményünket. Tehát nálunk nem jelenik meg senki pártpolitikus mezben, egymást nem szoktuk soha címkézni.

E: Ha már a sajtó szoba került, nemrégiben megjelent a Magyar Nemzetben egy cikk, amely a PEM politikai elkötelezettségét taglalja, azt állítva, hogy az egyesület az elmúlt két évben a Miniszterelnöki Hivataltól 20 millió forint támogatásban részesült. A Professzorok Batthyány Körének elnöke azt nyilatkozta, hogy ők csak a tagdíjából fedezik a költségeiket. A PEM milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezik?

K. I.: Bizony, ez egy nagyon érdekes sajtóvita volt, ahol leginkább a különböző orgánumok vitatkoztak egymással... Ez a cikk nem volt jó szándékú cikk és nem két évről van szó. Amikor jeleztük, még a Medgyessy-kormányának, hogy nem hagyjuk, hogy ezt a tudós társaságot kihagyják a jövőépítésből, akkor megkérdezték, hogy mit tudunk nyújtani. Ekkor az első három kötetünket letettük az asztalra – közigazgatás, egészségügy, fenntartható fejlődés –, és semmilyen támogatást nem kaptunk. Ezek után létrejött egy együttműködési megállapodás a kormánnyal. Én számos helyen (tévében, rádióban, sajtóban) elmondtam, hogy szívesen leülök bárkivel, és megmutatom azokat a produktumokat, pl. a diagnózis köteteket, amelyekhez a Miniszterelnöki Hivatal is hozzájárult. Hogy miből fedezzük a költségeinket? A tagdíjából, a Civil Alapprogramból, mert közhasznú szervezet vagyunk, és így már tudunk ilyen támogatásra pályázni, egyéni felajánlásokból (hozzá kell tennem, hogy vezető kutatóink 10–20 ezer forintokat is befizetnek tagdíj gyanánt), vannak magánemberek, akik támogatják a szervezetet, s úgy tűnik, hogy nyitott felénk a magyar tőke is. Szóval sok elemből áll ez össze. A kormánnyal kötött megállapodás alapján a kutatási feladatok elvégzésére kapott pénzünk az utolsó fillérig azokra a feladatokra ment. Ehhez azonban hozzátenném, hogy egy jól menedzselte, szűk vezetőségű, nem nagy apparátussal rendelkező egyesületnek sokkal könnyebb a tudományban is haladni. Amit egy nagy állami intézmény több év alatt tud megcsinálni, azt mi néhány

hónap alatt elvégezzük. Az más kérdés, hogy az eredménynek nem mindig örülnek. Volt olyan, hogy egy miniszter először azt mondta, hogy nincs igazunk, aztán egy hónappal később megkérte a kötetünket három példányban, hogy odaadja az államtitkároknak mint kötelező olvasmányt...

E: A PEM tevékenysége nagyon sokrétű: vannak nyilvános konferenciái, könyvbemutatóval egybekötött klubbeszélgetései, könyvsorozata, stb. Kik és milyen módon hoznak döntést arról, hogy egy adott évben mely témák kerüljenek a középpontba?

K. I.: A szakmapolitikai műhelyek teljesen önálló szakmai életet élnek. A terveiket többnyire csak elmondják, s nincs más nyoma, mint egy jegyzőkönyvi bejegyzés, hogy az elnökség a javaslatokat meghallgatta. Ilyen volt például az ELTE oktatóinak vállalása: a PPK néhány tanára Bábosik István professzor úr vezetésével jelentkezett, hogy ezt és ezt kutatnák, vannak már kész anyagaik, de álljunk mögéjük, illetve „tegyük alájuk” a szervezetünket és publikáljuk a szakmai anyagaikat. A szakmapolitikai műhelyek vezetői tehát az elnökséget kérik, hogy az elképzeléseiket „eméssze meg”, főleg, ha szervezeti és anyagi támogatást várnak hozzá. Vannak olyan szakmapolitikai műhelyeink is (pl. biztonságpolitika, erőszakmentesség), amelyek soha nem kértek semmit, és most kilépnek egy nagy konferenciával és egy kötettel. Vagy itt van az én műhelyem, a tehetséggondozás, hamarosan megjelenik a kötetünk, nem kértünk támogatást, de tájékoztattuk az elnökséget, amelynek persze én is tagja vagyok, hogy vegye fel ezt az éves tervbe. Olyan témák is vannak, amelyeket az elnökség javasol, mert látja, hogy a kormány bajlódik vele, pedig meg akarja oldani. Ilyen pl. a feketegazdaság, a kisvállalkozások közelítése a multikhoz, a fenntartható fejlődés jogi háttere, stb. Tehát összességében egy nagyon rugalmas mechanizmus működik.

E: Vannak bejáratott csatornák, amelyeken keresztül elérik az adott szakma képviselőit, egyrészt azokat, akiket be szeretnének vonni a szakmapolitikai műhelyek munkájába, másrészt a szélesebb szakmai közönséget?

K. I.: Ebből a szempontból mi abszolút direktsek vagyunk. A tagságunk a legkülönfélébb szakmák kiemelkedő szereplőiből alakult ki. Mint ahogy már korábban említettem, eredetileg a szervezetet nagyrészt orvosok és reálértelmiségiek alakították, ezért elkezdtük keresni a humán értelmiségieket. Aztán kiderült, hogy jó néhány pedagógiát-pszichológiát kutató, nagynevű tudósunk is van, Balogh Lászlótól Bábosik Istvánig (aki nem tagunk, de mindenhol ott van), de ide sorolom az alapítók közül Ranschburg Jenőt is. Arra is rájöttünk, hogy az elméleti szakemberek mellett a pedagógia gyakorlati művelőit is érdemes meghívunk, így kerültek be a pedagógiai intézetek munkatársai, vagy iskolaigazgatók is. Tehát teljesen tudatosan válogattunk, hogy olyan területeken (regionális és szakmai értelemben), ahonnan még nem volt emberünk, legyen valaki, aki ott a munkát megszervezi.

Kérdezte a szélesebb szakmai nyilvánosságot. Ez a Mentor magazin által adott, amelyen keresztül következetesen minden szakmai lépésünket nyilvánossá tettük. Ez 8–10 ezer olvasót jelent, sőt akár többet is, mert az egyetemek és főiskolák könyvtáraiban is fellelhető a magazin. Ezen kívül van egy budapesti klubunk, ami havonta egyszer összeül. Az elsón senki nem volt, aki csak úgy bejött volna, most az utóbbin már alig voltak olyanok, akik a tagjaink, pedig ilyenkor meghívunk 10–20 embert, akik a kutatásokat összefogják, és köteteket terveznek, de olyan külső szakembereket is, akik nem is ismernek bennünket.



Itt egyébként a kontraszt az, hogy a köztisztviselők egy része a klubbeszélgetésekre nem mozdul, hiába hívjuk meg őket. Az oktatás kérdése is ilyen. A másik oldalon: hihetetlenül jól együttműködve az Oktatási Minisztériummal és a Magyar Tehetséggondozó Társasággal 2006-ban például volt egy nagyszerű nemzetközi kongresszusunk. Szóval: ha tenni lehet, akkor működik a kooperáció, de hogy csak beszélgessünk, arra nincs nyitottság. Ugyanez a sajtó részéről: meghívunk mindig egy sor orgánumot, ebből 4–5 ember ott is van, de ezek többnyire azok, akikkel egyébként is kapcsolatban állunk.

S még valami: az igazi nyilvánosság vidéken van, ott mindig tudják, hogy ki mit csinál, s ha sikerül, mint pl. Debrecenben, Szarvason, Szolnokon, rátalálnunk néhány emberre, akiknek komoly tekintélye van, akkor százával jönnek a szavukra, s megjelenik a helyi sajtó, rádió, kábeltévé, vagyis mindaz, amit hallgatnak és néznek az emberek, és tudósítanak rólunk.

E: Ha jól értelmezem, akkor az államigazgatással meglehetősen felemás a kapcsolatuk. Csak a konferenciaszervezés területén tudnak együttműködni?

K. I.: Két véglet jellemzi a kapcsolatunkat: volt, hogy az a főosztályvezető, aki felel az adott területért, az utolsó pillanatban lemondta a meghívást. Ugyanakkor az egyesület vezérkarát tisztelik, szakmailag kikezdehetetlennek tartják, s ha azt szeretnénk volna, hogy Medgyessy Péter vagy Kiss Péter ütköztesse véleményét meghívott előadóinkkal, akkor erre készségesen vállalkoztak. Ez kritika az államapparátus egy része felé: nagyon jó lenne, ha nagyobb nyitottságot tapasztalnánk azok részéről is, akik nemcsak a szakmapolitikai kérdések iránt érdeklődnek, hanem egy-egy terület működéséért ténylegesen felelnek.

E: S milyen a kapcsolatuk az érdekvédelmi szervezetekkel, pl. a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével vagy a HÖÖK-kal?

K. I.: Ez nagyon érdekes, mert városi szinten, tehát a regionális egységeinknél nagyon szoros a kapcsolat, pl. Debrecenben. De országos szinten a szakszervezettel mi úgy vagyunk, mint a Batthyány Körrel: nem nyújtottuk a kezünket, s talán nem láttuk, ha ők nyújtották. Ellenségeskedés nincs, de nem futotta az időnkéből – nálunk szinte mindenki társadalmi munkában dolgozik, s ennél fontosabb volt a szervezetet megépíteni. Szóval, azt gondolom, hogy az idő- és energiahiány miatt nem nyújtottuk a szakszervezet felé a kezünket, ... valószínű, hogy a HÖÖK felé nekem kellene... Végül is diákjaink és szakkollégistáink is vannak, sőt önálló PhD-s vonalunk is van, szóval időszerű az országos szervezettel is felvenni a kapcsolatot. Ez az ügyvezető elnök feladata, ezért enyém a mulasztás.

E: A hatásgyakorlás egyik lehetséges módja, hogy képviseltek magukat a fontosabb véleményformáló vagy közfeladatokat ellátó szervezetek kuratóriumaiban. Van olyan hely, ahol jelen vannak?

K. I.: Vannak olyan tagjaink, én kettőt is ismerek, akik dolgoznak ilyen grémiumokban, de olyan, aki a mi egyesületünket képviselné, nincsen. Egyszer kísérleteztünk ezzel, amikor a Civil Alapprogram tanácsába be akartunk kerülni. Itt is – mint sok helyen – gondolom, már leosztott lapok voltak, többekkel tárgyaltunk arról, hogy ezt a tekintélyes szakmapolitikai szervezetet hogyan lehetne beemlíteni, de a lobbizás nem sikerült. Le is mondtunk róla. Olyan van, hogy valaki közénk tartozik, és valamilyen kuratóriumban is tag, vagy ő az elnöke, vagy ő hozta létre. Főleg egy kisvárosban nagyon gyakori, hogy a helyi elit tagjai többféle funkciót is betöltenek.

E: Térjünk most vissza a szakmapolitikai műhelyek tevékenységéhez. A PEM külön szakmai műhelyt hozott létre a felsőoktatás és oktatáspolitikai kérdéseinek kutatására. Eddigi rendezvényeiken kiemelt téma volt a tudományos kutatás szabadsága, az informatika szerepe a felsőoktatásban és a tehetség gondozás. Miért pont ezek a kérdések kerültek előre?

K. I.: Először minden új szervezet egy-egy égető problémát kap elő. Hogy az informatika betör a személyiség érésebe, azt látjuk, de hogy mit okoz, azt nem. Elkezdünk egy kutatást a SZTAKI-val, ahol azt vizsgáljuk, hogy a személyiség, mint „informatikai bázis”, hogyan működik. Csermely professzor megfejtette, hogy a személyiség kommunikációs láncokból áll, de hogy erre hogyan hat a sok információ – a pedagógus, a média meg a világ – azt nem tudjuk. Először tehát azokra a témákra „csaptunk rá”, amelyekhez volt tudásunk, és nagyon égetőnek tűnt. A felsőoktatási kötet még várat magára, de hamarosan elkészül. Ehhez kapcsolódik majd egy konferencia, de ez igen sikamlós terület: meg kell küzdenünk egyfajta arisztokratizmussal, egyfajta politikai és önkormányzati szűklátókörűséggel, és egyfajta kényszerrel is, amit a politika és a gazdaság ad. Szóval, nagyon sokrétű témakör. De ahogy látom a megkezdett kutatásokat és a most készülő kötetet, minden egyetem vezetősége nyitott erre. Ez nem a bölcsek köve lesz, de ha húsz ember pl. a Semmelweis Egyetem rektorától a miskolci rektorig, a Szolnoki Főiskola rektorától a Műszaki és Gazdasági Egyetem dékánjáig másokkal együtt összerakja és megírja, hogy az ő szakmájukból, szemléletükből, a náluk megjelenő emberanyagból, és abból, hogy milyen náluk az oktatásirányítás mi következne, akkor már sokat tettünk. Persze nem biztos, hogy ez tetszeni fog az adott minisztériumnak vagy főhivataloknak.

Egyébként a közoktatást mi előbbre vettük, mint a felsőoktatást, mert ez az, amit nem tud kikerülni a politika. A felsőoktatásra még mondhatja, hogy „éljen, ahogy akar” – mint ahogy ez látszik is –, vagy „pusztítsák el egymást”. De a közoktatás mindenkin „átmegy”, és itt az utolsó lehetőség, hogy valakinek formáljuk a személyiségét. Közben már rájöttünk, hogy ezt a két témát együtt kellett volna kutatni, de mivel az egyesületünk egy alulról szerveződő, alapvetően városi szinten működő szervezet, csak azt vállalhatja fel, amihez ereje is van.

E: Számos ténykedése mellett a felsőoktatásban is évtizedek óta jelen van, ezért érdekelné a véleménye, hogy a felsőoktatás reformja kapcsán melyek azok a kérdések, amelyekről szakmai és társadalmi vitát kellene folytatni?

K. I.: Egy kicsit hirtelen ért a kérdés, mert most már régóta csak az üzletemberképzéssel foglalkozom..., de azt gondolom, hogy ha személyiségközpontú lenne a felsőoktatás, többet érnénk el. Erre természetesen fel kellene készíteni minden felsőoktatási tanárt. Ugyanakkor a felsőoktatásnak adekvátnak kellene lennie a munkaerőpiac igényeihez. Ne legyen jó a diagnózis, de hamarosan tízezrek kerülhetnek az utcára friss diplomával a zsebükben! A harmadik dolog: azok a tartalmi elemek a felsőoktatásban, amelyek „eurószabatossá” teszik az embert. Tiltakoznak a diákok, hogy miért kell nyelvvizsgákat tenni, de nézze meg azokat, akik a nyelvekben jártasak, hogy hol tartanak. Ott vannak Brüsszelben s a világban ezrével a magyar fiatalok. Tehát: egyrészt az emberépités, az életjártasság adása a fő feladat, hogy minden helyzetben megállja a fiatal szakember a helyét; másrészt a képzés tartalmának átgondolása, hogy eladható legyen a piacon az a tudás, amit a fiatal szakember megszerzett.



Természetesen külön véleményem van a tanárképzésről, hiszen 25 évig dolgoztam ezen a területen. 1997-ben született meg a 111-es rendelet a személyiségközpontú és gyerekközpontú tanárképzésről. Ez a rendelet elindított valami változást, de a folyamat országos szinten megtorpant, sőt, félek a visszarendeződéstől. S most mivel szembesülünk? Hogy személyiségközpontú tanárképzésre lenne szükség: erős, önjáró, önmagukat alakítani képes pedagógusok és tanítványok kellenének! Ha a főiskolákon, egyetemeken megkapnák a tanár szakos hallgatók ehhez a muníciót, nem itt tartanánk. Természetesen azért néhány olyan intézmény is van, amely tényleg új típusú tanárképzést valósít meg, de országos szinten a visszarendeződéstől is tarthatunk.

E: Vannak olyan változások, amelyek pozitív irányba hatnak?

K. I.: Van egy nagy lendület, amiről talán kevesen tudnak: az Akadémiának és a Kormányának van egy közös stratégiai kutatási terve, melynek első nagy terméke november 29-én az Akadémia kiadásában jelenik meg. Ez a projekt összesen 16 kutatási területet ölel fel. A következő évben ennek keretében lesz egy embernevelés-kutatás is, ami nagyon sok szeletből áll: a születendő gyerek segítése azáltal, hogy a felnőtteknek milyen kultúrát adunk, a korai fejlesztéstől a munkaerőpiaci átképzésig az egyes képzési szintek kérdései, az önjáró emberré nevelés lehetőségei, stb. Ebben a kutatásban magam is benne vagyok, sőt, én szerkesztem a kötetet. Ezek stratégiai kutatások, s hogy van ilyen Magyarországon, az már egy nagy előrelépés. A kutatást nagyrészt az Akadémia végzi, de ezzel megteremtődik a lehetőség a tudományos alapú kormányzásra is. A jövő évi kutatási tervben van pl. egy olyan kutatás, amelynek az a címe „Mit csinál fenséged, az Ember 2050-ben?” – vagyis: amikor a mostani munkahelyek 90%-a már nem lesz, otthon kell dolgozni, meg kell szervezni a munkát, vállalkozni kell. Mindkettő perspektivikus kutatás, amelyek megmutathatják, hogy hogyan kell ráállítani az országot az „önjáró ember” megépítésére az óvodától kezdve az egyetemig vagy a felnőttképzésig.

E: Mit szeretne a következő pár évben a PEM ügyvezető elnökeként megvalósítani?

K. I.: Azt szeretném, ha az ember életében fontos összes tudományterülethez lenne kutatási programunk – nekünk is. Hogy ezt mennyire támogatja az Akadémia vagy a Kormány, az most nem annyira érdekel. Ami engem inkább érdekel, hogy létre lehet-e hozni egy olyan civil szervezetet, amely az ember szempontjából fontos összes tudományterületet lefedi azzal a hatékonysággal, ahogy a szervezetünk jelenleg működik. Egy év alatt kikutatni, megírni, és átültetni olyan formába, hogy a politikusok és a tanárok számára is használható legyen – ez a cél! Ehhez azonban az kell, hogy akik egy-egy témához értenek, összejöjjenek, és legyen, aki menedzseli őket. A mi egyesületünk egy menedzser-egyesület, bár még nincs elég szponzor hozzá. Az államapparátus mindig nehezkesebb a civil szféránál. De ez csak akkor működik, ha összefognak a civil szféra tagjai, s nem engedik, hogy a politika két táborra ossza őket. Nincsen olyan, hogy „baloldali” és „jobboldali” tudós, csak olyan tudós van, aki érzi, hogy hasznosítják, amit tud, vagy olyan, akinek erre nincs szüksége, mert jól el van az elefántcsont-tornyában. Én optimista vagyok e tekintetben, mert az értelmiség (is) „szolgáltni” akar, s minden szabadidőmet erre áldozom, mert hiszem, hogy létre lehet hozni egy ilyen tudós szervezetet.

Réz Gábor, az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden olvasóinknak.

Réz Gábor: Réz Gábornak hívnak, már 44 éve vagyok az ELTE Természettudományi Karán, itt végeztem hallgatóként, majd oktatóként is itt folytattam a pályafutásomat. Píllanatnyilag az Anatómia, Sejt- és Fejlődésbiológia tanszéken vagyok docens, elsősorban sejtbiológiai tárgyakat oktatok. Az első éveseknek az alapokat, a felsőbb éveseknek molekuláris sejtbiológiát, illetve egy háromrészes tárgyat, ami a tumor-sejtbiológia nevet viseli. Nagyjából ez a profilom.

E: Az oktatáson kívül részt vesz az egyetemen belül számos bizottság munkájában is. Erről is mondana valamit?

R. G.: Valóban, az elfoglaltságom nem kis részét teszik ki az oktatásszervezési feladatok. A Biológia Intézetben belül, ami egy meglehetősen nagy szervezet a maga 12 tanszékével, egy olyan funkciót látok el, ami egy kar viszonylatában az oktatási dékán helyettes szerepkörével azonos. S tekintve, hogy a felsőoktatás most nagyon sok változáson megy át, ez permanensen kitölti a napok jó részét. Ezzel függnek össze a különböző bizottsági posztok, mint a kari Tanulmányi és Oktatási Bizottságon belüli tagságom, a kari Kreditátviteli Tanácsban végzett elnöki tevékenységem, de tanácskozási joggal ott ülök a Biológiai Intézetben belül működő Intézeti Tanácsban is.

E: Ugyanakkor nem csak intézeti szinten foglalkozik szakmapolitikai kérdésekkel, egy ideje elnöke az MSZP Felsőoktatási Tagozatának is. Mióta vezeti ezt a szervezetet?

R. G.: A Felsőoktatási Tagozatnak 2005 óta vagyok az elnöke. Azt megelőzően 13 éven át egy jogász kollegám vezette a szervezetet, utána meghívtuk Bazsa Györgyöt, aki 2005-ben a Felsőoktatási Tudományos Tanácsnak lett az elnöke, ami a tagozati elnökséggel részben összeférhetetlennek tekinthető, így engem választottak meg erre a posztra. Bizonyos értelemben a nyakamba hullott ez a feladat, talán nem ártana, ha egy országosan közismertebb személyiség töltené be az elnöki posztot. Az mindenesetre kétségtelen, hogy eléggé sok szervezési feladattal jár, amit korábban is részben én végeztem.

E: Korábban Ön volt a szervezésért felelős tagja a vezetőségnek...

R. G.: Igen, ezért is esett rám a választás.

E: Milyen céllal jött létre ez a szervezet?

R. G.: Több nagy ágazatnak van az MSZP-n belül tagozata az infrastruktúrától a vallásig. A rendszerváltás idején a munkahelyi pártszervezetek megszűntek. Azok a párttagok, akik beléptek az MSZP-be, nem voltak megszervezve, s jó részük már koruknál fogva sem ment volna szívesen a területi pártszervezetekbe, abban a szakmapolitikai miliőben szeretett volna maradni, amelyben korábban is dolgozott. De ettől még ebben az időben az egyes tagozatok szabadon szerveződött pártszervezetekként működtek. Ez a rendszer a későbbiekben megszűnt: egy közös budapesti szervezet jött létre a párttagok számára, s maga a szakmapolitikai tevékenység ettől bizonyos értelemben különvált. A tagozati tagsághoz ma már nem kötelező a párttagság: például a mi tagozati tagjaink többsége nem is párttag. Mi valójában szakmapolitikai szervezetként működünk.

E: Mindegyik tagozatra jellemző ez a nyitott szerveződési forma?



R. G.: Ez majdnem mindegyik tagozatra jellemző lett, s benne van most már a párt alapszabályában is a tagozatok meghatározásánál. Egy kikötés megmaradt: az elnöknek pártagnak kell lennie, mivel előfordulhat, hogy a párt nevében nyilatkozik.

E: Azt mondta, hogy a Felsőoktatási Tagozatban a tagság többsége nem párttag. Százalékosan kifejezve ez mit jelent? A tagság hány százaléka tagja a szocialista pártnak?

R. G.: Erre nem tudok pontos választ adni. Akik a központi pártszervezetben vannak a tagozatok részéről, azokról tudjuk, hogy párttagok. Azokról is tudjuk, akik a területi szervezeteknél voltak már korábban párttagok. Vidéken csoportok ugyan nem működnek, de minden felsőoktatási városban, elsősorban az egyetemi városokban vannak a Felsőoktatási Tagozatnak újabb tagjai, akikről megint csak tudjuk, hogy párttagok, mert belépésükkor megjelölik, hogy mely tagozat munkájában akarnak részt venni. De külön gondot nem fordítunk arra, hogy ki párttag, s ki nem.

E: Azért felteszem, hogy valamilyen szervezeti nyilvántartás van...

R. G.: Az MSZP Választmányának októberben elfogadott a tagozatok és a platformok munkájáról szóló határozata szerint a párt központilag nem tartja nyilván a tagozatok tagságát. Ebből a szempontból a tagozatok az adatkezelők. Tagjaink párttag voltát nyilván ki lehetne bányászni a központi nyilvántartásból, de ez valójában nem lényeges. A párt-hoz tartozás például abban nyilvánul meg, hogy az országos tagozatoknak a kongresszusokon tanácskozási jogú tagja, a választmányban pedig teljes jogú tagja van. Ilyen esetekben indokolt, hogy a tagozatok képviselője párttag legyen. Egyébként ez nem igazán fontos. Az értékrendek a tagok között nagyjából azonosak, és ez az, ami számít. Egyébként pedig azt tapasztalom, hogy a felsőoktatásban, ha tíz ember összeül, hogy megvitasson valamit, akkor először tízféle véleményen vannak, a végén pedig kiderül, hogy lényegében ugyanarról beszélnek.

E: Vannak olyan szakmapolitikai szervezetek, amelyek nyilvánossá teszik a tagok listáját, és vannak olyanok, amelyek nem. Az MSZP Felsőoktatási Tagozata miért választotta a másodikat megoldást?

R. G.: Adatkezelési ügyekben ez a vita, ha nem is valami hevesen, de lezajlott a választmányban, amikor az országos tagozatok minősítésének szempontjait tárgyalták, s akkor még az volt a javaslat, hogy be kell mutatni a minősítéssel foglalkozó bizottságnak a tagozat névsorát. De aztán kiderült, hogy ezzel adatkezelési problémák vannak. Azt nem tudom, hogy az adatvédelmi ombudsman mit szólna ahhoz, ha megjelenéne ezek a listák az interneten.

E: Akkor is, ha nincs feltüntetve, hogy valaki párttag vagy nem párttag, csak a neve, foglalkozása és munkahelye?

R. G.: Hogy őszinte legyek, ezen így nem gondolkodtunk el, vagyis tagságunknak nem tettük fel azt a kérdést, hogy egyéneként hozzájárulnak-e a nevük, adataik közzétételéhez egy ilyen listán. Ez az egész adatkezelési probléma pedig csak azért volt lényeges, hogy a pártközpont ne kezelhesse azoknak az adatait, akik nem párttagok. Jelenleg csak annyi a választmány felé a kötelezettségünk, hogy felelősen közöljük a létszámot.

E: És mekkora a tagság?

R. G.: Jelenleg 100 fő.

E: Próbáltam anyagokat gyűjteni az interneten a tagozat tevékenységéről, de nem sok sikerrel jártam.

R. G.: Hát, ha megtalált is valamit, az biztosan egy nagyon régi információ volt.

E: A felsőoktatással kapcsolatos legutolsó hír a tagozat oldalán 2003-as dátumú.

R. G.: Még csak most kezdtem el ezzel foglalkozni. Azt szeretném, ha interaktív lenne a levelezési listánk, s le lehetne folytatni bizonyos vitákat az interneten keresztül is. Ehhez természetesen a honlapot is meg kell csinálni, s fel kell tenni az alapdokumentumokat.

E: Az alapdokumentumok közül különösen a tagozat programja hiányzik, mivel ennek elfogadása az egyetlen feltétele a jelentkezésnek.

R. G.: Ez egy félreírás lesz, eredetileg a szervezeti és működési szabályzatról volt szó.

E: Rendben, akkor térjünk vissza inkább a közös értékekhez. Meghatározható, hogy a Felsőoktatási Tagozat az MSZP platformjai közül melyikhez áll a legközelebb?

R. G.: A platformok egészen más szerveződések. Többségük valamilyen közös gondolat vagy ideológia felé fordul. Viszonylag egyszerűen átlátható, hogy egy szociáldemokrata platform mit akar kihangsúlyozni, vagy az „Ésszerűség és felelősség” platform, amely egyfajta gazdasági gondolkodásmód elterjesztésével foglalkozik, de legújabbban alakult pl. egy népi platform is, de még nem vagyok tisztában vele, hogy ők mit képviselnek. Szóval a platformoknak teljesen más a funkciójuk. Ami a közös, hogy a tagozatok is és a platformok is alulról szerveződnek. Bizonyos kritériumoknak meg kell felelni, illetve egy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy meg lehessen kérni az országos tagozati minősítést, s akkor azt megvizsgálják, de a lényeg, hogy alulról szerveződnek ezek a szervezeti formák. Soha senki nem hoz arról határozatot, hogy ilyen és ilyen tagozatra van szükség.

E: Az előbb említette, hogy a Felsőoktatási Tagozatnak vidéken elsősorban az egyetemi városokban vannak tagjai. Ezek mind oktatók?

R. G.: Akik mostanában kerültek be, azok közül mindenki vezető oktató, s egy részük be is lépett a pártba. Ezekben a városokban a rendszerváltás előtt még működtek helyi tagozatok, de aztán azok elkoptak szépen lassan. Tehát a tagság jelentős többségben olyanokból áll, akik a felsőoktatásban tevékenykednek, vagy tevékenykedtek, mert viszonylag sok idősebb kollegának igénye, hogy a kapcsolatot megtartsák velünk. Ők már közvetlenül nem vesznek részt a munkában, de azért az információkat eljuttatjuk hozzájuk.

E: Kiegyensúlyozott a fővárosiak és vidékiek aránya a tagságban?

R. G.: Nem. Egyértelműen budapesti túlsúly van. Ugyan azt konkrétan nem tudjuk, hogy az egyetemi városokban a helyi szerveződések miért szűntek meg, de általános tapasztalat, hogy vidéken nehezebben mozdulnak. Hiába próbálunk a tagjainkon keresztül újabb tagokat beszervezni, nagyon nehezen megy. Az utóbbi időben inkább az a jellemző, hogy a csatlakozni vágyók személyesen jelentkeznek. Valamilyen helyi ügy kapcsán, ami nagy port kavart fel, néhányan jelentkeztek.

E: S mi a helyzet a főiskolák és egyetemek vonatkozásában?

R. G.: Itt pedig az a helyzet, hogy egyetemi túlsúly van. A főiskolai tagjaink valahogyan elkoptak. De hát húsz év eltelt közben, és a húsz év alatt nagyon sok változás volt, tehát nem csoda!

E: Vannak fiatal tagjaik?

R. G.: Van néhány fiatal kollegánk, de a fiataloknak meg vannak a maguk szervezeteik. Van pl. ifjúsági tagozatunk, s ők oda tudnak csatlakozni. Nem feltétlenül a felsőoktatás érdekli az egyetemi hallgatókat.



E: Az egyes tudományágak reprezentánsai egyformán megjelennek a tagságban?

R. G.: Ezen a területen már valamivel jobb a helyzet, mivel Budapesten valamennyi tudományág képviselve van: a társadalomtudósok közül főleg közgazdászok és jogászok csatlakoztak, de vannak természettudósok, bölcsészek is a tagok között. Vidéken pedig egyértelműen a természettudományi karokról vannak jelentkezők, illetve tagok.

E: A kulturális és oktatási tagozatok mellett az MSZP parlamenti frakciójának vannak azonos területekre szerveződő munkacsoportjai is. Miként tudják összehangolni a tagozatok és a munkacsoportok tevékenységét?

R. G.: A tagozat kettős célt szolgál. Az egyik kifejezetten szakmapolitikai cél, vagyis fontos, hogy az Országgyűlés Oktatási Bizottságának szocialista munkacsoportjával a kapcsolatot tartsuk, s szükség esetén közös rendezvényeket szervezzünk. De a politikai aktivitáson kívül a tagozat tevékenysége kifelé is biztosítja a kapcsolatot, hiszen a tagság többsége nem párttag. Ez persze mindig az adott tagozat szakterületétől is függ, már ha ez egy szakmapolitikai tagozat. Vannak ugyanis rétegtagozatok is, mint pl. a nyugdíjas vagy nőtagozat, amelyek az egész országra kiterjednek, és óriási taglétszámmal rendelkeznek – ez a szakmapolitikai tagozatokra kevésbé jellemző. De a kapcsolattartás attól is függ, hogy milyen szakmapolitikai tagozatról van szó: abban az időszakban, amikor az új felsőoktatási törvény létrehozása folyt, természetesen az országgyűlési munkacsoporttal is intenzívebb volt a kapcsolatunk, közösen rendeztünk pl. kisebb konferenciákat. Vannak azonban olyan szakmapolitikai tagozatok is, mint pl. az infrastrukturális tagozat, akiknek ez az életformájuk, nekik rendszeresen kell ilyen rendezvényeket szervezniük, mert azokat a szakmabelieket is meg kell kérdezniük, akik a tagozatban nem aktívak. A tagozatok közötti együttműködés is nagyon fontos, a legerősebb kapcsolatunk a tagozatok közül a Tudományos Tagozattal van. Az is felmerült már, hogy nem lenne-e célszerű összeolvadni, mivel a Tudományos Tagozatnak elég sok felsőoktatásban is szereplő tagja van, de aztán ez alámerült, mivel ők speciális feladatként foglalkoznak az Akadémia, a kutatásfejlesztés és az innováció kérdéseivel is, mint ahogy nekünk is vannak speciális témáink. Így külön tagozatban vagyunk, de egymás elnökségi ülésein részt veszünk, s vannak közös rendezvényeink is. A választások előtti időszakban éppen az innovációval kapcsolatban Szegeden és Debrecenben voltak közös kihelyezett üléseink, ahol sok „civil” érdeklődő vett részt azokon az előadásorozatokon, amelyeket ennek keretében tartottunk.

Azt azért hozzá kell tennem, hogy az egyetemekkel a kapcsolattartás nem könnyű, mert abban a pillanatban, hogy egy párt neve elhangzik, mindenki azonnal a politikára gondol, s az egyetemeken, mint tudjuk, tilos a pártpolitizálás. Ezt a tilalmat nem kívánjuk megszegni. Ennél fogva nincs igazán könnyű dolgunk, ha új kapcsolatot szeretnénk kiépíteni a felsőoktatásban dolgozó oktatókkal vagy kutatókkal. Az ELTE Biológiai Intézetében is tudja mindenki, hogy ki vagyok, s kapom a meleget vagy a hideget, attól függően, hogy ki mit gondol, de itt még messze nagyobb a tolerancia, mint sok más intézményben. Az ideális nyilván az lenne, ha mind a tudomány és innováció, mind a felsőoktatás ügyeiben egy nemzeti minimumban meg lehetne állapodni. De azt is látni kell, hogy nekünk, a balközépnek nincs olyan működő civil szervezetünk, amely behálózza az egész szférát, ezzel szemben jobboldali szervezet van ilyen, a Professzorok Batthyány Köre, akik bizonyos területeken elég hatékonyak.

E: Örülök, hogy a Batthyány Kör nevét megemlítette, mert később szeretnék erre a témára visszatérni...de időzzünk még el egy kicsit a szervezet tevékenységénél. A Felsőoktatási Tagozat tevékenysége – függetlenül attól, hogy hány tagja MSZP tag – mindenképpen összefonódik a párt kormányzati munkájával, mégpedig több szempontból is: egyrészt segítheti a párt felsőoktatás-politikájának a kidolgozását és megvalósítását, másrészt kifelé kommunikálni tudja a párt, a kormány vagy az adott szaktárca elképzeléseit. Először is nézzük az első fázist: mivel járul hozzá a tagozat a párt oktatáspolitikájának a kialakításához?

R. G.: Hát igen, ez a jó kérdés valójában...Azzal kezdeném, hogy amikor a felsőoktatási törvény készült, és volt vagy 20 változata, akkor a kapcsolatrendszerünknel fogva (mivel a tagjaink között voltak olyanok, akik később a fogalmazóbizottságban is benne voltak) kaptunk annyi információt első kézből, hogy lépni tudjunk. Jellemző, hogy ezek a szervezetek sokkal jobban foglalkoztatottak megrendelői oldalról, amikor a párt ellenzékben van, mint amikor kormányon. Ha kormányozni kell, akkor – érthető okokból – állandóan időzavarban van az egész rendszer, mert számos területen párhuzamosan kell a reformokat végrehajtani. A reform a felsőoktatás területén sincs még azzal befejezve, hogy a Bolognai folyamatba bekapcsolódtunk, mert – csak, hogy egy példát mondjak – a finanszírozási reform még nem zajlott le, s eközben a napi problémákkal is foglalkozni kell. Ezért úgy készítjük el a programunkat, hogy figyelembe vesszük azokat a jogszabály-alkotási munkákat, amelyek éppen folyamatban vannak az egyes minisztériumokban, s ha úgy látjuk, hogy ebben tevőlegesen is részt akarunk venni, akkor utána megyünk a dolgoknak. Nem annyira olajozott a menet, mint ahogy elképzelné, mert nemcsak nekünk vannak egy adott témáról elképzeléseink, hanem vannak elnökségi határozatok, s egyéb célkitűzések, s mire mindebből valóság lesz, az mindig időbe telik. Nincs katonás kapcsolatunk, nem arról szól a dolog, hogy ha van egy aktuális megoldandó kérdés, s akkor mindjárt rohannának hozzánk a feladattal.

E: S ha felmerül egy konkrét kérdés, amiben a kormány a tagozat szakmai véleményét ki szeretné kérni, akkor mi a mechanizmusa ennek?

R. G.: Most úgy működik az egész, hogy a tagozatokhoz egy-egy elnökségi tagot rendeltek hozzá. A személy kiválasztása a szakmapolitikai tagozatoknál nyilván attól függött, hogy az adott terület kinek a hatásköre. Ha van az adott területért felelős miniszter, akkor ő foglalkozik vele – pl. a sporttagozat dolgaival az illetékes miniszter, Lamperth Mónika. Ha nincs, akkor valamely elnökségi taghoz vannak a tagozatok rendelve, s akkor rajtuk keresztül lehet ösztönözni a kormányt, hogy vegyék figyelembe a tagozatok javaslatait, mint ahogy ők is kérhetik a munkájukhoz a tagozat segítségét. Ez azonban egy viszonylag friss dolog: a választások után történt meg ez a felosztás, s hogy mennyire működik, az majd elválik. Mi történetesen egy nagyon elfoglalt miniszterhez tartozunk, aki elnökségi tag is, a felsőoktatási tagozattól a művészeti tagozaton át a vallási tagozatig nagyon sok tagozat tartozik hozzá, tehát nagy területet felügyel. Mi azokra az információkra támaszkodunk, amelyeket az államtitkároktól és más főtisztviselőktől megkapunk. Ez a rendszer már kezd működni, már látszik, hogy könnyebb a minisztériumokkal kapcsolatot létesíteni. Lényegében minden információt megkapunk, amit a parlamenti képviselők.

E: Tehát a kormányzat felől biztosított az út, hogy az információk automatikusan eljussanak a tagozatokig, de a tagozatok felől csak akkor indul el az információáramlás, ha a miniszter vagy valamely államtitkár erre igényt tart.



R. G.: Van arról friss ajánlás egy Választmányi határozatban, hogy mely kérdésekben milyen előkészítő munkálatokba kell bevonni a tagozatot, de még ezt is meg kell szokni, erre is rá kell állni.

E: A Felsőoktatási Tagozaton kívül van más szakértői csoport is, aki az MSZP felsőoktatáspolitikáját formálja?

R. G.: Ez most teljesen a minisztérium és a MAB dolga. Ad hoc bizottságokat létre szoktak hozni, és bizonyára tud a Felsőoktatási Kerekasztalról, amiben mi természetesen nem vagyunk benne, de a szakszervezetekkel, az oda meghívott szakértőkkel sok mindent meg tudnak beszélni. S amennyiben ott eljutnak egy megállapodásig, már nem igazán jut számkra építőszerep.

E: Tehát összefoglalnám: a Felsőoktatási Tagozat egy felsőoktatási szakemberekből álló tanácsadó testület, melynek véleményét kikérheti a kormányzat, de csak bizonyos kérdésekben írja elő a belső szabályzat, hogy erre feltétlenül szükség van.

R. G.: Inkább szakmapolitikai nyílt pártközösségnek nevezném magunkat. A frakciók és a minisztériumok számára is vannak erre vonatkozólag ajánlások, ami most már írásban is lefektetett, s lehet is érzékelni a változást. A minisztérium részéről alapvetően mindig meg van a fogadókészség, ha valamit akarunk, de nyilván nem kérhetjük a szakállamtitkártól, hogy minduntalan kérdezze meg tőlünk, hogy mi legyen. A törvénykészítés periódusában azonban volt olyan, hogy nagyon határozottan kifejeztük a véleményünket, különösen, amikor olyan elképzelések jelentek meg a törvénytervezetben, ami súlyosan érintette volna az egyetemek autonómiáját.

E: Amikor a tagozat egy adott szakmapolitikai kérdésről véleményt alkot, akkor ez milyen módon történik: kiküldenek információkat, és mindenki elküldheti írásban a javaslatát, vagy összehívunk egy vitafórumot, és ott ütköztetik a véleményeket, vagy néhány ember összehívul, és kidolgoz egy javaslatot, amit a tagság jóváhagy...?

R. G.: Így is lehetne... Ez nálunk úgy működik, hogy van egy héttagú elnökségünk, amely megvitatja ezeket a kérdéseket, és kidolgozza a javaslatokat, s van a plenáris ülés, amit csak akkor hívunk össze, ha tudunk olyan előadót biztosítani, aki érdeklődésre tarthat számot. Pl. Manherz Károly szakállamtitkár – a tagozat felkérésére – a nyár közepén nálunk járt, hogy értékelje a reformfolyamatokat, s elmondja, hogy melyek a következő lépések. Ez a beszámoló volt az alapja a következő évi programunknak. Ez is egy lehetőség... Na most, ehhez azért az is hozzátartozik, hogy kétféle a társaság: vannak, akikkel állandóan tudjuk tartani a kapcsolatot, mert van e-mail-jük, ez durván a fele a tagságnak, s ők azok, akik igazán aktívak, a másik fele a tagoknak kevésbé aktív, legfeljebb a plenáris ülésekre jön el, ha érdekli az adott téma.

E: Vannak olyan liberális értelmiségi csoportok, akikkel párbeszédet folytatnak?

R. G.: Kifejezetten az SZDSZ-hez kötődő ilyen csoport nincs. Van az MSZP-n belül egyfajta liberális réteg. Ha belegondolok, hogy milyen véleményeket kapok a tagságtól politikai történések kapcsán, akkor azt látom, hogy jelen vannak nálunk is olyanok, akik egyfajta liberális álláspontot képviselnek, mint ahogy mások is. Kifejezetten baloskodók nem igen vannak. Az általános politikai kérdések megvitatása azonban elsősorban a központi párt-szervezet keretében folyik, aminek nagy a látogatottsága a részünkről, s ezek a viták azt az igényünket, hogy a liberális és a baloldali szemléletűekkel találkozzunk, kielégíti.

E: Milyen a viszonyuk a jobboldali értelmiségi csoportokhoz, mint amilyen a Professzorok Batthyányi Köre?

R. G.: Léteznek és hatnak a maguk nézetei szerint. A legnagyobb gondom, hogy nem látom az ellensúlyt. Volt ilyen kezdeményezés az ellenkező oldalon is, az Új Évezred Társaság, amely egy adott téma megvitatására üléseket szervezett, ezekre prominens jobb- és baloldali előadókat is meghívott, ezért elég nagy volt a látogatottsága. Csak hát ezt csinálni kellene! Én nem ismerem belülről a Professzorok Batthyányi Körét, de azt érzékelem, hogy egyfajta igazodás és fegyelem jellemzi, s valószínűleg az eredmények is innen származnak, már ami eredményként értékelhető. Ez a fegyelmezettség mutatkozik meg abban is, hogy ha az általános politikai helyzet úgy kívánja meg, hogy megszólaljanak, akkor megszólalnak. Mi ettől különbözünk.

E: Miért hiányzik ez a fajta fegyelmezettség vagy szervezettség a másik oldalon?

R. G.: Mert nem olyanok vagyunk. A szocialista párt már eleve úgy szerveződött, hogy a területi szövetségek szövetsége. Egy alulról építkező szervezet terve fogalmazódott meg azon a bizonyos kongresszuson, amikor a válás, illetve újjáalakulás megtörtént. Vagyis: más a szerveződés logikája. Így is ki lehet persze alakítani az irányítás hatékony módjait, de a megközelítésmód akkor is alapvetően más. A tagozatról pedig nem szabad elfelejteni, hogy már a nevében sem civil szervezet. Célja a baloldali politika segítése, de ebbe csak extrém esetben tartozhatna bele vitatott vagy mellőzött tagozati vélemény sajtóközleményben való megjelentetése.

E: Befejezésül szeretném megkérdezni, hogy az elkövetkező pár évben mint az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke mit könyvelne el sikerként?

R. G.: Mindenekelőtt azt, ha egy ütöképes országos létszámot össze tudnánk hozni. Ez azonban nem lesz könnyű, mivel nem igazán kedvez a felsőoktatásban dolgozók megítélésének, ha tudják róluk, hogy aktívan politizálnak. Általában sem örülnek ennek, de az intézmények egy részében kimondottan hátrányos lehet, ha valaki az MSZP-ben aktivitást fejt ki.

Szeretném továbbá, ha a felsőoktatás átalakítása ténylegesen végbemenne. Ehhez azonban az kell, hogy a minőség mellett törjünk lándzsát. A magyar felsőoktatás valójában túl nagy az ország méreteihez képest, és nem elég eredményes. Ebben az is közrejátszik, hogy a rendszer igen nagyszámú főiskolával, illetve az összevonások során a nagy egyetemekben elrejtett főiskolai karokkal terhelt. A történet vége nem az lett, hogy az egyetemek átvették a főiskolák funkcióit, és belülről átszervezték magukat. Egyszerűen azért nem, mert nem ez a vezetés logikája. A rektort minél több kar támogatja, annál erősebb a pozíciója az egyetemen belül és kívül. Ezen felül nagyon sok az egyetemen kívüli főiskola is, köztük jó néhány olyan intézménnyel, amelyek néhány éven belül nem fognak hallgatóhoz jutni. Egyelőre egy évig biztos, hogy nem csökkentik az 56 ezres létszámot a felsőoktatásba felvetteknél, de már ez így is azt jelenti, hogy lassan az érettségizettek 60%-a a felsőoktatásba kerül. Ilyen körülmények között a reform már csak akkor működhet, ha azt jutalmazza, aki olyasmit csinál, amire az országnak szüksége van, illetve azt, aki a minőségi standardoknak megfelel. Azok az intézmények, amelyek e két kritériumnak nem felelnek meg, tehát olyan hallgatóik vannak, akik csak egy papírt szeretnének szerezni, s nem annyira hasznosítható és minőségi tudást, azok az intézmények valószínűleg ki fognak halni. Ha megnézzük, hogy mindehhez hogyan viszonyulnak az oktatók, akik ilyen



intézményekben dolgoznak, vagy a városok, ahol ezek az intézmények működnek, akkor azt látjuk, hogy nem örülnek neki, hiszen megszűnik egy kulturális centrum, az értelmiségiek elmennek, foglalkoztatási problémák merülhetnek fel, stb. A reformfolyamathoz azonban ez is hozzátartozik. Azt nem vállalhatja fel senki, hogy a miniszter majd megmondja, hogy te megszűnsz, te pedig nem, de azt mondani, hogy te azért szűnsz meg, mert nem felelsz meg a követelményeknek, és ezért nem kapsz pénzt, egy lehetséges módszer. Lehet, hogy ez nem tűnik eléggé „balos” megközelítésnek, de azt gondolom, hogy ha a minőségre és a munkaerőpiac igényeire figyelünk, megelőzhető az a veszély, hogy tömegével „képezzünk ki” frusztrált értelmiségi munkanélkülieket, akik majd diplomával a zsebükben mennek ki az utcára. Ez mindenkire nézve veszélyes és felelőtlen lenne. És akkor még nem is beszéltünk a kutatás-fejlesztés, az innováció, azaz a kutatástámogatás reformjáról, a kutatóegyetemek problematikájáról... Egyszóval: van az elkövetkezendő időkben felsőoktatáspolitikai feladat bőven.



Kis Papp László, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be olvasóinknak.

Kis Papp László: Dr. Kis Papp László vagyok, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora. Az Általános és Felsőgeodézia Tanszéken tanítok. A fő szakmai területem a műemlékvédelemhez kapcsolódó geodéziai-fotogrammetriai felmérések és a légifelvétel műemlékvédelmi felhasználása, de a legkorszerűbb eszközök közül például a GPS-technikákat is mi tanítjuk. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének 1998 óta vagyok másodszor is elnöke, először 1988-ban választottak meg elnöknek, amikor a szakszervezet is megalakult. Az FDSZ a felsőoktatási intézményeket fogja egybe, kivéve az orvosi egyetemeket és az agráregyetemeket. Ennek történeti oka van: korábban ezek az intézmények más minisztériumhoz tartoztak. A többi egyetem és főiskola összesen 72 intézménnyel hozzánk tartozik, melyek közül 60 intézményben vagyunk jelen. A tagjaink létszáma kb. 20 000 fő, tehát a szervezettségünk nagyságrendileg 50%-os.

E: Azoknak az egyetemeknek, amelyek nem tartoznak az FDSZ-hez, gondolom, van saját szakszervezetük. Melyek ezek?

K. P. L.: Két kisebb felsőoktatási szakszervezet működik még mellettünk: az egyik az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége, a másik a magyar agrár felsőoktatási intézmények és szakoktatási intézmények szakszervezete, az AOKDSZ (Agrárokztatási és Kutatási Dolgozók Szakszervezete). Mindkét szervezettel mindennapos kapcsolatban vagyunk, sőt van egy konföderációnk, az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés, amelyben mind a három szervezet benne van. A Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban a munkavállalói oldalon ez a három szakszervezet vesz részt, ahova negyedikként meg szoktuk hívni a Tudományos Dolgozók Szakszervezetét is.

E: Kicsit menjünk vissza még az időben. Az FDSZ 1988-ban alakult, de előtte is volt érdekvédelmi szervezet a felsőoktatásban dolgozóknak...

K. P. L.: Így van. Korábban a Pedagógusok Szakszervezetéhez tartoztunk. Ott kezdtem én is a szakszervezeti tevékenységemet. A rendszerváltást megelőzően azonban egy olyan érdekképviseleti irányelv alakult ki, hogy világosabban meg kell jelentetni a különböző szakterületek érdekeit. A Pedagógusok Szakszervezetében a pedagógusok nagy száma mellett, ahol a teljes közoktatás jelen volt többszázézes létszámmal, „eltörpült” a felsőoktatás szerepe, ezért döntöttünk úgy, hogy létrehozunk egy önálló, független szakszervezetet.

E: Mondta, hogy jelenleg 20 000 főre tehető az FDSZ tagsága. Milyen arányt képviselnek az oktatók, az adminisztratív dolgozók és az egyéb alkalmazottak?

K. P. L.: Két nagy munkavállalói csoport van: az oktatók és a kutatók – ez a szakszervezeti létszámunk mintegy 45%-a – és az adminisztratív dolgozók, én ezt úgy hívom, hogy az oktatást közvetlenül segítők, ide tartoznak a tanszéki adminisztráció, a könyvtárak, a gazdasági ügyvitel kérdései, és ide tartoznak még a fizikai állományúak is. Ez a munkavállalói csoport a tagság 55%-át teszi ki.

E: Milyen az aránya a főiskolák és az egyetemek dolgozóinak?

K. P. L.: Az integráció miatt eltolódott az arány az egyetemek felé. Most a tagságunk 60%-a egyetemen, illetve egyetemi főiskolai karokon dolgozik.

E: Mi a helyzet a fiatalokkal?

K. P. L.: Ez egy nagy gondunk. Most éppen az a legfontosabb feladata az FDSZ-nek a küldöttgyűlés állásfoglalása alapján, hogy létrehozunk egy ifjúsági tagozatot, mert sajnos kevés a fiatal a szakszervezetben. Elképzelésünk szerint az ifjúsági tagozat hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok száma növekedjen, s különösen a doktoranduszokat szeretnénk bevonni. Ez egy kiemelt feladatunk a 2007/2008-as tanévben.

E: Most mennyire becsüli a fiatalok arányát?

K. P. L.: Körülbelül 10%. Ezen mindenképpen szeretnénk javítani. A szervezet jövője szempontjából alapvető érdekünk, hogy a fiatalokat bevonjuk a szakszervezeti munkába.

E: Mennyire kiegyensúlyozott a tagságon belül a fővárosi és vidéki felsőoktatási dolgozók aránya?

K. P. L.: Ez a másik komoly problémánk. A helyzet az, hogy a fővárosban az oktatók/kutatók elhelyezkedési lehetősége lényegesen jobb, mint a vidéki intézményekben. Ez megmutatkozik egyébként a bérezésen is: az átlagbérek a budapesti felsőoktatási intézményekben kb. 10%-kal magasabbak. A vidéki munkalehetőségek beszűkülése miatt munkavállalóink általában elfogadják a fizetési ajánlatokat, nem nagyon tudnak válogatni. Ami azért még jó a rendszerben, hogy a közalkalmazotti bértábla egy minimumösszeget garantál. Ha tud az intézmény ezen felül valamennyi pénzt adni, akkor ezt megteheti, de ez csak a fővárosi intézményekre jellemző, de még itt se jelentős mértékben. Általában azt mondhatom, hogy a felsőoktatásban dolgozók többnyire a törvény által garantált bérminimumot kapják.

E: Tehát vidéken nagyobb az érdeklődés a szakszervezet iránt?

K. P. L.: Igen. A vidéki szervezetségünk jobb. A szervezetségünk a Miskolci Egyetemen a legjobb, 80%-os.

E: Minden ágazat vagy tudományterület egyenlő mértékben reprezentált?

K. P. L.: Teljesen egyenrangú a reprezentativitás. Ennek oka, hogy szervezetünk intézményi alapszervezetekből áll, s ezeken belül a karok, illetve a szervezeti egységek alkot-



nak egy-egy szakszervezeti csoportot. Így biztosított, hogy a különböző területek egyenlő arányban vegyenek részt az érdekképviseleti munkában, illetve a döntésekben.

E: Mennyire autonómak ezek a szervezeti egységek?

K. P. L.: Az intézményi alapszervezetek teljesen autonómak. Az FDSZ küldöttgyűlése a legfelsőbb szervünk, ami évente egyszer ülésezik. Ezen kívül van egy másik szervezetünk, az országos választmány, amelyben minden intézmény képviseli magát az intézmény méretével arányos létszámban, de minimum egy fővel. Ez egy hatvanfős testület, és van egy tizenhárom fős elnökség. A legfontosabb feladatunk az intézményi szervezetek koordinációja, illetve a szervezet képviselete különböző testületekben. Képviseljük magunkat a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsban, az elnök tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, állandó meghívottja a Rektori Konferenciának, s mint az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés legnagyobb tagszervezetének elnöke részt vesz az Országos Érdekegyeztető Tanács munkájában is.

E: Említette, hogy a rendszerváltás körül azért volt szükség az FDSZ létrehozására, mert a különböző szférák érdekeinek képviselete egyetlen egy szervezeten belül nem volt megoldható. De tudjuk, hogy a felsőoktatásban dolgozók körében is vannak kitapintható érdekellentétek. A különböző rangú oktatók érdekei számos kérdésben ütközhetnek egymással. Hogy csak egy példát említsék: a vezető oktatók, különösen a tanszék- vagy intézetvezetők alapvetően érdekeltek abban, hogy a hallgatói létszám növekedjék, a tanársegédek vagy adjunktusok helyzetét a felsőoktatás tömegesedése azonban nem feltétlenül javítja, sőt, a tömegesedés az ő szempontjukból komoly munkatöbblettel jár. Hogyan tudja a szakszervezet az ilyen típusú érdekellentéteket kezelni?

K. P. L.: Kétségtelen tény, hogy vannak ilyen feszültségek: más egy professzor érdeke, és más egy tanársegéd érdeke, s ezeknek a különböző érdekeknek az összehangolása nagyon fontos intézményi feladat, talán a legfontosabb feladataink egyike. A törvény ezt azért nagyjából rendezi: megadja a minimális óraszámokat, amit teljesíteni kell. Itt egyértelmű törvényi kötelezettségek vannak az oktatási terhelés egyenletes elosztására. Természetesen a tanszékvezetők érdekeltek abban, hogy magasabb legyen a hallgatói létszám, de ebben maga a szakszervezet is érdekelt. Szeretném határozottan leszögezni, hogy alapvető érdekünk, hogy az értékes hallgatók bekerüljenek a felsőoktatásba. Nagyon fontos probléma viszont az ezzel járó feszültségek kezelése, vagyis az egyenletes óraelosztás kérdése. Ezt úgy tudjuk megvalósítani, hogy az egyetemi és főiskolai szenátusokban ott van az érdekképviselet a törvénymódosításból adódóan szavazati jogú tagként, és ott próbáljuk a különböző érdekeket összehangolni. Egyébként a vezetőknek is fontos, hogy a munkahelyi légkör békés legyen, hiszen az a céljuk, hogy minőségi oktatást végezzünk. E célkitűzésben az intézmények vezetői és a szakszervezet teljes szinkronban vannak. Tehát: komolyabb feszültségek eddig ebből nem származtak, a gondok inkább abból fakadnak, ha kevés a hallgató, mivel ennek a normatív finanszírozás következtében komoly hatása van az egyes intézményekre vagy tanszékekre.

E: Nemcsak az oktatók között, hanem az adminisztrációban és az oktatásban dolgozók között is lehetnek feszültségek. Az oktatók néha már fenyegetőnek élik meg a felsőoktatás bürokratizálódását.

K. P. L.: Bürokratikus munkát soha nem végeztek szívesen az oktatók vagy kutatók, beleértve jómagamat is, aki végigjártam a ranglétrát, s elég sokat kellett a munkám során

adminisztrálnom. Azért most az adminisztratív jellegű teendők csökkentek, a hallgatói számítógépes nyilvántartás, a hallgatói számítógépes irodák kialakítása erre jó hatással volt. Ezzel együtt a tanszékeken még mindig elég sok olyan adminisztrációs feladat van, ami a hallgatók nyilvántartásában szakmai kérdésekhez kapcsolódik. Ennek egy részét a tanszéki adminisztráció elintézi, de a szakmai jellegű adminisztráció nagyobb részét továbbra is az oktatóknak kell elvégezniük. Ezeket a feladatokat a tanszéki vezetés és a tanszéki bizalmiak koordinálják, és próbálnak egy egyenletes terhelést biztosítani.

E: Nem merült fel az igény arra, hogy az egyes munkavállalói csoportoknak saját szakszervezetük legyen?

K. P. L.: Volt ilyen kezdeményezés korábban, de szerencsére idővel elhalványult. Ennek elsősorban az az oka, hogy az országos képviseletben nem lehet különbséget tenni, tehát aki a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban és a Felsőoktatási Kerekasztalon bent ül, az nem csak az oktatókat, hanem az oktatókat és az adminisztratív dolgozókat is képviseli. Nem beszélve arról, hogy a rektorok sem az egyetemeken, sem a főiskolákon nem veszik jó néven, ha külön kell tárgyalniuk az oktatói és az adminisztratív képviselettel. A legtöbb egyetemi vezető azt mondja, hogy az érdekképviselet vezetősége vállalja magára, hogy ezt a belső koordinációt megoldja. S mi ezt tudjuk kezelni. Egyébként nem lenne szerencsés egy ilyen „atomizálódás”, ha szabad ezt a kifejezést használnom, már csak azért sem, mert ez az erőnket is nagymértékben csökkentené.

E: Ha már az intézményvezetők érdekeiről volt szó... Elfelejtettem megkérdezni korábban, hogy vannak-e intézményvezetők a tagságban.

K. P. L.: Természetesen nincs akadálya ennek, csak egy tanszékvezető már nem lehet szakszervezeti vezető – ez összeférhetetlen. Nálunk a rektor úr is tagja a szakszervezetnek, mint ahogy számos vezető oktató, és szívesen is látjuk őket, mert példát mutatnak, hivatkozhatunk rájuk.

E: Tagja az FDSZ valamilyen nemzetközi szövetségnek?

K. P. L.: Igen. Tagjai vagyunk a Nemzetközi Oktatási Uniónak. Az ÉSZT pedig tagja a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek.

E: Volt konkrét ügy, amelyben segítséget kaptak ezektől a szervezetektől?

K. P. L.: Volt ilyen, mégpedig a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a Nemzetközi Oktatási Uniótól. Felmerült bizonyos körökben a közalkalmazotti jogviszony megszüntetése és az állami intézmények privatizációja. Ezekben a kérdésekben konzultáltunk a nemzetközi szervezetekkel is, hogy máshol ez hogyan működik, s kiderült, hogy a fejlett európai országokban a kiemelt felsőoktatási intézmények állami tulajdonban vannak. Sem Németországban, sem Franciaországban nincs szó az állami felsőoktatási intézmények privatizálásáról. Magán intézmények természetesen mindenhol léteznek, nálunk is 29 ilyen intézmény működik. Természetesen velük is tartjuk a kapcsolatot.

E: Milyen a kapcsolatuk a parlamenti pártokkal vagy azok felsőoktatási műhelyeivel?

K. P. L.: Van kapcsolatunk, mégpedig a Parlament Oktatási Bizottságán keresztül. Az FDSZ állandó meghívottja az Oktatási Bizottság üléseinek, és szoktunk meghívást kapni azokra a vitákra is, amelyek a Parlamentben az oktatásról folynak, és érintik a felsőoktatást – természetesen a parlamenti vitákban csak hallgatóként veszünk részt. Ami az Oktatási Bizottságban végzett munkánkat illeti, ott lehetőségünk van megszólalni, s meg



kell, hogy mondjam, hogy amikor engedélyt kapok a Bizottság elnökétől a felszólalásra, akkor a kormánypártok és az ellenzék képviselői egyaránt odafigylenek. Amikor egymással vitáznak, sokszor nem hallgatják meg figyelmesen a másik oldalt, de ha a hallgatói önkormányzat képviselője vagy a mi érdekképviselőnk kap szót, akkor mind a két oldal odafigyel. S mi ezzel élünk is! Arra is lehetőségünk van, hogy a minket érintő parlamenti törvények, tehát a felsőoktatási törvény, a közoktatási törvény és a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény vitáiban folyamatosan részt vegyünk.

E: Milyen civil szervezetek, illetve érdekképviselői szervezetek vannak a HÖÖK mellett, amelyekkel azonos fórumon vesznek részt?

K. P. L.: A HÖÖK-kal természetesen szoros a kapcsolatunk, de együttműködünk a többi szakszervezettel is, elsősorban bérpolitikai kérdésekben. Ennek az Országos Érdekegyeztető Tanács a legfőbb fóruma. Számos civil szervezettel is van kapcsolatunk, melyek közül én egyet emelnék ki, s ez a Nagycsaládosok Országos Egyesülete. Velük szinte napi kapcsolatunk van, nagyon jól ismerjük egymást az elnök úrral, Szabó Endrével, s ez által, ha vitás kérdések merülnek fel, meg tudjuk beszélni. Sőt, miután együtt ülünk a Felsőoktatási Kerekasztalon, még előzetesen is tudunk egyeztetni.

E: Említette már korábban, hogy jó a kapcsolatuk a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is. A felsőoktatásban szinte elválaszthatatlan az oktató és kutató tevékenység egymástól, de a tudomány művelői csak részben tevékenykednek az egyetemek falai között. Miben nyilvánul meg az akadémiai dolgozókkal való együttműködés?

K. P. L.: Az egyetemeken dolgozó kutatók ugyan a FDSZ tagjai, de az akadémiai kutatóintézetekben és az ágazati kutatóintézetekben dolgozókkal nagyon szoros szakmai együttműködést kellett kialakítaniuk. Mivel sem az oktatásban, sem a kutatásban nincsenek kamarák, az egyéni érdekképviselő mellett a szakmai érdekképviselőt is nekünk kell ellátnunk. Mi tulajdonképpen örülünk annak, hogy ez a két szerep egybeesik, viszont ahhoz, hogy e feladatokat elássuk, nagyon fontos, hogy a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is folyamatosan kapcsolatban legyünk. Például egy tudományos projekt megvalósításában döntő, hogy a felsőoktatásban és kutatóintézetekben dolgozók együttműködjenek. Erre számos lehetőségünk lesz egyébként az „Európai Fejlesztési Program 2”-ben, amitől komoly anyagi támogatást várunk. Ez jelenleg a legfontosabb kutatási támogatás, ahol kikerülhetetlen, hogy az egyetemek, főiskolák és kutatóintézetek együttműködjenek.

E: Ezzel a kutatási programmal kapcsolatban is vannak a két szervezet között egyeztetések?

K. P. L.: Természetesen. Sőt, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban a pályázati programok megvitatását is együtt végezzük. Mindig jelen vannak a kutatási területek képviselői, szóval tudunk röviden konzultálni a különböző kérdésekben.

E: Hogyan jellemezné a kapcsolatukat a Rektori Konferenciával és a MAB-bal?

K. P. L.: A kapcsolatunk szakmai jellegű. Részt veszünk a Rektori Konferencia plenáris ülésén, ahol elmondhatjuk a véleményünket. A Rektori Konferencia és a MAB elnöke tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, tehát ott is elég gyakran találkozunk. Ez egy nagyon fontos fórum, amelyen a miniszter úr elnököl, személyesen ő felügyeli az ott folyó munkát. A főbb kérdések előzetes megbeszélései ezen a tizenkét fős fórumon történnek.

A MAB szakmai munkájában nem veszünk részt, de a MAB is kikéri bizonyos kérdésekben a véleményünket, aminek mi nagy tisztelettel eleget teszünk.

E: Milyen kérdésben kérte ki a MAB utoljára az FDSZ véleményét?

K. P. L.: A legnagyobb probléma most a Bolognai folyamat kérdésköre. Ennek keretében az alapszakok, és most pedig a mesterszakok akkreditációjában alakult ki nagyon komoly együttműködés, elsősorban intézményi szinten. Mint köztudott, 2008-ban fog beindulni a mesterképzés. Az MA-szakok akkreditációját követően, mivel az MA-szakok merőben újak, nagyon sok feladat lesz az egyes intézményekben, amelyek végrehajtásában komoly együttműködés van.

E: Melyek a főbb szakmapolitikai kérdések, amelyekben az FDSZ rendszeresen állást foglal?

K. P. L.: Alapvető, hogy azokról a törvényekről, amelyek kapcsolódnak a felsőoktatási munkákhoz, kinyilvánítjuk a véleményünket. Ez elsősorban a felsőoktatási törvény, amelynek ezen a nyáron volt a módosítása, s ebben – még a műhelymunkákban is szakértői szinten – nagyon komolyan részt vettünk. A másik törvény, ami bennünket érint, a közalkalmazottakról szóló törvény, hiszen minden állami intézményben dolgozónk közalkalmazott. Ez egy nagyon fontos vívmányunk, amit szeretnénk megtartani, éppen ezért a közalkalmazotti jogállás vitáiban a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal dolgozunk együtt.

E: Ha már a felsőoktatási reform jelentőségére utalt, talán maradjunk ennél a témánál. Melyek azok a változások, amelyeket pozitívnak tartanak, s melyek a főbb problémák, amelyek megoldásához az FDSZ-nek lennének javaslatái?

K. P. L.: A legfontosabb kérdés ebben a folyamatban: megtalálni a munkaerőpiac és a képzés közötti kapcsolatot. Ebben nagyon jó az együttműködés, ugyanakkor rengeteg gondunk is van. Tudniillik nincsenek 4–5 évre szóló, előremutató jelzések a munkaerőpiac vonatkozásában. Nem látjuk például tisztán, hogy az alapszakokon végzett hallgatóink, akik nem mennek tovább, hogyan tudnak majd elhelyezkedni. Jövőre fognak végezni az első alapképzéses hallgatóink, akik közül – a jelenlegi törvény szerint – 35% mehet majd tovább mesterszakra, vagyis 65% meg fog jelenni a munkaerőpiacon, de nem látjuk, hogy ott milyen a fogadókészség valójában. Ez egy új végzettségi fok, ami több, mint a főiskolai végzettség, de kevesebb, mint az egyetemi végzettség. Azt szeretnénk, s ehhez minden segítséget meg is adunk, hogy ne legyen sok munkanélküli fiatal, mert ez a legrosszabb dolgok egyike a világon. Éppen ezért azt javasoltuk a miniszter úrnak, hogy ezt a problémakört tűzze napirendre a Felsőoktatási Kerekasztal, a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács és a Tudományos Tanács fórumain.

A másik probléma: a pedagógusképzés. A demográfiai apály már olyan mély, hogy pillanatnyilag annyi első éves hallgatónk van a felsőoktatásban, mint amennyi első éves elemista. Ez egy szörnyű szám, ami azt jelenti, hogy nagyon komolyan oda kell figyelni, hogy hogyan tudjuk ezt a demográfiai apályt áthidalni, és itt a pedagógusképzés erősen érintett. A probléma az, hogy a közoktatásban az egy tanárra jutó tanulók száma ma már kisebb, mint a felsőoktatásban. Ezzel valamit tenni kell!

A harmadik terület, amelyet feltétlenül ki kell emelni: a felnőttképzésben való részvétel. Az élethosszig tartó tanulás kérdése egy nemzetközi projekt, melyet az Európai Unió kiemelten támogat. A célja nagyon világos: jobban lehet mobilizálni a munkahelyeket az-



által, hogy több végzettsége van valakinek. Ebben a kérdésben szeretnénk a jövőben még nagyobb szerepet vállalni. Azt már elértük a felsőoktatási törvény módosításával, hogy az egyetemi és főiskolai karok akkreditáció nélkül részt vehetnek a felnőttképzésben. Tehát: a felsőoktatási intézményeknél, ha a megfelelő egyetemi szakot már akkreditálták, akkor az ahhoz kapcsolódó továbbképzés is, és felnőttképzés is akkreditált. Ez egy óriási vívmány! A probléma csak az, hogy az intézményeink ótzkodnak ettől az ún. „nem-katedrális” képzési formától. Az egyetemek hagyományosan a „katedrális” képzésben vesznek részt, ezek a felnőttképzési kurzusok azonban „nem-katedrális” jellegűek, mert kis létszámúak, és elsősorban szemináriumi formában zajlanak. Itt komoly gondjaink vannak.

E: Mi van ennek a hátterében: infrastrukturális probléma, az oktatók hozzáállásán kellene változtatni, vagy arról van szó, hogy az oktatóknak új tanítási módszereket kellene megtanulniuk és alkalmazniuk, s ehhez kellene hathatósabb szakmai segítség?

K. P. L.: Én úgy látom, hogy nem infrastrukturális problémáról van szó: hely van, le lehet ültetni az embereket, akár este is vagy hétvégeken. A szemléletmódban van az alapvető probléma. Az oktatóink a fehérköpenyes-katedrális képzéshez vannak „hozzászokva”, ezt ismerik. A felnőttképzésnek azonban nem ez az igénye. A felnőttképzésben kis csoportokkal kell bizonyos feladatokat megoldani. Lehet, hogy ezek a feladatok nem olyan színvonalúak, mint az egyetemi képzés, de ennek a jelentőségét attól még nem lehet elvitatni. Nem beszélve arról, hogy a hallgatói létszám emelkedése meg fog állni. Már most is tapasztalható, hogy a jelentkezési létszám emelkedése megállt, vagyis több lábon kell állnia az intézményeknek, s az egyik láb lehetne a felnőttképzés. Nekem ez szent meggyőződésem, és mint faltörő kos megyek előre ennek érdekében – mindent el fogok követni, hogy meghonosodjanak ezek a felnőttképzési kurzusok a felsőoktatási intézményekben.

E: Egy másik manapság előtérbe kerülő téma a felsőoktatás színvonalának megőrzése, illetve javítása. Minőségi felsőoktatás elképzelhetetlen anélkül, hogy az oktatók között egyfajta versenyhelyzet alakuljon ki. A szakszervezet azonban a kiváló és a kevésbé kiváló oktatóknak egyforma védelmet nyújt. Hogyan lehet feloldani ezt az ellentmondást?

K. P. L.: Ez egy nehéz kérdés... ugyanis általánosságban az a helyzet, hogy ha az egyetemen vagy főiskolán elért valaki egy pozíciót, akkor neki azért már egyszer bizonyítania kellett. Tehát: kandidátusi vagy PhD-értekezést kellett írnia, hazai és külföldi szakcikket kellett publikálnia, konferencia-előadásokat kellett tartania, amit a tanszékvezetés nagyon komolyan számon kért. Vagyis: egy bizonyos szintet el kellett érni ahhoz, hogy valaki előrelépjen. Viszont, ha ezt a bizonyos szintet elérte, tehát bizonyította, hogy alkalmas arra, hogy oktató legyen, utána igen nehéz azt állítani róla, hogy rosszul oktat. Éppen ezért a legfontosabb feladat a fiatalok kiválasztása. Amire a jövőben nagyon oda kell figyelniünk, hogy a doktori képzésekből csak a legkiválóbb hallgatók kerüljenek be: szerezzék meg a megfelelő gyakorlati tapasztalatot itthon vagy külföldön, azután jöjjenek vissza, és vegyenek részt az oktatásban. Ha valaki elért egy docensi szintet, majd kitalálják róla, hogy rossz oktató, azt nagyon nehéz kezelni. Persze extrém esetek mindig vannak, de általában azt gondolom, hogy a legfontosabb, hogy a mércék, amelyeket felállítanak, valódi mércék legyenek. Ebben partnerek vagyunk.

E: Azért vannak a felsőoktatásban ezzel kapcsolatban akut problémák. Még az egyetemen sem kizárt, de a főiskolákon sokkal gyakoribb, hogy valaki már elért egy docensi rangot anélkül, hogy PhD-fokozatot szerzett volna...

K. P. L.: Ennek a világnak vége! Az új felsőoktatási törvény nagyon szigorú feltételeket szab az előrelépéshez. Még a főiskolákon sem lehet PhD nélkül docensi besorolást kapni. De most még van egy átmeneti időszak. Képzelnék el, hogy van egy 50 éves kollegánk, aki abba a kategóriába tartozik, amit Ön mondott: főiskolai docens, de nincs fokozata. Az ilyen oktatókat nem lehet az utcára tenni egyik napról a másikra, ezért ezen oktatók egy részét ún. „mestertanári” fokozatba tették. Ez egy új beosztás az egyetemeken és főiskolákon, és azok a kollégák kerülnek ebbe a beosztásba, akiknek nincs tudományos fokozatuk, de nem bocsátják el, hanem átminősítik őket. Viszont kritérium az, hogy magasabb óraszámot kell teljesíteniük.

E: Ez a rendszer már működik?

K. P. L.: Az új rendszer 2007 szeptemberétől működik. Ez egy nővum, amihez partnerek voltunk. Amikor a Felsőoktatási Tanácsban ezt az elnökség javasolta, azért tette, hogy ne kerüljenek ezek az 50 éves emberek az utcára (hiszen közöttük számosan vannak, akik nagyon jó oktatók), hanem legyen egy kifutási idejük, s ez a mestertanárság erre vonatkozik. Többet kell tanítaniuk, de nincs velük szemben egy olyan elvárás, hogy 50 éves korukban csináljanak PhD-t.

E: Vagyis a mestertanári státusban megmaradhatnak akár nyugdíjig?

K. P. L.: Itt különbség van a korosztályok között: 40 és 50 év között van egy olyan elvárás, hogy szerezzenek fokozatot, 50 év felett pedig azt nézik, hogy milyen oktató. Akik egyik feltételnek sem felelnek meg, azoktól természetesen meg kell válni.

E: Ha csoportos leépítésre kerülne sor, és a szociális és kiválósági szempontok valamelyikéből mindenképpen engednie kellene, akkor melyiket választaná?

K. P. L.: Elsősorban arra törekszünk, hogy csoportos leépítésekre ne kerüljön sor, szeretnénk megelőzni ezeket, amennyire csak lehet. Azért ez eddig sikerült: nagy volumenű elbocsátásokra nem került sor a felsőoktatásban, s remélem, nem is fog erre sor kerülni. Ahol azonban ilyen dolog felmerül, ott egyéni mérlegelés van. Számunkra a női oktatók védelme alapvető, főleg a családosoknál. A gyermekkel rendelkező oktatók egy kiemelten védett csoportot alkotnak, ahol nagyon keményen fellépünk. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a férfiak könnyebben találnak maguknak új munkahelyet, különösen a középkorú hölgyekhez képest. Természetesen azoknak a védelmében, akik alkalmatlanok, nem tudunk mit tenni, de az alkalmas családos hölgyek előnyben részesülnek a férfiakkal szemben.

E: Melyik volt a legkiélezettebb helyzet az elmúlt időszakban, amikor nagyon keményen fel kellett lépniük?

K. P. L.: Volt néhány kiélezett helyzet. Elsősorban a béremeléshez kapcsolódóan. 2007 februárjában egy országos közalkalmazotti sztrájkbizottságot kellett létrehozni, amiben az FDSZ is részt vett. A kiváltó ok az volt, hogy 10%-os infláció mellett nulla volt a béremelési ajánlat, amit elfogadhatatlannak tartottunk. Ez egy nagyon forró helyzet volt. Idén volt még egy hasonlóan forró helyzet, amikor felmerült a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a privatizáció kérdése, vagyis, hogy az állami intézményeket az államháztartási törvény alapján privatizálják, ami által az oktatók és a kutatók és az egyéb alkalmazottak is kikerültek volna a közalkalmazotti körből... egy szabad adás-vételi helyzet alakult volna ki.

Idén ez a két forró helyzetünk volt, de mind a két esetben sikerült kompromisszumot kötni, amiben nagyon komoly segítséget kaptunk személy szerint a miniszter úrtól, aki fo-



gadott minket. Ha ez az állami privatizáció bekövetkezett volna törvényi szinten, akkor arra is készen álltunk, hogy nem indítjuk el a 2007-es őszi félévet...

E: Már az előbb is felmerült bennem, amikor a sztrájbizottság megalakításáról beszélt, hogy vajon milyen eszközök állnak a rendelkezésükre, hogyan tudnak nyomást gyakorolni? A felsőoktatásban nem tűnik olyan fenyegetőnek, ha sztrájkot emlegetnek, mint mondjuk a vasutasoknál.

K. P. L.: Ez így van, hogy most a legutóbbi aktuális példáról beszéljek: 600 mozdonyvezető meg tud bénítani egy egész országot. Ha egy tanár bejelenti, hogy nem tart órát, akkor a hallgatók legfeljebb boldogok lesznek. Tehát nincs erről szó. Nekünk mások az eszközeink, elsősorban tárgyalunk, és próbálunk meggyőző érveket mondani. Úgy gondolom, hogy az 56 ezer felsőoktatási dolgozó, beleszámolva az orvosokat és agrárosokat is, azért ma a magyar elitet képviseli. A kormány is elgondolkodik azon, hogy érdemes-e szembe menni a magyar elit elképzeléseivel. Éppen ezért azt gondoljuk, hogy a legfőbb feladatunk: tárgyalni, tárgyalni és megint tárgyalni... Természetesen az is fontos, hogy együttműködjünk a hallgatóinkkal, és a hallgatóink ebben partnerek.

E: Elképzelhető, hogy együttes akciót szervezzenek a hallgatókkal...

K. P. L.: Igen, volt erről már szó... amikor a közalkalmazotti státus megszüntetése napirendre került, nagyon kemény lépéseket terveztünk. Azt mondtuk, hogy ha ki kell menni az utcára, akkor ezt választjuk, s ugyan mi kevesen vagyunk, de ha csatlakozik hozzánk 200 ezer hallgató, akkor már sokkal többen leszünk...

E: Végezetül szeretném, ha megosztaná velünk, hogy milyen célokat szeretne megvalósítani az FDSZ a következő pár évben?

K. P. L.: Alapvető érdekünk, hogy a felsőoktatás színvonala ne romoljon, tehát megfeleljünk azoknak az elvárásoknak, amelyek az Európai Unió tagországunkból adódnak. Ez az első cél. A második célunk az, hogy megteremtjük a kapcsolatot a munkaerőpiaccal, hogy nagyon kevés, ha lehet 0%-ban kifejezhető egyetemet és főiskolát végzett fiatal munkanélküli legyen. A harmadik célunk pedig, hogy az oktatóink, kutatóink és az alkalmazottak számára teremtsünk egy olyan életszínvonalat, amely nyugodt feltételeket biztosít a minőségi munkavégzéshez. E három célt különválasztani nem lehet, csak együtt valósítható meg. Ennek érdekében szeretnénk tevékenykedni a következő időszakban.

Az interjúkat Bíró Zsuzsanna Hanna készítette

INTERJÚ

Az egyetemi oktatók szakmájuktól független társadalmi politikai szerveződését, nyilvános aktivitását szerettük volna körbejárni interjú-blokkunkkal. Logikailag négyfajta ilyen társadalmi aktivitást különböztethetünk meg – leszámítva természetesen az egyéni megnyilatkozás lehetőségét: az „értékválasztót”, a „szakértőt”, a „pártelkötelezettet” és a „munkavállalót”. Az első típus az, amikor az egyetemi oktatók valamilyen értékválasztás alapján nyilatkoznak meg. Erre példaként a Professzorok Batthyány Körét hozzuk. A második típus az, amikor vezető oktatók a tudományos szakértelmükre építve szakértői szerepkört kívánnak betölteni. Ennek példáját a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesületben találtuk meg. A harmadik típus, hogyha a felsőoktatók politikai párt részeként fejtik ki tevékenységüket, erre példa az MSZP Felsőoktatási Tagozata. S végül a negyedik típus, hogyha szakszervezetet hoznak létre, erre példa a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete. A négy interjút e szervezetek vezetőivel készítettük, akik maguk is mindannyian vezető oktatók.



Náray-Szabó Gábor, a Professzorok Batthyány Körének elnöke

Educatio: Szeretném, ha röviden bemutatkozna, és elmondaná, hogy mikor és milyen módon jött létre a Professzorok Batthyány Köre.

Náray-Szabó Gábor: Vegyész egyetemi tanár vagyok, szerkezeti biológiával és gyógyszerkutatással foglalkoztam hosszú ideig, de most fokozatosan áttérek a humán tudományok területére miután a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója lettem másfél évvel ezelőtt. Csak egy mondat erejéig megjegyezném, hogy az információs szolgáltatás rendkívül gyorsan változó és igen nagy kihívásokat magában rejtő terület, ami engem rendkívül izgat.

A Professzorok Batthyány Köre 1995-ben alakult, én nem voltam az alapítók között. Néhány egyetemi tanár összejött annak érdekében, hogy időnként megfogalmazzák az általuk közösen vallott értékek alapján a magyar társadalom helyzetével kapcsolatos nézeteiket. Ez a társaság, akikhez én úgy 98/99 táján csatlakoztam, kezdetben laza baráti kör volt, mígnem 2002-ben egyik barátunk javaslatára egyesületté alakultunk, s így jobban, szervezeten és intenzívebben kezdtünk el dolgozni. A lényeg az, hogy mi, a Kör tagjai konzervatív értékek alapján állunk, közel áll hozzánk a keresztény-szociális eszme is, tehát gondolunk a leszakadókra. Bizonyos tekintetben liberálisnak is tekintem magamat,



és több tagtársamat is, ami azt jelenti, hogy nem akarunk mindenbe beleszólni, úgy gondoljuk, hogy az emberek egyéni szabadsága ugyancsak fontos érték. Talán úgy fogalmazhatnánk meg a legegyszerűbben, hogy szeretnénk, ha társadalmi felelősségvállalás, tudás és türelem jellemezné a tevékenységünket. S mivel mostanában a belpolitikai élet meglehetősen mozgalmassá vált, eléggé aktívak is vagyunk.

E: Mi volt a személyes motivációja arra, hogy belépjen az egyesületbe?

N-Sz. G.: Leginkább ezeknek az értékeknek a megnyilvánulása, valamint az az igény a részemről, hogy valamilyen formában a közéletben is részt vegyek. Úgy érzem, hogy sok baj van ma az országban, a magyar társadalommal különösen, s nem az a fajta ember vagyok, aki elbújik, közben bánatosan, a köldökét nézve panaszkodik, hanem próbálok tenni valamit és hatni. Az egyetemi tanár végül is kutató, tanít és próbál hatni is egy kicsit.

E: A PBK honlapjára kattintva már a bemutatkozó oldalon informálódhatunk a Kör alapvető céljáról. Idézem: „A Kör célja az, hogy a polgári értékrendet magukénak valló, ezen értékrend érvényesítéséért tenni akaró egyetemi tanárok közös munkájának keretét biztosítsa,…” Már a mondat retorikája is utal arra, amit az előbb Ön is kihangsúlyozott, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy konzervatív értékrendű, a politikai térben a jobb oldalon elhelyezkedő civil szervezet. Hogyan egyeztethető ez össze az egyesület „függetlenségével”?

N-Sz. G.: Úgy, hogy nem fogadunk el pénzt. Éppen most volt egy ilyen eset: megkérdezték a Népszabadságtól, hogy állami pénzekben részesülünk-e vagy sem, amire az volt a válasz, hogy nem, kizárólag a tagdíjakból fedezzük a kiadásainkat.

E: Mit ért a PBK „polgári értékrend” alatt, hiszen ezt a kifejezést gyakran meglehetősen tág értelemben használják?

N-Sz. G.: Mi a konzervativizmust olyan tekintetben valljuk, hogy vannak bizonyos alapértékek, amelyekhez ragaszkodunk: pl. a közösséget mi az egyén elé helyezzük. Ez szemléleti különbség a liberálisokkal szemben. Vannak különböző racionális érveim is a szemléletmódunk alátámasztására, de végső soron ez hitvallás kérdése. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy az egyéni kezdeményezéseket ne támogatónk maximálisan. Csak úgy megy előre a világ, ha mindig vannak fénylő csillagok, akik mindenféle közvélekedés ellenében tesznek valamit.

A változtatásokat óvatosan kezeljük. Ehhez hozzájárul nyilván az életkorunk is, mivel mi az idősebb generációhoz tartozunk, s mint általában az öregek, mi is megfontoltabbak vagyunk. Azonban most olyan a helyzet, annyira fergeteges felgyorsult a változás, olyan villámgyorsan avulnak el a dolgok, hogy ez már – véleményünk szerint – nagyon súlyos fenyegetést jelent. Különösen Magyarországon, ahol egy speciális kultúra virágzott, ami megvan még ma is. A nyelvünk más családba tartozik, mint a legtöbb európai nyelv. Ennek megfelelően speciális szint jelentünk az európai kultúrában, amelynek igenis részei vagyunk, már ezer éve, s ezt a speciális szintet meg is akarjuk tartani. A Batthyány Kör tagjai, akik talán sok mindenben eltérően gondolkodnak, abban biztosan egyetértenek, hogy a nemzeti létet meghatározónak tartják, és büszkéek a magyar nemzeti hagyományokra, a magyar kultúrára, annak felső szintű és népi részére egyaránt.

E: Miért éppen az első liberális miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos lett a névadó?

N-Sz. G.: Ez a kérdés mostanában gyakrabban felmerül, mert Batthyány év van, őrá emlékezünk a legkülönbözőbb formában. A névválasztásnak több oka van. Egyrészt a habitusa olyan volt, hogy kompromisszumokkal igyekezett megtalálni a megoldásokat: a

szabadságharcosokhoz és a Habsburg-házhoz is igyekezett hű maradni. A kormányán belül voltak ugyan feszültségek, nézeteltérések, de ezek között mindig a kompromisszumot kereste, és sokszor sikerült is megtalálnia. Mikor azonban az élére álltak a dolgok, és ki kellett állnia a meggyőződése mellett, vállalta a halált. Mellékesen megjegyezném, hogy az is példaértékű a számunkra, hogy Batthyány kormányának szinte minden tagja történelmi személyiség lett Kossuthtól Széchenyin át Eötvösig.

E: A Professzorok Batthyány Köréhez bármilyen magyarországi vagy külföldi magyar egyetemi tanár csatlakozhat, három egyesületi tag ajánlásával. Ebből logikusan következik, hogy a szervezet a magyar származású, illetve magukat magyarnak valló külföldi professzorokkal valamifajta értékközösséget vállal, anélkül, hogy nemzetközi vagy akár uniós szervezetté szeretne válni, ugyanakkor kizárja soraiából nemcsak a külföldi nem magyar professzorokat, de azokat a magyar egyetemi oktatókat is, akik még nem érték el a professzori rangot. Milyen célból volt fontos ez a kétirányú megszorítás?

N-Sz. G.: Nem jó szó az, hogy „kizárja”, inkább azt mondanám, hogy mi egy olyan egyesületet hoztunk létre, amely professzorokból áll. A külföldiekkel kapcsolatban: ha valaki nem magyar anyanyelvű, nem magyar kötődésű, akkor nem is jelentkezik. Nem volt arra példa, hogy pl. egy angol professzor akart volna csatlakozni hozzánk, de ennek a Kör nemzeti irányultsága miatt nem is nagyon lenne értelme. A nem magyar anyanyelvűekkel másik síkon tudnánk együttműködni. Ha kibővítenénk a Kör létszámát, akkor nem biztos, hogy ennyire koncentráltan tudnánk megnyilatkozni, mert akkor már nem arról lenne szó, hogy a professzorok állnak ki valamiért, hanem csupán egy egyesület, amelyben van sok professzor. Ennek nem lenne akkora súlya. Ha megnézzük a közvéleménykutatásokban, hogy mely foglalkozási ágak élvezik a legnagyobb megbecsültséget, akkor az orvosok mellett az egyetemi tanárok vannak elől.

E: Tehát elsősorban a személyi tekintélyükön keresztül szeretnének hatást gyakorolni.

N-Sz. G.: Pontosan.

E: A külföldön élő magyar professzorok száma a Kör tagjai között meglepően alacsony. A 212 tagból összesen öt személyt sikerült felfedeznem, akik külföldön élő magyar professzorok. Közülük egy Temesváron, három Nyugat-Európa egy-egy nagyvárosában (Berlinben, Bergenben és Stockholmban) és egy oktató az Egyesült Államokban (Los Angelesben) dolgozik. Ez az adat azért volt számomra meglepő, mivel arra számítottam, hogy a szomszédos országok azon régióiból, ahol viszonylag jelentős magyar kisebbség él, sokkal több csatlakozó lesz.

N-Sz. G.: Ez érdekes. Megmondom őszintén, hogy erre nem nagyon figyeltem fel. Az az igazság, hogy nem folytunk toborzó kampányokat. Ha valaki jelentkezik, felfigyel a tevékenységünkre, érdekesnek tartja, örömmel vesszük a jelentkezését. De úgy látszik, hogy a külföldi magyar professzoroknak vannak más szervezeteik, a Magyar Professzorok Világtanácsa például, amellyel egyébként sok mindenben hasonló a tevékenységünk, s a határon túli egyetemi tanárok pl. ebben aktívak. De ha felvételre jelentkeznek, ezt örömmel vesszük.

E: A tagfelvételnél a három belső ajánlás egy szükséges, de nem elégséges feltétele, mert a jelölést követően az elnökségnek ki kell kérnie a teljes tagság véleményét, és annak figyelembevételével kell a döntést meghoznia. Volt már arra precedens, hogy valakit a tagság véleménye alapján nem vettek fel?

N-Sz. G.: Volt. Nagyon kevés, de volt.



E: És lehet azt tudni, hogy hány százalékos ellenvoks kellett hozzá? Vagy milyen módon született meg a döntés?

N-Sz. G.: Nem a vokok számán múltott. Egyetlen egy személy vagy talán két ember szólott, hogy nem stimmel valami, aztán megbeszéltük az ajánlókkal, és visszavonta az illető a jelentkezését.

E: Tehát nem a szavazatarányról van szó, hanem vannak bizonyos kritériumok, amelyeknek meg kell felelni ahhoz, hogy valaki taggá váljon.

N-Sz. G.: Igen.

E: És arra volt példa, hogy valakit kizártak a Körből vagy kivált?

N-Sz. G.: Nem, szerencsére nem. Volt olyan, hogy valaki kilépett. Olyan is van, hogy valaki „dezaktiválódik”, nem fizeti a tagdíjat, s akkor egy idő múlva azt mondja, hogy mégsem marad az egyesületben. Amikor átalakultunk baráti társaságból egyesületté, akkor is voltak olyanok, akik nem léptek át, s voltak többen, akik igen.

E: A Kör tagjai között feltűnően sok a természettudós illetve az orvos (a tagság 86%-a). Ön szerint ez mivel függ össze? Kevesebb a társadalomtudós a jobb oldalon, vagy kevésbé összeegyeztethető a társadalomkutatók körében, hogy professzori köntösben adjanak hangot politikai vagy ideológiai nézeteiknek?

N-Sz. G.: Érintette a problémát. Kettős oka van ennek. Egyrészt a jobboldali érzelem nem két nap alatt alakul ki. Valószínűleg a tagtársaink már ifjabb korukban is kötődtek a jobboldali vagy konzervatív gondolkodáshoz, az ilyenek pedig a Kádár-rendszerben a társadalomtudományban nem igen tudtak boldogulni. Máig nagyon nehéz áttörni, és megfelelő elismertséget szerezni ilyen felfogással. Hogy csak egy példát mondjak, vannak olyan nemzetközi folyóiratok, amelyek kinyilvánítják, hogy nekik milyen az irányultságuk, s ha valaki más irányultságú cikket küld be, akkor azt mondják, hogy ők nem ezzel foglalkoznak, tessék máshol próbálkozni. Tehát kettéválik nemzetközi szintéren is nagyon sok szempontból a jobb- és a baloldal. Nehéz volt ezen áttörni. Egy-két történész, aki a közép-korral foglalkozott, vagy nyelvészek, akik elvontabb témákról írtak, sikerrel jártak, de egy jobboldali gondolkodású politológus vagy közgazdász nagyon nehezen boldogult. Tehát: valóban kevesebb a konzervatív professzor a társadalomtudósok és a bölcsészek között. A másik dolog: még ma is úgy van, hogy a társadalomtudományban a pályázatoknál ez bizony számíthat, sokkal inkább, mint a természettudósoknál. Bár néha még én is kapok szemrehányásokat, de azt még soha nem tapasztaltam, hogy azért utasították volna el egy pályázatomat, mert a Batthyány Kör elnöke vagyok. A természettudományos folyóiratok, a nemzetközi tudományos közösség ilyen distinkciót nem tesz.

Mindebből azonban az is következik, hogy konzervatív oldalon a természettudósok kénytelenek nyilatkozni és véleményt formálni olyan kérdésekről is, amelyek elvileg a társadalomtudósok és a bölcsészek szakterületéhez tartoznának. Kapunk is érte támadást! Ha butaságot mondunk, azért vállaljuk a felelősséget, és bocsánatot kérünk, de általában utánanézzünk a dolgoknak, és nem szoktunk túl gyakran hibázni. Nyilatkozataink ugyanis nem szűken vett szakmai kérdésekről, hanem az egész társadalmat érintő problémákról szólnak, és ezekről mindenkinek lehet véleménye. Bárkinek szíve joga ezzel egyet nem érteni, szakszerűtlenséget azonban csak akkor vethetnek a szemünkre, ha ténybeli hibát vétünk.

E: Ha már a megnyilatkozásoknál tartunk. Hogyan születik meg egy-egy nyilatkozat? Mi a mechanizmusa a közös álláspontok kialakításának?

N-Sz. G.: Általában úgy szokott lenni, hogy először is kialakul egy helyzet, s az adott helyzetben a tagság egyik vagy másik tagja úgy érzi, hogy valamit tenni kellene. Akkor ír vagy az elnöknek vagy az elnökségből valakinek, hogy lépünk ki a nyilvánosság elé. Erre mi eldöntjük, hogy ki kell-e lépni, vagy nem kell kilépni. Nagyon gyakran nem szeretünk megnyilatkozni, mert az csökkenti a megnyilatkozások értékét, de ha úgy gondoljuk, hogy kell valamit tenni, akkor többféle lehetőség is van. Az egyik az, hogy megfogalmazunk egy nyilatkozatot. Évekkel ezelőtt ez volt a fő megnyilatkozási forma, de rájöttünk, hogy ezt a sajtó nem szereti, ezért erről fokozatosan letettünk. Most inkább konferenciákat szervezünk, éppen most volt egy az egészségüggyel kapcsolatban. Aztán van, aki újságcikket ír, van, aki tanulmányt ír, vagy a városában megszervez egy kisebb-nagyobb ankétot egy bizonyos témában, s aztán ajánlásokat készít. Meg kell mondanom őszintén, hogy a sajtó számít igazán: ami átmege a sajtón, az van, ami nem megy át a sajtón, az nincs.

E: Mielőtt egy konferenciát megszerveznének, vagy nyilatkozatot tennének, gondolom, van előtte még egy belső vita vagy egy egyeztetés arról, hogy egy adott kérdésben mi legyen az egyesület álláspontja.

N-Sz. G.: Kétségtelen, hogy ezeket a kérdéseket alaposan meg kell vitatni, de nagyon ritkán nyilatkozik meg a Professzorok Batthyány Köre mint egyesület. Gyakrabban nyilatkozik meg az elnökség, mert az elnökség tagjai között ezt könnyebb egyeztetni, és többször nyilatkozom meg én, mint elnök. S ha nem úgy nyilatkozom meg, ahogy kellett volna, akkor kapok a fejemre, s legközelebb jobban vigyázok.

E: Melyek voltak azok a nemzetközi közéleti kérdések, amelyekről a Kör kifejtette a véleményét?

N-Sz. G.: Hát, nemzetközi nem túl sok volt... Volt, ugyebár, bár az sem nemzetközi, a népszavazás, az állampolgársággal kapcsolatban, amikor nagyon erőteljesen felléptünk, nagyon keményen dolgoztunk a sikerért,... sajnos hiába... Erről lehetne hosszasan beszélni, mert ez nagyon nagy baj... De, kifejezetten nemzetközi vonatkozásban, nem igen nyilvánultunk meg.

E: Talán a Babes-Bolyai Egyetem ügyben...

N-Sz. G.: Hát igen, de az is magyar ügy volt. A határon túli magyar kérdéseket én nem tekintem nemzetközinek. Ide tartozik a Bolyai Egyetem, a népszavazás, s talán még volt egy, régebben, amikor Szabadkán akarták a színházat lebontani, s az ellen tiltakoztunk... De arról, hogy mondjuk, az iraki háborúban mi legyen, nem szoktunk nyilatkozni.

E: Általában milyen módon hozzák nyilvánosságra a Kör véleményét? Vannak fórumok, ahol rendszeresen megjelennek?

N-Sz. G.: Nincsenek. A dolog ad hoc, ha van egy konkrét ügy, amiben nyilatkozni szeretnénk, akkor próbálunk sajtót szerezni, s aztán vagy sikerül, vagy nem. Ha élesebben fogalmazunk, vagy tévedünk, akkor nagyobb a sajtó, és mondanak ránk mindenfélét.

E: Volt olyan kérdés, amelyben nem sikerült közös nevezőre jutni az elnökségen belül, s ezért inkább nem nyilatkoztak?

N-Sz. G.: Igen. Vannak olyan dolgok, amibe ha belemegy az ember, eleve vereségre van ítélve. Vannak gumicsontok, amelyeket elővesznek időnként a sajtóban, azokban a kérdésekben nem akarunk megnyilatkozni. Ilyenkor nem is mindig egyeznek a vélemények...



Meg kell mondanom őszintén, hogy például a felsőoktatás területét én ide sorolom, bár volt, hogy megnyilatkoztunk... Nem is lehetünk objektívek ezzel kapcsolatban, mert a saját egzisztenciánkról van szó, s ezért nem is feltétlenül hiteles, amit mondunk. Voltak felsőoktatással vagy kutatással kapcsolatos ankétjaink, amelyek nem is kaptak túlságosan nagy visszhangot, s nekem személy szerint nem is nagyon tetszettek, mert nem feleltek meg az én ízlésemnek. Mi nem szakszervezet vagyunk, akik kiállunk azért, hogy pl. Pécssett az egyetemi tanárokat ne nyugdíjazzák. Ha a barátaimról van szó, akkor persze azt mondom, hogy őket ne nyugdíjazzák, de ha az elveket nézem, akkor azt mondom, hogy ha nem is az egész világon, de Európában az egyetemi tanárok 65 éves korukban nyugdíjba mennek...

E: Van kapcsolatuk a liberális vagy szocialista elitcsoportok bármelyikével? Szerveztek valaha olyan vitafórumot, ahol az ellentétes oldal képviselői is jelen voltak?

N-Sz. G.: Igen, mégpedig a népszavazás után. A mi kezdeményezésünkre felvettük a kapcsolatot az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával, mégpedig azért – s ez tőlem indult ki –, mert akkor, amikor ez kockázatos volt, ők kiálltak az „Igen” mellett. S mi úgy gondoltuk, hogy ezekkel az emberekkel nekünk meg kell ismerkednünk. Aztán megismerkedtünk, s egy nagyon sikeres ankétot tartottunk a népesedésről. Kiderült ott a konferencián, hogy nem volt olyan kérdés, amiben ne értettünk volna egyet teljes mértékben. A népesedési katasztrófa, ami a nyugdíjrendszer összeomlásával fog járni, a fiatal embereket, mint Önt is, kőkeményen érinti. Ha minden úgy marad, mint most, akkor összeomlik a nyugdíjrendszer és harminc év múlva nem lesz nyugdíj. Sok más kérdés is felmerült a konferencián... Szóval, az MSZP Társadalompolitikai Tagozatával azóta is tartjuk a kapcsolatot tiszteletben tartva egymás különbözőségét.

A Professzorok az Európai Magyarországért mozgalommal is kísérleteztünk, de nem sikerült közös rendezvényt összehozni. Mi szívesen kapcsolatba kerülnénk, szívesen megvitátnánk a dolgokat, de nem úgy, hogy egyetlen egy vélemény van, s azt kell mindenkinek aláírnia. Mi vitára gondoltunk... A liberálisokkal inkább egyenként a sajtón keresztül van kapcsolatunk. Éppen most volt egy derék vitám a Népszabadságban... Nem úgy kell tehát elképzelni, hogy a Professzorok Batthyány Köre egy hadtest, ami a tábornok intésére beindul, hanem a különböző tagjai különböző területeken lépnek föl, ott vitakoznak, mindenki a saját véleményét mondja, s van úgy, hogy egymással is vitatkozunk, akár a sajtóban is.

E: Részt vesz a PBK a Fidesz-KDNP, vagy bármely másik párt oktatáspolitikai vagy tudománypolitikai programjának a kidolgozásában?

N-Sz. G.: Nem. Csináltunk egy Szent István-tervet, ami két éve volt. Azt akkoriban Orbán Viktor méltatta, és elég nagy nyilvánosságot kapott. Nem arra gondoltunk, hogy ebből egy pártprogram lesz, hanem arra gondoltunk, hogy akár több pártnak is municiót szolgáltathat a programja kidolgozásához. Azzal teljes mértékben tisztában voltunk, és vagyunk ma is, hogy a Szent István-terv arra nem alkalmas, hogy pártprogrammá váljon. Vannak benne utópisztikus elképzelések, pl. az öko-szociális piacgazdaság, amiről mi hiszünk, hogy fog működni, de egy párt nem mondhatja, hogy ettől kezdve betiltom az autókat, és a környezetre koncentrálok, mert nem kap szavazatokat... De előbb-utóbb lehet, hogy ez mégis be fog következni, függetlenül attól, hogy a pártok mit mondanak.

E: Hogyan jellemezné a Kör kapcsolatát a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével, ill. a HÖÖK-kal? Voltak konkrét ügyek, amelyekben együttműködtek?

N-Sz. G.: Nem, nem volt... De, például Kiss Pap Lászlóval én személyesen jóban vagyok, már 15 éve ismerjük egymást, más körben ismerkedtünk meg. Ha bármi felmerül, előfordulhat, hogy közösen lépünk föl, bár eddig ilyen nem volt, mégis tudunk egymás működéséről. A HÖÖK-kal nincs kapcsolatunk, néhány fiatalemberrel előfordult, hogy volt valamilyen közös ügyünk, de formális kapcsolat nem jött létre.

E: A Kör egyesületi alapszabályában olvastam, hogy „az Egyesület élni kíván a civil szervezeteket megillető jogokkal (képviselő kuratóriumokban, egyeztető grémiumokban, stb.)”. Jelenleg milyen szervezetekben, grémiumokban vannak jelen?

N-Sz. G.: Majdnem sehol! Egyetlen egy tagunk van a civil szervezetek állami támogatásáról döntő bizottságban, de nekünk pénzt nem oszt, mert mi nem fogadunk el pénzt, viszont részt vesz a döntésekben arról, hogy mely szervezetek kapjanak pénzt, s megpróbál objektíven ítélni. Jelentkeztünk még rádió- és tv-kuratóriumokba, de nem húzták ki a nevünket a sorsolásnál...

E: A felsőoktatásban jelenleg mélyreható változások mennek végbe. Önök is kifejtették álláspontjukat az új felsőoktatási törvénnyel kapcsolatban, sőt, 2007 áprilisában alkotmánybíróági beadványt is készítettek. Kérem, foglalja össze olvasóink számára, hogy miért tartják az új felsőoktatási törvényt alkotmányos szempontból aggályosnak!

N-Sz. G.: Szeretném kihangsúlyozni, hogy csak a saját nevemben nyilatkozom. Korábban már mondtam, hogy vannak eltérések a tagok között, én közöttem és a többiek között is. Egy dologban közös a véleményünk: mindenki támogatta azt az alkotmánybíróági beadványt, amelyet Zlinszky János készített, s melynek az a lényege, hogy a tudományos kutatás szabadságát sérti, ha gazdasági törvényeknek vetik alá a felsőoktatást. Nem szabad korlátozni a tudományos kutatásokat gazdasági megfontolásból, kizárólag a minőséget szabad figyelembe venni. S ha ennek a kritériumnak megfelel, onnantól kezdve mindenki azt kutat, amit akar. Ezzel kapcsolatban találtunk a felsőoktatási törvényben olyan kitételeket, amelyek ezt az alkotmányos alapjogot sértenék. Az Alkotmánybíróóság most vette tárgysorozatba, szóval néhány hónapon belül talán lesz döntés.

E: Mondta, hogy nincs mindenben konszenzus a felsőoktatást illetően a Körön belül, de Önnek nyilván személyesen is nagyon sok tapasztalata van a felsőoktatásban zajló reformokról. Megosztaná ezt velünk?

N-Sz. G.: Tény az, hogy a felsőoktatás változtatásra szorul. De ez most már 15 éve zajlik. Ahhoz képest, ami a Kádár-rendszerben volt, biztos, hogy ma már a felsőoktatásban is sok mindent másképp kell csinálni. Csakhogy ez nagyon nehezen megy. Én türelmetlenebb voltam, s talán még most is az vagyok, gyorsabban szeretnék bizonyos változtatásokat, de be kell látnom, hogy a közeg olyan, amilyen, és befogadó közeg nélkül, tehát a résztvevők, a tanárok, a diákok és a személyzet többi része nélkül, nem lehet reformálni. Ha ráerőltetnek a felsőoktatásra bizonyos dolgokat, amelyek ellentétesek az érintettek felfogásával és érdekeivel, s ezért ellenkezést szülnek, akkor nem fog menni. Akkor csak zűrzavar lesz, mint ahogy most van, de eredmény az nem. A leglényegesebb változás, ami azért szépen lassan érvényesül, hogy az egyetem – s nem a főiskola (!) – a kutatásnak is színtere. Nem oktathat jól az egyetemen, aki nem kutat. Mégpedig azért nem, mert a tudomány rendkívül gyorsan változik. Az informatikában pl. néhány év alatt elavulnak az



ismeretek, de még az én szakterületemen is, ami egy kicsit lassabban változik, tíz év már aggastyán kornak számít egy-egy publikáció esetében. Ennek következtében nem tudja követni a változásokat a tanár, ha maga nem vesz részt bennük alkotó módon, nem olvassa a szakirodalmat, nem jár konferenciákra. Meg kell mondanom, hogy most már magam is kezdek távolodni ezektől a dolgoktól, s a legfrissebb eredményeket a diákjaim valószínűleg jobban tudják, mint én.

A másik dolog, hogy a Bolognai folyamat, a Bolognai Egyezmény, amit aláírt Magyarország is számos más európai országgal együtt, pozitívan értékelendő, úgy gondoljuk, hogy alapvetően jó, de nem szabad voluntarista módon, tehát igen rövid idő alatt kieroszakolni. S ezek közül egy konkrétum, amit most már látok pontosan (öt évvel ezelőtt, amikor a minisztériumban voltam, még erről másképp vélekedtem), hogy nem oldható meg a felsőoktatás területén a háromszakaszos oktatási forma. Az orvosoknál be sem vezették, a bölcsészeknél pedig meglehetősen furcsán néz ki, hogy valaki három évig tanul, aztán Arisztotelésznel abbahagyja, és Senecaról már nem is hall. A vegyészeknél érdekes módon még egészen jól megoldható, mert egy magasabban képzett laboránst tudnak kinevelni, de azért itt is vannak tárgyak, amelyeket az oktatási lánc legelején kell elsajátítani ahhoz, hogy a diák megértse a továbbiakat. Ennek megfelelően azt gondoljuk, hogy az lenne az optimális, ha elválnának az egyetemek és a főiskolák, pontosabban nem lenne kötelező a kettőt összeolvasztani, hanem külön működne egyetem is és főiskola is, s e két felsőoktatási út elválna már az érettségítől kezdve. Ettől függetlenül lehetne támogatni, és pozitív diszkriminációban részesíteni azokat a területeket, ahol a kettőt össze tudják olvasztani. De parancsszóra, mint ahogy most megy, a reform nem működik.

Egyszer már volt egy „rendrakás”, mégpedig többpárti konszenzussal a 90-es évek közepe táján, amit végül is a Fidesz-kormány fejezett be. Ez arra irányult, hogy csökkentsék a felsőoktatási intézmények számát, és ez jó volt. Nem volt több mint vagy 20 egyetem, és ugyanennyi főiskola, most meg az egyesített egyetemi és főiskolai rektori konferencia taglétszáma a korábbinak majdnem a kétszerese, 72 (!) Ez így nem megy! Azt értem, hogy minden vidéki város tudja, hogy nem virágozik fel a település, ha nincs ott valamiféle oktatás, lehetőleg felsőoktatás, tehát nagyon erősen lobbiznak az iskoláért. Ez az egyik érdek, de egy másik érdek az, hogy az intézményből kibocsátott szakemberek felkészültsége megfelelő legyen. Ez érdeke a nemzetgazdaságnak is, és érdeke az egyénnek is. A jelenlegi rendszerben azonban katasztrofális a felkészültség! Van néhány kiváló diák, mindig megvan az a 10–15%, akik maguktól is tanulnak, csak nem kell őket ebben zavarni, de a többi egyszerűen nem üti meg a mértéket.

E: Ennek a racionalizálásnak hajdanán azért az is eredménye lett, hogy nagyon különböző intézményeket integráltak egy mamutintézményé, minek következtében azóta is feszültségekkel terheltek az egyetemek.

N-Sz. G.: Igen, ez mindig így van. Kétségtelen, hogy amikor az egyetemeken a hatalmas pozíciók átrendeződnek, feszültségek vannak. Egy jó példát és egy rossz példát vennék elő abból a rendszerből: Szerintem a Szegedi Egyetem nagyon jól működik. Ott volt elég erő ahhoz, hogy összeolvasszák az ottani felsőoktatási intézményeket, az orvosok a vegyészekkel, a fizikusok az informatikusokkal együttműködnek, s az egyetem a szó valódi értelmében egyetemleges intézmény, universitas, ahol a teljes tudományt áttekintve oktatnak és kutatnak. A másik egy kicsit furcsa volt, mert a gödöllői Szent István Egyetemhez tartozott a budapesti Kertészettudományi Kar, ahol nagyok voltak az ellentétek, a távolság

is nagy volt, egyáltalán Gödöllő a telephelyeket tekintve a fél országra kiterjedt..., s most átment ez a kar a közgazdaságtudományi irányultságú Corvinus Egyetemhez, ami képtelenség! Van egy látszólagos egyezség, de ez nem az egyetemmé válás felé mutat. Anno magam is szerettem volna, mint állampolgár, ha a Műegyetem és a Közgazdaságtudományi Egyetem egyesül, s mint hallottam, Andorka rektor úr is ezt szorgalmazta. Ezek térben is közel vannak egymáshoz, ami előnyös, de végül ezt a tervet állítólag a hallgatók akadályozták meg..., mert bizony tanulni kell a Műegyetemen. Az építészeknél az a mondas járja, hogy a gólyákat így fogadják a tanév első napján: „Van egy jó hírem. Már csak egyet kell aludni karácsonyig.” Miért? Mert egész éjszaka rajzolnak, és nincs idejük aludni. De ennek meg is van a jutalma, mert a műegyetemisták előtt – erről lehet olvasni a különböző sajtótermékekben – nagyon jó álláslehetőségek nyílnak meg. A Műegyetem egyébként továbblépett, mivel tudták, hogy közgazdaságtan nélkül a mérnöki munka nem ér sokat, ezért kialakítottak egy saját kart.

E: Már csak egy záró kérdésem lenne. Ön, mint a Professzorok Batthyányi Körének elnöke mit könyvelne el a következő pár évben sikerként?

N-Sz. G.: Én sikerként könyvelném el, s van is erre esély, ha az egyetemek és a főiskolák olyan értelemben különválnának, ahogy azt az előbb mondtam. Az egyetemen a kutatás meghatározó lenne, ahogy a minőség is. Erre vannak jó példák, például a saját egyetemünkön, a saját kémiai intézetemben, ahol van egy értékelési rendszer, mely igen sokféle szempontból értékeli az egyént, és kialakul egy rangsor. Ha valaki a rangsor végén találja magát, akkor elkezdhet bizonyítani. Bizonyos mértékű versenyre szükség van az egyetemi oktatók között is, mert erről szól a kutatás. Ha ezt elfogadnák szélesebb körben, akkor ezt sikernek ítélném meg. Ebben az irányban optimista vagyok, mert vannak bizonyos lépések. Türelem kell hozzá, és tisztesség. Ha valaki csal, akkor torzítja a versenyt. Erre nagyon figyelnie kell az egyetem vezetőségének, és minden szinten, kormányzati szinten is ügyelni kell arra, hogy a versenyt tisztességesen szervezzék. A következő pedig, hogy lássa be a Magyarországon igen befolyásos pénzvilág, hogy a felsőoktatás és a kutatás, mint a felsőoktatás része, és persze az akadémiai kutatás is, stratégiai ágazat. Itt nem szociális kiadásról, netán pazarlásról van szó, hanem befektetésről. Ez nem egy vagy két év alatt hoz hasznot, hanem húsz év alatt, de hosszú távú befektetés nélkül nincs jövő. Ha a rendszerváltás idején hozzáfogtunk volna ehhez kökeményen, akkor már jönnének az eredmények. Így is van már egy néhány: itt van az Ericson fejlesztő központja, most épített a francia tulajdonú EGIS gyógyszervállalat egy új kutatási központot. Magyarország nagyon jól áll a kutatások tekintetében az újonnan csatlakozott országok között. Csak egy adat erre vonatkozólag: egy nagyon éles pályázat van éppen folyamatban több mint 9000 uniós fiatal kutató jelentkezéssel. A pályázatok mindössze öt százaléka mehetett tovább a második fordulóra. Ebből a kb. 400-ból harminc az újonnan csatlakozott országokból jött, s ebből a harmincből tizenhat magyar pályázó volt. Tehát még most is nagyon jó a tudományos potenciálunk, és nem hiszem, hogy máshol, mint az innováció területén komoly esélyünk lenne arra, hogy nemzetközi szinten labdába rúgjunk. De ha állandóan elveszik a pénzt, és elbizonytalanítják a fiatalokat, akkor ez le fog romlani. Sajnos a még mindig versenyképes gyógyszerkutatás területén már látok jeleket, hogy csökken ez a bizonyos potenciál. Tehát azt szeretném látni, ha a felsőoktatás és kutatás, a felsőoktatás és az innováció egysége megerősödne, és konszenzus uralkodna az országban arról, hogy ezzel kapcsolatban maximális támogatásra van szükség.



Koncz István, a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden, és mondja el, hogy kik és miért hozták létre a Professzorok az Európai Magyarországért Közhasznú Egyesületet.

Koncz István: Koncz István vagyok, 30 éve tanítok egyetemen és főiskolán, s azóta végzek kutatómunkát is. 1990–94 között az MTA Pszichológiai Intézetének ügyvezető igazgatója voltam. Korábban a kamaszok és a tanárok, ma elsősorban az üzletemberek személyiségét kutatom. Hobbim az irodalmi szerkesztés és a könyvkiadás.

Én vagyok jelenleg a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület ügyvezető elnöke. Az egyesület soros elnöki rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy négy elnöke van, akik évente váltják egymást. Demetrovics János akadémikus volt az első alapító elnök. Az ügyvezető elnök „új találmány” az egyesületben, mivel kiderült, hogy éves váltásban nem lehet operatíván szervezni. A PEM 2003-ban alakult, de előzményei is voltak. Ezeket én nem ismerem. A PEM azzal a céllal jött létre, hogy a humán és reál értelmiségieket összefogja. Azokat, akik profik a szakmájukban, és egyetértenek azzal a törekvésünkkel, hogy a magyar értékeket fel kell fedeznünk, és kommunikálnunk kell a nagyvilág felé. Professzorok egyesülete lett, mert az alapítók professzorok és akadémikusok voltak, de ma már olyan profi szakembereket fog egybe a szervezet, akik nagyon szeretnének valamilyen szakmapolitikai munkát végezni, de politizálni nem. Mottónk szerint: „Társadalmi problémaérzékenység, tudásalapú – közös – megoldáskeresés.”

E: Az Egyesület öndefiníciója szerint „az európai és magyar értékek kapcsolatára, közvetítésére, bemutatására kívánja fordítani figyelmét”. Melyek azok a magyar és európai értékek, amelyekről itt szó van?

K. I.: Az egyesület létrehozása mögötti gondolat az volt, hogy nagyon sok olyan értékünk van, amely európai, nemzetközi érték, de igazán még azt sem vagyunk képesek bevallani, hogy ezek a mi nemzeti értékeink. Sok-sok olyan szelete van a történelmünknek, a „lenyomott” személyiségünk múltjának, ami értéket képvisel. Nem arra gondolok csupán, hogy „helytállunk Európáért”, bár ezt is el kellene először ismerni, hogy helytállunk már vagy ezer éve, hanem például arra, hogy nagyon kitartóak vagyunk. Ez is egy nemzeti érték, mert ez hozza ki a lenyomott nemzeteket a sárból. Ez nem nemzetieskedés, hanem tény: nem volt olyan ötven évünk, amikor ne mondta volna valaki, hogy nem érünk semmit – s ez a személyiségünkön látszik is. Tehát az is nagy értékünk, hogy kitartóak vagy hogy megbízhatóak vagyunk. Ezek alapértékek, amelyek újabb értékeket teremtettek: épített és természeti értékeket. A teremtett értékeink egy részét elfogadja a világ a világörökség részeként, de számos értékünk ismeretlen, vagy más tulajdonában van. Az egyik érték-sor tehát az egyénben (s nem a közösségben!) keresendő – ez az egyik szelete a mi érték-rendszerünknek. A másik szelete azok a kikezdhethetetlen európai értékek, amelyek itt teremtődtek meg, mint pl. a tudományos eredmények, vagy a magyar reformáció. A sort persze hosszasan lehetne folytatni, éppen ezért terveztünk meg másfél évvel ezelőtt egy programsorozatot, amely az „Európai nemzeti értékeink” címet viseli. A cél, hogy először is felkutassuk az értékeinket, akárhol is van Magyarországon (ilyen pl. a debreceni reformáció), utána, hogy megmutassuk ezeket a képviselőinknek, akik Budapesten döntenek az ország sorsáról, s végül megmutassuk Brüsszelben az ottani magyarok segítségével, de nem csak Európának, hanem az egész világnak.

E: Egy egyesület névválasztása mindig üzen valamit. Az Önök esetében mintha azt üzenné, hogy Európán kívül nincs Magyarországnak jövője.

K. I.: Nem hiszem... Egy olyan folyamatban jött létre a szervezet, ami a legfontosabb folyamat volt akkoriban: az Európai Unió tagjai lettünk. Már többször elmondtam konferenciákon, hogy mi a honfoglalás óta mindig is európaiak voltunk. Amikor megalakult az egyesület, azt szerettük volna hangsúlyozni, hogy az európai jövőterv megalkotásában az értelmiség részt akar venni, akár az ország irányítóival együtt, akár a kormány mellett, akár a kormánnyal szemben. Azt is szoktuk mondani, hogy a „mindenkori kormány lelkiismerete” is szeretnénk lenni – a mostani kormány nyitott is erre. Néhány hete a sajtóban felvetették, hogy a kormány „kiszolgálói” vagyunk, de itt nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a szervezet nem hagyja, hogy a kormány az alkotó értelmiség nélkül tervezze meg a jövőt. Az egyesület könyvsorozata is erről szól. Ezek diagnózisok, amelyekben nem azt írjuk le, hogy mit kell csinálni, hanem azt, hogy mit lehet csinálni – a gyakorlatot kutató tudós szerint. Most már nem is tudja, s nem is akarja kikerülni a kormány az eddig elkészült öt kötet igazságait, és lesz még jó néhány...

E: Említette, hogy az alapítók között csak professzorok és akadémikusok voltak. Mennyire tekinthető exkluzívnak az egyesület?

K. I.: Abban az értelemben exkluzív, hogy azok, akik a tizenöt szakmai politikai műhelyben dolgoznak, és felvállalják az országos szintű koordinálást, többnyire professzorok és akadémikusok. Abból a szempontból is exkluzív, hogy Debrecen és környéke tekinthető a prototípusnak, és ez az a regionális szervezetünk, ahol, ha jól emlékszem, öt akadémikusunk is van. Úgy is exkluzív, hogy az alkotni akaró vezető értelmiség kereszttmetszete.

E: A műhelyvezetőkön vagy regionális vezetőkön kívül is csak professzorok vesznek részt a munkában?

K. I.: Nem. Azok a professzorok, akik egy-egy szakma krémjei, adhatnak az egyesületnek exkluzív jelleget, de azért nagyon sokan vannak, akik együttműködnek a műhelyekkel, és nem professzorok. Ezek közös jellemzője, hogy mindannyian profik a maguk területén, szóval akár el is hagyhatnánk az egyesület nevéből a „professzorok” megjelölést, és használhatnánk helyette a „profit”. A professzorok és akadémikusok nagy tömegét (száz feletti létszámról van szó) azok adják, akik létrehozták az egyesületet, illetve az első körben csatlakoztak.

E: Most hány tagja van az egyesületnek?

K. I.: Most több mint háromszáz tagja van, de ez változik folyamatosan, mert például a rektorválasztások után még nem alakult ki, hogy az új rektorok hogyan viszonyulnak az egyesülethez. Az előző hároméves ciklusban a Rektorok a Magyar Felsőoktatásért Egyesület is csatlakozott. Az első két évben mindenki egyénileg lépett be, de később egyesületek is csatlakoztak hozzánk, mint a már említett rektori egyesület vagy az Országos Tréner Egyesület.

E: Ha már a tagságról beszélünk, hadd kérdezzem meg, hogy miért nem nyilvános a taglista?

K. I.: Én nem tudok róla, hogy nem nyilvános...

E: Mindenesetre nem lehet olyan egyszerűen hozzáférni, mint a Batthyány Kör esetében. Náluk fenn van a lista az egyesület honlapján.



K. I.: Nem tudok róla, hogy nem nyilvános... Amit biztosan nyilvánosságra hoztunk, az a vezető tisztségviselőknél a sora. De a lényeg, hogy soha senki nem tiltotta meg... Lehet, hogy csak a mechanizmusunk nem működik úgy, hogy mindent a honlapra tegyünk... Az is hozzátartozik a dologhoz, hogy eddig a honlapra nem figyeltünk eléggé, mert nem ez volt a központi kérdés, hanem az, hogy építsük fel a szervezetet, legyenek embereink, és akarjunk együtt alkotni valamit. Lehet, hogy ezt nem jól tettük, de nem szeretnénk olyanok lenni, mint sok szervezet – s itt most nem a Batthyány Körre gondolok –, amelyek megmutatják magukat, állandóan reflektorfényben vannak, de közben a tagok nem dolgoznak...

E: Mi a feltétele a csatlakozásnak?

K. I.: A vezető értelmiséghez kell tartozni, és igazolni kell, hogy az illető már alkotott valamit, még akkor is, ha „csak” adjunktus. Vállalni kell, hogy a magyar értékeket felkutassa, és azt kommunikálja. Meg kell határozni, hogy mely konkrét szakmai területről csatlakozik melyik szakmapolitikai műhely mögé. Ami még fontos, hogy a vezetőségnek a felsorolt referenciákat, a jelentkező munkásságát el kell ismernie. Ez a vezetőség nemcsak az elnökökből áll, hanem más profi szakemberek is részt vesznek benne, s a területiség elve is érvényesül. Ugyanakkor az egyéni tagság kiemelt forma nálunk, de nem kell feltétlenül egyéni tagnak lenni, lehet pártoló tag vagy támogató tag is valaki. A szakmapolitikai műhelyeinkben dolgozók többsége egyáltalán nem tagja egyénileg az egyesületnek, de dolgozik.

E: Az egyesületbe nem csak magyarok, hanem külföldiek is beléphetnek. Bárki csatlakozhat?

K. I.: A világ bármely országából csatlakozhatnak, de ez egy eléggé beszűkített lehetőség már. Nagyon beelendültünk az elején, azt mondtuk: a külföldön élő híres magyarok, a bennünket ismerő és elismerő külföldi professzorok is csatlakozzanak. Az elsők között ilyen volt a holland Mönks professzor, aki az Európai Tehetség Társaság elnöke, az egyik legismertebb tehetségkutató a világon. De szoros kapcsolatunk volt Hershko Nobel-díjas tudóssal is. Tehát elindult egy folyamat, de aztán megállt, mert rájöttünk, hogy tulajdonképpen nekünk kellene megkeresni azokat, akiket be szeretnénk vonni a munkánkba, s ez a keresés most elsősorban a szomszédos magyar származású egyetemi tanárok körében folyik. A szervezetépítés ezzel egy minőségileg új szakaszba lépett.

E: Volt olyan, hogy valakit a jelentkezők közül visszautasítottak?

K. I.: Visszautasítani még nem utasítottunk vissza senkit, de olyan volt, hogy azt mondtuk, hogy valaki legyen inkább pártoló tag. A tagságnak ugyanis van még egy nagyon fontos feltétele, mégpedig az, hogy keményen kell dolgozni! Azok még pártoló tagok lesznek, akik nagyon fiatalok. Megjegyzem: nagyon sok fiatal van a csapatban, külön PhD szekciónk is van már két éve, és vannak egyetemi és főiskolai hallgatóink, akiket egyénileg nem léptetünk be.

Vannak persze etikai kitételeink is, ami inkább az egyén habitusára vonatkozik, vagy a világlátására, olyan szempontból, hogy pl. nihilista nem lehet. Ilyen etikai jellegű probléma azonban a jelentkezőkkel még nem volt.

E: Volt arra precedens, hogy valakit kizártak az egyesületből?

K. I.: Nem.

E: Mennyire vannak egyensúlyban a PEM tagságában a különböző tudományterületek képviselői?

K. I.: Ez egy érdekes dolog. Az alapítók nagyobb részt orvosok és természettudósok voltak néhány kivétellel. Az orvosok körében volt talán a legnagyobb igény arra, hogy legyen egy szervezet, ahol a nemzet sorsát meghatározó nagy kérdéseket meg lehet vitatni. A jelenlegi szervezetünk erre teljesen alkalmas. Ebből a szempontból tipikusnak mondható az egészségügyről szóló konferenciánk, ahol Tulassay Tivadartól, a Semmelweis Egyetem rektorától kezdve Solymosi Tamásig, a legkülönbélebb világszemléletű tudósok jöttek össze. A zárás utáni beszélgetésen talán éppen a Semmelweis Egyetem rektorának a szájából hangzott el, hogy ilyen rendezvények kellenek, ahol a különböző elképzeléseket nemcsak ütköztetjük, hanem megszülethet egy olyan dokumentum is, amit a kormány asztalára lehet tenni azzal, hogy ez a vezető professzorok véleménye. Tehát hihetetlen igény van az emberekért felelős tudósok körében, hogy valaki megszervezze nekik azt a fórumot, ahol hasznosítható a véleményük, s itt a PEM animátori, egyeztető, sőt időnként kibékítő szerepe is nagyon jelentős lehet.

E: Nem kétséges, hogy közvetítő funkciókat is betölthet egy ilyen szervezet, de ha visszatérünk a kezdetekhez, akkor talán mégis lehet abban valami, hogy a PEM megalakulása egyfajta reakcióként is értelmezhető arra, hogy egy évvel korábban az ugyancsak természettudósok és orvosok által alapított Batthyány Kör egyesületté vált?

K. I.: Nézze, én ezt nem tudom..., de személy szerint azt gondolom, hogy nem. Amikor már tisztává vált szervezetileg az egyesület, soha sehol nem írták le és nem hangzott így el. Biztos, hogy korábban, rejtett vitákban egymásnak feszülhettek így is az indulatok, s lehetett mögötte politikai hovatartozás kérdése is, de mind az öt nagy konferenciánk azt mutatja, hogy mi nem vagyunk a „másik oldal”, és nem tartom a Batthyány Kört sem a „másik oldal”-nak. Valójában nem ez érdekli a tudósokat: teljesen mindegy, hogy valaki más filozófiát követ, az a lényeg, hogy a véleményük elhangozhasson és hasznosuljon. Erre nagyon készülnek mindkét egyesületben, s mindig kulturáltan ütköznek, ami nem jellemző azért minden egyesületre, de erre a kettőre – úgy gondolom – igen. Minden szűk körű vagy nagyobb nyilvánosság előtt folyó vitánkon, különösen a vidéken megszervezett konferenciákon, különböző pártállású vagy világnézetű személyek kerültek össze, de nem ez érdekelte őket. Például a következő konferenciánkon Kósa Lajos, a debreceni polgármester és Bölskey Gusztáv püspök úr is előad.

E: Náray-Szabó professzor azt mondta, amikor faggattam az értelmiségi szervezetekkel való kapcsolatukról, hogy ők a PEM-mel próbálkoztak, de nem tudtak közös rendezvényt összehozni. Az Önök részéről volt közeledés?

K. I.: Azt gondolom, hogy Náray-Szabó professzornak jogos ez az érzése, mert szervezetileg nem működünk együtt, de hadd tegyem hozzá, hogy vagy másfél éve van ilyen tervünk, s tudom, hogy ők is keresik velünk a kapcsolatot. Tehát szervezetileg még nem fogtuk meg egymás kezét, de szerintem e felé haladunk. Már csak azért is, mert mind a két egyesület tagjai egymással nagyon jó szakmai kapcsolatban vannak, rendszeresen találkoznak a szűkebb rendezvényeiken, s a mi nagy rendezvényeinken is mindig van a Batthyány Körből valaki. A parlamentben például a „Tudásalapú kormányzás” című konferenciánkon vagy tízen voltak jelen onnan. De mi ilyenkor nem egyesületből, hanem egyénileg, a szakmából hívunk embereket. Szóval, jogos lehet az igénye Náray-Szabó professzor úrnak, hogy le-



gyen szervezeti szintű a kapcsolat, de ehhez az elnökségek közötti egyeztetésre van szükség. Én személy szerint nagyon örülnék ennek, mert a fő stratégiai kérdésekben nincs nagy eltérés közöttünk: mindannyian azért akarunk tenni, hogy Magyarország európai polgárokat nevelő ország legyen.

E: Többször is kihangsúlyozta, hogy politikai pártoktól független az egyesületük. Ez azt jelenti, hogy közvetlenül nem is vesznek részt a parlamenti pártok szakmapolitikai programjainak a kidolgozásában?

K. I.: Igen! Mindenki magánemberként tagja az egyesületnek. Minden egyesületben meg lehet nézni, hogy ki melyik párthoz tartozik, és akkor lehetne címkézni, hogy az egyik „jobboldali”, a másik meg „baloldali”. Egy biztos: az egyesület elnökségében senki sem folytat direkt politizálást, mert ez nem politikai szervezet. Szerintem nem helyes azt gondolni, hogy egy társadalmi munkában dolgozó tudós, csak azért, mert SZDSZ-es, vagy fideszes, vagy MSZP-s mindig politizál, mert ez egyszerűen nem így van. Semmi értelme címkézni, hogy Daróczy Zoltán „MSZP-s” vagy Pálinkás József „fideszes”, mert még ha igaz is, nem ez határozza meg azt a szakmai munkát, amit végez. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyesületünk megalakulása óta nem volt más kormányon, csak az MSZP-SZDSZ koalíció. Ez a kormány felvállalta, hogy a csapatunk tudását hasznosítja. Először nem megrendelésre, de most már együttműködés alapján olyan kritikai diagnózisokat állítunk fel, amelyeket a kormány hasznosíthat a saját stratégiai terveiben. Ha egy másik kormány jönne, akkor lehet, hogy az is elfogadná, mert nem is nagyon hagynánk, hogy figyelmen kívül hagyja a véleményünket. Tehát nálunk nem jelenik meg senki pártpolitikus mezben, egymást nem szoktuk soha címkézni.

E: Ha már a sajtó szoba került, nemrégiben megjelent a Magyar Nemzetben egy cikk, amely a PEM politikai elkötelezettségét taglalja, azt állítva, hogy az egyesület az elmúlt két évben a Miniszterelnöki Hivataltól 20 millió forint támogatásban részesült. A Professzorok Batthyány Körének elnöke azt nyilatkozta, hogy ők csak a tagdíjából fedezik a költségeiket. A PEM milyen pénzügyi forrásokkal rendelkezik?

K. I.: Bizony, ez egy nagyon érdekes sajtóvita volt, ahol leginkább a különböző orgánumok vitatkoztak egymással... Ez a cikk nem volt jó szándékú cikk és nem két évről van szó. Amikor jeleztük, még a Medgyessy-kormányának, hogy nem hagyjuk, hogy ezt a tudós társaságot kihagyják a jövőépítésből, akkor megkérdezték, hogy mit tudunk nyújtani. Ekkor az első három kötetünket letettük az asztalra – közigazgatás, egészségügy, fenntartható fejlődés –, és semmilyen támogatást nem kaptunk. Ezek után létrejött egy együttműködési megállapodás a kormánnyal. Én számos helyen (tévében, rádióban, sajtóban) elmondtam, hogy szívesen leülök bárkivel, és megmutatom azokat a produktumokat, pl. a diagnózis köteteket, amelyekhez a Miniszterelnöki Hivatal is hozzájárult. Hogy miből fedezzük a költségeinket? A tagdíjából, a Civil Alapprogramból, mert közhasznú szervezet vagyunk, és így már tudunk ilyen támogatásra pályázni, egyéni felajánlásokból (hozzá kell tennem, hogy vezető kutatóink 10–20 ezer forintokat is befizetnek tagdíj gyanánt), vannak magánemberek, akik támogatják a szervezetet, s úgy tűnik, hogy nyitott felénk a magyar tőke is. Szóval sok elemből áll ez össze. A kormánnyal kötött megállapodás alapján a kutatási feladatok elvégzésére kapott pénzünk az utolsó fillérig azokra a feladatokra ment. Ehhez azonban hozzátenném, hogy egy jól menedzselte, szűk vezetőségű, nem nagy apparátussal rendelkező egyesületnek sokkal könnyebb a tudományban is haladni. Amit egy nagy állami intézmény több év alatt tud megcsinálni, azt mi néhány

hónap alatt elvégezzük. Az más kérdés, hogy az eredménynek nem mindig örülnek. Volt olyan, hogy egy miniszter először azt mondta, hogy nincs igazunk, aztán egy hónappal később megkérte a kötetünket három példányban, hogy odaadja az államtitkároknak mint kötelező olvasmányt...

E: A PEM tevékenysége nagyon sokrétű: vannak nyilvános konferenciái, könyvbemutatóval egybekötött klubbeszélgetései, könyvsorozata, stb. Kik és milyen módon hoznak döntést arról, hogy egy adott évben mely témák kerüljenek a középpontba?

K. I.: A szakmapolitikai műhelyek teljesen önálló szakmai életet élnek. A terveiket többnyire csak elmondják, s nincs más nyoma, mint egy jegyzőkönyvi bejegyzés, hogy az elnökség a javaslatokat meghallgatta. Ilyen volt például az ELTE oktatóinak vállalása: a PPK néhány tanára Bábosik István professzor úr vezetésével jelentkezett, hogy ezt és ezt kutatnák, vannak már kész anyagaik, de álljunk mögéjük, illetve „tegyük alájuk” a szervezetünket és publikáljuk a szakmai anyagaikat. A szakmapolitikai műhelyek vezetői tehát az elnökséget kérik, hogy az elképzeléseiket „eméssze meg”, főleg, ha szervezeti és anyagi támogatást várnak hozzá. Vannak olyan szakmapolitikai műhelyeink is (pl. biztonságpolitika, erőszakmentesség), amelyek soha nem kértek semmit, és most kilépnek egy nagy konferenciával és egy kötettel. Vagy itt van az én műhelyem, a tehetséggondozás, hamarosan megjelenik a kötetünk, nem kértünk támogatást, de tájékoztattuk az elnökséget, amelynek persze én is tagja vagyok, hogy vegye fel ezt az éves tervbe. Olyan témák is vannak, amelyeket az elnökség javasol, mert látja, hogy a kormány bajlódik vele, pedig meg akarja oldani. Ilyen pl. a feketegazdaság, a kisvállalkozások közelítése a multikhoz, a fenntartható fejlődés jogi háttere, stb. Tehát összességében egy nagyon rugalmas mechanizmus működik.

E: Vannak bejáratott csatornák, amelyeken keresztül eléri az adott szakma képviselőit, egyrészt azokat, akiket be szeretnének vonni a szakmapolitikai műhelyek munkájába, másrészt a szélesebb szakmai közönséget?

K. I.: Ebből a szempontból mi abszolút direktsek vagyunk. A tagságunk a legkülönfélébb szakmák kiemelkedő szereplőiből alakult ki. Mint ahogy már korábban említettem, eredetileg a szervezetet nagyrészt orvosok és reálértelmiségiek alakították, ezért elkezdtük keresni a humán értelmiségieket. Aztán kiderült, hogy jó néhány pedagógiát-pszichológiát kutató, nagynevű tudósunk is van, Balogh Lászlótól Bábosik Istvánig (aki nem tagunk, de mindenhol ott van), de ide sorolom az alapítók közül Ranschburg Jenőt is. Arra is rájöttünk, hogy az elméleti szakemberek mellett a pedagógia gyakorlati művelőit is érdemes meghívunk, így kerültek be a pedagógiai intézetek munkatársai, vagy iskolaigazgatók is. Tehát teljesen tudatosan válogattunk, hogy olyan területeken (regionális és szakmai értelemben), ahonnan még nem volt emberünk, legyen valaki, aki ott a munkát megszervezi.

Kérdezte a szélesebb szakmai nyilvánosságot. Ez a Mentor magazin által adott, amelyen keresztül következetesen minden szakmai lépésünket nyilvánossá tettük. Ez 8–10 ezer olvasót jelent, sőt akár többet is, mert az egyetemek és főiskolák könyvtáraiban is fellelhető a magazin. Ezen kívül van egy budapesti klubunk, ami havonta egyszer összeül. Az elsón senki nem volt, aki csak úgy bejött volna, most az utóbbin már alig voltak olyanok, akik a tagjaink, pedig ilyenkor meghívunk 10–20 embert, akik a kutatásokat összefogják, és köteteket terveznek, de olyan külső szakembereket is, akik nem is ismernek bennünket.



Itt egyébként a kontraszt az, hogy a köztisztviselők egy része a klubbeszélgetésekre nem mozdul, hiába hívjuk meg őket. Az oktatás kérdése is ilyen. A másik oldalon: hihetetlenül jól együttműködve az Oktatási Minisztériummal és a Magyar Tehetséggondozó Társasággal 2006-ban például volt egy nagyszerű nemzetközi kongresszusunk. Szóval: ha tenni lehet, akkor működik a kooperáció, de hogy csak beszélgessünk, arra nincs nyitottság. Ugyanez a sajtó részéről: meghívunk mindig egy sor orgánumat, ebből 4–5 ember ott is van, de ezek többnyire azok, akikkel egyébként is kapcsolatban állunk.

S még valami: az igazi nyilvánosság vidéken van, ott mindig tudják, hogy ki mit csinál, s ha sikerül, mint pl. Debrecenben, Szarvason, Szolnokon, rátalálnunk néhány emberre, akiknek komoly tekintélye van, akkor százával jönnek a szavukra, s megjelenik a helyi sajtó, rádió, kábeltévé, vagyis mindaz, amit hallgatnak és néznek az emberek, és tudósítanak rólunk.

E: Ha jól értelmezem, akkor az államigazgatással meglehetősen felemás a kapcsolatuk. Csak a konferenciaszervezés területén tudnak együttműködni?

K. I.: Két véglet jellemzi a kapcsolatunkat: volt, hogy az a főosztályvezető, aki felel az adott területért, az utolsó pillanatban lemondta a meghívást. Ugyanakkor az egyesület vezérkarát tisztelik, szakmailag kikezdehetetlennek tartják, s ha azt szeretttük volna, hogy Medgyessy Péter vagy Kiss Péter ütköztesse véleményét meghívott előadóinkkal, akkor erre készségesen vállalkoztak. Ez kritika az államapparátus egy része felé: nagyon jó lenne, ha nagyobb nyitottságot tapasztalnánk azok részéről is, akik nemcsak a szakmapolitikai kérdések iránt érdeklődnek, hanem egy-egy terület működéséért ténylegesen felelnek.

E: S milyen a kapcsolatuk az érdekvédelmi szervezetekkel, pl. a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével vagy a HÖÖK-kal?

K. I.: Ez nagyon érdekes, mert városi szinten, tehát a regionális egységeinknél nagyon szoros a kapcsolat, pl. Debrecenben. De országos szinten a szakszervezettel mi úgy vagyunk, mint a Batthyány Körrel: nem nyújtottuk a kezünket, s talán nem láttuk, ha ők nyújtották. Ellenségeskedés nincs, de nem futotta az időnkéből – nálunk szinte mindenki társadalmi munkában dolgozik, s ennél fontosabb volt a szervezetet megépíteni. Szóval, azt gondolom, hogy az idő- és energiahiány miatt nem nyújtottuk a szakszervezet felé a kezünket, ... valószínű, hogy a HÖÖK felé nekem kellene... Végül is diákjaink és szakkollégistáink is vannak, sőt önálló PhD-s vonalunk is van, szóval időszerű az országos szervezettel is felvenni a kapcsolatot. Ez az ügyvezető elnök feladata, ezért enyém a mulasztás.

E: A hatásgyakorlás egyik lehetséges módja, hogy képviseltek magukat a fontosabb véleményformáló vagy közfeladatokat ellátó szervezetek kuratóriumaiban. Van olyan hely, ahol jelen vannak?

K. I.: Vannak olyan tagjaink, én kettőt is ismerek, akik dolgoznak ilyen grémiumokban, de olyan, aki a mi egyesületünket képviselné, nincsen. Egyszer kísérleteztünk ezzel, amikor a Civil Alapprogram tanácsába be akartunk kerülni. Itt is – mint sok helyen – gondolom, már leosztott lapok voltak, többekkel tárgyaltunk arról, hogy ezt a tekintélyes szakmapolitikai szervezetet hogyan lehetne beemlíteni, de a lobbizás nem sikerült. Le is mondtunk róla. Olyan van, hogy valaki közénk tartozik, és valamilyen kuratóriumban is tag, vagy ő az elnöke, vagy ő hozta létre. Főleg egy kisvárosban nagyon gyakori, hogy a helyi elit tagjai többféle funkciót is betöltenek.

E: Térjünk most vissza a szakmapolitikai műhelyek tevékenységéhez. A PEM külön szakmai műhelyt hozott létre a felsőoktatás és oktatáspolitikai kérdéseinek kutatására. Eddigi rendezvényeiken kiemelt téma volt a tudományos kutatás szabadsága, az informatika szerepe a felsőoktatásban és a tehetség gondozás. Miért pont ezek a kérdések kerültek előre?

K. I.: Először minden új szervezet egy-egy égető problémát kap elő. Hogy az informatika betör a személyiség érésebe, azt látjuk, de hogy mit okoz, azt nem. Elkezdünk egy kutatást a SZTAKI-val, ahol azt vizsgáljuk, hogy a személyiség, mint „informatikai bázis”, hogyan működik. Csermely professzor megfejtette, hogy a személyiség kommunikációs láncokból áll, de hogy erre hogyan hat a sok információ – a pedagógus, a média meg a világ – azt nem tudjuk. Először tehát azokra a témákra „csaptunk rá”, amelyekhez volt tudásunk, és nagyon égetőnek tűnt. A felsőoktatási kötet még várat magára, de hamarosan elkészül. Ehhez kapcsolódik majd egy konferencia, de ez igen sikamlós terület: meg kell küzdenünk egyfajta arisztokratizmussal, egyfajta politikai és önkormányzati szűklátókörűséggel, és egyfajta kényszerrel is, amit a politika és a gazdaság ad. Szóval, nagyon sokrétű témakör. De ahogy látom a megkezdett kutatásokat és a most készülő kötetet, minden egyetem vezetősége nyitott erre. Ez nem a bölcsek köve lesz, de ha húsz ember pl. a Semmelweis Egyetem rektorától a miskolci rektorig, a Szolnoki Főiskola rektorától a Műszaki és Gazdasági Egyetem dékánjáig másokkal együtt összerakja és megírja, hogy az ő szakmájukból, szemléletükből, a náluk megjelenő emberanyagból, és abból, hogy milyen náluk az oktatásirányítás mi következne, akkor már sokat tettünk. Persze nem biztos, hogy ez tetszeni fog az adott minisztériumnak vagy főhivataloknak.

Egyébként a közoktatást mi előbbre vettük, mint a felsőoktatást, mert ez az, amit nem tud kikerülni a politika. A felsőoktatásra még mondhatja, hogy „éljen, ahogy akar” – mint ahogy ez látszik is –, vagy „pusztítsák el egymást”. De a közoktatás mindenkin „átmegy”, és itt az utolsó lehetőség, hogy valakinek formáljuk a személyiségét. Közben már rájöttünk, hogy ezt a két témát együtt kellett volna kutatni, de mivel az egyesületünk egy alulról szerveződő, alapvetően városi szinten működő szervezet, csak azt vállalhatja fel, amihez ereje is van.

E: Számos ténykedése mellett a felsőoktatásban is évtizedek óta jelen van, ezért érdekelné a véleménye, hogy a felsőoktatás reformja kapcsán melyek azok a kérdések, amelyekről szakmai és társadalmi vitát kellene folytatni?

K. I.: Egy kicsit hirtelen ért a kérdés, mert most már régóta csak az üzletemberképzéssel foglalkozom..., de azt gondolom, hogy ha személyiségközpontú lenne a felsőoktatás, többet érnénk el. Erre természetesen fel kellene készíteni minden felsőoktatási tanárt. Ugyanakkor a felsőoktatásnak adekvátnak kellene lennie a munkaerőpiac igényeihez. Ne legyen jó a diagnózis, de hamarosan tízezrek kerülhetnek az utcára friss diplomával a zsebükben! A harmadik dolog: azok a tartalmi elemek a felsőoktatásban, amelyek „eurószabatossá” teszik az embert. Tiltakoznak a diákok, hogy miért kell nyelvvizsgákat tenni, de nézze meg azokat, akik a nyelvekben jártasak, hogy hol tartanak. Ott vannak Brüsszelben s a világban ezrével a magyar fiatalok. Tehát: egyrészt az emberépités, az életjártasság adása a fő feladat, hogy minden helyzetben megállja a fiatal szakember a helyét; másrészt a képzés tartalmának átgondolása, hogy eladható legyen a piacon az a tudás, amit a fiatal szakember megszerzett.



Természetesen külön véleményem van a tanárképzésről, hiszen 25 évig dolgoztam ezen a területen. 1997-ben született meg a 111-es rendelet a személyiségközpontú és gyerekközpontú tanárképzésről. Ez a rendelet elindított valami változást, de a folyamat országos szinten megtorpant, sőt, félek a visszarendeződéstől. S most mivel szembesülünk? Hogy személyiségközpontú tanárképzésre lenne szükség: erős, önjáró, önmagukat alakítani képes pedagógusok és tanítványok kellenének! Ha a főiskolákon, egyetemeken megkapnák a tanár szakos hallgatók ehhez a muníciót, nem itt tartanánk. Természetesen azért néhány olyan intézmény is van, amely tényleg új típusú tanárképzést valósít meg, de országos szinten a visszarendeződéstől is tarthatunk.

E: Vannak olyan változások, amelyek pozitív irányba hatnak?

K. I.: Van egy nagy lendület, amiről talán kevesen tudnak: az Akadémiának és a Kormánynak van egy közös stratégiai kutatási terve, melynek első nagy terméke november 29-én az Akadémia kiadásában jelenik meg. Ez a projekt összesen 16 kutatási területet ölel fel. A következő évben ennek keretében lesz egy embernevelés-kutatás is, ami nagyon sok szeletből áll: a születendő gyerek segítése azáltal, hogy a felnőtteknek milyen kultúrát adunk, a korai fejlesztéstől a munkaerőpiaci átképzésig az egyes képzési szintek kérdései, az önjáró emberré nevelés lehetőségei, stb. Ebben a kutatásban magam is benne vagyok, sőt, én szerkesztem a kötetet. Ezek stratégiai kutatások, s hogy van ilyen Magyarországon, az már egy nagy előrelépés. A kutatást nagyrészt az Akadémia végzi, de ezzel megteremtődik a lehetőség a tudományos alapú kormányzásra is. A jövő évi kutatási tervben van pl. egy olyan kutatás, amelynek az a címe „Mit csinál fenséged, az Ember 2050-ben?” – vagyis: amikor a mostani munkahelyek 90%-a már nem lesz, otthon kell dolgozni, meg kell szervezni a munkát, vállalkozni kell. Mindkettő perspektivikus kutatás, amelyek megmutathatják, hogy hogyan kell ráállítani az országot az „önjáró ember” megépítésére az óvodától kezdve az egyetemig vagy a felnőttképzésig.

E: Mit szeretne a következő pár évben a PEM ügyvezető elnökeként megvalósítani?

K. I.: Azt szeretném, ha az ember életében fontos összes tudományterülethez lenne kutatási programunk – nekünk is. Hogy ezt mennyire támogatja az Akadémia vagy a Kormány, az most nem annyira érdekel. Ami engem inkább érdekel, hogy létre lehet-e hozni egy olyan civil szervezetet, amely az ember szempontjából fontos összes tudományterületet lefedi azzal a hatékonysággal, ahogy a szervezetünk jelenleg működik. Egy év alatt kikutatni, megírni, és átültetni olyan formába, hogy a politikusok és a tanárok számára is használható legyen – ez a cél! Ehhez azonban az kell, hogy akik egy-egy témához értenek, összejöjjenek, és legyen, aki menedzseli őket. A mi egyesületünk egy menedzser-egyesület, bár még nincs elég szponzor hozzá. Az államapparátus mindig nehezkesebb a civil szféránál. De ez csak akkor működik, ha összefognak a civil szféra tagjai, s nem engedik, hogy a politika két táborra ossza őket. Nincsen olyan, hogy „baloldali” és „jobboldali” tudós, csak olyan tudós van, aki érzi, hogy hasznosítják, amit tud, vagy olyan, akinek erre nincs szüksége, mert jól el van az elefántcsont-tornyában. Én optimista vagyok e tekintetben, mert az értelmiség (is) „szolgálni” akar, s minden szabadidőmet erre áldozom, mert hiszem, hogy létre lehet hozni egy ilyen tudós szervezetet.

Réz Gábor, az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be röviden olvasóinknak.

Réz Gábor: Réz Gábornak hívnak, már 44 éve vagyok az ELTE Természettudományi Karán, itt végeztem hallgatóként, majd oktatóként is itt folytattam a pályafutásomat. Píllanatnyilag az Anatómia, Sejt- és Fejlődésbiológia tanszéken vagyok docens, elsősorban sejtbiológiai tárgyakat oktatok. Az első éveseknek az alapokat, a felsőbb éveseknek molekuláris sejtbiológiát, illetve egy háromrészes tárgyat, ami a tumor-sejtbiológia nevet viseli. Nagyjából ez a profilom.

E: Az oktatáson kívül részt vesz az egyetemen belül számos bizottság munkájában is. Erről is mondana valamit?

R. G.: Valóban, az elfoglaltságom nem kis részét teszik ki az oktatásszervezési feladatok. A Biológia Intézetben belül, ami egy meglehetősen nagy szervezet a maga 12 tanszékével, egy olyan funkciót látok el, ami egy kar viszonylatában az oktatási dékán helyettes szerepkörével azonos. S tekintve, hogy a felsőoktatás most nagyon sok változáson megy át, ez permanensen kitölti a napok jó részét. Ezzel függnek össze a különböző bizottsági posztok, mint a kari Tanulmányi és Oktatási Bizottságon belüli tagságom, a kari Kreditátviteli Tanácsban végzett elnöki tevékenységem, de tanácskozási joggal ott ülök a Biológiai Intézetben belül működő Intézeti Tanácsban is.

E: Ugyanakkor nem csak intézeti szinten foglalkozik szakmapolitikai kérdésekkel, egy ideje elnöke az MSZP Felsőoktatási Tagozatának is. Mióta vezeti ezt a szervezetet?

R. G.: A Felsőoktatási Tagozatnak 2005 óta vagyok az elnöke. Azt megelőzően 13 éven át egy jogász kollegám vezette a szervezetet, utána meghívtuk Bazsa Györgyöt, aki 2005-ben a Felsőoktatási Tudományos Tanácsnak lett az elnöke, ami a tagozati elnökséggel részben összeférhetetlennek tekinthető, így engem választottak meg erre a posztra. Bizonyos értelemben a nyakamba hullott ez a feladat, talán nem ártana, ha egy országosan közismertebb személyiség töltené be az elnöki posztot. Az mindenesetre kétségtelen, hogy eléggé sok szervezési feladattal jár, amit korábban is részben én végeztem.

E: Korábban Ön volt a szervezésért felelős tagja a vezetőségnek...

R. G.: Igen, ezért is esett rám a választás.

E: Milyen céllal jött létre ez a szervezet?

R. G.: Több nagy ágazatnak van az MSZP-n belül tagozata az infrastruktúrától a vallásig. A rendszerváltás idején a munkahelyi pártszervezetek megszűntek. Azok a párttagok, akik beléptek az MSZP-be, nem voltak megszervezve, s jó részük már koruknál fogva sem ment volna szívesen a területi pártszervezetekbe, abban a szakmapolitikai miliőben szeretett volna maradni, amelyben korábban is dolgozott. De ettől még ebben az időben az egyes tagozatok szabadon szerveződött pártszervezetekként működtek. Ez a rendszer a későbbiekben megszűnt: egy közös budapesti szervezet jött létre a párttagok számára, s maga a szakmapolitikai tevékenység ettől bizonyos értelemben különvált. A tagozati tagsághoz ma már nem kötelező a párttagság: például a mi tagozati tagjaink többsége nem is párttag. Mi valójában szakmapolitikai szervezetként működünk.

E: Mindegyik tagozatra jellemző ez a nyitott szerveződési forma?



R. G.: Ez majdnem mindegyik tagozatra jellemző lett, s benne van most már a párt alapszabályában is a tagozatok meghatározásánál. Egy kikötés megmaradt: az elnöknek pártagnak kell lennie, mivel előfordulhat, hogy a párt nevében nyilatkozik.

E: Azt mondta, hogy a Felsőoktatási Tagozatban a tagság többsége nem párttag. Százalékosan kifejezve ez mit jelent? A tagság hány százaléka tagja a szocialista pártnak?

R. G.: Erre nem tudok pontos választ adni. Akik a központi pártszervezetben vannak a tagozatok részéről, azokról tudjuk, hogy párttagok. Azokról is tudjuk, akik a területi szervezeteknél voltak már korábban párttagok. Vidéken csoportok ugyan nem működnek, de minden felsőoktatási városban, elsősorban az egyetemi városokban vannak a Felsőoktatási Tagozatnak újabb tagjai, akikről megint csak tudjuk, hogy párttagok, mert belépésükkor megjelölik, hogy mely tagozat munkájában akarnak részt venni. De külön gondot nem fordítunk arra, hogy ki párttag, s ki nem.

E: Azért felteszem, hogy valamilyen szervezeti nyilvántartás van...

R. G.: Az MSZP Választmányának októberben elfogadott a tagozatok és a platformok munkájáról szóló határozata szerint a párt központilag nem tartja nyilván a tagozatok tagságát. Ebből a szempontból a tagozatok az adatkezelők. Tagjaink párttag voltát nyilván ki lehetne bányászni a központi nyilvántartásból, de ez valójában nem lényeges. A párt-hoz tartozás például abban nyilvánul meg, hogy az országos tagozatoknak a kongresszusokon tanácskozási jogú tagja, a választmányban pedig teljes jogú tagja van. Ilyen esetekben indokolt, hogy a tagozatok képviselője párttag legyen. Egyébként ez nem igazán fontos. Az értékrendek a tagok között nagyjából azonosak, és ez az, ami számít. Egyébként pedig azt tapasztalom, hogy a felsőoktatásban, ha tíz ember összeül, hogy megvitasson valamit, akkor először tízféle véleményen vannak, a végén pedig kiderül, hogy lényegében ugyanarról beszélnek.

E: Vannak olyan szakmapolitikai szervezetek, amelyek nyilvánossá teszik a tagok listáját, és vannak olyanok, amelyek nem. Az MSZP Felsőoktatási Tagozata miért választotta a második megoldást?

R. G.: Adatkezelési ügyekben ez a vita, ha nem is valami hevesen, de lezajlott a választmányban, amikor az országos tagozatok minősítésének szempontjait tárgyalták, s akkor még az volt a javaslat, hogy be kell mutatni a minősítéssel foglalkozó bizottságnak a tagozat névsorát. De aztán kiderült, hogy ezzel adatkezelési problémák vannak. Azt nem tudom, hogy az adatvédelmi ombudsman mit szólna ahhoz, ha megjelenéne ezek a listák az interneten.

E: Akkor is, ha nincs feltüntetve, hogy valaki párttag vagy nem párttag, csak a neve, foglalkozása és munkahelye?

R. G.: Hogy őszinte legyek, ezen így nem gondolkodtunk el, vagyis tagságunknak nem tettük fel azt a kérdést, hogy egyéneként hozzájárulnak-e a nevük, adataik közzétételéhez egy ilyen listán. Ez az egész adatkezelési probléma pedig csak azért volt lényeges, hogy a pártközpont ne kezelhesse azoknak az adatait, akik nem párttagok. Jelenleg csak annyi a választmány felé a kötelezettségünk, hogy felelősen közöljük a létszámot.

E: És mekkora a tagság?

R. G.: Jelenleg 100 fő.

E: Próbáltam anyagokat gyűjteni az interneten a tagozat tevékenységéről, de nem sok sikerrel jártam.

R. G.: Hát, ha megtalált is valamit, az biztosan egy nagyon régi információ volt.

E: A felsőoktatással kapcsolatos legutolsó hír a tagozat oldalán 2003-as dátumú.

R. G.: Még csak most kezdtem el ezzel foglalkozni. Azt szeretném, ha interaktív lenne a levelezési listánk, s le lehetne folytatni bizonyos vitákat az interneten keresztül is. Ehhez természetesen a honlapot is meg kell csinálni, s fel kell tenni az alapdokumentumokat.

E: Az alapdokumentumok közül különösen a tagozat programja hiányzik, mivel ennek elfogadása az egyetlen feltétele a jelentkezésnek.

R. G.: Ez egy félreírás lesz, eredetileg a szervezeti és működési szabályzatról volt szó.

E: Rendben, akkor térjünk vissza inkább a közös értékekhez. Meghatározható, hogy a Felsőoktatási Tagozat az MSZP platformjai közül melyikhez áll a legközelebb?

R. G.: A platformok egészen más szerveződések. Többségük valamilyen közös gondolat vagy ideológia felé fordul. Viszonylag egyszerűen átlátható, hogy egy szociáldemokrata platform mit akar kihangsúlyozni, vagy az „Ésszerűség és felelősség” platform, amely egyfajta gazdasági gondolkodásmód elterjesztésével foglalkozik, de legújabbban alakult pl. egy népi platform is, de még nem vagyok tisztában vele, hogy ők mit képviselnek. Szóval a platformoknak teljesen más a funkciójuk. Ami a közös, hogy a tagozatok is és a platformok is alulról szerveződnek. Bizonyos kritériumoknak meg kell felelni, illetve egy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy meg lehessen kérni az országos tagozati minősítést, s akkor azt megvizsgálják, de a lényeg, hogy alulról szerveződnek ezek a szervezeti formák. Soha senki nem hoz arról határozatot, hogy ilyen és ilyen tagozatra van szükség.

E: Az előbb említette, hogy a Felsőoktatási Tagozatnak vidéken elsősorban az egyetemi városokban vannak tagjai. Ezek mind oktatók?

R. G.: Akik mostanában kerültek be, azok közül mindenki vezető oktató, s egy részük be is lépett a pártba. Ezekben a városokban a rendszerváltás előtt még működtek helyi tagozatok, de aztán azok elkoptak szépen lassan. Tehát a tagság jelentős többségben olyanokból áll, akik a felsőoktatásban tevékenykednek, vagy tevékenykedtek, mert viszonylag sok idősebb kollegának igénye, hogy a kapcsolatot megtartsák velünk. Ők már közvetlenül nem vesznek részt a munkában, de azért az információkat eljuttatjuk hozzájuk.

E: Kiegyensúlyozott a fővárosiak és vidékiek aránya a tagságban?

R. G.: Nem. Egyértelműen budapesti túlsúly van. Ugyan azt konkrétan nem tudjuk, hogy az egyetemi városokban a helyi szerveződések miért szűntek meg, de általános tapasztalat, hogy vidéken nehezebben mozdulnak. Hiába próbálunk a tagjainkon keresztül újabb tagokat beszervezni, nagyon nehezen megy. Az utóbbi időben inkább az a jellemző, hogy a csatlakozni vágyók személyesen jelentkeznek. Valamilyen helyi ügy kapcsán, ami nagy port kavart fel, néhányan jelentkeztek.

E: S mi a helyzet a főiskolák és egyetemek vonatkozásában?

R. G.: Itt pedig az a helyzet, hogy egyetemi túlsúly van. A főiskolai tagjaink valahogyan elkoptak. De hát húsz év eltelt közben, és a húsz év alatt nagyon sok változás volt, tehát nem csoda!

E: Vannak fiatal tagjaik?

R. G.: Van néhány fiatal kollegánk, de a fiataloknak meg vannak a maguk szervezeteik. Van pl. ifjúsági tagozatunk, s ők oda tudnak csatlakozni. Nem feltétlenül a felsőoktatás érdekli az egyetemi hallgatókat.



E: Az egyes tudományágak reprezentánsai egyformán megjelennek a tagságban?

R. G.: Ezen a területen már valamivel jobb a helyzet, mivel Budapesten valamennyi tudományág képviselve van: a társadalomtudósok közül főleg közgazdászok és jogászok csatlakoztak, de vannak természettudósok, bölcsészek is a tagok között. Vidéken pedig egyértelműen a természettudományi karokról vannak jelentkezők, illetve tagok.

E: A kulturális és oktatási tagozatok mellett az MSZP parlamenti frakciójának vannak azonos területekre szerveződő munkacsoportjai is. Miként tudják összehangolni a tagozatok és a munkacsoportok tevékenységét?

R. G.: A tagozat kettős célt szolgál. Az egyik kifejezetten szakmapolitikai cél, vagyis fontos, hogy az Országgyűlés Oktatási Bizottságának szocialista munkacsoportjával a kapcsolatot tartsuk, s szükség esetén közös rendezvényeket szervezzünk. De a politikai aktivitáson kívül a tagozat tevékenysége kifelé is biztosítja a kapcsolatot, hiszen a tagság többsége nem párttag. Ez persze mindig az adott tagozat szakterületétől is függ, már ha ez egy szakmapolitikai tagozat. Vannak ugyanis rétegtagozatok is, mint pl. a nyugdíjas vagy nőtagozat, amelyek az egész országra kiterjednek, és óriási taglétszámmal rendelkeznek – ez a szakmapolitikai tagozatokra kevésbé jellemző. De a kapcsolattartás attól is függ, hogy milyen szakmapolitikai tagozatról van szó: abban az időszakban, amikor az új felsőoktatási törvény létrehozása folyt, természetesen az országgyűlési munkacsoporttal is intenzívebb volt a kapcsolatunk, közösen rendeztünk pl. kisebb konferenciákat. Vannak azonban olyan szakmapolitikai tagozatok is, mint pl. az infrastrukturális tagozat, akiknek ez az életformájuk, nekik rendszeresen kell ilyen rendezvényeket szervezniük, mert azokat a szakmabelieket is meg kell kérdezniük, akik a tagozatban nem aktívak. A tagozatok közötti együttműködés is nagyon fontos, a legerősebb kapcsolatunk a tagozatok közül a Tudományos Tagozattal van. Az is felmerült már, hogy nem lenne-e célszerű összeolvadni, mivel a Tudományos Tagozatnak elég sok felsőoktatásban is szereplő tagja van, de aztán ez alámerült, mivel ők speciális feladatként foglalkoznak az Akadémia, a kutatásfejlesztés és az innováció kérdéseivel is, mint ahogy nekünk is vannak speciális témáink. Így külön tagozatban vagyunk, de egymás elnökségi ülésein részt veszünk, s vannak közös rendezvényeink is. A választások előtti időszakban éppen az innovációval kapcsolatban Szegeden és Debrecenben voltak közös kihelyezett üléseink, ahol sok „civil” érdeklődő vett részt azokon az előadásorozatokon, amelyeket ennek keretében tartottunk.

Azt azért hozzá kell tennem, hogy az egyetemekkel a kapcsolattartás nem könnyű, mert abban a pillanatban, hogy egy párt neve elhangzik, mindenki azonnal a politikára gondol, s az egyetemeken, mint tudjuk, tilos a pártpolitizálás. Ezt a tilalmat nem kívánjuk megszegni. Ennél fogva nincs igazán könnyű dolgunk, ha új kapcsolatot szeretnénk kiépíteni a felsőoktatásban dolgozó oktatókkal vagy kutatókkal. Az ELTE Biológiai Intézetében is tudja mindenki, hogy ki vagyok, s kapom a meleget vagy a hideget, attól függően, hogy ki mit gondol, de itt még messze nagyobb a tolerancia, mint sok más intézményben. Az ideális nyilván az lenne, ha mind a tudomány és innováció, mind a felsőoktatás ügyeiben egy nemzeti minimumban meg lehetne állapodni. De azt is látni kell, hogy nekünk, a balközépnek nincs olyan működő civil szervezetünk, amely behálózza az egész szférát, ezzel szemben jobboldali szervezet van ilyen, a Professzorok Batthyány Köre, akik bizonyos területeken elég hatékonyak.

E: Örülök, hogy a Batthyány Kör nevét megemlítette, mert később szeretnék erre a témára visszatérni...de időzzünk még el egy kicsit a szervezet tevékenységénél. A Felsőoktatási Tagozat tevékenysége – függetlenül attól, hogy hány tagja MSZP tag – mindenképpen összefonódik a párt kormányzati munkájával, mégpedig több szempontból is: egyrészt segítheti a párt felsőoktatás-politikájának a kidolgozását és megvalósítását, másrészt kifelé kommunikálni tudja a párt, a kormány vagy az adott szaktárca elképzeléseit. Először is nézzük az első fázist: mivel járul hozzá a tagozat a párt oktatáspolitikájának a kialakításához?

R. G.: Hát igen, ez a jó kérdés valójában...Azzal kezdeném, hogy amikor a felsőoktatási törvény készült, és volt vagy 20 változata, akkor a kapcsolatrendszerünknel fogva (mivel a tagjaink között voltak olyanok, akik később a fogalmazóbizottságban is benne voltak) kaptunk annyi információt első kézből, hogy lépni tudjunk. Jellemző, hogy ezek a szervezetek sokkal jobban foglalkoztatottak megrendelői oldalról, amikor a párt ellenzékben van, mint amikor kormányon. Ha kormányozni kell, akkor – érthető okokból – állandóan időzavarban van az egész rendszer, mert számos területen párhuzamosan kell a reformokat végrehajtani. A reform a felsőoktatás területén sincs még azzal befejezve, hogy a Bolognai folyamatba bekapcsolódtunk, mert – csak, hogy egy példát mondjak – a finanszírozási reform még nem zajlott le, s eközben a napi problémákkal is foglalkozni kell. Ezért úgy készítjük el a programunkat, hogy figyelembe vesszük azokat a jogszabály-alkotási munkákat, amelyek éppen folyamatban vannak az egyes minisztériumokban, s ha úgy látjuk, hogy ebben tevőlegesen is részt akarunk venni, akkor utána megyünk a dolgoknak. Nem annyira olajozott a menet, mint ahogy elképzelné, mert nemcsak nekünk vannak egy adott témáról elképzeléseink, hanem vannak elnökségi határozatok, s egyéb célkitűzések, s mire mindebből valóság lesz, az mindig időbe telik. Nincs katonás kapcsolatunk, nem arról szól a dolog, hogy ha van egy aktuális megoldandó kérdés, s akkor mindjárt rohannának hozzánk a feladattal.

E: S ha felmerül egy konkrét kérdés, amiben a kormány a tagozat szakmai véleményét ki szeretné kérni, akkor mi a mechanizmusa ennek?

R. G.: Most úgy működik az egész, hogy a tagozatokhoz egy-egy elnökségi tagot rendeltek hozzá. A személy kiválasztása a szakmapolitikai tagozatoknál nyilván attól függött, hogy az adott terület kinek a hatásköre. Ha van az adott területért felelős miniszter, akkor ő foglalkozik vele – pl. a sporttagozat dolgaival az illetékes miniszter, Lamperth Mónika. Ha nincs, akkor valamely elnökségi taghoz vannak a tagozatok rendelve, s akkor rajtuk keresztül lehet ösztönözni a kormányt, hogy vegyék figyelembe a tagozatok javaslatait, mint ahogy ők is kérhetik a munkájukhoz a tagozat segítségét. Ez azonban egy viszonylag friss dolog: a választások után történt meg ez a felosztás, s hogy mennyire működik, az majd elválik. Mi történetesen egy nagyon elfoglalt miniszterhez tartozunk, aki elnökségi tag is, a felsőoktatási tagozattól a művészeti tagozaton át a vallási tagozatig nagyon sok tagozat tartozik hozzá, tehát nagy területet felügyel. Mi azokra az információkra támaszkodunk, amelyeket az államtitkároktól és más főtisztviselőktől megkapunk. Ez a rendszer már kezd működni, már látszik, hogy könnyebb a minisztériumokkal kapcsolatot létesíteni. Lényegében minden információt megkapunk, amit a parlamenti képviselők.

E: Tehát a kormányzat felől biztosított az út, hogy az információk automatikusan eljussanak a tagozatokig, de a tagozatok felől csak akkor indul el az információáramlás, ha a miniszter vagy valamely államtitkár erre igényt tart.



R. G.: Van arról friss ajánlás egy Választmányi határozatban, hogy mely kérdésekben milyen előkészítő munkálatokba kell bevonni a tagozatot, de még ezt is meg kell szokni, erre is rá kell állni.

E: A Felsőoktatási Tagozaton kívül van más szakértői csoport is, aki az MSZP felsőoktatáspolitikáját formálja?

R. G.: Ez most teljesen a minisztérium és a MAB dolga. Ad hoc bizottságokat létre szoktak hozni, és bizonyára tud a Felsőoktatási Kerekasztalról, amiben mi természetesen nem vagyunk benne, de a szakszervezetekkel, az oda meghívott szakértőkkel sok mindent meg tudnak beszélni. S amennyiben ott eljutnak egy megállapodásig, már nem igazán jut számkra építőszerep.

E: Tehát összefoglalnám: a Felsőoktatási Tagozat egy felsőoktatási szakemberekből álló tanácsadó testület, melynek véleményét kikérheti a kormányzat, de csak bizonyos kérdésekben írja elő a belső szabályzat, hogy erre feltétlenül szükség van.

R. G.: Inkább szakmapolitikai nyílt pártközösségnek nevezném magunkat. A frakciók és a minisztériumok számára is vannak erre vonatkozólag ajánlások, ami most már írásban is lefektetett, s lehet is érzékelni a változást. A minisztérium részéről alapvetően mindig meg van a fogadókészség, ha valamit akarunk, de nyilván nem kérhetjük a szakállamtitkártól, hogy minduntalan kérdezze meg tőlünk, hogy mi legyen. A törvénykészítés periódusában azonban volt olyan, hogy nagyon határozottan kifejeztük a véleményünket, különösen, amikor olyan elképzelések jelentek meg a törvénytervezetben, ami súlyosan érintette volna az egyetemek autonómiáját.

E: Amikor a tagozat egy adott szakmapolitikai kérdésről véleményt alkot, akkor ez milyen módon történik: kiküldenek információkat, és mindenki elküldheti írásban a javaslatát, vagy összehívunk egy vitafórumot, és ott ütköztetik a véleményeket, vagy néhány ember összehívul, és kidolgoz egy javaslatot, amit a tagság jóváhagy...?

R. G.: Így is lehetne... Ez nálunk úgy működik, hogy van egy héttagú elnökségünk, amely megvitatja ezeket a kérdéseket, és kidolgozza a javaslatokat, s van a plenáris ülés, amit csak akkor hívunk össze, ha tudunk olyan előadót biztosítani, aki érdeklődésre tarthat számot. Pl. Manherz Károly szakállamtitkár – a tagozat felkérésére – a nyár közepén nálunk járt, hogy értékelje a reformfolyamatokat, s elmondja, hogy melyek a következő lépések. Ez a beszámoló volt az alapja a következő évi programunknak. Ez is egy lehetőség... Na most, ehhez azért az is hozzátartozik, hogy kétféle a társaság: vannak, akikkel állandóan tudjuk tartani a kapcsolatot, mert van e-mail-jük, ez durván a fele a tagságnak, s ők azok, akik igazán aktívak, a másik fele a tagoknak kevésbé aktív, legfeljebb a plenáris ülésekre jön el, ha érdekli az adott téma.

E: Vannak olyan liberális értelmiségi csoportok, akikkel párbeszédet folytatnak?

R. G.: Kifejezetten az SZDSZ-hez kötődő ilyen csoport nincs. Van az MSZP-n belül egyfajta liberális réteg. Ha belegondolok, hogy milyen véleményeket kapok a tagságtól politikai történések kapcsán, akkor azt látom, hogy jelen vannak nálunk is olyanok, akik egyfajta liberális álláspontot képviselnek, mint ahogy mások is. Kifejezetten baloskodók nem igen vannak. Az általános politikai kérdések megvitatása azonban elsősorban a központi párt-szervezet keretében folyik, aminek nagy a látogatottsága a részünkről, s ezek a viták azt az igényünket, hogy a liberális és a baloldali szemléletűekkel találkozzunk, kielégíti.

E: Milyen a viszonyuk a jobboldali értelmiségi csoportokhoz, mint amilyen a Professzorok Batthyányi Köre?

R. G.: Léteznek és hatnak a maguk nézetei szerint. A legnagyobb gondom, hogy nem látom az ellensúlyt. Volt ilyen kezdeményezés az ellenkező oldalon is, az Új Évezred Társaság, amely egy adott téma megvitatására üléseket szervezett, ezekre prominens jobb- és baloldali előadókat is meghívott, ezért elég nagy volt a látogatottsága. Csak hát ezt csinálni kellene! Én nem ismerem belülről a Professzorok Batthyányi Körét, de azt érzékelem, hogy egyfajta igazodás és fegyelem jellemzi, s valószínűleg az eredmények is innen származnak, már ami eredményként értékelhető. Ez a fegyelmezettség mutatkozik meg abban is, hogy ha az általános politikai helyzet úgy kívánja meg, hogy megszólaljanak, akkor megszólalnak. Mi ettől különbözünk.

E: Miért hiányzik ez a fajta fegyelmezettség vagy szervezettség a másik oldalon?

R. G.: Mert nem olyanok vagyunk. A szocialista párt már eleve úgy szerveződött, hogy a területi szövetségek szövetsége. Egy alulról építkező szervezet terve fogalmazódott meg azon a bizonyos kongresszuson, amikor a válás, illetve újjáalakulás megtörtént. Vagyis: más a szerveződés logikája. Így is ki lehet persze alakítani az irányítás hatékony módjait, de a megközelítésmód akkor is alapvetően más. A tagozatról pedig nem szabad elfelejteni, hogy már a nevében sem civil szervezet. Célja a baloldali politika segítése, de ebbe csak extrém esetben tartozhatna bele vitatott vagy mellőzött tagozati vélemény sajtóközleményben való megjelentetése.

E: Befejezésül szeretném megkérdezni, hogy az elkövetkező pár évben mint az MSZP Felsőoktatási Tagozatának elnöke mit könyvelne el sikerként?

R. G.: Mindenekelőtt azt, ha egy ütöképes országos létszámot össze tudnánk hozni. Ez azonban nem lesz könnyű, mivel nem igazán kedvez a felsőoktatásban dolgozók megítélésének, ha tudják róluk, hogy aktívan politizálnak. Általában sem örülnek ennek, de az intézmények egy részében kimondottan hátrányos lehet, ha valaki az MSZP-ben aktivitást fejt ki.

Szeretném továbbá, ha a felsőoktatás átalakítása ténylegesen végbemenne. Ehhez azonban az kell, hogy a minőség mellett törjünk lándzsát. A magyar felsőoktatás valójában túl nagy az ország méreteihez képest, és nem elég eredményes. Ebben az is közrejátszik, hogy a rendszer igen nagyszámú főiskolával, illetve az összevonások során a nagy egyetemekben elrejtett főiskolai karokkal terhelt. A történet vége nem az lett, hogy az egyetemek átvették a főiskolák funkcióit, és belülről átszervezték magukat. Egyszerűen azért nem, mert nem ez a vezetés logikája. A rektort minél több kar támogatja, annál erősebb a pozíciója az egyetemen belül és kívül. Ezen felül nagyon sok az egyetemen kívüli főiskola is, köztük jó néhány olyan intézménnyel, amelyek néhány éven belül nem fognak hallgatóhoz jutni. Egyelőre egy évig biztos, hogy nem csökkentik az 56 ezres létszámot a felsőoktatásba felvetteknél, de már ez így is azt jelenti, hogy lassan az érettségizettek 60%-a a felsőoktatásba kerül. Ilyen körülmények között a reform már csak akkor működhet, ha azt jutalmazza, aki olyasmit csinál, amire az országnak szüksége van, illetve azt, aki a minőségi standardoknak megfelel. Azok az intézmények, amelyek e két kritériumnak nem felelnek meg, tehát olyan hallgatóik vannak, akik csak egy papírt szeretnének szerezni, s nem annyira hasznosítható és minőségi tudást, azok az intézmények valószínűleg ki fognak halni. Ha megnézzük, hogy mindehhez hogyan viszonyulnak az oktatók, akik ilyen



intézményekben dolgoznak, vagy a városok, ahol ezek az intézmények működnek, akkor azt látjuk, hogy nem örülnek neki, hiszen megszűnik egy kulturális centrum, az értelmiségiek elmennek, foglalkoztatási problémák merülhetnek fel, stb. A reformfolyamathoz azonban ez is hozzátartozik. Azt nem vállalhatja fel senki, hogy a miniszter majd megmondja, hogy te megszűnsz, te pedig nem, de azt mondani, hogy te azért szűnsz meg, mert nem felelsz meg a követelményeknek, és ezért nem kapsz pénzt, egy lehetséges módszer. Lehet, hogy ez nem tűnik eléggé „balos” megközelítésnek, de azt gondolom, hogy ha a minőségre és a munkaerőpiac igényeire figyelünk, megelőzhető az a veszély, hogy tömegével „képezzünk ki” frusztrált értelmiségi munkanélkülieket, akik majd diplomával a zsebükben mennek ki az utcára. Ez mindenkire nézve veszélyes és felelőtlen lenne. És akkor még nem is beszéltünk a kutatás-fejlesztés, az innováció, azaz a kutatástámogatás reformjáról, a kutatóegyetemek problematikájáról... Egyszóval: van az elkövetkezendő időkben felsőoktatáspolitikai feladat bőven.



Kis Papp László, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének elnöke

Educatio: Kérem, mutatkozzon be olvasóinknak.

Kis Papp László: Dr. Kis Papp László vagyok, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora. Az Általános és Felsőgeodézia Tanszéken tanítok. A fő szakmai területem a műemlékvédelemhez kapcsolódó geodéziai-fotogrammetriai felmérések és a légifelvétel műemlékvédelmi felhasználása, de a legkorszerűbb eszközök közül például a GPS-technikákat is mi tanítjuk. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének 1998 óta vagyok másodszer is elnöke, először 1988-ban választottak meg elnöknek, amikor a szakszervezet is megalakult. Az FDSZ a felsőoktatási intézményeket fogja egybe, kivéve az orvosi egyetemeket és az agráregyetemeket. Ennek történeti oka van: korábban ezek az intézmények más minisztériumhoz tartoztak. A többi egyetem és főiskola összesen 72 intézménnyel hozzánk tartozik, melyek közül 60 intézményben vagyunk jelen. A tagjaink létszáma kb. 20 000 fő, tehát a szervezettségünk nagyságrendileg 50%-os.

E: Azoknak az egyetemeknek, amelyek nem tartoznak az FDSZ-hez, gondolom, van saját szakszervezetük. Melyek ezek?

K. P. L.: Két kisebb felsőoktatási szakszervezet működik még mellettünk: az egyik az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége, a másik a magyar agrár felsőoktatási intézmények és szakoktatási intézmények szakszervezete, az AOKDSZ (Agrárokztatási és Kutatási Dolgozók Szakszervezete). Mindkét szervezettel mindennapos kapcsolatban vagyunk, sőt van egy konföderációnk, az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés, amelyben mind a három szervezet benne van. A Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban a munkavállalói oldalon ez a három szakszervezet vesz részt, ahova negyedikként meg szoktuk hívni a Tudományos Dolgozók Szakszervezetét is.

E: Kicsit menjünk vissza még az időben. Az FDSZ 1988-ban alakult, de előtte is volt érdekvédelmi szervezet a felsőoktatásban dolgozóknak...

K. P. L.: Így van. Korábban a Pedagógusok Szakszervezetéhez tartoztunk. Ott kezdtem én is a szakszervezeti tevékenységemet. A rendszerváltást megelőzően azonban egy olyan érdekképviseleti irányelv alakult ki, hogy világosabban meg kell jelentetni a különböző szakterületek érdekeit. A Pedagógusok Szakszervezetében a pedagógusok nagy száma mellett, ahol a teljes közoktatás jelen volt többszázézes létszámmal, „eltörpült” a felsőoktatás szerepe, ezért döntöttünk úgy, hogy létrehozunk egy önálló, független szakszervezetet.

E: Mondta, hogy jelenleg 20 000 főre tehető az FDSZ tagsága. Milyen arányt képviselnek az oktatók, az adminisztratív dolgozók és az egyéb alkalmazottak?

K. P. L.: Két nagy munkavállalói csoport van: az oktatók és a kutatók – ez a szakszervezeti létszámunk mintegy 45%-a – és az adminisztratív dolgozók, én ezt úgy hívom, hogy az oktatást közvetlenül segítők, ide tartoznak a tanszéki adminisztráció, a könyvtárak, a gazdasági ügyvitel kérdései, és ide tartoznak még a fizikai állományúak is. Ez a munkavállalói csoport a tagság 55%-át teszi ki.

E: Milyen az aránya a főiskolák és az egyetemek dolgozóinak?

K. P. L.: Az integráció miatt eltolódott az arány az egyetemek felé. Most a tagságunk 60%-a egyetemen, illetve egyetemi főiskolai karokon dolgozik.

E: Mi a helyzet a fiatalokkal?

K. P. L.: Ez egy nagy gondunk. Most éppen az a legfontosabb feladata az FDSZ-nek a küldöttgyűlés állásfoglalása alapján, hogy létrehozunk egy ifjúsági tagozatot, mert sajnos kevés a fiatal a szakszervezetben. Elképzelésünk szerint az ifjúsági tagozat hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok száma növekedjen, s különösen a doktoranduszokat szeretnénk bevonni. Ez egy kiemelt feladatunk a 2007/2008-as tanévben.

E: Most mennyire becsüli a fiatalok arányát?

K. P. L.: Körülbelül 10%. Ezen mindenképpen szeretnénk javítani. A szervezet jövője szempontjából alapvető érdekünk, hogy a fiatalokat bevonjuk a szakszervezeti munkába.

E: Mennyire kiegyensúlyozott a tagságon belül a fővárosi és vidéki felsőoktatási dolgozók aránya?

K. P. L.: Ez a másik komoly problémánk. A helyzet az, hogy a fővárosban az oktatók/kutatók elhelyezkedési lehetősége lényegesen jobb, mint a vidéki intézményekben. Ez megmutatkozik egyébként a bérezésen is: az átlagbérek a budapesti felsőoktatási intézményekben kb. 10%-kal magasabbak. A vidéki munkalehetőségek beszűkülése miatt munkavállalóink általában elfogadják a fizetési ajánlatokat, nem nagyon tudnak válogatni. Ami azért még jó a rendszerben, hogy a közalkalmazotti bértábla egy minimumösszeget garantál. Ha tud az intézmény ezen felül valamennyi pénzt adni, akkor ezt megteheti, de ez csak a fővárosi intézményekre jellemző, de még itt se jelentős mértékben. Általában azt mondhatom, hogy a felsőoktatásban dolgozók többnyire a törvény által garantált bérminimumot kapják.

E: Tehát vidéken nagyobb az érdeklődés a szakszervezet iránt?

K. P. L.: Igen. A vidéki szervezetségünk jobb. A szervezetségünk a Miskolci Egyetemen a legjobb, 80%-os.

E: Minden ágazat vagy tudományterület egyenlő mértékben reprezentált?

K. P. L.: Teljesen egyenrangú a reprezentativitás. Ennek oka, hogy szervezetünk intézményi alapszervezetekből áll, s ezeken belül a karok, illetve a szervezeti egységek alkot-



nak egy-egy szakszervezeti csoportot. Így biztosított, hogy a különböző területek egyenlő arányban vegyenek részt az érdekképviseleti munkában, illetve a döntésekben.

E: Mennyire autonómak ezek a szervezeti egységek?

K. P. L.: Az intézményi alapszervezetek teljesen autonómak. Az FDSZ küldöttgyűlése a legfelsőbb szervünk, ami évente egyszer ülésezik. Ezen kívül van egy másik szervezetünk, az országos választmány, amelyben minden intézmény képviseli magát az intézmény méretével arányos létszámban, de minimum egy fővel. Ez egy hatvanfős testület, és van egy tizenhárom fős elnökség. A legfontosabb feladatunk az intézményi szervezetek koordinációja, illetve a szervezet képviselete különböző testületekben. Képviseljük magunkat a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsban, az elnök tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, állandó meghívottja a Rektori Konferenciának, s mint az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés legnagyobb tagszervezetének elnöke részt vesz az Országos Érdekegyeztető Tanács munkájában is.

E: Említette, hogy a rendszerváltás körül azért volt szükség az FDSZ létrehozására, mert a különböző szférák érdekeinek képviselete egyetlen egy szervezeten belül nem volt megoldható. De tudjuk, hogy a felsőoktatásban dolgozók körében is vannak kitapintható érdekellentétek. A különböző rangú oktatók érdekei számos kérdésben ütközhetnek egymással. Hogy csak egy példát említsék: a vezető oktatók, különösen a tanszék- vagy intézetvezetők alapvetően érdekeltek abban, hogy a hallgatói létszám növekedjék, a tanársegédek vagy adjunktusok helyzetét a felsőoktatás tömegesedése azonban nem feltétlenül javítja, sőt, a tömegesedés az ő szempontjukból komoly munkatöbblettel jár. Hogyan tudja a szakszervezet az ilyen típusú érdekellentéteket kezelni?

K. P. L.: Kétségtelen tény, hogy vannak ilyen feszültségek: más egy professzor érdeke, és más egy tanársegéd érdeke, s ezeknek a különböző érdekeknek az összehangolása nagyon fontos intézményi feladat, talán a legfontosabb feladataink egyike. A törvény ezt azért nagyjából rendezi: megadja a minimális óraszámokat, amit teljesíteni kell. Itt egyértelmű törvényi kötelezettségek vannak az oktatási terhelés egyenletes elosztására. Természetesen a tanszékvezetők érdekeltek abban, hogy magasabb legyen a hallgatói létszám, de ebben maga a szakszervezet is érdekelt. Szeretném határozottan leszögezni, hogy alapvető érdekünk, hogy az értékes hallgatók bekerüljenek a felsőoktatásba. Nagyon fontos probléma viszont az ezzel járó feszültségek kezelése, vagyis az egyenletes óraelosztás kérdése. Ezt úgy tudjuk megvalósítani, hogy az egyetemi és főiskolai szenátusokban ott van az érdekképviselet a törvénymódosításból adódóan szavazati jogú tagként, és ott próbáljuk a különböző érdekeket összehangolni. Egyébként a vezetőknek is fontos, hogy a munkahelyi légkör békés legyen, hiszen az a céljuk, hogy minőségi oktatást végezzünk. E célkitűzésben az intézmények vezetői és a szakszervezet teljes szinkronban vannak. Tehát: komolyabb feszültségek eddig ebből nem származtak, a gondok inkább abból fakadnak, ha kevés a hallgató, mivel ennek a normatív finanszírozás következtében komoly hatása van az egyes intézményekre vagy tanszékekre.

E: Nemcsak az oktatók között, hanem az adminisztrációban és az oktatásban dolgozók között is lehetnek feszültségek. Az oktatók néha már fenyegetőnek élik meg a felsőoktatás bürokratizálódását.

K. P. L.: Bürokratikus munkát soha nem végeztek szívesen az oktatók vagy kutatók, beleértve jómagamat is, aki végigjártam a ranglétrát, s elég sokat kellett a munkám során

adminisztrálnom. Azért most az adminisztratív jellegű teendők csökkentek, a hallgatói számítógépes nyilvántartás, a hallgatói számítógépes irodák kialakítása erre jó hatással volt. Ezzel együtt a tanszékeken még mindig elég sok olyan adminisztrációs feladat van, ami a hallgatók nyilvántartásában szakmai kérdésekhez kapcsolódik. Ennek egy részét a tanszéki adminisztráció elintézi, de a szakmai jellegű adminisztráció nagyobb részét továbbra is az oktatóknak kell elvégezniük. Ezeket a feladatokat a tanszéki vezetés és a tanszéki bizalmiak koordinálják, és próbálnak egy egyenletes terhelést biztosítani.

E: Nem merült fel az igény arra, hogy az egyes munkavállalói csoportoknak saját szakszervezetük legyen?

K. P. L.: Volt ilyen kezdeményezés korábban, de szerencsére idővel elhalványult. Ennek elsősorban az az oka, hogy az országos képviseletben nem lehet különbséget tenni, tehát aki a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanácsban, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban és a Felsőoktatási Kerekasztalon bent ül, az nem csak az oktatókat, hanem az oktatókat és az adminisztratív dolgozókat is képviseli. Nem beszélve arról, hogy a rektorok sem az egyetemeken, sem a főiskolákon nem veszik jó néven, ha külön kell tárgyalniuk az oktatói és az adminisztratív képviselettel. A legtöbb egyetemi vezető azt mondja, hogy az érdekképviselet vezetősége vállalja magára, hogy ezt a belső koordinációt megoldja. S mi ezt tudjuk kezelni. Egyébként nem lenne szerencsés egy ilyen „atomizálódás”, ha szabad ezt a kifejezést használnom, már csak azért sem, mert ez az erőnket is nagymértékben csökkentené.

E: Ha már az intézményvezetők érdekeiről volt szó... Elfelejtettem megkérdezni korábban, hogy vannak-e intézményvezetők a tagságban.

K. P. L.: Természetesen nincs akadálya ennek, csak egy tanszékvezető már nem lehet szakszervezeti vezető – ez összeférhetetlen. Nálunk a rektor úr is tagja a szakszervezetnek, mint ahogy számos vezető oktató, és szívesen is látjuk őket, mert példát mutatnak, hivatkozhatunk rájuk.

E: Tagja az FDSZ valamilyen nemzetközi szövetségnek?

K. P. L.: Igen. Tagjai vagyunk a Nemzetközi Oktatási Uniónak. Az ÉSZT pedig tagja a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek.

E: Volt konkrét ügy, amelyben segítséget kaptak ezektől a szervezetektől?

K. P. L.: Volt ilyen, mégpedig a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a Nemzetközi Oktatási Uniótól. Felmerült bizonyos körökben a közalkalmazotti jogviszony megszüntetése és az állami intézmények privatizációja. Ezekben a kérdésekben konzultáltunk a nemzetközi szervezetekkel is, hogy máshol ez hogyan működik, s kiderült, hogy a fejlett európai országokban a kiemelt felsőoktatási intézmények állami tulajdonban vannak. Sem Németországban, sem Franciaországban nincs szó az állami felsőoktatási intézmények privatizálásáról. Magán intézmények természetesen mindenhol léteznek, nálunk is 29 ilyen intézmény működik. Természetesen velük is tartjuk a kapcsolatot.

E: Milyen a kapcsolatuk a parlamenti pártokkal vagy azok felsőoktatási műhelyeivel?

K. P. L.: Van kapcsolatunk, mégpedig a Parlament Oktatási Bizottságán keresztül. Az FDSZ állandó meghívottja az Oktatási Bizottság üléseinek, és szoktunk meghívást kapni azokra a vitákra is, amelyek a Parlamentben az oktatásról folynak, és érintik a felsőoktatást – természetesen a parlamenti vitákban csak hallgatóként veszünk részt. Ami az Oktatási Bizottságban végzett munkánkat illeti, ott lehetőségünk van megszólalni, s meg



kell, hogy mondjam, hogy amikor engedélyt kapok a Bizottság elnökétől a felszólalásra, akkor a kormánypártok és az ellenzék képviselői egyaránt odafigylenek. Amikor egymással vitáznak, sokszor nem hallgatják meg figyelmesen a másik oldalt, de ha a hallgatói önkormányzat képviselője vagy a mi érdekképviselőnk kap szót, akkor mind a két oldal odafigyel. S mi ezzel élünk is! Arra is lehetőségünk van, hogy a minket érintő parlamenti törvények, tehát a felsőoktatási törvény, a közoktatási törvény és a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény vitáiban folyamatosan részt vegyünk.

E: Milyen civil szervezetek, illetve érdekképviselői szervezetek vannak a HÖÖK mellett, amelyekkel azonos fórumon vesznek részt?

K. P. L.: A HÖÖK-kal természetesen szoros a kapcsolatunk, de együttműködünk a többi szakszervezettel is, elsősorban bérpolitikai kérdésekben. Ennek az Országos Érdekegyeztető Tanács a legfőbb fóruma. Számos civil szervezettel is van kapcsolatunk, melyek közül én egyet emelnék ki, s ez a Nagycsaládosok Országos Egyesülete. Velük szinte napi kapcsolatunk van, nagyon jól ismerjük egymást az elnök úrral, Szabó Endrével, s ez által, ha vitás kérdések merülnek fel, meg tudjuk beszélni. Sőt, miután együtt ülünk a Felsőoktatási Kerekasztalon, még előzetesen is tudunk egyeztetni.

E: Említette már korábban, hogy jó a kapcsolatuk a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is. A felsőoktatásban szinte elválaszthatatlan az oktató és kutató tevékenység egymástól, de a tudomány művelői csak részben tevékenykednek az egyetemek falai között. Miben nyilvánul meg az akadémiai dolgozókkal való együttműködés?

K. P. L.: Az egyetemeken dolgozó kutatók ugyan a FDSZ tagjai, de az akadémiai kutatóintézetekben és az ágazati kutatóintézetekben dolgozókkal nagyon szoros szakmai együttműködést kellett kialakítaniuk. Mivel sem az oktatásban, sem a kutatásban nincsenek kamarák, az egyéni érdekképviselő mellett a szakmai érdekképviselőt is nekünk kell ellátnunk. Mi tulajdonképpen örülünk annak, hogy ez a két szerep egybeesik, viszont ahhoz, hogy e feladatokat elássuk, nagyon fontos, hogy a Tudományos Dolgozók Szakszervezetével is folyamatosan kapcsolatban legyünk. Például egy tudományos projekt megvalósításában döntő, hogy a felsőoktatásban és kutatóintézetekben dolgozók együttműködjenek. Erre számos lehetőségünk lesz egyébként az „Európai Fejlesztési Program 2”-ben, amitől komoly anyagi támogatást várunk. Ez jelenleg a legfontosabb kutatási támogatás, ahol kikerülhetetlen, hogy az egyetemek, főiskolák és kutatóintézetek együttműködjenek.

E: Ezzel a kutatási programmal kapcsolatban is vannak a két szervezet között egyeztetések?

K. P. L.: Természetesen. Sőt, a Felsőoktatási Tudományos Tanácsban a pályázati programok megvitatását is együtt végezzük. Mindig jelen vannak a kutatási területek képviselői, szóval tudunk röviden konzultálni a különböző kérdésekben.

E: Hogyan jellemezné a kapcsolatukat a Rektori Konferenciával és a MAB-bal?

K. P. L.: A kapcsolatunk szakmai jellegű. Részt veszünk a Rektori Konferencia plenáris ülésén, ahol elmondhatjuk a véleményünket. A Rektori Konferencia és a MAB elnöke tagja a Felsőoktatási Kerekasztalnak, tehát ott is elég gyakran találkozunk. Ez egy nagyon fontos fórum, amelyen a miniszter úr elnököl, személyesen ő felügyeli az ott folyó munkát. A főbb kérdések előzetes megbeszélései ezen a tizenkét fős fórumon történnek.

A MAB szakmai munkájában nem veszünk részt, de a MAB is kikéri bizonyos kérdésekben a véleményünket, aminek mi nagy tisztelettel eleget teszünk.

E: Milyen kérdésben kérte ki a MAB utoljára az FDSZ véleményét?

K. P. L.: A legnagyobb probléma most a Bolognai folyamat kérdésköre. Ennek keretében az alapszakok, és most pedig a mesterszakok akkreditációjában alakult ki nagyon komoly együttműködés, elsősorban intézményi szinten. Mint köztudott, 2008-ban fog beindulni a mesterképzés. Az MA-szakok akkreditációját követően, mivel az MA-szakok merőben újak, nagyon sok feladat lesz az egyes intézményekben, amelyek végrehajtásában komoly együttműködés van.

E: Melyek a főbb szakmapolitikai kérdések, amelyekben az FDSZ rendszeresen állást foglal?

K. P. L.: Alapvető, hogy azokról a törvényekről, amelyek kapcsolódnak a felsőoktatási munkákhoz, kinyilvánítjuk a véleményünket. Ez elsősorban a felsőoktatási törvény, amelynek ezen a nyáron volt a módosítása, s ebben – még a műhelymunkákban is szakértői szinten – nagyon komolyan részt vettünk. A másik törvény, ami bennünket érint, a közalkalmazottakról szóló törvény, hiszen minden állami intézményben dolgozónk közalkalmazott. Ez egy nagyon fontos vívmányunk, amit szeretnénk megtartani, éppen ezért a közalkalmazotti jogállás vitáiban a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal dolgozunk együtt.

E: Ha már a felsőoktatási reform jelentőségére utalt, talán maradjunk ennél a témánál. Melyek azok a változások, amelyeket pozitívnak tartanak, s melyek a főbb problémák, amelyek megoldásához az FDSZ-nek lennének javaslatái?

K. P. L.: A legfontosabb kérdés ebben a folyamatban: megtalálni a munkaerőpiac és a képzés közötti kapcsolatot. Ebben nagyon jó az együttműködés, ugyanakkor rengeteg gondunk is van. Tudniillik nincsenek 4–5 évre szóló, előremutató jelzések a munkaerőpiac vonatkozásában. Nem látjuk például tisztán, hogy az alapszakokon végzett hallgatóink, akik nem mennek tovább, hogyan tudnak majd elhelyezkedni. Jövőre fognak végezni az első alapképzéses hallgatóink, akik közül – a jelenlegi törvény szerint – 35% mehet majd tovább mesterszakra, vagyis 65% meg fog jelenni a munkaerőpiacon, de nem látjuk, hogy ott milyen a fogadókészség valójában. Ez egy új végzettségi fok, ami több, mint a főiskolai végzettség, de kevesebb, mint az egyetemi végzettség. Azt szeretnénk, s ehhez minden segítséget meg is adunk, hogy ne legyen sok munkanélküli fiatal, mert ez a legrosszabb dolgok egyike a világon. Éppen ezért azt javasoltuk a miniszter úrnak, hogy ezt a problémakört tűzze napirendre a Felsőoktatási Kerekasztal, a Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács és a Tudományos Tanács fórumain.

A másik probléma: a pedagógusképzés. A demográfiai apály már olyan mély, hogy pillanatnyilag annyi első éves hallgatónk van a felsőoktatásban, mint amennyi első éves elemista. Ez egy szörnyű szám, ami azt jelenti, hogy nagyon komolyan oda kell figyelni, hogy hogyan tudjuk ezt a demográfiai apályt áthidalni, és itt a pedagógusképzés erősen érintett. A probléma az, hogy a közoktatásban az egy tanárra jutó tanulók száma ma már kisebb, mint a felsőoktatásban. Ezzel valamit tenni kell!

A harmadik terület, amelyet feltétlenül ki kell emelni: a felnőttképzésben való részvétel. Az élethosszig tartó tanulás kérdése egy nemzetközi projekt, melyet az Európai Unió kiemelten támogat. A célja nagyon világos: jobban lehet mobilizálni a munkahelyeket az-



által, hogy több végzettsége van valakinek. Ebben a kérdésben szeretnénk a jövőben még nagyobb szerepet vállalni. Azt már elértük a felsőoktatási törvény módosításával, hogy az egyetemi és főiskolai karok akkreditáció nélkül részt vehetnek a felnőttképzésben. Tehát: a felsőoktatási intézményeknél, ha a megfelelő egyetemi szakot már akkreditálták, akkor az ahhoz kapcsolódó továbbképzés is, és felnőttképzés is akkreditált. Ez egy óriási vívmány! A probléma csak az, hogy az intézményeink ótzkodnak ettől az ún. „nem-katedrális” képzési formától. Az egyetemek hagyományosan a „katedrális” képzésben vesznek részt, ezek a felnőttképzési kurzusok azonban „nem-katedrális” jellegűek, mert kis létszámúak, és elsősorban szemináriumi formában zajlanak. Itt komoly gondjaink vannak.

E: Mi van ennek a hátterében: infrastrukturális probléma, az oktatók hozzáállásán kellene változtatni, vagy arról van szó, hogy az oktatóknak új tanítási módszereket kellene megtanulniuk és alkalmazniuk, s ehhez kellene hathatósabb szakmai segítség?

K. P. L.: Én úgy látom, hogy nem infrastrukturális problémáról van szó: hely van, le lehet ültetni az embereket, akár este is vagy hétvégeken. A szemléletmódban van az alapvető probléma. Az oktatóink a fehérköpenyes-katedrális képzéshez vannak „hozzászokva”, ezt ismerik. A felnőttképzésnek azonban nem ez az igénye. A felnőttképzésben kis csoportokkal kell bizonyos feladatokat megoldani. Lehet, hogy ezek a feladatok nem olyan színvonalúak, mint az egyetemi képzés, de ennek a jelentőségét attól még nem lehet elvitatni. Nem beszélve arról, hogy a hallgatói létszám emelkedése meg fog állni. Már most is tapasztalható, hogy a jelentkezési létszám emelkedése megállt, vagyis több lábon kell állnia az intézményeknek, s az egyik láb lehetne a felnőttképzés. Nekem ez szent meggyőződésem, és mint faltörő kos megyek előre ennek érdekében – mindent el fogok követni, hogy meghonosodjanak ezek a felnőttképzési kurzusok a felsőoktatási intézményekben.

E: Egy másik manapság előtérbe kerülő téma a felsőoktatás színvonalának megőrzése, illetve javítása. Minőségi felsőoktatás elképzelhetetlen anélkül, hogy az oktatók között egyfajta versenyhelyzet alakuljon ki. A szakszervezet azonban a kiváló és a kevésbé kiváló oktatóknak egyforma védelmet nyújt. Hogyan lehet feloldani ezt az ellentmondást?

K. P. L.: Ez egy nehéz kérdés... ugyanis általánosságban az a helyzet, hogy ha az egyetemen vagy főiskolán elért valaki egy pozíciót, akkor neki azért már egyszer bizonyítania kellett. Tehát: kandidátusi vagy PhD-értekezést kellett írnia, hazai és külföldi szakcikket kellett publikálnia, konferencia-előadásokat kellett tartania, amit a tanszékvezetés nagyon komolyan számon kért. Vagyis: egy bizonyos szintet el kellett érni ahhoz, hogy valaki előrelépjen. Viszont, ha ezt a bizonyos szintet elérte, tehát bizonyította, hogy alkalmas arra, hogy oktató legyen, utána igen nehéz azt állítani róla, hogy rosszul oktat. Éppen ezért a legfontosabb feladat a fiatalok kiválasztása. Amire a jövőben nagyon oda kell figyelniük, hogy a doktori képzésekből csak a legkiválóbb hallgatók kerüljenek be: szerezzék meg a megfelelő gyakorlati tapasztalatot itthon vagy külföldön, azután jöjjenek vissza, és vegyenek részt az oktatásban. Ha valaki elért egy docensi szintet, majd kitalálják róla, hogy rossz oktató, azt nagyon nehéz kezelni. Persze extrém esetek mindig vannak, de általában azt gondolom, hogy a legfontosabb, hogy a mércék, amelyeket felállítanak, valódi mércék legyenek. Ebben partnerek vagyunk.

E: Azért vannak a felsőoktatásban ezzel kapcsolatban akut problémák. Még az egyetemen sem kizárt, de a főiskolákon sokkal gyakoribb, hogy valaki már elért egy docensi rangot anélkül, hogy PhD-fokozatot szerzett volna...

K. P. L.: Ennek a világnak vége! Az új felsőoktatási törvény nagyon szigorú feltételeket szab az előrelépéshez. Még a főiskolákon sem lehet PhD nélkül docensi besorolást kapni. De most még van egy átmeneti időszak. Képzelnék el, hogy van egy 50 éves kollegánk, aki abba a kategóriába tartozik, amit Ön mondott: főiskolai docens, de nincs fokozata. Az ilyen oktatókat nem lehet az utcára tenni egyik napról a másikra, ezért ezen oktatók egy részét ún. „mestertanári” fokozatba tették. Ez egy új beosztás az egyetemeken és főiskolákon, és azok a kollégák kerülnek ebbe a beosztásba, akiknek nincs tudományos fokozatuk, de nem bocsátják el, hanem átminősítik őket. Viszont kritérium az, hogy magasabb óraszámot kell teljesíteniük.

E: Ez a rendszer már működik?

K. P. L.: Az új rendszer 2007 szeptemberétől működik. Ez egy nővum, amihez partnerek voltunk. Amikor a Felsőoktatási Tanácsban ezt az elnökség javasolta, azért tette, hogy ne kerüljenek ezek az 50 éves emberek az utcára (hiszen közöttük számosan vannak, akik nagyon jó oktatók), hanem legyen egy kifutási idejük, s ez a mestertanárság erre vonatkozik. Többet kell tanítaniuk, de nincs velük szemben egy olyan elvárás, hogy 50 éves korukban csináljanak PhD-t.

E: Vagyis a mestertanári státusban megmaradhatnak akár nyugdíjig?

K. P. L.: Itt különbség van a korosztályok között: 40 és 50 év között van egy olyan elvárás, hogy szerezzenek fokozatot, 50 év felett pedig azt nézik, hogy milyen oktató. Akik egyik feltételnek sem felelnek meg, azoktól természetesen meg kell válni.

E: Ha csoportos leépítésre kerülne sor, és a szociális és kiválósági szempontok valamelyikéből mindenképpen engednie kellene, akkor melyiket választaná?

K. P. L.: Elsősorban arra törekszünk, hogy csoportos leépítésekre ne kerüljön sor, szeretnénk megelőzni ezeket, amennyire csak lehet. Azért ez eddig sikerült: nagy volumenű elbocsátásokra nem került sor a felsőoktatásban, s remélem, nem is fog erre sor kerülni. Ahol azonban ilyen dolog felmerül, ott egyéni mérlegelés van. Számunkra a női oktatók védelme alapvető, főleg a családosoknál. A gyermekkel rendelkező oktatók egy kiemelten védett csoportot alkotnak, ahol nagyon keményen fellépünk. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a férfiak könnyebben találnak maguknak új munkahelyet, különösen a középkorú hölgyekhez képest. Természetesen azoknak a védelmében, akik alkalmatlanok, nem tudunk mit tenni, de az alkalmas családos hölgyek előnyben részesülnek a férfiakkal szemben.

E: Melyik volt a legkiélezettebb helyzet az elmúlt időszakban, amikor nagyon keményen fel kellett lépniük?

K. P. L.: Volt néhány kiélezett helyzet. Elsősorban a béremeléshez kapcsolódóan. 2007 februárjában egy országos közalkalmazotti sztrájkbizottságot kellett létrehozni, amiben az FDSZ is részt vett. A kiváltó ok az volt, hogy 10%-os infláció mellett nulla volt a béremelési ajánlat, amit elfogadhatatlannak tartottunk. Ez egy nagyon forró helyzet volt. Idén volt még egy hasonlóan forró helyzet, amikor felmerült a felsőoktatási törvény módosítása kapcsán a privatizáció kérdése, vagyis, hogy az állami intézményeket az államháztartási törvény alapján privatizálják, ami által az oktatók és a kutatók és az egyéb alkalmazottak is kikerültek volna a közalkalmazotti körből... egy szabad adás-vételi helyzet alakult volna ki.

Idén ez a két forró helyzetünk volt, de mind a két esetben sikerült kompromisszumot kötni, amiben nagyon komoly segítséget kaptunk személy szerint a miniszter úrtól, aki fo-



gadott minket. Ha ez az állami privatizáció bekövetkezett volna törvényi szinten, akkor arra is készen álltunk, hogy nem indítjuk el a 2007-es őszi félévet...

E: Már az előbb is felmerült bennem, amikor a sztrájbizottság megalakításáról beszélt, hogy vajon milyen eszközök állnak a rendelkezésükre, hogyan tudnak nyomást gyakorolni? A felsőoktatásban nem tűnik olyan fenyegetőnek, ha sztrájkot emlegetnek, mint mondjuk a vasutasoknál.

K. P. L.: Ez így van, hogy most a legutóbbi aktuális példáról beszéljek: 600 mozdonyvezető meg tud bénítani egy egész országot. Ha egy tanár bejelenti, hogy nem tart órát, akkor a hallgatók legfeljebb boldogok lesznek. Tehát nincs erről szó. Nekünk mások az eszközeink, elsősorban tárgyalunk, és próbálunk meggyőző érveket mondani. Úgy gondolom, hogy az 56 ezer felsőoktatási dolgozó, beleszámolva az orvosokat és agrárosokat is, azért ma a magyar elitet képviseli. A kormány is elgondolkodik azon, hogy érdemes-e szembe menni a magyar elit elképzeléseivel. Éppen ezért azt gondoljuk, hogy a legfőbb feladatunk: tárgyalni, tárgyalni és megint tárgyalni... Természetesen az is fontos, hogy együttműködjünk a hallgatóinkkal, és a hallgatóink ebben partnerek.

E: Elképzelhető, hogy együttes akciót szervezzenek a hallgatókkal...

K. P. L.: Igen, volt erről már szó... amikor a közalkalmazotti státus megszüntetése napirendre került, nagyon kemény lépéseket terveztünk. Azt mondtuk, hogy ha ki kell menni az utcára, akkor ezt választjuk, s ugyan mi kevesen vagyunk, de ha csatlakozik hozzánk 200 ezer hallgató, akkor már sokkal többen leszünk...

E: Végezetül szeretném, ha megosztaná velünk, hogy milyen célokat szeretne megvalósítani az FDSZ a következő pár évben?

K. P. L.: Alapvető érdekünk, hogy a felsőoktatás színvonala ne romoljon, tehát megfeleljünk azoknak az elvárásoknak, amelyek az Európai Unió tagországunkból adódnak. Ez az első cél. A második célunk az, hogy megteremtjük a kapcsolatot a munkaerőpiaccal, hogy nagyon kevés, ha lehet 0%-ban kifejezhető egyetemet és főiskolát végzett fiatal munkanélküli legyen. A harmadik célunk pedig, hogy az oktatóink, kutatóink és az alkalmazottak számára teremtsünk egy olyan életszínvonalat, amely nyugodt feltételeket biztosít a minőségi munkavégzéshez. E három célt különválasztani nem lehet, csak együtt valósítható meg. Ennek érdekében szeretnénk tevékenykedni a következő időszakban.

Az interjúkat Bíró Zsuzsanna Hanna készítette

Doktoranduszok szakmai és magánéleti tervei

Az utóbbi évtizedekben világossá vált, hogy a gazdasági- társadalmi- technológiai- fejlődést alapvetően meghatározza a térségben működő tudósok, kutatók és egyéb szakemberek tevékenysége. A tudósképzés már nem csak az akadémiai szektor utánpótlását biztosítja, hanem a tudástársadalom kutatási-fejlesztési területen fellépő szakemberigényét is. A kutatóknak a speciális szakmai tudáson túl rendelkeznie kell olyan általános kompetenciákkal, amelyek lehetővé teszik az eligazodást az információs társadalom legújabb vívmányai területén és a választott területen bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodást.

Magyarországon 1993-ban teremtődtek meg az angolszász típusú doktori képzés jogszabályi keretei, amelyek még napjainkban is formálódnak. A tudományos utánpótlás-képzés európai problémái (nagyarányú lemorzsolódás; több év telik el a képzés befejezése és a fokozatszerzés között; a tudományos pálya kevésbé vonzó a fiatalok számára) Magyarországon is érzékelhetők. A rendszerváltozás időszakában a magyar oktatáspolitikai felismerte a doktori képzés átalakításának szükségességét, így a reformok tekintetében több nyugat-európai országot előtt jár.

A tanulmány egy 2006-ban Debrecenben végzett doktorandusz vizsgálat eredményeit ismerteti a doktori képzésben résztvevők szakmai és magánéleti terveire fókuszálva. Az elemzés során szó esik a magyar doktori képzés alapvető problémáiról és Debrecen, valamint a tágabb régió munkaerőpiaci lehetőségeiről.

Debrecen az észak-alföldi régióban található, amely adottságait és jövőbeni lehetőségeit tekintve az ország kevésbé fejlett területe. Ennek magyarázata elsősorban a kedvezőtlen földrajzi fekvésben és az infrastrukturális ellátottság hiányosságaiban keresendő, amely hozzájárult ahhoz, hogy a térségben az elmúlt évtized folyamán kevesebb beruházás valósult meg az ország nyugati és központi területeihez képest. A régióban a teljes népességnek mindössze 30 százaléka foglalkoztatott, ami az összes régiót tekintve messze a legrosszabb arány (az országos átlag 36,2 százalék). A térségben a segédmunkásoknak és a szellemi foglalkozásúaknak vannak a legrosszabb elhelyezkedési esélyei, mivel esetükben kínálati többlet mutatkozik. Az Észak-Alföld demográfiai szempontból sajátos helyzetben van: a természetes szaporulat tekintetében bármely más régiónál kedvezőbb képet mutat (2002-ben a születési ráta 10,6 ezrelék volt, szemben az országos 9,5 ezrelékkal), viszont vándorlási egyenlege mindig is a legrosszabbak közé tartozott.¹

2000-ben az észak-alföldi régió adott otthont az országban található kutatóhelyek valamivel több, mint egytizedének, ami figyelembe véve a főváros kiemelkedő szerepét, nem

1 Az észak-alföldi Regionális Fejlesztési és Képzési Bizottság Szakképzés-fejlesztési koncepciója 2004–2007. (2004) Debrecen, Nemzeti Szakképzési Intézet. 7–48. o.



tekinthető rossznak. A régió sajátossága ugyanakkor a K+F szektor területi koncentrált-sága: a kutatóhelyek háromnegyedének Hajdú-Bihar megye a székhelye, ezen belül is a kapacitások meghatározó része a Debreceni Egyetemhez kötődik, amely egész Kelet-Magyarország oktatási és kutatási központja is egyben.

Az észak-alföldi Régióban jelenleg a Debreceni Egyetemen (DE) és a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) működik doktori képzés. A vizsgálat évében (2006) a DE következő karain működött doktori képzés: Bölcsészettudományi Kar (DE BTK), Természettudományi Kar (DE TTK), Informatikai Kar,² Közgazdaságtudományi Kar (DE KTK), Agrártudományi Centrum (DE AC), Orvos- és Egészségtudományi Centrum (DE OEC), valamint a DRHE Hittudományi Doktori Iskolájában.

Az elemzés alapjául egy 2006 nyarán végzett empirikus vizsgálat³ adatai szolgálnak. A felmérést e tanulmány szerzője a Debreceni Egyetem (DE) és a DRHE doktoranduszai körében végezte egy komplex kérdőív segítségével. A kérdőívet az intézményekben tanuló valamennyi, több mint 800 doktorandusz megkapta, közülük 210 fő töltötte ki a kérdőívet.

A kérdőív az általános, demográfiai változók mellett az alábbi témaköröket tartalmazta: tanulmányi pályafutás, eddigi munkaerőpiaci tapasztalatok, anyagi helyzet, szakmai és magánéleti tervek, valamint a doktori képzéssel kapcsolatos kérdések (motiváció, követelmények, a doktori iskola által nyújtott feltételek, témavezetés, problémák, fokozatszerzési esélyek). Jelen tanulmány elsősorban a doktori képzésben résztvevők szakmai és magánéleti terveivel foglalkozik.

A kutatás kezdetén a témában az alábbi hipotézisek fogalmazódtak meg:

- 1) A doktoranduszok jelentős része az akadémiai szektorban kíván tudományos karriert építeni.
- 2) A kedvezőtlen magyarországi helyzet (kutatási feltételek, alacsony fizetés) miatt sok leendő kutató fontolgatja a tartós külföldi munkavállalást.
- 3) A doktoranduszok esetében a családalapítás egzisztenciális problémák miatt kitörlődik.
- 4) A doktori képzésben résztvevők többsége a szakmai karriert előbbre helyezi a gyermekvállalásnál.

A 210 fős mintában a nők enyhén felülreprezentáltak az országos átlaghoz képest: a kérdezettek mindössze 47 százaléka férfi. Ez az arány nem tér el jelentősen a Debreceni Egyetemen tapasztalható nemenkénti megoszlástól (51–49 százalék a nők javára). A férfiak alacsonyabb száma minden valószínűség szerint azzal magyarázható, hogy Debrecenben nem működik doktori képzés a műszaki tudományok területén, ahol a férfi doktoranduszok aránya rendszerint meghaladja a 80 százalékot.⁴

A minta további jellemzője a viszonylag fiatal életkor: a kérdezettek mindössze 6 százaléka idősebb 40 évesnél, és mintegy 80 százaléka 24 és 31 év közötti (1. táblázat). Mindez arról árulkodik, hogy a doktoranduszok jelentős része a graduális diploma megszerzését követően azonnal vagy csekély munkaerőpiaci tapasztalattal vágott bele a doktori képzésbe.

2 Az adatelemzés során a DE Természettudományi Karát és az Informatikai Kart egyben kezelem. A DE IK a közelmúltban vált önálló karrá, de a doktori képzés adminisztrációja és a doktori iskolák továbbra is változatlan struktúrában működnek.

3 A kutatást 2004 őszén megelőzte egy kismintás, feltáró jellegű vizsgálat, erről bővebben lásd: Finánc Judit (2005) A doktoranduszok helyzete Magyarországon. *Educatio*, No. 2. 433–437. o.

4 Adatok: Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006.

1. táblázat: A minta életkora (százalék, N=210)e

Életkor	%
45 évesnél idősebb	2,5
40-44 éves	3,5
36-39 éves	3,5
32-35 éves	7,4
30-31 éves	15,5
28-29 éves	22,6
26-27 éves	28,4
24-25 éves	16,6
Összesen	100,0

A mintában szereplő doktoranduszok 58 százaléka állami ösztöndíjas képzés keretében, 42 százaléka pedig költségtérítéssel képzési formában vesz részt a doktori képzésben. Ezek az adatok némileg eltérnek a vizsgált sokaság adataitól: a DE doktoranduszai körében 2005-ben 47 százalék volt az ösztöndíjasok aránya.⁵

A vizsgálat során törekedtem arra, hogy az egyes karok doktoranduszai létszámukkal arányosan szerepeljenek a mintában, ez a DE Orvos-és Egészségtudományi Centrum és a DE Közgazdaságtudományi Kar esetén nem valósult meg, itt súlyozásra volt szükség. Az alapsokaság és a minta karonkénti megoszlását a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat: A Debreceni Egyetem és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktoranduszainak karok szerinti megoszlása és képviselője a mintában

	Az alapsokaság megoszlása		A minta megoszlása	
	N	%	N	%
DE Agrártudományi Centrum	129	15,0	41	19,5
DE Orvos- és Egészségtudományi Centrum	221	25,5	33	16,0
DE Bölcsészettudományi Kar	227	26,2	58	27,4
DE Természettudományi Kar	223	25,7	53	25,2
DE Közgazdaságtudományi Kar	38	4,5	20	9,4
DRHE	27	3,1	5	2,5
Összesen	865	100,0	210	100,0

Forrás: Statisztikai Tájékoztató. Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006

A doktoranduszok szakmai tervei

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb doktorandusz már a doktori képzés megkezdésekor a kutatói életpályát látja maga előtt. A kérdezetteknek előre megadott motivációs tényezőket kellett értékelniük egy ötös skálán abban a tekintetben, hogy mennyiben játszottak ezek szerepet a doktori képzés megkezdésében. A doktoranduszok által a 14 tényező közül legfontosabbnak ítélt hat motívumot mutatja az 1. ábra. A legnagyobb motivációs tényezőt egyértelműen a szakmai érdeklődés jelenti, ezt szorosan követi a kutatói munka és a szakmai-tudományos karrier lehetősége, amelyek csak a PhD fokozat megszerzésével valósíthatók meg. Ki kell jelenteni azonban, hogy a külföl-

⁵ Adatok: Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006.



di ösztöndíj-és munkalehetőségek csábítása sem elhanyagolható a PhD fokozat későbbi anyagi haszna mellett.

1. ábra: A doktori képzésbe történő belépés főbb motívumai (N=210)



Az előzetes motivációk ellenére azonban a doktoranduszok úgy érzik, hogy elhelyezkedési esélyeik a térségben nem túlságosan biztatóak (2. ábra). A kérdezettek kevesebb, mint fele véli úgy, hogy jelenlegi lakóhelyén el tud helyezkedni, további egynegyedük szerint másik magyarországi városba kell költözniük a megfelelő munkahely érdekében. Jelentős azok aránya is, akik úgy gondolják, hogyha szakterületükön kívánnak tevékenykedni, azt csak külföldön tehetik meg (14 százalék). Emellett a doktoranduszok 13 százaléka úgy véli, hogy egyáltalán nem tud elhelyezkedni szakterületén – e borúlátó csoport tagjai főként a bölcsészek közül kerülnek ki.

2. ábra: A szakterületen történő elhelyezkedési esélyekkel kapcsolatos vélemények (százalék, N=210)



Az elhelyezkedési esélyeket az állami ösztöndíjasok ítélik meg a legkedvezőtlenebbül: mindössze 39 százalékuk véli úgy, hogy lakóhelyén talál megfelelő állást, ez az arány a költségtérítéssel résztvevőknél 60 százalék. Ezzel párhuzamosan az ösztöndíjas csoport az, amely inkább a külföldi elhelyezkedésben bíz (18 százalék, a költségtérítéssel résztvevőknél ez az arány mindössze 8 százalék).

Az állami ösztöndíjasok és a költségtérítések közötti különbség minden valószínűség szerint a korábbi munkaerőpiaci tapasztalatokkal, illetve azok hiányával függ össze. Az állami ösztöndíjasok 60 százaléka nem végzett három hónapnál hosszabb ideig tartó kereső tevékenységet eddigi életében, és egynegyedük volt már diplomásként munkanélküli a doktori képzést megelőzően. Ezzel szemben a költségtérítéssel résztvevők csaknem 90 százaléka rendelkezik munkaerőpiaci tapasztalattal, de körükben is meglehetősen

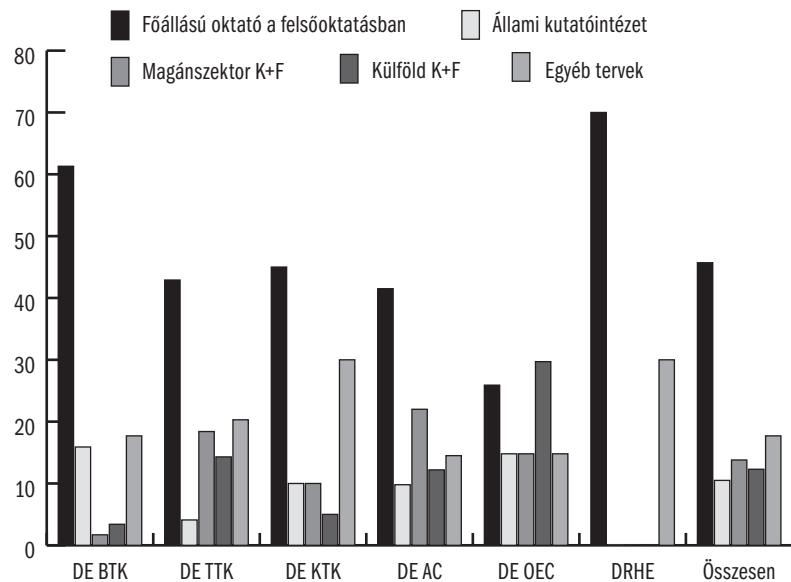
magas azok aránya, akik néhány hónapig munkanélküliek voltak (47 százalék). A kérdőív kitöltésének időpontjában (2006 nyara) az ösztöndíjas doktoranduszok egyötöde és a költségtérítéssel járó doktori képzésben résztvevők mintegy 90 százaléka dolgozott a doktori képzés mellett. A két csoport közötti különbséghez nagyban hozzájárul, hogy állami doktori ösztöndíj mellett nem lehet teljes munkaidőben dolgozni.

Mindezek alapján elmondható, hogy az ösztöndíjas csoport jelentős része nem rendelkezik munkaerőpiaci tapasztalattal, emellett többen is megtapasztalták már a munkanélküliséget. Így nem csoda, hogy elhelyezkedési esélyeiket tekintve pesszimistábban nyilatkoznak, mint költségtérítéssel járó társaik, akiknek kilenczede rendelkezik munkahellyel, közülük pedig csaknem 60 százalék a viszonylag biztos munkahelyet nyújtó közszférában dolgozik (felsőoktatás, közoktatás, egyéb közintézmények).

Az adatok ismeretében kijelenthető, hogy sokak életében a doktori képzés egyfajta előremenküli stratégiát is jelent a térségben tapasztalt elhelyezkedési nehézségek elől.

A doktori képzés befejezését követően a kérdezettek csaknem fele a felsőoktatásban szeretne oktatói tevékenységet végezni, 10,5 százalékuk pedig állami kutatóintézetben kíván elhelyezkedni. A minta mintegy egyhatede a magánszektorban kutatással-fejlesztéssel szeretne foglalkozni, és körülbelül ugyanennyien célozzák meg a külföldi munkavállalást. Ezek az adatok körülbelül megegyeznek az 1999-es doktorandusz-vizsgálat eredményeivel.⁶

3. ábra: Tervek a doktori képzés befejezése után (százalék, N=210)



A 3. ábra az egyes karok közötti különbségeket mutatja. E szerint a bölcsészek azok, akik legkevésbé orientálódnak a magánszektor irányába, többnyire a felsőoktatásban vagy kutatóintézetben képzelik el jövőjüket. Ezzel szemben az orvostudomány területén dokto-

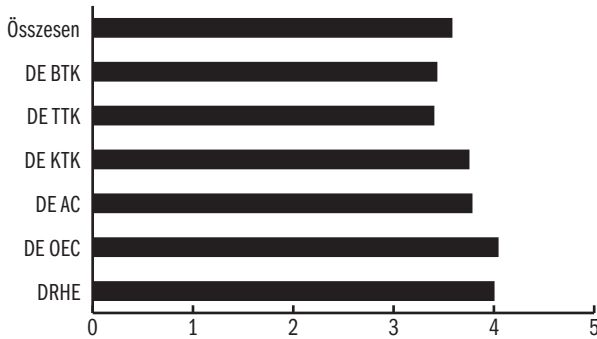
⁶ Az 1999-ben végzett „Hallgatók a doktori képzésről” című vizsgálat eredményeit ismerteti: Fábri György (2001) Mit tudunk a doktoráltakról? – Helyzetfelmérő és módszertani tanulmány a Felsőoktatási és Tudományos Tanács számára a PhD-fokozattal rendelkezők életpálya-esélyeinek kutatásához. Forrás: www.ftt.hu (2006. 09. 18.)



rálók csaknem egyharmada szeretné magát kipróbálni külföldön. A magánszektor vonzereje különösen a DE Agrártudományi Centrum és a Természettudományi Kar doktoranduszai körében érvényesül.

A szakmai tervek megvalósítási esélyeit a doktoranduszoknak ötös skálán kellett értékelniük, ahol a legkedvezőbb érték az ötös volt. A legmagasabb átlagpontoszámot a DE Orvos-és Egészségtudományi Centrum doktoranduszai adták, a leg pesszimistábban pedig a természet- és bölcsészettudományi területen doktorálók nyilatkoztak (4. ábra).

4. ábra: Milyen esélyeket lát szakmai tervei megvalósulására? Karonkénti megoszlás (N=210)



A szakmai tervek megvalósulási esélyeivel kapcsolatos attitűdök jelentős különbséget mutatnak az állami ösztöndíjas és a költségtérítéssel csoport között: Az ösztöndíjasok közül kevesebben érzik úgy, hogy valószínűleg vagy biztosan meg tudják valósítani terveiket (53 százalék), míg a költségtérítésekénél ez az arány 66 százalék.

Ami a brain drain várható hatásait illető, elmondható, hogy a doktoranduszok közül többen fontolgatják a hosszú távú külföldi munkavállalást. A minta 40 százaléka tanult már külföldön, többnyire 3–7 hónapos tanulmányi vagy kutatói ösztöndíj keretében. A kérdőívben szerepelt egy földrajzi mobilitásról szóló kérdés azzal kapcsolatban, hogy hol szeretne élni 10 év múlva. A válaszokból kiderül, hogy a minta csaknem harmada számára ez a kérdés egyáltalán nem lényeges, további 17 százalékuk Budapesten vagy Nyugat-Magyarországon szeretne élni, csaknem 10 százalékuk pedig külföldön képzelel el a jövőjét, főként nyugat-európai és skandináv államokban. Ha ezeket az adatokat összevetjük a szakmai tervekkel és a további nyitott kérdésekre adott válaszokkal, elmondható, hogy a doktoranduszok mintegy 40 százalékát foglalkoztatja a külföldi munkavállalás gondolata. Közülük minden második többször is említi ezt a lehetőséget, kitűzött, konkrét célként pedig a válaszadók 13–14 százalékánál szerepel a hosszú távú külföldi tartózkodás.

Magánéleti tervek

A minta egyharmada él házasságban, további 15 százalék az élettársi kapcsolatban élők aránya, 1,5 százalékuk elvált. A további házassági tervekre vonatkozóan elmondható, hogy a minta mintegy 25 százaléka számára a házasság intézménye egyáltalán nem fontos: nem terveznek házasságot (1,5 százalék), a házasság számukra nem lényeges (3%), bizonytalanok a kérdésben (7,5 százalék) vagy a körülményektől teszik függővé (12 százalék), hogy valaha is megházasodnak-e. Meglepő módon a nők válaszai nem térnek el szignifikánsan a férfiakétól.

A minta csaknem egyötödének már született gyermeke, általában egy vagy kettő (16 illetve 17 fő esetében), ritkábban ennél több (8 fő). A doktoranduszok viszonylag nagy arányban vélik úgy, hogy a gyermek nem feltétlenül az élet velejárója (21 százalék), de teljesen csak 2 százalékuk elutasító. A minta több mint kétharmada úgy véli, hogy biztosan vállal gyermeket, a válaszadók közül a legtöbben két gyermeket terveznek (62 százalék), de mintegy negyedük csak egy gyermeket szeretne vállalni, ami mint a három vagy több gyermeket tervezőknél (12 százalék) jóval magasabb arányt képvisel. A gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök nemenként nem mutatnak jelentős különbségeket.

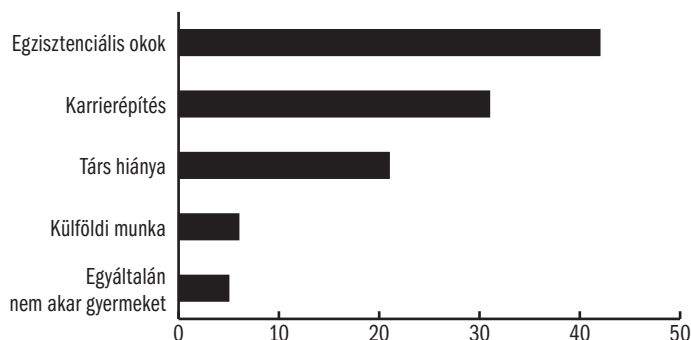
A minta gyermektelen tagjai közül (167 fő) mintegy harmaduk tervez 2–3 éven belül családalapítást, csaknem 15 százalék a bizonytalanok aránya és több mint 48 százalékuknak nincsenek ilyen irányú terveik (3. táblázat).

3. táblázat: Tervez-e családalapítást a közeli jövőben (2–3 éven belül)? (százalék, N=167)

Tervező	36,5	Bizonytalan	14,9
Nem tervező	48,6	Összesen	100,0

A doktoranduszoknak lehetőségük volt arra, hogy családalapítási terveikre vonatkozó válaszukat saját szavaikkal megindokolják. Az elhúzódo családalapításra (nem tervezők vagy bizonytalanok) adott válaszokat az 5. ábra mutatja be.

5. ábra: Miért nem tervez családalapítást a közeli jövőben (2–3 éven belül)? (fő)



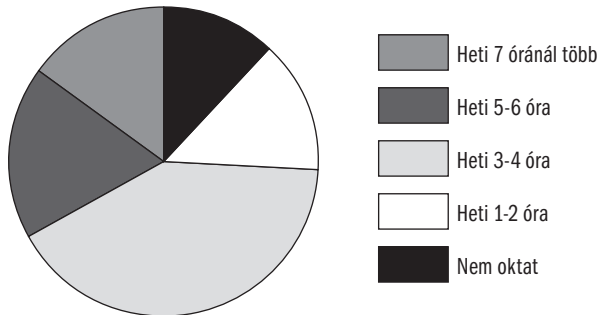
Az indoklások öt fő tényező köré csoportosultak, amelyek közül egyértelműen az egzisztenciális okok dominálnak, különösen az adó és járulékmentes jövedelemmel rendelkező állami ösztöndíjasok esetében. Gyermekvállaláskor az ő esetükben ugyanis nincs arra lehetőség, hogy két évig GYED-et kaphassanak, mivel hallgatói jogviszonnyal és nem munkaviszonnyal rendelkeznek. Az alanyi jogon járó GYES összege (havi 25 800 Ft) pedig nem ösztönöz gyermekvállalásra. Egyébként a válaszadók közül többen sérelmezték, hogy az ösztöndíjasok az egyetemen gyakorlatilag tanársegédi feladatokat látnak el (oktatás, kutatás, adminisztráció) és mégis „csak” hallgatói jogviszonyban állnak az intézménnyel, ami lehetetlenné teszi a hitelfelvételt (például lakás vásárlása esetén) és visszatartja a többnyire húszas éveik végén járó fiatalokat a gyermekvállalástól. Az állami ösztöndíjas doktoranduszok óraterhelését mutatja a 6. ábra.

Az egzisztenciális problémák nem csak az ösztöndíjasokat, hanem a munka mellett költségtérítéses doktori képzésben résztvevőket is sújtják: több válaszadó is megemlíti-



te, hogy jelenlegi jövedelmének legalább másfél-kétszeresére lenne szüksége ahhoz, hogy meg tudja teremteni a gyermekvállaláshoz szükséges anyagi feltételeket.

6. ábra: Az állami ösztöndíjas doktoranduszok heti óraterhelése (százalék, N=122)



A válaszadók második legfontosabb tényezőként a karrierépítést említették, amely hozzájárul a gyermekvállalás kitolódásához. Ahhoz, hogy számukra megfelelő munkahelyet találjanak, általában már szükséges lenne a PhD fokozat, így sokan úgy tervezik, hogy előbb megszerzik a fokozatot, dolgoznak néhány évig és csak ezt követően válik aktuális kérdéssé a családalapítás.

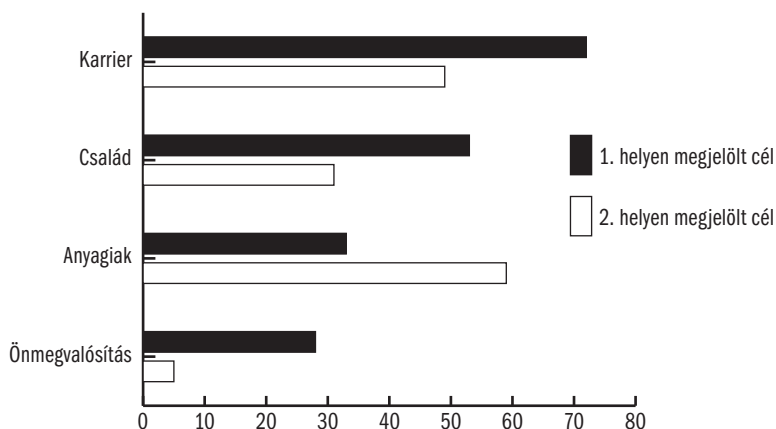
Egy másik jelentős tényező a megfelelő társ hiánya, különösen a női válaszadók esetében. A párkeresés nehézségei főként azzal magyarázhatók, hogy a 40 év alatti korosztályban már magasabb a diplomás nők aránya a férfiakénál, és a doktori képzésben résztvevő nők valószínűleg diplomás társat szeretnének. Többen panaszkodtak arra is, hogy a diplomások közül sokan elvándorolnak Debrecenből Budapestre és Nyugat-Magyarországra, mivel nem találnak végzettségüknek megfelelő munkát a térségben, így a párkeresés mérítési bázisa jelentősen lecsökken.

A válaszadók közül néhányan említették, hogy szeretnék magukat kipróbálni külföldön, mielőtt gyermeket vállalnak. Valószínűleg ennek hátterében nem csak kalandvágý áll, hanem a magasabb fizetés reménye is nagy szerepet játszik.

Emellett voltak néhányan, akik egyáltalán nem akarnak gyermeket, tehát az ő esetükben nem a gyermekvállalás kitolódásáról, hanem annak elmaradásáról van szó.

A harmadik hipotézis szerint a doktori képzésben résztvevők szakmai előremenetelüket részesítik előnyben a családdal szemben. A doktorjelölteknek nyitott kérdésre kellett válaszolnunk életcéljaikat illetően. A preferenciákat négy kategóriába soroltam, amelyet a 6. ábra szemléltet. Látható, hogy első helyen a 210 fős minta harmada említett szakmai karrierrel kapcsolatos célokat, negyedüknél a család állt az első helyen. Az első helyen megjelölt célok közül az anyagi javakat a válaszadók hetede, az önmegvalósítást pedig nyolcada említette. A második helyen megjelölt célok közül már az anyagiak foglalják el a vezető pozíciót (59 fő), ezt követi a karrier, és a családdal kapcsolatos célok csak a harmadik helyre szorulnak vissza. Mindent összevetve látható, hogy összességében a karriert többen említették a családnál, emellett az anyagiak is fontos helyet foglalnak el a kérdezettek életcéljaiban.

7. ábra: Mit szeretne elérni az életben? (százalék, N=210)



Következtetések – A hipotézisek érvényessége

A kiinduló hipotéziseket az empirikus adatok igazolják. A hipotézisek helytállósága valószínűleg annak köszönhető, hogy azok megfogalmazásánál a már említett feltáró vizsgálat tapasztalatai megfelelő kiindulópontként szolgáltak.

A doktoranduszok szakmai és magánéleti terveire vonatkozóan a következő tanulságok vonhatók le:

1) Bár a doktori képzés nem csak az akadémiai szektor utánpótlását hivatott biztosítani, ennek ellenére a doktoranduszok számára vonzó a közszféra: a minta jelentős része a felsőoktatásban vagy kutatóintézetben szeretne szakmai karriert építeni. Kevésbé vonzó a magánszektor, ebben valószínűleg szerepet játszik az észak-alföldi régió foglalkoztatási szerkezete, hiszen kevés K+F tevékenységgel foglalkozó cég található a térségben, emellett ezek a munkahelyek a közszféránál kevésbé stabilak.

2) A minta elsőprő többsége elégedetlen anyagi helyzetével és a térség kínálta kutatási feltételekkel, így egyáltalán nem elhanyagolható a külföldi agyelszívás veszélye: a minta jelentős része csak lehetőségként fogalmazza meg a külföldi munkavállalást, de csaknem hetedüknél a tartós külföldi munka konkrét, kitűzött célként jelenik meg.

3) A családalapítás kitolódásában egyértelműen az egzisztenciális problémák játszzák a döntő szerepet, emellett a doktoranduszok jelentős része a gyermekvállalás előtt néhány évet szakmájában szeretne dolgozni.

4) A doktoranduszok értékpreferenciáját a materiális értékek túlsúlya (karrier és anyagiak) jellemzi a posztmateriális értékekkel szemben (család, önmegvalósítás).

Mivel e csoport a fokozat megszerzését követően képzettségéhez illő fizetést és biztos állást szeretne, meg kell teremteni a magyarországi munkavállalás feltételeit, hogy a milliósért kiképzett munkaerő ne csak külföldön kamatoztathassa tudását. A doktoranduszok képzettségük, nyelvtudásuk és életkoruk miatt az egyik legrugalmasabb csoportnak tekinthető, így esetükben reális a külföldi agyelszívás veszélye.

A probléma megoldása tehát kettős: egyrészt vonzóvá kell tenni a kutató létet, másrészt olyan körülményeket kell teremteni, hogy a kutatók ne vándoroljanak el. Mindehhez azonban az oktatásnak és a kutatásnak kiemelt szerepet kellene adni a gazdaságfejlesztési stratégiában, megfelelő pénzeszközök hozzárendelésével. Emellett olyan kutatási körü-



ményeket kell teremteni, amelyek a megfelelő infrastruktúra mellett anyagi elismerést is nyújtanak. A már külföldön tevékenykedő magyar kutatók számára vonzóvá kell tenni a visszatérést, akár a kétlaki életmód megtartása mellett.

Ha mindezek a feltételek teljesülnek, a gyermekvállalást késleltető tényezők egy része – főként az egzisztenciális problémák – is megszűnik, így egyre több doktorandusz vállalhatja gyermeket akár már a húszas évei közepén.

Fináncz Judit

A műszaki felsőoktatásba felvételizők humántőke beruházásai ⁷

Ismert, hogy az érettségizők életkereseti hozamra vonatkozó várakozásai befolyásolják annak valószínűségét, hogy jelentkeznek-e felsőfokú tanulmányokra, illetve, hogy főiskolai vagy egyetemi szintű tanulmányokra jelentkeznek, továbbá az érettségizők a különböző diplomás foglalkozásokban elérhető keresetekről pontos átlagos információkkal rendelkeznek.⁸

A következőkben a kereseti hozamvárakozás átlagos pontosságából, valamint a humán tőke elméletéből kiindulva, feltételezem, hogy a továbbtanulni vágyók az egyes szakok közötti választást, mint beruházási döntést elemzik, a ráfordításokat összevetik a várható hozamokkal, egyszerű megtérülési mutatókat számítanak, és azok alapján döntenek. A feltételezésem még utópisztikusnak tűnhet, ugyanis, a jövőbeli pénzáramlásokra vonatkozó becslésekhez szükséges adatok előállításához számtalan forrás áttekintése szükséges, továbbá az elemzés eszköztára – mivel nem része az általános középiskolai tananyagának – nem áll a továbbtanuló tömegek rendelkezésére. Így az a lehetőség marad, hogy az intézmények a felvételi információszolgáltatás keretében maguk számítják ki a beruházás megtérülési mutatóit és bocsátják az érdeklődők rendelkezésére egy egyszerű felhasználási útmutató segítségével.

A hazai kutatók eddig pusztán az eggyel magasabb iskolai szinten való továbbtanulást, mint humántőke beruházást vizsgálták. Az alapp probléma a továbbtanulás, vagy a munka állás közötti választás (vele vagy nélküle elv) volt. Megközelítésem csupán annyiban új, hogy egy konkrét intézmény, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, valamely karán való továbbtanulás megtérülését vizsgálom.

Tehát mindvégig a Műegyetemre 2005-ben felvett hallgatók körében vizsgálódom, a megadott pénzáramlások, ha máshogyan nem jelölöm, 2005-ös áron szerepelnek. Az évfolyam egy „átlagos” hallgatójának döntését próbálom meg utólag igazolni vagy cáfolni, továbbá számításaimmal szeretnék segítséget nyújtani a következő felvételiző évfolyamok döntéseikhez. Mindvégig olyan információkat használok fel, amelyek a középiskolások, illetve a felsőoktatási intézmények által is könnyen hozzáférhetőek. Az elemzések során mindvégig a BME egyes karaira vonatkozó információkat ismertetek, ugyanis belső statisztikáink rendszerint kar és nem szerint reprezentatívak.

⁷ A szerző a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpontjának igazgatója. Az itt közölt kivonat a BME MBA képzésén készített hasonló című szakdolgozata alapján készült.

⁸ Varga J. (2001) *Earnings Expectations and Higher Education Enrolment Decisions in Hungary*. Budapest Working Papers on the Labour Market, Budapest.



ményeket kell teremteni, amelyek a megfelelő infrastruktúra mellett anyagi elismerést is nyújtanak. A már külföldön tevékenykedő magyar kutatók számára vonzóvá kell tenni a visszatérést, akár a kétlaki életmód megtartása mellett.

Ha mindezek a feltételek teljesülnek, a gyermekvállalást késleltető tényezők egy része – főként az egzisztenciális problémák – is megszűnik, így egyre több doktorandusz vállalhatja gyermeket akár már a húszas évei közepén.

Fináncz Judit

A műszaki felsőoktatásba felvételizők humántőke beruházásai⁷

Ismert, hogy az érettségizők életkereseti hozamra vonatkozó várakozásai befolyásolják annak valószínűségét, hogy jelentkeznek-e felsőfokú tanulmányokra, illetve, hogy főiskolai vagy egyetemi szintű tanulmányokra jelentkeznek, továbbá az érettségizők a különböző diplomás foglalkozásokban elérhető keresetekről pontos átlagos információkkal rendelkeznek.⁸

A következőkben a kereseti hozamvárakozás átlagos pontosságából, valamint a humán tőke elméletéből kiindulva, feltételezem, hogy a továbbtanulni vágyók az egyes szakok közötti választást, mint beruházási döntést elemzik, a ráfordításokat összevetik a várható hozamokkal, egyszerű megtérülési mutatókat számítanak, és azok alapján döntenek. A feltételezésem még utópisztikusnak tűnhet, ugyanis, a jövőbeli pénzáramlásokra vonatkozó becslésekhez szükséges adatok előállításához számtalan forrás áttekintése szükséges, továbbá az elemzés eszköztára – mivel nem része az általános középiskolai tananyagának – nem áll a továbbtanuló tömegek rendelkezésére. Így az a lehetőség marad, hogy az intézmények a felvételi információszolgáltatás keretében maguk számítják ki a beruházás megtérülési mutatóit és bocsátják az érdeklődők rendelkezésére egy egyszerű felhasználási útmutató segítségével.

A hazai kutatók eddig pusztán az eggyel magasabb iskolai szinten való továbbtanulást, mint humántőke beruházást vizsgálták. Az alapprobléma a továbbtanulás, vagy a munka állás közötti választás (vele vagy nélküle elv) volt. Megközelítésem csupán annyiban új, hogy egy konkrét intézmény, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, valamely karán való továbbtanulás megtérülését vizsgálom.

Tehát mindvégig a Műegyetemre 2005-ben felvett hallgatók körében vizsgálódom, a megadott pénzáramlások, ha máshogyan nem jelölöm, 2005-ös áron szerepelnek. Az évfolyam egy „átlagos” hallgatójának döntését próbálom meg utólag igazolni vagy cáfolni, továbbá számításaimmal szeretnék segítséget nyújtani a következő felvételiző évfolyamok döntéseikhez. Mindvégig olyan információkat használok fel, amelyek a középiskolások, illetve a felsőoktatási intézmények által is könnyen hozzáférhetőek. Az elemzések során mindvégig a BME egyes karaira vonatkozó információkat ismertetek, ugyanis belső statisztikáink rendszerint kar és nem szerint reprezentatívak.

⁷ A szerző a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpontjának igazgatója. Az itt közölt kivonat a BME MBA képzésén készített hasonló című szakdolgozata alapján készült.

⁸ Varga J. (2001) *Earnings Expectations and Higher Education Enrolment Decisions in Hungary*. Budapest Working Papers on the Labour Market, Budapest.

A beruházás értékelésére a szakirodalomban leggyakrabban használt belső megtérülési ráta számítás teljes módszerét alkalmazom. Ez az alábbi egyenlet r -re való megoldásával nyerhető.

$$\sum_{t=j+1}^n \frac{(W_h - W_{h-1})_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=1}^j \frac{(W_{h-1} + C_h)_t}{(1+r)^t}$$

ahol:

h egy adott iskolai végzettség,

$h-1$ a megelőző végzettség,

W_h és W_{h-1} a végzettségekhez tartozó keresetek,

Ch a h végzettség megszerzésének éves közvetlen költségei,

n a munkában eltöltött évek száma,

j az adott képzettség megszerzéshez szükséges évek száma,

t pedig az idő.⁹

Nem kívánok foglalkozni:

- Az első felsőfokú alapképzésben történő résztvételtől eltérő emberi tőke beruházásokkal (korábbi iskolák, másoddiploma, egészségügyi szolgáltatások igénybevétele stb.).
- A Magyarországon továbbtanuló külföldi állampolgárokkal. Ők ugyanis többek között a hazaitól eltérő munkaerőpiaci ismeretek alapján döntenek.
- Az emberi tőke ismeretavulásával, amortizációjával.
- Az emberi tőke növekedésének társadalmi hasznával és költségeivel (externális hatásaival).
- Az egyes egyének költségeivel vagy hozamaival. Az átlagos egyén költségeit és hozamait vizsgálom.
- Az iskoláztatási költségek szülők és a hallgatók általi közös viselésével. Mindvégig (átlagos) egyéni döntéseket vizsgálok.
- A beruházás nem pénzbeli, ezért nehezen forintosítható hozamaival. Figyelembe véve, hogy így alábecsülöm a befektetés várható hozamait.
- A két nem aktív életpályájának várhatóan eltérő hosszából, vagy a pénzáramlások várhatóan eltérő mértékéből származó különbségekkel.
- A tanulási költségek fedezetével. A kiadások forrása önmagában a beruházásról hozott döntésnek nem lehet részre, ugyanis egy megvalósításra érdemes projektre, mindig található forrás.

Felteszem, hogy:

- A döntéshozók döntésük meghozatalakor csupán nettó életkereseti többletük (pénzbeli kereset) maximalizálására törekednek.
- A magasabb végzettségűek termelékenységi és így kereseti előnyei is csak a tanulásnak köszönhetők.
- A döntéshozók racionális döntéseinek meghozatalához rendelkezésre álló információik tökéletesek.
- A döntéshozók elvárják befektetésük megtérülését. Ha az oktatási ráfordítások növekedésével a kiadások növekményének a megtérülése már nulla, akkor a további kiadások már tisztán fogyasztást képviselnek.
- Az egyéneknek a szabadon felhasználható jövedelem jelent csak hasznot, ezért az adott keresetekkel számolok.

⁹ Varga J. (1998) Oktatás-gazdaságtan. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány.



Az egyetem egyes karainak rövidítésekor a következő konvenciókat alkalmazom: Építészmérnöki Kar (ÉPK), Építőmérnöki Kar (ÉMK), Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar (GTK), Gépészmérnöki Kar (GPK), Közlekedésmérnöki Kar (KSK), Természettudományi Kar (TTK), Vegyészmérnöki és Biomérnöki Kar (VBK), valamint Villamosmérnöki és Informatikai Kar (VIK).

A beruházási döntés időpontja, a beruházás futamideje

A felsőoktatási felvételi rendszer körülményei, követelményei 2005-ben gyökeresen megváltoztak. Első alkalommal indultak a BME-n kétciklusú rendszerben Bachelor of Science (BSc) végzettséget nyújtó képzések, de négy karon 2005-ben még hagyományos formában folytatódott az oktatás. A kétciklusú képzésre jelentkezők munkaerőpiaci sikerességéről (végzetek keresete, munkanélküliség) – végzetek hiányában – még nincsenek információk. Így a kétciklusú képzésre felvételizők döntéseit csak hasonló szakterületen folyó korábbi, ún. hagyományos képzés munkapiaci mutatói befolyásolhatták.

Mikor dönthet valaki arról, hogy a BME valamely alapképzésében részt szeretne venni? Elvileg bármikor. Azonban figyelembe véve azt, hogy az emberi tőke beruházás egy olyan beruházás típus, amelynél az egyéneknek saját idejük egy részét is fel kell áldozniuk, célszerű a döntést minél hamarabb meghozni. Az emberi tőke növekedésével ugyanis növekszik a feláldozandó idő értéke azáltal, hogy értékesebb lesz az elmulasztott kereset. Továbbá a későbbi életkorban meghozott döntés esetén rövidebb a haszon beszedésének utolsó időpontjáig hátralévő idő. Mivel lehetőség van a nyugdíj melletti tovább foglalkoztatásra, így nincs olyan konkrét életkor, amely még a halál előtt természetes módon lezárna a hozamgyűjtés időszakát.

A hallgatók átlagos végzési idejéről nem állnak rendelkezésemre információk. Egyes karokon a képzési idő hosszát tekintve azonos szakok indultak. Ezért a képzés átlagos hosszának becslésére a BSc képzések esetén +1 a hagyományos képzések esetén +2 félévvel növelem a képesítési követelményekben rögzített képzési időt. A megismételt (többlet) félévek száma a költségeket növeli a hozamokat pedig csökkenti, lerövidül ugyanis a hozamgyűjtés időszaka.

1. táblázat: A képzés átlagos becsült hossza a BME 2005/2006. tanévben indított nappali alapképzésein (félév)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
9	12	8	12	12	12	8	8	10

A „Felvettek felméréséből”¹⁰ ismert, hogy a továbbtanulásról átlagosan hány éves korban hoznak döntést a középiskolások. Elmondható, hogy a 2005-ben felvettek továbbtanulási döntésüket átlagosan 17 éves korban hozták meg. Ez alól kivétel az Építészmérnöki Kar és a Villamosmérnöki és Informatikai Kar, ahol a felvettek átlagosan 16 éves korukban döntöttek. Tudjuk azt is, hogy a felvettek 2005. szeptember 1-jén mért átlagéletkora 19 év. A tört évektől ebben az esetben az egyszerűség kedvéért eltekintek.

Eltérő iskolázottságú és életkorú egyének halálzási valószínűségei nem állnak rendelkezésemre, ezért a halandóságot – mint a kereseteket korrigáló tényezőt – vizsgálatom-

10 Fortuna Z. & Bózsavári G. & Esze Á. & Orbán B. (2006) *Felmérés a BME-re 2005-ben felvett hallgatók pályaválasztásáról és szociális helyzetéről*. Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpont.

ban nem veszem figyelembe. Felteszem továbbá, hogy a kereseti többletet az érintettek (az egyetemet és a középiskolát végzettek is) 62 éves korukig végéig szedik.

Tőkeköltség, pénzáramlások növekedési üteme

A nettó jelenérték vizsgálata a különböző időpontban felmerülő pénzáramlásoknak a beruházási döntés időpontjára történő diszkontálásán alapszik. A gyakorlatban a diszkontráta kiválasztása azért nehézkes, mert a különböző jövedelmi helyzetű továbbtanulni szándékozók valószínűleg különböző diszkontrátákat használnak. Ha a tőkepiac tökéletes, akkor a piaci kamatláb a megfelelő a költségek és hozamok diszkontálásához. Ebben az esetben az egyének vagy saját erőforrásaikat használják fel a beruházás finanszírozására, vagy hitelt vesznek fel az emberi tőke beruházás finanszírozására a tőkepiacon. A két lehetőség közötti választást az egyén szubjektív időpreferencia-rátájának nagysága és az dönti el, hogy a piacon milyen kondíciók mellett vehető fel diákhitel. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az emberi tőke beruházás hosszú futamidejű, mely kockázatossgot és bizonytalanságot okoz. A problémát lényegesen egyszerűsíttem azzal, hogy a várható pénzáramlásokat önkényesen megválasztott átlagos 8%-os tőkeköltséggel diszkontálom.

Költségek, ráfordítások osztályozása

A beruházási döntést vizsgálva, csak olyan költségek vehetők számításba, amelyek kifejezetten a (be)iskolázás következtében merülnek fel. Ezek három csoportba sorolhatók: a tanulmányok folytatásához közvetlenül, valamint közvetetten kapcsolódó megélhetési és létfenntartási költségek, továbbá az elszalasztott keresetek, mely utóbbiakat, mint alternatív költséget (opportunity cost) kellene figyelembe vennünk.

Nagymértékben torzítaná a számítások helyességét, ha a hozamok és ráfordítások időszaki összegét a tanulmányi idő egésze alatt a 2005-ben tapasztalt értékkel becsülném. Éppen ezért a közvetlen költségek és az állami támogatások éves növekedési ütemét önkényesen 5%-os szinten, míg a jövedelem típusú tételek (így a közvetett költségek is) termelékenységétől független éves növekedési ütemét 10%-os szinten állapítom meg.

Érettségi előkészítő, magántanár

Az érettségi előkészítő költségei egyértelműen közvetlenül a felsőoktatásban való részvételi szándék következtében merülnek fel, így ezeket a ráfordítások között kell figyelembe venni. Hasonlóan a felkészítő magántanár igénybevételevel jelentkező költségeket is.

– A „Felvettek felmérése” alapján elmondható, hogy a Műegyetemen az elsőévesek kar-tól függően 7,5–33%-a vett részt érettségi előkészítőn, továbbá:

– Az előkészítőn résztvevők 20%-a harmadikos, 80%-a negyedikes középiskolás. A résztvevő harmadikosok 5%-a negyedikes korában is elvégez egy tanfolyamot.

– Az előkészítő november-május hónapokban folyik, a tanfolyami díj első részletét novemberben, második részletét januárban kell befizetni.

– Az előkészítő díja 2004/2005. tanévben tantárgyanként 45 ezer forint volt, kivéve az építésmérnökök által igénybevett rajzi előkészítő díját, ami 52 ezer forintba került.

– A résztvevők 2,1%-a három, 10,3%-a kettő, a 87,6%-a pedig egy tárgyból jelentkezett előkészítőre. Karfüggő számadat nem áll rendelkezésemre, így ezen arányokat tételezem fel minden karon, figyelembe véve, hogy a harmadik tantárgy (rajz) csak az Építésmérnöki Karra jelentkezők estén szerepelhetett.



A résztvevők 97%-a azért jár előkészítőre, mert a felvételinél plusz pontokat jelentő emelt szintű érettségét szeretné minél sikeresebben letenni, a maradék 3% nem kíván továbbtanulni.

Feltételezem, hogy az előkészítőn résztvevő hallgatók mellett, további 5%-uk veszi igénybe magántanár szolgáltatásait, a felkészítő esetén ismertetett árak és egyéb paraméterek alapján.

Jelentkezési-felvételi csomag

A felvételizők döntésük meghozatalához számos kiadványt beszereznek. Ilyenek például az Országos Felvételi Tájékoztató, a különféle rangsorok, Felvételi tájoló stb. A döntéshozók, illetve a már felvett hallgatók részére rendelkezésre áll számos „toborzó” vagy más „csapatépítő” jellegű rendezvény is. Ilyenek például az intézményi nyílt nap, az Educatio kiállítás, illetve a gólyatábor. Felteszem, hogy az itt megadott költségek a felvétel évében merülnek fel.

A jelentkezési lapok kitöltésekor nem szabad megfejeltkezni arról, hogy a 2005-ben felvettek esetében n intézmény megjelölésekor 1 db „A” jelű központi lapot és n db „B” jelű intézményi lapot kell kifizetnie a felvételizőknek.

A „Felvettek felméréséből” ismert a felvételizők felvételi próbálkozásainak száma, az általuk átlagosan megjelölt intézmények száma, valamint egyes információforrásokat használók aránya, figyelembe véve hogy a használat még nem jelent egyértelműen kiadást is. A jelentkezési-felvételi csomag árát a rendezvényeken való részvételi arány és a fővárosba történő utazás költsége, továbbá a gólyatábor költsége, az egyes kiadványokat használó hallgatók aránya és a kiadványok ára, valamint a beadott jelentkezési lapok és a felvételi próbálkozások száma alapján az alábbiakként becsülöm.

2. táblázat: A jelentkezési-felvételi csomag átlagos költsége (Ft)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
24 538	23 943	24 221	24 790	24 078	21 377	24 057	23 900	24 039

Lakhatási költségek

A vidéki felvételizőknek a BME-re történő jelentkezéskor mérlegelniük kell a lakóhely, lakhatási mód változtatását, mert ez egyértelműen a szükséges befektetéseket növeli. Ha valaki a lakóhelyén tanul vagy alternatív lehetőségként dolgozik, a lakhatás költségei változatlanok, ekkor a lakhatási költség elsüllyedt költség, az a humántőke beruházási döntéstől függetlenül felmerül.

Azt, hogy a hallgatók hány százaléka kíván kollégiumban vagy albérletben lakni a „Felvettek felméréséből” ismerjük, azonban ez csak jelzésértékű, mert az éppen felvett hallgatók, akik körében a felmérés készül, még nincsenek tisztában pontos lehetőségeikkel. Az biztos, hogy e két lakhatási megoldás valamelyikét fogják választani, de hogy pontosan melyiket azt még nem tudhatják, így e csoport összesített arányára kell figyelniük. Egyéb információ hiányában, az albérletben és kollégiumban lakók részarányát minden évfolyamon a felvettek esetén mért állandónak tételezem fel.

A „Diákhitel felmérés”¹¹ szerint a hallgatók 2005-ben átlagosan havi 15 089 Ft-ot költöttek lakásbérletre és rezsire. Számításaimhoz jobb híján ezt az adatot használom, füg-

11 Varga J. & Medgyesi M. & Tóth I. Gy. (2005) *A hallgatói hitel iránti kereslet elemzése*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, TÁRKI Rt., Diákhitel Rt.

getlenül attól, hogy nem tudom milyen arányban tartalmaz a vizsgálat egyes lakhatási típusban lakókat, valamint azt sem tudni, hogy képzés és tagozat szerint hogyan oszlanak meg a válaszadók. Felteszem, hogy a hallgatók a vizsgák lezárulta után és a nyári gyakorlat leteltével hazaköltöznek. Miután januártól-decemberig tartó éves pénzáramlásokat vizsgálók, ezért a lakhatási költségeket csak 10 hónapra veszem figyelembe, az őszi félévben 4, a tavaszi félévben 6 havi lakhatási költséggel kalkulálok.

Utazási költségek

Ezen közvetlen költség figyelembevételénél csak a továbbtanuláshoz kapcsolható utazási költségekkel kalkulálhatok. Ezért a fővárosban lakók esetén nem számolok utazási költségekkel, ugyanis esetükben akkor is felmerül a városban belüli utazási költség, ha nem tanulnak tovább. A „Felvettek felméréséből” ismert a hallgatók lakóhelye. A vidéki, de ideiglenesen a fővárosban lakók esetén ugyanúgy keletkeznek helyben történő utazási költségek az adott településen. Vidéki és fővárosi bérletek árszínvonalának különbözétől eltekintek. Felteszem, hogy a vidékiek Budapesttől átlagosan 150 km-es távolságra laknak. Esetükben busszal, havi átlagos kétszeri szülőkhöz (lakóhely és iskola közötti utazás) történő hazautazással kalkulálok. Azért a buszt választottam, mert az úti célt tekintve kötetlenebb utazást tesz lehetővé, igaz valamivel drágább a vonatonál. Egy 150 km-es autóbusszjegy ára, figyelembe véve, hogy a diákok a teljes árú jegy árának 67,5%-át fizették 2005. szeptember 1-től 621 Ft volt.¹² Abban az esetben, ha valaki vidékről jár be, havi 20 tanítási nappal kalkulálok, valamint feltételezem a bérletvásárlást, mely árát a havi utazási költségek 90%-ában állapítom meg. A diákkedvezményrel támogatottak körének és a támogatás mértékének egyetemi évek alatt történő változásától eltekintek. Az utazási költségeket évente 10 hónapra veszem figyelembe, az őszi félévben 4, a tavaszi félévben 6 havi utazási költséggel számítva.

3. táblázat: Átlagos havi utazási költségek (Ft)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
2 417	2 024	2 166	1 597	2 263	1 738	1 862	2 085	2 106

Tankönyvek, jegyzetek, tanszerek

Nem áll rendelkezésemre arra vonatkozó információ, hogy félévente a hallgatók mekkora átlagos összeget költenek jegyzetekre, könyvekre, tanszerekre. Köztudott, hogy a másolandó tananyag mennyiség nagy, de ezen felül az építész mérnökök rajztáblára, különféle rajzeszközökre, a vegyészmérnökök laborkárra, védőfelszerelésre költenek sokat, és karónként tovább lehetne sorolni az egyes tételeket. E tételek kalkulációjára is a „Diákhitel felmérés” adatait használom, mely szerint a felsőoktatási hallgatók 2005-ben átlagosan, félévente 11 449 Ft-ot költenek e tételekre. Az ebbe a csoportba sorolt tanszerek árát 2005-ben félévente átlag 3000 Ft/fő összeggel becsülöm.

Nyelvi kritérium teljesítése

Egy műegyetemi diploma megszerzéséhez egy középfokú C típusú államilag elismert két-nyelvű nyelvvizsga szükséges, ez alól kivétel a közgazdász-gazdálkodási szak, ahol két

¹² <http://www.volant.hu/dijszab/jegyjar.pdf> [2006-12-20]



középfokú C típusú szakmai nyelvvel bővített nyelvvizsgára van szükség, melyek közül az egyik egy felsőfokú C típusú vizsgával helyettesíthető. Arról sajnos nincsen információ, hogy a továbbtanulásról hozott döntés pillanatáig a felvettek hány százaléka rendelkezett már a diplomaszerezés nyelvvizsga-kritériumát kielégítő bizonyítvánnyal. Ezen bizonyítványok megszerzésének költségei ugyanis nem sorolhatók az emberi tőke beruházás ráfordításai közé.

Azok arányát, akik „csupán” a BME-re történő bekerülés érdekében tettek – a diplomaszerezés nyelvvizsga kritériumát is kielégítő – nyelvvizsgát karonként egységesen 20%-ra becslöm, és felteszem, hogy a felvétel évében nyelvvizsgáztak. Akik a felvételig nem teljesítették a nyelvvizsga kritériumot, azoknak a felsőfokú tanulmányaik alatt erre is áldozniuk kell, mely az emberi tőke beruházás ráfordításait növeli. Arányuk a „Felvettek felméréséből” ismert.

Azok esetében, akik a felvételig nem teljesítették a diplomaszerezés nyelvi kritériumát annak költségeit nagyvonalú becsléssel közelítem. Csak a középiskolában kötelezően el-sajátított, de a diplomaszerezés nyelvvizsga kritériumát el nem érő tudás kiegészítéséhez, és magához a nyelvvizsgához kapcsolódó költségeket veszem figyelembe. Két kiegészítő nyelvtanfolyam és a teljes nyelvvizsga díját 2005-re vonatkozóan 75 000 Ft értéken állapítom meg. Logikusnak tartom, hogy a középiskolai tudást a hallgatók nem hagyják elveszni, elavulni, így kevesebb energiaráfordítással még a felvétel évében „szintrehozó” tanfolyamokkal és vizsgával teljesíthető a nyelvvizsga kritérium. Ezért a költségeket a felvétel évében veszem figyelembe.

A hallgatók által fizetett térítések

Eddig csupa olyan költségelemet vettem figyelembe, amely attól függetlenül felmerül, hogy valaki államilag finanszírozott vagy önköltséges képzésben tanul. Olyan neuralgikus pontok szabályozása, hogy egy államilag finanszírozott vagy egy költségtérítéses hallgató milyen és mekkora juttatásokban részesülhet, illetve mely költségeket köteles megtéríteni az intézmény számára a felsőoktatási törvényben, a költségvetési törvényben, az ún. térítési kormányrendeletben és belső intézményi szabályzatokban történik.

Egy, a második FIDÉV alapján végzett elemzésből kiderül, hogy az önköltséges, az államilag finanszírozott képzés, valamint a magán felsőoktatási intézmények lényegében egyforma színvonalú tudást, illetve oktatási minőséget nyújtanak, ha a tudást és a minőséget a bérrel, vagy a munkanélkülivé válás valószínűségével mérjük.¹³ Ezek alapján a jelentkezéskor felmerülhet, hogy mennyire éri meg továbbtanulni költségtérítéses képzésben, ha államilag finanszírozott képzésbe nem jutott be az illető? Ugyanis lényegesen nagyobb összegű befektetést kell elvégeznie annak, aki költségtérítéses képzésben szerez ismereteket.

Az általam vizsgált első alapképzésben résztvevő, magyar állampolgárságú hallgató akkor államilag finanszírozott, ha finanszírozott képzésre felvették és megkezdett féléveinek száma BSc képzés esetén a képesítési követelményben meghatározott képzési idő +2 félév, hagyományos képzés esetén +3 félév. Mivel átlagos személyek átlagos költségeit és hozamait vizsgálom, megállapítom, hogy a beruházás futamideje alatt, aki államilag finanszírozott képzésben kezdett, az abban is fejezi be tanulmányait. Az államilag nem támogatott ún. költségtérítéses hallgatók költségtérítést fizetnek. Tandíjat csak az állami-

13 Galasi P. & Varga J. (2002) *Does private and cost-priced higher education produce poor quality? An empirical analysis based on labour market success indicators of hungarian higher-education graduates.* Budapest Working Papers on the Labour Market, Budapest.

lag finanszírozott képzésre felvett hallgatók fizetnek a nem teljesített kreditek után, ún. egyéb térítéseket, pedig mindkét csoportba tartozó hallgatók fizetnek. Az egyéb térítések csoport a költségtérítésen és a tandíjon kívül minden egyéb díjat tartalmaz, kivéve a kollégiumi díjat, mert azt a lakhatási költségeknél vettem figyelembe.

A térítések átlagos értékének kiszámításához a Neptun Információs és Pénzügyi Rendszert (Neptun) hívtam segítségül, melyben a hallgatói be- és kifizetések nyilvántartása történik. E rendszerben a 2005/2006. tanévre vonatkozó különböző szűréseket végeztem, és a kapott adatbázisokat elemeztem.

Amennyiben költségtérítéses képzésben kíván valaki továbbtanulni, a költségtérítés mértéke a felvett kreditek (30 hallgatói munkaóra segítségével elsajátítható tananyag mennyisége) számától függ. Félévenként átlagosan 30 kreditet kell teljesítenie a hallgatóknak, így például a képesítési követelmények szerint 10 féléves, de átlagosan 12 félévig tartó építésztechnológiai képzés esetén 360 kreditre eső költséggel számolok. Azonban ez nem azt jelenti, hogy a hallgatók átlagosan 360 kreditet teljesítenek, ugyanis a nem teljesített, ismételni szükséges tantárgyak kreditértékét is tartalmazza ez a kontingens.

Közvetett egyéni költségek

A tanulmányi évek alatt a felsőfokú képzés résztvevői nem tudnak többlet-életkeresetet érvényesíteni. A tanulás miatt kieső jövedelem, mint a beruházás közvetett költsége jelentkezik. A diplomaszerezés után azonban a magasabb végzettségűek magasabb keresetet realizálhatnak.

Egy elsőéves hallgató elmaradt keresetét közelíthetem egy azonos életkorú, de a teljes munkaidős munkaerőpiacra a középiskola befejezése után belépő személy tényleges keresetével, egy másodéves hallgató elmaradt keresetét egy azonos életkorú, de egy év felsőoktatás után a munkaerőpiacra belépő tényleges keresetével, és így tovább. Adathiány miatt a gyakorlatban általában a tanulmányi idő egészére az azonos életkorú, de egy iskolai fokozattal alacsonyabb végzettségűek tényleges kereseteivel becsljük az elmulasztott jövedelmeket. Ezt nem kell figyelembe venni a nyári szünet idejére, melynek hosszát 2 hónapban állapítom meg. Ez időtartam alatt a hallgatók egyéni preferenciáik alapján munkát vállalhatnak, vagy alternatív lehetőségként nyaralhatnak.

A tanulásban való részvétellel elszalasztott kereseteket a felvettek legmagasabb iskolai végzettsége és az ÁFSZ iskolai végzettség szerint megadott 2005-re vonatkozó bruttó átlagkereseti adatai alapján becslöm: szakközépiskola 146 499 Ft, gimnázium 143 835 Ft, technikum 177 068 Ft.¹⁴ Számításom még jobban közelítené a valóságot, ha rendelkezésre állnának a végzettség szerinti keresetek korcsoport szerinti bontásban, de ilyen statisztikát alapszolgáltatása keretében az ÁFSZ nem közöl. Ezt súlyozom a hallgatók legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása alapján, mely a „Felvettek felméréséből” származik. A keresetet nettósítom a KSH által a nemzetgazdaságban 2005-ben teljes munkaidőben foglalkoztatottakra megadott nettó (103 134 Ft) és bruttó (158 315 Ft) átlagkereset aránya (0,65) alapján.¹⁵ Ezzel az aránnyal a felvétel évében (2005-ben) elszalasztott kereset becslhető, de a tanulmányi idő további éveiben elszalasztott kereset becslésére – némileg egyszerűsítve a problémát – szintén ezt az arányt használom. A számítások során a nettó és bruttó keresetek arányából megállapított átlagos adókulcsokat

¹⁴ http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=stat_egyeni_berek_2005_isk_vegz.pdf [2006-12-20]

¹⁵ Molnár E. & Deményiné Lehel Zs. & Főző J. & Kovácsné Balásfai Á. & Vasas G. Sz. (2006) *Főbb munkaügyi folyamatok 2005. január–december*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.



fogok használni, ezáltal az adó progresszivitásától eltekintek. Így az adóval történő kiigazítás a kevésbé iskolázottak „javára” (az adó progresszivitása nekik kedvez) csökkenti az életkeresetek különbségét.

4. táblázat: Legmagasabb iskolai végzettséggel elszalasztott nettó átlagkeresetek (Ft)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
94 615	93 766	94 891	93 871	94 543	93 493	94 141	94 634	94 437

Hallgatók által tanulmányi idő alatt szerzett juttatások

Az egy főre eső hallgatói normatíva 91 000 Ft/fő körül szóródik, melyet többek között a tanulmányi ösztöndíj kötelező differenciálása okoz. E normatíva, valamint a jegyzettámogatás (7000 Ft/fő/év) jogszabályban megállapított összegével számolhatunk úgy, mint egy főre jutó átlagos bevételekkel, ugyanis ezeket az állam, létszámstatisztika alapján, minden államilag finanszírozott hallgató után átutalja az egyetemnek. Ezen egyéb juttatások becslésére a Neptun-ban nyilvántartott juttatások hallgatói létszámmal súlyozott számtani átlagát használom.

5. táblázat: Egy államilag finanszírozott hallgató részére félévente kifizetett átlagos juttatás (Ft)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
58 799	59 945	58 576	55 527	63 817	64 007	60 749	61 293	60 130

A tanulmányi évek alatt szerzett munkajövedelem

A hallgatók tanulmányaik alatt leginkább azért vállalnak munkát, mert költségeiket szeretnék fedezni, vagy a későbbi, már diplomás elhelyezkedésüket elősegítő munkatapasztalatot kívánnak szerezni. A hallgatói munkavégzésnek számos jogi formája létezik. Mára hatályon kívül került az a 11/1980. (VI. 25.) számú MÜM-OM együttes rendelet, amely havi 60 órában maximálta a hallgatók munkaidőkeretét. Így gyakorlatilag a hallgatók tanulmányaik mellett tetszőleges összeget megkereshetnek, mely bevétel becsléséhez valamilyen támpontot, forrást kell keresnünk.

A kereset és a jövedelem fogalmát a Központi Statisztikai Hivatal által rögzített terminológia alapján használom.

A második FIDÉV¹⁶ alapján ismert, hogy az 1999-ben végzettek hány százaléka végzett rendszeresen fizetett munkát 1998-ban, azaz még tanulmányaik alatt. Az adatok szakcsoportonként adottak, melyekhez a BME karait hozzárendelve, majd 2005-re átszámolva az alábbi, tanulmányi évekre vonatkozó kereseti adatokat kapjuk.

A tanulmányi kötöttségektől mentes nyári hónapok alatt a hallgatók a legmagasabb iskolai végzettségüknek megfelelő nettó átlagkeresetre tehetnek szert. Azonban az egyéni preferenciától függő szabadság/munka arány nem ismert. Ezért a nyári hónapokra eső keresetet is a 6. táblázat adataival becsülöm.

16 Galasi P. & Varga J. & Tímár J. (2001) *Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben végzett fiatal diplomások munkaerő-piaci életpálya-vizsgálatának eredményeiről*. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék FIDÉV Kutatócsoport.

6. táblázat: Egy átlagos hónap nettó keresete 2005-ös árakon minden hallgatóra (Ft)

ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
17 192	17 192	17 192	31 760	17 192	17 192	17 192	36 001	17 192

Többlet-életkeresetek

Az oktatás egyéni hasznát rendszerint az oktatáshoz kapcsolható többlet-életkeresetekkel méri, mely a kijelölt iskolai végzettségük átlagos kereseteinek és a megelőző, alacsonyabb végzettségük átlagos kereseteinek különbségeként számolható.

Magyarországon két nagy keresetekre irányuló rendszeres adatfelvétel létezik. A KSH a magánháztartásokban élő népesség körében elvégzett önbevalláson alapuló adatfelvétel alapján számít bruttó és nettó keresetet, míg az ÁFSZ a vállalkozások, a költségvetési intézmények és a nem profitorientált szervezetek körében elvégzett ún. Bértarifa-felvétel körében számít személyi alapbért és teljes keresetet. Továbbá rendelkezésre állnak a „Végzetek felméréséből”¹⁷ a munkaviszonyban vagy megbízási szerződéssel foglalkoztattak, valamint a vállalkozók 2005. évi kereseti és jövedelmi adatai. A kereseti adatokkal az alábbi problémák adódnak:

- A jövőbeli hozamok vizsgálatokor átlagos éves keresetekkel kívánok számolni, figyelembe véve, hogy legalább annyi érv szól e módszer mellett mint ellene.

- Amennyiben az ÁFSZ FEOR-alapú kereseti adatait szeretném használni, az egyes FEOR kategóriák, valamint a BME-n kétciklusú vagy hagyományos képzésben szerzhető végzettségek egymásnak való megfeleltetése kompromisszumokat kívánna.

- Az önbevalláson és a munkaadói bevalláson alapuló (valós) keresetek eltérhetnek egymástól.

- A „Végzetek felmérésében” bemutatott átlagkereset és az átlagjövedelem között mérhető különbség van. Mivel a középfokú végzettségűek esetén csak kereseti adatok állnak rendelkezésünkre, ezért a diplomások esetében is a kereseti adatokat használom. Feltételezhető, hogy a diplomások kereseten kívüli egyéb pénzbeli és természetbeni juttatásai magasabbak, mint a középfokú végzettségű munkavállalóké. Az így számított kereseti hozamkülönbségek a valós különbséget alulról becslik.

- Becsülni kell a diplomával elérhető keresetnövekményt is. Erre az azonos életkorú, de eltérő végzettségű személyek átlagkeresetének különbsége lenne alkalmas. Azonban általános adatszolgáltatása keretében sem az ÁFSZ sem a KSH nem közöl kereseti adatokat életkor-végzettség (középfokú, diplomás) szerinti metszetben.

- A kereseti többletek csak az elhelyezkedést követően realizálhatók, így figyelembe kell venni az első munkahely megtalálásának átlagos idejét.

- A keresetek vizsgálatokor rögzíteni kell azt is, hogy keresztmetszeti vagy életpálya-adatokkal kívánunk számolni. A keresztmetszeti adatok használata azt jelenti, hogy a továbbtanulási döntés meghozatalakor megfigyeljük a különböző életkorú, iskolázottságú személyek keresetének arányát, és ez alapján kiszámítjuk az iskolázottság szerinti várható kereseti különbségeket az életpálya egészére. Ekkor azt feltételezzük, hogy a keresztmetszeti kereseti arányok változatlanok maradnak az idő múlásával, így némileg torzítjuk kalku-

17 Fortuna Z. & Szemerszki M. & Veres G. (2006) *A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem friss diplomásainak elhelyezkedési esélyei*. Felmérés a BME-n 2004-ben végzetek körében és a 2002-ben végzetek utókövetése. Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpont.



lációnkat. A másik lehetőség a kohorsz módszer, amely során ugyanazokat a személyeket vagy csoportokat követjük nyomon életpályájuk során. Ezt adathiány akadályozza.

– Figyelembe kell venni a reálkeresetek növekedésének ütemét.

A „Végzetek felmérésében” rendelkezésre álló, a 2004-ben végzetek diplomaszerzést követő évben mért 1 havi bruttó átlagkereseti adataiból indulok ki. Ezt nettósítom a már ismertetett nettó/bruttó átlagkereset aránya (0,65) alapján.

7. táblázat: A 2004-ben végzetek jövedelmi és kereseti adatai (2005, Ft)

	ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
1 havi									
átlagjövedelem	208 740	187 880	229 370	290 320	218 730	361 450	212 160	322 780	260 530
1 havi bruttó									
átlagkereset	194 100	158 640	200 060	260 020	202 610	265 960	205 830	296 710	232 160
1 havi nettó									
átlagkereset	126 165	103 116	130 039	169 013	131 697	172 874	133 790	192 862	150 904

A középiskolai végzettséggel megszerezhető átlagos nettó havi kereseteket a közvetett költségeknél már számszerűsítettem (4. táblázat). A középiskolások esetében a végzés évében átlagosan 4 hónapos álláskereséssel és 2 munkában töltött hónappal kalkuláltam.

A BME-n végzetek esetén az első munkahely megtalálásának átlagos ideje karonként 1–4 hónap, melyet a „Végzetek felmérése” alapján becsültem. A karonként eltérő átlagos képzési- és álláskeresési idő miatt az első munkában töltött évben az egyes karokon eltérő a munkában töltött hónapok száma is.

Meg kell becsülnöm az éves jövedelemnövekedés mértékét is, amelyről felteszem, hogy két részből áll (általános növekedésből, illetve termelékenység növekedéséből származó korrekció). Pontos adatok hiányában az általános jövedelemnövekedés mértékét a felsőfokú és a középfokú végzettségűek esetén önkényesen egyaránt évi 10%-ban rögzítem. Az életkereseti görbe növekvő szakaszán a diplomások görbéje meredekebb, mint a középfokú végzettségűek görbéje, magyarul a jövedelemnövekedés mértékének egységesítésével, a diplomával elérhető keresetnövekmény mértékét alulról becsülöm.

Kiigazító tényezők

A beruházási döntés meghozatalakor várható kereseteket számos tényező hatásával korrigálni szükséges.

A termelékenység növekedésével történő korrekció arra a megfigyelésre épül, hogy az idő előrehaladtával növekszik a munkavállalók termelékenysége, mely az azonos munkakörben dolgozó fiatalabb és idősebb korúak keresetkülönbségében mutatkozik meg. Ezért a reálkereset növekedés ütemét is becsülni szükséges. A termelékenység növekedésével bekövetkező keresetváltozás megállapítására Polónyi megtérülési mutatókkal kapcsolatos vizsgálatából indulok ki, melyben a főiskolai végzettségűekre jellemző legalacsonyabb/legmagasabb kereset arányát 0,64-ra, a középiskolásokra jellemző arányt 0,83-ra becsülte.¹⁸ Azért döntöttem a főiskolásokra, és nem az egyetemistákra jellemző mutató használata mellett, mert 2006-ban már minden karon BSc képzés indul, amely pusztán a képzési időt tekintve inkább főiskolai képzés. Míg Polónyi a keresőképes életkort a 63.

¹⁸ Polónyi I. (2004) A felnőttképzés megtérülési mutatói. *Kutatás közben*, No. 256. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet.

életévben maximálva, a diplomások esetén 41 teljes évi szolgálati idővel, a középfokú végzettségük esetén pedig 45 évvel kalkulált, addig én az utóbbiak esetén 43 (0,84 arány a rövidebb életpálya és a kerekítés miatt), míg a diplomások esetén a képzés hosszától függően 37–39 évvel (0,65 arány) számoltam.

Sokszor hangsúlyozott érv a továbbtanulás mellett, hogy a magasabb iskolai végzettség javítja az elhelyezkedési esélyeket. A korrekció során eltekintek attól, hogy ideális esetben végzettség és kor szerinti munkanélküliségi rátákat kellene használni. A korrekcióhoz a KSH iskolai végzettség szerinti munkanélküliségi rátáit használom,¹⁹ méghozzá úgy, hogy a képesítési követelményekben nyolc félévnél rövidebb képzések esetén a főiskolai, hosszabb képzések esetén az egyetemi végzettségűekre jellemző munkanélküliségi rátákkal korrigálok.

A számítások pontosítása érdekében olyan további korrekciós tényezők is figyelembe vehetők, mint például a halandóság vagy az inaktivitás. Két ikertestvér közül a halandóság alacsonyabb, a halálíg hátralévő várható életkor pedig magasabb az iskolázottabb testvér esetén, így ő a felsőfokú tanulásból származó keresetnövekményeket várhatóan tovább tudja érvényesíteni.

Hasonlóan, az inaktív személyek nem tudják realizálni az iskolázás pénzbeli hasznát. Figyelembe véve, hogy a 6. táblázatban található átlagkereseti adatok csak az aktív személyek kereseteit tartalmazzák, továbbá feltételezve, hogy minden a modellben szereplő döntéshozó megéri a 63. születésnapját, az itt ismertetett korrekciós tényezők használatától az egyszerűség kedvéért eltekintek.

A beruházás megtérülési mutatói

Az államilag finanszírozott képzésre történő felvétel esetén az egyéni belső megtérülési rátákat tekintve sorrendben a Villamosmérnöki és Informatikai Karon (40,16%), a Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon (26,95%), valamint a Természettudományi Karon (25,69%) folyó képzésbe éri meg leginkább beruházni a középfokú végzettség megszerzését követően. Egy „átlagos BME diplomába” történő humántőke befektetés belső megtérülési rátája 24,23%, mely esetben a döntéshozó alternatívája, hogy a középiskola befejezését követően nem tanul tovább, hanem munkába áll. A BME államilag finanszírozott képzései közül az egyéni belső megtérülési ráták alapján legkevésbé sorrendben az Építésmérnöki Kar (13,56%) és a Közlekedésmérnöki Kar (19,03%) képzése ajánlott.

Kijelenthető, hogy a BME-n folyó minden költségtérítéssel képzésbe történő befektetés jövedelmezőbb, mint az a lehetőség, hogy a középiskola elvégzése után a döntéshozó a munkába állást választja. A legmagasabb belső megtérülési rátával rendelkező karok sorrendje megegyezik az államilag finanszírozott esettel.

8. táblázat: Egyéni belső megtérülési ráták (százalék)

Képzés	ÉMK	ÉPK	GPK	GTK	KSK	TTK	VBK	VIK	BME
Államilag finanszírozott	21,42	13,56	22,07	26,95	19,03	25,69	22,84	40,16	24,23
Költségtérítéssel	17,83	11,58	18,92	22,97	16,32	21,54	19,41	32,04	20,59

Fortuna Zoltán

19 Báródiné Lakatos I. & Bisztrai T. & Bogárné Berta J. & Friedmann I. & Frissné Tóth I. & Kolozsvári Zs. & Komolafe M. (2006) *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.



A romániai magyar pedagógusok véleménye a tantervi decentralizációról

A volt szocialista országok oktatásügyi decentralizációjának kiindulópontját a szocializmus összeomlása és a gyorsan elinduló társadalmi, gazdasági, politikai változások képezték. Ezekben az országokban – a nagymértékű változások eredményeképpen – az addigi értékrendszerek összeomlásával és rendszerszintű oktatási reformmal kellett számolni. Talán éppen ezért, a kelet-európai országokban „remények és félelmek” egész sora kötődik a decentralizációhoz.²⁰ A decentralizációtól az addig teljesen centralizált, merev döntéshozatali mechanizmusoktól való megszabadulást, az oktatás demokratizálódását és pluralizálódását, illetve az oktatásra vonatkozó döntésekben és felelősségvállalásban való erősebb helyi és szélesebb körű társadalmi részvételt remélik. Ezzel szemben a félelmek a helyi finanszírozás szűkösségével, az oktatásnak a különböző helyi csoportok, szereplők érdekeinek való alárendeltségével, az oktatási rendszerek nemzeti identitásának az elvesztésével, az oktatásnak belüli egyenlőtlenségek növekedésével vannak összefüggésben. Heyneman²¹ a közép-kelet európai országokban, az oktatási reformfolyamatoknak olyan mentalitásbeli akadályait emeli ki, mint: stabilitásigény, nemzeti büszkeség, idegenekkel szembeni bizalmatlanság.

A rendszerváltás eredményeképpen megjelenő ideológiai, gazdasági, társadalmi, politikai változások és feltételek olyan új igények elé állították a romániai oktatásügyet, amelyekre csakis széleskörű reformmal válaszolhatott. A romániai oktatásügy utóbbi másfél évtizedének változásai nem kezelhetők egységes, egyenes irányú folyamatként. A kezdeti időszakot a reform szükségességének felismerésén túlmenően, az oktatási rendszer egyes elemeinek véletlenszerű megváltoztatására tett kísérletek a jellemezték. Az átfogóbb, rendszerszintű változások 1998 után következtek be, amikor a romániai oktatás reformjának tényleges megvalósulására került sor. A változások a közoktatás több területét is érintették, amelyek közül a legfontosabbak: az iskolai tantervek, az ellenőrzési-értékelési rendszer, tankönyvek, tanárképzés, középfokú szakképzés és az oktatásmenedzsment. A romániai oktatási változások egyik legfontosabb és legpozitívabb eredményének a tantervi reformot tartjuk, így jelen tanulmánnyal a tantervi reformról és a tantervi változások pedagógusok általi fogadtatásáról számolunk be.

A romániai tantervi változásokról

A rendszerváltás előtti hagyományos, előíró jellegű tanterv már nem felelt meg a változó társadalmi körülmények kihívásainak. A romániai tantervi változások nem „alulról jövő”, az oktatás különböző szereplőinek igényeit is figyelembe vevő innovációs folyamatként játszódtak le, hanem egyfajta „erőltetett menetként”, amelyben a változások folyamatát központi szintről indították el. Emellett a romániai tantervi szabályozás utóbbi másfél évtizedének változásai nem jellemezhetők egyirányú, következetesen lezajló folyamatként. Inkább több szakaszt is magukba foglaló, „hullámszerű” változásoknak

20 Riddell (1997) Reforms of the Governance of Education: Centralization and Decentralization. In:

Cummings, W.K.-McGinn, N.F. (eds): *International Handbook of Education and Development. Preparing Schools, Students and Nations for the Twenty-First Century*. Oxford – New York, Pergamon, 185–196. o.

21 Heyneman, S. (1998) The transition from party/state to open democracy. *Educatio*, Ősz, 567–592. o.

tekinthetők. Ezekon a változásokon belül, Fóris-Ferenczi²² szakaszolására alapozva, három periódus különíthető el:

1) 1990–1998 között az előíró, hagyományos jellegű tanterv általi szabályozás van érvényben, amelyet 1994-től új tantárgyi programokkal és alternatív tankönyvekkel „lazítanak”.

2) Az 1998–2000 közti periódusban fontos lépés a keretjellegű alaptanterv bevezetése az addigi egypólusú szabályozásról a kétpólusú irányába jelentett elmozdulást.²³ Ebben az időszakban rendszerszintű változások korát éli a romániai oktatásügy, ugyanakkor a bemeneti és kimeneti szabályozás módosításai egyfajta koherens oktatáspolitikai alapján történnek.

3) 2000-től kezdődően, a Nemzeti Curriculumhoz kapcsolódó keretjellegű óratervek módosításával, tulajdonképpen az egypólusú szabályozás irányába történt visszalépés.

A rendszerváltástól egészen 1998-ig nem változott jelentős mértékben a tantervi szabályozás Romániában. A tantervi szabályozásban domináns és kizárólagos jelentősége az oktatáspolitikai centrum által kidolgozott előíró tantervnek (plan de învățământ) és tantárgyi programoknak (programe școlare) volt. A rendszerváltás előtti hagyományos, előíró tantervet egy teljesen más jellegű, az ún. Nemzeti Curriculum²⁴ váltotta fel, amely már nemcsak összetett tantervi funkciókat tölt be, hanem az Európa-szerte megfigyelhető tantervi változások folyamatába is illeszkedik. A nemzetközi trendekbe műfaji szempontból is illeszkedő romániai alaptanterv, a megfelelő kerettervekkel és tantárgyi programokkal, jelentős oktatási decentralizációt eredményezett. A Nemzeti Curriculum, bár megnevezése szempontjából a folyamattervre (curriculum) utal, összetételét vizsgálva egyértelmű, hogy alaptanterv. Ebben az időszakban maga a tanterv is jelentős műfaji változáson ment át, mondhatni „idomult” az európai trendekhez. A Nemzeti Curriculum keretjellegű alaptanterv lévén, a kötelező törzsanyagának az iskolatípusra, műveltségi területekre és tantárgyakra való lebontását tartalmazza. A tanterv időbeli felosztása is rugalmas. Bizonyos fokig, azonban előíróbb jellegű, mint a kerettervek általában. Jellegéből adódóan alternatív tankönyvek használatát, illetve tankönyv- és taneszközpiac kialakulását eredményezte. Tehát a romániai tantervi szabályozás 1998–2000 közötti időszaka olyan tantervi decentralizációhoz vezetett, amely bizonyos fokig „fellazította” az addig szigorúan centralizált oktatást. Azonban 2001-től kezdődően, a kétpólusú tartalmi szabályozás beszűkülésének és az egypólusú irányába történő visszarendeződésének lehetünk tanúi. 2001-es minisztériumi rendeletek sora az alaptanterv keretterveinek módosítását célozta. A kerettervek tantárgyi struktúráinak és óraszámainak módosítása révén – leginkább a középfokú oktatásban, de az oktatási rendszer más szintjein is – minimálisra csökkentették a helyi tervezés lehetőségeit. Ez a változás leginkább a választható tárgyak óraszámbeli csökkenésében ragadható meg. Mindezek ellenére, az 1998-as Nemzeti Curriculum az Európa több országában is megjelenő keretjellegű alaptantervek sorába illeszkedik. Ennek megfelelően, a romániai tantervi tervezés szintjei a következők: az alaptanterv, a tantárgyi programok, az oktatási intézmények pedagógiai programjai és helyi

22 Fóris-Ferenczi, R. (2004b) Értelmezési kontextusok a minőség fogalmához a romániai középfokú oktatásban. *Regio*, No. 2. 15–56. o.; Fóris-Ferenczi, R. (2004b) Értelmezési kontextusok a minőség fogalmához a romániai középfokú oktatásban. *Regio*, No. 2. 15–56. o.

23 Georgescu, D. (ed) (1998) *Curriculum National. Planurile-cadru pentru învățământul preuniversitar*. Ministerul Educației Naționale, București.

24 Georgescu, D. (ed) (1998) *Curriculum National. Planurile-cadru pentru învățământul preuniversitar*. Ministerul Educației Naționale, București.



tantervi, a pedagógusok egyéni tervei és a tanulói tantervek. A tanulói tantervek vonatkozásában eltérnek a vélemények. Egyes elemzők úgy vélik, hogy a helyi érdekek és kapcsolatok játékában a tanulói tantervek csak virtuálisan léteznek.²⁵

A romániai tantervi változások folyamata megfelel Ballér²⁶ megállapításának, amely szerint a volt szocialista államokban a tantervi reformok körültekintően előkészített és fokozatosan bevezetett, legalább egy évtizedet magukba foglaló folyamatok.

Miért „probléma” a tantervi reform? A vizsgálatról röviden

Vizsgálatunkkal alapvetően arra kerestük a választ, hogy az utóbbi másfél évtized oktatásügyi változásai milyen hatást gyakoroltak az alapképzésben tevékenykedő romániai magyar pedagógusok egy részére. Az oktatásügyi változások pedagógusokra gyakorolt hatása kapcsán több kérdés is felmerült. Ezek közül a legfontosabbak a következők: a román oktatáspolitikának milyen mértékben sikerült a gyakorló pedagógusokat „megnyerni” a változások folyamatának, hogyan vélekednek a pedagógusok az oktatásirányítás és tantervi szabályozás decentralizációjához kötődő változásairól és lehetőségeiről, milyen szakmai önképpel rendelkeznek a pedagógusok, hogyan vélekednek a szakmai professzionalizáció lehetőségeiről és a szakma társadalmi megbecsültségéről? Ezeket túlmenően arra a kérdésre is keretük a választ, hogy a pedagógusok ezirányú véleményeit befolyásolják-e az általunk vizsgált háttérváltozók? Ennek megfelelően a független változók kiválasztásában egyrészt a pedagógusok szociodemográfiai jellemzőire fókuszáltunk (nem, életkor, iskolai végzettség, szakmai tapasztalat, az iskola településtípusa), másrészt pedig arra az elméleti megállapításra is alapoztunk, amely szerint az aktívabb, rugalmasabb, innovatívabb pedagógusok könnyebben alkalmazkodnak az oktatási reform pedagógusokkal szembeni kihívásaihoz, mint társaik.²⁷ Így a pedagógusok reformfolyamatokkal kapcsolatos véleményét sajátossá teheti a vizsgált személy életkora, neme, szakmai tapasztalata, iskolai végzettsége, továbbképzésen való részvétele, illetve többlettevékenység végzése.

Jelen tanulmányban kutatási eredményeink csupán egy szegmensének bemutatására vállalkozunk, nevezetesen arra, hogyan vélekednek a gyakorló pedagógusok a tantervi decentralizációról. A romániai oktatásügyi változások pedagógusokra gyakorolt hatásai közül talán a tantervi reform érintette legközvetlenebb módon a pedagógusok tevékenységét. Így vált egyértelművé számunkra, hogy a pedagógusok oktatásügyi változásokkal kapcsolatos nézetrendszerén belül a tantervi szabályozással kapcsolatos vélemények sem elhanyagolhatók. A tantervi változások komplex témájában, a pedagógusokat csak olyan összefüggésekről kérdeztük, amelyek meglátásunk szerint leginkább érintik mindennapi iskolai munkájukat. Objektív okokból nem törekedtünk az összes módosított területtel kapcsolatos vélemények feltárására. A vizsgált kérdéskörben az alábbi hipotéziseket állítottuk fel:

– Hargita megyei alapképzésben oktató magyar pedagógusai általában pozitívan vélekednek a romániai tantervi változások olyan lehetőségeiről, amelyek számukra nagyobb döntési szabadságot és felelősséget, illetve alternatívát biztosítanak.

25 Iosifescu, Ș. (2000) Proiectul școlii – perspective ale reformei educaționale. *Buletinul Informativ*, nr: 9/ ianuarie, București, 6–9. o.

26 Ballér, E. (1991) Socialist Countries In: Lewy, A. (ed): *The International Encyclopedia of Curriculum*, Pergamon Press, Oxford, 238–239. o.

27 Darvas, P. (1993) Tanárok és politika. *Educatio*, Tél, 593–607. o.

– A tantervi szabályozással kapcsolatos pedagógus-vélemények nincsenek összefüggésben az általunk vizsgált háttérváltozókkal.

Vizsgálatunk alapsokaságát a romániai magyar pedagógusok egy rétege, konkrétan a Hargita megyei magyar pedagógusok képezték. Az alapsokaságból, többlépcsős csoportos mintavétellel 316 Hargita megyei magyar tanító került a mintánkba. Vizsgálati alanyként szándékosan választottunk tanítókat. Az oktatási reformfolyamatokat először az elemi oktatás szintjéről indította el az oktatáspolitikai, ugyanakkor ezek a változások az elemi oktatás szintjén érintették leginkább az oktatási folyamatot. Ezért gondoltuk úgy, hogy a reformfolyamatok adott szakaszában (2003-ban), az elemi oktatás tanítói rendelkeztek témánk szempontjából releváns információkkal. Vizsgálatunk alapvető adatgyűjtési módszere az önkítöltős kérdőív volt.

A romániai tantervi szabályozás változásairól pedagógus-szemmel

Az 1998–2000 közötti időszakban jelentősen megnövekedett a pedagógusok tantervi önállósága. A választható tárgyak kidolgozása és a keretterv (órakeret) kialakítása révén a pedagógus maga is tantervalkotóvá válik, mivel a célok megfogalmazásától az értékeléshez szükséges teljesítményszakaszokig mindent magának kell kidolgoznia. Így teljes egészében át kell látnia a folyamatot, ahhoz hogy megfelelő választási lehetőséget biztosíthasson tanulóinak számára. A romániai alaptanterv, jellegéből adódóan, az alternatív tankönyvek használatát is lehetővé teszi. Ezért tartottuk fontosnak, hogy a pedagógusok tantervi szabályozásról kialakult felfogása mellett, a fakultatív tantárgyakkal, kerettervvel és az alternatív tankönyvek használatával kapcsolatos véleményét is feltárjuk. A pedagógusok tantervi szabályozásról alkotott véleményét a hagyományos és az 1998-as román alaptantervvel, a fakultatív tantárgyak bevezetésével, a rugalmas órakerettel és az alternatív tankönyvek használatának lehetőségével kapcsolatosan tártuk fel.

A pedagógusok tantervi szabályozással kapcsolatos véleményének feltárásában – romániai viszonylatban – vizsgálatunk nem az első és nem az egyetlen. Az Országos Curriculum Tanács és a Nevelés 2000+ által végzett országos reprezentatív felmérés eredményei nem biztatóak.²⁸ A tantervi reformhoz való viszonyulásuk alapján a pedagógusokat három kategóriába sorolták, így különböztetve meg a reformistákat, ingadozókat és érdektelenekeket. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a megkérdezettek egyharmada tájékozott és elkötelezett az alaptanterv alkalmazása kapcsán. Azonban úgy tűnik, hogy ezek a pedagógusok nem kapnak elég bátorítást ebben a vonatkozásban. A megkérdezettek további 40%-a az ingadozók csoportját képezi. Ők nem tiltakoznak, de nem is alkalmazzák a tantervi reformból adódó innovációs lehetőségeket. A megkérdezettek majdnem egyharmada pedig elutasítja az új román alaptantervet.

Ezzel szemben a Hargita megyei magyar tanítók pozitívan vélekedtek a tantervi szabályozás decentralizációs jellegű módosításáról. A régebbi hagyományos, adagoló tantervvel való összehasonlításban, a pedagógusok több mint egyharmada (36,1%) a mostani tantervet tartja jobbnak, továbbá majdnem egyharmada (27,2%) mindkét tantervről pozitívan vélekedik. Ezt a két kategóriát összesítve: a pedagógusok 63,3%-a legalább megfelelőnek tartja a mostani tantervet. Ez azt jelenti, hogy a tantervi szabályozás vonatkozásában sikerült a pedagógusokat „megnyerni” a változásoknak. A pedagógus-vélemények kapcsán, azonban arra is érdemes odafigyelni, hogy a megkérdezettek egyötöde, összesen 20,9%-a,

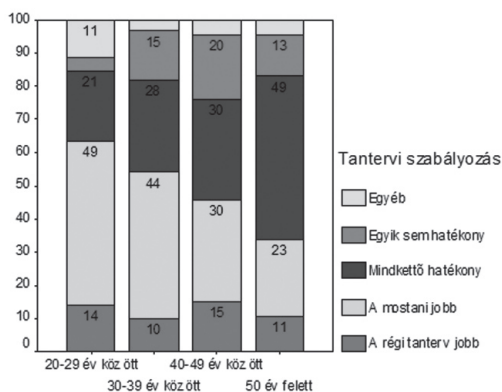
²⁸ Școala la răscruce. Schimbare și continuitate în învățământul obligatoriu. Consiliul Național pentru Curriculum, București, 2001.



sem a régi, sem a mostani tantervet nem tartja megfelelőnek (11,4%) vagy nem nyilatkozik a kérdésről (9,5%). Ennél a kérdésnél elég magas a nem válaszolók aránya. Mindezek arra engednek következtetni, hogy még sincs minden rendben a tantervi szabályozás körül. Ugyanakkor, ha úgy vesszük, hogy a mindkét tantervről pozitívan vélekedők nem látnak, vagy nem tulajdonítanak jelentőséget a két tanterv közti alapvető műfajbeli különbségeknek, akkor valószínű, hogy nem is használják ki teljes mértékben az új alaptantervhez kötődő innovációs lehetőségeket. Így ezek a pedagógusok a tantervfejlesztés szempontjából az országos felmérésben megjelölt ingadozók csoportjába sorolhatók. Ebben a megvilágításban pedig nem is annyira pozitívak az eredmények.

A tantervi szabályozásról alkotott vélemény a pedagógusok életkorával és az iskolai település típusával mutat szignifikáns összefüggést. Az életkor növekedésével nő a mindkét tanterv, és csökken a mostani tanterv elfogadására vonatkozó vélemények aránya. A fiatalabb korosztály a mostani, az idősebb korosztály pedig mindkét tantervet választja ($p < 0,009$). Az idősebb pedagógusok, mindkét tanterv elfogadásával tulajdonképpen – lehet, ha a szokások rabjaiként is, de – a régi állapotok konzerválására törekednek.

1. ábra: A pedagógusok életkori megoszlásának és a tantervről alkotott véleményének összefüggései (N=286)



A kisebb települések iskoláiban tanítók a mostani tantervet tartják jobbnak (41,8%), amíg a nagyobb települések pedagógusai inkább elutasítóbbak, kritikusabbak (25,7%) mindkét tantervvel szemben. Ezen a ponton vizsgálatunk eredményei ellentmondanak az említett országos felmérés ez irányú eredményeinek. Ott ugyanis a fiatalabbak és idősebbek, valamint a falusi környezetben tanítók mutattak érdektelenséget a mostani tanterv iránt. Egyéb háttérváltozók vonatkozásában nem találtunk szignifikáns összefüggést. Így hipotézisünk csak részben igazolódott be, mivel a tantervi szabályozásról alkotott pedagógusvélemények nem teljesen függetlenek az általunk vizsgált háttérváltozóktól.

A választható tárgyak új szint hoztak az oktatási tartalomba. Az addigi egységesen kötelező tantárgyakba foglalt oktatási tartalom: kötetező törzsanyagra és kiegészítő anyagra differenciálódik, és a választható tárgyak a kiegészítő anyag szerves részét képezik. Itt az oktatási tartalom gazdagodásáról és bővüléséről beszélhetünk. Több elemző is utal a választható tárgyak körüli sajátos ellentmondásra. Ezek a tárgyak választhatók jellegük

tekintetében, azonban kötelező abban a vonatkozásban, hogy minden tanuló számára fél-évenként legalább egy vagy két választható tárgy tanulmányozása központilag előírt.²⁹ Az erre vonatkozó központi szabályozás I–IV. osztályban heti 1, V–VIII. osztályban pedig heti 2 órát ír elő minden tanuló számára, amit kötelezően a választható tárgyra kell fordítani. A választható tárgyak szerepe nem lehet csupán „ballaszt” jellegű. Minden választható tárgy akkor éri el igazi rendeltetését, ha valóban a tanulói igényeknek megfelelő időtöltéssé válik, ugyanakkor, ha a szülők és tanulók számára, a választás előtt, biztosított a megfelelő tájékoztatói lehetőség.

A választható tárgyak vonatkozásában érvényesül leginkább a fogyasztói kontroll, és valószínűleg az oktatás egy szűk szegmensének „piacosítása”. E tárgyak választására vonatkozó döntésekben a tanulók és szülők is egyaránt részt vesznek. Feltevődik a kérdés: milyen tárgyakat, vagy miből választhatnak a tanulók? A választható tárgyakra az 1998/4224-es minisztériumi rendelet vonatkozik, ugyanakkor a romániai alaptanterv módszertani javaslatokat tartalmazó részében a választható tárgyak egyfajta listáját találhatjuk, amelyből választhatnak az érdekelt felek. Ha ezek a lehetőségek nem nyertek el sem a pedagógusok, sem a tanulók tetszését, akkor a tanárok, tanítók maguk is dolgozhatnak ki ilyen választható tárgyakat. Ezek bevezetésének feltétele a kötelező tantárgyakéhoz – műfajukban és szerkesztésmódjukban – hasonló tantárgyi tantervek kidolgozása, amit a bevezetés előtt a megyei tanfelügyelőségek szakembereinek kell jóváhagyniuk. A választható tárgyak tantárgyi programjainak tanfelügyelőségi jóváhagyatása a rendszerváltás előtti hangulatot idézi. Az előírások ebben a vonatkozásban, a minőség megőrzésére hivatkoznak.

Öröndetes, hogy a megkérdezett pedagógusok fele (50,9%) teljes mértékben, és a pedagógusok további 46,3%-a pedig részben helyesli a fakultatív tantárgyak bevezetését. Elenyésző azok száma, akik nem tartják hatékonynak az oktatási tartalom decentralizálásának ezt a módját (1,6%), vagy nem nyilatkoznak a kérdésben. A pedagógusok fakultatív tantárgyakról alkotott véleménye egyértelműen pozitív, és nem hozható összefüggésbe az általunk vizsgált háttérváltozók egyikével sem. A különböző pedagógusrétegek (életkor, nem, az iskola településtípusa, szakmai tapasztalat) közt nem tapasztalható különbség a fakultatív tantárgyak helyeslésének vonatkozásában. Kivételt képeznek a szakképzés nélküli pedagógusok, akik arányukban jóval kevesebben helyeslik teljes mértékben (11,1%) a fakultatív tantárgyak bevezetését, mint társaik. Ezek az eredmények összhangban vannak egy szintén romániai magyar pedagógusok (tanárok) körében végzett, minőségkonceptióval kapcsolatos vizsgálat részeredményeivel. A tanárok pozitívan viszonyulnak a választható tárgyakhoz, amelyek tanterven belüli arányát egyértelműen növelnék, és kisebb csoportokban tanítanák.³⁰

A helyi tantervek kidolgozási módszertanának megfelelően minden oktatási intézmény még az előző tanév végén állítja össze a helyi tantervet. E dokumentum kidolgozásakor, a tantervfejlesztéssel megbízott szakcsoport, ritkábban a pedagógusok és a vezetőség, a tanulók és szülők igényeire alapozva és figyelembe véve az iskola anyagi, emberi erőforrásait dolgozzák ki a következő tanév kerettervét. Ez a keretterv a kötelező törzsanyagon túlmenően, a választható tárgyakat és a hozzájuk rendelt óraszámokat tartalmazza. Ezt a kerettervet „képzési kínálat”-ként emlegeti a vonatkozó román nyelvű szakirodalom.

29 Sarivan, L. (2000) Repere pentru proiectarea opționalelor. *Buletinul Informativ*, No. 7/noiembrie, București, 13–15. o.; Ciolan, L. (2000) Finalitățile educației. *Buletinul Informativ*, 2000 6/iulie, 16–20. o.
30 Papp, Z. Attila (2004) Pedagógusok és minőségkonceptiók a romániai magyar közoktatásban. *Regio, Kisebbség, Politika, Társadalom*, No. 2. 79–103. o.



A választható tárgyak három kategóriába sorolhatók. Így beszélhetünk: az adott tantárgyterületen belüli, egy adott műveltségi területen belüli és több műveltségi területet érintő választható tárgyról. Ezek közül bármelyik bevezethető a közoktatás bármilyen szintjén. A két utóbbi kategóriában jobban érvényesül az interdiszciplinaritás, így ezek megtervezése, kidolgozása problematikusabb lehet, több erőfeszítést, szaktudást és innovációt igényel a pedagógusok részéről. A választható tárgyak alkalmazásának is megvannak a központilag előírt feltételei, amelyek minden évfolyamra és iskolatípusra érvényesek. Például a választható tárgyból legalább kétszer annyi ajánlatnak kell lennie, mint amennyit, a tanulói kötelezettség szerint, választani kell. Ez konkrétan azt jelenti, hogy I. osztályban minden tanulónak legalább egy választható tárgyat kell tanulnia, ugyanakkor lehetőséget kell biztosítani, hogy minden I. osztályos legalább két tárgyból választhasson. Egy másik központi követelmény, hogy minden műveltségi területen belül legyen ajánlat választható tárgyra. Az előbbi példánkra visszatérve ez ideális esetben azt jelentené, hogy I. osztályban legalább 6 ajánlat közül választhatna minden tanuló egy olyan tárgyat, amely leginkább felkelti az érdeklődését, és amelynek a tanulmányozását szülei a leghasznosabbnak találják. Ez a választás konkrétan a beiratkozáskor történik. Az ennyire széleskörű „választék” azonban csak kivételes esetekben érvényesül, mivel a választható tárgyak kijelölésében az adott oktatási intézmény emberi és anyagi erőforrásaira kell alapozni. Tehát iskolánként csak annyi választható tárgy kerülhet be az oktatási intézmény „képzési kínálatába”, amennyinek a tanítására megfelelően képzett és azt vállaló tanerőkkel rendelkezik az iskola. Láthattuk, hogy csak ideális esetekben érvényesülnek elsősorban a tanulói igények a választható tárgyak kijelölésében. Ez a terület egy másik jó példája annak, hogy a hivatalos szándékok és retorika, illetve a nevelési gyakorlat között jelentős távolság van. Ezt példázza az előbb említett, romániai magyar pedagógusok körében végzett vizsgálat részeredménye is, amely szerint a pedagógusok arról számolnak be, hogy a választható tárgyak kijelölésében elsősorban az adott osztály szakja, másodsorban az iskola személyi erőforrásai (megfelelő szakember), és csak harmadik és negyedik helyen jelennek meg a tanulói igények és a tantárgy népszerűsége.³¹ Ez a helyzet önmagában nem is lenne probléma, ha a választható tárgyakat éppen nem a tanulói igények figyelembevételének és az oktatás tanulóközpontúvá tételének szándékával vezették volna be.

A romániai tantervi decentralizáció, az addigi iskolatípusonként, évfolyamonként és tantárgyanként központilag meghatározott, kötött óraszám „fellazulásában” is megnyilvánult. Ez az oktatási intézmények vezetősége és az elemi oktatásban tevékenykedő pedagógusok számára, bizonyos keretek között (műveltségi területek, tantárgyak, életkor, minimális és maximális óraszám), az ún. rugalmas órakeret (keretterv) kialakítását teszi lehetővé. A keretterv kialakításának lehetőségéről kérdezve a pedagógusokat, az előbbiekhöz hasonló eredményekhez jutottunk. A megkérdezettek majdnem fele (46,8%) nagyon jónak és ismét ugyanannyian (46,2%) megfelelőnek tartják a kerettervek kialakításának lehetőségét. Ehhez viszonyítva kevesen vannak azok, akik ennek hátrányait is tapasztalták (2,5%), nem helyeslik, vagy nem nyilatkoznak a kérdésben. A pedagógusok flexibilis órakeretről alkotott véleménye egyértelműen pozitív, és az általunk vizsgált háttérváltozókkal nincs szignifikáns összefüggésben. A pedagógusok iskolai végzettsége vonatkozásában egy bizonyos irányultságot azonban megfigyeltünk. Minél magasabb a pedagógus iskolai végzettsége, annál inkább helyesli a rugalmas órakeret bevezetését.

31 Papp, Z. Attila (2004) Pedagógusok és minőségkoncepciók a romániai magyar közoktatásban. *Regio*, Kisebbség, Politika, Társadalom, No. 2. 79–103. o.

A pedagógusok rugalmas órakerethez való pozitív viszonyulása alapján az elfogadó vélemények indoklásának értelmezését tartottuk célszerűnek. A pedagógusok alapvetően kétféleképpen indokolnak. A flexibilis órakerettel lehetővé válik a tanulók teljesítményszintjének figyelembevétele (47,2%) és a pedagógus, bizonyos keretek között, szabadon dönthet az óraszámokról (30,1%). A további indoklások száma elenyésző az előbbi kettőhöz képest (1. táblázat).

1. táblázat: A rugalmas órakeret elfogadásának indoklása a pedagógus-vélemények alapján (N=308)

Miért jó a rugalmas órakeret?	Az indoklások %-os és gyakorisági megoszlása	
Az osztály és a tanulók teljesítményszintjének figyelembevétele	47,2	(149)
A pedagógus szabadon dönthet az óraszámokról	30,1	(95)
A helyi adottságok figyelembe vehetők	7,9	(25)
Szükség szerint használhatók ezek az órák	6,6	(21)
A tananyag elmélyíthető (a maximális órászámmal)	4,4	(14)
Több gyakorlásra van lehetőség (a maximális órászámmal)	3,2	(10)
Jobb időbeosztásra van lehetőség	2,2	(7)
Gyermekközpontúbb	2,2	(7)
Szabadabbak a tanórai tevékenységek	1,6	(5)
Jobban felmérhető a tudásszint	0,9	(3)

Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a pedagógusok értékelik a kerettervek kialakításának lehetőségét. A rugalmas órakeret szerinti tervezésben elsősorban az osztály és tanulók teljesítményszintjének figyelembe vételét tartják fontosnak. A válaszadók majdnem fele úgy ítéli meg, hogy a rugalmas órakeret kialakítása által a tanítási-tanulási folyamatot nagyobb mértékben lehet a tanulói igényekhez igazítani. A válaszok további egyharmada szerint nagyon jó, hogy a pedagógus bizonyos keretek között szabadon dönthet az óraszámokról. Ebben a véleményben a tanulókörzpontú felfogás csirái mutatkoznak meg. Ez is bizonyítja, hogy a pedagógusok mentalitásában valószínű, hogy jelentős az elmozdulás a rendszerváltás előtti állapotokhoz képest. A pedagógusok értékelik a számukra biztosított nagyobb döntési szabadságot, felelősséget, autonómiát. A kerettervek kialakításával kapcsolatos pedagógus-vélemények arra utalnak, hogy a megkérdezettek rugalmas, alkotó módon alkalmazkodnak a megváltozott feltételek új igényeihez.

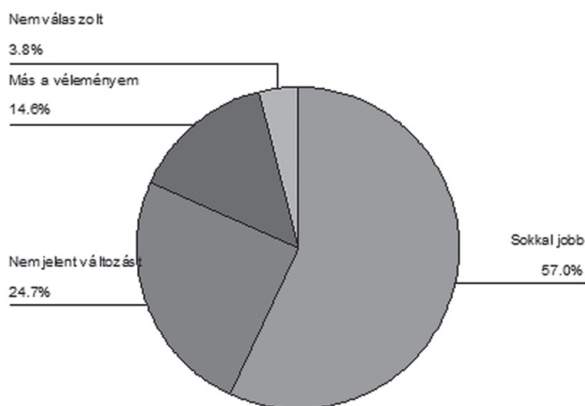
A centralizált tantervi szabályozás megszűnésével az egységes tankönyveket alternatív tankönyvek váltották fel. Az alternatív tankönyvek használatának lehetősége a romániai oktatásügy decentralizációjának egyik nyilvánvaló bizonyítéka. Ez az a terület, ahol a gyakorló pedagógusoknak is lehetőségük lenne (vagy van) szakmai döntések meghozatalában. Az alternatív tankönyvek az alaptantervek fontos „tartozékai”. Azonban egy megfelelően működő tankönyvpiac hiányában a lehetőségek és valóság ismét nagyon távol állnak egymástól. A rendszerváltás előtti egységes tankönyveket, a kilencvenes évek közepétől alternatív tankönyvek váltották fel. Az alternatív tankönyvek használatának kinyilatkoztatása után rohamos fejlődésnek indult a tankönyvírás és -kiadás Romániában. A „gomba módra” megjelenő alternatív tankönyvek egy jelentős része minőségi szempontból nem felelt meg az elvárásoknak. Ez a tankönyvpiacon túlkínálatot eredményezett. A rohammunkában megírt és gyakran az iskolai év kezdésekor kiadott tankönyvek tulajdonképpen nem adtak lehetőséget átolvasásra, szelektálásra. A kialakult helyzet nem szolgálta az oktatás hatékonyságának növelését. Így a 2001/2002-es tanévtől kezdődően a



szaktárca rendelettel „vetett véget” a tankönyvpiacra kialakult helyzetnek, mivel három tankönyvet engedélyezett egy tantárgyból osztályonként. Jelenleg az Oktatási és Kutatási Minisztérium pályáztatja a tankönyveket, és csak a „sikeresek” használhatók a közoktatásban. Ezzel viszont nem szűntek meg a problémák a tankönyvpiacra. Gyakran hallani a tankönyvlicitek kétes eredményeiről. Ugyanakkor a kialakuló tankönyvpiacba való bürokratikus beavatkozás eredménye – hogy tantárgyanként és osztályonként csak három alternatív tankönyvből lehet választani – hatalmas üzletet jelent a tankönyvírók és kiadók egy része számára. Ráadásul a magyar tannyelvű oktatás számára még most sem megoldott a tankönyvek kérdése. A magyar iskolák tankönyveinek jelentős része fordítás, és a tankönyvek kiadása is problémát okoz, mivel az országos szinthez viszonyított kis példányszám kiadása veszteséges a kiadók számára.

Több romániai elemző is úgy látja, hogy az alternatív tankönyvek megjelenése nagyon sok vitára adott okot az elmúlt évek folyamán. Vass³² szerint a romániai magyar gyakorló pedagógusok egy része megkérdőjelezi ezek hasznosságát és hatékonyságát. A pedagógusok alternatív tankönyvektől való idegenkedésének a hátterében valószínű az is áll, hogy a régi megszokott tankönyvek helyett, az új, még ismeretlen, alternatív tankönyvekből való tanítás tanári többletmunkát igényel. Ezért is tartottuk fontosnak, hogy az alternatív tankönyvek használatáról is megkérdezzük a pedagógusokat.

2. ábra: Az alternatív tankönyvek használatának fogadtatása a pedagógusok körében



A Hargita megyei magyar tanítók több mint fele (57%), egyértelműen pozitívan vélekedik az alternatív tankönyvek használatának lehetőségéről. Viszont Vass³³ megállapításait is alátámasztották részben az eredmények, mivel a megkérdezettek negyede (24,7%) szerint az alternatív tankönyvek használatának lehetősége nem jelent különösebb változást az addigi helyzethez képest. Elgondolkodtató, hogy a megkérdezettek majdnem egyötöde (összesítve 18,4%) „más véleményen van”, vagy nem nyilatkozik a kérdéssel. A tankönyvekről alkotott vélemény az általunk vizsgált háttérváltozók egyikével sem mutat szignifikáns összefüggést, sőt a pedagógusrétegek különböző kategóriáiban nagyon hasonló a vélemények megoszlása. Valószínű, hogy a pedagógusok nem az alternatív tankönyvek

32 Vass, I. (2002) *Nevelésszociológiai vizsgálatok egy Székelyföldi kistérségben*, Csíkszereda, Magiszter Kiadó.

33 Vass, I. u.o.

használatától, vagy a választási és döntési lehetőségtől idegenkednek. Az idegenkedés okát a lehetőség és valóság, vagyis az elgondolás és valódi gyakorlat közti disszonanciában kell keresnünk.

A tankönyvválasztásban közrejátszó tényezőkről alkotott vélemények önmagukért beszélnek. Annak ellenére, hogy az alternatív tankönyvek használatában pontosan az alternativitás, vagyis a több lehetőség közül szabad választás biztosítása a lényeg, a megkérdezetteknek csupán 15,2%-a gondolja úgy, hogy érvényesült a döntési és választási szabadsága ezen a téren. A pedagógusok fele (46,9%) szerint csak részben érvényesült választási szabadsága, további 37,5% szerint nem volt lehetőség a választásra. A válaszok indoklásánál nagyon megoszlanak a vélemények, ami arra utal, hogy nagyon sok tényező akadályozza az elvileg megfogalmazott szabad tankönyvválasztást (2. táblázat).

2. táblázat: A tankönyvválasztást befolyásoló tényezők indoklása pedagógus-vélemények alapján

Milyen tényezők befolyásolták a tankönyvválasztásban?	Az indoklások %-os és gyakorisági megoszlása	
Szegényes a tankönyvkínálat	8,5	(27)
Nem a választott és megrendelt tankönyveket küldik	7,6	(24)
Az előző évekről megmaradt tankönyveket használják	7,3	(23)
Bizonyos tantárgyakból nincsenek új tankönyvek	4,7	(15)
Nincs lehetőség a tankönyvek közvetlen megismerésére a választás előtt	3,8	(12)
Nem küldenek elegendő példányt a tankönyvekből	3,5	(11)
A kollegák véleménye befolyásolta	2,5	(8)
A tanulók véleménye befolyásolta	2,2	(7)
A szülők véleménye befolyásolta	1,6	(5)
Nem küldik időben a tankönyveket	0,9	(3)

A gyakoribb indoklások jelentős része a makroszintű tényezőkhöz kötődik. Ezek részben a kiépülőben levő tankönyvpiac hiányosságaiból, működési problémáiból adódnak. A szegényes tankönyvkínálat a tankönyvpiacba való bürokratikus beavatkozás (tankönyvek pályáztatása, 3 tankönyv tantárgyanként/osztályonként) következménye is lehet. Valószínű, hogy a többségi iskolák pedagógusai számára ez nem jelent problémát. Feltételezhető, hogy a fordításból és a kis példányszámú tankönyvek kiadásából adódó nehézségek állnak a szempont háttérben. Ezt megerősíti egy másik indoklástípus is, nevezetesen az, hogy bizonyos tantárgyakból nincsenek új tankönyvek. Az indoklások egy másik része félreértésekhez, vagy olyan működésbeli sajátosságokhoz kötődik, amelyek azt sugallják, hogy a tankönyvpiac működése bizonyos szintig formális, és a döntések jelentős részét a felsőbb szinteken hozzák meg. Az oktatási intézményeknek és a pedagógusoknak pedig ezeket a döntéseket el kell fogadniuk. Például főlöleslegesen választanak tankönyvet, ha nem a választottat küldik, nem küldenek elegendő példányt belőle, esetleg nincs lehetőség a tankönyvek közvetlen megismerésére a választás előtt. A tankönyvválasztás ismét egy olyan terület, amellyel kapcsolatosan kijelenthetjük, hogy hatalmas a szakadék az elvi nyilatkozatok és a megvalósuló konkrét gyakorlat között. A tankönyvválasztást meghatározó tényezőkről alkotott véleményt nem befolyásolják az általunk vizsgált háttérváltozók.



Összegezés

A rendszerváltás utáni román oktatás a tantervi reform terén mondhatja magáénak a legjelentősebb és legpozitívabb változásokat.

Mindezek ellenére mégsem mondhatjuk, hogy ez a terület problémamentes lenne. Elsősorban fontos lenne a pedagógusokban rejlő tantervfejlesztési innovációs lehetőségek kiaknázása. Biztosítani kellene a pedagógusok tantervi önállóságához szükséges feltételeket. Ezek közül a legfontosabbak: a szakmai háttér kialakítása és tantervfejlesztésbe való bekapcsolódás motiválása. Ideális lenne a tantervi reformmal és tantervfejlesztéssel kapcsolatos minél szélesebb körű tájékozottság kiépítése a pedagógusok körében.

A tankönyvekkel és taneszközökkel kapcsolatos makro- és mikroszintű problémák elhárítása szintén nem elhanyagolható oktatáspolitikai feladat. Makroszinten elsősorban a megfelelő tankönyvpiac kiépítésére, az azon belüli gazdag, minőségi tankönyvcsaládok biztosítására gondolunk. Továbbá fontos a tankönyvpiacba való bürokratikus beavatkozás elkerülése, valamint a tankönyvversenyek és pályázatok áttekinthetőségének biztosítása. Mikroszinten olyan feltételek biztosítása, amelyek valóban lehetővé teszik minden pedagógus számára a szabad tankönyvválasztást.

Péter Lilla

SZEMLE

MIRE JÓ AZ EGÉSZ ÉLETRE SZÓLÓ KINEVEZÉS?

„Az egyetlen különbség egy véglegesített (tenured) professzor és egy terrorista között az, hogy egy terroristával mindig lehet tárgyalni” – mondja egy megidézett interjúalany abban a tanulmányban, amely a *The Questions of Tenure* c. tanulmánykötetet vezeti be. Rögtön hozzá kell tennünk: egyáltalán nem ez az a mondat, amely alkalmas annak érzékeltetésére, amiről e kötet szól. Az egész életre szóló foglalkoztatási biztonságot jelentő, professzori kiváltságnak tekintett tenure jelenségének az elemzését e könyv gondos adatgyűjtésekre, gazdag esettanulmányokra, a tágabb társadalmi kontextus jól fókuszált feltárására építi. Az életre szóló foglalkoztatási biztonságot szerzett egyetemi oktatókra nézve egyébként nem túl hízélgő mondat valójában arra a társadalmi és politikai légkörre utal, amelyben a könyv hátterét alkotó kutatások zajlottak. A kutatók célja éppen az volt, hogy a tenure-ről folyó igen éles vitákat megpróbálják racionális keretek közé terelni.

A tenure szó eredetileg hűbéri joga járó birtokot jelent. Olyan birtoklást, amelyet adományozás nyomán lehet szerezni, és amelyet normális körülmények között az ember többé nem veszíthet el, mert egész életére szól. Lehet ennek az ilyen módon megszerzett, egész életre szóló birtoklásnak tárgya nemcsak föld vagy ingatlan, hanem valamilyen hivatal, állás vagy pozíció is. Az akadémiai világban a tenure az egész életre megszerzett egyetemi oktatói állást jelenti. Ez a sajátosan feudális kötődésű intézmény az angolszász világban, mindenekelőtt az Egyesült Államokban az akadémiai karrier egyik leginkább meghatározó eleme. E karrier egyik vízvonalzója az, amikor eldől, hogy valaki birtokába kerül-e az egész életre szóló megbízásnak vagy búcsút kell mondania az egyetemi pályafutásnak. A tenure megszerzése, a tenured professzorrá válás sokak számára e karrier legfontosabb célja, egyúttal az életpálya egyik legjelentősebb elágazása.

Nem lehet meglepő, hogy e körül a feudális jellegű intézmény körül az angolszász világ felsőoktatásában, különösen az Egyesült Államokban folyamatosan éles érzelmi, ideológiai és politikai töltettel bíró vita folyik. Ez az intézmény, ahogyan azt a kötet egyik tanulmánya említi, az akadémiai világ „abortusz kérdése”. Olyan kérdés, amely élesen megosztja az akadémiai világ szereplőit: ennek az intézménynek a védői és bírálói szenvedélyes vitákban feszülnek szembe egymással a „tenure fronton”, hol egy-egy, a belső személyzeti politikáját megújítani próbáló egyetemen belül, hol a nemzeti felsőoktatási politika tágabb színterén.

Fontos rögtön megjegyezni, hogy bár a tenure szót le tudjuk és le is szoktuk fordítani magyarra (véglegesítésnek, egész életre szóló kinevezésnek vagy határozatlan időre szóló megbízásnak szoktuk mondani), e fogalom a hazai viszonyok, sőt általában a kontinentális Európában és a világ sok más országában valójában kevéssé értelmezhető. Ha egyszerűen véglegesítésnek fordítjuk, akkor elsikkad a jelentésének több, meghatározóan fontos rétege. Így például az, hogy a véglegesítési döntés előtt jelentős próbatétel történik úgy, hogy a jelölt több éves munkájának nagyon alapos értékelésére kerül sor (legalábbis ideális esetben). De kimaradna az a mozzanat is, hogy ez az értékelés nemcsak alapos, hanem bizonyos értelemben kegyetlen is: a kudarc ugyanis általában nem megengedett. A tenure-höz vezető értékelés olyan, amire az amerikaiak azt mondják, „up or out”, azaz körülbelül: „előrébb lépsz vagy lelépsz”. Emiatt érdemes, ahol csak lehet, megmaradni az eredeti angol szó használata mellett.

Az életre szóló foglalkozási biztonság vagy a határozatlan időre szóló kinevezés intézménye természetesen Európában is létezik, sőt ott létezik csak igazán, de ennek nem sok köze van az amerikai tenure-höz. Az európai kontextusban, ahol az egyetemi oktatók állami tisztviselők vagy alkalmazottak, és ahol a professzorokat gyakran a legmagasabb állami méltóságok bízzák meg egy olyan döntéssorozat nyomán, amelyben fontos



szerepe van állami hatóságoknak, a tenure tulajdonképpen értelmezhetetlen. Európában a köztisztviselői vagy közalkalmazotti kinevezést nem feltétlenül előzi meg olyan jellegű teljesítménykényszer, mint ami Amerikára jellemző. Az amerikai gondolkodásban a tenure egyáltalán nem az, ami a kontinentális európai gondolkodásban a védett köztisztviselői vagy állami alkalmazotti státus megszerzése, hiszen ez utóbbi státusokba az egyetemi oktatók nagy tömegei kerülnek be, és így ezek elnyerése messze nem olyan súlyú, mint a tenured pozícióé.

Talán jobban hasonlítható a tenured pozíció elnyerése a professzori kinevezéshez, de messze nem azonos azzal sem, hiszen a kontinentális Európa felsőoktatási rendszereiben az egyetemi oktatók jelentős hányada már azt megelőzően is védett, határozatlan időre szóló munkavállalói státusban volt, hogy a professzori kinevezését megkapta volna. Ha a tenured pozíciót a professzori kinevezéshez hasonlítjuk, akkor ugyan elmondhatjuk azt, hogy ehhez is kapcsolódik komolyabb teljesítménykényszer, de erre jóval kevesebb egyetemi oktató tehet szert, mint ahányan az amerikai egyetemek oktatói közül tenured pozícióba kerülhetnek, és – ami a legfontosabb különbség – ez a legtöbb országban ma sem csak intézményi döntéstől függ, hanem az állami hatóságokétól is. Európában a professzori címet egyfajta állami elismerésnek is tekintik, amelyben viszonylag keveseknek lehet részük, az Egyesült Államokban az állami hatóságok általában nem tekintik saját ügyüknek azt, hogy kiből válik tenured professzor.

Érdemes felidézni, hogy az egész életre szóló, határozatlan idejű kinevezés Magyarországon a felsőoktatási törvény 1996-os módosításáig megilletett minden egyetemi oktatót. Ekkor került bele a törvénybe az a passzus, amelynek értelmében a tanársegédi és adjunktusi munkakörben határozott időre, legfeljebb négy évre szóló munkaviszonyt (közalkalmazotti jogviszonyt) lehetett létesíteni, amelyet alkalmanként legfeljebb négy évvel, tanársegéd esetében egy, adjunktus esetében két alkalommal lehetett meghosszabbítani. A 2005-ben elfogadott új felsőoktatási törvény ezt tovább szigorította, azt fogalmazva meg, hogy nem foglalkoztatható tovább az oktató, ha a munkába állásának napjától számított harmadik év elteltéig a tanársegédi munkakör és a nyolcadik év elteltéig az adjunktusi munkakör betöltéséhez

szükséges feltételeket nem teljesítette, és egyetlen oktató sem, aki a munkába állásának napjától számított tizenkettedik év elteltéig nem szerzett tudományos fokozatot. A törvény nem egyszerűen előírta a felsőoktatási intézményeknek azt, hogy a határidő elteltével az oktató munkaviszonyát meg kell szüntetniük, hanem egyenesen kimondta, hogy az „magának a felsőoktatási törvénynek az erejénél fogva” megszűnik. Ugyanakkor azt is előírta, hogy minden egyes egyetemnek ki kell alakítania a saját foglalkoztatási követelményrendszerét, és ebben kell, saját emberierőforráspolitikájának az elveit követve, részletesen szabályoznia a kérdéseket. Mindezzel a hazai egyetemi oktatói foglalkoztatási viszonyok valamelyest közelítettek az amerikai tenure rendszerhez.

A különbségek persze továbbra is nagyon nagyok. Abban az amerikai gondolkodásban, amely áthatja jelen kötetet is, a tenure, bár ráragadnak az akadémiai presztízs, a tudományos karrier és a kutatói függetlenség szimbolikus elemei, valójában nem más, mint a különösen értékes munkavállaló és az őt megszerezni és megtartani akaró munkaadó közötti munkaerő-piaci alku egyik sajátos formája. Az amerikai egyetemek a tenure-t, ezt a csábító feudális jellegű előjogot kínálják fel az akadémiai karrierre vágyóknak, akiket ezzel serkentenek kiemelkedő teljesítményre, és akiket ezzel jutalmaznak akkor, ha kiemelkedő teljesítményt produkáltak. Az egyetemi munkaerő-piaci alkuk egy értékes munkaadói ajánlatáról, a „juttatási csomag” (remuneration package) egy különösen csábító eleméről van szó, amelynek lényege a piaci kockázatok alól való mentesítés ígérete, a „révbe érkezés” érzésének a megadása. Hasonló ez ahhoz, amikor bármilyen szerződéses munkatársakkal dolgozó cég a nagyon régen ott dolgozó, a leginkább megbízható munkatársaknak, akik a legtöbbet tették a cégért, privilegizált státust, például tulajdonrészesedést kínál.

A tenure ebben az értelemben a tehetségesek és magas teljesítményre képesek elcsábításának tulajdonképpen nem is túl drága eszköze. Ez az eszköz a különlegesen magas teljesítmény előcsalogatását szolgálja, és az akadémiai kiválóság megteremtésének egyfajta rafinált technikájának is tekinthető. Az egyetem, azaz a munkaadó számára persze ennek az eszköznek az alkalmazása nem kevés kockázat felvállalásával jár, hiszen a felett, aki tenured lett, és aki így „birtokon belülre” jutott, a munkáltató egyetem sok szempontból

elveszíti a közvetlen befolyását. A munkavállaló számára éppen ebből fakad a tenure csábítása, ezért hajlandó nagy áldozatokra, ezért verseng az elnyerésért, és ezért sarkallja kiemelkedő teljesítményre.

Az a kérdés, ami a *The questions of tenure* több tanulmányában visszaköszön, és amire tulajdonképpen ez a könyv a választ keresi, így fogalmazható meg: kinek és mennyire éri meg ezt az intézményt fenntartani? Mit nyer, és mit veszít ezzel a munkaadó egyetem, továbbá mit nyer, illetve mit veszít ezzel a munkavállaló tanár? Kinek éri meg életben tartani az akadémiai „fizetési csomagnak” ezt a formáját, ki jár ezzel jól? Vajon azok-e, akik megszabadulnak ettől (több egyetem és különösen kisebb főiskola megtette ezt), vagy azok, akik ragaszkodnak hozzá (miképpen a legtöbb amerikai egyetem)? Vajon mi a magyarázat arra, hogy amíg az egyik intézményben jól sült el a megszüntetése, addig egy másikban éppen a szerződéses viszonyról a tenure-re való áttéréstől kezdnek jobban menni a dolgok?

Ez utóbbi kérdés a Harvard Egyetem Tanárképző Intézetének professzora, a felsőoktatás-menedzsment, ezen belül az akadémiai személyzet kérdéseinek szakértője, Richard P. Chait által szerkesztett kötet lényegéhez visz el minket. E kötet egy olyan időszakban, amikor újra meg újra fellángolnak a tenure körüli viták, megpróbálja ezt a fogalmat megszabadítani a ráakott érzelmi és ideológiai elemektől, az evidenciákkal alá nem támasztott állításoktól és a leegyszerűsítésektől. A könyvben szereplő tanulmányok jelentős hányada egyetemek és főiskolák körében végzett adatgyűjtések nyomán, evidenciákra alapozva próbálja meg bemutatni, hogyan is működik a tenure intézménye. Az egyik ilyen, a könyvben részletesen ismertetett adatgyűjtést a Harvard Egyetem Tanárképző Intézete folytatta le a kilencvenes évek végén egy olyan, nagyobb figyelmet kiváltott kutatási projekt (Project on Faculty Appointments) keretei között, amely az egyetemi oktatóvá válást vizsgálta (az adatgyűjtést 1380 felsőoktatási intézményben végezték).

A kötetnek az adatgyűjtés és a kapcsolódó egyéb elemzések nyomán megfogalmazott egyik legfontosabb üzenete az, hogy a tenure mint jól azonosítható, egyszerűen leírható és homogén intézmény vagy jelenség valójában nem létezik. Intézményi humánmenedzsment-politikák sokaságalétezik, amelyeknek kisebb vagy nagyobb

mértékben részét képezi az oktatók véglegesítése. Abban azonban, hogy ezt milyen szűrőkre építik, a döntés során milyen kritériumokat alkalmaznak, kik vesznek ebben részt, mely oktatói kategóriák számára nyílik meg e lehetőség, mekkora a bekerülési vagy „elbukási” arány, mennyire standard és nyilvános a kiválasztás procedúrája, intézményenként komoly eltérések vannak. Mint ahogy abban is, hogy a tenure-t követően mi történik. Azaz ténylegesen életre szóló foglalkoztatási biztonságot jelent-e a tenure, vagy pedig továbbra is sokféle módja van a gyengén teljesítő tanároktól való megszabadulásnak? Van-e rendszeres utólagos (post-tenure) értékelés, és vannak-e ehhez kapcsolódó szankciók és előnyök? Az intézmények minden elismert idősebb oktatója véglegesített-e, vagy pedig egymás mellett dolgoznak véglegesített és – adott esetben jóval magasabb bérért oktatók – nem véglegesített oktatók? Vajon mi az oka annak, hogy a véglegesített oktatók aránya szakmánként is rendkívül módon eltér (így az orvosi karokon, ahol az oktatók jelentős hányada kórházi vagy magánpraxist folytató orvos, jóval alacsonyabb, mint más karokon)?

A könyv egyik legérdekesebb tanulmánya hat konkrét intézmény példáján elemzi azt, hogy miért jelenthet a tenure az egyik intézményben problémát, míg a másikban megoldást (Why is Tenure One College's Problem and Another's Solution). E tanulmány egyúttal a kötet másik különösen fontos üzenetét közli: nem az az érdekes, hogy van-e tenure vagy nincs, hanem az, hogy az intézményekben van-e intelligens és komolyan vett humán erőforrás menedzsment vagy nincs. Ahol van ilyen, ott a tenure-t intelligens módon használják arra, hogy magasán tartsák vagy emeljék az akadémiai munka színvonalát, de ott ezt valószínűleg a tenure nélkül is el tudják ezt érni. Ahol viszont a humánmenedzsment gyenge, ott mind egy, hogy van-e vagy nincs tenure, semmiképpen nem sikerül magas színvonalat vagy kiválóságot elérni. A tanulmányban vizsgált hat felsőoktatási intézmény közül három megszüntette a tenure-t, három pedig, éppen ellenkezőleg, a határozott időre szóló szerződések rendszeréről tért át az életre szóló szerződések rendszerére. Az intézmények két csoportja látszólag eltérő irányba ment. Az alapos szervezeti elemzés azonban azt mutatta, hogy valójában egy irányba mennek: mindegyik a színvonaljavítását és a kiválóság biztosítását tűzte ki stratégiai célként, és ennek ér-



dekében mindegyik javítani akarta az akadémiai személyzet menedzselésének technikáit, legfeljebb eltérő eszközökkel tették ezt. Az egyik intézményben, ahol a tenure előtti értékelést korábban nem vették komolyan, a tenure rendszernek semmilyen pozitív hatása nem volt. A megszüntetése ugyanakkor sokkal inkább szimbolikus jelentőségű volt: a változások erős üzenetét jelezte az akadémiai személyzet felé. Egy másik intézményben viszont éppen a tenure rendszer bevezetésétől várták azt, hogy az intézmény vonzóbbá válik a legjobb tanárok számára.

A *tenure*-t a legtöbben szorosan összekapcsolják az akadémiai szabadsággal, és az utóbbi egyik legfontosabb garanciájának tekintik. A tenure megszüntetésében vagy ennek a kilátásba helyezésében sokan az akadémiai szabadság fenyegetését látják. Ezt erősítik az Amerikai Egyetemi Professzorok Szövetségének (AAUP) különböző, e témában kiadott állásfoglalásai is, így különösen az 1940-ben e témában elsőként kiadott deklaráció, amely mindmáig meghatározza a témáról uralkodó gondolkodást. A kötetben közölt kutatási adatok ugyanakkor, és ez talán egy harmadik fontos üzenet, egyáltalán nem támasztják alá azt, hogy a tenure-nek bármi köze lenne a kutatói vagy oktatói szabadsághoz. A véglegesített és nem véglegesített professzorok véleménye arról, hogy mennyire elégedettek az akadémiai szabadsággal, nem tér el egymástól szignifikáns mértékben. Egy nagy presztízsű kutatóegyetemen a szerződéssel foglalkoztatott professzor jóval nagyobb szabadságot élvezhet saját kutatási területének, oktatási céljainak és módszereinek megválasztásában, mint egy kisebb presztízsű intézmény véglegesített tanára. Az alap- és középfokú oktatásban dolgozók általában egész életre (határozatlan időre) szóló szerződéssel dolgoznak, mégis jóval kisebb a szakmai önállóságuk, mint az egyetemi oktatóké. A professzori karriert az iskolai tanáritól nem annyira a tenure-nek köszönhető foglalkoztatási biztonság különbözteti meg, mint inkább a tenure-t megelőző különösen magas szintű teljesítménykényszer.

A fentiek talán világossá tették: a Richard P. Chait szerkesztette könyv valójában többről szól, mint a tenure-ről. Ezt a könyvet haszonnal forgathatja mindenki, akit az akadémiai személyzet vagy az egyetemi oktatók világa érdekel, legyen szó akár közvetlen praktikus okokról (például akinek éppen egy egyetemi foglalkoztatási kö-

vetményrendszer kidolgozása a feladata), akár átfogó kutatási célokról (például aki egy, az akadémiai személyzettel foglalkozó felsőoktatás-kutatási disszertáción dolgozik), akár oktatáspolitikáról (például aki az egyetemi humán erőforrás menedzsmenetet a lehető legjobban támogató szabályozási környezet kialakulásán gondolkodik). A tenure problémája mögül az egyetemi szervezet és a humán erőforrások egyetemi menedzsmentje legátfogóbb kérdései bukkannak elő.

(Chait, Richard P. [ed.] [2002] *The Questions of Tenure*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England. 334 o.)

Halász Gábor



AKADOZÓ AKADÉMIAI MOBILITÁS EURÓPÁBAN

Az akadémiai státusokkal, funkciókkal, karrierekkel, egészében az akadémiai professzióval kapcsolatos kutatások az utóbbi időben kezdtek egyre nagyobb nyilvánosságot kapni és érdeklődést kelteni. A terület természeténél fogva komparatív, így nem meglepő, hogy a hasonló kutatások nemzetközi dimenziói hamar kézzelfoghatóvá váltak. E törekvés eklatáns példája az *International Attractiveness of Academic Workplace in Europe* c. 19 európai országot felölelő nemzetközi összehasonlító tanulmánykötet, amelyet az európai felsőoktatás-kutatás két elismert kutatója, Jürgen Enders és Egbert de Weert jegyez.

A kötet, amely 2004-ben jelent meg, igyekszik átfogó képet adni a felmérésben részt vett országok akadémiai szférájának különféle jellegzetességeiről, elsősorban a rendszer személyi struktúrájáról, valamint a tágabb értelemben vett munkakörülményekről. A kötet célja annak vizsgálata, hogy a gazdasági együttműködés számos területén megvalósuló globális munkaerő-piaci/mobilitási trendek mennyire nyerne teret az akadémiai szférában az akadémiai mobilitás hagyományos értelmezésének (hallgatói mobilitás illetve intézeti együttműködések) keretein túl. A 19 országtanulmány, amely alapján az összefoglaló, szintetizáló tanulmány íródott, a pontos összehasonlíthatóság és értelmezhetőség kedvéért, teljesen azonos forgatókönyv szerint készült, szerzői részben az adott ország neves oktatáskutatói, részben szakszervezeti funkcionáriusai, va-



dekében mindegyik javítani akarta az akadémiai személyzet menedzselésének technikáit, legfeljebb eltérő eszközökkel tették ezt. Az egyik intézményben, ahol a tenure előtti értékelést korábban nem vették komolyan, a tenure rendszernek semmilyen pozitív hatása nem volt. A megszüntetése ugyanakkor sokkal inkább szimbolikus jelentőségű volt: a változások erős üzenetét jelezte az akadémiai személyzet felé. Egy másik intézményben viszont éppen a tenure rendszer bevezetésétől várták azt, hogy az intézmény vonzóbbá váljak a legjobb tanárok számára.

A *tenure*-t a legtöbben szorosan összekapcsolják az akadémiai szabadsággal, és az utóbbi egyik legfontosabb garanciájának tekintik. A tenure megszüntetésében vagy ennek a kilátásba helyezésében sokan az akadémiai szabadság fenyegetését látják. Ezt erősítik az Amerikai Egyetemi Professzorok Szövetségének (AAUP) különböző, e témában kiadott állásfoglalásai is, így különösen az 1940-ben e témában elsőként kiadott deklaráció, amely mindmáig meghatározza a témáról uralkodó gondolkodást. A kötetben közölt kutatási adatok ugyanakkor, és ez talán egy harmadik fontos üzenet, egyáltalán nem támasztják alá azt, hogy a tenure-nek bármi köze lenne a kutatói vagy oktatói szabadsághoz. A véglegesített és nem véglegesített professzorok véleménye arról, hogy mennyire elégedettek az akadémiai szabadsággal, nem tér el egymástól szignifikáns mértékben. Egy nagy presztízsű kutatóegyetemen a szerződéssel foglalkoztatott professzor jóval nagyobb szabadságot élvezhet saját kutatási területének, oktatási céljainak és módszereinek megválasztásában, mint egy kisebb presztízsű intézmény véglegesített tanára. Az alap- és középfokú oktatásban dolgozók általában egész életre (határozatlan időre) szóló szerződéssel dolgoznak, mégis jóval kisebb a szakmai önállóságuk, mint az egyetemi oktatóké. A professzori karriert az iskolai tanáritól nem annyira a tenure-nek köszönhető foglalkoztatási biztonság különbözteti meg, mint inkább a tenure-t megelőző különösen magas szintű teljesítménykényszer.

A fentiek talán világossá tették: a Richard P. Chait szerkesztette könyv valójában többről szól, mint a tenure-ről. Ezt a könyvet haszonnal forgathatja mindenki, akit az akadémiai személyzet vagy az egyetemi oktatók világa érdekel, legyen szó akár közvetlen praktikus okokról (például akinek éppen egy egyetemi foglalkoztatási kö-

vetményrendszer kidolgozása a feladata), akár átfogó kutatási célokról (például aki egy, az akadémiai személyzettel foglalkozó felsőoktatás-kutatási disszertáción dolgozik), akár oktatáspolitikáról (például aki az egyetemi humán erőforrás menedzsmenetet a lehető legjobban támogató szabályozási környezet kialakulásán gondolkodik). A tenure problémája mögül az egyetemi szervezet és a humán erőforrások egyetemi menedzsmentje legátfogóbb kérdései bukkannak elő.

(Chait, Richard P. [ed.] [2002] *The Questions of Tenure*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England. 334 o.)

Halász Gábor



AKADOZÓ AKADÉMIAI MOBILITÁS EURÓPÁBAN

Az akadémiai státusokkal, funkciókkal, karrierekkel, egészében az akadémiai professzióval kapcsolatos kutatások az utóbbi időben kezdtek egyre nagyobb nyilvánosságot kapni és érdeklődést kelteni. A terület természeténél fogva komparatív, így nem meglepő, hogy a hasonló kutatások nemzetközi dimenziói hamar kézzelfoghatóvá váltak. E törekvés eklatáns példája az *International Attractiveness of Academic Workplace in Europe* c. 19 európai országot felölelő nemzetközi összehasonlító tanulmánykötet, amelyet az európai felsőoktatás-kutatás két elismert kutatója, Jürgen Enders és Egbert de Weert jegyez.

A kötet, amely 2004-ben jelent meg, igyekszik átfogó képet adni a felmérésben részt vett országok akadémiai szférájának különféle jellegzetességeiről, elsősorban a rendszer személyi struktúrájáról, valamint a tágabb értelemben vett munkakörülményekről. A kötet célja annak vizsgálata, hogy a gazdasági együttműködés számos területén megvalósuló globális munkaerő-piaci/mobilitási trendek mennyire nyerne teret az akadémiai szférában az akadémiai mobilitás hagyományos értelmezésének (hallgatói mobilitás illetve intézeti együttműködések) keretein túl. A 19 országtanulmány, amely alapján az összefoglaló, szintetizáló tanulmány íródott, a pontos összehasonlíthatóság és értelmezhetőség kedvéért, teljesen azonos forgatókönyv szerint készült, szerzői részben az adott ország neves oktatáskutatói, részben szakszervezeti funkcionáriusai, va-

lamint miniszteriális szintű döntés-előkészítői, döntéshozói, ezzel is biztosítva a problémakör több szempontú megközelítését.

A kötet megszületése több szempontból időszerű: sok európai országban komoly problémát okoz, hogy az akadémiai munkahelyek vonzereje az utóbbi évtizedekben megkopott, főképp ha a sokkal rugalmasabb versenyszféra karrierlehetőségeit vizsgáljuk, így a húzóágazatnak is tartott akadémiai szféra megfelelő utánpótlása kerülhet komoly veszélybe. Másrészt az európai oktatási/kutatási rendszerek fokozódó hasonlósága és nem utolsósorban átjárhatósága valóban elindíthat egy Európán belüli mobilitást, így az egyes országok által kínált akadémiai karriereknek nem csupán saját versenyszférájukkal, hanem a többi ország akadémiai és versenyszférájával is meg kell küzdeniük. Ezért nem is meglepő, hogy az összehasonlító elemzések egyik leghangsúlyosabb szempontja az akadémiai szférában dolgozók munkakörülményeinek meglehetősen komplex leírása (fizetés, karrierminták, munkahelyváltás stb.).

Az a politikai akarat, amely az európai rendszerek kompatibilitását hivatott elősegíteni, nem került e a felsőoktatás területét sem, ugyanakkor azt meglepőnek olvashatjuk, hogy a fokozódó kompatibilitási törekvések (bolognai folyamat, Európai Kutatási Térség) egyelőre nem növelték az Európán belüli akadémiai mobilitást. Mint az országtanulmányok is rámutatnak, több ok húzódik meg a folyamat lassú fejlődése mögött:

- a közös európai felsőoktatási és kutatási térség létrehozásának egyik alapfeltétele annak pontos felmérése, hogy építőelemek (azaz az akadémiai szférában dolgozók), számsósága és minősége milyen, azaz mennyi emberről van szó, milyen kompetenciával rendelkeznek (akár a formális kvalifikáción túl), mely foglalkoztatási körülmények és szakmai perspektívák vonzóak számukra (egyáltalán az akadémiai karrier Európában vonzó-e);

- a másik fontos okot abban láthatjuk, hogy az akadémiai szakma funkcióinak felfogásában meglévő éles különbségek, bár erodálódni látszanak, továbbra is alapvetően határozzák meg a foglalkoztatási és munkakörülményeket, nem csupán a különböző országok viszonyában, hanem a fiatal/senior akadémiai dolgozó, sőt szakmaspecifikus törésvonalak mentén is.

A kötet az EU régi tagjai (Luxemburg kivételével), a 2004-ben csatlakozott tagországok közül néhány (Csehország, Észtország, Magyarország,

Lettország, Lengyelország és Szlovákia), valamint Norvégia felsőoktatási rendszerét vizsgálja a következő három alapvető nézőpontból: a felsőoktatás mint önálló jogi-pénzügyi rendszer, a felsőoktatás mint foglalkoztató, valamint a felsőoktatás erősödő nemzetközi jellege és ezekből fakadó kihívások. A felmérésben szereplő szempontok (a teljesség igénye nélkül):

- az akadémiai munkaerő alkalmazása és munkakörülményeinek változása – a foglalkoztatás szabályai, kollektív alku intézménye, intézményi és egyéni megállapodások, foglalkoztatottak jogi státusa, szerződészek, fizetési skálák és egyéb javadalmazások, a foglalkoztatási körülményeket meghatározó felsőoktatási szakpolitikák, finanszírozási mechanizmusok, elszámoltathatóság, a foglalkoztatottak elismerése és a karrierfejlesztés lehetőségei;

- az akadémiai munkahelyek vonzereje – akadémiai pozíciók vonzereje a piac más, kvalifikált munkaerőt igénylő pozícióihoz képest, az akadémiai munkaerő struktúrája és az azt érintő reformok, a munkaerő új szerepe és karriermintái (oktatás-kutatás), teljesítmény alapú jövedelem-differenciálás, rész munkaidőben foglalkoztatottak és a nők helyzete;

- az akadémiai munkaerő és a felsőoktatás nemzetközivé válása: túlsúlyban levő nemzeti hagyományok és aktuális tendenciák a tudományos kapcsolatok és kollaboráció tekintetében, a nemzetközi akadémiai mobilitás előnyei és hátrányai.

Akik csak kevésbé ismerik az európai felsőoktatást, azok számára sem lehet meglepő, hogy igen széles határok között szóródnak a felmérés eredményei. Mivel a felsőoktatás nemzeti szinten kialakult történelmi hagyományai és funkciói máig alapvetően meghatározzák napi működésének feltételeit, tipikus európai felsőoktatási modelltől sem beszélhetünk. Az állami szerepvállalás mértékét nemcsak a finanszírozási mechanizmusok különbözőségében, hanem az akadémiai munkahelyek érinthetlensége nézőpontjából is megközelíthetjük. Míg a vizsgált országok egy részében (közép-európai országok, valamint a kevésbé decentralizált országok, pl. Franciaország, Olaszország, Görögország) az akadémiai munkakörök szabályozása többségében központi irányelvek (törvények) alapján történik, az állásokkal kapcsolatos szabályokat (fizetés, alkalmazási feltételek, előmenetel stb.) pontosan, jogszabályokban rögzítik, míg máshol inkább a munkáltató és



a szakszervezetek közötti, üzletileg jobban értelemzőhető, kvázi piaci alapon dől el.

A tanulmányok sora is rávilágít arra a tényre, hogy számos országban a központosított (miniszteriális) irányítás felől fokozatos elmozdulás érzékelhető a decentralizáció irányába, amely annak implicit beismerése, hogy a sokáig állami monopóliumként számon tartott felsőoktatási intézmények minősége sokkal kevésbé homogén, mint előzőleg. A decentralizációs folyamat sem egyforma mértékben és irányban indult el a vizsgált országokban: pl. Ausztriában és Hollandiában az intézmények egységbe tömörülve, közösen végigvitt alkufolyamat eredményeként jelentősen befolyásolni tudják az állami akaratot, addig pl. Svédországban, ahol az intézményi autonómia hosszú tradícióra tekint vissza, ez a folyamat kétlépcsőssé bővül: az intézmények összefogva, egy alkufolyamat eredményeként keret megállapodást kötnek a fenntartó állammal, míg intézményi szinten e keretmegállapodásokat a helyi szakszervezetekkel folytatott egyeztetés eredményeként konkretizálják. A finn eljárás a svédhez képest még tovább megy, ugyanis az egyéni fizetések megállapításában is szerepet kapnak a helyi szakszervezetek. A posztoszocialista országokban sem egységes a helyzet: Csehországban a széles autonómiával rendelkező egyetemek a szakszervezetekkel egyetértésben alakítják ki fizetési osztályukat, Szlovákia esetében, ahol központilag meghatározott bértábla van érvényben, az intézmények csak most kezdik felfedezni a közös platform érdekérvényesítő erejét az állammal szemben. Külön érdekesség Németország esete, ahol az országos keretfeltételeknek, valamint a tartományi törvényeknek egyszerre kell megfelelni az alkalmazás feltételeinek megállapítása tekintetében, vagy Spanyolország esete, ahol központilag határozzák meg az alkalmazás minden feltételét, de az egyetemek fenntartása tartományi (regionális) kötelezettség, amely így inherens pénzügyi feszültséget állandósít.

A decentralizációval párhuzamosan erősödnek az alkalmazottak jogi státusának megváltozásával kapcsolatos viták is, bár közismert, hogy a közalkalmazotti/köztisztviselői státusok bizonyos országokban komoly gyökerekkel rendelkeznek, tehát ezek a folyamatok sem térben, sem időben nem tudják országokon keresztül kölcsönösen erősíteni egymást. E vitákat tovább bonyolítja, hogy minden modern felsőoktatási rendszer és intézmény az autonómia kiterjesztésében

érdekel, miközben sem finanszírozása (állami függés minimalizálása), sem az évtizedek óta megszokott viszonylagos védettsége nem kedvez azoknak a kezdeményezéseknek, miszerint közalkalmazotti/köztisztviselői státust kétoldalú (egyetem–munkavállaló) magánmunkavállalói szerződéssel szabályozzák. Érdekes fejlemény a határozatlan idejű (tenure) professzori állások kérdése is. Sok országban ezek az állások az érintetlenség szinonimái voltak, ugyanakkor számos helyen elindultak olyan folyamatok, amelyek nem csupán lehetővé teszik ezen státusok felmondását (pl. intézményi vagy tanszéki megszüntetés esetén), hanem egyre nagyobb arányban alkalmaznak határozott idejű megbízásokkal munkatársakat. A határozatlan idejű pozíciók aránya igen széles skálán mozog a vizsgált országokban (40% Portugáliában, 40–50% közötti Németországban és Finnországban), leginkább magasak Írországban és Franciaországban (80% felett), de kiemelkedően magas Olaszországban (90%).

A jogi státushoz mérhető fontosságú kérdés az akadémiai szférában elérhető fizetések nagysága. Kutatások egyértelműsítik, hogy a jövőben várhatóan erősödni fog a képzett tudományos teljesítményre képes kvalifikált munkaerő iránti igény, különösen egyetemeken, kutatóintézetekben, de nagyvállalatoknál is. Ezért is meglepő az az általánosnak is mondható trend, hogy a javadalmazások tekintetében az akadémiai szféra lemaradóban van a versenyszférához képest. A professzori fizetéseket alapul véve legjobban fizetettek a svéd, norvég és belga professzorok (évi kb. 60 000 euró), nem sokkal megelőzve a német és holland kollégáikat (kb. 55 000 euró), de meglepő, hogy a görög professzori fizetés sokkal közelebb áll a posztoszocialista országok (15–20 000 euró), mint a hasonló életszínvonalú egyéb déli államok szokásos professzori fizetéséhez, ami pl. Spanyolországban 40 000 euró körüli összeg. Természetesen az összehasonlításnak a megélhetési költségek összehasonlítása nélkül nem sok értelme van, az viszont világosan látszik, hogy még a legmagasabb akadémiai fizetések sem kiugróan magasak a versenyszférához képest az adott országon belül.

Az akadémiai szféra átalakulása következtében kialakult kettősségekre (szabályozott állami keretek kontra piaci attitűd) jó példa lehet, hogy számos (elsősorban nyugat-európai) országban, még a legcentralizáltabb rendszerekben is

(pl. Franciaország) lehetőség van egyéni szintű, teljesítmény alapú bérmegállapodásra, azaz arra, hogy azonos akadémiai háttérrel és szolgálati idővel rendelkező munkavállalók javadalmozása között jelentős eltérés is lehetséges. Az egyéni teljesítmény pénzügyi elismerésének rendszere több, elsősorban nyugat-európai országban is bevett gyakorlattá vált: a kialakított fizetések kevésbé kötöttek az akadémiai pozícióhoz, mint a piaci alapokon is mérhető egyéni teljesítményhez. Ez a rendszer megkönnyíti az intézményi szintű stratégiatervezést, továbbá valódi perspektívát tud nyújtani a versenyszférával szemben is.

Ugyanakkor azokban a rendszerekben, ahol központilag, a formális kvalifikációk alapján határozzák meg a fizetéseket (általában alacsonyan), az addicionális jövedelmek megszerzése csak az akadémiai szférán kívül lehetséges. Ezek általában a volt szocialista országok, ahol sokáig elfogadott volt a munkahelyi infrastruktúra használata pluszjövedelmet eredményező magáncélú hasznosításra, ugyanakkor néhány déli államban a viszonylag alacsony fizetéseket viszonylag alacsony munkaterheléssel kompenzálják, így félhivatalosan utat nyitnak a máshol megszerezhető pluszjövedelmek felé. A központilag, bértáblával szabályozott rendszerek másik komoly hátránya az, hogy bár kiszámíthatóvá teszi a szolgálati idővel arányos elérhető jövedelmeket, de a piacon versenyképes jövedelmeket lényegében a szolgálati idő végén, a nyugdíjas kor előtt lehet elérni, ami így komoly, vonzó perspektívát nem tud nyújtani az akadémiai utánpótlás részére.

Az akadémiai utánpótlás minden országtanulmány egyik központi kérdése. Nem csupán arról van szó, hogy a kirívó egyenlőtlenségeket csökkentésük, mint pl. Lettorszában, ahol szembeütnő az a különbség, ami a határozatlan időre kinevezett (tenure) és a határozott időre kinevezett, azonos kvalifikációval rendelkező munkavállalók fizetésében vehető észre (1:3, a határozott idejű kinevezések kárára), és ami így kétségessé teszi a megfelelő minőségű és mennyiségű akadémiai munkaerő megtartását vagy újjak rekrutációját, hanem arról is, hogy a kiszámítható karrierutak idejét jelentősen csökkentésük. Még a nyitott és flexibilis rendszerben is a felsőbb szintű státus megszerzése indokolatlanul hosszú a versenyszférához hasonlítva.

E probléma különböző megoldásokat eredményezett. Az egyik modell a skandináv országokban alkalmazott, amely szerint a magasabb aka-

démiai poszt megpályázása nem csupán üresedéskor lehetséges, hanem megfelelő akadémiai (kutatási) teljesítmény esetén egyéni alapon bármikor, ami inspirálóan hat a kutatási teljesítményekre, hiszen professzori szinten tanítási kötelezettség már minimális. Ennek az amerikai tenure-track rendszerre hasonlító eljárás módjának az alkalmazása sajtóságos versenyhelyzetet és belső munkaerőpiacot eredményez. A francia megoldás elég sajtóságos: egy adott akadémiai státushoz rendelt akadémiai funkciók és feladatok diverzifikált rendszerében nem minden szempont egyforma súllyal szerepel, de a szempontok súlyozása ugyanolyan funkciók, sőt ugyanazon személy karrierútja alatt is változhat.

A kérdés másik dimenziója az akadémiai munka funkcióbősége. Ismeretes, hogy a már említett trendeknek részben következményeként, részben önálló folyamatként is az európai felsőoktatási rendszerek többségében az akadémiai munka és feladatok újradefiniálása napirenden van. Sokak szerint a kérdés úgy merül fel, hogy milyen mértékben sikerül az akadémiai funkciókat egyértelműen azonosítani és egymástól elhatárolni. Az akadémiai funkciók egymástól való pontos elhatárolása (következésképp egy adott státushoz szükséges akadémiai teljesítmények szétválasztása) támogatói szerint növeli az akadémiai karrier iránti érdeklődést, míg ellenzői szerint az akadémiai promócióhoz szükséges kritériumok komplexitásának csökkentése az amúgy egymástól teljesen el nem választható feladatok fragmentációjához vezet, így szükségszerűen minőségromlást eredményez.

A vizsgált országokat természetesen rengeteg további szempont szerint vetették össze, amely vizsgálatok eredményei tovább erősítették azt a tényt, hogy bár hasonló, a felsőoktatás zárt rendszerét fokozatosan nyitottabbá tévő folyamatok lényegében az összes vizsgált országban elkezdődtek, de részben történeti hagyományok (foglalkoztatási, finanszírozási), részben a diverzifikált érdekek miatt egyelőre várunk kell a valódi, versenyalapú egységes nemzetközi, de akár csak európai akadémiai munkaerőpiac kialakulására. Az adatok is sajnos azt jelzik, hogy míg egyrészt az USA felé irányuló akadémiai mobilitásnak komoly hagyományai vannak, sőt ez a folyamat feltehetően tovább erősödik az USA-ból érkező, alapvetően piaci alapon támogatott agyelszivási folyamatoknak köszönhetően (jóval magasabb keresetek), továbbá várhatóan jelentősen emel-



kedik a minőségi akadémiai munkaerő iránti kereslet a jövőben, az Európán belüli akadémiai mobilitás továbbra is alacsony mértékű, nehézkes, nem igazán vonzó, továbbá számos korláttal és csapdával tarkított.

(Enders, Jürgen & Weert, Egbert de [eds.] [2004] *The International Attractiveness of the Academic Workplace in Europe – Synopsis Report. Frankfurt/Main, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft. 440 o.*)

Fekete Szabolcs



KIHÍVÁSOK A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK FELŐOKTATÁSI RENDSZEREI SZÁMÁRA

2002-ben jelent meg a Bostoni Egyetem Nemzetközi Felsőoktatás-kutató Központja és a Palgrave Kiadó gondozásában a *The Decline of the Guru. The Academic Profession in Middle-Income and Developing Countries* című könyv, amely 13 fejlődő országban elemzi az akadémiai és egyetemi szakma változásait. A Philip G. Altbach szerkesztette kötet tulajdonképpen egy korábbi felsőoktatásról szóló kötetnek a folytatása (*The Changing Academic Workplace: Comparative Perspectives. Center for International Higher Education at Boston College, 2000*), mely utóbbi a centrum (USA és EU) államainak a felsőoktatási rendszereit hasonlította össze; a megelőző kutatást az Egyesült Államokban a Harvard Egyetemen kutató Richard Chait professzor, Európában pedig – az Európai Unió által finanszírozva – a Twentei Egyetemen kutató Jürgen Enders koordinálta. Jelen kötet előzménye volt továbbá egy, a Ford és a Rockefeller Alapítvány által rendezett konferencia Bellagióban, ahol a fejlődő országok képviselői vitatták meg az említett kutatás anyagát – a könyv tulajdonképpen ennek a konferenciának az anyagát közli.

Jelen kötet globális kontextusban vizsgálja a felsőoktatási és akadémiai szakma jellemzőit kezdve a dél-amerikai államoktól az ázsiai országokon keresztül az Arab-öböl, az afrikai kontinens és a kelet-európai régió államaiig. A kötet címét az indiai felsőoktatási rendszert elemző tanulmány címe ihlette. Ebben a tanulmányban megjelenik az akadémiai szakma társadalmi megbecsültségének csökkenése is a strukturális problémák mellett. Az utalás könnyen érthető: Indiában a hagyományosan nagy tiszteletnek ör-

vendő „guruknak” a társadalmi szerepe és tisztelete is csökkent.

A bevezető írást a kötet szerkesztője jegyzi, amelyben összefoglalja a fejlődő országok előtt álló közös kihívásokat az akadémiai szakmák területén. Már tanulmányának címe (*Centers and Peripheries in the Academic Profession: The Special Challenges of Developing Countries*) is mutatja, hogy Altbach a Wallerstein által kidolgozott világrendszer-elmélet terminológiáját használja. A könyvben a perifériához tartozó államok akadémiai rendszerei kerülnek ismertetésre. Ez egyben arra mutat, hogy a globalizálódó világban az akadémiai szakma sem kerülheti el a globális kihívásokat, mivel – akár az oktatás, akár a kutatás – nemzetközi versenyhelyzetbe került. Ez a folyamat a szerkesztő és a szerzők szerint egy olyan folyamatot indít el, melyben a hagyományos tiszteletnek örvendő professzorok, tudósok helyzete hanyatlásnak indul.

A bevezető tanulmányt követően minden fejezet egy adott ország felsőoktatási rendszerét mutatja be. A kötetből megismerhetjük három latin-amerikai országot (Mexikó, Argentína, Brazília), négy ázsiai országot (Kína, Malajzia, Korea, India), három európai országot (Lengyelország, Bulgária, Oroszország), két afrikai országot (Nigéria, Dél-Afrika) és az Arab-öböl országainak felsőoktatási rendszerét. Terjedelmi korlátok miatt nincs mód a fejezetek részletes ismertetésére, ezért azokat a főbb problémákat és jellemzőket emelem ki, amelyek megjelentek a legtöbb tanulmányban.

A periféria országainak felsőoktatási rendszereinek legfontosabb célja a tanítás, a tudás előállítása és átadása a szélesebb közvélemény és a gazdaság számára. Az első probléma, hogy a fejlődő országokban a felsőoktatás expanziója gyorsított ütemben és nagyon nagy arányban zajlott le. Ezzel párhuzamosan azonban az akadémiai munka infrastrukturális feltételei nem fejlődtek, és gyakran az állami támogatás is korlátozott mennyiségű. A fentiekhez kapcsolódóan komoly hátránya az akadémiai intézményeknek, hogy csekély függetlenséggel rendelkeznek, és az akadémiai kutatások gyakran mások által erőltetettek.

A sok hasonló probléma ellenére a felsőoktatás finanszírozása területén különbségeket találhatunk a periféria országain belül. India és Kína felsőoktatási rendszerére jellemző a viszonylag jelentős finanszírozás. Ezekben az országokban magas szintű képzés folyik, de csak kevesen férnek hozzá. Ezzel ellentétben vannak olyan álla-



kedik a minőségi akadémiai munkaerő iránti kereslet a jövőben, az Európán belüli akadémiai mobilitás továbbra is alacsony mértékű, nehézkes, nem igazán vonzó, továbbá számos korláttal és csapdával tarkított.

(Enders, Jürgen & Weert, Egbert de [eds.] [2004] *The International Attractiveness of the Academic Workplace in Europe – Synopsis Report. Frankfurt/Main, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft. 440 o.*)

Fekete Szabolcs



KIHÍVÁSOK A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK FELŐOKTATÁSI RENDSZEREI SZÁMÁRA

2002-ben jelent meg a Bostoni Egyetem Nemzetközi Felsőoktatás-kutató Központja és a Palgrave Kiadó gondozásában a *The Decline of the Guru. The Academic Profession in Middle-Income and Developing Countries* című könyv, amely 13 fejlődő országban elemzi az akadémiai és egyetemi szakma változásait. A Philip G. Altbach szerkesztette kötet tulajdonképpen egy korábbi felsőoktatásról szóló kötetnek a folytatása (*The Changing Academic Workplace: Comparative Perspectives. Center for International Higher Education at Boston College, 2000*), mely utóbbi a centrum (USA és EU) államainak a felsőoktatási rendszereit hasonlította össze; a megelőző kutatást az Egyesült Államokban a Harvard Egyetemen kutató Richard Chait professzor, Európában pedig – az Európai Unió által finanszírozva – a Twentei Egyetemen kutató Jürgen Enders koordinálta. Jelen kötet előzménye volt továbbá egy, a Ford és a Rockefeller Alapítvány által rendezett konferencia Bellagióban, ahol a fejlődő országok képviselői vitatták meg az említett kutatás anyagát – a könyv tulajdonképpen ennek a konferenciának az anyagát közli.

Jelen kötet globális kontextusban vizsgálja a felsőoktatási és akadémiai szakma jellemzőit kezdve a dél-amerikai államoktól az ázsiai országokon keresztül az Arab-öböl, az afrikai kontinens és a kelet-európai régió államaiig. A kötet címét az indiai felsőoktatási rendszert elemző tanulmány címe ihlette. Ebben a tanulmányban megjelenik az akadémiai szakma társadalmi megbecsültségének csökkenése is a strukturális problémák mellett. Az utalás könnyen érthető: Indiában a hagyományosan nagy tiszteletnek ör-

vendő „guruknak” a társadalmi szerepe és tisztelete is csökkent.

A bevezető írást a kötet szerkesztője jegyzi, amelyben összefoglalja a fejlődő országok előtt álló közös kihívásokat az akadémiai szakmák területén. Már tanulmányának címe (*Centers and Peripheries in the Academic Profession: The Special Challenges of Developing Countries*) is mutatja, hogy Altbach a Wallerstein által kidolgozott világrendszer-elmélet terminológiáját használja. A könyvben a perifériához tartozó államok akadémiai rendszerei kerülnek ismertetésre. Ez egyben arra mutat, hogy a globalizálódó világban az akadémiai szakma sem kerülheti el a globális kihívásokat, mivel – akár az oktatás, akár a kutatás – nemzetközi versenyhelyzetbe került. Ez a folyamat a szerkesztő és a szerzők szerint egy olyan folyamatot indít el, melyben a hagyományos tiszteletnek örvendő professzorok, tudósok helyzete hanyatlásnak indul.

A bevezető tanulmányt követően minden fejezet egy adott ország felsőoktatási rendszerét mutatja be. A kötetből megismerhetjük három latin-amerikai országot (Mexikó, Argentína, Brazília), négy ázsiai országot (Kína, Malajzia, Korea, India), három európai országot (Lengyelország, Bulgária, Oroszország), két afrikai országot (Nigéria, Dél-Afrika) és az Arab-öböl országainak felsőoktatási rendszerét. Terjedelmi korlátok miatt nincs mód a fejezetek részletes ismertetésére, ezért azokat a főbb problémákat és jellemzőket emelem ki, amelyek megjelentek a legtöbb tanulmányban.

A periféria országainak felsőoktatási rendszereinek legfontosabb célja a tanítás, a tudás előállítása és átadása a szélesebb közvélemény és a gazdaság számára. Az első probléma, hogy a fejlődő országokban a felsőoktatás expanziója gyorsított ütemben és nagyon nagy arányban zajlott le. Ezzel párhuzamosan azonban az akadémiai munka infrastrukturális feltételei nem fejlődtek, és gyakran az állami támogatás is korlátozott mennyiségű. A fentiekhez kapcsolódóan komoly hátránya az akadémiai intézményeknek, hogy csekély függetlenséggel rendelkeznek, és az akadémiai kutatások gyakran mások által erőltetettek.

A sok hasonló probléma ellenére a felsőoktatás finanszírozása területén különbségeket találhatunk a periféria országain belül. India és Kína felsőoktatási rendszerére jellemző a viszonylag jelentős finanszírozás. Ezekben az országokban magas szintű képzés folyik, de csak kevesen férnek hozzá. Ezzel ellentétben vannak olyan álla-

mok, ahol ugyan az előző kettőnél magasabb az egy főre jutó GDP, mégsem rendelkeznek magas minőségű felsőoktatási rendszerrel, igaz, több diák számára teszik lehetővé a bejutást. Ez jellemzi a dél-amerikai országok felsőoktatási rendszerét. Ebből a megállapításból is látszódik, hogy csupán az anyagi források eltérő nagyságával nem lehet magyarázni a fejlődő országok eltérő felsőoktatási és akadémiai rendszerét.

A különbségek ellenére azonban megfigyelhetők világméretű trendek az akadémiai szférában. Ezek közül a legfontosabb probléma a tömegesedés, a felelősség, a privatizáció és a marketingesedés kérdésköre. Ezek a jelenségek mindenképpen a globalizáció és a verseny növekedésének a hatásaként jelentek meg, és az akadémiai szféra felhígulását okozzák. A tömegesedés okozta felhígulásról sok szó esik Magyarországon is, azonban újdonságként hat a privatizáció szerepe, mely arra kényszeríti a felsőoktatási intézményeket, hogy tanításon kívüli tevékenységekre fókuszáljanak a nagyobb bevétel elérése érdekében.

A felsőoktatás marketingesedése azt jelenti, hogy a diákok önálló igényeit – és a piac igényeit is – figyelembe kell venniük a tanároknak. Ez még nem feltétlenül jelenti a felsőoktatás hígulását. Mivel a piaci verseny keretei között az oktatás is egy terméké válik, figyelembe kell venni a célcsoport igényeit. Ez azonban mindenképpen magával hozza azt is, hogy a tanároknak kisebb szabadságuk a képzési tervek és a tantervek összeállításánál, mert azok a képzések, melyekre nincsen piaci kereslet, nem lesznek képesek fenntartani magukat: a jelzett országokban a korábbi állami függést felváltja a piactól való függés. A tanulmánykötet egyik tanulmánya sem részletezi azt az elméleti kérdést, hogy a felsőoktatási rendszerek szempontjából ez a váltás előnyös vagy hátrányos következményekkel jár-e. A volt szovjet blokk felsőoktatási rendszereinek az elemzésekor ez a kérdés azonban hangsúlyosabban megjelenik. A váltás leginkább azt hozza magával, hogy megváltoznak a tanári szakma karrier lehetőségei, és változnak a kutatható és tanítható témák is, de ugyanígy megváltozik a felsőoktatási és akadémiai rendszer részvétele a kormányzati intézmények munkáiban is.

Az összes tanulmányban utalást találhatunk rá, hogy a periféria országainak a felsőoktatási rendszerei egyfajta függőségben vannak a centrum országok rendszereitől. Ennek a függőség-

nek az oka abban a kettőségben rejlik, amellyel az akadémiai rendszeren belül megkülönböztetik a kutató és az oktató egyetemeket. A legfejlettebb kutató egyetemek mind a centrum országaiban találhatóak, ők rendelkeznek a legújabb kutatási eredményekkel, és a nemzetközi tudományos életet szervező, fontos tudományos folyóiratok is az ő kezükben vannak. Mindez azt eredményezi, hogy a fejlődő országok egyfajta tudományos függésben állnak, ami már az oktatás nyelvén is megjelenik. A periféria országaiiban található egyetemek is a középkeleti párizsi egyetem modellje alapján épülnek fel.

A fentebb leírt függőség magával hozza azt is, hogy a fejlődő világ akadémiai rendszereinek az értékei megegyeznek a centrum országaiban található akadémiai rendszerek értékeivel. Ennek egyik legszembetűnőbb példája, hogy sok helyen csak azt tekintik valós tudományos értéknek, mely egy nyugati folyóiratban jelenik meg. Ez azt a problémát hozza maga után, hogy a regionális és helyi szükségletekre irányuló kutatások kevésbé jelennek meg a harmadik világ egyetemein, illetve azt, hogy olyan nyugati értékek és minták jelennek meg az egyetemeken, amelyek nem kapcsolódnak az adott ország kultúrájához.

A tanulmányok egyöntetűen bemutatják, hogy a globalizáció hatása is mélyen és negatívan érinti a harmadik világ egyetemeit. Ez leginkább a nemzetközi globális verseny kialakulása miatt van így, amely az oktatási rendszert is érinti. A globális verseny egyik legszembetűnőbb példája a külföldön tanuló diákok magas aránya. Szintén fontos mutató a fiatal kutatók nemzetközi mobilitása, amelynek köszönhetően a jobb helyzetben lévő nyugati egyetemek képesek elszívni a harmadik világban élő tehetséges kutatókat.

A globalizáció egyik legfontosabb megnyilvánulása az internet. A fejlődő országok sokkal később kapcsolódtak a világhálóhoz, mint a centrum országai, és ez az adott országok felsőoktatási rendszereiben is látszik. A periféria országaiiban sokkal kevésbé használják az internetet és az IT-technológiát az oktatásban és a kutatásban, mint a centrum országaiban. Az IT-technológiához történő problémás hozzáférés miatt a szakmai információkról is csak késve vagy egyáltalán nem értesülnek a periféria országainak a kutatói. Ez a probléma hangsúlyosabban megjelenik az afrikai országoknál, mint a többi vizsgált országban. India viszont kifejezetten jól áll az IT-technológiák elterjedése területén.



A tanulmányok az akadémiai szakma struktúrális problémáit elemzik először. Azonban a legtöbb tanulmányban komoly problémaként vizsgálják a szerzők a professzori szakma problémáit is. Ezek közül a legfontosabb, amit az összes tanulmány kiemel, hogy a professzori szakma nem biztosít egy stabil karrier lehetőséget, amit mutat az a tény is, hogy sok fejlődő országban a tanárok nagy része csak részmunkaidőben űzi az oktatást és nem kapcsolódik szorosan az egyetemekhez. A részmunkaidős oktatók aránya a latin-amerikai országokban a legmagasabb, úgyhogy ez a probléma ott jelenik meg leginkább. Azonban az összes tanulmány kiemeli, hogy nem támasztanak olyan szigorú követelményeket az oktatáshoz és a professzori státushoz, mint a centrum országokban. Emiatt a fejlődő országokban nagyon heterogén a professzori szakma összetétele. Nagyon kevés jól képzett – külföldi doktorátussal rendelkező – professzor van a rendszerben, szemben sok alulképzett oktatóval.

A professzori szakmai intézményi háttere kevésbé biztos, mint a centrum országokban. Ez leginkább a korszerű IT-eszközök és az infrastruktúra hiányát jelenti, de beletartozik a könyvtárak szegényes volta is, ami nagyrészt az anyagi lehetőségek hiányával magyarázható. A másik nagy különbség a fejlett és fejlődő világ között az intézményi bürokrácia kérdése. Míg a nyugati egyetemeken az intézmény vezetésében a professzoroknak nagy szerepe van, addig a periféria országokban inkább az állami bürokrácia vezeti az egyetemeket. A politikai vezetés következtében a periféria országokban nincs meg a kellő szakmai függetlenség és a szakmai szabadság. Sok helyen a professzoroktól lojalitást várnak el a fennálló politikai hatalom iránt. Ez hangsúlyozottan megjelenik az afrikai országok és Kína felsőoktatásában. A volt szovjet blokk országait elemző tanulmányok pedig kiemelik, hogy a rendszerváltás magával hozta a politikai szabadságot, de a főbb oktatási struktúrák ennek ellenére nem változtak meg.

A munka körülményeiben is nagy az eltérés, míg a nyugati egyetemeken sok szeminárium jellegű óra van, addig a fejlődő országokban leginkább előadásokat tartanak, melynek az okai között szerepel a gyenge infrastruktúra. A fejlődő országok professzorai továbbá sokkal több időt töltenek oktatással, mint nyugati társaik, ami a kutatómunka rovására mehet.

A legnagyobb különbség azonban – ez kivétel nélkül megjelenik az összes tanulmányban – a fi-

zetéseikben rejlik. Míg Nyugaton a professzorok jó fizetésnek örvendenek, addig a periféria országokban kevesebb bért kapnak, mint az ugyanolyan végzettséggel rendelkező nem akadémiai területen dolgozó szakemberek. A fejlődő országokban még egy középosztálybeli életmód sem folytatható a professzori fizetésekből, ezért gyakran kell másodállást vállalniuk a professzoroknak, ez pedig az akadémiai munka rovására megy.

A tanulmányokból kirajzolódik az a kép, hogy tényleg meg lehet különböztetni a centrum és periféria országait a felsőoktatási rendszereik szempontjából is, annak ellenére, hogy találhatunk különbségeket az egyes rendszerek között. Látszik, hogy mindegyik bemutatott ország felsőoktatási rendszere ugyanazokkal a problémákkal küzd, és hogy ezek a perifériához tartozásból fakadnak. (Altbach, Philip G. [2002] *The Decline of the Guru: The Academic Profession in Middle-Income and Developing Countries*. 437 o.)

Tarnay István



FELSŐOKTATÓK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

A tudományos szakma kihívásainak bemutatását ígérő kötet két felsőoktatás-kutató műhely együttműködésének terméke, ily módon egyszerre mutatja be a kasseli székhelyű International Centre for Higher Education Research (INCHER) központ valamint az UNESCO Forum munkájának (2006) összefoglaló eredményeit, ugyanakkor tiszteleg Ulrich Teichler, valamint a nemrég elhunyt Maurice Kogan, a Brunel Egyetem (London) felsőoktatás-kutató professzora előtt. Maurice Kogan több európai ország felsőoktatás-politikájának gyakorlatára volt hatással, az elmúlt három évtizedben pedig erőfeszítéseinek széles skálájával, az elemző kreativitás, a kritikai erő és sziporkázó szellemesség érdekes – közgazdaság-tudományból átvett menedzsment modellű – kombinációját hozta be a szakmába.

A tudományos szakma változásának és feladatainak kérdésköre az elmúlt években került a nemzetközi oktatásügyi érdeklődés középpontjába. Kritikát korán kiváltott maga ellen, mert a kutatók magától értetődőnek értelmezték az akadémia szakma fogalmát, ugyanakkor nem vették figyelembe az érintettek, elsősorban az egyetemi oktatók véleményét – olvashatjuk a könyv értel-



A tanulmányok az akadémiai szakma struktúrális problémáit elemzik először. Azonban a legtöbb tanulmányban komoly problémaként vizsgálják a szerzők a professzori szakma problémáit is. Ezek közül a legfontosabb, amit az összes tanulmány kiemel, hogy a professzori szakma nem biztosít egy stabil karrier lehetőséget, amit mutat az a tény is, hogy sok fejlődő országban a tanárok nagy része csak részmunkaidőben űzi az oktatást és nem kapcsolódik szorosan az egyetemekhez. A részmunkaidős oktatók aránya a latin-amerikai országokban a legmagasabb, úgyhogy ez a probléma ott jelenik meg leginkább. Azonban az összes tanulmány kiemeli, hogy nem támasztanak olyan szigorú követelményeket az oktatáshoz és a professzori státushoz, mint a centrum országokban. Emiatt a fejlődő országokban nagyon heterogén a professzori szakma összetétele. Nagyon kevés jól képzett – külföldi doktorátussal rendelkező – professzor van a rendszerben, szemben sok alulképzett oktatóval.

A professzori szakmai intézményi háttere kevésbé biztos, mint a centrum országokban. Ez leginkább a korszerű IT-eszközök és az infrastruktúra hiányát jelenti, de beletartozik a könyvtárak szegényes volta is, ami nagyrészt az anyagi lehetőségek hiányával magyarázható. A másik nagy különbség a fejlett és fejlődő világ között az intézményi bürokrácia kérdése. Míg a nyugati egyetemeken az intézmény vezetésében a professzoroknak nagy szerepe van, addig a periféria országokban inkább az állami bürokrácia vezeti az egyetemeket. A politikai vezetés következtében a periféria országokban nincs meg a kellő szakmai függetlenség és a szakmai szabadság. Sok helyen a professzoroktól lojalitást várnak el a fennálló politikai hatalom iránt. Ez hangsúlyozottan megjelenik az afrikai országok és Kína felsőoktatásában. A volt szovjet blokk országait elemző tanulmányok pedig kiemelik, hogy a rendszerváltás magával hozta a politikai szabadságot, de a főbb oktatási struktúrák ennek ellenére nem változtak meg.

A munka körülményeiben is nagy az eltérés, míg a nyugati egyetemeken sok szeminárium jellegű óra van, addig a fejlődő országokban leginkább előadásokat tartanak, melynek az okai között szerepel a gyenge infrastruktúra. A fejlődő országok professzorai továbbá sokkal több időt töltenek oktatással, mint nyugati társaik, ami a kutatómunka rovására mehet.

A legnagyobb különbség azonban – ez kivétel nélkül megjelenik az összes tanulmányban – a fi-

zetésekben rejlik. Míg Nyugaton a professzorok jó fizetésnek örvendenek, addig a periféria országokban kevesebb bért kapnak, mint az ugyanolyan végzettséggel rendelkező nem akadémiai területen dolgozó szakemberek. A fejlődő országokban még egy középosztálybeli életmód sem folytatható a professzori fizetésekből, ezért gyakran kell másodállást vállalniuk a professzoroknak, ez pedig az akadémiai munka rovására megy.

A tanulmányokból kirajzolódik az a kép, hogy tényleg meg lehet különböztetni a centrum és periféria országait a felsőoktatási rendszereik szempontjából is, annak ellenére, hogy találhatunk különbségeket az egyes rendszerek között. Látszik, hogy mindegyik bemutatott ország felsőoktatási rendszere ugyanazokkal a problémákkal küzd, és hogy ezek a perifériához tartozásból fakadnak. (Altbach, Philip G. [2002] *The Decline of the Guru: The Academic Profession in Middle-Income and Developing Countries*. 437 o.)

Tarnay István



FELSŐOKTATÓK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

A tudományos szakma kihívásainak bemutatását ígérő kötet két felsőoktatás-kutató műhely együttműködésének terméke, ily módon egyszerre mutatja be a kasseli székhelyű International Centre for Higher Education Research (INCHER) központ valamint az UNESCO Forum munkájának (2006) összefoglaló eredményeit, ugyanakkor tiszteleg Ulrich Teichler, valamint a nemrég elhunyt Maurice Kogan, a Brunel Egyetem (London) felsőoktatás-kutató professzora előtt. Maurice Kogan több európai ország felsőoktatás-politikájának gyakorlatára volt hatással, az elmúlt három évtizedben pedig erőfeszítéseinek széles skálájával, az elemző kreativitás, a kritikai erő és sziporkázó szellemesség érdekes – közgazdaság-tudományból átvett menedzsment modellű – kombinációját hozta be a szakmába.

A tudományos szakma változásának és feladatainak kérdésköre az elmúlt években került a nemzetközi oktatásügyi érdeklődés középpontjába. Kritikát korán kiváltott maga ellen, mert a kutatók magától értetődőnek értelmezték az akadémia szakma fogalmát, ugyanakkor nem vették figyelembe az érintettek, elsősorban az egyetemi oktatók véleményét – olvashatjuk a könyv értel-

mezési keretét és rövid szakmatörténeti áttekin-
tést adó bevezető részében.

A kötet négy tematikus csoportban – a tudomá-
nyos szakma egyre erősödő fontossága, az in-
ternacionalizáció hatása, a doktori képzés kihí-
vásai, valamint az egyetemi menedzsment és a tu-
dományos szakma határterületei – témájukban
sokszínű, releváns írásokat ad közre. Az írásokat
részben a kritikai attitűd, részben az összehason-
lító szemléletmód kapcsolja össze. Kritikai atti-
tűd, amely következetes módon kérdez rá alap-
felvetésekre, megkérdőjelezhető állításokra.
Összehasonlító szemléletmód, mert – műfajá-
hoz híven – szkeptikus módon közelít a kutatott
országok eredményeihez. Mondhatjuk természe-
tesen, hogy az összehasonlító kutatásokra mindig
és mindenhol a „nagy trendekre” való irányult-
ság, valamint a differenciált megközelítés volt a
jellemző. Mégis mi készítette akkor a kötet szer-
kesztőit arra, hogy a tudományos szakma kulcs-
feladatainak komparatív szemléletű vizsgálatait
egy könyvben helyezték el?

A kérdésre a könyv szerzői válasznak beveze-
tő tanulmányukban. A korábban megjelent, aka-
démiai szférát jellemző írásokban (Ernest Boyer,
Philip G. Altbach, Franz van Vught nevét említik)
az intézményi karakterek, a tanár–diák diskurzusok,
valamint a „kollegiális szerveződés” voltak
mérvadók. Szükségszerűen fogalmazódott meg
tehát az igény egy olyan kötet iránt, amely az aka-
démiai szakma változó feladatainak, kihívásai-
nak, valamint a tradicionális egyetem-modell át-
alakuló tendenciáinak bemutatására törekszik.

A rendszerszerűséget szerkesztettségében is
képviseelő kötet keretét adó első részében John
Brennan (*The Academic Profession and Increasing
Expectations of Relevance*) a tudományos szakma
értelmezési rendszerének kidolgozására és bel-
ső összefüggéseinek feltárására vállalkozik. Az
akadémiai szakma feladatainak egyik kulcsfon-
tosságú, differenciáló erejeként említi az egyete-
mi autonómia kérdéskörét. Johnes A. K. (2006)
Knowledge Diffusion c. munkájára hivatkozva
szerveztárszociológiai értelemben tesz különbsé-
get a vállalati, az üzleti élet és az egyetemi mun-
ka elvárásai, feladatai között. Az átalakuló felső-
oktatási szakma új kihívásokat jelent az egyete-
mi kutatók számára is. A kutatóintézetek dolgo-
zóinak, az egyéni akadémiai kutatóknak a ked-
velt, berögzött kutatási mechanizmusok helyett
a közvetlenül is hasznosítható kutatások felé kel-
lene elmozdulniuk. A növekvő elvárások igényé-

nek kihívásait azonban csak egyetlen ország, az
Egyesült Királyság példáján keresztül vizsgálja.

Akira Arimoto a japán felsőoktatási rendszer
hiányosságait, valamint az akadémiai szakma ki-
hívásait és jelen állapotát mutatja be (*Reflections
of Changing Relevance of the Academic Profession
in Japan*). Bár az írás csupán részleteket közöl aka-
démiai kutatók és oktatók produktív munkájá-
nak hiányosságairól, a tudás alapú társadalom
növekvő szerepéről, a globalizáció japán felsőok-
tatásra vonatkozó hatásairól olvashatunk ebben
a tanulmányban. Arimoto szerint a felsőoktatás-
ban új akadémia-szakmai karakter kimunkálá-
sára lenne szükség, az eddigi kutatói orientáció-
jú karakternek mindinkább közelednie kellene
az oktatói orientációhoz. Rendszeresen visszatérő
gondolatai közé tartozik egyrészt a japán piac
felsőoktatásban betöltött szerepének felértéke-
lődése, ami a jövő generációk nézve maga után
vonná az intézmények hallgatókért vívott küz-
delmét. Jelentősnek titulálja az intézményi szín-
tű folyamatok iránt érdeklődő kutatóktól kapott
eredményeket, melyek szerint a japán felsőok-
tatás-kutatóknak több kutatói együttműködé-
si projektre lenne szükségük, mert a jövőben az
intézmények fennmaradása a kutatások számá-
tól függ majd.

Jesús Francisco, Galaz-Fontes és szerzőtársaik
*The Increasing Expectation of Relevance for Higher
Education and the Academic Profession* c. tanul-
mánya – történelmi dimenzióban – a mexikói fel-
sőoktatás kérdéskörét tárgyalja az 1980-as évektől
követően, az egyes fejezeteket számadatokban
mérve, témakörökre bontva, mint a felsőoktatás
fejlődése és legfontosabb akadémiai kihívások.
Az összehasonlító elemzések a szerzők számára
azért váltak fontossá, mert szerintük az oktatást
nem előre gyártott elméletekkel kell leírni, hanem
számszerű adatokkal alátámasztani. Statisztikai
adatok tükrében arra a megállapításra jutnak,
hogy az 1980–90-es években a mexikói oktatás-
politika álláspontja az állami felsőoktatási intéz-
mények finanszírozásának problémájának megoldására,
valamint a megfelelő törvényességi háttér biztosítá-
sára irányult. Az 1990-es évektől a figyelem köz-
éppontjában a mexikói felsőoktatási környezet
és az akadémiai hivatás áll. Az irányzat kialakulá-
sában számos meghatározó belső és külső, pozitív
és negatív tényezőt említenek a szerzők, melyek
közül a legfontosabbnak a globalizáció hatását és
a piaci verseny domináns jelenlétét ítélik. A felső-
oktatás-kutató szakemberek – figyelembe véve a



fünt említett tendenciákat – a jövőben nagyobb szakmai aktivitást várnak az akadémiai oktatói munkában, a kutatásokban, a kollegiális életben és az adminisztratív munkában.

Az internacinalizáció kérdéskörének tudományos szakmára vonatkozó vetületeit vizsgálják a kötet második fejezetében szereplő szerzők. V. Lynn Meek *Internationalization of Higher Education and the Australian Academic Profession* c. tanulmányában az ausztrál felsőoktatás vázlatos bemutatására vállalkozik. Komparatív szemléletet követve az európai államokhoz történő összehasonlításban jelenik meg a felsőoktatási és magán-felsőoktatási rendszerek bemutatása. A szerző szerint a társadalomban, az akadémiai szakmai környezetben feszültségeket indukál az egyetemek megváltozott státusa, a magán-felsőoktatási szektor felértékelődése. A tradicionális egyetemi szerepek átértékelődésével megváltozik az adminisztratív vezetés, az akadémiai szakma funkciója. Az egyetemi kutatási együttműködések, a nemzetközi oktató-hálózat kiépítése, megerősítése javára válna az akadémiai szférának, a szakmának, valamint az ausztrál multikulturális társadalomnak. A szerző több évtizedes demográfiai mutatókat is boncolgat itt, és döntően az egyetemi bevételek, az ausztrál egyetemek hallgatói létszámának alakulásait, valamint a nemzetközi hallgatói létszám befolyásolására tett kísérletek számszerű eredményeit vizsgálja. A tanulmányban megjelölt néhány szervezet a teljesség igénye nélkül: The National Liaison Committee for International Students in Australia (NLC); Australian Universities' Quality Agency; The Education Services for Overseas Students (ESOS). Ezek a szervezetek kapcsolják az ausztrál felsőoktatási intézményeket, az egyéneket a szakmai konzorciumok munkájának vérkeringésébe.

Futao Huang (*Challenges of Internationalizations of Higher Education and Changes in the Academic Profession: A Perspective from Japan*) alaptézise szerint a japán felsőoktatásban az internacinalizáció problémaköre számos akadémiai érintő kérdésben jelentkezik, érinti a pedagógiai programokat, a más országokkal kötött bilaterális együttműködések. A számadatokból egyértelműen kimutatható, hogy – függetlenül a magán-felsőoktatási intézmények megjelenésétől – nő a külföldi (főként nyugati országokból érkező) doktoranduszok száma, nő a külföldre utazni kívánó pályázók száma is, akik

főként az USA és az Egyesült Királyság között válogatnak. Erősödik a tudományos együttműködés a többi ázsiai országgal, mint Kína és Korea. Amennyiben a japán állami és magán-felsőoktatási intézmények számát hasonlítjuk össze, úgy az utóbbi szektor növekedése tapasztalható. Nem mutatható ki különbség viszont az akadémiai titulusok számának alakulásában.

Agnete Vabo *Challenges of Internationalization for the Academic Profession* c. tanulmányának a téma szempontjából lényeges üzenete, hogy az akadémiai szakma tendenciájának nyomán következő Norvégiaiban az oktatáspolitikában érdekeltek (stakeholder) számára is relevanciával bír, tekintettel arra, hogy a felsőoktatás-politikájuk makro (nemzeti) és mikro (intézményi) szinten is fejlesztésre szorulnak. Általánosságban igaz – állítja a szerző –, hogy a felsőoktatási intézmények új kihívásokhoz (internacinalizáció) való alkalmazkodása hatással lehet az akadémiai munkára. Érvelésének tengelyében az egyes (állami és magán-) felsőoktatási intézmények mobilitás-programjai és (külföldre is szervezett) kutatási gyakorlatai állnak.

A doktori képzés szerepének változásaira a kötet harmadik tematikus egysége koncentráll. Az ezen fejezethez tartozó tanulmányok az olvasó számára többféle értelmezési keretet jelölnek ki, egyszerre mutatják be a doktori képzés jelenét és múltját – számos európai és ázsiai ország felsőoktatási rendszerét vizsgálva –, valamint a doktori képzés kulcskompetenciáit és ezek változásait is. A tanulmányok közül kiemelkedik Barbara Kehm *The Changing Role of Graduate and Doctoral Education* c. írása, aki európai dimenzióban – keretet adva az e fejezetben szereplő tanulmányoknak – a doktori képzés legfőbb problémáinak felvázolására vállalkozik. Ulrich Teichler *Future Challenges of Doctoral Education* (2006) tanulmányára hivatkozva veszi vizsgálati fókusz alá az európai egyetemek doktori képzéssel kapcsolatos problémáit, kihívásait: mint finacnális kérdések, a küldetésnyilatkozatok szabályozatlansága, a hallgatói mobilitás kérdés, a doktori képzés minőségi követelményeinek való megfelelés. A szerző szerint nincs megfelelő stratégia az egyetemek kezében az EU kihívásaihoz, a korábbi receptek nem működnek az újonnan felmerülő kérdésekben.

Az európai egyetemeknek, főiskoláknak fel kellene ismerniük, hogy napjainkra a felsőoktatás működésében érdekelt, valamint érintett sze-

replők köre jelentősen bővült, viszonyrendszerük megváltozott – olvashatjuk Maurice Kogan *The Academic Profession and its Interface with Management* c. írásában. Kogan kutatása abból az előfeltevésekből indul ki, hogy az egyetemek megváltozott viszonyrendszerében szükség van változtatásokra. Az új kihívások közül két fontos tényezőt említ: egyrészt kiindulópontként tisztázandók az intézményi autonómia kérdései mind akadémiai, mind gazdasági viszonylatban; másrészt az adminisztratív munka mennyiségének növekedése meghatározza az intézményi és infrastrukturális szintek munkáját.

A szerző előrejelzései szerint az egyetemek egyre inkább központi adminisztrációra szorulnak, mert a központi források egyre szűkülnek, és a külső környezeti kihívások egyre nehezednek. Mindgyakoribbá válik az ún. tudományos bürokrata (adminisztrátor) teljes időben való alkalmazása, ami megnövekedett disszociációhoz vezet: az egyetemi környezetben: nem lesz kapcsolat a tudományos bürokrácia, a tudományos munkás (kutató) között, mivel az egyetemi lét funkcióit a menedzselésben látják, nem pedig a tényleges munkában. Az előre megjósolhatóság, a kollektivitás és a konformitás válik értékke az individualista értékekkel szemben.

Maurice Kogan és Ulrich Teichler munkásságának jelentős írása ez a kötet. Nem csak azzal a felsőoktatás-kutatói éthosszal ismerkedhet meg az olvasó, melynek jegyében kibontakozott a mai akadémiai szakma iránti érdeklődés, de az elmúlt évek felsőoktatás-politikai tapasztalatait és eredményeit összegző írások is hozzáférhetővé válnak számunkra. Maurice Kogan írásait többször éri a vád, miszerint könnyedén jár-ke a közgazdaságtudomány modellizált dzsungelében, mesterien egyszerűen bánik az adatok feldolgozásával, öszszegyűjtésével és elemzésével. Bár értelmezésében, a fejezetek mögött valóban kimutatható az elemzést végző szubjektuma, úgy vélem, a szerző olyan információkat tár az olvasó elé, amelyek visszakereshetőek. Módszertani megalapozottságát, széles körű rendszerező munkáját dicséri e kötet. Ajánlom a könyvet minden felsőoktatás-kutató számára.

(Kogan Maurice & Teichler, Ulrich [2007] *Key Challenges to the Academic Profession*. Kassel, INCHER. 211 o.)

D. Farkas Csilla

EGYETEMI KARRIEREK ALAKULÁSA

Christine Musselin, a Párizsi Politikatudományi Intézet Szervezetszociológiai Központjának kutatási igazgatója közel másfél évtizede foglalkozik az egyetemek működésének különböző jellegzetességeivel, illetve az egyes országok gyakorlatának másokkal való összehasonlításával. 1994-ben már megjelent egy német kutatótársával együtt írt könyve a német és a francia egyetemi tapasztalatok egybevetéséről,¹ később pedig önálló kötetet² szentelt a francia felsőoktatási rendszerben oly hosszúra nyúló reformfolyamatok bemutatásának.

Ebben a mostani terjedelmes nemzetközi összehasonlító tanulmányban a szerző három ország – Franciaország, Németország és az Amerikai Egyesült Államok – kiválasztott egyetemeinek összevetésére vállalkozott, egyetlen téma köré rendezve mondanivalóját: elemzéseiben ugyanis elsősorban az egyetemi oktatók „piacának” jellegzetességeire figyel. Arra a kérdésre keresi a választ: „hogyan verbuválódik” az egyetemek oktatógárdája, mitől függ adott helyen az egyetemi karrier alakulása. Témáját még tovább szűkíti azáltal, hogy az oktatók által képviselt lehetséges tudományterületek közül kizárólag kettőnek szentel figyelmet – a matematika és a történelem tanszékeken foglalkoztatottak egyetemi életút-lehetőségeit vizsgálja. Régóta megfigyelte ugyanis, hogy nemcsak az egyetemi rendszerek különböznek egymástól, hanem meglehetősen eltérések mutatkoznak az egyes tudományágak képviselőinek szakmai és munkaerő-piaci lehetőségei között. Mindkét területen más és más az oktatók helyzete nemcsak az egyetemeken belül, hanem azon kívül, azaz a munkaerőpiac valóságában is.

A Musselin által kiválasztott intézmények egyébként sok tekintetben különböznek egymástól. A franciaországi intézmények (köztük kettő Párizsban, három pedig egy-egy, a TGV – a nagysebességű vonat – révén könnyen elérhető vidéki városban van) a napóleoni örökséghez híven csak szűk csatornákon keresztül kapcsolódnak – de kétségkívül kapcsolódnak – az állami irányítás-

1 Erhard Friedberg & Christine Musselin (1994) *L'Etat face aux universités en France et en Allemagne*. Paris: Anthropol-Economic.

2 Christine Musselin (2001) *La longue marche des universités françaises*. Paris: PUF.

replők köre jelentősen bővült, viszonyrendszerük megváltozott – olvashatjuk Maurice Kogan *The Academic Profession and its Interface with Management* c. írásában. Kogan kutatása abból az előfeltevésekből indul ki, hogy az egyetemek megváltozott viszonyrendszerében szükség van változtatásokra. Az új kihívások közül két fontos tényezőt említ: egyrészt kiindulópontként tisztázandók az intézményi autonómia kérdései mind akadémiai, mind gazdasági viszonylatban; másrészt az adminisztratív munka mennyiségének növekedése meghatározza az intézményi és infrastrukturális szintek munkáját.

A szerző előrejelzései szerint az egyetemek egyre inkább központi adminisztrációra szorulnak, mert a központi források egyre szűkülnek, és a külső környezeti kihívások egyre nehezednek. Mindgyakoribbá válik az ún. tudományos bürokrata (adminisztrátor) teljes időben való alkalmazása, ami megnövekedett disszociációhoz vezet: az egyetemi környezetben: nem lesz kapcsolat a tudományos bürokrácia, a tudományos munkás (kutató) között, mivel az egyetemi lét funkcióit a menedzselésben látják, nem pedig a tényleges munkában. Az előre megjósolhatóság, a kollektivitás és a konformitás válik értékke az individualista értékekkel szemben.

Maurice Kogan és Ulrich Teichler munkásságának jelentős írása ez a kötet. Nem csak azzal a felsőoktatás-kutatói éthosszal ismerkedhet meg az olvasó, melynek jegyében kibontakozott a mai akadémiai szakma iránti érdeklődés, de az elmúlt évek felsőoktatás-politikai tapasztalatait és eredményeit összegző írások is hozzáférhetővé válnak számunkra. Maurice Kogan írásait többször éri a vád, miszerint könnyedén jár-ke a közgazdaságtudomány modellizált dzsungelében, mesterien egyszerűen bánik az adatok feldolgozásával, öszszegyűjtésével és elemzésével. Bár értelmezésében, a fejezetek mögött valóban kimutatható az elemzést végző szubjektuma, úgy vélem, a szerző olyan információkat tár az olvasó elé, amelyek visszakereshetőek. Módszertani megalapozottságát, széles körű rendszerező munkáját dicséri e kötet. Ajánlom a könyvet minden felsőoktatás-kutató számára.

(Kogan Maurice & Teichler, Ulrich [2007] *Key Challenges to the Academic Profession*. Kassel, INCHER. 211 o.)

D. Farkas Csilla

EGYETEMI KARRIEREK ALAKULÁSA

Christine Musselin, a Párizsi Politikatudományi Intézet Szervezetszociológiai Központjának kutatási igazgatója közel másfél évtizede foglalkozik az egyetemek működésének különböző jellegzetességeivel, illetve az egyes országok gyakorlatának másokkal való összehasonlításával. 1994-ben már megjelent egy német kutatótársával együtt írt könyve a német és a francia egyetemi tapasztalatok egybevetéséről,¹ később pedig önálló kötetet² szentelt a francia felsőoktatási rendszerben oly hosszúra nyúló reformfolyamatok bemutatásának.

Ebben a mostani terjedelmes nemzetközi összehasonlító tanulmányban a szerző három ország – Franciaország, Németország és az Amerikai Egyesült Államok – kiválasztott egyetemeinek összevetésére vállalkozott, egyetlen téma köré rendezve mondanivalóját: elemzéseiben ugyanis elsősorban az egyetemi oktatók „piacának” jellegzetességeire figyel. Arra a kérdésre keresi a választ: „hogyan verbuválódik” az egyetemek oktatógárdája, mitől függ adott helyen az egyetemi karrier alakulása. Témáját még tovább szűkíti azáltal, hogy az oktatók által képviselt lehetséges tudományterületek közül kizárólag kettőnek szentel figyelmet – a matematika és a történelem tanszékeken foglalkoztatottak egyetemi életút-lehetőségeit vizsgálja. Régóta megfigyelte ugyanis, hogy nemcsak az egyetemi rendszerek különböznek egymástól, hanem meglehetősen eltérések mutatkoznak az egyes tudományágak képviselőinek szakmai és munkaerő-piaci lehetőségei között. Mindkét területen más és más az oktatók helyzete nemcsak az egyetemeken belül, hanem azon kívül, azaz a munkaerőpiac valóságában is.

A Musselin által kiválasztott intézmények egyébként sok tekintetben különböznek egymástól. A franciaországi intézmények (köztük kettő Párizsban, három pedig egy-egy, a TGV – a nagysebességű vonat – révén könnyen elérhető vidéki városban van) a napóleoni örökséghez híven csak szűk csatornákon keresztül kapcsolódnak – de kétségkívül kapcsolódnak – az állami irányítás-

1 Erhard Friedberg & Christine Musselin (1994) *L'Etat face aux universités en France et en Allemagne*. Paris: Anthropol-Economic.

2 Christine Musselin (2001) *La longue marche des universités françaises*. Paris: PUF.



hoz. A németországi Humboldt Egyetem viszont a még mindig erős porosz hagyományok szerint nagyon szoros kapcsolatot tart fenn a minisztériummal. A legtöbbször emlegetett amerikai egyetemnek, a Harvardnak pedig elsősorban kutató státusa van, amihez a Carnegie Alapítvány támogatása teremti meg a pénzügyi lehetőségeket.

A három egyetemi rendszer összehasonlítására irányuló vizsgálat idején (az 1999 utáni első években) Európában már elindult a bolognai folyamat, és kezdetét vette az egységes Európai Felsőoktatási Térség kialakítására való törekvés megvalósítása is. Ugyanakkor az egész világban már kezdett érezhetővé válni a globalizáció megannyi jellegzetessége, egyebek közt a korábban egymástól különböző normák egymáshoz való közeledése és indexálása. Ebben a közegben azonban továbbra is mindenütt jelentős szerepe volt/van az egyetemek helyi hagyományainak, a múltban megszerzett autonómia szintjének, amelyek – természetesen – akkor is, azóta is bejátszanak az egyetemi oktatók kiválasztásának gyakorlatába.

Franciaországban például az 1984 óta tartó reformfolyamat egyik eredményeként ma már minden professzornak ahhoz, hogy posztját betölthesse, kötelező megszereznie a kutatásvezetői habilitációt, és munkáját a korábbi asszisztensek helyett egyetemi előadók, valamint oktatási és kutatási attasék segítik. Az ő kiválasztásuk egyik szempontja az életkor: az erre alkalmasnak tartott személyeknek legalább 33 éveseknek kell lenniük, és doktorátussal kell rendelkezniük. E rendszer kritikusai elsősorban azt nehezményezik, hogy egy ilyesfajta „mandarin” világban kevés teret kaphatnak érvényesülésre az igazán tehetséges fiatalok.

Németországban a 2001-es felsőoktatási reform intézkedései ellenére azt tartják: az egyetemi életpálya-modell Humboldt óta lényegében mit sem változott. (E téren csak 2009-től tervezik lényeges újítások bevezetését.) Az egyetemi tanári kinevezés a szövetségi állami vezetés hatáskörébe tartozik; 42 év alatt ehhez nem is lehet hozzájutni. Az egyetemi karrierhez – természetesen – kell a doktorátus, de ez még senki számára nem jelent belépőjegyet egyetlen tanszékre sem. Amúgy az új oktatók felvételét nem is az érdekelt tanszék kezdeményezi, hanem a minisztérium; a vizsgálat idején aktuális helyzetre éppen az volt a jellemző, hogy mivel az oktatók számának növekedése nem követ(het)te a hallgatói létszám-

növekedést, egyre több feladat hárult az egyetemi oktató-személyzet tagjaira, akik igencsak nehezményezték folytonosan növekvő terheiket. A német egyetemekről általánosságban még az is elmondható, hogy szívesebben foglalkoztatnak – főleg a matematika oktatása terén – olyan személyt, aki az alkalmazott területeken szerzett érdemeket, mint aki – úgymond – a „tisztá” tudomány alkotó tudósa.

Az Amerikai Egyesült Államokban az európai intézményekénél jóval nagyobb az egyetemek autonómiája; ezzel azonban együtt jár egy, az intézményeken belüli sajátos diverzifikáció is, ami megmutatkozik nemcsak az oktatók különböző szintű tudományos eredményeiben, hanem a fizetések között is. (Az is érdekes, hogy itt a kutatók milyen szokatlanul nagy szabadságot élveznek kutatási témáik kiválasztásában; ugyanakkor szinte nincs mozgásterük a munka szervezetének megválasztásában.) Az amerikai gyakorlattal kapcsolatban a szerző azt is fontosnak tartja megemlíteni, hogy az ottani egyetemeken feltűnően sok oktatót részmunkaidőben, illetve határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatnak; véglegesítéséhez az adott intézményben legalább 6–7 évet kell eltölteni. Amerikában egyébként az utóbbi években mind a történelem, mind a matematika tudományának művelői sajátos, de egymástól igen eltérő munkaerő-piaci státust szereztek maguknak; a történelemtudomány terén ugyanis az egyetemeken kívül igencsak kevés elhelyezkedési lehetősége van a szakembereknek, míg a matematikusok könnyen helyet találhatnak maguknak a gazdasági és a versenyszférában is. Ez pedig érezhető hatását az oktatóknak felkínált lehetőségeken is.

Az egyetemi karrierre áhítozók kiválasztása, illetve a megfelelő oktatók személyének megtalálása egyébként mindegyik vizsgált országban rendszerint három fázisban történik. Míg azonban Franciaországban és Németországban egy-egy új oktatói hely igényeinek megfogalmazásához és meghirdetéséhez minden esetben – valamilyen szinten legalábbis – szükség van minisztériumi közreműködésre, Amerikában ehhez elég az illetékes kar dékánjának az elhatározása (amit nyilvánvalóan a tanszéki igények figyelembevételével hoz meg). Második lépésben a szükségletet pontosan tükröző kiírásoknak megfelelő végzettségű, szakmai profilú és tudományos fokozatú jelentkezők közül általában egy arra kijelölt bizottság választja ki – elsősorban a tőlük beérkezett

pályázati dossziék alapján – az első körbe bekerülőkét; de észrevehető megváltozó eltérések ebben a fázisban is. Amerikában ugyanis a szokásos, a képzettségeket, a tudományos fokozatokat és a szakmai tapasztalatokat igazoló dokumentumok mellé a jelentkezőknek egy motivációs levelet és legalább három ajánló levelet kell még csatolniuk, Franciaországban viszont egyidejűleg legalább öt jelentkező dossziéjának kell a bizottság elé kerülnie ahhoz, hogy közülük – úgymond – érdemben választhassanak.

Különbségek vannak az egyes országok közt a döntési folyamat időtartamát tekintve is; míg a francia rendszerben a jelentkezések beadása után az erre hivatott testületnek tíz hónapon belül dönteni kell, Németországban a kiválasztás folyamata legalább két évig elhúzódik. (Ebben valószínűleg az is szerepet játszik, hogy náluk külső szakértőket is bekapcsolnak a végleges döntések meghozatalába.) Az első körbe bejutottak közül választják aztán ki – harmadik lépésben – azt az egy jelöltet, akit a bizottsági tagok a legalkalmasabbnak tartanak a poszt betöltésére. Ha azonban több olyan jelentkező is van, aki majdnem ugyanolyan kedvező adottságokkal bír, az ő dossziéikat – egy esetleges újabb pályázati kiírás reményében – a tanszékeken bent tartják. A szóba sem jöhetnek tartott személyek anyagát azonban nem őrzik meg.

A „keresleti” szakaszban tehát – mint láthatuk – a válogatók elsősorban a jövőbeni oktatók minőségi jellemzőire figyelnek; a munkaerő-toborzásnak ez a fázisa tehát egyfajta felsőoktatási minőséggazdálkodásként is felfogható. A jelölthez váró feladatok tekintetében azonban nem azonos szintű a tőle várható teljesítmény minőségi prognosztizálhatósága; már csak amiatt sem, mert – tapasztalatok szerint – egy szakember „kutatói minősége” sokkal átláthatóbb, értékelhetőbb, mint pedagógiai és személyes kvalitásainak rendszere. Nem hiába tette fel olyanformán a – szerző által is meghatározó jelentőségűnek elfogadott – kérdést Max Weber *A politika mint hivatal* c. művében, hogy vajon az egyetemi karrier a tudományos vélemény erejét vagy a tudományosság látszatát és a nepotizmus győzelmét jeleníti-e meg.

Hasonló problémákat vet fel ugyanis a jelöltek közötti választás gyakorlata is. Mert a számba jöhető szempontok közül a legnagyobb súllyal sokkal inkább a tudományos érdemek, mint a mer-toni tudományszociológiai kánonok érvényesü-

lése figyelhető meg. Bár a tapasztalatok szerint e fázisban a döntéshozók körében néha már a jelölt pedagógiai készségei, személyes kvalitásai iránti érdeklődés is „szóhoz jut”. E ponton kapnak igazi jelentőséget a pályázó szakmai specifikációi is; az egy-egy sajátos kutatási témában rangot szerzett vagy egy bizonyos tudományos irányzatot képviselő személy melletti testületi döntés ugyanis egyidejűleg az adott tudományágban aktuálisan érvényesítendő hangsúlyeltolódás igényét is jelzi. (Jól szemlélteti ezt – a szerző szerint legalábbis – az Amerikai Egyesült Államok egyetemének a példája, ahol korábban – főleg a keleti parti egyetemek történelem tanszékein – túlságosan nagy arányt képviseltek az Európa-szakértők; ezért a megürülő helyekre évek óta más területek, elsősorban az ázsiai térség specialistáit igyekeznek megszerezni.)

Mindeztől azonban a felvételi folyamat során még egyik országban sem került szóba a fizetés. Franciaországban azért nem, mert itt ugyanis minden állami intézmény ugyanazt a bérfizetési sémát követi: adott címhez, meghatározott kompetenciaterülethez adott bérszínvonal tartozik. Németországban is eléggé rugalmatlanul kezelik az egyetemi oktatók javadalmazásának kérdését; ez alól csak a professzorok lehetnek kivételek, akiknek van némi esélyük a kinevezésüket támogató állami szervekkel egyfajta béralku lefolytatására. Amerikában azonban ezeknél jóval lazább a rendszer, annál inkább, mert itt egy-egy státus betöltői a fizetésen kívül különféle „extrákat” is kaphatnak – a dékán vagy az elnök külön javaslatára. Ezen extrák nagysága és rendelkezésre álló választéka – természetesen – többnyire az állást meghirdető egyetem presztízsétől vagy éppen a jelölt személyének és munkásságának ismertségtől függenek. Vagyis attól, hogy mit és mennyit ér meg az egyetemnek egy-egy adott szakember megszerzése.

Mindenütt megfigyelhető azonban az, hogy e téren is érvényesülnek a tanítás és a kutatás megítélési szempontjai közötti különbségek, legfeljebb csak az eltéréseknek más és más a nagyságrendje. Franciaország csökkenteni szeretné ezeket a különbségeket, az amerikai és a német egyetemek esetében viszont a szakma olyannyira befolyásolja a toborzást, hogy így az életpálya alakulásában óhatatlanul a feladatok jellege is befolyásolja a döntést. Ilyen esetekben pedig gyakran előfordul, hogy a meghirdetett munkakör mellé alacsonyabb fizetés jár. (Vannak olyan esetek is,



ahol pedig egyszerűen különválasztják a tanári és a kutatói munkára való toborzást; ez nemcsak a feladatok, hanem egyidejűleg a bérezés különbségét is eredményezheti, de az új szakemberek keresésekor többnyire inkább e két terület arányainak differenciálása a jellemző.)

Előfordult már korábban is, hogy a döntés során az illetékesek bizonyos – ún. „kiegészítő” – dimenziókat is figyelembe vettek; újabban azonban ezek, köztük például a tárgyalási készség, a kutatás valorizálásának bizonyított rutinja vagy éppen a multidiszciplináris teambe való sikeres beilleszkedés képessége egyre inkább döntést meghatározó szemponttá vált, s várhatóan ez a tendencia a jövőben is továbbfolytatódik.

Nemcsak a keresleti oldalon vannak azonban nem elhanyagolható változások; a kínálat sem mondható sehol sem stabilnak. Függ az egyetemokről kikerülő számától, befolyásolja a tudomány fejlődésének néhány aktuális jellemzője, és a kínálati piac alakulásába helyenként beleszólhatnak az intézményben folyó belső harcok, valamint az intézmények egymással és a hatalommal való kapcsolatai is. Jelentős befolyással bír még e téren a doktori képzésben részt vevők aránya is, de még inkább az, hogy a munkaerőpiac miként tudja felvenni őket. Vagyis komoly szerepe van a kínálati oldal alakulásában annak, hogy a doktori fokozatot megszerzők számára másutt – azaz nem az egyetemeken – milyen fizetéseket kínálnak fel. (Erről egyébként már az amerikai egyetemi utánpótlás helyzetének jellemzésekor volt is szó.)

Végezetül az elemzés során Musselin azt sem hallgatja el, hogy a hivatkozott felsőoktatási intézményeket is ugyanaz a probléma fenyegeti, amire különféle vizsgálatok már régóta figyelmeztették a nyugat-európai és amerikai közoktatási intézményeket:³ számítaniuk lehet ugyanis nagyon sok egyetemi oktató közeli nyugdíjba menetelére. (Azóta ez a folyamat – nyilván – már

el is kezdődött.) Ennek következtében várhatóan néhány év alatt kicserélődik az egyetemi oktatók és kutatók nagy része; most kell(ene) tehát eldönteni azt, hogy nem lenne-e helyesebb a gyakorlat irányába elmozdítani az eddig túlnyomórészt (vagy a legjobb esetben is fele-fele arányt képviselő) elméleti modellt. Ezzel a választással ugyanis egyszersmind arról is döntés születik: a 21. század felsőfokú szakember-igényeit melyik modell elégíti ki jobban.

Megválaszolandó kérdések – természetesen – a modellváltás szükségességének elfogadásán vagy figyelmen kívül hagyásán túl is vannak, nem is kevesen. A szerző által említettek közül itt elég csak néhányra utalnom: tényleg kizárólag a versenyztetés lehet a kívánatos szelekció eszköze, vagyis kell-e a jövőre vonatkozóan is konzerválni a versenyt vagy nem? Vagy: lennének-e – s ha igen, mik lennének – az előnye a korábbi életkorban is megvalósítható kinevezések gyakorlatának? Érdemes-e tovább is fenntartani az oktató személyzet közti szint- és rangkülönbségeket? És egyáltalán: milyen lesz/legyen a jövő optimálisnak tekintett hallgatója? Milyen legyen az ideális/optimális viszony az egyetemi oktatók belső, illetve külső piaca között? És végezetül: kell-e még tovább differenciálni az egyetemi karriereket?

A hiteles válaszokra – természetesen – a vizsgált három országban is várni kell. Akárcsak másutt. S tartalmukat minden bizonnyal közösen fogja alakítani a tudományterület, az intézményi struktúra, valamint a belső és a külső hatalmi viszonyok alakulása, a ma is érzékelhető tendenciák megannyi meglévő és átalakuló jellemzője. Bízunk benne, hogy a történések a kívánt és az optimális irányba viszik az egyetemi oktatás ügyét is.

(Musselin, Christine [2005] *Le marché des universitaires. France, Allemagne, États-Unis. Paris, Les presses de Sciences Po. 336 o.*)

Mihály Ildikó

3 Pl.: „...sok országnak előregedett és öregedő tanári állománnyal kell szembenéznie. Ennek eredményeként a tanárok nyugdíjba vonulásának aránya megemelkedett, és arra lehet számítani, hogy az elkövetkező években továbbra is növekedni fog, ami még akutabbá teszi a tanárhányok problémáját.” (*A tanárok iránti kereslet és a tanárok kínálata*. OECD, 2001:23); illetve „...európai uniós átlagban a tanárok több mint 30%-a 50 év feletti, ugyanennyien vannak közöttük a 40–49 éves korúak is. Rájuk tehát nem sokáig lehet már számítani...” (Key topics in education in Europe, Vol. 3. *The teaching profession in Europe: profile, trends and concerns. Report II: Supply and Demand General lower secondary education*. Eurydice, 2002)

SUMMARY

In this volume of *Educatio* about lecturers working in higher education we review the theoretical context of participating in higher education as lecturers, the change of the group's position experienced internationally, their general relationship to the national governments. We are going to describe the characteristics of a certain part of each group by two case studies – based on different methods – and by interviews and, in the closing study, we have outlined the future researches focusing on the dual nature of this layer (being participants in higher education and being a group having its inner hierarchy as well).

Ildikó Hrubos, in her study *'The academic profession - in changing position'* describes that the social position of the academic profession has gone through several essential changes since the decline of the medieval universities since the end of the 18th century. However, in the second half of the 20th century there was a turning point which definitely resulted in a critical situation of those engaged in science. The following elements had direct and essential roles in this process: 1) massively increasing numbers affecting not only the students' number but the academic profession as well, in that this community has become more and more unrecognizable, unidentifiable; 2) emergence of the requirement of accountability, which restricts the traditional autonomy of the profession, controls the work more strictly, thus eroding one of its greatest attractions; 3) withdrawal of state care: this forces people engaged in science to generate funds for themselves and for their universities; 4) forced-on market economy principles, which means that the academic staff is forced to enter the market as enterprisers, their existence thus depends on the students' being interested. Dealing with science, that is, the role of university lecturers has become extremely complex and controversial. Signs of disintegration have appeared in the community that used to have gild-like characteristics in its work: now it is surrounded by a hostile and suspicious social environment. While university lecturers have an essential role in establishing knowledge-based society, this concept is hardly mentioned in the European reform on higher education. Academic profession, the future of universities, basically depends on the fact whether its endangered identity can be reinforced.

István Polónyi, in his study *'Increasing students' population, decreasing staff?'* analyses the characteristics of university lecturers assessable on the basis of statistical data, mainly in international comparisons. He states that the lecturers' age distribution is much more even at us, as compared, for example, to the figures in England, which can probably be explained by the fact that the expansion experienced in higher education during the past 15 years has brought about an increase in the number of lecturers belonging to younger age groups. Then he analyses the academic degrees of the lecturers. He has found that during the past ten years the proportion of lecturers' academic degrees has increased by 50 per cent, and more than 80% of lecturers with academic degrees work at state universities, the figures being the most unfavorable at state colleges. Analyzing the salaries of university

lecturers he points out that in most countries the yearly income of professors is 2-3 times higher than the average GDP per person, and grossly the same accounts for Hungary. As a conclusion, the author states that the tendency indicated in the title is only partly true. The increasing number of students is not taught by a decreasing number of lecturers but the number of the latter is certainly growing at a much smaller rate. At the same time, due to the growing masses entering higher education, the proportion of the lecturers with academic degrees has improved. In fact, the characteristics of the lecturers at Hungarian universities and colleges are more and more approaching the similar figures of developed countries. There are some special features, mainly the scientific distribution of the professors and the age structures of certain scientific areas, which are still rooted in the past of totalitarian socialism.

Katalin R. Forray, in her study *'Scholarships. Ministry assistance given to research in higher education'* reports that, due to the act on higher education coming into force in 1993, not only lecturing, but research as well, moreover, not only the lecturers' but the researchers' academic progress belong to the responsible ministry's scope of authority. How does the sector cope with the assigned and accepted tasks? The study reviews the development and forms of assistance given to research in higher education. In the first half of the nineties the means of assistance given to research activities were mainly those distributed between the institutes on the basis of norms, and those being available through applications for grants. The modifications in the proportions, followed by the complete cessation of grants given for research, have been introduced lately without supplying any relevant explanation – analysis, impact studies or without drawing any conclusions. Referring to “lack of resources”, research grants were stopped in 2004-2005. A positive counterexample is the foundation For Hungarian Higher Education and Research (AMFK) and its legal successor Magyary Zoltán Foundation for Higher Education which, although operating within the frames of the responsible Hungarian ministry, is a self-supporting organization because it financed the grant it had founded, as well as the supported researches, from its own capital. This way, the autonomy of higher education can be supported by this kind of self-supporting constructions.

The study of *Viktor Karády: Lecturers of Faculties of Arts and the Structure of University Market in the Dualist Era (1867-1918)* is based on the complete prosopographic survey of the staff of faculties of arts working during the dualist era. In the sociological approach special attention was given to the comparison of the faculty in Budapest which, from many aspects, was dominating throughout the period, and of the two separate faculties in Kolozsvár). Among its main findings we can mention the fairly favorable proportions between the lecturers and the students at the faculties of art (mainly as contrasted to the faculties of law and to the academies of law), the ever increasing proportions of private lecturers, assistant lecturers and other honorary professors (particularly in Budapest), the relationships between the special subjects offered by secondary schools and universities, the extremely great differences in the number of students per one lecturer and that per the different lectures. According to the data on recruiting, the lecturers of the faculties of art came mainly from urban areas, most often from the capital, being typically over-represented by those belonging to the Catholic and Reformed Churches. This latter phenomenon can be connected to the specifically strong position of the two greatest “western Christian” churches in the market of secondary education, and to the related training of art students.

Tamás Kozma, Hajnalka Fényes, Zsuzsa Zsófia Tornyi: Educational Researchers in the Margin. Their social status, research careers and political powers in Hungary. Educational researchers are considered as marginal actors in the competition for resources in the academia. A survey has been conducted among scientific degree holders in Hungary to understand their social status and research careers which may or may not influence their positions in academic debates. 400 degree holders have been reached by an electronic questionnaire administered by CHERD at the end of the academic year 2006/07. It has been a follow-up of a similar study at 2000/2001, sponsored by the Pedagogical Committee of the Hungarian Academy of Sciences. It came out that: The HE career of the educational researchers show a special character (first graduation from a teacher training college as full time students, second graduation from a university mostly working for their „university diplomas” as distance learners. Their usually reach their scientific degree by a way of „second chance”. Their teach mainly at the teacher training colleges or at university departments of education. Their are more satisfied with their positions (mostly lecturers, sometime docents) than their colleagues of the neighbouring departments (psychology, sociology). Consequently, they are less mobile than their colleagues (they are mostly uninterested to change their institutions or in case they would like to they only want to chenge the institutions, not the profession. There are significant differences among them in terms of gaining research financing. While most of them do research of their own (mostly for promotion or habilitation) a minority of them are very successful in collecting money for R&D activities. The strengths of the educational researchers in Hungary are that they have reached a respectful social status in the society, and they are considered as the representatives of the teacher society. Their weaknesses are, however, their dependency on their colleges (as public employees) and their attitudes of avoiding organisational and political conflicts.

The interviews of Zsuzsanna Hanna Biró are strongly connected to the thematic issue. She surveys how, independent of their professions, university lecturers are organized from social political aspects, that is, he surveys their public activities. From the aspects of logics, she distinguishes four types of social activities – leaving out, of course, the opportunity of individual actions. The first type is when university lecturers act on the basis of choosing some value. As an example, we can mention the Professor’s Batthyány Circle. The second type is when, based on their scientific professional skills, leading lecturers intend to assume the role of experts. An example for that is given by the Association of Professors for European Hungary. The third type is when lecturers of higher education pursue activities as parts of some political party, for example the Section of Higher Education of the Hungarian Socialist Party (MSZP). Finally, the fourth type is when they establish trade unions, like the Trade Union of Workers of Higher Education. She made four interviews with the heads of these organizations, all of whom are lecturers of higher education themselves.

Péter Nagy, in his essay entitled *Four possible researches about lecturers of higher education* closing the thematic block gives reasons for the necessity of the following researches: 1) research connecting the history of institutes of higher education and the social history of the employed professors (as well as the private lecturers who are not in employment but giving lectures there); 2) education policy research about how lecturers of higher education affect the conditions of higher education; 3) lecturers of higher education as the population involved in the events of institution policy; 4) sociology of the lecturers of higher

education. Forming hypotheses about the findings of these researches, the study *describes the lecturers of higher education as actors in the area of higher education policy on the one hand, and as a group having its inner hierarchy, on the other hand.* When describing the area of higher education, usually the structure of the system, as well as its property relations and dimensions, are described independent of the lecturers of higher education, as factors determining the work conditions of the lecturers, yet the research proves that they can also be described as elements affected by the lecturers, that is, certain groups of the lecturers of higher education exert power through these structures over other lecturers. *The inner organization of the lecturers of higher education independent of the institutional system can be described through the system of names, titles, degrees which is very complicated and multi-dimensional throughout the world. In addition, in Hungary the hierarchies before and after 1990 have become integrated: an academy and a university hierarchy, etc.* Those committed to clear process diagrams and organograms see the world of higher education and science as the world of chaos. Those who like symbolic interactions, however, can see the beauty of a complicated language in this system. There are two types of value judgement behind these two opinions: the system of positions, titles, degrees are considered by many as the survival of feudalism, whereas others can feel that the network of mutual subordination and superiority, the multi-positional nature of the elites all imply a world of freedom that has no signs in traditionally hierarchical organizations.

Text of Peter Tibor Nagy – translated by Katalin Ruhmann